

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α',
ΕΤΟΣ Ι',
ΤΕΥΧΟΣ Κ',
ΙΟΥΛΙΟΣ-
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
2018

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α', ΕΤΟΣ Ι', ΤΕΥΧΟΣ Κ',
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ
ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄, ΕΤΟΣ Ι΄, ΤΕΥΧΟΣ Κ΄

ΙΟΥΛΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ISSN: 1792-0507

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Διευθυντής Συντάξεως
Μητροπολίτης Ρόδου Κύριλλος

Μέλη:

1. Ἀθανάσιος Μουστάκης
Ἱερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου
2. Πρωτοπρεσβύτερος Ἀμφιλόχιος Σακαλλέρος
Ἱερά Μητρόπολις Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπалаίας
3. Ἀρχιμανδρίτης Καλλίνικος Μαυρολέων
Ἱερά Μητρόπολις Καρπάθου καί Κάσου
4. Γεώργιος Πετρόπουλος
Ἱερά Μητρόπολις Σύμης
5. Ἀρχιμανδρίτης Πολύκαρπος Γρύλλης
Πατριαρχική Ἐξαρχία Πάτμου

ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

«ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ»

Ἱερά Μητρόπολις Ρόδου - Πλατεία Ἐλευθερίας - Τ.Κ. 85 100 Ρόδος

Τηλ. 22410-45555, Fax 22410-73480

e-mail: imrodou@gmail.com

Ἑκδοτική Παραγωγή

ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ Α.Β.Ε.Ε.

Ἀρδηττοῦ 12-16, 116 36 Ἀθήνα

Τηλ.: 210.921.7513, 210.921.4820 • Fax: 210.923.7033

www.eptalofos.gr • e-mail: info@eptalofos.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α΄

Πατριαρχικά Μηνύματα

Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ἰνδίκτου καὶ τῇ ἡμέρᾳ προσευχῆς ὑπὲρ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.....	11
Πατριαρχικὴ Ἀπόδειξις ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις	15

ΜΕΡΟΣ Β΄

4ο Διεθνὲς Συνέδριο τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας (Ρόδος, 11-15 Ὀκτωβρίου 2017)

Πρόγραμμα τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας μέ θέμα «Ἀναθερμαίνοντας τὴν Ἑλπίδα. Ἀνακαλύπτοντας τὴν ἐλπίδα στίς δυσχέρειες τῆς ζωῆς»	21
Πατριαρχικὴ Ἐπιστολή	29
Χαιρετισμός τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου	33
Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τοῦ πρωτοπρ. Σταύρου Κοφινᾶ, Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενι- κοῦ Πατριαρχείου γιά τὴν Ποιμαντικὴ Διακονία στὸν Χῶρο τῆς Ὑγείας πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς	35
Χαιρετισμός rev. Simon Evers.....	39
Ἐναρκτήριος Λόγος Σταῦρος Ζουμπουλάκης	41
My strength is made perfect in weakness rev. George Parsenios	50
Ὅταν ὁ Θεός σιωπᾷ ἀρχιμ. Χρυσόστομος Τύμπας	60

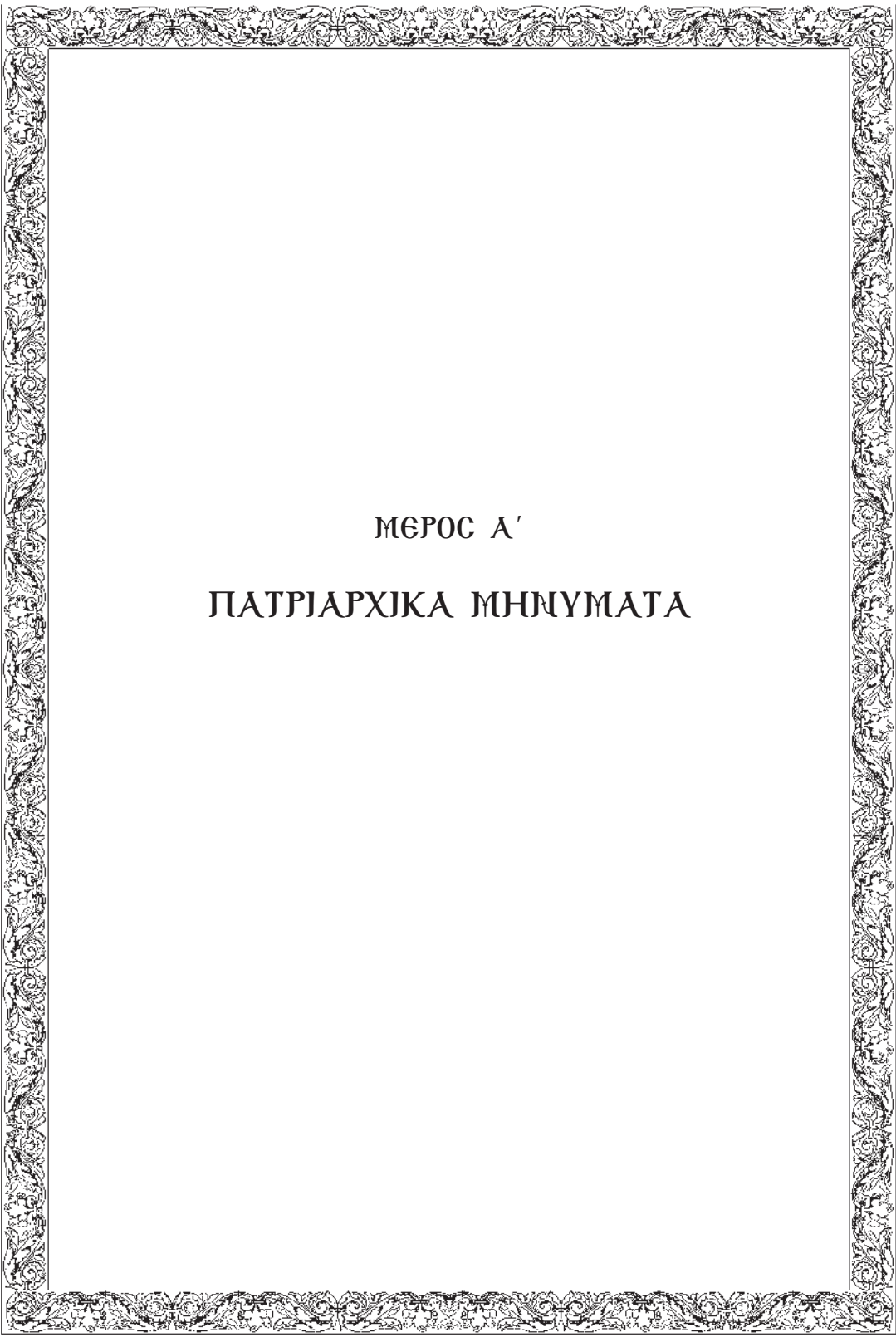
Μοναξιά στη ζωή και την ἀρρώστια <i>πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς</i>	73
Παρατεταμένη παραμονή σέ νοσοκομεῖο <i>μητροπ. Βελγίου Ἀθηναγόρας</i>	81
Ἡ ἐλπίδα στήν ψυχική διαταραχή <i>πρωτοπρ. Βασίλειος Θερμός</i>	91
Is there hope for the young? <i>metrop. of the Dardanelles Nikitas</i>	101
Is there hope for the young? <i>Katerina Pekridou</i>	108
Διακονώντας ἄτομα πού βρίσκονται στό περιθώριο τῆς ζωῆς <i>ἀρχιμ. Χρῦσανθος Παπαποστόλου</i>	115
Ζώντας στό περιθώριο καί ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνήκειν <i>Ἀθηνᾶ Μαρούδα-Χατζούλη</i>	121
Hope in the horror of war <i>fr. Bassam Nassif</i>	128
Δράσεις ὑγείας γιά τίς ἀνάγκες προσφύγων/μεταναστῶν <i>Παρασκευή Φελέκη</i>	131
«Καί οἱ κωφοί ἀκούουσι» <i>πρωτοπρ. Σπυρίδων Καλαϊτζόγλου</i>	134
Ὅταν ἡ μητέρα καί σύζυγος ἀσθενεῖ <i>Μάρη Τούρλα-Κουτούζου</i>	147
Ὅταν ἡ μητέρα καί σύζυγος ἀσθενεῖ <i>πρωτοπρ. Νικόλαος Κουτούζος</i>	152
Ὅταν ἀσθενεῖ ἡ μητέρα – Ἡ ἀπολογία μιᾶς κόρης <i>Παναγιώτα Κυριαζή</i>	157
Πνευματική διάσταση καί βιωσιμότητα ἐν μέσῳ κοινωνικῶν προκλήσεων <i>μητροπ. Καμερούν Γρηγόριος</i>	166
Πνευματικότητα καί βιωσιμότητα ἐν μέσῳ κοινωνικῶν προκλήσεων <i>Σταῦρος Φωτίου</i>	179
Ἡ ἀπογοήτευση τῶν θεραπόντων: Διαχείριση προβλημάτων καί διέξοδοι <i>μητροπ. Ἀλεξανδρουπόλεως Ἄνθιμος</i>	189

Ἀδιέξοδο καί ἐλπίδα στήν ψυχαναλυτική διαδικασία. Μία κλινική εἰκόνα μέ τήν Ἡλέκτρα <i>Δημήτρης Κυριαζῆς MD, PhD</i>	197
--	-----

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Μελέτες

Ἡ μάστιχα τῆς Χίου καί ἡ χρήση της στή Ζωγραφική καί τή Χριστιανική Λατρεία <i>Ἰωάννης Ἡλ. Βολανάκης</i>	211
Ὁ Μοναχισμός στή Ρόδο ἀπό τήν ἐμφάνισή του ἕως σήμερα <i>Εὐγενία Τσάπη</i>	237
Τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων στά σύγχρονα Ὁμιλάρια <i>Νικόλαος Γ. Τσιρέβελος</i>	275
Θρησκευτικές Περιηγήσεις στά Δωδεκάνησα. Προβληματι- σμοί καί Προοπτικές <i>Μητροπολίτου Ρόδου Κυρίλλου</i>	499

A highly detailed, symmetrical decorative border in a black and white line-art style. It features intricate floral, foliate, and scrollwork patterns that form a rectangular frame around the central text area.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ Α.Θ.Π.
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ
ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΙΝΔΙΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΗ ΗΜΕΡΑ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ
ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἀδελφοί καί τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Συνεπληρώθησαν ἤδη εἰκοσιεννέα ἔτη ἀπό τῆς καθιερώσεως ὑπό τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τῆς ἐορτῆς τῆς Ἰνδίκτου ὡς «*Ἡμέρας Προστασίας τοῦ περιβάλλοντος*». Καθ' ὅλον αὐτό τό διάστημα τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ὑπῆρξεν ἐμπνευστής καί πρωταγωνιστής ποικίλων δράσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκαρποφόρησαν πλουσίως καί ἀνέδειξαν τό οἰκολογικόν πνευματικόν δυναμικόν τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν παραδόσεως.

Αἱ οἰκολογικά πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπετέλεσαν ἔναυσμα διὰ τήν θεολογίαν, διὰ νά ἀναδείξῃ τās οἰκοφιλικάς ἀρχάς τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας καί κοσμολογίας καί νά προβάλῃ τήν ἀλήθειαν ὅτι οὐδέν ὄραμα διὰ τήν πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχει ἀξίαν, ἐάν δέν περιλαμβάνῃ καί τήν προσδοκίαν ἐνός κόσμου, ὁ ὁποῖος θά λειτουργῇ ὡς πραγματικός «οἶκος» τοῦ ἀνθρώπου, εἰς μίαν ἐποχήν κατὰ τήν ὁποίαν ἡ συνεχῶς διογκουμένη ἀπειλή κατὰ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος κυφορεῖ μίαν παγκόσμιον οἰκολογικήν καταστροφήν. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη εἶναι ἡ συνέπεια μιᾶς συγκεκριμένης ἐπιλογῆς τρόπου οἰκονομικῆς, τεχνολογικῆς καί κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ἡ

όποια δέν σέβεται οὔτε τήν ἀξίαν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, οὔτε τήν ιερότητα τῆς φύσεως. Εἶναι ἀδύνατον νά ἐνδιαφερώμεθα πραγματικῶς διά τό ἀνθρώπινον πρόσωπον καί ταυτοχρόνως νά καταστρέφωμεν τό φυσικόν περιβάλλον, τήν βάσιν τῆς ζωῆς, κατ' οὐσίαν δηλαδή νά ὑπονομεύωμεν τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος.

Παρά τό γεγονός ὅτι δέν θεωροῦμεν ὀρθόν νά κρίνωμεν τόν νεωτερικόν πολιτισμόν ἐπὶ τῇ βάσει «ἀμαρτωλογικῶν κριτηρίων», ἐπιθυμοῦμεν νά ὑπογραμμίσωμεν ὅτι ἡ καταστροφή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἰς τήν ἐποχήν μας συνδέεται μέ τήν ἀλαζονείαν τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς φύσεως καί τήν ἐξουσιαστικήν σχέσιν του πρὸς αὐτήν, καθὼς καί μέ τό εὐδαιμονιστικόν πρότυπον τοῦ «πολλῶν δεῖσθαι» ὡς γενικῆς στάσεως ζωῆς. Ὅσον λανθασμένον εἶναι τό νά πιστεύωμεν ὅτι εἰς τό παρελθόν ὅλα ἦσαν καλλίτερα, τόσον ἄτοπον εἶναι νά κλείωμεν τά ὄμματα ἐνώπιον ὅσων συμβαίνουν σήμερον. Δέν ἀνήκει τό μέλλον εἰς τόν ἀνθρώπον, ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ ἀκαταπαύστως τεχνητάς ἀπολαύσεις καί νέας ικανοποιήσεις, ὁ ὁποῖος ζῇ διά τόν ἑαυτόν του καί ἀγνοεῖ τόν πλησίον, εἰς τόν ἀνθρώπον τῆς προκλητικῆς σπατάλης, οὔτε εἰς τόν ἀδικητήν καί ἐκμεταλλευτήν τῶν ἀδυνάτων. Τό μέλλον ἀνήκει εἰς τήν δικαιοσύνην καί τήν ἀγάπην, εἰς τόν μετοχικόν πολιτισμόν τῆς ἀλληλεγγύης καί τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀκεραιότητος τῆς δημιουργίας.

Τοιοῦτον ἦθος καί τοιοῦτος πολιτισμός διασώζεται εἰς τήν θεανθρωπίνην ἐκκλησιαστικήν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδοξίας. Εἰς τήν μυστηριακὴν καί λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας βιοῦται καί ἐκφράζεται ἡ εὐχαριστιακὴ θεώρησις, νοσηματοδότησις καί χρήσις τῆς δημιουργίας. Αὐτὴ ἡ σχέσις μέ τόν κόσμον εἶναι ἀσύμβατος μέ κάθε εἶδους ἐσωστρέφειαν καί ἀδιαφορίαν διά τήν πλάσιν, μέ κάθε μορφῆς дуϊσμόν πνεύματος καί ὕλης καί ὑποτίμησιν τῆς ὕλικῆς πραγματικότητος. Τούναντίον, ἡ εὐχαριστιακὴ ἐμπειρία εὐαίσθητοποιεῖ καί κινητοποιεῖ τόν πιστόν εἰς οἰκοφιλικὴν δρᾶσιν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, ἡ Ἁγία καί Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπεγράμμισεν ὅτι εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας «καταφάσκειται ἡ δημιουργία καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐνδυναμώνεται διά νά λειτουργῇ ὡς οἰκονόμος, φύλαξ καὶ «ἱερεὺς» αὐτῆς, προσάγων ταύτην δοξολογικῶς τῷ Δημιουργῷ» (Ἐγκύκλιος, §14). Κάθε εἶδους κατάχρησις καί καταστροφή τῆς κτίσεως καί ἡ μετατροπὴ τῆς εἰς ἀντικείμενον πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἀποτελεῖ διαστρέβλωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανικοῦ Εὐαγγελίου. Δέν εἶναι διόλου τυχαῖον, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἡ «οἰκολογικὴ μορφή» τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία διέσωσε τήν Θεῖαν Εὐχαριστίαν ὡς πυρῆνα τῆς ζωῆς τῆς.

Συνεπώς, η οικολογική δραστηριοποίησης του Οικουμενικού Πατριαρχείου δέν ανεπτυχθή απλώς ως αντίδρασις εἰς τήν σύγχρονον πρωτοφανή οικολογικήν κρίσιν, δέν ἐδημιουργήθη ἀπό αὐτήν, ἀλλά ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, προέκτασιν τοῦ εὐχαριστιακοῦ ἡθους εἰς τήν σχέσιν τοῦ πιστοῦ μέ τήν φύσιν. Αὕτῃ ἡ ἐγγενὴς οικολογική συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας ἐξεδηλώθη εὐθαρσῶς καὶ εὐστόχως ἐν ὄψει τῶν συγχρόνων ἀπειλῶν κατὰ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ζωὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι βιωμένη οικολογία, ἔμπρακτος καὶ ἀκατάλυτος σεβασμὸς τῆς κτίσεως. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι γεγονὸς κοινωνίας, νίκη κατὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, κατὰ τῆς αὐτοδικαιώσεως καὶ τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐκπορεύεται ἡ καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ Ὁρθόδοξος πιστὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ παραμένῃ ἀδιάφορος ἔναντι τῆς οικολογικῆς κρίσεως. Ἡ μέριμνα καὶ ἡ φροντίς διὰ τήν πλάσιν εἶναι συνέπεια καὶ ἔκφρασις τῆς πίστεως καὶ τοῦ εὐχαριστιακοῦ ἡθους του.

Εἶναι προφανές ὅτι διὰ τήν ἀποτελεσματικὴν συμβολὴν εἰς τήν ἀντιμετώπισιν τῶν οικολογικῶν προβλημάτων ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ τὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ τὰ μελετᾷ. Γνωρίζομεν ἅπαντες ὅτι ἡ μεγαλυτέρα ἀπειλὴ διὰ τὸ περιβάλλον καὶ τήν ἀνθρωπότητα εἶναι σήμερον ἡ κλιματικὴ ἀλλαγὴ καὶ αἱ καταστροφικαὶ ἐπιπτώσεις τῆς δι' αὐτήν ταύτην τήν ζωὴν ἐπὶ τῆς γῆς. Αὕτῃ ἡ θεματικὴ ἐκυριάρχησε καὶ κατὰ τὸ ἔνατον οικολογικὸν Συμπόσιον, τὸ ὅποῖον διωργάνωσε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τὸν παρελθόντα Ἰούνιον εἰς τὰς νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ Σπέτσες καὶ Ὑδραν, μέ τίτλον «Γιὰ μιά πιό πράσινη Ἀττικὴ. Διασώζοντας τὸν πλανήτη καὶ προστατεύοντας τοὺς κατοίκους του». Δυστυχῶς, ἡ πρόσφατος καταστροφικὴ πυρκαϊὰ εἰς τήν Ἀττικὴν καὶ αἱ ἀναμενόμεναι συνέπειαι τῆς προκληθείσης μεγάλης περιβαλλοντικῆς καταστροφῆς ἀποτελοῦν τραγικὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν θέσεων τῶν συνέδρων διὰ τήν σοβαρότητα τῆς οικολογικῆς ἀπειλῆς.

Τιμώτατοι ἀδελφοί καὶ προσφιλέστατα τέκνα ἐν Κυρίῳ,

Ὁ οικολογικὸς πολιτισμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ ὑλοποίησης τοῦ εὐχαριστιακοῦ ὁράματος τῆς δημιουργίας, τὸ ὅποῖον συμπυκνοῦται καὶ ἐκφράζεται εἰς τήν συνολικὴν λειτουργίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ αἰώνιον μῆνυμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸ θέμα τῆς οικολογίας. Ἡ Ἐκκλησία λέγει καὶ κηρύττει «ἀεὶ ταῦτά» καὶ «περὶ τῶν αὐτῶν», συμφώνως καὶ πρὸς τὰ ἀνυπερβλήτα λόγια τοῦ Ἰδρυτοῦ καὶ κεφαλῆς αὐτῆς: «ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι» (Λουκ. κ', 33). Στοιχοῦσα τῷ πνεύ-

ματι τούτω, ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία καλεῖ τὰς ἀνά τὴν οἰκουμένην Ἀρχιεπισκοπὰς καὶ Μητροπόλεις αὐτῆς, τὰς ἐνορίας καὶ τὰς ἱεράς Μονάς, νὰ ἀναπτύξουν πρωτοβουλίας καὶ συντονισμένας δράσεις, προγράμματα περιβαλλοντικῆς εὐαισθητοποιήσεως, νὰ ὀργανώσουν συνέδρια καὶ ὁμιλίας, ὥστε οἱ πιστοὶ νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι ἡ προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος εἶναι πνευματικὴ εὐθύνη ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. Τό φλέγον θέμα τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς, τὰ αἷτια καὶ αἱ ἐπιπτώσεις του διὰ τὸν πλανήτην καὶ τὴν καθημερινότητα τῶν ἀνθρώπων ἀποτελοῦν εὐκαιρίαν διὰ προσεγγίσεις καὶ συζητήσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῆς θεολογικῆς οἰκολογίας καὶ διὰ συγκεκριμένας πρακτικὰς παρεμβάσεις. Εἶναι ζωτικῆς σημασίας νὰ δοθῇ ἔμφασις εἰς τὴν δρᾶσιν εἰς τοπικὸν ἐπίπεδον. Ἡ ἐνορία ἀποτελεῖ τό κύτταρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, χῶρον προσωπικῆς παρουσίας καὶ μαρτυρίας, ἐπικοινωνίας καὶ συνεργασίας, λειτουργικῆς καὶ διακονικῆς κοινότητος.

Ἰδιαίτερα μέριμνα πρέπει νὰ ἐπιδειχθῇ διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐν Χριστῷ διαπαιδαγωγήσεως τῆς νέας γενεᾶς, ὥστε νὰ καλλιεργῇται εἰς αὐτὴν τό οἰκολογικὸν ἥθος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατήχησις πρέπει νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδίων καὶ τῶν νέων τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν «καλὴν λίαν» πλᾶσιν, κίνητρα διὰ δραστηριοποιήσιν εἰς τὴν προστασίαν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὴν ἐλευθεροποιὸν ἀλήθειαν τῆς ἀπλότητος, καὶ τῆς λιτότητος καὶ τοῦ ἀσκητικοῦ ἥθους, τοῦ μετοχικοῦ τρόπου τοῦ βίου καὶ τῆς θυσιαστικῆς ἀγάπης. Εἶναι ἀπαραίτητον, οἱ νέοι νὰ κατανοήσουν τὴν εὐθύνην των διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ πράξει τῶν οἰκολογικῶν συνεπειῶν τῆς πίστεώς μας, νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ γνωστοποιήσουν τὴν καθοριστικὴν συμβολὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος.

Περαίνοντες τὸν λόγον, εὐχόμεθα πᾶσιν ὑμῖν εὐλογημένον ἐκκλησιαστικόν ἔτος καὶ δαψιλῇ καρποφορίαν τῶν πνευματικῶν ὑμῶν ἀγώνων, ἐπικαλούμεθα δέ ἐφ' ὑμᾶς τὴν ζωηφόρον χάριν καὶ τό ἀμέτρητον ἔλεος τοῦ πανδῶρου Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τελειωτοῦ τῆς πίστεως ἡμῶν, πρεσβείαις τῆς Παναγίας τῆς Παμμακαρίστου, ἧς τὴν τιμίαν εἰκόνα, τό σεπτὸν κειμήλιον τοῦ Γένους, ἐορτίως, εὐσεβοφρόνως καὶ ἐν ταπεινώσει σήμερον κατασπαζόμεθα.

βιη' Σεπτεμβρίου α'

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως

διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΟΙΣ

† Β Α Ρ Θ Ο Λ Ο Μ Α Ι Ο Σ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,
ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ,
ΧΑΡΙΝ, ΕΛΕΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗΝ
ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

*Ἐρώτατοι καί Θεοφιλέστατοι ἀδελφοί, προσφιλέστατα τέκνα ἐν
Κυρίῳ,*

Δοξάζομεν τόν Πανάγιον καί Πανοικτίρμονα Θεόν, διότι ἡξιώ-
θημεν καί ἐφέτος νά φθάσωμεν εἰς τήν πανέορτον ἡμέραν τῶν
Χριστουγέννων, τήν ἐορτήν τῆς σαρκώσεως τοῦ προαιωνίου Υἱοῦ
καί Λόγου τοῦ Θεοῦ «δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καί διὰ τήν ἡμετέ-
ραν σωτηρίαν». Διά τοῦ «αἰῖ μυστηρίου» καί «μεγάλου θαύματος»
τῆς θείας Ἐνανθρωπήσεως, τό «μέγα τραῦμα», ὁ ἐν σκότει καί σκιᾷ
καθήμενος ἄνθρωπος, καθίσταται «υἱός φωτός καί υἱός ἡμέρας»¹,
ἀνοίγει δι' αὐτόν ἡ εὐλογημένη ὁδός τῆς κατὰ χάριν θεώσεως.

Ἐν τῷ θεανδρικῷ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας καί διὰ τῶν ἱερῶν μυ-
στηρίων της, γεννᾶται καί μορφοῦται ὁ Χριστός εἰς τήν ψυχήν καί
τήν ὑπαρξίν μας. «Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος», θεολογεῖ ὁ ἅγιος Μάξιμος
ὁ Ὁμολογητής, «ἐφάπαξ κατὰ σάρκα γεννηθεῖς, αἰῖ γεννᾶται θέλων
κατὰ πνεῦμα διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς θέλουσι· καί γίνεται βρέφος,
ἐαυτόν ἐν ἐκείνοις διαπλάττων ταῖς ἀρεταῖς καί τοσοῦτον φαινό-
μενος, ὅσον χωρεῖν ἐπίσταται τόν δεχόμενον»². Δέν εἶναι «Θεός -
Ἰδέα», ὡς ὁ θεός τῶν φιλοσόφων, οὔτε Θεός κεκλεισμένος εἰς τήν
ἀπόλυτον ὑπερβατικότητα του καί ἀπροσπέλαστος, ἀλλά εἶναι ὁ

1. Α' Θεσσ. ε', 5.

2. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Κεφάλαια διάφορα θεολογικά τε καί οἰκονομικά, PG
90, 1181.

«Ἐμμανουήλ», ὁ «Θεός μεθ' ἡμῶν»³, εὐρίσκεται ἐγγύτερον εἰς ἡμᾶς, ἀπὸ ὅσον ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, εἶναι «καὶ ἡμῶν αὐτῶν συγγενέστερος»⁴.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπρόσιτον καὶ ἄσαρκον Θεότητα δέν μεταμορφώνει τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, δέν αἶρει τὴν πόλωσιν μεταξύ ὕλης καὶ πνεύματος, δέν γεφυρώνει τὸ χάσμα μεταξύ οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἡ Σάρκωσις τοῦ Θεοῦ Λόγου εἶναι ἡ φανέρωσις τῆς ἀληθείας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία σώζει τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς λαβυρίνθους, τόσον τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπομονισμοῦ, ὅσον καὶ τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τοῦ δυϊσμοῦ. Ἡ καταδίκη τοῦ νεστοριανισμοῦ καὶ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας σηματοδοτεῖ τὴν ἀπόρριψιν δύο καθολικωτέρων τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, καὶ δὴ ἀφ' ἑνὸς τῆς ἀπολυτοποιήσεως τοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐξιδανικεύσεως τῆς ἰδεαλιστικῆς ἐκδοχῆς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας, παρεκκλίσεων ἰδιαιτέρως διαδεδομένων καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας.

Ὁ σύγχρονος «νεστοριανισμός» ἐκφράζεται ὡς πνεῦμα ἐκκοσμικεύσεως, ὡς ἐπιστημονισμός καὶ ἀπόλυτος προτεραιότης τῆς χρηστικῆς γνώσεως, ὡς ἀπόλυτος ἰδιονομία τῆς οἰκονομίας, ὡς αὐτοσωτηρικὴ ἀλαζονεία καὶ ἀθεΐα, ὡς ὁ «μὴ πολιτισμός» τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ καὶ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ὡς νομικισμός καὶ ἠθικισμός, ὡς «τέλος τῆς αἰδοῦς» καὶ ταύτισις τῆς θυσιαστικῆς ἀγάπης καὶ τῆς μετανοίας μέ τὴν λεγομένην «ἠθικὴν τῶν ἀδυνάτων». Ὁ «μονοφυσιτισμός» πάλιν ἐκπροσωπεῖται σήμερον ἀπὸ τὰς τάσεις δαιμονοποιήσεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν πουριτανισμόν καὶ τὰ σύνδρομα «καθαρότητος», τὴν ἐσωστρεφεῖ ἄκαρπον πνευματικότητα καὶ τοὺς ποικίλους μυστικισμούς, ἀπὸ τὴν περιφρόνησιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἄρνησιν τοῦ διαλόγου καὶ τὴν ἀπόρριψιν τοῦ διαφορετικοῦ, μέ ἐπικίνδυνον ἐκφραστὴν, ἐν ὀνόματι τῆς «μόνης καὶ ἀποκλειστικῆς ἀληθείας», τὸν θρησκευτικὸν φονταμενταλισμόν, ὁ ὁποῖος τρέφεται ἀπὸ ἀπολυτοποιήσεις καὶ ἀπορρίψεις καὶ τροφοδοτεῖ τὴν βίαν καὶ τὴν διάσπασιν. Εἶναι προφανές ὅτι, τόσον ἡ νεστοριανίζουσα ἀποθέωσις τοῦ κόσμου, ὅσον καὶ ἡ μονοφυσιτίζουσα δαιμονοποίησίς του, ἀφήνουν τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν, τὸν πολιτισμόν καὶ τοὺς πολιτισμούς, ἐκτεθειμένους εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ «νῦν αἰῶνος», καὶ παγιώνουν τοιοῦτοτρόπως τὴν αὐτονόμησιν καὶ τὰ ἀδιέξοδά των.

3. Πρβλ. Ματθ. α', 23

4. Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, ΣΤ', PG 150, 660.

Ἡ χριστιανική πίστις εἶναι ἡ βεβαιότης τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης, ὁ ὁποῖος προσέλαβε φιланθρώπως τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ ἐχαρίσατο ἡμῖν πάλιν τό διὰ τῆς πτώσεως ἀπολεσθέν «καθ' ὁμοίωσιν», ἱκανώσας ἡμᾶς εἰς τὴν κατ' ἀλήθειαν ζωὴν ἐν τῷ Σώματι Αὐτοῦ, τῇ Ἐκκλησίᾳ. Σύνολος ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζει τό μυστήριον τῆς θεανθρωπότητος. Ὁ Θεάνθρωπος Σωτὴρ ἀνέλαβεν «ἐκκλησίας σάρκα»⁵ καὶ ἔδειξε, «πρῶτος καὶ μόνος», «τόν ἀληθινόν ἄνθρωπον καὶ τέλειον καὶ τρόπων καὶ ζωῆς καὶ τῶν ἄλλων ἕνεκα πάντων»⁶. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ τόπος τῆς «κοινῆς σωτηρίας», τῆς «κοινῆς ἐλευθερίας» καὶ τῆς ἐλπίδος τῆς «κοινῆς βασιλείας», εἶναι ὁ τρόπος τῆς βιώσεως τῆς ἐλευθεροποιου ἀληθείας, ὁ πυρὴν τῆς ὁποίας εἶναι τό ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς ἀνθρωπιστικῆς δράσεως, καθ' ὅτι ἡ πηγὴ καὶ τό πρότυπον αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπερβαίνουσα τὸν ἀνθρώπινον λόγον θεία φιλανθρωπία. «Ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν υἱόν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ Θεός εἰς τὸν κόσμον ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτοῦ. Ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήσαμεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτός ἠγάπησεν ἡμᾶς ... Ἀγαπητοί, εἰ οὕτως ὁ Θεός ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν»⁷. Ὅπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ εἶναι παρὼν ὁ Θεός.

Αὕτῃ ἡ σωτηριώδης ἀλήθεια πρέπει νὰ ἐκφράζεται καὶ εἰς τὸν τρόπον μέ τὸν ὁποῖον ἐορτάζομεν τό σεπτὸν Γενέθλιον τοῦ ἐπισκεψαμένου ἡμᾶς ἐξ ὕψους Σωτῆρος ἡμῶν. Ἡ ἐορτὴ εἶναι πάντοτε «πλήρωμα χρόνου», καιρὸς αὐτογνωσίας, εὐχαριστίας διὰ τό μέγεθος τῆς θείας φιλανθρώπου ἀγάπης, μαρτυρία τῆς ἀληθείας τῆς θεανθρωπότητος καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας. Ὁ χριστοτερπὴς ἐορτασμός τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου εἶναι μία πρᾶξις ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἐκκοσμίκευσιν, εἰς τὸν ἀποχρωματισμόν τῆς ἐορτῆς καὶ τὴν μετατροπὴν τῆς εἰς «Χριστούγεννα χωρὶς Χριστόν» καὶ εἰς πανήγυριν τοῦ Ἑχειν, τοῦ καταναλωτισμοῦ καὶ τῆς ματαιοδοξίας, καὶ δὴ εἰς ἓνα κόσμον πλήρη κοινωνικῶν ἐντάσεων, ἀξιολογικῶν ἀνατροπῶν καὶ συγχύσεως, βίας καὶ ἀδικίας, ὅπου τό «παιδίον Ἰησοῦς» εὐρίσκεται καὶ πάλιν ἀντιμέτωπον μέ ἄτεγκτα συμφέροντα ποικιλωνύμων ἐξουσιῶν.

5. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία πρό τῆς ἐξορίας*, PG 52, 429.

6. Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, ΣΤ', PG 150, 680.

7. Α' Ἰωάν. δ', 9-11.

Τιμιώτατοι ἀδελφοί καί πεφιλημένα τέκνα,

Γενεά παρέρχεται καί γενεά ἔρχεται, καί αἱ ἐπερχόμενα ἐξελίζεις εἶναι κατ' ἄνθρωπον δυσκόλως προβλέψιμοι. Ἡ γνησία πίστις, ὅμως, δέν ἔχει διλήμματα. Ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, ἡ «ἀλήθεια ἦλθε» καί «παρέδραμεν ἡ σκιά», μετέχομεν ἤδη τῆς Βασιλείας ἐν τῇ πορείᾳ πρὸς τὴν τελείωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐνσάρκου Θείας Οἰκονομίας. Ἔχομεν ἀκλόνητον τὴν βεβαιότητα, ὅτι τό μέλλον ἀνήκει εἰς τόν Χριστόν, ὁ Ὅποιος εἶναι «*χθές καί σήμερον ὁ αὐτός καί εἰς τοὺς αἰῶνας*»⁸, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ εἶναι καί θά παραμένῃ τόπος ἁγιασμοῦ καί ἐνθέου βιοτῆς, ἀνακαινίσεως τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, πρόγευσις τῆς δόξης τῆς Βασιλείας, ὅτι θά συνεχίσῃ «*νά δίδῃ τὴν εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν*» καί «*νά διανέμῃ ἐν τῇ οἰκουμένῃ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ: τὴν ἀγάπην Του, τὴν εἰρήνην, τὴν δικαιοσύνην, τὴν καταλλαγὴν, τὴν δύναμιν τῆς Ἀναστάσεως καί τὴν προσδοκίαν τῆς αἰωνιότητος*»⁹. Τό σύγχρονον ἰδεολόγημα περὶ «μεταχριστιανικῆς» ἐποχῆς εἶναι ἄτοπον. «*Μετά Χριστόν*», τὰ πάντα εἶναι, καί μένουν εἰς τόν αἰῶνα, «*ἐν Χριστῷ*».

Κλίνοντες εὐσεβοφρόνως τὰ γόνατα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ Βρέφους τῆς Βηθλεέμ καί τῆς βρεφοκρατούσης Παναγίας Μητρός Αὐτοῦ, καί προσκυνοῦντες τόν ἐνανθρωπήσαντα «*παντέλειον Θεόν*», ἀπονέμομεν, ἐκ τοῦ ἀκοιμήτου Φαναρίου, τοῖς ἀνά τὴν οἰκουμένην τέκνοις τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τὴν Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν ἐπὶ τῷ Ἁγίῳ Δωδεκαημέρῳ, εὐχόμενοι ὑγιεινόν, ἀγλαόκαρπον καί εὐφρόσυνον τόν νέον ἐνιαυτόν τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου.

Χριστούγεννα ,βιη΄

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως
διάπυρος πρὸς Θεόν εὐχέτης πάντων ὑμῶν

8. Ἑβρ. ιγ', 8.

9. Ἐγκύκλιος τῆς Ἀγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Κρήτη 2016), Προοίμιον.

ΜΕΡΟΣ Β΄

4ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ
(Ρόδος, 11-15 Ὀκτωβρίου 2017)

ΘΕΜΑ: «Ἀναθερμαίνοντας τὴν Ἑλπίδα.
Ἀνακαλύπτοντας τὴν ἐλπίδα
στὶς δυσχέρειες τῆς ζωῆς»

A large group of clergy members and laypeople are posed for a group photograph in front of the Ecumenical Patriarchate building. The group is arranged in several rows, with many individuals wearing traditional black and white clerical robes. The building behind them is a grand, multi-story structure with a facade of light-colored stone blocks and numerous windows with dark, grid-like frames. A large, circular seal of the Ecumenical Patriarchate is visible on the building's facade, featuring a central emblem and text in Greek and English. The word 'ΑΘΜΑΡΧΕΙΟΝ' is inscribed vertically on the left side of the building. The scene is captured in black and white, emphasizing the architectural details and the formal nature of the gathering.

Δίκτυο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου
γιά τήν Ποιμαντική Διακονία
στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας

4ο Διεθνές Συνέδριο, Ρόδος,
11-15 Ὀκτωβρίου 2017

Θέμα:
«Ἀναθερμαίνοντας τήν Ἑλπίδα.
Ἀνακαλύπτοντας τήν ἐλπίδα
στίς δυσχέρειες τῆς ζωῆς».

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Τετάρτη 11 Ὀκτωβρίου 2017

Ἀφίξεις

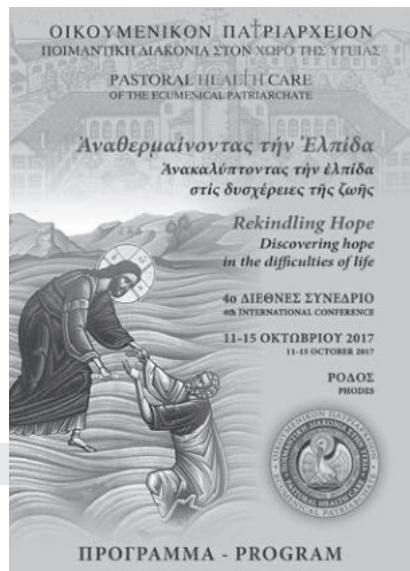
- 16:00 - 18:00 Ἐγγραφές - Καφές
- 18:30 Προσέλευση Συνέδρων στήν αἴθουσα τοῦ Συνεδρίου
- 18:45 Ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἀγιασμοῦ

Ἕναρξη τοῦ Συνεδρίου

- Παρουσίαση τῶν Συνέδρων ὑπό τοῦ **Ἀρχιμ. Χρυσάνθου Παπαποστόλου**, Μέλους τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου

Χαιρετισμοί

- Μήνυμα τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου **κ.κ. Βαρθολομαίου**
- Χαιρετισμός ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἰλίου, Ἀχαρνῶν καί Πετρουπόλεως **κ. Ἀθηναγόρου**, Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπί Εἰδικῶν Ποιμαντικῶν Θεμάτων καί Καταστάσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος
- Χαιρετισμοί ὑπό τῶν Τοπικῶν Ἀρχῶν

- Χαιρετισμοί υπό των Ἐπισήμων Ἐκπροσώπων
- Παρουσίαση τοῦ σκοποῦ τοῦ Συνεδρίου ὑπό τοῦ **Πρωτοπρ. Σταύρου Κοφινᾶ**, Συντονιστοῦ τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας
- Ἐπίσημη κήρυξη τῆς Ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν ὑπό τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου **κ. Κυρίλλου**, Ἐκπροσώπου τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καί Προέδρου τοῦ Συνεδρίου

Ἐναρκτήριος Λόγος:

«Μιά ἀνατομία τῆς ἐλπίδας» - **Σταῦρος Ζουμπουλάκης**

• 21:00 Δεῖπνο

Πέμπτη 12 Ὀκτωβρίου 2017

- 9:15 - 10:00 **1η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Ἀπόστολος Μπάρλος
«*Ἡ γάρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*»
Πρωτοπρ. Γεώργιος Παρσένιος
- 10:00 - 10:45 **2η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Πρωτοπρ. Μάριος Δημοσθένους
«*Ὅταν ὁ Θεός σιωπᾷ*»
Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Τύμπας
- 10:45 - 11:30 **3η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Πρωτοπρ. Χριστόφορ. Μητρόπουλος
«*Μοναξιά στή ζωή καί τήν ἀρρώστια*»
Πρωτοπρ. Σταῦρος Κοφινᾶς
- 11:30 - 12:00 **Καφές**
- 12:00 - 12:45 **4η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Σεβ. Μητροπολίτης Ἰλίου, Ἀχαρνῶν καί Πετροπόλεως κ. Ἀθηναγόρας
«*Παρατεταμένη νοσηλεία*»
Σεβ. Μητροπολίτης Βελγίου κ. Ἀθηναγόρας
- 13:00 - 14:00 **Ὅμαδες ἐργασίας**
- 14:00 **Γεῦμα**

- 16:00 *Καφές*
- 16:45 - 17:30 **5η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Διονύσιος Κοκκίνης
«Από τό σκοτάδι στό φῶς-Ἡ ἐλπίδα στήν ψυχική διαταραχή»
Πρωτοπρ. Βασίλειος Θερμός
- 17:30 - 19:00 **6η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστές: Ἱερολογ. Petar Dabic, Χρυσάνθη Λοῖζου
«Υπάρχει ἐλπίδα γιά τούς νέους;»
Σεβ. Μητροπολίτης Δαρδανελλίων κ. Νικήτας,
Κατερίνα Πεκρίδου
- 20:30 *Δείπνο*

Παρασκευή 13 Ὀκτωβρίου 2017

- 9:15 - 10:30 **7η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: Ἀρχιμ. Μεθόδιος Φλουρῆς
«Διακονώντας ἄτομα πού βρίσκονται
στό περιθώριο τῆς ζωῆς»
Ἀρχιμ. Χρύσανθος Παπαποστόλου,
Ἀθηνᾶ Μαρούδα-Χατζούλη
- 10:30 - 11:45 **8η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονίστρια: Χρυσάνθη Λοῖζου
«Σύγχρονη δουλεία καί μετανάστευση»
Εἰσαγωγή: Σεβ. Μητροπολίτης Δαρδανελλίων
κ. Νικήτας
“Modern Slavery: it is closer to you than you think”
(«Σύγχρονη δουλεία: εἶναι κοντά σου περισσότερο
ἀπ’ ὅσο νομίζεις») (Βίντεο)
«Ἐλπίδα στους ἀρρώστους τῆς Συρίας πού ἔχουν μείνει
πίσω»
Khaled Yaziji
«Ποιμαίνοντας τούς ἀπεγνωσμένους ἐν μέσῳ πολέμου»
Πρωτοπρ. Bassam Nassif
«Δράσεις υγείας γιά τίς ἀνάγκες Προσφύγων
Μεταναστών»
Παρασκευή Φελέκη

- 11:45 - 12:15 *Καφές*
- 12:15 - 13:00 **9η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Δημήτριος Κόκκινος*
«“*Ίασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τά ὀστᾶ μου, καί ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα*” – Ἀντιμετωπίζοντας τίς χρόνιες παθήσεις»
Anne Vandenhock
- 13:00 - 13:45 **10η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Παῦλος Perletti*
«“*Καί οἱ κωφοί ἀκούουσι*” – Διακονώντας τούς κωφούς»
Πρωτοπρ. Σπυρίδων Καλαϊτζόγλου
- 14:00 *Γεῦμα*
Συνάντηση μελῶν Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καί Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Δικτύου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας
- 16:00 *Καφές*
- 16:30 - 17:30 **Ὁμάδες ἐργασίας**
- 17:45 - 19:00 **11η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονιστές: *Πρωτοπρ. Γεώργιος Μπασσιούδης,*
Εἰρήνη Γιαλλουρίδου
«“*Ὅταν ἡ μητέρα ἀσθενεῖ*”
Μάρη Τούρλα-Κουτούζου,
Πρωτοπρ. Νικόλαος Κουτούζος, Παναγιώτα Κυριαζῆ
- 19:45 *Δεῖπνο*
- 21:00 Πολιτιστική ἐκδήλωση
Μουσικό ἔργο ἀφιερωμένο στόν μεγάλο ἀγιογράφο
Θεοφάνη τόν Ἑλληνα, σέ σύνθεση ***Σάββα Καρατζιᾶ,*** στόν Καθεδρικό Ναό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ

Σάββατο 14 Ὀκτωβρίου 2017

- 9:00 - 10:15 **12η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**
Συντονίστρια: *Αἰκατερίνη Εὐθυμιοπούλου*
«*Πνευματική διάσταση καί βιωσιμότητα ἐν μέσῳ κοινωνικῶν προκλήσεων*»

**Σεβ. Μητροπολίτης Καμερούν κ. Γρηγόριος,
Σταῦρος Φωτίου**

• 10:15 - 11:45 **13η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστές: *Πρωτοπρ. Παναγ. Σάλμας, Ἡλίας Θώδης*
«Ἡ ἀπογοήτευση τῶν θεραπόντων: διαχείριση προβλημάτων καί διέξοδοι»

**Σεβ. Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως κ. Ἀνθιμος,
Δημήτρης Κυριαζῆς**

• 11:45 - 12:15 *Καφές*

• 12:15 - 13:15 **14η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

Συντονιστής: *Πρωτοπρ. Ἀναστάσιος Σαλαπάτας*

Παρουσιάσεις Εἰδικῶν Ποιμαντικῶν Προγραμμάτων

- St. Sampson Medical Clinic, Holy Trinity Greek Orthodox Church, Nashville, TN, USA

Jim Gore

- ΕΔΑΝΙ: Ἐθελοντική Διακονία Ἀσθενῶν, Ἱ. Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν

Πρωτοπρ. Βασίλειος Κοντογιάννης

• 13:15 - 14:15 **15η ΣΥΝΕΔΡΙΑ**

«Τό “Πατριαρχικό Δίκτυο”: Ἀντλώντας ἔμπνευση ἀπό τό παρελθόν, σχεδιάζουμε τό μέλλον»

Ἀνοικτή συζήτηση

• 14:15 *Γεῦμα*

• 16:45 Ἀναχώρηση γιά τόν Ἱερό Καθεδρικό Ναό

«Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου» γιά τόν Μεγάλο Ἑσπερινό

• 17:00 **Μέγας Ἑσπερινός**

Ἐλεύθερη βραδιά στήν Παλαιά Πόλη τῆς Ρόδου

Κυριακή 15 Ὀκτωβρίου 2017

- 8:15 Ἀναχώρηση γιά τόν Ἱερό Καθεδρικό Ναό «Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου». Ἀρχιερατική Λειτουργία στόν Ἱερό Καθεδρικό Ναό «Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου».

Πρωϊνός καφές στό ξενοδοχεῖο

- 12:30 **Τελευταία Συνεδρία**
Συμπεράσματα του Συνεδρίου - Ἀποχαιρετισμοί -
Εὐχαριστίες
- 13:30 - 14:00 *Γεῦμα Λήξεως*
- 14:00 **Ἀναχώρηση**

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Ο ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΡΟΔΟΥ κ. ΚΥΡΙΛΛΟΣ

ΟΜΙΛΗΤΕΣ

- Ἀθηναγόρας**, Σεβ. Μητροπολίτης Βελγίου.
- Ἄνθιμος**, Σεβ. Μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως.
- Yaziji, Khaled**, Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, Διευθυντής τοῦ Πατριαρχικοῦ Νοσοκομείου Ἄλ Χόσν, Συρία, Ὠτορινολαρυγγολόγος.
- Gore, Jim**, Ἀναπληρωτής Καθηγητής Κλινικῆς Ἱατρικῆς τοῦ Τμήματος Πνευματολογίας καί Ἀνοσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Vanderbilt, Franklin, TN, Διευθυντής τῆς Κλινικῆς «Ἁγ. Σαμψών», Ἰ. Μ. Ντιτρόιτ, Ἰ. Ναός Ἁγ. Τριάδος, Nashville, TN, ΗΠΑ, Πνευματολόγος.
- Γρηγόριος**, Σεβ. Μητροπολίτης Καμερούν.
- Ζουμπουλάκης, Σταῦρος**, Πρόεδρος τοῦ Ἐφορευτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος.
- Θερμός, Βασίλειος**, Πρωτοπρ., Ἰ. Μ. Θηβῶν καί Λεβαδείας, Ἰ. Ναός Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Σχηματαρίου, Ἐπίκουρος Καθηγητής Ποιμαντικῆς, Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Παιδοψυχίατρος.
- Καλαϊτζόγλου, Σπυρίδων**, Πρωτοπρ., Ἰ. Μ. Θεσσαλονίκης, Ἰ. Ναός «Παναγία ἡ Ἀχειροποίητος».
- Κοντογιάννης, Βασίλειος**, Πρωτοπρ., Ἰ. Ἀρχιεπισκοπῆ Ἀθηνῶν, Διευθυντής τῆς Ἐθελοντικῆς Διακονίας Ἀσθενῶν Ἰ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, Ἐφημέριος τοῦ Γενικοῦ Νοσοκομείου Ἀθηνῶν «Ἱπποκράτειο».
- Κουτοῦζος, Νικόλαος**, Πρωτοπρ., Ἰ.Μ. Ἰλίου, Ἀχαρνῶν καί Πετρουπόλεως, Ἰ. Ναός Ἁγ. Βαρβάρας Ἰλίου.
- Κοφινᾶς, Σταῦρος**, Πρωτοπρ., Συντονιστής τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.

Κυριαζή, Παναγιώτα, Βιολόγος.

Κυριαζής, Δημήτρης, Ψυχίατρος-Παιδοψυχίατρος, Ψυχαναλυτής, Ψυχοθεραπευτής, τ. Μέλος τής Έλληνικής Έταιρείας Ψυχαναλυτικής Ψυχοθεραπείας, Ίδρυτικό Μέλος τής Έλληνικής Έταιρείας Όμαδικής Ανάλυσης και Οικογενειακής Θεραπείας.

Μαρούδα-Χατζούλη, Αθηνά, Έπικουρη Καθηγήτρια Ψυχολογίας, Τμήμα Έπικοινωνίας και Μ.Μ.Ε., Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Nassif, Bassam, Πρωτοπρ., Αναπληρωτής Καθηγητής τής Θεολογικής Σχολής του Άγ. Ιωάννου του Δαμασκηνού, Πανεπιστήμιο τής Balamand, Λίβανος.

Νικήτας, Σεβ. Μητροπολίτης Δαρδανελλίων, Διευθυντής του έν Berkeley Η.Π.Α. Πατριαρχικού Όρθοδόξου Ίνστιτούτου «Πατριάρχης Αθηναγόρας», Πρόεδρος τής Έπιτροπής επί τής Νεότητας τής Αγίας και Ίερās Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Παπαποστόλου, Χρύσανθος, Αρχιμ., Ί. Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Ί. Ναός Άγ. Γεωργίου Χαλανδρίου, Διευθυντής του Ίδρύματος Ψυχοκοινωνικής Στήριξης «Διακονία» τής Ί. Αρχιεπισκοπής Αθηνών.

Παρσένιος, Γεώργιος, Πρωτοπρ., Αναπληρωτής Καθηγητής Έρμηνείας τής Καινής Διαθήκης, Πανεπιστήμιο Princeton, ΗΠΑ.

Πεκρίδου, Κατερίνα, Έπεύθυνη του Γραφείου Διαλόγου του Συμβουλίου Ευρωπαϊκών Έκκλησιών (C.E.C.).

Τούρλα-Κουτούζου, Μάρη, Εκπαιδευτικός, Παιδαγωγός στην προσχολική ηλικία.

Τύμπας, Χρυσόστομος, Αρχιμ., Ί. Αρχιεπισκοπή Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας, Ί. Ναός Αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού, Gospel Oak, London, Δρ. Ψυχαναλυτικών Σπουδών.

Vandenhock, Anne, Καθηγήτρια Ποιμαντικής του Ρωμαιοκαθολικού Πανεπιστημίου τής Λουβαίν, Βέλγιο.

Φελέκη, Παρασκευή, Τομεάρχης Νοσηλευτικής του Έλληνικού Έρυθρου Σταυρού.

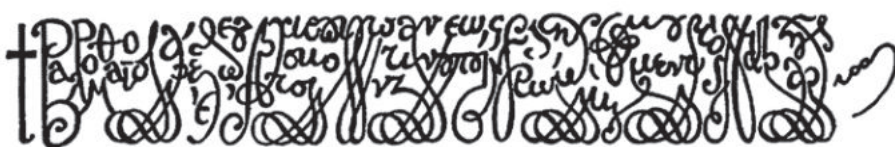
Φωτίου, Σταύρος, Καθηγητής του Τμήματος Έπιστημών τής Άγωγής, Πανεπιστήμιο Κύπρου.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΕΣ

Άθηναγόρας, Σεβ. Μητροπολίτης Ίλίου, Άχαρνών και Πετρουπόλεως, Πρόεδρος τής Ειδικής Συνοδικής Έπιτροπής επί Ειδικών Ποιμαντικών Θεμάτων και Καταστάσεων τής Ίερās Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος.

Γιαλλουρίδου, Ειρήνη, Ί. Πατριαρχική Έξαρχία Πάτμου, Κοινωνική Λειτουργός.

- Dabic, Petar**, Ίερολογ., Πατριαρχείο Σερβίας, Παθολόγος - Καρδιολόγος.
Δημοσθένους, Μάριος, Πρωτοπρ., Ί. Αρχιεπισκοπή Κύπρου, Συντονιστής
 στό Γραφείο Πνευματικής Διακονίας Άσθενών, Ίερέας του Νοσοκομείου
 «Άρχ. Μακάριος Γ΄», Λευκωσία, Κύπρος.
- Εύθυμιπούλου, Αικατερίνη**, Ί. Αρχιεπισκοπή Άθηνών, Φιλανθρωπικός
 Όργανισμός «Άποστολή».
- Θώδης, Ήλίας**, Ί. Μ. Αλεξανδρουπόλεως, Καθηγητής Ίατρικής Σχολής Άλε-
 ξανδρουπόλεως, Νεφρολόγος.
- Κοκκίνης, Διονύσιος**, Ί. Μ. Άτλάντας, Γαστρεντερολόγος, Μέλος του Διοι-
 κητικού Συμβουλίου του Όμίλου «Οί Άγιοι Ανάργυροι» (HUMS) της Ί.
 Μ. Άτλάντας.
- Κόκκινος, Δημήτριος**, Πρωτοπρ., Ί. Αρχιεπισκοπή Αύστραλίας, Ί. Ναός Άγ.
 Ίωάννου του Βαπτιστού, Νευρολόγος.
- Λοΐζου, Χρυσάνθη**, Ύπεύθυνη Προγράμματος “International Orthodox
 Christian Charities”.
- Μητρόπουλος, Χριστόφορος**, Πρωτοπρ., Πρόεδρος του Έλληνικού Κολλε-
 γίου καί της Θεολογικής Σχολής του Τιμίου Σταυρού Βοστώνης.
- Μπάρλος, Άπόστολος**, Ί. Μ. Δημητριάδος καί Άλμυρού, Άκαδημία Θεολο-
 γικών Σπουδών Βόλου, Θεολόγος Καθηγητής.
- Μπασιουδής, Γεώργιος**, Πρωτοπρ., Ί. Μ. Γερμανίας, Ί. Ναός Ύψώσεως του
 Τιμίου Σταυρού, Mannheim.
- Perletti, Παῦλος**, Πρωτοπρ., Ί. Μ. Βελγίου, Καθηγητής Φαρμακολογίας,
 Ίατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ghent, Ghent, Βέλγιο, καί του
 Πανεπιστημίου της Insubria, Varese, Ίταλία.
- Σαλαπάτας, Άναστάσιος**, Πρωτοπρ., Ί. Αρχιεπισκοπή Θυατείρων καί Με-
 γάλης Βρετανίας, Ί. Ναός Άγ. Παντελεήμονος καί Άγ. Παρασκευής,
 Διευθυντής του Έλληνικού Κολλεγίου, ΒΔ Λονδίνου.
- Σάλμας, Παναγιώτης**, Πρωτοπρ., Ί. Μ. Σάν Φρανσίσκο, Ί. Ναός Τιμίου
 Σταυρού, Belomont.
- Φλουρήs, Μεθόδιος**, Άρχιμ., Ί. Μ. Άρκαλοχωρίου, Καστελλίου καί Βιάννου,
 Διευθυντής του Ίδρύματος «Νηστικάκειος Μονάδα Φροντίδας Ήλικιω-
 μένων».

Αριθμ. Πρωτ. 1275/2016

Τῷ Αἰδεσιμολογιωτάτῳ Πρωτοπρεσβυτέρῳ κυρίῳ Σταύρῳ Κοφινᾷ, Συντονιστῇ τοῦ «Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διά τήν Ποιμαντικήν Διακονίαν εἰς τόν Χῶρον τῆς Ὑγείας», τέκνῳ τῆς ἡμῶν Μετριότητος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ, χάριν καί εἰρήνην παρὰ Θεοῦ.

Μετά πολλῆς πάντοτε στοργῆς καί ὑψηλοῦ ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦντες ἀπό τοῦ ἐν Φαναρίῳ Σεπτοῦ Κέντρου τά περί τό Δίκτυον Ποιμαντικῆς εἰς τόν χῶρον τῆς ὑγείας, ἐπληροφορήθημεν μέ ἰδιαιτέραν χαράν τήν σύγκλησιν ἐν Ρόδῳ, ἀπό ια' ἕως καί ιε' ἐ.ἔ., τοῦ Δ' Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, ἔχοντος ὡς θέμα: «Ἀναθερμαίνοντες τήν ἐλπίδα - ἡ γάρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται», φιλοξενουμένου δέ ὑπό τοῦ Ἱερωτάτου καί λίαν ἀγαπητοῦ Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου, πρὸς τόν ὁποῖον ἐκφράζομεν τήν ὀλόθυμον Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐαρέσκειαν καί εὐχαριστίαν.

Ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι τό θέμα τοῦτο προέκυψεν ἔνεκα τῆς δυσaréστου καταστάσεως τήν ὁποίαν διαπιστοῦμεν σήμερον, δεδομένην ὅσον ποτέ ἄλλοτε εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, τοὔτέστι τῆς βαθείας ἀπογνώσεως, τῆς ἐξουθενωτικῆς καταθλίψεως καί τῆς ἐλλείψεως νοήματος διά τήν ζωήν. Ἀσφαλῶς, ἡ πίστις εἰς τήν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καί ἡ γνωριμία τῶν ἀνθρώπων μετ' Αὐτοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ τήν πηγὴν τῆς ζωῆς, συνιστοῦν τήν βάσιν διά τήν ἀντιμετώπισιν τοῦ πόνου, τῆς ἀπογοητεύσεως, τῆς ψυχικῆς καταθλίψεως καί τῆς ἐλλείψεως τῆς ἐλπίδος. Διά τοῦτο ἡ Ἐκκλησία μας πιστεύει καί διακηρύττει ὅτι ὁ πόνος καί ἡ ψυχικὴ θλίψις εἶναι σύνδρομα ὀφειλόμενα εἰς τήν ἀπουσίαν τοῦ Θεοῦ ἀπό τήν ζωήν μας.

Ὁ Θεός ἐδημιούργησε μόνον ζωὴν. Ὁ πόνος καί ὁ θάνατος εἶναι ἀποτελέσματα τῶν ἐπιλογῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελοῦν δέ συνέπειαν τοῦ κακοῦ, τῆς παραχρῆσεως τοῦ αὐτεξουσίου καί τῆς

ἐλευθερίας του. Αἱ καταθλίψεις, αἱ στενοχωρίαι, αἱ ἀπογοητεύσεις καί ὁ θάνατος, συνιστοῦν μίαν πραγματικότητα ἀρρήκτως συνδεδεμένην μέ τήν μεταπτωτικήν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία τόν ταλανίζει ἀναλόγως τῆς ἐγγύτητος ἢ τῆς ἀποστάσεως τήν ὁποίαν ἔχει πρὸς τόν Θεόν.

Ἡ ὑπέρβασις τῆς ἀτέρμονος περιδινήσεως μεταξύ ἡδονῆς καί ὀδύνης ἐπιτυγχάνεται μόνον μέ τήν χαράν, ἡ ὁποία ἀντλείται ἀπό τόν Χριστόν, ὅστις εἶναι ἡ πραγματική καί ἀληθινή πηγή τῆς χαρᾶς. Ἡ κοινωνία καί συσχέτισις μετ' Αὐτοῦ ἀποτελεῖ, «ἐν ἐλευθερίᾳ», τήν μόνην ὁδόν, διὰ νά ὑπομένη κάποιος τὰς δυσκολίας τῆς ζωῆς του. Μόνον ἐντός αὐτῆς τῆς προοπτικῆς δυνάμεθα νά δεχώμεθα τήν στέρησιν τῆς ἡδονῆς καί νά ὑπομένωμεν τήν ὀδύνην, ἀκόμη καί εἰς τήν περίπτωσιν κατά τήν ὁποίαν αὐτή συνδέεται μέ τόν θάνατον. Ἡ τοιαύτη πραγματικότης ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τοῦ βιώματος καί τῆς ἐμπειρίας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὕτη ἐντοπίζεται εἰς τήν μαρτυρικήν τελείωσιν τῶν ἀγίων μας, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὰ πρότυπα τῆς καρτερικότητος εἰς τὰς θλίψεις, τὰς διώξεις καί τόν θάνατον, διδάσκουν δέ μέ τήν ζωὴν τῶν ὅτι «ἡ ἐλπίς οὐ καταισχύνει» (Ρωμ. ε', 5). Ἡ ἐλπίς δέν καταισχύνει ἡμᾶς τοὺς βασιζομένους εἰς αὐτήν καί ἐλπίζοντας εἰς τόν Θεόν, ἀλλὰ δέν καταισχύνει καί Αὐτόν τόν ἴδιον τόν Θεόν, διότι δέν ἀθετεῖ τὰς ὑποσχέσεις Του, ἀλλὰ, πραγματοποιῶν τὰ ὑποσχόμενα, δίδει εἰς τόν ἄνθρωπον τήν πραγματικὴν χαράν τῆς ζωῆς.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πρὸς ἀποφυγὴν πεπλανημένων ἀντιλήψεων καί βιωμάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζεται ἐν πολλοῖς ὁ ἐκκοσμικευμένος ἄνθρωπος, δέν παύει νά τονίζει τήν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ψυχοσωματικὴν ἐνοείδειάν του. Ἐξ ἄλλου, τήν βασικὴν πηγὴν ἐλλείψεως τῆς ἐλπίδας καί κινήτρων διὰ τήν ζωὴν εἰς τὰς ἡμέρας μας συνιστᾷ ἡ μονοδιάστατος ἐπιδιώξις τῆς θεραπείας καί τῆς βιολογικῆς υγείας, ἡ εὐημερία καί ὁ κορεσμός, ἡ ἄνεσις καί ἡ εὐδαιμονία, ἥτοι πάντα ὅσα προβάλλουν τήν ὕλικήν καί σωματικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς αὐτό δέ ἀκριβῶς τό σημεῖον διαφαίνεται καί ἡ χρηστικὴ προσπάθεια τῆς ἐπιστήμης, ὅταν αὐτὴ ἀγωνίζεται νά θεραπεύσῃ τό σῶμα καί νά προσφέρῃ μόνον μακροβιότητα. Ἀσφαλῶς, ἡ προσπάθεια αὕτη δέν δύναται νά ἀποτελέσῃ αὐτοσκοπὸν διὰ τόν ὀρθόδοξον πιστόν, διότι ἡ Ἐκκλησία ἐνδιαφέρεται διὰ τόν καθγιασμόν τοῦ ἀνθρώπου ὡς συνόλου καὶ διὰ τήν σωτηρίαν του ὡς ἐνιαίας ψυχοσωματικῆς

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ
τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου
κ. Κυρίλλου

*Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
ἐκπρόσωποι ἀδελφῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.
Κύριε Περιφερειάρχα,
Κύριε Δήμαρχε,
Ἀγαπητοί Σύεδροι*

Μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, τίς εὐχές καί τήν εὐλογία τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ, βρισκόμαστε σήμερα στήν εὐχάριστη θέση τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν χώρο τῆς Ὑγείας μέ θέμα: **«Ἀναθερμαίνοντας τήν Ἑλπίδα: Ἀνακαλύπτοντας τήν ἐλπίδα στίς δυσχέρειες τῆς ζωῆς»**. Τό θέμα αὐτό, ὅπως ἀναφέρθηκε στήν ἀναγγελία συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου, προέκυψε ἀπό μιά διαπίστωση, ἔκφραση ὑπεύθυνης ἐκκλησιαστικῆς ποιμαντικῆς ἀγωνίας. Τή διαπίστωση ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου αἰῶνος περιπλανᾶται σέ κοπιώδεις ἀνοδίες ἀπογνώσεως καί λαβυρινθώδεις ἀτραπούς ἐλλείψεως νοήματος, ἀδυνατώντας νά ἀνακαλύψει τίς δυνάμεις ἐκεῖνες πού θά τόν ἐνισχύσουν καί θά τοῦ δώσουν τίς προϋποθέσεις νά ἀντιμετωπίσει καί νά ἀνακάμψει ἀπό τίς διάφορες δυσκολίες πού παρουσιάζονται στή ζωή του. Συνάμα, ἡ ἀντιμετώπιση αὐτῶν τῶν δυσκολιῶν περιπλέκεται, καθὼς ὑπάρχει μέν μεγάλη συστοίχιση πρὸς τήν ἔννοια τῆς ἐλπίδας, σέ ἀντίθεση ὅμως πρὸς τόν τρόπο πού αὐτή κατανοεῖται στήν Ὁρθόδοξη ἀνθρωπολογία καί ἐκφράζεται στήν παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Προηγήθηκαν μέ ἐπιτυχία τά τρία ἄλλα Συνέδρια τοῦ Δικτύου, τῶν ἐτῶν 2008, 2011 καί 2014. Ἡ εὐφημος Πατριαρχική καί Συνο-

δική μνεία, καθώς και οι θετικές κριτικές πού απέσπασαν από τούς εκάστοτε Συνέδρους ενδυνάμωσαν τή βούλησή μας νά συνεχίσουμε τήν αναληφθεῖσα προσπάθεια καί νά δίνουμε ἀνά τριετία τήν εὐκαιρία τῆς συμμαθητείας μας αὐτῆς σέ θέματα καί ζητήματα πού οὐσιαστικά ἀφοροῦν τήν ἐκκλησιαστική μας διακονία, ἄν βέβαια ἔχουμε τό σθένος καί τήν εὐαισθησία νά τήν ἀτενίζουμε ἔξω ἀπό αὐτονόητα καί καθιερωμένα, καί σχεδόν πάντα αὐτονόητα, πλαίσια λόγου καί δράσεως. Πολλοί ἀπό ἐσᾶς ἤσασταν παρόντες καί στίς προηγούμενες τρεῖς διοργανώσεις καί αἰσθάνεσθε, πιστεύω, τήν καλή αὐτή συνοδοιπορία, γιά τή συνέχεια τῆς ὁποίας εὐχόμεσθε καί μέ βεβαιότητα ἐλπίζουμε.

Ἡ ὅλη διοργάνωση, ὀφείλουμε νά ὁμολογήσουμε, ὅτι δέν ἦταν μιᾶ εὐκολη ὑπόθεση. Ἡ ὑπέρβαση τῶν δυσκολιῶν, κυρίως τῶν οἰκονομικῶν, μᾶς πείθει ὅτι εὐδοκεῖ ὁ Θεός. Ὁ π. Σταῦρος Κοφινᾶς, ὡς Πρόεδρος τοῦ Δικτύου καί τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς καί οἱ ἐκλεκτοί συνεργάτες του ἔδωσαν καί αὐτήν τή φορά, ὅπως καί τίς προηγούμενες, ὅλο τους τόν ἑαυτό, ὅπως καί οἱ συνεργάτες μας, πού δραστηριοποιοῦνται στήν ὑπηρεσία τῶν Γραφείων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας, μέ ἐπικεφαλῆς τόν π. Ἑμμανουήλ Σκλιβάκη. Οἱ οἰκονομικοί καί ἄλλοι χορηγοί μέ τήν εὐγενῆ μικρή ἢ μεγάλη προσφορά τους μᾶς ἔδωσαν τή δυνατότητα τῆς ὑλοποίησης τῆς προσπάθειας. Μαζί τους μπορέσαμε νά προχωρήσουμε. Χωρίς αὐτούς δέν θά ἦταν δυνατόν. Ἡ προσφορά τους εἶναι προσφορά πρὸς τήν Ἐκκλησία καί τόν ἄνθρωπο, πού αὐτή καλεῖται νά διακονήσῃ. Πρὸς ὅλους ἐκφράζουμε θερμές ἀπό καρδιάς εὐχαριστίες. Ὁ Θεός νά τοὺς εὐλογεῖ καί νά τοὺς χαριτώνει.

Εὐχαριστίες ὀφείλουμε στοὺς κυρίους Βασίλειο καί Ἀντώνιο Καμπουράκη γιά τή φιλοξενία στοὺς χώρους τοῦ Rodos Palace. Ἐδῶ καί δεκαετίες στηρίζουν μέ γενναιοδωρία καί εὐγένεια ψυχῆς τίς διοργανώσεις τοῦ Οἴκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου στή Ρόδο καί πολλές ἀπό αὐτές θά ἦταν ἀνέφικτες χωρίς τή δική τους προθυμία. Τοὺς μεταφέρω τήν εὐαρέσκειά τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας γιά ὅσα προσέφεραν καί προσφέρουν καί τήν εὐχή τοῦ Πατριάρχου μας ὡς ἐπιστηριγμὸ στή ζωὴ καί τὰ καλά τους ἔργα.

Χαιρετίζουμε μέ ἀδελφική ἀγάπη ὅλους ἐσᾶς, τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν καί τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἱερῶν Μητροπόλεων τῶν ἀνά τήν Οἰκουμένην Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου καί τῆς

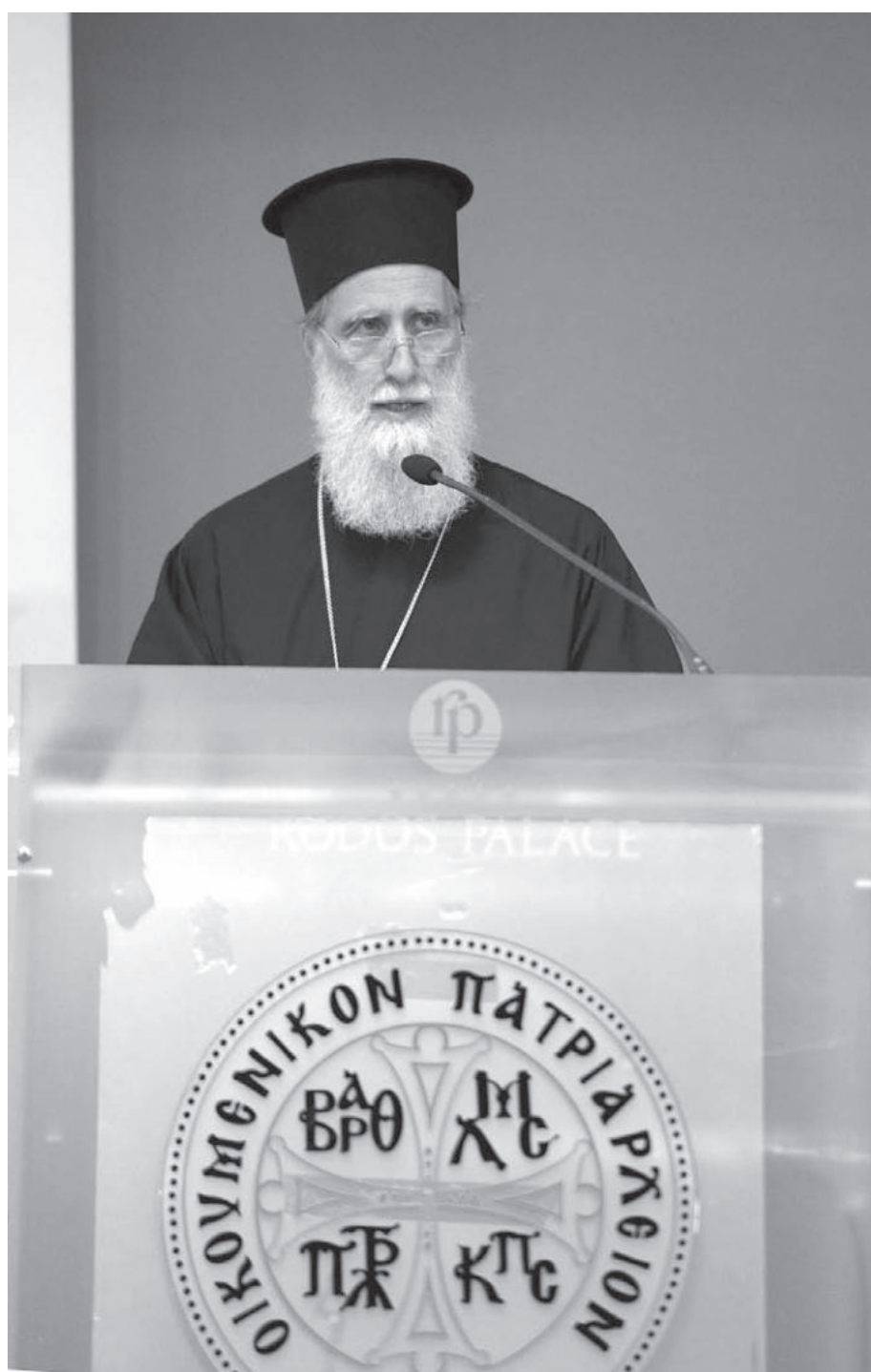
Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ χαρά μας εἶναι μεγάλη πού εἴσαστε μαζί μας. Στά πρόσωπά σας χαιρετίζουμε τούς ἀδελφούς ἀρχιερεῖς, οἱ ὅποιοι ἀνταποκρίθηκαν στήν πρόσκλησή μας καί σᾶς ὄρισαν ἐκπροσώπους τῶν Ἐπαρχιῶν ἀπό τίς ὁποῖες προέρχeste. Παρακαλοῦμε νά μεταφέρετε τίς εὐχαριστίες μας.

Δέν θά ἀναφερθῶ στό θέμα τοῦ Συνεδρίου. Θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ἀκούσουμε τούς ἐκλεκτούς Εἰσηγητές, τούς ὁποίους εὐχαριστοῦμε γιά τήν πρόθυμη ἀνταπόκριση στήν πρόσκλησή μας, τόν κόπο πού ὑποβλήθηκαν καί τή χαρά πού μᾶς δίνουν νά εἶναι μαζί μας.

Σᾶς καλωσορίζουμε ὅλους μέσα ἀπό τήν καρδιά μας. Ἄν καί διασκορπισμένοι στά πέρατα τῆς γῆς, ὁ καθένας ὅπου τόν ἔταξε ὁ Θεός νά διακονεῖ τήν Ἐκκλησία Του, σήμερα εἴμαστε μαζί, βιώνουμε τήν πνευματική χαρά τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων μας, τήν ἐνότητα τῆς πίστεώς μας κάτω ἀπό τή φιλόστοργη σκέπη καί μέσα στή ζεστή ἀγκαλιά τῆς Μητρός Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐδῶ στή Ρόδο μας, τό νησί πού διαχρονικά λειτούργησε καί λειτουργεῖ ὡς χώρος συνάντησης.

Ἐκ προσώπου, τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ κηρύσσουμε τήν ἑναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ 4ου Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Δικτύου τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν χώρο τῆς Ὑγείας, μεταφέρουμε τίς εὐχές Του γιά ἐπιτυχία, τήν πατρική καί πατριαρχική εὐλογία Του πρὸς τόν καθένα προσωπικά ἀπό τούς συμμετέχοντες, καθὼς καί τίς δικές μας προσωπικές εὐχές.

Καλῶς ὀρίσατε, καλή καί εὐχάριστη διαμονή καί καλή ἐπιτυχία.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΠΡ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΟΦΙΝΑ,
ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ
ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ

Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Ρόδου κ. Κύριλλε, Έκπρόσωπε τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καί Πρόεδρε αὐτοῦ τοῦ Τετάρτου Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας.

*Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι Ἅγιοι Ἀρχιερεῖς,
Ἀδελφοί ἐν Χριστῷ Ἅγιοι Πατέρες,
Ἀξιότιμοι Ἀρχοντες τῆς φιλόξενης νήσου τῆς Ρόδου,
Ἀξιότιμοι Ἐκπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ,
Ἑλλογιμώτατοι Ἐκπρόσωποι τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν,
Ἑλλογιμώτατοι Καθηγηταί,
Ἑκλεκτοί Προσκεκλημένοι,
Ἀγαπητοί Σύεδροι,*

Τό γεγονός ὅτι βρισκόμαστε πάλι ἐδῶ στή Ρόδο μετά ἀπό τρία χρόνια ἀποτελεῖ ἔνδειξη ὅτι ὑπάρχει ἐλπίδα! Πρίν ἀπό 10 χρόνια, ὅταν ξεκινήσαμε τίς προετοιμασίες τοῦ πρώτου μας Συνεδρίου, πού πραγματοποιήθηκε τό 2008, ὑπῆρχε τό ὄραμα νά δημιουργηθεῖ ἕνα Πατριαρχικό Δίκτυο πού θά συνδέσει παγκοσμίως Χριστιανούς Ὁρθοδόξους κληρικούς, ἐπιστήμονες τῆς ἱατρικῆς, ἐπαγγελματίες ὑγείας καί ἄλλους ἐπιστήμονες στήν προσπάθειά τους νά διακονήσουν τόν ἀσθενή. Τό ὄραμα αὐτό πῆγαζε ἀπό τήν πεποίθηση πού

χαρακτηρίζει τόν Οικουμενικό Πατριάρχη μας, ότι μόνο ένωμένοι μπορούμε νά αντιμετωπίσουμε τίς ποικίλες προκλήσεις πού συναντάμε καθημερινῶς στή διακονία μας. Ὅπως εἶπε στήν ἀρχή τῆς Μεγάλης Συνόδου, ὅταν δέν εἴμαστε ένωμένοι, «*ἡ ένότης τῆς Ἐκκλησίας διασπᾶται, ἡ ἀγιότης τῶν μελῶν της καθίσταται ἀπλή ἀτομική ἠθική καί ἀρετολογία, ἡ καθολικότης θυσιάζεται εἰς ἐπὶ μέρους ἀτομικά, ὁμαδικά, ἐθνικά καί λοιπὰ κατὰ κόσμον συμφέροντα καί ἐπιδιώξεις, καί τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα γίνεται ἔρμαιον τῶν διαφόρων αἱρέσεων καί πλανῶν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας*»¹.

Ἀλλά δέν ἤρθαμε ἐδῶ ἀπλῶς γιά νά ἱκανοποιήσουμε τά προσωπικά ὁράματα κάποιων. Ἡ συμμετοχή μας σέ τοῦτο τό 4ο Συνέδριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας ἐκφράζει τήν πεποίθηση καί τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἔντονες διαφορές, οἱ ἀποστάσεις καί οἱ ὑποχρεώσεις πού μᾶς χωρίζουν δέν θά σταθοῦν ἐμπόδιο στή βελτίωση τῆς διακονίας πρός τόν πάσχοντα ἄνθρωπο. Οὔτε θά ἀποτελέσουν ἐμπόδιο νά διαλλαγήσουμε, μέ μιά φωνή, τό χαρμόσυνο μήνυμα «*μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*». Ἡ παρουσία μας ἐδῶ, ένωμένοι, μαρτυρεῖ τήν ἀμετάβλητη πεποίθηση ὅτι ἡ θεραπευτική διαδικασία πρέπει νά εἶναι καθολική. Χρειάζεται νά θεραπευθεῖ ὁλος ὁ ἄνθρωπος καί νά ἐνταχθεῖ στήν κοινωνία τῆς καθολικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Κανένας δέν μπορεῖ νά θεραπευτεῖ μόνος του, ἀλλά ὅλοι μαζί! Ἡ ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας τοῦ ἀτόμου καί ἡ ἔνταξή του στήν καθολική κοινότητα προσώπων συνεπάγεται τή θεραπεία ὅλης τῆς κοινότητος, ὅλης τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό τονίσθηκε ἰδιαίτερα στό πρῶτο μας Συνέδριο ἀπό τόν π. Λάμπρο Καμπερίδη (πού εἶναι πάλι ἐδῶ μαζί μας καί τόν εὐχαριστῶ γι' αὐτό). Μέ τό ἴδιο σκεπτικό, χρειάζεται νά δοῦμε τό Συνέδριό μας ὡς μιά θεραπευτική προσπάθεια, ὅπου θά ὁμαλοποιηθοῦν οἱ διαφορές μας, ὥστε νά γευθοῦμε καί νά βιώσουμε τήν καθολική ἀγάπη τοῦ Θεοῦ.

Τό θέμα τοῦ Συνεδρίου μας, «*Ἀναθερμαίνοντας τήν Ἐλπίδα—Ἀνακαλύπτοντας τήν ἐλπίδα στίς δυσχέρειες τῆς ζωῆς*», καί τά ἐπιμέ-

1. "The unity of the Church is severed, the sanctity of its members is reduced to mere individual morality and articulation about virtue, catholicity is sacrificed in favor of particular individual, collective, national and other secular interests or intentions, and the apostolic message falls prey to various heresies and ruses of human reason".

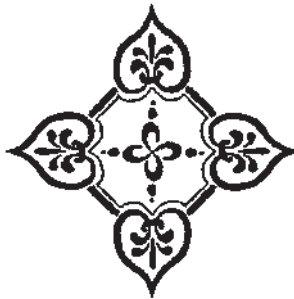
ρους θέματα που θά αναπτυχθούν από τους είκοσι τέσσερις εκλεκτούς όμιλητές που δέχθηκαν εύγενικά με τόση προθυμία να μᾶς μιλήσουν, προήλθαν από μιά μακρά συζήτηση μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικτύου, ὅταν συναντηθήκαμε στό Φανάρι τόν Φεβρουάριο τοῦ 2016. Ἐκεῖ, διαπιστώθηκε ἡ δυσκολία που ἔχει ὁ ἄνθρωπος νά ἀνακάμψει ἀπό τίς διάφορες ἀντιξοότητες που παρουσιάζονται στή ζωή του, καθώς καί ὅτι σήμερα ἔχει παρερμηνευτεῖ ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας, σέ ἀντίθεση μέ τόν τρόπο που κατανοεῖται στήν Ὁρθόδοξη ἀνθρωπολογία καί ἐκδηλώνεται στήν παράδοσή μας.

Γι' αὐτόν τόν λόγο χρειάζεται νά διευκρινίσουμε τί σημαίνει ψευδῆ ἐλπίδα σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀληθινῇ ἐλπίδα καί νά συζητήσουμε, μέ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια καί σεβασμό, τίς δυσκολίες που ἔχουμε προκειμένου νά ἐμφυσήσουμε μιά ζωτική ἐλπίδα σ' αὐτούς που ἀγωνίζονται σ' αὐτή τή ζωή. Ἡ ἀληθινῇ ἐλπίδα δέν ἀφήνει χῶρο γιά παραπλανήσεις· φανερώνει τά ἐμπόδια καί τίς παγίδες που ἀποτρέπουν τήν ἀπόκτησή της. Ἡ ἀληθινῇ ἐλπίδα δέν πρέπει νά ταυτισθεῖ μέ τήν ἱκανοποίηση τῶν καταναλωτικῶν μας ἐπιθυμιῶν. Δέν προσδοκᾷ ἀπλῶς ἓνα καλύτερο μέλλον· πηγάζει ἀπό μιά βαθιά πίστη. Περιέχει τήν προσδοκία ὅτι, ἡ σχέση μας μέ τόν Θεό καί οἱ μεταξύ μας σχέσεις θά ἀναπτυχθοῦν καί θά καλλιεργηθοῦν εἰς βάθος καί θά συνεχισθοῦν αἰώνια στή Βασιλεία Του. Ὅπως γράφει ὁ Ντοστογιέφσκι, «*Νά ζεῖς χωρίς [αὐτή τήν] ἐλπίδα εἶναι νά σταματᾷς νά ζεῖς*».

Σεβασμιώτατε,

Στό πρῶτο Συνέδριο τοῦ 2008, ὑπῆρχαν 167 σύνεδροι. Σέ τοῦτο τό 4ο Συνέδριο, συμμετέχουν 250 ἄτομα. Τό ὄραμα που ὑπῆρχε πρὶν ἀπό δέκα χρόνια ἔχει γίνει θεσμός! Ἀπό τήν ἀρχή, υἱοθετήσατε τό ὄραμά μας. Ὅλα αὐτά τά χρόνια, ἡ ἀγάπη σας μᾶς ἔχει δώσει τή δυνατότητα νά ἐνωθοῦμε κάτω ἀπό τή σκέπη τῆς Μητέρας Ἐκκλησίας καί τήν πατρική εὐλογία τοῦ Πρώτου Ἀρχιερέως, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἡ παρουσία σας, τό ποιμαντικό σας φρόνημα, ἡ ἀνοιχτή καρδιά σας καί ἡ ἱερατική σας ἀρχοντιά μᾶς δίνει τήν ἐλπίδα καί τό κουράγιο νά συνεχίσουμε νά ὑπηρετοῦμε μέ θερμῇ τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Σᾶς παρακαλοῦμε νά μεταφέρετε τήν ἀγάπη καί τήν ἀπόλυτη ἀφοσίωσή μας στόν Παναγιώτατο, μαζί μέ τήν ὑπόσχεση ὅτι θά καταβάλουμε κάθε προσπάθεια νά βελτιώσουμε τή διακονία μας μέσα ἀπό τό Δίκτυο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου.

Ἡ Ὁργανωτική Ἐπιτροπή, μέ τήν πολύτιμη βοήθεια τῶν στελεχῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου, κατέβαλε μαραθώνιες προσπάθειες μέ ἐθελοντική αὐταπάρνηση καί ἀγάπη πρὸς τό Πατριαρχικό Δίκτυο γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ Συνεδρίου. Τούς εὐχαριστῶ ἀπό τό βάθος τῆς καρδιάς μου. Εὐχαριστῶ τοὺς Κυρίου Βασίλειο καί Ἀνδρέα Καμπουράκη καί τά στελέχη τοῦ ξενοδοχείου *Ρόδος Παλλάς* γιά τή φιλοξενία πού πάντοτε μᾶς παρέχουν. Εὐχαριστῶ τά μέλη τῆς Κεντρικῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τή συμπαράστασή τους καί, ἰδιαίτερα, τοὺς ὁμιλητές πού διέθεσαν τόν χρόνο τους νά ἔλθουν στή Ρόδο γιά νά μᾶς διαφωτίσουν μέ τίς γνώσεις καί τίς ἐμπειρίες τους. Εὐχαριστῶ τοὺς φορεῖς καί τοὺς δωρητές πού μᾶς ὑποστήριξαν οἰκονομικά καί ὄχι μόνο. Προπαντός, εὐχαριστῶ ἐσᾶς, τοὺς Συνέδρους, πού εἴστε ἡ ψυχή, ὁ κορμός καί ἡ ἐλπίδα, ὄχι μόνο τοῦ Πατριαρχικοῦ Δικτύου, ἀλλά τῆς Ἀγίας Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας στόν σύγχρονο κόσμο.

Rev. SIMON EVERS
CO-ORDINATOR OF THE EUROPEAN NETWORK
OF HEALTH CARE CHAPLAINCY (ENHCC)

XAJPETJCMOC

*Dear honored participants of the 4th International Conference
of the Ecumenical Patriarchate for Pastoral Health Care,*

I am truly honored to be here and to represent the European Network for HealthCare Chaplains as its coordinator. The European Network gathers representatives from healthcare chaplaincies, churches and faiths from 27 European countries. We meet every two years and learn from each other, we promote chaplaincy and we strive to improve spiritual care through reflection, spirituality and research.

The ecumenical patriarchate has played an important role in the history of the ENHCC. Not only through its hospitality in Istanbul for some of our committee meetings or in Crete for the foundation of the network. But we could not have been where we are now without the blessing of his all holiness the ecumenical patriarch and without the tireless work and dedication of father Stavros Kofinas. Father Stavros has been the coordinator of the European Network since its foundation and has put a great deal of his time and energy in the network for more than 10 years. My admiration and respect for his dedication, vision and contribution has grown since I am a coordinator myself! The network values greatly his leadership in the first decennium of the ENHCC.

I would also like to honor the Orthodox Church of Greece, represented in our network by professor and reverend father Adamantios Avgoustidis since the beginning. Not only was he a generous host to several committee meetings in Athens and a

faithful participant in the consultations. He especially contributed to our meetings through his unique knowledge as a psychiatrist and theologian, his wisdom and kindness. We are inspired by the tireless work he did to provide the best possible pastoral care by training priests and volunteers in Greece. We send our prayers to him as he battles his health problems.

Since 2014 the Orthodox Church of Cyprus is involved in the growth of the network with the presence of father Efstathios Savides who is not only our very competent webmaster but also a valuable member of the committee through his knowledge of palliative care, his kindness and wisdom. I would like to thank his bishop for permitting him to play a truly valued role on a European level. As you see, dear participants, the role of the ecumenical patriarchate and the orthodox churches have been pivotal to the development of the ENHCC. We couldn't have done it without your faith, your hospitality, your dedication and strength.

And we will need you in the future too as we have embarked on new roads with the network. Last June we launched a research institute called ERICH – the European Research Institute for Chaplains in HealthCare. It is a cooperation between the ENHCC and the Academic Centre for Practical Theology of the Catholic University of Leuven in Belgium. The intention is clear: we want to contribute from a European perspective to the research on chaplaincy by chaplains. We are truly convinced that spirituality and research can go hand in hand in chaplaincy so we can provide the best possible spiritual care to patients, their loved ones and staff.

The best spiritual care cannot exist without hope. Therefore I am delighted with the theme of the conference. On the island of Rhodes it is appropriate to refer to the apostle Paul who in his wisdom connected hope with love and faith. There is no Christianity without hope as in the core of our faith stands the resurrection – God's love conquering death. I am open to learn from the way the Orthodox tradition understands hope in its anthropology and theology. As a Catholic chaplain and priest, I truly wish that hospitals could be places of hope for everyone involved and I sincerely think that chaplains can be guardians of hope. I wish you a blessed meeting.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

*Σεβασμιώτατοι καί Θεοφιλέστατοι Ἀρχιερεῖς,
Σεβαστοί Πατέρες, κύριες καί κύριοι,*

Εὐχαριστῶ θερμά, καταρχάς, τόν π. Σταῦρο Κοφινᾶ γιά τήν τιμητική πρόσκληση νά μιλήσω ἀπόψε ἐδῶ ἐνώπιόν σας γιά τήν ἐλπίδα.

Νά μιλήσει κανείς γενικά, φιλοσοφικά ἢ θεολογικά γιά τήν ἐλπίδα στή ζωή καί στήν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων εἶναι πιά εὐκολο. Ἔχουν προηγηθεῖ καί ἔχουν ἀνοίξει τόν δρόμο μεγάλοι φιλόσοφοι καί θεολόγοι, κυρίως ὁ Ἔρνστ Μπλόχ (Ernst Bloch) στή φιλοσοφία καί ὁ Γιούργκεν Μόλτμαν (Jurgen Moltmann) στή θεολογία. Δέν θά τό κάνω. Θά μιλήσω γιά τήν ἐλπίδα καί τήν ἀναθέρμανσή της ὅπως ὀρίζει τό Συνέδριό μας ἐκεῖ πού πραγματικά δοκιμάζεται, στή ζωή δηλαδή τοῦ ἀρρώστου. Οἱ ἄρρωστοι γιά τούς ὁποίους θά μιλήσω εἶναι οἱ ἄρρωστοι πού τους ἔχει χτυπήσει ἀγιάτρευτη ἀρρώστια, ἡ ὁποία θά τους ὀδηγήσει ἀργά ἢ γρήγορα στόν θάνατο. Θά μιλήσω δηλαδή γιά τήν ἐλπίδα στή ζωή ἀνθρώπων πού δέν ἔχουν καμιά ἐλπίδα, πού δέν ἔχουν καμιά ἐλπίδα νά ζήσουν. Τό πρᾶγμα εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο. Θά μοῦ ἦταν πολύ πιό εὐκολο νά μιλήσω γιά τήν ἀπελπισία καί τήν ἀπόγνωση τῶν ἀρρώστων. Αὐτό πού ἔχω νά κάνω γίνεται ἀκόμη δυσκολότερο γιατί καλοῦμαι νά μιλήσω σέ ἓνα Συνέδριο ὀργανωμένο ἀπό τήν Ἐκκλησία, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὅπου ἡ ἐλπίδα ἔχει συγκεκριμένο περιεχόμενο, τό ὁποῖο ἀναμένεται ἐσύ, ὁ ὁμιλητής, νά τό βεβαιώσεις. Εὐτυχῶς πού δέν καλοῦμαι νά μιλήσω γιά τήν ἐλπίδα σέ ἀρρώστους, ἐνώπιον ἀρρώστων. Γιατί αὐτό εἶναι σέ πολλές περιπτώσεις ἄπρεπο, ἴσως καί ἀνήθικο. Ἀναλαμβάνω τή δυσκολία καί τό ρίσκο νά σᾶς μιλήσω γιά

τήν ἐλπίδα στή ζωή τῶν ἀρρώστων, ἀλλά δέν ξέρω ἂν θά ἀνταποκριθῶ στήν ἀναμονή σας. Δέν ξέρω, ἄλλωστε, κᾶν ποιά εἶναι αὐτή ἡ ἀναμονή. Σᾶς βεβαιώνω ὅμως ἐξομολογητικά ὅτι σᾶς μιλάει κάποιος πού ξέρεי γιά ποιό πρᾶγμα μιλάει. Θά ξεκινήσω παρουσιάζοντας τή χριστιανική ἐλπίδα μέ κάθε δυνατή συντομία καί ἐν συνεχείᾳ θά συζητήσω τί σχέση μπορεῖ νά ἔχει αὐτή ἡ ἐλπίδα μέ τή ζωή τοῦ ἀνίατα ἀσθενοῦς.

Ὁ χριστιανισμός εἶναι ἀσφαλῶς θρησκεία τῆς ἐλπίδας. Μάλιστα, στά τελευταῖα χρόνια, στή θεολογική σκέψη ἀναδεικνύεται ὅλο καί πιο ἔντονα ἡ ιδέα τῆς ἐλπίδας μέ σταθμό, ὅπως προεῖπα, τό ἔργο τοῦ Γιούργκεν Μόλτμαν (Jurgen Moltmann). Τό θεμέλιο τῆς ἐλπίδας αὐτῆς, τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδας, εἶναι ἡ ὑπόσχεση, ἡ ἐπαγγελία. Ὑπάρχει πρῶτα καί προηγεῖται πάντα ἡ ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ. Ἀφετηριακό σημεῖο εἶναι ἡ Γένεση βέβαια, ἡ σχετική ἱστορία μέ τόν Ἀβραάμ, πού ὁ Θεός τοῦ λέει νά φύγει ἀπό τόν τόπο του («ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου») καί νά πάει σέ ἕναν ἄγνωστο τόπο, πού δέν ξέρει τίποτα γι' αὐτόν. Ἀπλῶς θά τόν ὀδηγήσει ἐκεῖ ὁ Θεός («εἰς γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω»). Καί τότε «ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα, καί εὐλογήσω σε, καί μεγαλύνω τὸ ὄνομά σου, καί ἔση εὐλογημένος, καί εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε καί τοὺς καταρωμένους σε καταράσομαι, καί ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς». Στήν Ἑξοδο, στό τρίτο κεφάλαιο, ὁ Θεός ὑπόσχεταί στον Μωυσῆ ὅτι θά ἐξαγάγει τοὺς Ἑβραίους ἀπό τή δουλεία τῆς Αἰγύπτου καί θά τοὺς ὀδηγήσει στή «γῆν τὴν ρέουσαν μέλι καὶ γάλα». Ὅταν ὁ Μωυσῆς Τόν ρωτᾷ ποῖο εἶναι τό ὄνομά Του, ὁ Θεός δέν τοῦ λέει κανένα ὄνομα, παρά ὅτι «ἐγὼ εἰμὶ ὁ Ὡν» ἢ, σύμφωνα μέ ὀρθότερη μετάφραση ἀπό τὰ ἑβραϊκά, «ἐγὼ θὰ εἶμαι αὐτὸς πού θὰ εἶμαι».

Ὁ Θεός δέν ἔχει ὄνομα. Ὁ Θεός εἶναι ἡ ὑπόσχεσή Του. Ἡ ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ εἶναι πολὺ μεγάλη καί ἐξαιρετικά ἀπαιτητική. Ξεριζώνει τόν ἄνθρωπο, τόν Ἀβραάμ ἐν προκειμένῳ, πού εἶπαμε προηγουμένως, ἀπό ὅλα τὰ φυσικά ριζώματά του: τή χώρα του, τή φυλὴ του, τὴν οἰκογένειά του, τὰ πάντα. Ὁ Ἀβραάμ καλεῖται νά φύγει ἀπό τὴ βεβαιότητά του, τὴ σιγουριά του, καί νά πορευθεῖ στήν πλήρη ἀβεβαιότητα. Ὁ Θεός δέν τοῦ λέει λέξη γιὰ τὴ χώρα, τὴ γῆ στήν ὁποία τόν καλεῖ νά πάει. Τοῦ λέει ἀπλῶς ὅτι θά εἶναι ὁ ὀδηγός του. Ἡ βιβλικὴ ἐλπίδα, λοιπόν, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀνταπόκριση μέ ἐμπιστοσύνη σέ μιὰ ὑπόσχεση. Ὁ Ἀβραάμ ἐλπίζει ὅτι θά ζήσει εὐλο-

γυμνός αυτός και οι απόγονοί του και θα ευλογηθούν σ' αυτό όλες οι φυλές της γης, επειδή εμπιστεύεται την υπόσχεση του Θεού.

Η έλπίδα είναι έκφραση της εμπιστοσύνης – της πίστης, με άλλα λόγια. Ο Αβραάμ –ή, αν θέλετε καλύτερα, η έλπίδα εν γένει– δεν λογαριάζει τα υπέρ και τα κατά. Δεν κάνει λογαριασμούς, δεν σταθμίζει αν μέ συμφέρει να τό κάνω ή όχι αυτό που λέει ο Θεός. Αλλά εμπιστεύεται τον Θεό κι ελπίζει ότι όλα όσα Έκεϊνος υπόσχεται θα εκπληρωθούν. Αυτή η εμπιστοσύνη στον Θεό για την εκπλήρωση της υπόσχεσης δεν έχει τίποτε κοινό με μία άβουλη παράδοση στα χέρια της μοίρας. Η βιβλική έλπίδα είναι, αντίθετα, αγωνιστική. Έχει πολλά εμπόδια και πολύ αγώνα ο δρόμος της επαγγελίας του Θεού. Εξάλλου, ο Θεός υπόσχεται αίσιο τέλος, όχι όμως και εύκολη πορεία προς αυτό τό τέλος. Η πορεία στην έρημο, τό ξέρουμε όλοι, μετά την έξοδο, ήταν όδυνηρή. Όλες οι επιμέρους ιστορικές υποσχέσεις του Θεού κατατείνουν και υποδεικνύουν τη μεγάλη υπόσχεση, ότι στό τέλος θα έρθει ο Ίδιος. Όπως λέει πολύ ωραία ο Μόλτμαν, «ο Θεός είναι αυτός που δίνει την υπόσχεση και είναι τό ίδιο τό περιεχόμενο της υπόσχεσης». Όταν λοιπόν ο Θεός έρχεται στον κόσμο στό πρόσωπο του Ίησου Χριστού, η υπόσχεση που δίνεται στον άνθρωπο είναι ακόμα πιο ριζική, είναι η υπόσχεση της ανάστασης των νεκρών, της όριστικής νίκης επί του θανάτου. Ο Χριστός, με τη δική Του ανάσταση, υπόσχεται ότι ο θάνατος «ούκέτι κυριεύει», αλλά ότι θα αναστηθούμε σέ μία άλλη ζωή δικαιοσύνης, ειρήνης και χαράς, όπου επιτέλους ο άνθρωπος θα δει Θεού πρόσωπο – αυτό τό πρόσωπο που ο Θεός δεν τό έδειξε ούτε στον μέγα Μωυσή.

Έρώτημα: Υπάρχει έλπίδα; Είναι δυνατή η έλπίδα, με τη βιβλική και χριστιανική έννοια, χωρίς υπόσχεση και χωρίς εμπιστοσύνη ότι ο Θεός θα εκπληρώσει αυτή την υπόσχεση; Υπάρχει έλπίδα χωρίς πίστη, όπως δέχεται αΐφνης ο σπουδαίος, ο μεγάλος Ernst Bloch; Τό έρώτημα είναι κρίσιμο. Μπορεί, ασφαλώς, νά υπάρξει η έλπίδα ενός καλύτερου και δικαιότερου κόσμου. Η βιβλική έλπίδα όμως μιās τελικής όριστικής απολύτρωσης ή, στη χριστιανική έκφρασή της, της ανάστασης των νεκρών της Βασιλείας του Θεού δεν μπορεί νά υπάρξει χωρίς την εμπιστοσύνη στην εκπλήρωση της θεϊκής υπόσχεσης – ή, με άλλη διατύπωση, χωρίς πίστη σέ έναν Θεό που υπόσχεται και τηρεί τίς υποσχέσεις Του.

Όλοι ο άνθρωποι ελπίζουν. Έλπίζουν ότι τά πράγματα θα πάνε καλύτερα, ατομικά και συλλογικά. Έλπίζουν ότι θα πετύχουν τό ένα ή τό άλλο από όσα επιθυμούν. Η χριστιανική ελπίδα όμως δεν είναι αυτό. Δεν είναι ελπίδα επίτευξης ή κατάκτησης ενός συγκεκριμένου, απόκτησης ενός πράγματος – ούτε καν της υγείας. Άλλα είναι ή ελπίδα σωτηρίας, λύτρωσης, νίκης καταπάνω στον θάνατο, αιώνιας ζωής. Η ελπίδα στην εκπλήρωση της υπόσχεσης χορηγεί ζωή, μάς δίνει ζωή. Μας δίνει τή δυνατότητα νά αντισταθοῦμε και νά αντιπαλέψουμε τον μεγάλο πειρασμό της απελπισίας. Η ελπίδα αυτή δεν αποτελεί μιά εφάπαξ κατάκτηση του ανθρώπου. Πρέπει νά καλλιεργείται διαρκώς μέσα μας, κυρίως μέ τήν προσευχή, γιά νά κρατιέται ζωντανή. Αυτή ή ιδέα και τό περιεχόμενο της βιβλικής και, ειδικότερα, χριστιανικής ελπίδας διόλου δεν σημαίνει ότι ή ζωή εκείνων που πιστεύουν στην υπόσχεση του Θεού θα είναι μιά ζωή χωρίς βάσανα, λύπη και δυστυχία. Ο Θεός δεν υποσχέθηκε ποτέ κάτι τέτοιο. Έξ ου και οι πιστοί βασανίζονται κι αυτοί, χάνουν τήν ελπίδα τους και τήν ξαναβρίσκουν, ξεγείρονται, φεύγουν και επιστρέφουν. Ξέρουν όμως όσοι δεν χάνουν, παρά ταῦτα, τήν πίστη τους, ότι ή μεγάλη υπόσχεση είναι εκεί, αμετάκλητη.

Τί σχέση μπορεί νά έχει αυτή ή ελπίδα στη ζωή ενός αρρώστου πού πάσχει ανίατα, πού υποφέρει μέσα στά σωληνάκια και στά καλώδια και πού δεν έχει πιά ελπίδα νά γίνει καλά; Πρίν απαντήσω, χρειάζεται νά κάνω μιά εισαγωγική διευκρίνιση: Η αρρώστια και ο θάνατος είναι πολύ συγκεκριμένα πράγματα, μιά έντελως έξατομικευμένη υπόθεση. Μόνο οι φιλόσοφοι και οι θεολόγοι μιλάνε γιά τον θάνατο αδιαφοροποίητα. Η θανάσιμη αρρώστια κι ο έπικείμενος θάνατος έχουν ήλικία, τρόπο. Έρχονται νά συμβοῦν σέ μιά συγκεκριμένη στιγμή και σέ μιά συγκεκριμένη ζωή. Είναι άλλο πράγμα νά πεθαίνεις στά είκοσι από καρκίνο κι άλλο, έντελως άλλο, νά πεθαίνεις στά όγδόντα ή στά ένενήντα από τήν ίδια αρρώστια. Ο θάνατος είναι ένας, αλλά είναι άλλος όταν έχεις ζήσει μιά πλούσια ζωή κι άλλος όταν έζησες μιά σύντομη και άδικαίωτη ζωή. Θα μιλήσω έδω κυρίως γιά όσους τούς χτύπησε ή θανάσιμη αρρώστια πρίν ή πολύ πρίν τον μέσο όρο ζωής, όταν δηλαδή ή αρρώστια και ο θάνατος έχουν όλα τά χαρακτηριστικά μιās μεταφυσικής άδικίας.

Όποιοι κι αν είναι οι σπουδαίοι φιλοσοφικοί όρισμοί, οι βαθυστόχαστοι, γιά τό τί είναι ο άνθρωπος, γιά μένα, προσωπικά, ο

ἄνθρωπος εἶναι ἓνα πλάσμα πού φοβᾶται καί ἐλπίζει. Συχνά, φοβᾶται καί ἐλπίζει τήν ἴδια στιγμή. Ἐκεῖνος πού κατεξοχήν φοβᾶται καί ἐλπίζει εἶναι ὁ ἄρρωστος. Ὁ ἄρρωστος, λοιπόν, φοβᾶται. Εἶναι φοβισμένος. Μήν ὑποτιμοῦμε καί, πολύ περισσότερο, μήν ἀπαξιῶνουμε τόν ἀνθρώπινο φόβο. Δέν ὑπάρχει ἄνθρωπος πού νά μή φοβᾶται. Ὁ φόβος εἶναι συστατικό στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης συνθήκης. Ὁ ἄνθρωπος φοβᾶται γιά τή ζωή του, φοβᾶται τόν θάνατο, φοβᾶται μήν πεθάνει. Γενικά, κάθε φόβος, στό βάθος, εἶναι φόβος θανάτου. Τό νά χαθεῖς σέ μιᾶ πόλη ἓνα βράδυ, τό νά φοβᾶσαι μήπως δέν βρεῖς τό σπίτι σου, στό βάθος αὐτό πού φοβᾶσαι εἶναι τόν θάνατο. Ὁ ἄρρωστος φοβᾶται, ἀκόμα, τήν ταλαιπωρία καί τούς πόνους. Τό βάρος τοῦ φόβου εἶναι συχνά συνθλιπτικό, παραλυτικό γιά τόν ἄρρωστο. Κάποιος πρέπει νά τό σηκώσει. Νά τόν ἀνακουφίσει. Ὅχι μέ ψεύτικες παρηγόριες. Κάποιος πρέπει νά πάρει αὐτόν τόν φόβο ἀπό πάνω του. Κι αὐτός ὁ κάποιος δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν γιατρό. Ὁ γιατρός πρέπει νά κάνει δικό του τόν φόβο τοῦ ἀρρώστου. Μέσα σέ ἓνα νοσοκομεῖο ὁ γιατρός πρέπει νά φοβᾶται γιά τόν ἄρρωστό του. Αὐτός ὁ ἄνθρωπος φοβᾶται, ταυτόχρονα ἐλπίζει. Τί ἐλπίζει; Ἐπιτρέψτε μου, σεβασμιώτατοι καί σεβαστοί πατέρες, δέν ἐλπίζει στήν τελική λύτρωση, δέν ἐλπίζει τήν ἄλλη ζωή. Ἐλπίζει νά γίνει καλά, νά ξαναγυρίσει σπίτι του, νά ἀκούσει πάλι τή μουσική ἢ τόν θόρυβο τῆς καθημερινότητας. Ποῦ στηρίζει τήν ἐλπίδα αὐτή; Τή στηρίζει στούς γιατρούς καί στήν πρόοδο τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Οἱ ἀσθενεῖς ξέρουν ὅτι πολλά νοσήματα ἦταν θανατηφόρα λίγες δεκαετίες ἢ λίγα χρόνια πρίν, καί σήμερα εἶναι ἰάσιμα ἢ “παλεύονται”, καταπῶς λένε οἱ γιατροί ὅταν θέλουν νά ποῦν ὅτι ὑπάρχει περιθώριο νά παραταθεῖ γιά ἄρκετά χρόνια ἡ ζωή τοῦ πάσχοντος. Ἐλπίζουν, λοιπόν, ὅτι καί στή δική τους περίπτωση θά συμβεῖ κάτι παρόμοιο. Ὅτι ἓνα φάρμακο ἢ μιᾶ νέα θεραπεία θά βρεθεῖ. Διαβάζουν ἐφημερίδες, μπαίνουν στό internet, παίρνουν πληροφορίες ἀπό φίλους, ἀπό συγγενεῖς πού ἔχουν ἀκούσει γιά ἀνάλογες περιπτώσεις, ὅτι κάποια ἔρευνα γίνεται κάπου στό τάδε ἢ στό δεῖνα ἐργαστήριό καί ἐλπίζουν. Ἐλπίζουν ὅτι θά προλάβουν – θά προλάβουν τό νέο φάρμακο, τή νέα θεραπεία. Ἡ ἐλπίδα τοῦ ἀρρώστου γιά ζωή, ἐναλλασσόμενη πάντα μέ τόν φόβο –μέ τόν φόβο μή τή χάσει αὐτή τή ζωή–, μπορεῖ νά γίνει συχνά ἀβάσιμη, χιμαιρική, παράλογη, παραληρηματική. Κι ὅταν ὁ ἀσθενής ἔχει χά-

σει καί τήν τελευταία ἐλπίδα θεραπείας ἐπειδή τό καταλαβαίνει ὁ ἴδιος καί ἐπειδή τοῦ τό λένε καί οἱ γιατροί, πάλι ἐλπίζει. Ἐξακολουθεῖ νά ἐλπίζει. Ὅχι στή γιатρεία του πιά, ἀλλά στό ὅτι τά τέλη του θά εἶναι ἀνώδυνα καί εἰρηνικά. Ὅτι δέν θά ὑποφέρει ἢ δέν θά ὑποφέρει πολύ. Ὅτι δέν θά ταλαιπωρηθεῖ, ὅτι θά προλάβει νά κάνει ὅσα θέλει νά κάνει πρὶν ἀπὸ τό τέλος. Νά πεῖ δύο λόγια σ' αὐτοὺς πού θέλει νά πεῖ δύο λόγια. Νά χαιρετήσῃ τούς δικούς του, νά τακτοποιήσῃ ἐκκρεμότητες.

Ὁ φόβος αὐτοῦ τοῦ τέλους, τοῦ τρόπου τοῦ τέλους, εἶναι πολύ μεγάλος στὸν ἄρρωστο. Ὁ θάνατος εἶναι σκληρὴ δουλειά. Ὁ ἄνθρωπος δέν πεθαίνει γυρίζοντας ἕναν διακόπτη. Ὁ θάνατος μπορεῖ νά κρατήσῃ μέρες καί ἐβδομάδες. Γι' αὐτό, θέλω νά προσθέσω στό σημεῖο αὐτό πῶς, ὅταν συζητᾶμε γιὰ τήν εὐθανασία, ὅποια ἄποψη κι ἂν ἔχουμε πρέπει νά τήν παίρνουμε στά σοβαρά, γιατί τό θεμέλιό της εἶναι ὁ φόβος τοῦ ὁδυνηροῦ τέλους, τῆς ἀνώφελης ταλαιπωρίας.

Ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους πού ἀρρωσταίνουν ἀνίατα ὑπάρχουν καί χριστιανοὶ βεβαίως – ἄνθρωποι πού πιστεύουν στὸν Χριστό καί στήν Ἀνάστασή Του. Λίγοι. Ὅσο λίγοι εἶναι καί στήν ὑπόλοιπη κοινωνία. Πῶς ζοῦν τήν ἀρρώστια τους, τὸν φόβο καί τήν ἐλπίδα τους αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι; “Οἱ ἄλλοι”, οἱ μὴ πιστοί, θεωροῦν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀντιμετωπίζουν πιὸ εὐκολα τίς ἀρρώστιες, διότι πιστεύουν στὸν Θεό καί στή βοήθειά Του, πιστεύουν στό θαῦμα καί κυρίως πιστεύουν στήν Ἀνάσταση καί στήν ἄλλη ζωὴ τῆς αἰώνιας μακαριότητος. Μπορεῖ αὕτη νά εἶναι ἡ μία ὅψη τοῦ νομίσματος – καί εἶναι. Ὑπάρχει ὅμως καί ἡ ἄλλη: Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ προσεύχονται γιὰ τὴ γιатρεία τους, παρακαλοῦν τὸν Θεό νά γίνουν καλά, μὰ ἡ ἀρρώστια προχωράει ἀκαταμάχητη. Οἱ χριστιανοὶ δοκιμάζονται στήν ἀρρώστια τους μέ ἕναν τρόπο πολύ σκληρό, ἄγνωστο στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Δοκιμάζονται ἀπὸ τὴ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ. Τούς τρώει τό ἐρώτημα, κι ἂς μὴ τό λένε φωναχτά: «Ποῦ εἶναι ὁ Θεός;», «Ποῦ εἶναι ἡ Παναγία;», «Ποῦ εἶναι οἱ ἅγιοι, οἱ “ταχεῖς εἰς ἀντίληψιν”» αὕτη τὴ στιγμή πού τούς χρειάζονται;» Πέρα ἀπὸ αὕτη τὴν ἰδιαιτέρη, τὴ δική τους δοκιμασία, ξεχωριστά γι' αὐτοὺς, οἱ χριστιανοὶ ζοῦν τίς τρομερές ὥρες ἀρρώστιας ὅπως καί ὅλοι οἱ ἄλλοι. Μπορεῖ νά προσεύχονται, ἀλλὰ δέν προσεύχονται κατὰ κανόνα γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ, ἀλλὰ γι' αὐτὴν ἐδῶ τὴ ζωὴ. Θέλουν νά γίνουν καλά, τό ξαναλέω, θέλουν νά ζήσουν καί νά γυρίσουν σπῖτι τους, νά ξανα-

βγοῦν στὸν δρόμο. Δέν ἐπείγονται νά πᾶνε στὸν Παράδεισο. Βεβαίως, ὑπάρχουν κι οἱ περιπτώσεις, ὅλο καὶ λιγότερες στὸν κόσμο μας, πού οἱ πιστοί, ὅταν ὁ θάνατος δέν ἀποτελεῖ πιά ἓνα θεωρητικό ἐνδεχόμενο, ἀλλὰ ἓνα ἀπολύτως πραγματικό καὶ ἐπικείμενο γεγονός, κατακτοῦν τὴν πίστη, δῶρο τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ τὴν αὐγὴ τῆς νέας ζωῆς. Ὅτι τό ἴδιο τό θνήσκειν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ζωῆς, ἓνα κομμάτι τῆς ζωῆς τῆς ἐνιαίας καὶ ἀδιαίρετης. Αὐτοὺς τοὺς πιστοὺς τοὺς μακαρίζω.

Ξέρουμε ὅλοι σέ ποιά ἐποχὴ ζοῦμε. Ζοῦμε σέ μιὰ ἐποχὴ πού ἡ πίστη εἶναι θρυμματισμένη. Δέν εἶναι εὐκολο νά ὑπάρχουν σήμερα, στὴν ἐποχὴ μας –ἐποχὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κριτικῆς σκέψης καὶ ἀμφισβήτησης– ἄνθρωποι μέ γρανιτένια πίστη. Ἄς ἀναρωτηθοῦμε μέ εἰλικρίνεια: Πόσοι ἀπὸ ἐμᾶς πιστεύουμε πραγματικά, ὄχι στὰ λόγια, στὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν; Πολλοί, λένε ὅτι πιστεύουν. Μά, τότε, γιατί –ἔχω τὴν ἀπορία– πιστοί, χριστιανοί, μοναχοί, ἱερεῖς, ἐπίσκοποι, γίνονται ἄσπροι σάν πανί περιμένοντας στὸν προθάλαμο ἑνὸς μικροβιολογικοῦ ἱατροῦ τίς ἀπαντήσεις τῶν ἐξετάσεων τους; Ἡ ραγισμένη σχέση τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, τῶν σημερινῶν χριστιανῶν, μέ τὸν Θεό στίς εἰρηνικές, στίς ἀπόλεμες κοινωνίες τῆς Δύσης, περνάει τὴ μεγαλύτερη δοκιμασία τῆς τὴν ὥρα τῆς ἀνιάτης ἀρρώστιας. Ἡ πίστη τοῦ ἀρρώστου στὸν Θεό καὶ στὴν ὑπόσχесή Του μπορεῖ νά εἶναι –καὶ εἶναι– παρηγοριά, μπορεῖ ὅμως νά βιωθεῖ καὶ ὡς ἐγκατάλειψη καὶ σκληρὴ ἀδιαφορία. Γενικά, πάντως, οἱ πιστοί θά ζήσουν κατὰ τὴν ἀρρώστια τους πιο ἔντονα ἀπ’ ὅ,τι σέ ἄλλες περιόδους τῆς ζωῆς τους τὴ σχέση τους μέ τὸν Θεό – εἴτε ζώντας τὴν παρηγοριά Του, εἴτε βιώνοντας τὴν ἐγκατάλειψή Του. Ἡ σχέση μέ τὸν Θεό θά γίνεῖ ἀναμφισβήτητα πιο ἀληθινή. Θά πάψουν νά λένε κούφια λόγια. Καὶ δέν θά ἀντέχουν πιά νά ἀκοῦνε κούφια λόγια, θεολογικὲς ποιητικορητορίες. Θά μετρᾶνε τὰ λόγια τους. Δέν θά ἐκστομίζουν εὐσεβῆ λιγώματα, γιατί ξέρουν τώρα πιά πόσο δυσκολοπρόφερτη εἶναι ἡ φράση «Ἐχω τὴν ἐλπίδα μου μόνο στὸν Θεό», πού κάποτε τὴν ἔλεγαν πολὺ εὐκολα. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ἀνθρώπων πού, σ’ αὐτὴ τὴ μεγάλη μάχη γιὰ τὴ ζωὴ, ἀνακαλύπτουν γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ – καὶ ὀρισμένοι, μάλιστα, φθάνουν καὶ στὴν πίστη σ’ Αὐτόν.

Ὁ βαριά ἄρρωστος εἶναι μόνος στὴν ἀρρώστια του καὶ παλεῦει, πιστός ἢ μὴ πιστός, μέ τὸν φόβο καὶ τὴν ἐλπίδα μέ ὅποιον τρόπο

μπορεί και όποια μέσα έχει. Κανείς δεν μπορεί να μπει στη θέση του, όσο κι αν τον αγαπάει. Είναι όντολογικά αδύνατο. Ή φράση πού λέμε όλοι σέ έναν άρρωστο ή σέ γονείς πού έχουν χάσει τό παιδί τους «Σέ καταλαβαίνω» είναι ψεύτικη και μπορεί να κάνει τον άλλο, αν έχει δύναμη να αντιδράσει, να θυμώσει και να όργιστεί. Ποιός μπορεί να καταλάβει και ποιός μπορεί να μπει στη θέση, επί παραδείγματι, ενός παράλυτου παιδιού πού δεν έπαιξε, δεν έτρεξε, δεν κολύπησε; Τό μέγιστο πού μπορούμε να κάνουμε είναι να στα-θούμε δίπλα. Ποτέ, ποτέ να μπορούμε στη θέση του. Ό άρρωστος ζει μόνος στην άρρώστια του, στην πιο δύσκολη, στην πιο άκοινωνη-τη πτυχή της, αλλά έχει γύρω του ανθρώπους – συγγενείς και φί-λους. Υπάρχουν, βέβαια, και οι τραγικότερες περιπτώσεις άσθενών πού δεν έχουν δίπλα τους κανέναν. Κι είναι διπλά μόνοι αυτοί.

Οι άνθρωποι πού είναι δίπλα στον άρρωστο ελπίζουν. Έλπίζουν κι αυτοί. Έλπίζουν ότι ο άνθρωπος τους θα ζήσει. Κι έχουμε δει ανθρώπους να κάνουν τά πάντα για να ζήσει ο άνθρωπος τους – να ζήσει όσο γίνεται περισσότερο, όσο γίνεται καλύτερα. Έχουμε όλοι γνωρίσει ανθρώπους πού είναι δίπλα σέ έναν άρρωστο και τον φροντίζουν άγόγγυστα και μέ αυτοθυσία – ώρες, μέρες, μήνες, χρό-νια. Και δεν πάει ο νοός τους ότι αυτός ο άνθρωπος θα πεθάνει. Ακόμα κι όταν όλα δείχνουν τό τέλος, ακόμη κι όταν τούς τό λένε οι γιατροί, εκείνοι δεν βάζουν μέ τον νοό τους ότι αυτό τό άμετά-κλητα άποτρόπαιο μπορεί να συμβεί στον άνθρωπό τους. Δεν πρό-κειται για τύφλωση, δεν πρόκειται για ψευδαίσθηση, δεν πρόκειται για άφέλεια. Πρόκειται, πολύ άπλά, για αγάπη.

Τί είναι ή αγάπη; Όπως έλεγε θαυμάσια ένας χριστιανός φιλό-σοφος, ξεχασμένος άδικα σήμερα, ο Γκαμπριέλ Μαρσέλ (Gabriel Marcel), «“Σ’ αγαπώ” σημαίνει: “Δέν θέλω να πεθάνεις ποτέ”». Αυτό ακριβώς: «Αγαπώ» σημαίνει: «Δέν θέλω να πεθάνεις ποτέ. Όχι για να μή σέ χάσω εγώ, όχι για να σ’ έχω εγώ, αλλά για να ζήσεις έσύ». Αυτή ή αγάπη των συγγενών και φίλων είναι ή πηγή της έλπίδας τους, της δικής τους έλπίδας. Αυτή τούς κάνει να ελπίζουν μέχρι τέλους. Άς θυμηθούμε έδω ότι, σύμφωνα και μέ τον περίφημο ύμνο της αγάπης, του άποστόλου Παύλου, ένα από τά πράγματα πού κάνει ή αγάπη είναι ότι «πάντα ελπίζει». Ή αγάπη ελπίζει τά πάντα και για πάντα. Αυτά δεν είναι λόγια. Τά έχουμε δει σέ ανθρώπους. Και μία προνομιακή στιγμή για να τό δείς αυτό είναι ακριβώς ή

ἀρρώστια. Ἄν ἡ ἐλπίδα, λοιπόν, συνδέεται μέ τήν ἐμπιστοσύνη, τήν πίστη, ἄν πηγάζει ἀπό τήν πίστη, ἄλλο τόσο συνδέεται καί πηγάζει ἀπό τήν ἀγάπη. Δέν θέλω νά θεολογήσω ἐδῶ, οὔτε εἶμαι ἀρμόδιος, ἄλλωστε, ἀλλά νά, ἡ βαθιά κι ἡ ἀξεχώριστη σχέση τῶν τριῶν θεολογικῶν λεγόμενων ἀρετῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου: τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδας καί τῆς ἀγάπης. Αὐτή ἡ ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων πού συμπαρasteύονται στόν ἄρρωστο καί πού τούς κάνει νά ἐλπίζουν διαρκῶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος τους θά ζήσει, ὅτι θά γίνει ἐδῶ, σ' αὐτή τή ζωή, καλά, εἶναι τόσο ἰσχυρή αὐτή ἡ ἀγάπη, πού ἀγγίζει καί τόν ἴδιο τόν ἄρρωστο. Τόν κινεῖ νά ἀνταποκριθεῖ σ' αὐτή τήν ἀγάπη. Ὁ κύριος τρόπος ἀνταπόκρισης εἶναι νά ἀναθερμανθεῖ μέσα του ἡ ἐλπίδα γιά τή ζωή. Τήν ἐλπίδα γιά τή ζωή, καί τήν προσπάθεια γιά ζωή, τή ζωντανεῖ – ἡ τήν ἐνισχύει, ἄν θέλετε –, μέσα στήν ψυχή τοῦ ἀρρώστου, ἡ ἀγάπη τῶν συνανθρώπων του. Ἡ ἀρρώστια εἶναι σκληρή ὑπόθεση καί δέν σηκώνει ὠραιολογίες. Σέ πολλές περιπτώσεις, ὅσα εἶπαμε παραπάνω δέν μποροῦν νά βροῦν ἐφαρμογή. Ἐπί παραδείγματι, σέ ἕναν ἄνθρωπο πού πάσχει ἀπό Ἀλτσχάιμερ σέ προχωρημένη μορφή, τί εἶδους ἀναθέρμανση τῆς ἐλπίδας μπορεῖ νά ὑπάρχει, ὅση ἀγάπη κι ἄν ἔχει ἀπό τό περιβάλλον του; Καμία. Καί σέ ἄλλες περιπτώσεις ἰσχύει τό ἴδιο.

Συμπερασματικά, τήν ἐλπίδα του γιά γιατρεία, δηλαδή τήν ἐλπίδα γιά ζωή, ὁ ἄρρωστος τή στηρίζει στήν Ἱατρική, στήν πρόοδό της καί στούς γιατρούς. Τή στηρίζει στήν ἐμπιστοσύνη του στόν Θεό, ὅτι εἶναι Θεός τῆς ζωῆς, δωρητής τῆς ζωῆς. Καί τή στηρίζει στήν ἀγάπη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων γι' αὐτόν. Εἶναι μιά ἐλπίδα εὐθραυστη ἀλλά, πάντως, μέ τήν κυριολεκτική σημασία τῆς λέξης, ζωηρή.

Σας εὐχαριστῶ πολύ!

Rev. GEORGE PARSENIOS

MY STRENGTH IS MADE PERFECT IN WEAKNESS

A letter is a second self. People write letters when separation prevents them from speaking face to face, and the letter bridges the divide, making the absent person present. Plutarch (c.46-120 AD) records what happened when the Athenians captured the letter-carriers of Philip of Macedon (382-336 BC). The Athenians read all the official letters addressed to Philip from his generals, as one would expect in a time of war. They left one letter unread. It was a letter to Philip from his wife. They did not even open this letter, but sent it back to Philip, with the seal unbroken, and so demonstrated what Plutarch calls “the thoughtful kindness of the Athenians” (*Demetr.*, 22.2). The Athenians treated a private letter like a private conversation between two people in their midst. Philip’s letter conveyed the personal presence of its author. In this same spirit, Demetrius of Phalerum (350-280 BC) says that “one writes an image of one’s soul when one writes a letter” (*On Style*, 227). In his own *Letter* 9, St. Basil the Great (329/330-379 AD) says, “Words truly are images of the soul.” A letter is a second self, stamped with the character of its author.

The title of my paper is “My Strength is Made Perfect in Weakness,” a phrase that comes from St. Paul’s 2nd Letter to Corinthians, his most personal letter. Second Corinthians is deeply stamped with the character of its author. The personality of St. Paul shines through on every page, because St. Paul’s personal character is one of the key issues of debate in the letter. To begin discussing the phrase, “My strength is made perfect in weakness,”

I would like to reflect on the problems that motivated Paul to write this letter, and especially the problems related to the ideas of “**strength**” and “**weakness**.” Just to introduce the matter, Notice one criticism that Paul’s opponents make of him in Second Corinthians. For they say, “His letters are weighty and **strong** (ισχυραί), but his bodily presence is **weak** (ἀσθενής), and his speech of no account” (2 Cor 10:10).

We just saw a moment ago that a good letter reflects the character of its author, so this charge is a weighty one. Notice also that the problem is framed as a balance between *strength* and *weakness*. In both of his letters to Corinth, Paul speaks often of **strength** and **weakness**. Here, in 2nd Corinthians, the opponents claim that Paul is weak and not trustworthy, and so when we read the phrase, “My strength is made perfect in weakness,” we have to understand it in the light of this larger conflict with the opponents. I believe that the opponents are also the “thorn” in the side of Paul. St. Paul tells, “a thorn was given me in the flesh a messenger of Satan, –σκόλωψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατανᾶ– to harass me, to keep me from being too elated. 8 Three times I besought the Lord about this, that it should leave me; 9 but he said to me, “My strength is made perfect in weakness.” People speculate endlessly about the nature of the “thorn in the flesh.” Some believe that the thorn is spiritual anxiety or some form of torment. Others believe it is not a spiritual torment, but some form of physical pain or illness. But a long tradition of interpreters, including St. John Chrysostom, argues that the thorn in the flesh is Paul’s persecution. I will not review all of the reasons for thinking this, but I believe this is correct. He says that the thorn in the flesh “harasses me” with the verb *κολαφίζει*. The only other time St. Paul ever uses this term is in 1 Corinthians 4, when he speaks of his persecutors. Other reasons are available, but we need not review them all. Even if the thorn is not persecution, St. Paul is concerned in these chapters with various opponents.

We do not, of course, know who the opponents are. St. Paul never uses their names. He calls them “super-apostles,” “false apostles,” “deceitful workers,” and “ministers of Satan” (11:5; 13; 12:11). He also refers to them obliquely as “certain persons” (τινές;

3:1; 10:2, 7, 12; 11:20-21) or “such people” (τοιοῦτος/τοιοῦτοι; 10:11; 11:13). But, if we do not know who they are, we do know a little of what they taught the Corinthians. Their false teaching is not about doctrine. They do not oppose Paul’s teaching, as the opponents in Galatia had done. In Galatia, the opponents taught that Paul was a heretic. Here in Second Corinthians, the issue is not about doctrine. The opponents seem to say that Paul is simply not impressive enough to follow, that he is weak and they are strong. They have entered the Corinthian Church with letters of recommendation (3:1-3), and they engage in elaborate efforts at self-recommendation and self-promotion in order to seduce the Corinthians away from their founder, St. Paul. In particular, they claim to be eloquent orators and claim to have had many missionary successes. They also boast about their ecstatic religious experiences. In response, St. Paul refers to his own ecstatic experience. But this experience does not show that he is impressive. It does not show that he is “strong”. The voice of God told him only, “My strength is made perfect in weakness.”

I would like to reflect on this phrase from three different perspectives. The first perspective will be philosophical, where I will compare St. Paul to other ancient philosophers who discuss the importance of suffering in moral formation. The second approach will be rhetorical, where I see how St. Paul uses the terms “strong” and “weak” throughout First and Second Corinthians to achieve certain rhetorical ends. But, these first two perspectives – the philosophical and the rhetorical – are preparatory and preliminary. Our journey only comes to an end when we discuss the third and final perspective, the theological. At this final level, we will see what the phrase “My strength is made perfect in weakness” teaches us about the new life in Christ.

We begin with philosophy. Suffering and virtue had been connected in the Greek mind long before the days of St. Paul. Herodotos expressed a common Greek notion when he said, “The greater the person, the greater the misfortune” (7.203). But it was the philosophers of the Hellenistic and Roman periods, especially the Stoics and the Cynics, who spoke of suffering in ways that illuminate what we see in the letters of Paul. Epictetus says, “It is

difficulties that show what men are,” and that difficulty is “the test of the philosopher” (*Diss.* 1.21.4; 3.10.11). If a person had little or no integrity, he would crumble under the weight of life. If he were the pupil of a philosopher, however, and on the way to wisdom, his hardships would show his progress, what he was “becoming.” His sufferings played a vital role in the formation of his character. He must undergo hardships in order to be taught virtue. For the wise man, however, suffering no longer had this educative function. Serene endurance of suffering would prove that he no longer needed education. He would be calm even amidst sufferings of the worst kind, and thus would be distinguished from a charlatan who only claimed to be wise.

To prove their integrity, therefore, philosophers would often list the hardships they had overcome. Dio Chrysostom puts a speech into the mouth of Diogenes the Cynic, in which Diogenes compares his pursuit of wisdom to athletic contests. Diogenes says,

Many and mighty antagonists I have vanquished, not like these slaves who are now wrestling here, hurling the discus and running, but more difficult in every way – I mean poverty, exile and disrepute, yes, and anger, pain, desire, fear, and the most redoubtable beast of all...pleasure (*Dio Chrysostom, Oration 9.11-12*).

Philosophers would create lists of human sufferings for a vast array of reasons, sometimes to show the great pain that every human endured, sometimes to show the pain of particular types of people like orphans or travelers. But there is a special type of list whose purpose is to show the victory of the wise man over all circumstances. What appeared to the great mass of humanity to be a failure and a loss was actually a paradoxical victory for the sage, especially for the Stoics. A good example comes from a passage in which Plutarch writes the following about the Stoic sage:

The sage of the Stoics is not impeded when confined, and under no compulsion when flung down a precipice and not in torture when on the rack, and not injured when mutilated, and is invincible when thrown in wrestling, and is impregnable

when besieged, and is uncaptured while his enemies are selling him into slavery (1057d-e).

Even as he suffers all of life's calamities, the sage is unconquered because his virtue is intact. His victory over circumstances is, therefore, paradoxical. He may still fall into poverty, he may still fall into slavery, he may still be defeated in every one of life's contests, but if his virtue remains intact, he is victorious. His strength is shown in his weakness.

This is the first and most basic sense in which St. Paul speaks of his sufferings. In 2 Corinthians 4:8-9, he says, "We are hard pressed on every side, but not crushed; perplexed, but not in despair; 9 persecuted, but not abandoned; struck down, but not destroyed." But Paul speaks of his suffering in other more complicated ways. He does more than merely list his sufferings to show that he has defeated them. He uses these lists for particular rhetorical purposes. Look at the following passage from 1 Corinthians 4:

...We are fools for Christ, but you are wise in Christ! We are **weak**, but you are **strong**! You are honored, we are dishonored!¹¹ To this very hour we go hungry and thirsty, we are in rags, we are brutally treated, we are homeless...¹⁴ I do not write this to make you ashamed, but to admonish you as my beloved children.

The Christians in Corinth are arrogantly competing to see which of them might be the wisest, which of them has the most knowledge. They are competing for status in the Church, and the letter even begins with them trying to attach themselves to a particular apostle. They say, "I am Paul, I am of Apollos, I am of Peter" (1:12). They are competing like fans at a football game. In response, St. Paul lists his sufferings to show that if they really want to be associated with the apostles, they are going about it the wrong way.

In Second Corinthians, St. Paul also lists his sufferings for a larger purpose, but now he is not responding to the Corinthians themselves. He is responding to the false apostles. If they boast about things that make them look impressive, St. Paul boasts in the opposite. He says (11:30), "If I must boast, I will boast of the things that show my weakness." And it is in this sense that he lists his sufferings. He writes (11:26-28),

Whatever anyone else dares to boast about –I am speaking as a fool– I also dare to boast about... I have been in danger from rivers, in danger from bandits, in danger from my fellow Jews, in danger from Gentiles; in danger in the city, in danger in the country, in danger at sea; and in danger from false believers.²⁷ I have labored and toiled and have often gone without sleep; I have known hunger and thirst and have often gone without food; I have been cold and naked.²⁸ Besides everything else, I face daily the pressure of my concern for all the churches.

We can now summarize the first part of our inquiry. It was a basic assumption among philosophers in Paul's day that good conditions make all people look the same. Only in suffering can we distinguish the truly wise from the false. Suffering is the test and the training ground of the truly wise philosopher and of the true apostle. For this reason, Paul says that his strength is made perfect in weakness. From the comparison with philosophy, therefore, we gain some basic insight into Paul's meaning - but still only very basic. We need to look more deeply. The first step in doing so is to look more closely at how the words "weak" and "strong" function in his letters to the Corinthians.

The terms "**weak**" and "**strong**" are often used as polar opposites in discourses of hierarchy in the ancient world. When Cassius Dio writes about the different social levels of ancient society, he says,

Those whose money made them **strong** (οἱ ἰσχυρότεροι) desired to surpass their inferiors in all respects as though they were their sovereigns, and the **weaker** (οἱ ἀσθενέστεροι) citizens, sure of their own equal rights, were unwilling to obey them even in the smallest particular (*Roman History* 4.13).

In modern America, we speak of higher status people as being "the haves" and lower status people, "the have nots." The same applied in the ancient world, but the words were "the weak" (οἱ ἀσθενεῖς) and "the strong" (οἱ δυνατοί. οἱ ἰσχυροί). This language applied to other areas as well. The Stoics, for instance, would call people who were morally ill "the **weak**" (Diogenes Laertius, 7. 115).

In addition, we saw that even someone's personal character could be called "weak" or "strong."

This explains why this language is so prominent in the letters to Corinth. In 1st Corinthians, Paul confronts a church that is obsessed with status. And he uses the language of the weak and the strong to teach them that being Christian means that they have a new value system. St. Paul taught them that they are a new creation (2 Cor 5:17), but every day they wake up and they are still stuck in the same old city of Corinth, with its rules and values. They are confused, so they are applying the values of worldly status to relations in the Church, claiming to be superior to each other because of their spiritual gifts or their wisdom or knowledge. To teach them that a new reality exists for Christians, he writes (1 Cor 1:25), "The foolishness of God is wiser than men, and the weakness (ἀσθενές) of God is stronger (ισχυρότερον) than men." In fact, he continues, the Corinthians themselves are living proof of God's plans. He writes (1:26-27),

"For consider your own call, brethren; not many of you were wise according to worldly standards, not many were strong (δυνατοί), not many were of noble birth; 27 but God chose what is foolish in the world to shame the wise, God chose what is weak (τά ἀσθενῆ) in the world to shame the strong (τά ἰσχυρά)."

The Corinthians are wrong, he argues, to boast against each other and to use their Christian knowledge to claim to be mighty and wise in a worldly way. By choosing them, God has clearly shown that he is not interested in people who are impressive to this world. Paul concludes this section by clarifying that God chose what is weak and foolish by worldly standards, "so that no human being might boast in the presence of God" (1:29).

The language of the weak and the strong is also important in chapters 10 to 13 of Second Corinthians, the section where our phrase is found. In these chapters, St. Paul specifically tackles the super-apostles. The terms first appear in the passage we saw above, in the description of Paul and his letters, when his opponents say, "His letters are weighty and **strong** (ισχυραί), but his bodily presence is **weak** (ἀσθενής), and his speech of no account" (2 Cor 10:10)." A

bit later, St. Paul writes (11:30): “If I must boast, I will boast of the things that show my **weakness**.” Still a bit further on, he says, “For the sake of Christ, then, I am content with **weaknesses**, insults, hardships, persecutions, and calamities; for when I am **weak**, then I am **strong** (12:10). In chapter 13, he adds, “For we are glad when we are **weak** and you are **strong**. What we pray for is your improvement (13:9).” And all of this language of strength and weakness reaches its conclusion in 13:3-4, where we read, “..You desire proof that Christ is speaking in me. He is not **weak** (ἀσθενεῖ) in dealing with you, but is **strong** (δυνατεῖ) in you. 4 For he was crucified in **weakness** (ἐξ ἀσθενείας), but lives by the **strength** (ἐκ δυνάμεως) of God. For we are weak (ἀσθενοῦμεν) in him, but in dealing with you we shall live with him by the **strength** (ἐκ δυνάμεως) of God.”

So we see that the language of strength and weakness is an important element in Paul’s struggle with the super-apostles. They boast of their eloquence and their exploits and their success as missionaries. But St. Paul boasts only in his weakness. He says, “When I am weak, then I am strong. “

But even this insight is not complete. We must now look more deeply. We must now consider the theological significance of the phrase, “My strength is made perfect in weakness.”

St. Paul’s life was filled with suffering of every kind. In 2 Corinthians 11:24-29, he writes, “Five times I have received at the hands of the Jews the forty lashes less one. 25 Three times I have been beaten with rods; once I was stoned. Three times I have been shipwrecked; a night and a day I have been adrift at sea; 26 on frequent journeys, in danger from rivers, danger from robbers, danger from my own people, danger from Gentiles, danger in the city, danger in the wilderness, danger at sea, danger from false brethren; 27 in toil and hardship, through many a sleepless night, in hunger and thirst, often without food, in cold and exposure. 28 And, apart from other things, there is the daily pressure upon me of my anxiety for all the churches. 29 Who is weak, and I am not weak?”

His suffering is immense. But he does not call it suffering. Other New Testament authors claim that they suffer in the present life in order to prepare themselves to see Christ in the next world. An

example is 1 Peter 1:6-7, which says, "In this you rejoice, though now for a little while you may have to suffer various trials, 7 so that the genuineness of your faith ...may redound to praise and glory and honor at the revelation of Jesus Christ." Only occasionally does St. Paul refer to his trials as "suffering" (See 2 Cor 1:5, Rom 8:17-18). More often, he claims that his earthly tribulations are a form of dying.

In Romans 8:35-36, he concludes a list of his struggles with the quotation, "For thy sake we are being killed all the day long; we are regarded as sheep to be slaughtered" (Psalm 44:22). In 1 Corinthians 15:31, he says "I die daily," and in 2 Cor 11:23, he refers to his many sufferings as so many "deaths."

A key to understanding this language appears in Gal 6:17, where Paul says, "I bear on my body the marks of Christ." These are assumed to be the marks of slavery, the sign that Christ "owns" Paul, but they are reasonably understood to be the marks of his beatings received in the name of Christ. These marks are even more than this, though. When Paul says, "It is no longer I who live but Christ who lives in me," he means that Christ is "in him," and believers are "in Christ" (Gal 3:26-28). There is a physical reality to the union between Christ and the believer. We are the Body of Christ, in a strictly corporeal way. This is why believing spouses can sanctify their unbelieving spouses (1 Cor 7:12-14). The two are already one flesh, and so if one of them is in the Body of Christ, then both share in its benefits. This is also why union with a prostitute is so ruinous, because the Body of Christ is joined with a prostitute through the act of the individual believer (1 Cor 6:15-17). To be "in Christ," is to be united in corporeal fashion with Christ.

For this reason, all suffering for Paul is not just suffering, but dying with the crucified Christ. To suffer is to have a share in the crucifixion. 2 Corinthians 4:10-11 says, We always carry around in our body the death of Jesus, so that the life of Jesus may also be revealed in our body.¹¹ For we who are alive are always being given over to death for Jesus' sake, so that his life may also be revealed in our mortal body.

The weakness that Paul calls "death" has the power to displace the natural life all around him with the light of the resurrection.

If there is no death, then there is no space for Resurrection. Anything that destroys the natural life that he lives makes room for the supernatural to shine through. In a different way, he says at 2 Corinthians 6:9 that those who are in Christ “are dying, and behold we live.” This does not just mean that he lives in a way similar to Jesus. It means that he participates in the life and death of Jesus. It is a participation in the crucifixion and resurrection of Jesus. These are powers at work in Paul, since Paul shares in the Body of Christ. He writes (2 Cor 13:4),

“For he was crucified in **weakness** (ἐξ ἀσθενείας), but lives by the **strength** (ἐκ δυνάμεως) of God. For we are weak (ἀσθενοῦμεν) in him, but in dealing with you we shall live with him by the **strength** (ἐκ δυνάμεως) of God.”

For this reason, the super-apostles are charlatans. They have founded their apostleship on a message and in a life that does not participate in this cosmic reversal. The Corinthians wish to appear impressive in the eyes of the “strong” of the city of Corinth. The super-apostles seduce them by appealing to this desire, by claiming that the **strength** of God was made perfect in the **strength** of their oratory. Paul offers a different message and a different defense of his teaching. He follows a crucified God, who was crucified in weakness so that he could be raised in glory. In the Gospel of John, Jesus tells his opponents, “Do not judge according to appearance.” When they look at Jesus, they do not see the Word made flesh. They see only the flesh. They see only the son of the carpenter. The opponents of Paul are the same. When they look at him, they see only his weakness. They judge according to appearance. They do not understand that we live the Resurrection by carrying the cross. In the new age, and at the end of time, the light shines, but it shines in the darkness. And God makes his strength known, but only in weakness. And God makes his strength known in those who suffer for him. Moreover, St. Paul does not merely suffer *for* Jesus Christ. He is suffering *in* Jesus Christ, as part of his participation in the Body of Christ. When he suffers, he participates in the Body of Christ. And so, when he asked God to deliver him from his suffering, God said only, “My strength is made perfect in weakness.”

Ἀρχιμ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΤΥΜΠΙΑΣ

ΟΤΑΝ Ο ΘΕΟΣ ΣΙΩΠΑ

Σεβασμιώτατοι,

Ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ σύνεδροι,

Προσκληθήκα σήμερα νὰ μιλήσω γιὰ ἓνα ἐνδιαφέρον καὶ ταυ-τόχρονα δύσκολο θέμα, εἰς τὸ ὁποῖο ὁ ἀγαπητὸς π. Σταῦρος Κοφινᾶς μὲ πολλὴ μαεστρία καὶ μᾶλλον μαιευτικὴ σωκρατικὴ μέθο-δο, μὲ παγίδευσε δημιουργικά... δηλ., ἀφοῦ πρῶτα ὑπέβαλε τὶς κα-τάλληλες ἐρωτήσεις ποὺ θὰ κινοῦσαν τὸ ἐνδιαφέρον μου ὡς τάχα ἐνὸς τρίτου, ὥστε νὰ δώσει ιδέες γιὰ κάποιον ὑποθετικὸ ὁμιλητή... κι ἀφοῦ κατέθεσα κάποιες σκέψεις, μοῦ λέγει τώρα ἔχεις ὑλικὸ νὰ γράψεις!!!... Τὸν εὐχαριστῶ γιὰ αὐτὴν τὴν μέθοδο τῆς δημιουργικῆς βασάνου, ἂν θὰ μπορούσα νὰ τὴν ὀνομάσω ἔτσι ...

Παρόλο ποὺ προσπάθησα ἄρκετὰ γιὰ νὰ καλύψω τὸ θέμα αὐτό, δηλαδή τὸ παράδοξο τῆς σιωπῆς ἐνὸς Θεοῦ ποὺ εἶναι τὴν ἴδια στιγμή καὶ Θεὸς Λόγος ποὺ ὁμιλεῖ, δὲν ξέρω ἂν τὰ κατάφερα... Δηλαδή δὲν ξέρω ἂν θὰ ἔχετε ἓνα καλὸ ξύπνημα πρωτὶ πρωτὶ ἢ ἂν θὰ ἀγουροξυπνήσετε μὲ αὐτὰ ποὺ θὰ ἀκούσετε... ἢ κάποιοι ἂν θὰ συ-νεχίσουν τὸν ὕπνο τους μὲ τὰ πρωινὰ μου τιτιβίσματα...

... (ἐλπίζω πῶς ὄχι).

Ἀλλὰ νομίζω σὲ κάθε περίπτωση ὀφείλουμε νὰ σταθοῦμε μὲ δέος μπροστὰ στὸ μυστήριο τῆς ζωῆς, στὸ μυστήριο τοῦ Θεοῦ.... καὶ μὲ σιωπῇ... ὁπότε ὅποια καὶ νὰ ’ναι ἡ ἀνταπόκρισή σας στὸ τέλος εὐχομαι ἡ σιωπῇ νὰ εἶναι τελικὰ εὐγλωττὴ καὶ νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸ τέλος τοῦ κοινοῦ μας δρόμου.

Ἡ σιωπῇ τοῦ Θεοῦ....

Ὁ Θεὸς σιωπᾷ, νομίζω, ἂν μοῦ ἐπιτραπῇ ἡ ἔκφραση, ἀρέσκεται στὴν σιωπῇ, κι ὅταν μιᾷ στὸν κόσμον Τοῦ αὐτὸ εἶναι μία ἐξαίρεση:

Ναί, ό Λόγος σάρξ έγένετο και έσκήνωσε έν ήμιν (Ίω. 1, 14) και έζησε μαζί μας για τριαντατρία έτη, αλλά αυτό άφορά ένα άπειρο-ελάχιστο ποσοστό χρόνου στα χιλιάδες έτη της ζωής του ανθρώπου... Κι αν κάποιος ισχυρισθεί «ναί, έντάξει, αλλά και οι Προφήτες και τώ Άγιο Πνεύμα δια των Πατέρων μετέφεραν τά λόγια του Θεού» στον άνθρωπο, και πάλι ό αντίλογος νομίζω ύπερισχύει: Παρόλα τά φωτισμένα λόγια τους, ό περισσότερος χρόνος για τόν άνθρωπο κυλά βασανιστικά, μοναχικά, σιωπηλά, όσον άφορά την άνταπόκριση του Θεού: άνταπόκριση που έπιθυμούμε ως τώ έπιθυμητό τέλος και άπάντηση στο νόημα της έλπίδος, θέμα και του Συνεδρίου μας. Σιωπή και έλπίδα ίσως αντιτίθονται και αντιπαλαίουν ως νοήματα τώ ένα στο άλλο... στο τέλος όμως ίσως ή όμίχλη μεταξύ τους να γίνει περισσότερο φωτεινή και γεμάτη νόημα.

Δέν ξέρω εάν κάποιος από έσās παρακολουθήσατε τώ τελευταίο έργο του φημισμένου σκηνοθέτου Σκορτσέζε, με τόν τίτλο, *Σιωπή* (Silence). Στην Ίαπωνία του 1600 μ.Χ., καθολικοί ιεραπόστολοι πιέζονται να ζούνε σέ βασανιστική κοινωνική σιωπή, κι όταν συλλαμβάνονται αναγκάζονται να ποδοπατήσουν την εικόνα του Χριστού ή της Θεοτόκου, διότι διαφορετικά άλλοι χριστιανοί θα βασανίζονταν με άπίστευτα έπώδυνο τρόπο... κι έτσι με αυτό τώ λίγο σατανικό θα λέγαμε σόφισμα, οι ιεραπόστολοι υπέκυψαν... Ό Θεός σιωπούσε στις προσευχές τους, δέν έκανε κάποιο θαύμα να σταματήσει τά βασανιστήρια των ανθρώπων.... αλλά άκόμη και στην έσχατη σιωπή Του στο τέλος νικά με κάποιο λεπτό τρόπο: ό πρώην άρνητής κρατά τόν Χριστό ως έσταυρωμένο στην φούχτα του κατά την κοίμησή του, ως τώ πολυτιμότερο στοιχείο της πίστης του. Οι άπαντήσεις, και στην ταινία, όπως και στην ζωή μας, δέν είναι ξεκάθαρες. Να θυμίσουμε εδώ ότι ό Σκορτσέζε πάντα είχε έντονες θρησκευτικές άνησυχίες σέ βαθμό που να σκέφτεται να γίνει κληρικός. Η σιωπή του Θεού τόν βασάνιζε σαν θεία στάση.... αλλά ή αίσθηση στο τέλος είναι ότι κάπως, κάπου τόν κερδίζει....

Ένας άλλος σκηνοθέτης, ό διάσημος Terens Malick (*The tree of life, To the Wonder*), έχοντας άνατολικές ρίζες (ό παππούς του ήταν συροϊακωβίτης) δίδει μία διαφορετική όπτική στην σιωπή του Θεού έμπρός στον ανθρώπινο πόνο. Όταν ή μάνα χάνει άπρόσμενα τόν γιό της, ό πόνος την γονατίζει, δέν μπορεί να άρθρώσει λόγο, καταρρέει.... Τά ανθρώπινα λόγια δέν παρηγοούν. Αυτό που

προβάλλεται είναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ στὸν Ἰώβ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅταν ἐκεῖνος ἐπίσης καταρρέει ψυχολογικὰ ἀπὸ τὸ βάρος τῶν κτυπημάτων τῆς μοίρας. Ἀφοῦ προηγεῖται μία ἐξαιρετικὴ κινηματογραφικὴ ἀναπαράσταση τῆς δημιουργίας, τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰώβ γίνονται ἀπάντηση στὴν κραυγὴ τῆς μάνας: «Ποῦ ἦσουν ἐσὺ ὅταν ἐγὼ θεμέλιωνα τὴν γῆ; Πές μου ἂν τὸ γνωρίζεις. Ξέρεις ποιὸς ὄρισε τὶς διαστάσεις της; Ποιὸς τέντωσε σκοινὶ νὰ τὴν μετρήσει; Πάνω σὲ ποιά στηρίγματα μπῆκαν τὰ θεμέλιά της;... ὅταν ὅλα τ' ἄστρα τῆς αὐγῆς μαζὶ τραγούδαγαν καὶ σκόρπιζαν κραυγὰς χαρᾶς ὅλα τὰ οὐράνια ὄντα...» (Ἰώβ 38, 4-7). Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἐπιχειρεῖ ὁ Τέρενς Μάλικ νὰ ἀπαντήσῃ στὴν καρδιά πού παροδικὰ ὑποφέρει, καλώντας τὸν ἄνθρωπο νὰ πλατύνῃ τὴν καρδιά του, πέρα ἀπὸ τὸν πόνο του, γιὰ νὰ δεῖ τὴν μεγαλύτερη εἰκόνα τῆς πραγματικότητος, νὰ δεῖ τὸν παντογνώστη Θεὸ πού ὑποσχέθηκε ὅτι «*ὕμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι εἰσί*» (Ματθ. 10, 30). Δηλαδή, πρὸς τὴν ἀπέραντη καὶ ἀσάλευτη μεγαλὴ σύνη τοῦ Θεοῦ, πού κινεῖται μὲ τὴν δική της λογικὴ, ἐνάντια στὰ θέλω τοῦ μικροῦ ἀλλὰ ἀπαιτητικοῦ ἀνθρώπου....

Ἀπὸ μία πιὸ ἐκκλησιαστικὴ ματιὰ τώρα... (καθόσον μπορεῖ νὰ κατηγορηθῇ γιὰ ὑπερβολικὰ κινηματογραφόφιλος ἢ προαγωγὸς ταινιῶν τοῦ Hollywood...) καὶ διότι συνήθως ἐμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι δὲν δίνουμε καὶ πολὺ σημασία στὸν προβληματισμὸ τῶν κοινῶν θνητῶν... ιδίως τοῦ Σκορτσέζε πού ἔχει προκαλέσει πολλὰς φορὰς μὲ τὶς ιδέες του.... (δὲν φημιζόμαστε καὶ πολὺ γιὰ τὴν σιωπὴ μας)... ὅλα τὰ κατανοοῦμε, ὅλα τὰ ἐρμηνεύουμε... Ἴσως ὅμως πράγματι μᾶς χρειάζεται λίγη σιωπὴ καὶ πολὺ αὐτοεξέταση ὡς πρὸς τὸ πόσο οἱ ἐρμηνεῖες μας συνιστοῦν οὐσιαστικὴ ἀπάντηση στὰ βαθεῖα προβλήματα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ὅποτε στρέφω τὴν προσοχή «*εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς*»...

Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πρωιμότερα ἔργα του, ὁ π. Σωφρόνιος Σαχάρωφ, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ πού εἶχε ἐμπειρίες τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς σκότους καὶ ὡς θείου Φωτός, ἀναφέρει: «*Συχνὰ ὁ Θεὸς δὲν ἀπαντᾷ στίς προσευχές μας. Σιωπᾷ. Πολλοὶ ἐκλαμβάνουν τὴν σιωπὴν του ὅτι ὁ Θεὸς “δὲν ὑπάρχει”, “πέθανε”. Ἄν ὅμως σκεφτόμαστε σὲ ποιά θέσῃ φέρνουμε τὸν Θεὸ μὲ τὰ πάθη μας, τότε θὰ βλέπαμε ὅτι Αὐτὸς δὲν ἔχει ἄλλη ἐπιλογὴ, παρὰ μόνον νὰ σιωπήσῃ. Δὲν μᾶς ἐνοχοποιεῖ φανερά.... Συνεπῶς ἡ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπάντηση*

στὶς ἀδικίες μας. Ἡ πιὸ εὐγλωττη, ἡ πιὸ εὐγενική...»¹. Εἶναι μία ἀπὸ τὶς κλασικὲς ἐρμηνεῖες τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ... ἂν καὶ ὁ π. Σωφρόνιος θὰ δώσει καὶ ἄλλες ὠριμότερες ἐρμηνεῖες τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ στὰ ἐπόμενα ἔργα του, ὅπως θὰ δοῦμε ἀργότερα.

Διΐστανται ἔτσι οἱ ἀπόψεις γιὰ τὴν σιωπὴ τοῦ Θεοῦ.... Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐμβαθύνουμε σὲ αὐτὸ τὸ μεγάλο θέμα, χρειαζόμαστε καὶ μία συστηματικότερη θεώρηση: Ἔτσι σκέφτηκα νὰ μιλήσουμε πρῶτα γιὰ κάποιες πραγματικὲς διαστάσεις τῆς σιωπῆς ὡς φαινομένου, θὰ τολμοῦσα νὰ τὸ ὀνομάσω αὐτὸ *Ὄντολογία τῆς σιωπῆς*, κατόπιν γιὰ τὴν *Ψυχολογία τῆς σιωπῆς*, καὶ στὸ τέλος γιὰ τὴν *Θεολογία τῆς Σιωπῆς*.

Ἐχοντας αὐτὸν τὸν ἐξοπλισμό, θὰ καταλήξουμε καὶ στὴν *Ποιμαντικὴ τῆς σιωπῆς*, ὡς ἓνα γεγονός ποῦ ἐνσωματώνεται ἄριστα, ἢ μᾶλλον πρέπει νὰ ἐνσωματωθεῖ κατάλληλα μὲ τὸ μεγαλύτερο νομίζω μυστήριό, ἐκεῖνο τῆς *πίστεως*, τῆς *ἐλπίδος* καὶ τῆς *ἀγάπης* (Α΄ Κορ. 13, 13).

Η ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

Τί εἶναι σιωπὴ; ἓνα παράδοξο πρᾶγμα ποῦ τὸ ἐπιζητοῦμε τόσο συχνά, ἀλλὰ καὶ τὸ μισοῦμε ἄλλες τόσες. Κάποιες φορές εἶναι τὸ μόνο ποῦ λαχταροῦμε, ἐνῶ κάποιες ἄλλες κράζουμε ἀπὸ ἀνάγκη νὰ ἀκουστοῦν τὰ λόγια μας, οἱ ἀπαιτήσεις μας, οἱ ἀνάγκες μας, ἡ ἴδια προσευχή μας ἀπὸ τὸν Θεό. Ἔτσι ἡ σιωπὴ μὲ χρῶμα ἀνοιξιὰτικο γίνεται λόγος παρηγοριᾶς ἐνῶ μὲ φθινοπωρινὸ ... κατὰθλιψη.

Παράδοξη λοιπὸν ἡ φύση τῆς σιωπῆς, σὰν τὰ λεγόμενα κουόρκς (quarks), τὰ πλέον ἀπειροελάχιστα σωματίδια τῆς φυσικῆς, τὰ τρία πρῶτα τῶν ὁποίων ἦταν τὸ *πάνω*, τὸ *κάτω* καὶ τὸ *παράδοξο*.... Μᾶλλον παράδοξη καὶ ἡ φύση τῆς σιωπῆς, ποῦ ἄλλοτε μᾶς ἀνεβάζει σὲ ψηλότερες ἐννοιες, ἄλλοτε μᾶς κατεβάζει σὲ σκοτάδια, κι ἄλλοτε φέρεται παράξενα... ἀπολύτως ὅμοια δηλ. μὲ τὶς στοιχειώδεις μονάδες τῆς ὕλης. Σπουδαῖες ρήσεις σοφῶν ἐξετάζουν τὰ παράδοξα τῆς σιωπῆς...

• Ἄς εἶναι εὐλογημένη ἡ σιωπὴ! Γιατὶ μέσα σ' αὐτὴν θὰ μ' ἀκούσεις νὰ μιλῶ.
(Χαλὶλ Γκιμπράν)

1. Ἀρχιμ. Σωφρονίου, *Τὸ μυστήριό τῆς Χριστιανικῆς ζωῆς*, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 2011, σελ. 156.

- Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν τὴ γνώση, δὲ μιλοῦν. Αὐτοὶ ποὺ μιλοῦν, δὲν ἔχουν γνώση. (Λάο Τσέ)
- Ἡ ἀμαρτία γράφει ἱστορία. Ἡ καλοσύνη σιωπᾶ. (Λούθηρος)
- Ἡ ἀνομία ἐξιστορεῖται, ἡ ἀγαθότητα σιγᾶ. (Γκαῖτε)
- Αὐτὸς ποὺ ὅταν ἔχει ἄδικο σιωπᾶ, εἶναι σοφός/Αὐτὸς ποὺ σιωπᾶ, ἂν καὶ ξέρεي πῶς ἔχει δίκιο, εἶναι παντρεμένος... (Τζῶρτζ Μπέρναρντ Σώ)
- Γιὰ μιὰ θυσία ποὺ κάνεις, ἐπιβάλλεται ἡ σιγὴ. (Εὐριπίδης)

Γιατί εἶναι λοιπὸν τόσο παράδοξη ἡ φύση τῆς σιωπῆς, καὶ ἡ δική μας καὶ ἐκείνη τοῦ Θεοῦ; Ἴσως διότι, ἐνῶ ὁ κόσμος γεννήθηκε ἀπὸ τὸν «λόγο» τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, τὸ γεννηθῆτω φῶς (Γέν. 1, 3), ἕως νὰ ἀκουστεῖ ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἐπὶ γῆς πέρασαν ἑκατομμύρια ἔτη, μᾶλλον δισεκατομμύρια ὅπως τὰ μετρᾷ ἡ Κοσμολογία. Ἔτσι πράγματι πρῶτα ὁ Θεὸς σιωπᾶ, πρὸ καταβολῆς τῶν αἰώνων, μέσα στὴν ἄρρητη ἐνδοτριαδική σιγή. Ἀλλὰ σιωπᾶ κατόπιν καὶ τὸ σύμπαν ὁλόκληρο ἀπὸ λόγο ἀνθρώπου, παρὰ τὶς τεράστιες μεταβολές, τοὺς ἀπίστευτους ἤχους ἀπὸ τὴν δημιουργία τῶν ἄστρων καὶ πλανητῶν, ἀπὸ τὶς συγχωνεύσεις ἀστέρων καὶ τὶς ἀτέρμονες κλαγγές τῶν ὑλικῶν μαζῶν ποὺ συγκρουόταν στὴν συνεχῆ διαμόρφωση τῶν γαλαξιών, τὰ κβάζαρ (quasar) τὰ πάλσαρ (pulsar) οἱ μαῦρες τρυπες (black holes). Γιὰ ἀσύλληπτο χρονικὸ διάστημα τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, παρόλο ποὺ ἔφερναν μέσα τους τοὺς λόγους-μηνύματα τοῦ Θεοῦ παρέμενε ἀπολύτως κενὸ ἀπὸ κάθε λόγο ἀνθρώπου. Οἱ ὠκεανοὶ σφύζουν ἀπὸ ζωὴ, ὁ ἦχος τῶν κυμάτων μπορεῖ νὰ καλύψει κάθε ἀνθρώπινη ὁμιλία, ὅμως στὸ βάθος, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, τὰ πάντα σιωποῦν... Ἴσως γιατί πράγματι ἡ σιωπὴ εἶναι ἡ ἴδια ἀπαράιτητο συστατικὸ ζωῆς καὶ δημιουργίας.

Καὶ τί νὰ ποῦμε γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου; ἀρχίζει σιωπηλά, κανεὶς δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεται μὲ τὶς ἐξωτερικὲς αἰσθήσεις, κρύπτεται στὴν μήτρα γιὰ μῆνες, καὶ μετὰ ξανά, μὲ τὸ κλάμα εἰσέρχεται στὸ μυστήριο τῆς ζωῆς, στὸ ὁποῖο καὶ πάλι τὸν μεγαλύτερο χρόνο περνᾷ σιωπηλός. Ὁ Θεὸς μιᾷ καὶ μαζὶ σιωπᾶ, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ σιωπὴ Του εἶναι ἕνας σημαντικὸς λόγος ποὺ χρειάζεται ἀποκωδικοποίηση, ὁ ἄνθρωπος δηλ. χρειάζεται νὰ καλλιεργήσει ἐσωτερικὰ αἰσθητήρια γιὰ νὰ τὴν καταλάβει.

Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

«Μιλῶ στους τοίχους», ἔλεγε ὁ Λακάν (Jacques Lacan), κι αὐτὸ σημαίνει: «Οὔτε σὲ σᾶς οὔτε στὸν μεγάλο Ἄλλο. Μιλῶ μόνος μου. Εἶναι γιὰ τὴν ἀκρίβεια αὐτὸ ποὺ σᾶς ἐνδιαφέρει. Δικὴ σας εὐθύνη νὰ μὲ ἐρμηνεύσετε». Αὐτοὶ οἱ τοῖχοι ἦταν οἱ τοῖχοι τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ψυχιατρικοῦ νοσοκομείου τῆς Σαίντ-Ἄν, ὅπου ξαναβρίσκει ἐκεῖ τὰ νεανικά του χρόνια, ὡς εἰδικευόμενος ψυχίατρος. Διασκεδάζει, αὐτοσχεδιάζει, μιᾶ ἐλεύθερα. Ἡ πρόθεσή του εἶναι πολεμική: οἱ καλύτεροι ἀπὸ τοὺς μαθητές του, αἰχμαλωτισμένοι ἀπὸ τὴν ιδέα ὅτι ἡ ψυχανάλυση διαγράφει κάθε προϋπάρχουσα γνώση, σήκωσαν τὸ λάβαρο τῆς μὴ γνώσης, ποὺ εἶχαν δανειστεῖ ἀπὸ τὸν Μπατάιγ. Ὅχι, λέει ὁ Λακάν, ἡ ψυχανάλυση ἐκπορεύεται ἀπὸ μία γνώση ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ὑπάρχει, ἡ γνώση τοῦ ἀσυνειδήτου. Ἀποκτοῦμε πρόσβαση σὲ αὐτὴ μέσῳ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀλήθειας. Ὁ ἀναλυόμενος προσπαθεῖ νὰ πεῖ ὡμὰ ὅ,τι σκέφτεται... Μιᾶ σὰν σὲ ἓνα τοῖχο, τὸ ἀσυνειδήτο ἀρχικὰ ἀντιδρᾷ σὰν τοῖχος οὐδέτερος, ἀλλὰ σιγὰ σιγὰ αὐτὸς ὁ τοῖχος, ὁ ἐσωτερικὸς ἐαυτός, ἀρχίζει καὶ μιᾶ σημαντικὰ πράγματα.... Ἡ ψυχανάλυση διδάσκει τὶς ἀρετὲς τῆς μὴ πράξης, τῆς αἴσθησης τῆς ἀνικανότητος: αὐτὲς τουλάχιστον σέβονται τὸ πραγματικό².

Ἴσως τὸ ἀσυνειδήτο ἀρχίζει καὶ μιᾶ, ὅμως ὁ Θεὸς συνεχίζει νὰ σιωπᾷ. Διότι ὁ λόγος ὡς λειτουργία εἶναι πολὺ ὑπερεκτιμημένος γιὰ τὶς δυνατότητές του. Στὴν δική μας ἐποχή, ὁ ἄνθρωπος ὀνειρεύεται νὰ ἀλλάξει τὸν κόσμον μὲ τὸν λόγο, τὸν πολιτικὸ, ἐπιστημονικὸ, ἀκαδημαϊκὸ, ὀνειρεύεται νὰ ἀλλάξει τὸ ἴδιο τὸ ὑποσυνειδητό του, τὴν ἐνδόμυχη πλευρά του, ἀκόμη καὶ μὲ τὰ social media. Καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἔχοντας χάσει τὸν δεσμό του μὲ τὴν φύση, ἀπώτερα τὸν ἴδιο τὸν Θεό, θέλει νὰ μετατρέψει τὸ κενὸ ποὺ συνεχῶς αἰσθάνεται λόγο, θέλει κάπου νὰ μιλήσει, κάποιος νὰ τοῦ μιλήσει, νὰ τὸν προσέξει...

Γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ πασχίζει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸν Θεό, ξανὰ ἡ ἴδια δυστοκία. Ἐνῶ ἀκούγει συχνὰ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ στὸν Ναό, στὴν Γραφή, στὰ Μυστήρια ποὺ συμμετέχει, δὲν μπορεῖ νὰ δεχθεῖ εὐκολὰ τὸν Θεὸ καὶ τὸν διάλογο ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὡς Λόγος ἀνοίγει μαζί Του μέσα ἀπὸ τὶς Γραφές, τὴν φύση, τὴν ἀγία παρά-

2. Ζὰκ Λακάν, *Μιλῶ στους τοίχους*, ἐκδ. Ἐκκρεμές, Ἀθήνα 2015 (Ζὰκ-Ἀλὲν Μίλερ, ἀπὸ παρουσίαση στὸ ὀπισθόφυλλο).

δοση. Θέλει άμεσες και άποτελεσματικές άπαντήσεις, οί όποιες βεβαίως σέ κανέναν χώρο του έπιστητου δέν δίδονται. Κι έτσι πέφτει και πάλι στην σιωπή του...

Η φύση του ανθρώπου όμως κι αυτή είναι βασικά σιωπηλή. Ό πρό της πτώσεως άνθρωπος είχε μία ένοποιημένη έσωτερική λειτουργία, με νοϋ, λόγο, έσωτερική αίσθηση, έπιθυμία έναρμονισμένα με τους λόγους και τὰ νοήματα του παραδείσου και όλόκληρου του κόσμου. Έτσι ενώ παρέμενε σιωπηλός, αρχικά μόνος, μπορούσε νά άτενίζει τὰ ζώα ως έλλογες μορφές της σκέψης του σιωπηλου Θεού, και νά τους δίδει ονόματα βασισμένα στις έσωτερικές ποιότητες που άνεγνώριζε στὰ όντα (Γέν. 2, 19-21).

Ό,τι όνομα έδιδε ό Άδάμ, αυτό και ό Θεός άποδεχόταν, καθώς ήταν ισότιμος στην κατανόηση της έλλογης διάστασης της δημιουργίας. Όμως άπό έξουσιαστής, άπό γνώστης της έλλογης σιωπής των δημιουργημάτων, κατέληξε νά είναι έξουσιαζόμενος, φοβούμενος άκόμη και ένα γρυλισμό ενός μικροϋ ζώου. Χάνοντας αυτήν την ικανότητα, ό άνθρωπος έμεινε σιωπηλός και με τόν έαυτό του, δέν μπορεί πλέον νά διαβάσει οϋτε την δική του ψυχή, «τὸ άσυνείδητο που δομεΐται ως γλώσσα», τὸ άσυνείδητο που θέλει νά μιλήσει, κατὰ τόν Λακάν. Έτσι προβάλλει τελικά την άνημποριά του ψυχισμού του στην έλλογη σιωπή του Θεού. Ένώ του δίδονται τὰ μέσα του διαλόγου με τόν Θεό, συχνά άποτυγχάνει στην κουβέντα μαζί Του, μένει σιωπηλός, διότι, χωρίς άνεπτυγμένα τὰ έσωτερικά πνευματικά όργανα γνώσης ή δυστοκία και τὸ δυσθώρητο του Θεού τόν συντρίβουν και τόν κάνουν νά δυσπιστεί τόσο στον λόγο όσο και στην σιωπή του Θεού.

Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ:

Ό λόγος του Θεού: βροντή και σιωπή

Στὸ όρος Σινά ό Θεός μιλά στον Μωυσή με βροντές, άστραπές, και τόν ήχο σάλπιγγος που προηγήθηκε την εμφάνιση του λόγου του Θεού, με την παράδοση των δέκα εντολών Του (Έξοδ. 19). Αϊώνες άργότερα ό προφήτης Ήλίας έπιστρέφει στὸ όρος του Θεού, ζώντας ξανά παρόμοια έμπειρία: Θύελλα, σεισμός, φωτιά, αλλά δέν άκούει μέσα σέ αυτά την φωνή του Θεού. Αντίθετα, μόλις ό Ήλίας άκούει ένα θρόϊσμα, ήχο τόσο λεπτό σαν την σιωπή, τότε ό Θεός μιλά (Α΄ Βασ. 19).

Εἶναι τυχαῖο πού ὁ Θεὸς μιᾶ μὲ τὸ λεπτὸ θρόϊσμα, μόλις ἀντιληπτό, σὰν μία σιωπηλὴ ἄχνα Του; Κι ὅταν ἦρθε στὴν γῆ καὶ ἐγένετο σάρξ, ἀκόμη καὶ τότε, ἀκόμη κι ὅταν εἶχε ὀλοκληρώσει τὴν διδασκαλία Του, ἀνέθεσε στὸν μυστικὸ λόγο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὴν τελείωση: «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος διδάξῃ ὑμῖν πάντα» (Ἰω. 15, 26). Τὸ Πνεῦμα ἔρχεται στὴν Πεντηκοστὴ ὡς «ἤχος βιαίας πνοῆς», ἀλλὰ εἶναι οἱ σιωπηλὲς «γλῶσσες» πού ὁμιλοῦν στὸ τέλος, καθὼς οἱ μαθητὲς «ἤρξαντο ἐτέραις γλῶσσες ὁμιλεῖν, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι» (Πράξ. 2, 2-4). Πόσα ὅμως ἄφησαν στὴν σιωπὴ; Σὲ ποιὸ βαθμὸ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μπορεῖ «νὰ διδάξῃ τὰ πάντα» μέσα ἀπὸ τὴν διαδικασία τῆς προφορικῆς ὁμιλίας καὶ τοῦ προσλαμβανομένου λόγου διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῆς λογικῆς; Κι ὅταν ὁ Θεὸς πῆρε τοὺς μαθητὰς Του στὸ ὄρος Θαβώρ, πόσα μπόρεσε νὰ τοὺς πεῖ μὲ τὰ λόγια καὶ πόσα μὲ τὴν λάμψη τοῦ προσώπου Του ὡσὰν τὸν ἥλιο καὶ τὰ ἱμάτιά του πού ἐγίναν λευκὰ ὅπως τὸ φῶς; (Ματθ. 17, 1-3). Ἔτσι λοιπὸν εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Θεὸς ὁ ἴδιος ἀγαπᾷ τὸν λόγο, καθὼς Λόγος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς Του, ἀλλὰ ἀγαπᾷ καὶ ἄλλους μυστικότερους καὶ σιωπηλότερους τρόπους γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὸ μυστήριό τῆς θείας ζωῆς στὸν ἄνθρωπο.

Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀγαπᾷ τὴν σιωπὴν, ἰδιαίτερα τὴν σιωπὴ τοῦ Θεοῦ. Ὡς κατώτερο ὄν ἐπιθυμεῖ τὴν ἀσφάλεια τοῦ λόγου, σὰν τὸ παιδί πού ζητᾷ συνεχῶς τὸ χέρι τῆς μάνας του, δὲν χειραφετεῖται ἀπὸ τοὺς φόβους τῆς μοναξιᾶς του, δὲν ἔχει μάθει νὰ ἀντιμετωπίζει τὸν πόνο καὶ τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς μὲ ἐλπίδα, ζητᾷ συνεχῶς ἀπαντήσεις.... Καὶ περισσότερο ὅπως εἶπα ἐμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι πού μάθαμε στὴν ἀσφάλεια τῆς «ὑπεροχῆς» τῆς θεολογίας μας, καὶ ἐπίσης στὶς γρήγορες λύσεις, ἔχουμε ἀπαντήσεις γιὰ ὅλα. Μιὰ ματιὰ σὲ πολλὰ ψυχωφέλιμα βιβλία τῆς ἐποχῆς μας μᾶς βεβαιώνουν ὅτι περισσότερο πιστεύουμε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ γρήγορη καὶ ἁμεση παράκλησις καὶ πολὺ λιγότερο ὅτι ἡ ζωὴ μαζί Του ἐνέχει ἓνα μεγάλο βαθμὸ δοκιμασίας, καὶ συνεπῶς μαθητεία στὴν σιωπὴ Του. Λίγο μένουμε στὶς ὥρες τοῦ Χριστοῦ στὴν Γεθσημανῇ, λίγο στὶς τραγικὲς στιγμὲς τοῦ «Θεέ μου Θεέ μου ἵνα τί με ἐγκατέλειπες» (Μάρκ. 15, 34). Ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας σιωπαίνει ἐμπρὸς στὸν θάνατο τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ Του, καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὸ ἡ σιωπὴ Του ἀποκτᾷ ὅπωςδὴποτε ἓνα μεταφυσικὸ νόημα, ὑπέρλογο, ὑπερβατικὸ, ἀλλὰ πάντα διαχρονικὸ καὶ ἔχοντας πολλὰ νὰ εἰπεῖ. Ὁ Θεὸς σιωπᾷ γιὰτὶ ἐπιθυμεῖ ὁ

ἄνθρωπος νὰ εἰσέλθει σὲ αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς σιωπῆς, τῆς αἴσθη-
σης τῶν αἰωνίων, τοῦ πραγματικοῦ λόγου πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὰ
λόγια, δηλ. τῆς σιωπῆς Του ὡς φορέως μηνυμάτων ἀληθείας, θείας
παιδείας καὶ πνευματικῆς τελειώσεως.

Ἔχει σοφὰ εἰπωθεῖ ἀπὸ ἕναν Ὁρθόδοξο συγγραφέα, «ὅταν προ-
σεύχεσαι, ἐστὶν ὁ ἴδιος ὀφείλεις νὰ σιωπᾷς... ἄφησε νὰ μιλήσει ἡ προ-
σευχή σου». Τὸ νὰ πετύχεις τὴν σιωπὴν, εἶναι τὸ πιὸ δύσκολο, τὸ
πλέον ἀποφασιστικὸ ἀπ' ὅλα τὰ πράγματα στὴν τέχνη τῆς προ-
σευχῆς. Ἡ σιωπὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀρνητικὴ, μία χρονικὴ παύση
ἀνάμεσα στὶς λέξεις... ὁ ἄνθρωπος ποὺ πέτυχε τὴν ἐσωτερικὴ ἡσυ-
χία εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν προετοιμασμένος νὰ ἀκούει. Ἀκούει τὴν
φωνὴ τῆς προσευχῆς μέσα στὴ δική του καρδιὰ καὶ καταλαβαίνει
ὅτι αὐτὴ ἡ φωνὴ δὲν εἶναι ἡ δικιά του, ἀλλὰ κάποιου Ἄλλου ποὺ
μιλᾷ μέσα του»³. Τότε γίνεται ὁ λόγος τῆς προσευχῆς λόγος πνευ-
ματικῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔχει νὰ πεῖ πολὺ περισσότερα καὶ
σημαντικότερα ἀπὸ ὅτι μὲ τὰ λόγια.

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

Ἐχοντας λοιπὸν αὐτὸν τὸν ἐξοπλισμό, τῆς γνώσης τῆς φύσης καὶ
ὄντολογίας τῆς σιωπῆς, τῆς ψυχολογίας τῆς σιωπῆς καὶ τῆς θεολο-
γίας τῆς σιωπῆς, μπορούμε νὰ φθάσουμε στὸ σημεῖο νὰ μιλήσουμε
συνοπτικὰ γιὰ τὴν ποιμαντικὴ τῆς σιωπῆς. Τὸ σύνηθες ἐρώτημα στὸ
κρεβάτι τοῦ πόνου, ἢ στὴν δυστυχία τῆς καρδιάς, εἶναι *ποῦ εἶναι ὁ
Θεός, τί ἔχω κάνει καὶ μὲ δοκιμάζει τόσο... τί ἔχει νὰ πεῖ γιὰ τὴν
ἀρρώστια μας*; Κάποτε ἀκόμη γίνεται κακὸς ποὺ μᾶς τιμωρεῖ, ἢ γί-
νεται καὶ ἄσπλαγχνος ποὺ δὲν ἀκούει. Ἡ ὑπομονή μας ἐξαντλεῖται...
ἀλλὰ σὲ μία τέτοια κατάσταση, ἀκόμη κι ὅταν τὸν ἀκοῦμε δὲν τὸν
κατανοοῦμε, διότι λείπει ἡ γνώση καὶ ἐμπειρία μας γιὰ τὴν σιωπὴ τοῦ
Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν φύση, τὴν ψυχολογία καὶ τὴν θεολογία τῆς σιωπῆς
ποὺ ἀναφέραμε. Κι ὅταν ὁ Θεὸς σιωπᾷ, σίγουρα ἔχει τοὺς λόγους
του, ὅπωςδήποτε εἶναι γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ψυχῆς μας.

Ἀναφέραμε μία ἐκδοχὴ τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ στὴν εἰσαγωγή, ὅπως
τὴν ἐρμηνεύει ὁ π. Σωφρόνιος Σαχάρωφ, ἐκείνης ὡς ἀπάντησης στὶς
ἁμαρτίες καὶ τὰ πάθη μας. Ὁ π. Σωφρόνιος ὅμως σὲ ὠριμότερα ἔργα
του ἀποκαλύπτει διαφορετικὲς διαστάσεις τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ. Ὁ

3. Μητροπολίτου Καλλίστου Ware, *Περὶ προσευχῆς* (πηγὴ antifono.gr).

Θεὸς ἀγαπᾷ τὸν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, ἀλλὰ καὶ τὸν παιδεύει νὰ ξαναβρεῖ αὐτὴν τὴν ἀρχικὴ ἀγάπη ποὺ ὁ ἴδιος ἀπέρριψε. Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα στὸν σταυρὸ γίνεται οὐσιαστικὸς δρόμος γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνέλιξη: «Εἶναι ἀπαραίτητον εἰς πάντα ἄνθρωπον, ὅστις ἐν ἀληθείᾳ ἐκζητεῖ τὴν σωτηρίαν, νὰ διέλθῃ διὰ τῆς ἐμπειρίας τῆς θεοεγκαταλείψεως. Ἐνίστε αὕτη βιοῦται μετὰ τοιαύτης ἐντάσεως, ὥστε ἔτι καὶ βραχεῖαι στιγμαὶ φαίνονται αἰώνιες... Ἐν τῇ ἀναποφεύκτῳ ταύτῃ ἐγκαταλείψει κρύπτεται βαθὺ νόημα: Δίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ δυνατότης ὅπως ἐπιδείξῃ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πιστότητα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἀπελπίζωμεθα, ὅταν οὐδεμία προσευχὴ φθάσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ Ὑψίστου; ... Εἶναι ποτὲ δυνατόν ὁ τοιοῦτος Θεός, ὡς ἐγνώρισα Αὐτόν, νὰ ἔχῃ τοσοῦτον ἀπομακρυνθῇ, ὥστε οὐδεμία κραυγὴ τῆς τετρωμένης ψυχῆς μου νὰ συγκινῇ Αὐτόν; ... Παρόμοιοι λογισμοὶ συγχέουν καὶ κλονίζουν τὸν νοῦν. Ἡ τελικὴ ἀπάντησις ἐν τούτοις ἐνδέχεται νὰ μὴ ἔλθῃ ταχέως».⁴

Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπο νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δύσκολο δρόμο τῆς ἐλευθερίας, τῆς τιθάσευσης τῆς ὀλιγοπιστίας καὶ τῆς ἔλλειψης ἐμπιστοσύνης στὴν μόνη ἀληθινὴ Ἀγάπη. Θέλει νὰ μάθῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ μιλᾷ τὴν γλῶσσα τῆς σιωπῆς, σὲ κάθε δοκιμασία νὰ μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἀπέναντι στὴν μοναξιά του, νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι αὐτὲς εἶναι οἱ ὥρες στὶς ὁποῖες ὁ Θεὸς δοκιμάζει τὸ ποῖόν τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ νὰ πορευόμαστε χωρὶς τὴν ἄμεση παρουσία Του, σὰν ὥριμοι υἱοὶ Του ποὺ αἰσθάνονται τὴν ἀγάπῃ τοῦ πατέρα χωρὶς Ἐκεῖνος νὰ μᾶς κρατᾷ ἀπὸ τὸ χέρι. Θέλει νὰ σηκώνουμε τὴν ὀδύνη τῆς ἀπουσίας Του θαρραλέα καὶ νὰ ἐπιζητοῦμε τὴν σοφία καὶ ἐμπειρία ἄλλων ἀνθρώπων ποὺ πέρασαν παρόμοιες ἐμπειρίες. Θέλει νὰ ἀφηνόμαστε στὴν

4. Ἀρχιμ. Σωφρονίου, *Ὁψόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστὶ*, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 1992, σελ. 204-5: Ἀγγλικὴ μετάφρασις: «No one genuinely seeking salvation can escape the experience of being bereft of God. At some moments, this feeling of having been abandoned becomes so acute that even a fleeting instant of it seems timeless ... The purpose behind this withdrawal of grace is to give him the opportunity to manifest his freedom and fidelity to God. But how avoid despair if not a single prayer reaches the ear of the All-Highest? Can God-the God Whom I knew-really so withdraw that no lamentation of a wounded soul touches Him?... Thoughts like these confuse and agitate the mind. And yet it may be long before the answer comes».

ἀγαπητική Του πρόνοια γιὰ ὅλα τὰ ὄντα. Καὶ ὅπως ὁ Θεὸς δὲν ἐγκαταλείπει «τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ» (Ματθ. 6, 26), ἔτσι θὰ θεραπεύσει καὶ τὶς καρδιὲς τῶν πονεμένων ... ἀφοῦ βεβαίως πρῶτα ἔχουν οἱ ἴδιοι νιώσει ὅτι ἡ πίστις, ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ ἀγάπη στὸν Θεὸ δὲν βασίζονται στὴν ἄμεση ἐπιβεβαίωση καὶ φροντίδα Του, ἀλλὰ εἶναι καρπὸς ἀφοσίωσης καὶ ἀγάπης. Ὅπως σοφὰ ἔγραψε ὁ π. Φιλότηος Φάρος, «αὐτὸ ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ θεὸς εἶναι νὰ εἶναι παρὼν πάντοτε στὴν ζωὴ μας, ὅσο κακὲς καὶ ἁμαρτωλὲς κι ἂν εἶναι οἱ πράξεις μας καὶ ὅτι θὰ μᾶς δίδει δύναμη νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦμε... κι ἀκόμη ὅτι θὰ χρησιμοποιήσει τὶς ὁποιοσδήποτε ἐμπειρίες μας ὡς μέσα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς πραγμάτωσης τῆς κλήσης μας... Ὅσον ἀφορᾷ τὸν πόνο, αὐτὸς καθ'αυτὸς ὁ πόνος μπορεῖ νὰ μᾶς λέγει κάτι γιὰ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς μας, τὶς ἀξίες μας, τὴν στάση μας ἀπέναντι σὲ μᾶς τοὺς ἴδιους καὶ τοὺς ἄλλους...»⁵, μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε στὸ τέλος νὰ καταλήξουμε καὶ στὶς ὠριμότερες ἀπαντήσεις.

Ἡ ἐμπειρία τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς παιδείας, ἀλλὰ καταλήγει νὰ γίνῃ ἐμπειρία ἀγάπης καὶ ἁπλετης ὁμορφίᾳς τῆς παρουσίας Του. Ἀρχικὰ εἶναι πόνος, ὀδύνη, ὀδυνηρὴ ἀναμονή. Ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι μᾶλλον ἢ πλέον δημιουργικὴ περίοδος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Στὸ ὁρατὸ ἢ νοερὸ κρεβάτι τοῦ πόνου –καθὼς σήμερα οἱ ἄνθρωποι περισσότερο ὑποφέρουν ἐκτὸς νοσοκομείων– ἡ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ γίνεται ἔδαφος γιὰ ἀναθεώρηση τῆς ζωῆς, τῶν κριτηρίων εὐτυχίας, τῆς βασικῆς προσωπικῆς φιλοσοφίας, τῶν προτεραιοτήτων τοῦ καθενός. Ὁ Νοβάλις μάλιστα εἶπε ὅτι ἡ δυνατότητα ὀδύνης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀνώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ οὐσιαστικὰ παιδεύει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν κατεύθυνση νὰ εἰπεῖ, *ἰδοὺ ὁ δοῦλός Σου γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμά σου* (Λουκ. 1, 38). Θὰ ἔχει δεχθεῖ ἔστω καὶ μὲ δυσκολία τὰ ρήματα τοῦ Θεοῦ ποὺ γεννοῦν πίστις, ἐλπίδα καὶ ἀγάπη, σὰν μία ἐπώδυνη γέννα... ὄχι μόνον γιὰ μία φορὰ, ἀλλὰ σὲ ἐπαναλαμβανόμενους κύκλους ὀδύνης, ἡρεμίας, σύντομης χαρᾶς, ἀλλὰ καὶ μιᾶς βαθειᾶς ἐμπειρίας ποὺ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἀναθεώρηση τοῦ νοήματος τοῦ πόνου.

Ὅταν ὁ Θεὸς σιωπᾷ, τότε αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ χρόνος ποὺ κυοφορεῖ τὴν ἐλπίδα. Ὅμως ὁ ἀνυπόμονος ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ στὸν

5. Φιλότηος Φάρος, *Στοῦ δρόμου τὰ μισά*, Ἀρμός, Ἀθήνα, σ. 132-36.

χρόνο της ταχύτητος δὲν κατανοεῖ τὴν δύναμη τῆς ἀκινήσιας καὶ τῆς σιωπῆς. Δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ νὰ κατανοηθεῖ. Τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς, ἀρχίζει μὲ τὴν σιωπὴ καὶ τελειώνει μὲ τὴν σιωπὴ, κάποια θορυβώδη διαλείμματα τῆς ζωῆς δὲν μποροῦν τελικὰ νὰ ἀλλάξουν αὐτὸν τὸν σιωπηλὸ χαρακτήρα... Εἴμαστε αἰχμάλωτοι τόσο τοῦ Λόγου ὅσο καὶ τῆς σιωπῆς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ὅταν μιᾷ πολλὰ τὰ ἀφήνει στὴν σιωπὴ, κι ὅταν σιωπᾷ πάλι μπορεῖ νὰ εἶναι εὐγλωττος. Περισσότερα δὲ ἔχει νὰ μᾶς πεῖ μὲ τὴν σιωπὴ Του παρὰ μὲ τὸν λόγο Του, διότι:

- Τὰ μάτια τῆς σιωπηλῆς καρδιᾶς βλέπουν σὲ μέγα βάθος καὶ τὰ αὐτιά τοῦ σιωπηλοῦ μυαλοῦ ἀκοῦνε θαύματα ἀνείπωτα.⁶

- Οἱ λόγοι ἐκ φύσεως ὠθοῦν τὸν νοῦ νὰ προοδεύει· συνεπῶς ὅταν προοδεύσει τὸν ἀνεβάζουν ἐκεῖ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ φθάσει ὁ λόγος, δηλαδὴ σὲ κάτι ποὺ συντελεῖται στὴν σιωπὴ... Ὅταν λοιπὸν ὁ νοῦς ἀνέρχεται ἀπὸ τὶς σχηματισμένες ἔννοιες τῶν ὄντων πρὸς τὴν ἀπλὴ θεωρία τῶν θείων... τότε κάθε λόγος ἀποδεικνύεται περιττός, ἡ ἀληθέστερα ἐμπόδιο... ὅσοι ἔτσι προοδεύουν μὲ τὸν λόγο πρέπει νὰ καταλήξουν στὴν σιωπὴ...⁷

Καταλήγοντας, καὶ εὐχαριστώντας γιὰ τὴν προσοχή σας: Ἡ σιωπὴ τοῦ Θεοῦ, γίνεται ἓνα οὐσιαστικὸ κάλεσμα νὰ καθρεπτισθοῦμε στὴν δική Του Τελειότητα, βλέποντας τὴν δική μας μικρότητα, καὶ νὰ ἀνταποκριθοῦμε στὴν κλήση νὰ γίνουμε τελικὰ ὅμοιοι μαζί Του, δηλαδὴ φίλοι Του, κατὰ τὸ *ὁμοίος μοι ἔστω* (Ἰω. 15, 14). Κι ἂν πονέσουμε στὸν δρόμο, ὁ *τρώσας καὶ ἰάσεται*. Κι ἂν σιωπήσει ἀρνούμενος νὰ εἰσακούσει τὸ δικό μας θέλημα, θὰ μᾶς ἀνοίξει καινούργιους δρόμους πρὸς τὸ δικό Του θέλημα. Ὁ Θεὸς σιωπᾷ, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ κατὰ βάθος νὰ ξεσκεπάσουμε τὴν σιωπὴ Του, νὰ τὴν ἀντιληφθοῦμε μὲ τὴν ἀσκητικὴ τῆς καρδιᾶς καὶ νὰ τὴν διαβάσουμε, σὰν *ρήματα ζωῆς αἰώνιου*, νὰ τὴν ἀναγνώσουμε μὲ τὴν προοπτικὴ τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ... *«μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη»* (Α΄ Κορ. 13, 13).

Ὅταν λοιπὸν ἀγαπήσουμε τὸν σιωπηλὸ Θεό, τότε θὰ μπορέσουμε νὰ ἀκούσουμε μὲ ἄλλες αἰσθήσεις τὴν προαιώνια σιγὴ Του, θὰ θαυμάσουμε τὴν δημιουργία Του, τὶς ἐκρήξεις τῶν λαμπρῶν ἄστρων

6. Ἡσύχιος Ἱεροσολύμων.

7. Κάλλιστος Καταφυγιώτης, *Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ βίου θεωρητικοῦ*, Φιλοκαλία, τόμος Ε΄.

ποὺ καταρρέουν, τὸν θόρυβο τῶν κυμάτων καὶ τὴν βροχὴ σὰν λόγια τῆς δικῆς Του σιωπῆς, γεμάτης ἀγάπη καὶ φροντίδας γιὰ τὸν κόσμο. Ὁ Θεὸς διὰ τῆς φύσεως θὰ ἀρχίσει νᾶ μᾶς μιλά. Τὴν ἴδια στιγμή οἱ πόνοι μας θὰ γίνουν ἔλλογοι, θὰ ἀποκτήσουν βαθύτερο νόημα, καὶ τότε θὰ ἀκοῦμε καὶ τὴν σιωπὴ τοῦ Θεοῦ ὡς λόγο ἀγάπης μέσα στὸν κόπο τῆς ζωῆς μας.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας γίνεται πάντοτε μὲ τὸν λόγο, τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅμως ἡ ἔνωση μὲ αὐτὴν τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ποθητὸ κατορθοῦται μὲ τὴν σιωπὴ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἔρωτος πρὸς τὸν Θεό.

Πρωτοπρ. ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΟΦΙΝΑΣ

ΜΟΝΑΞΙΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΡΩΣΤΙΑ

Νοσοκομείο του Έλληνικού Έρυθρου Σταυρού, 1976. Η Μονάδα Τεχνητού Νεφρού του νοσοκομείου αποτελείτο από όκτώ ασθενείς, έναν διευθυντή νεφρολόγο, μία προϊσταμένη, μία νοσηλεύτρια και μία βοηθό νοσοκόμο. Όλοι βίωναν τη δική τους μοναξιά και τον δικό τους πόνο. Η προϊσταμένη *έπρεπε* να γυρίσει σπίτι σε δύο αυτιστικά παιδιά. Η νεαρή νοσηλεύτρια είχε χωρίσει λίγο μετά τον γάμο της και *έπρεπε* να φροντίσει το παιδί της. Η βοηθός νοσοκόμος *έπρεπε* να φροντίσει την υπερέλικη μητέρα της που ήταν κλινήρης. Ο διευθυντής είχε έναν άχαρο –μάλλον ανύπαρκτο– γάμο και έναν δύσκολο γιό στην έφηβεία. Καθένας από τους ασθενείς, πέρα από την πάθησή του, *έπρεπε* να αντιμετωπίσει διάφορες καταστάσεις στο οικόειο, αλλά και στο ευρύτερο περιβάλλον του. Καθώς είχα μάθει τις περισσότερες πτυχές της ζωής τους, οι άρρωστοι δεν μου μιλούσαν πολύ· προτιμούσαν να κάθονται δίπλα τους σιωπηλός, κοινωνός της μοναξιάς τους.

Η μονάδα της αιμοκάθαρσης που επισκεπτόμουν τότε, όπως και κάθε μικρή ομάδα ή κοινωνία, είναι ένας μικρόκοσμος της ευρύτερης κοινωνίας που ζούμε. Αυτός ο κόσμος μοιάζει με θάλασσα και οι κοινωνίες μας με μικρά νησιά που βρίσκονται διάσπαρτα σε αυτήν. Από μακριά, τό ένα νησί δεν φαίνεται να απέχει πολύ από τό άλλο, αλλά στην πραγματικότητα, αυτό δεν ισχύει. Η πρόσβαση στο κάθε νησί μπορεί να είναι δύσκολη, ιδιαίτερα, όταν υπάρχει κακοκαιρία. Τό κάθε νησί είναι κάτι τό ξεχωριστό: με τό δικό του σχήμα, τη δική του όμορφιά, τις δικές του δυσκολίες, τη δική του «συμπεριφορά» και τις απαιτήσεις του. Σε κάθε νησί,

*«Υπάρχουν άνθρωποι που ζούν μονάχοι
όπως του πελάγου οι βράχοι*

ὁ κόσμος θάλασσα πού ἀπλώνει
κι αὐτοί βουβοί σκυφτοί καί μόνοι
ἀνεμοδαρμένοι βράχοι
ἄνθρωποι μονάχοι...
ἄνθρωποι μονάχοι σάν ξερόκλαδα σπασμένα
σάν ξωκλήσια ἐρημωμένα, σάν ἐσένα, σάν ἐμένα...»

«Σάν ἐσένα, σάν ἐμένα»... Ἡ ἀσθενής φύση τοῦ ἀνθρώπου σχηματίζει μιὰ κοινή, σέ ὅλους μας, ταυτότητα, ἀλλά, ὁ καθένας μας εἶναι μιὰ μοναδική καί ἀνεπανάληπτη ὑπαρξη πού βιώνει τή μοναδικότητά του, καί συνεπῶς, τή δική του μοναξιά. Φαινομενικά, ζοῦμε σέ μιὰ κοντινὴ φυσικὴ ἀπόσταση ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἀλλά, στήν πραγματικότητα, ὑπάρχει ὑπαρξιακὴ ἀπόσταση μεταξύ μας καί, ἀρκετές φορές, εἶναι δύσκολη ἡ οὐσιαστικὴ ἐπικοινωνία μέ τούς ἄλλους. Ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει τή δική του ὁμορφιά, ἀλλά καί τίς δικές του ἀτέλειες, τίς δικές του χαρές καί λύπες καί πρέπει νά παλέψει μέ τίς διαφορὲς καταστάσεις πού παρουσιάζονται στή ζωὴ του¹.

Τό ἐρώτημα πού τίθεται εἶναι, πόση μοναξιά νιώθει κάποιος, ὅταν παρουσιάζονται αὐτές οἱ «διαφορὲς καταστάσεις» στή ζωὴ τοῦ; Μά, ὅσο καί νά θέλει νά τίς ἀποφύγει, θά ἀναγκαστεῖ νά τίς ἀντικρίσει καί νά τίς ἀντιμετωπίσει μαζί μέ τή μοναξιά του.

Ὁ ὀρισμὸς τῆς λέξης «μοναξιά» στά λεξικά (ἐλληνικά καί ξένα) δίνεται ὡς «μιὰ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου πού ζεῖ μόνος, ἀπομονωμένος ἀπὸ τούς ἄλλους, χωρὶς ἐπαφή καί ἐπικοινωνία μέ ἄλλους»². Ὅμως, τό νά εἶσαι μόνος εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ προσωρινὴ ἐμπειρία, ἀπὸ ἓνα συναίσθημα ἢ ἓνα σύνολο συναισθημάτων. Ἡ μοναξιά εἶναι μιὰ διαχρονικὴ ἀνθρώπινη κατάσταση πού περιλαμβάνει ὅλη τὴν πτωτικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφενὸς θέλουμε νά τὴν ἀποφύγουμε, καί, ἀφετέρου, θέλουμε νά τὴν διαφυλάξουμε.

Ἡ μοναξιά βιώνεται σέ ἓνα βαθύ σκοτεινὸ μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας μέ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους.

1. Ἐδῶ πρέπει νά ποῦμε ὅτι πολλές φορές στή ζωὴ, οἱ χαρές εἶναι λίγες καί διάσπαρτες. Ὅπως λέει τὸ τραγούδι: «Τῆς ζωῆς τό κομπολόι μέ τίς χάντρες τίς πολλές, ὅταν θές νά τό μετρήσεις, μιὰ γελᾶς καί δέκα κλαῖς» (Τραγούδι: Τῆς ζωῆς τό κομπολόι - 1993 Στίχοι: Γιώργος Οἰκονομίδης, μουσικὴ: Γιώργος Θεοδοσιάδης). Ἐκκλησιαστὴς 1:8.

2. Μπαμπινιώτη Γ. σ. 1115.

Ὁ πρῶτος τρόπος εἶναι μέσα ἀπό τό ὄντολογικό ἄγχος τοῦ θανάτου, ὅτι δηλαδή θά παύσουμε νά ὑπάρχουμε ὡς ὀριοθετημένα ὄντα πού ζοῦν μέσα στήν ἐλευθερία τῆς ἀγάπης³. Ἡ πάλη μας στή ζωή εἶναι νά διαφυλάξουμε τήν ἀνθρώπινη ὑπόστασή μας πού εἶναι δοσμένη ἀπό τόν Πλαστοργό. Αὕτῃ ἡ ὑπόσταση ἀποτελεῖται ἀπό τή δυνατότητα νά ζήσει ὁ καθένας ἐλεύθερος ὡς εἰκόνα Θεοῦ, ὥστε νά ἀξιοποιήσει τή δυνατότητά του νά ἀγαπήσει καί νά ἀγαπηθεῖ. Ὅταν ἀπειλεῖται ἡ ὑπόστασή μας, νιώθουμε ἀπροστάτευτοι μπροστά στούς κίνδυνους πού περικυκλώνουν τήν ὑπαρξή μας. Ὅσο αὐξάνονται αὐτοί οἱ κίνδυνοι τόσο φοβόμαστε τήν πιθανότητα τῆς ἀπώλειας τοῦ «εἶναι» μας ὡς πρόσωπα καί, συνάμα, τήν ἀπόλυτη μοναξιά. Μαζί μέ αὐτόν τόν φόβο, ὑπάρχει ἡ αἴσθηση ματαιότητας, ἀνημπόριας καί θυμοῦ πού δημιουργεῖ μιᾶ ἐσωτερική σκοτοδίνη. Ὑπάρχει ἀμαυρότητα παντοῦ καί νιώθουμε ὅτι «τά πάντα χρειάζεται μόχθο πολύ». Δέν βρίσκουμε τρόπο νά περιγράψουμε τίς ἀνησυχίες μας. Ἡ μοναξιά καί ὁ φόβος μᾶς ἀπορροφοῦν τόσο πολύ πού δέν μπορούμε νά διακρίνουμε, ἂν βλέπουμε ἢ ἂν ἀκοῦμε σωστά⁴. Οὔτε κἄν ἔχουμε τό κουράγιο νά προσευχηθοῦμε. Τότε κράζουμε «Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνατί με ἐγκατέλειπες;»

Ὁ ὄντολογικός φόβος, αὕτῃ ἡ ὑπαρξιακή ἀπειλή, ἡ αἴσθηση τῆς ματαιότητος καί τῆς ψυχικῆς κούρασης συμβαίνει ἰδιαίτερα, ὅταν ἀρρωσταίνουμε, ὅταν οἱ σωματικές καί πνευματικές μας δυνάμεις μᾶς ἔχουν ἐγκαταλείψει καί, ὅταν ὁ πόνος μᾶς ἔχει ἀπορροφήσει καί μᾶς ἔχει ἀποκόψει ἀπό τή ζωή καί ἀπό τόν Θεό. Θυμᾶμαι τόν ἀδελφικό μου φίλο, τόν π. Μανόλη Γρατσία, πού πέθανε ἀπό καρκίνο τοῦ παγκρέατος. Λίγο πρὶν πεθάνει μοῦ ἔγραψε: «Αὐτά πού ἔκανα στή ζωή μου, τά ἔκανα μέ τόν Χριστό. Τώρα πού εἶναι; Τουλάχιστον νά θυμηθεῖ αὐτά πού κάναμε μαζί σ' αὐτή τή ζωή, στήν Αἰώνια Βασιλεία Του. Ξέρω ὅτι εἶναι κάπου ἐκεῖ, ἀλλά δέν ἔχω πιά τή δύναμη καί τό κουράγιο νά προσευχηθῶ καί νά Τοῦ μιλήσω. Πολλές φορές αἰσθάνομαι μόνος. Αὐτό πού μέ παρηγορεῖ εἶναι, ὅταν ξέρω, ὅτι ἄλλοι προσεύχονται σ' Αὐτόν γιά μένα».

Ἀκόμη, θυμᾶμαι, πρόσφατα, τόν εἰκοσιεννιάχρονο Δημήτρη, πού

3. Αὐτό τό ἄγχος ἐκφράζει ὁ Ψαλμωδός στόν ὀγδοήκοντα ἑβδομο ψαλμό: «Ὅτι γέμισε ἡ ψυχὴ μου κακὸ κι ἄγγιξε ἡ ζωὴ μου τόν Ἄδῃ. Λογαριάζομαι πιά μέ τούς νεκρούς, κατάντησα σάν ἄνθρωπος μοναχικός...» (στ. 4, 5).

4. Ἐκκλησιαστής 1:8.

μέ επισκέφτηκε, όταν διαγνώστηκε μέ καρκίνο στήν κοιλιακή χώρα. Ήταν τρομαγμένος καί δέν ήθελε νά ακολουθήσει τή θεραπευτική αγωγή τοῦ γιατροῦ. Μέ κλάματα, τό μόνο πού ἔλεγε ἦταν, «Φοβάμαι. Νιώθω μοναξιά. Πονάω!» Τόν ρώτησα πού καί γιατί πονάει καί ἀπάντησε: «Νιώθω μοναξιά. Πονάω μέσα μου βαθιά. Δέν ἀντέχω τόν πόνο τῆς μοναξιᾶς. Φοβάμαι!» Τί ἦταν αὐτό πού φοβόταν ὁ Δημήτρης; Ποιά ἦταν ἡ μοναξιά του καί ὁ πόνος του;

Ἐκ πρώτης ὄψεως, θά νόμιζε κανείς πώς ἡ ἀντίδρασή του ἦταν ὑπερβολική καί ἀδικαιολόγητη· εἶχε πλάι του ἀνθρώπους πού τόν στηρίζαν μέ κάθε τρόπο. Ὅμως, ἐκεῖνος ἔνιωθε διαφορετικός ἀπό τούς ἄλλους. Οἱ ἄλλοι ἦταν ὑγιεῖς καί ἐκεῖνος ἄρρωστος. Μέχρι τώρα, ἡ πιθανότητα τοῦ θανάτου του δέν τόν ἀγγίξε. Ξαφνικά, τώρα, ὁ θάνατος εἶναι ἐγγύς καί ἀπειλεῖ κάθε παροντικό καί μελλοντικό του σχέδιο. Τώρα, πού εἶναι σοβαρά ἄρρωστος, δέν θά εἶναι πιά αὐτός πού ἦταν, –ἐλκυστικός, δημιουργικός, εὐχάριστος, ὠραῖος– αὐτό πού πίστευε ὅτι πρέπει νά εἶναι. Γι' αὐτόν τόν λόγο φοβάται πώς δέν θά εἶναι ἀποδεκτός καί θά χάσει τήν ἀγάπη, τή στοργή καί τή φροντίδα τῶν δικῶν του. Μόλις ἀρρώστησε, συνειδητοποίησε τή σκληρή πραγματικότητα τῆς πεπερασμένης ἀνθρώπινης φύσης· δέν ἔχει τό προνόμιο νά ἐξαιρέσει τόν ἑαυτό του ἀπό αὐτήν. Ἄξαφνα, ἔχει βρεθεῖ σέ ἕνα πρωτόγνωρο καί ἄγνωστο δρόμο: πρέπει νά πορευθεῖ ἐν μέσω σκιᾶς θανάτου... Ὁ Δημήτρης ἔνιωθε πώς κανείς δέν θά μπορέσει νά βιώσει τή δική του ἀγωνία καί τόν δικό του πόνο, ὅπως ὁ ἴδιος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅσο κοινός εἶναι ὁ πόνος καί ὁ φόβος τοῦ θανάτου, εἶναι συνάμα ἀπό τά πιό προσωπικά καί μύχια γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Τό μεγαλύτερο ἄγχος εἶναι ὅτι, σέ ἕνα ποσοστό, θά πρέπει νά βιώσει τόν πόνο καί τόν θάνατο μόνος του.

Ἡ ὑπαρξιακή κρίση πού φέρνει ὁ θάνατος δέν ἔχει σχέση μόνο μέ αὐτό πού θά πρέπει νά ἀντιμετωπίσουμε στό μέλλον. Ἐχει σχέση μέ τό πῶς νιώθουμε γι' αὐτά πού ἔχουμε ζήσει. Ἡ Λία, πού εἶχε διαγνωσθεῖ μέ καρκίνο, μοῦ εἶπε, μετά ἀπό τή μαστεκτομή της, ὅτι μέ τήν ἀρρώστια της ἦρθε στήν ἐπιφάνεια ἡ μοναξιά πού εἶχε βιώσει ὅλα τά προηγούμενα χρόνια πού ἦταν ὑγιής. Ὁ διευθυντής τῆς Μονάδας Αἰμοκάθαρσης, βλέποντας καθημερινά τήν πιθανότητα τοῦ θανάτου μπροστά του, ταραζόταν γιατί, βλέποντας τούς ἀρρώστους, συνειδητοποιοῦσε πόσο ἄσχημα εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος. Ὁ δέ Ἰβάν

Ίλιτς του Τολστόι είχε ένα άσχημο και μοναχικό θάνατο, έπειδή είχε ζήσει μιά άσχημη ζωή.

Ο δεύτερος τρόπος πού βιώνουμε τή μοναξιά είναι μέσα από τήν εϋθύνη μας για τή ζωή, τόν έαυτό μας καί τούς άλλους. Ή λέξη εϋθύνη έχει πολλές έννοιες: νά είσαι υπεύθυνος πολίτης καί οίκογενειάρχης· νά έχεις καλή συμπεριφορά· νά είσαι ήθικός καί αξιόπιστος. Σέ υπαρξιακό επίπεδο, εϋθύνη σημαίνει νά είσαι αυθεντικός (γνήσιος, αληθινός, πραγματικός)· νά είσαι όριοθετημένος ως πρόσωπο καί ως πρός τίς σχέσεις σου. Νά είσαι υπεύθυνος σημαίνει νά είσαι καθοριστικός στις αποφάσεις σου· νά σηκώνεις τό βάρος τών πράξεών σου καί τών άποτυχιών σου. Πάνω από όλα, τό νά είσαι υπεύθυνος σημαίνει νά χρησιμοποιείς τήν έλευθερία πού σοϋ έχει δώσει ο Θεός για νά καλλιεργείς αγαπητικές σχέσεις. Αϋτός πού σηκώνει μιά τέτοια εϋθύνη είναι διατεθειμένος νά υπερβεί τόν έαυτό του, νά σηκώσει τόν σταυρό του καί νά ακολουθήσει τήν Ήντως Ζωή.

Στήν κολυμβήθρα του Σιλβάμ, ή άμαρτία του παραλύτου ήταν ή άπροθυμία του νά υπερβεί τίς καταστάσεις τής ζωής του. Βυθισμένος καί βολεμένος στήν άνημποριά του, δέν μπορούσε νά δει τούς ανθρώπους πού ήταν γύρω του. Γι' αυτό είπε στον Ήησου «άνθρωπον οϋκ έχω». Όταν ο Χριστός τόν ρώτησε, αν ήθελε νά γίνει υγιής, δέν είπε ναί. Προτίμησε νά δικαιολογήσει τόν έαυτό του καί νά ρίξει τήν εϋθύνη για τήν κατάντια του άλλου. Ο Χριστός, αΐροντας τήν άμαρτία του, τόν θεράπευσε καί τόν διέταξε αύστηρά λέγοντάς του, νά σηκώσει τό βάρος του έαυτού του καί νά περπατήσει υπεύθυνα στή ζωή ως μιά αυθεντική ύπαρξη.

Όταν ζεις αυθεντικά, αναγνωρίζεις τήν έμπειρική γνώση πού έχει αποκτήσει ή ανθρωπότητα για τή ζωή διαχρονικά διά τών αιώνων. Ή τραγωδία του σημερινού ανθρώπου είναι ότι, εν όνόματι μιās άνεύθυνης παρερμηνείας τής έννοιας τής έλευθερίας —πού δημιουργεί άπόγνωση, μίσος καί ένα τεράστιο υπαρξιακό κενό—, άγνόησε τό ιστορικό παρελθόν του καί τίς βασικές αξίες του προσώπου. Έτσι «ώς θνητό όν, χωρίς ιστορικό παρελθόν καί αξίες, ο σημερινός άνθρωπος πρέπει νά αποφασίσει για τόν έαυτό του σαν νά έπρόκειτο νά ζήσει για πάντα. Έπειδή αυτό είναι άδύνατο, οδηγείται στήν απόλυτη άνασφάλεια, στό άγχος, στήν άπόγνωση» καί συνεπώς, στήν απόλυτη υπαρξιακή μοναξιά. Μή μπορώντας νά άντέξει αϋτή τή μοναξιά, προτιμά νά άποποιηθεί τήν εϋθύνη του έαυτού

του και νά υποδουλωθεῖ σέ ψευδοαυθεντίες, ἀρχές καί ἐξουσίες πού ἐκμεταλλεύονται τήν ἀνασφάλειά του πρὸς συμφέρον τους, δημιουργώντας ἀντὶ γιὰ κοινωνίες προσώπων, μάζες ἀτόμων πού ἀφήνουν τὸν καθένα νά ζεῖ μόνος στήν λανθασμένη ἐλευθερία του καί σέ μιὰ ἀνωνυμία χωρίς ταυτότητα.

Ζώντας στήν ἀνωνυμία καί ἀκοινωνησία χωρίς αὐθεντία, ὁ ἄνθρωπος ἀποκόπτεται ἀπὸ τὸν διπλανό του. Ἀλλὰ τὸ πιὸ ἐπικίνδυνο εἶναι ὅτι ἀποκόπτεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Αὐτός εἶναι ὁ τρίτος τρόπος πού βιώνεται ἡ μοναξιά. Αὕτη εἶναι ἡ διάχυτη πνευματική καί ψυχολογική κατάσταση πού χαρακτηρίζει τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο. Ζεῖ στήν *κενότητα*. Εἶναι ἀποκομμένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, δέν γνωρίζει ποιός εἶναι ὁ ἴδιος, ποιός εἶναι ὁ ἄλλος καί γι' αὐτό, δέν ζεῖ σέ καθολικὴ ἐνότητα μέ τὸν Θεό. Τό μυαλό του λειτουργεῖ χωριστά ἀπὸ τήν καρδιά καί τή θέλησή του. Λέει κάτι καί αἰσθάνεται κάτι τελείως διαφορετικό. Ἀπὸ τή μιὰ, δέν ξέρει τί θέλει καί συνεπῶς, δέν μπορεῖ νά ἐπιλέξει, καί ἀπὸ τήν ἄλλη, θέλει τὰ πάντα. Γιὰ νά καλύψει τή μοναξιά καί τὸ ὑπαρξιακό του κενό δημιουργεῖ ἐφήμερες –κυρίως σεξουαλικές– σχέσεις χωρίς ὅρια. Θέτει στίς σχέσεις του μὴ ρεαλιστικές προσδοκίες μέ τρόπο πού στή συνέχεια νά γίνονται ἀποπνικτικές καί νά ἀποτελοῦν ἐμπόδιο στήν ἀνάπτυξή του. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ T. S. Elliot, ὁ ἄνθρωπος ἔχει γίνει *«μιὰ μορφή χωρίς σχῆμα, σκιά χωρίς χρῶμα, παραλυμένη δύναμη, γνέψιμο χωρίς κίνηση»*. Τό μόνο πού καταφέρνει εἶναι νά ἐνισχύει τὸ αἶσθημα τῆς ἀπογοήτευσης καί τῆς ματαιότητος. Μέ αὐτὰ τὰ δεδομένα, δέν εἶναι καθόλου παράδοξο πού οἱ νέοι σήμερα διστάζουν νά παντρευτοῦν, πού αὐξάνονται τὰ διαζύγια, πού μᾶς ἔχει ἀπορροφήσει ἡ κατανάλωση καί πού ὑπάρχει μιὰ διάχυτη ἀπόγνωση γιὰ τὸ μέλλον.

Σ' αὐτό τὸ 4ο Συνέδριο τοῦ Πατριαρχείου, ἡ Μητέρα Ἐκκλησία μᾶς καλεῖ νά ἀντιμετωπίσουμε τή μοναξιά μέ ἐλπίδα. Ὅμως, γιὰ νά τὸ πράξουμε αὐτό, χρειάζεται νά ἀναγνωρίσουμε καί νά ἀποδεχθοῦμε ὅτι, ὅσο ζοῦμε σ' αὐτό τὸν κόσμο δέν θά ἀπαλλαχθοῦμε τελείως ἀπὸ τή μοναξιά μας. Ὅσο προσπαθοῦμε νά ἀρνηθοῦμε αὕτη τήν ἀλήθεια, τόσο θά μᾶς καταβάλλει ἡ μοναξιά. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος πού δέν πρέπει τόσο εὐκόλα νά προσπαθοῦμε νά καλύψουμε μέ κούφια λόγια τή μοναξιά ὅσων ἔρχονται νά βροῦν παρηγοριά.

Δέν πρέπει νά ξεχάσουμε ὅτι καί ὁ Χριστὸς βίωσε τή μοναξιά σ'

αυτό τόν κόσμο. Ἐζησε σάν ξένος στόν κόσμο καί δέν εἶχε «τήν κεφαλὴν ποῦ κλίνει». «Τό πρόσωπό του ἔγινε ἀντικείμενο ἀποστροφῆς· δέχθηκε ἐξευτελισμούς καί ταπεινώσεις ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων. Τόν λογάριασαν σάν νά μή ὑπῆρχε (Ἡσαΐα 53:3)». Ἦταν στήν ἔρημο μόνος του, ὅπου δοκιμάστηκε ἡ ὄντολογική του ὑπόσταση. Πρίν τή Σταύρωσή του, οἱ μαθητές τόν ἄφησαν μόνο, ἀλλά δέν ἦταν μόνος γιατί ἦταν μέ τόν Πατέρα του.

Ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας καλούμαστε νά παραμείνουμε «ἐν τῷ κόσμῳ» πού σταύρωσε τόν Χριστό, ἀλλά νά μήν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τήν ἀγάπη Του. Στό ποσοστό πού ἀπορρίπτουμε τήν καθολικότητα τῆς ἀγάπης Του σ' αυτό τόν κόσμο, θά παραμείνουμε ἀποκομμένοι καί ἀπομονωμένοι ἀπό τόν Θεό, τόν συνάνθρωπο καί τόν ἑαυτό μας. Ἡ παρουσία τῆς μοναξιάς στή ζωή μας εἶναι μιά πρόκληση γιά τήν πίστη μας καί συνάμα μιά ἔνδειξη πόσο πιστεύουμε ὅτι ὁ Χριστός δέν θά μᾶς ἐγκαταλείψει, ἀλλά θά παραμείνει κοντά μας γιά πάντα.

Ἡ αὐξηση τῆς αἵσθησης τῆς μοναξιάς στίς μέρες μας πρέπει νά μᾶς προβληματίσει. Μήπως καί ἐμεῖς, ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουμε ἕνα μερίδιο εὐθύνης γι' αὐτήν, ἐπειδὴ ἀποφεύγουμε νά ἀποδεχθοῦμε τή μοναξιά μας; Μήπως δέν ἔχουμε ἀποκτήσει τήν ἀπαραίτητη ἐπίγνωση τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὥστε νά ξέρουμε πῶς καί πότε δοκιμάζεται ἡ ὄντολογική μας ὑπόσταση; Μήπως δέν μπορούμε νά διακρίνουμε πότε ταραάζεται ἡ ψυχὴ μας ἀπό συμφορές καί πειρασμούς πού καλύπτουν τήν καρδιά μας μέ νέφη, καί δέν μπορούμε νά διακρίνουμε τί βλέπουμε καί τί ἀκοῦμε; Μήπως δέν μπορούμε νά ἀποδεχθοῦμε τόν ἄλλον γιατί φοβόμαστε νά ἀντικρίσουμε τίς δικές μας ἀδυναμίες; Μήπως δέν εἴμαστε αὐθεντικά, γνήσια, ἀληθινά καί ὀριοθετημένα πρόσωπα καί προτιμοῦμε νά προβάλλουμε ἕνα προσωπεῖο –μιά ψευδοαυθεντία–, ἐπιδεικνύοντας τόν ἐπαγγελματικό μας μανδύα, τοὺς τίτλους μας καί προβάλλοντας μιά αὐστηρή –δογματική– συμπεριφορά; Μήπως δέν ἐκφράζουμε τήν ἀγάπη μας ἐλεύθερα γιατί φοβόμαστε τήν εὐθύνη πού ἐνέχει μιά σχέση; Μήπως δέν ὑπάρχει ἐμπιστοσύνη μεταξύ μας γιατί δέν ἐμπιστευόμαστε τόν ἑαυτό μας; Μήπως χανόμαστε στή ζήλεια καί στήν ἀνταγωνιστικότητά μας; Μήπως φτιάχνουμε ἕνα δικό μας κόσμο γιατί φοβόμαστε νά δοῦμε τήν πραγματικότητα γύρω μας; γιατί δέν θέλουμε νά συμμετέχουμε στό κοινό ἄθλημα τῶν σχέσεων κοινωνίας τῆς ζωῆς; Μή-

πως δέν εἴμαστε ἐν τέλει ἀλιεῖς ἀνθρώπων καί δέν δημιουργοῦμε κοινότητες προσώπων, ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νά ὑπάρχει, ὡς μιά ἐλεύθερη ὕπαρξη «ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης»; Περαιτέρω, μήπως ἡ σχέση μας μέ τόν Θεό καθορίζεται ἀπό φόβο καί ὄχι ἀπό ἀγάπη καί στηρίζεται ἐπάνω σέ διάφορα «πρέπει» πού στό τέλος ἀφαιροῦν τή γνησιότητά μας, τήν ἐλευθερία καί τή δυνατότητά μας νά ἀγαπήσουμε τόν διπλανό μας καί νά ἀναζητήσουμε τόν Θεό μέσα ἀπό μιά «καλή ἀπιστία»; Ἄν αὐτά συμβαίνουν, τότε εἴμαστε ἀνεπαρκεῖς νά προσφέρουμε στόν συνάνθρωπό μας τήν ἀπαραίτητη ἐλπίδα πού χρειάζεται τήν ὥρα τῆς μοναξιᾶς του. Θά μείνουμε στό περιθώριο τῆς ζωῆς, ἀνεπιθύμητοι καί ἀπομονωμένοι καί θά πνιγοῦμε στή μοναξιά μας.

Στά σχεδόν σαράντα πέντε χρόνια πού εἶμαι κληρικός, ἔχω βιώσει ἀρκετές ὥρες, μέρες καί νύχτες μοναξιᾶς. Ὅμως, οἱ σχέσεις πού ἔχω ἀποκτήσει μέσα ἀπό τό Πατριαρχικό αὐτό Δίκτυο μαζί μέ τήν παρουσία σας σ' αὐτό τό συνέδριο καί ἡ ἐλπίδα ὅτι αὐτές οἱ ἀδελφικές σχέσεις θά καλλιεργηθοῦν στό μέλλον γλυκαίνει τή μοναξιά πού ὑπάρχει στήν καρδιά μου. Γι' αὐτό, σᾶς εὐχαριστῶ.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΒΕΛΓΙΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ
ΕΞΑΡΧΟΥ ΚΑΤΩ ΧΩΡΩΝ & ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟΥ

ΠΑΡΑΤΕΤΑΜΕΝΗ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΕ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ
—ΜΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ—

*Σεβασμιώτατε Μητροπολίτα Ρόδου κ. Κύριλλε,
Σεβασμιώτατοι,
Έξοχώτατοι,
Αιδεσιμολογιώτατε Πάτερ Σταῦρο,
Αιδεσιμολογιώτατοι καί Έντιμολογιώτατοι εκπρόσωποι
τῶν Έπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί
τῶν λοιπῶν κατά τόπους Έκκλησιῶν,
Άγαπητοί φίλοι,*

Εἶναι μεγάλη τιμή γιά μένα νά κληθῶ νά συμμετάσχω σέ αὐτήν τή Διεθνή Συνδιάσκεψη γιά τήν Ποιμαντική Διακονία στόν Χῶρο τῆς Ὑγείας καί νά μοῦ ζητηθεῖ νά σᾶς μιλήσω γιά μιά προσωπική ἐμπειρία. Συγχαίρω τούς διοργανωτές γιά τήν πρωτοβουλία τους νά κρατοῦν ζωντανό αὐτό τό ἐνδιαφέρον γιά τήν ποιμαντική διακονία στόν χῶρο τῆς υγείας στό πλαίσιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί νά εὐαισθητοποιοῦν πρὸς τοῦτο τούς ὑπευθύνους γιά τόν τομέα αὐτόν στίς Ἐπαρχίες τοῦ Θρόνου. Ἡ υγιονομική περίθαλψη εἶναι μιά ἀπό τίς σημαντικές πτυχές τῶν ποιμαντικῶν δραστηριοτήτων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὁ εκπρόσωπος τῆς Μητροπόλεώς μας στήν ἐν λόγω ὀργάνωση, Πρωτοπρεσβύτερος κ. Paolo Perletti, μέ ἐνημερώνει τακτικά γιά τό ἔργο τοῦ δικτύου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί μέ χαροποιεῖ τό γεγονός ὅτι, χάρη στόν ἐξαιρετικό συντονισμό τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου κ. Σταύρου Κοφινᾶ, γίνεται ἀπτό καί ἀξιόλογο ἔργο σέ αὐτόν τόν τομέα. Εἶναι εὐκολο νά θέσετε μιά μπάλα σέ κίνηση, δέν εἶναι ὅμως ἐξίσου εὐκολο νά

διατηρήσετε τήν κίνηση. Ὁ πατήρ Σταῦρος καί ἡ ομάδα του τηροῦν μιὰ συνεπή καί σταθερή προσέγγιση, ἐξασφαλίζοντας τή διεξαγωγή ἑνός Συνεδρίου κάθε τρία χρόνια. Εὐχαριστίες ὀφείλονται ἐπίσης στόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ρόδου κ. Κύριλλο, ὁ ὁποῖος συνέβαλε στό νά καταστεῖ ἐφικτή ἡ διοργάνωση τοῦ παρόντος Συνεδρίου σέ αὐτό ἐδῶ τό πανέμορφο νησί.

Τό θέμα τοῦ ἐφετινοῦ Συνεδρίου εἶναι «*Ἀναθερμαίνοντας τήν Ἑλπίδα – ἀνακαλύπτοντας τήν ἐλπίδα στίς δυσχέρειες τῆς ζωῆς*». Μοῦ ζητήθηκε νά σᾶς μιλήσω σήμερα γιά κάτι πού βίωσα ἐγώ προσωπικά, κάτι πού μέ σημάδεψε γιά τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς μου, πού μέ ἔκανε νά ἀλλάξω κατεύθυνση καί μέ ὁδήγησε νά γίνω λειτουργός στή διακονία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἀπεφάσισα νά περιγράψω λεπτομερῶς τήν ὅλη κατάσταση στήν ὁποία εὐρέθηκα. Κατ' αὐτό τόν τρόπο, μπορεῖτε νά ἀντιληφθεῖτε πόσο δύσκολο ἦταν καί συγκεκριμένα πόσο ἡ ἐλπίδα ὑπῆρξε ἀπαραίτητη γιά μένα, γιά νά μπορέσω κυριολεκτικά νά σταθῶ ἐκ νέου στά πόδια μου καί νά διάγω πλέον μιὰ ζωή μεστή νοήματος.

Τόν καιρό ἐκεῖνο ἤμουν στά πρῶτα χρόνια τῆς δεκαετίας μου τῶν '20 καί σπούδαζα νομικά στό Πανεπιστήμιο τῆς Γάνδης. Ἦταν μεσοκαλόκαιρο καί μόλις εἶχα ἐπιστρέψει ἀπό μιὰ κατασκήνωση πού εἶχα ὀργανώσει γιά 25 Βέλγους προσκόπους στήν Κρήτη. Γιά τρεῖς ἐβδομάδες εἶχα τήν εὐθύνη γιά νέους ἡλικίας 14 ἕως 17 ἐτῶν καί ὅλα εἶχαν πάει τέλεια. Εἶχαμε ἐξερευνήσει ὁλόκληρο τό νησί καί εἶχαμε ἐπιστρέψει στά σπίτια μας εὐτυχεῖς, ἀσφαλεῖς καί ὑγιεῖς. Μιά ἐβδομάδα ἀργότερα, ἤμουν προσκεκλημένος μέ φίλους στό πάρτυ τῶν εἰκοστῶν πρώτων γενεθλίων μιᾶς φίλης προσκόπου ἡ ὁποία συμμετεῖχε καί αὐτή στήν κατασκήνωση τῆς Κρήτης. Ἐκεῖνο τό βράδυ, ὁ ἀδελφός μου χρειάστηκε τό αὐτοκίνητό μου καί γι' αὐτό πῆγα στό πάρτυ μέ τούς φίλους μου Πέτρο καί Θεό. Μετά τό εὐχάριστο πάρτυ στό σπίτι τῆς ἐορτάζουσάς μας φίλης, ἐπιστρέψαμε στό σπίτι, μέ μιὰ παράκαμψη πού ἔμελλε νά γίνει μοιραία διαδρομή.

Ξαφνικά βρέθηκα ἀντιμέτωπος μέ τό ἀπρόβλεπτο. Ἦταν ἓνα φρικτό θέαμα. Αἰσθάνθηκα ἔντονο πόνο στήν πλάτη μου καί ὁ φίλος μου Πέτρος, πού ὁδηγοῦσε, ἔκειτο ἄψυχος μπροστά μου. Τόν τρίτο ἐπιβάτη, Θεό, δέν μπορούσα νά τόν δῶ ἀλλά μόνο τόν ἀκουγα. Βογοῦσε καί αὐτός ἀπό τόν πόνο καί μέ ρώτησε γιά τόν ὁδηγό. Τά πιό ὀδυνηρά ἦταν τά νέα γιά τόν Πέτρο. Ἦταν πολύ νωρίς τό πρωί καί

ήμουν σέ θέση νά έπισημάνω τόν τόπο τοῦ ατυχήματος. Ἦμασταν περίπου 10 χιλιόμετρα ἀπό τήν πόλη πού κατοικοῦσαμε. Ἐγώ εἶχα ἀποκοιμηθεῖ στό πίσω κάθισμα καί δέν εἶχα καταλάβει πῶς συνέβη τό ατύχημα. Ἦταν ξεκάθαρο: εἶχε ἀποκοιμηθεῖ καί ὁ ὁδηγός, καί εἶχαμε προσκρούσει σέ ἓνα δέντρο μέ 110 περίπου χιλιόμετρα τήν ὥρα. Τό διαλυμένο ὄχημα βρισκόταν καταμεσίς στόν αὐτοκινητόδρομο, ἀμέσως μετά ἀπό μιά στροφή δρόμου καί γέφυρα. Ὁ μεγάλος φόβος μου ἦταν ὅτι κάποιο ἄλλο ὄχημα θά προσέκρουε ἐπάνω μας. Ὡστόσο, δέν μπορούσα νά κινηθῶ καί συνειδητοποίησα ὅτι εἶχα σοβαρό τραυματισμό στήν πλάτη μου. Χρειάστηκαν λίγα λεπτά γιά νά περάσει τό πρῶτο αὐτοκίνητο καί ὁ ὁδηγός νά σταματήσει καί νά βγεῖ γιά νά μᾶς βοηθήσει. Τοῦ ζήτησα νά μὴ μέ ἀγγίξει. Λίγο ἀργότερα ἔφθασαν οἱ ὑπηρεσίες πρῶτων βοηθειῶν, οἱ ὁποῖες πῆραν ἀπό τό κατεστραμμένο αὐτοκίνητο πρῶτα τόν Θεό καί κατόπιν τό ἄψυχο σῶμα τοῦ Πέτρου, καί μετά ἀπό αὐτά περισυνέλεξαν ἐμένα. Ἦταν ἓνα ιδιαίτερα ὀδυνηρό γεγονός. Στή συνέχεια, ὁ Θεός καί ἐγώ μεταφερθήκαμε στό πλησιέστερο νοσοκομεῖο, ὅπου πραγματοποιήθηκε ἡ ἀρχική περίθαλψη καί διάγνωση. Ὁ πατέρας τοῦ Θεοῦ ἔφτασε γρήγορα ἐπὶ τόπου. Ἦταν γιατρός καί τόν ἄκουσα νά ρωτᾷ αὐτοὺς πού μέ περιέθαλπαν πῶς ἦταν ἡ κατάστασή μου. Δέν ἔπιασα τήν ἀπάντησή τους, ἀλλά ἄκουσα τόν γιατρό νά λέει ξαφνικά: «Α ὄχι, δέν εἶναι δυνατόν!» Αὐτό σήμαινε γιά μένα ξεκάθαρα ὅτι ἡ κατάστασή μου ἦταν πράγματι πολύ σοβαρή. Ἡ διάγνωση ἦταν: βαριά συντριπτική θραύση τοῦ κύριου τμήματος τοῦ σπονδύλου L3 (O3). Αὐτό εἶχε προκαλέσει σημαντική παράλυση στό ἀριστερό πόδι καί ὀλική πτώση τῶν ἄκρων ποδῶν (*footdrop*).

Ἀπό τό νοσοκομεῖο αὐτό μεταφέρθηκα ἀμέσως στό Γενικό Νοσοκομεῖο τῆς Bruges, ὅπου τέθηκα ὑπὸ τήν ἐξειδικευμένη φροντίδα τοῦ Dr. Luc Calliauw, πού ἦταν Καθηγητής Νευροχειρουργικῆς στό Πανεπιστήμιο τῆς Γάνδης καί τό καλοκαίρι ἐκεῖνο ἀντικαθιστοῦσε τόν συνάδελφό του στή Bruges. Ἦταν εὐλογία πού βρέθηκα στά χέρια του. Εἶναι ἓνας πολύ ἱκανός καί διακριτικός ἄνθρωπος. Γρήγορα συνειδητοποίησε ὅτι ἡ περίπτωσή μου ἦταν πολύ σοβαρή καί ὅτι θά ἦταν καλύτερο νά μέ μεταφέρει στό Πανεπιστημιακό Νοσοκομεῖο στή Γάνδη, ὅπου θά μπορούσε ἐπίσης νά βασιστεῖ στήν ὁμάδα βοηθῶν του γιά τήν περίπλοκη χειρουργική επέμβαση πού θά ἔπρεπε νά ἐκτελέσει. Αὐτό ἦταν ἓνα ἀκόμα σημάδι τῆς πρόνοιας

τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ μητέρα μου, ὁ ἀδελφός μου καί ὁ γαμπρός μου ἔφτασαν στή Bruges, γιά νά μάθουν πόσο σοβαρή ἦταν ἡ κατάστασή μου. Μέ μιᾶς ὁ καθηγητής Calliauw ἐξέφρασε καί τήν ὀργή του γιά τό ὅτι νέοι ἦταν γιά ἄλλη μιᾶ φορά θύματα ἑνός χαρακτηριστικοῦ σαββατοκυριακάτικου ἀτυχήματος. Ἦταν Κυριακή καί ὁ πατέρας μου, παρά τά συμβάντα, εἶχε μεταβεῖ στή Γάνδη γιά νά τελέσει τή Θεία Λειτουργία στήν ἐνορία του. Εἶχα ὄντως μεγαλώσει σέ οἰκογένεια ιερέως. Ἀλλά ὁ πατέρας μου ἦταν ἐπίσης δικηγόρος καί καθηγητής Ἀνωτάτης Σχολῆς ἐπὶ μακρότερο χρονικό διάστημα. Ἐκεῖνο τόν καιρό οἱ Ὁρθόδοξοι ἱερεῖς δέν ἀμείβονταν στό Βέλγιο καί ὀφείλαν νά καλύπτουν τίς οἰκονομικές τους ὑποχρεώσεις κατὰ δύναμη. Ἦταν ἀναμφισβήτητα σπαραξικάρδιο γι' αὐτόν νά μὴν μπορεῖ νά ἔρθει κοντά μου ἀμέσως. Σίγουρα, ἀντιμετώπισε αὐτή τή δοκιμασία μέ τήν ἔντονη προσευχή του. Τέτοιος ἄνθρωπος ἦταν. Ἦξερε πῶς νά προσδίδει στήν κατάσταση μιᾶ ἄλλη διάσταση.

Ὁ πιό εὐχάριστος χρόνος ἦταν αὐτός τῶν ἐπισκέψεων. Αὐτές μου προσέφεραν τά περισσότερα διδάγματα καί ἀποκόμισα ὄντως πάρα πολλά! Πρῶτα ἀπὸ ὅλα ἡ οἰκογένειά μου: οἱ γονεῖς μου μέ ἐπισκέπτονταν καθημερινά. Οἱ ἀδελφές μου καί ὁ ἀδελφός μου ἐρχόντουσαν ἐπίσης πολύ συχνά. Τίς Κυριακές μέ ἐπισκεπτόταν ὁ θεῖος μου, γιατρός. Μιά μέρα παρατήρησε ὅτι τό μάτι μου ἦταν κίτρινο. Μέ προσεκτική ἐξέταση ἀποδείχθηκε ὅτι ὑπῆρχε πρόβλημα μέ τή μετάγγιση αἵματος καί πιό συγκεκριμένα κατὰ τή διοχέτευση τοῦ αἵματος. Ὑπῆρξαν ἐπίσης μεταξύ τῶν ἐπισκεπτῶν μου μέλη τῆς ἐνορίας μας, φίλοι πρόσκοποι καί γενικά φίλοι, συμφοιτητές, καί συχνά ἱερεῖς, μοναχοί, μοναχές καί ἀρχιερεῖς. Διατηρῶ πολύ καλές ἀναμνήσεις ἀπὸ τήν ἐμπειρία τῶν ἐπισκέψεων. Ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι ἔζησαν μαζί μου τό πρόβλημά μου καί αὐτό μοῦ ἔκανε πολύ καλό. Ἐπίσης προσευχηθήκαμε μαζί καί μιλήσαμε γιά τό μέλλον, καί αὐτό μοῦ ἔδωσε ἐλπίδα. Ὁ πατέρας μου μοῦ ἔφερνε πολύ συχνά τή Θεία Κοινωνία καί αὐτό ἦταν πολύτιμο γιά μένα. Ἡ θέση στήν ὁποία βρισκόμουν δέν ἦταν ἰδανική γιά ἀνάγνωση ἐφημερίδας ἢ βιβλίου, ἂν καί μοῦ δόθηκαν εἰδικά πρισματικά γυαλιά γι' αὐτό. Ὑπῆρχε ἐπίσης τό ραδιόφωνο καί ἰδιαίτερα ἡ ἀκρόαση μουσικῆς, ἰδιαίτερα τῆς λειτουργικῆς μουσικῆς, μέσω φορητοῦ κασετόφωνου. Δέν ὑπῆρχε τηλεόραση στό δωμάτιο, ἀλλά ἐπιτρεπόταν στήν οἰκογένεια τοῦ ἀσθενοῦς νά φέρει μιᾶ τηλεόραση, στήν ὁποία θά μπο-

ρούσατε νά πιάσετε δύο σταθμούς. Ή δυσκολία ἦταν, ὥστόσο, ὅτι ὅταν ἤμουν ξαπλωμένος μέ τήν πλάτη μου, ἡ τηλεόραση ἔπρεπε νά τοποθετηθεῖ ψηλά μέ τή βοήθεια ἑνός τραπεζιοῦ καί μιᾶς καρέκλας, ἐνῶ ὅταν ἤμουν ξαπλωμένος μπρούμητα, ἡ τηλεόραση ἔπρεπε νά εἶναι στό πάτωμα. Ή εἰρωνεία τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι, μιά ἡμέρα πρίν ἀπό τήν ἀπομάκρυνσή μου ἀπό τό νοσοκομεῖο, κάθε δωμάτιο ἐξοπλίστηκε μέ τηλεόραση καί μέ καλωδιακή σύνδεση 15 καναλιῶν. Λάμβανα ἐπίσης πολλή ἀλληλογραφία: ἐπιστολές καί κάρτες ἀπό ὅλο τόν κόσμο... Ὁ πατέρας μου εἶχε ἐνημερώσει γραπτῶς τοὺς φίλους μας καί τοὺς ζητοῦσε νά μέ ἀναφέρουν στίς προσευχές τους.

Ύπῄρχε βέβαια πολὺς χρόνος γιά προσωπική προσευχή καί γιά στοχασμό, χρόνος γιά νά σκεφτοῦμε τό νόημα τῆς ζωῆς, κάτι πού οἱ νέοι συχνά παραμελοῦν στήν εὐτυχία τῆς νιότης τους. Ἐνα τροχαῖο ἀτύχημα μπορεῖ νά ἀνατρέψει ξαφνικά ὅλα τά σχέδιά μας γιά τή ζωή. Αὐτό συνέβη καί μέ ἐμένα. Εἶχα μεγαλώσει σέ μιά ζεστή φωλιά, μέ ὁδηγὸ τῇ θρησκείᾳ ὡς ἓνα συνεχές φωτεινὸ κατευθυντήριο νῆμα. Ἡ ζωή μας εἶχε διαποτισθεῖ ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη. Καί πάντα μοῦ ἄρεσε νά πηγαίνω στήν ἐκκλησία καί νά συμμετέχω στὰ Ὁρθόδοξα νεανικά κινήματα. Στό σπῖτι καί στήν ἐκκλησία, ἔμαθα ἐπίσης νά προσεύχομαι. Ἀλλὰ τώρα ὑπῆρχε κάτι πού μέ ἔστρεψε περισσότερο πρὸς τὸν Θεό καί τὴν Ἐκκλησία. Πολλὰ ἐρωτήματα μέ ἀπασχολοῦσαν συνεχῶς: Γιατί νά σωθῶ στό ἀτύχημα; Καί ὅμως ἤμουν σοβαρά τραυματισμένος. Θά μπορούσα νά περπατήσω ξανά καί νά περάσω τὴ ζωή μου μέ κάποιο βαθμὸ αὐτονομίας ἢ θά ἤμουν ἡμι-ἀνάπηρος καί ἐξαρτώμενος ἀπὸ τοὺς ἄλλους; Ὑπῆρχε ἐπίσης μιά αἴσθηση μεγάλης εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεό ἐπειδὴ μέ εἶχε σώσει ἀπὸ τό χειρότερο. Καθ' ὅλη μου σχεδὸν τὴν παραμονή στό νοσοκομεῖο μέ διακατεῖχε ἡ ἀβεβαιότητα ὡς πρὸς τό ἂν, πότε καί πῶς θά βγῶ ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἀλλὰ ὑπῆρχε καί ἡ ἐλπίδα. Μιά ἐλπίδα πού στηρίζεται στήν πίστη στὸν Θεό καί τοὺς ἁγίους Του, πού παρεμβαίνουν στήν προσωπικὴ μας ἱστορία.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐμπειρία ἄρχισα νά σκέφτομαι τό νόημα ἀλλὰ καί τὸν παραλογισμό τοῦ νά πονᾷς καί νά ὑποφέρεις. Ὅποιος θέλει νά «καταλάβει» ἢ «νά συλλάβει» τό μυστήριο, σύντομα θά ἀπογοητευθεῖ, ἐπειδὴ δέν ὑπάρχει πραγματικὰ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση. Πῶς μπορεῖς νά καταλάβεις τὴν ἀγάπη; Ἀπλὰ μέ τὴν ἀγάπη. Πῶς μπορεῖς νά συλλάβεις τό νόημα τοῦ νά ὑποφέρεις; Ὑποφέροντας, μέ τή

βαθιά έννοια της λέξης – αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος. Σύμφωνα και με τη βιβλική παράδοση και ειδικά κατά το παράδειγμα του Ίησού, πρέπει να βαδίσω τό μακρύ μονοπάτι της ζωής και του θανάτου. Τόν δρόμο από την έρημο μέχρι τη μοναξιά του Γολγοθά. Ό μόνος τρόπος για τον άνθρωπο να κοιτάξει τά βάσανα είναι με τά μάτια της καρδιάς. Είναι κοινό μυστικό ότι υπάρχει πλήθος βασάνων στον πλανήτη μας. Τά νοσοκομεία είναι ασάλευτοι πύργοι με κρεβάτια γεμάτα πόνο: νέοι και ηλικιωμένοι, πλούσιοι ή φτωχοί, άνδρες και γυναίκες, κανείς δέν δραπετεύει από τον σκληρό δρόμο της δυστυχίας και της θλίψης. Υπάρχουν ασθένειες από τις οποίες αναρρώνει κανείς και άλλες από τις οποίες πεθαίνει· υπάρχει ή χρόνια ενόχληση που επιστρέφει ξανά και ξανά, και οι πληγές που έπουλώνονται, και υπάρχει τό άτομο με ειδικές ανάγκες που γνωρίζει ότι ή αναπηρία θά είναι για πάντα. Και είναι ανάγκη να μιλήσω για όδικά άτυχήματα, φυσικές καταστροφές, έπαγγελματικά άτυχήματα, πολέμους και πραξικοπήματα, τρομοκρατία και τά υπόλοιπα. Υπάρχει επίσης ο πόνος της καρδιάς που προκαλείται από τη σκληρότητα, την άπιστία, την επιθετικότητα, τον αλκοολισμό και άλλες μορφές έθισμού, τά κουτσομπολιά, τη δυσπιστία... Τά χειρότερα πράγματα που οι άνθρωποι μπορούν να κάνουν ο ένας στον άλλο. Δέν είναι λογικό για ένα άτομο να ρωτήσει έναν ζει σε έναν παράδεισο ή σε μία κοιλάδα των δακρύων... γιατί κανένας δέν δραπετεύει. Κανένας...

Μόνο μία θεμελιώδης πίστη στη συνολική καλοσύνη του Θεού και ή σταθερή πεποίθηση ότι «*Άββᾶ, ο πατήρ*» στρέφεται πάντα προς τό καλό του ανθρώπου, μου φαίνεται σήμερα ο κατάλληλος τρόπος για να δώσουμε νόημα στον πόνο.

Ό Ρουμάνος θεολόγος, πατήρ Dimitru Stăniloae, τον όποιο γνώρισα προσωπικά, είπε ότι ή ιδιαιτερότητα της Θεότητας, δηλ. της Άνωτατης Καλοσύνης, είναι να μετατρέπει τό κακό σε καλό. Ό Νικόλαος Καβάσιλας δήλωσε ότι: «*ο Θεός έφευρε εξ αρχής τά βάσανα, τον πόνο και τον θάνατο ως φάρμακο για την άμαρτία*». Αλλά ο Θεός δέν είναι ο έφευρέτης του κακού, διότι ούδέποτε έπραξε τό κακό. Έπιπλέον, για να μήν κατηγορηθεί ότι εισήγαγε τό κακό στην ανθρωπότητα, ο Θεός επέλεξε έαυτόν να υποφέρει ο ίδιος τό κακό και να τό μεταμορφώσει σε καλό. Τοιουτοτρόπως, τό αποτέλεσμα της αποστασιοποίησής μας από τον Θεό πιθανόν να είναι

τό μέσον νά τόν πλησιάσουμε μέσω τῆς μετανοίας ἢ τῆς μεταστροφῆς. Ἀφότου εἰσηλθε ἡ ἁμαρτία, ὁ Θεός ἐπέτρεψε νά ὑπάρχει ὁ θάνατος καί ὁ πόνος, ὅχι γιά νά καταδικάσει τόν ἁμαρτωλό, ἀλλά ὡς φάρμακο κατά τῆς ἀσθένειας.

Ἡ ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀποψη τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὅτι αὕτη ἡ ἐμπειρία τοῦ κακοῦ, τῆς ἀλλοτρίωσης, τῆς ἀπώλειας τῆς ἀρχέγονης ἐλευθερίας, τῆς διατήρησης τῆς ἐλεύθερης ἐπιλογῆς, εἶναι στοιχεῖα χρήσιμα καί ἀναγκαῖα γιά τή σωτηρία μας. Εἶναι μέρος τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς πού πρέπει νά ἀκολουθήσουμε. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά μπορεῖ νά ἀσκεῖ τήν ἐλευθερία του. Γι' αὐτό τόν λόγο ὁ Θεός ἐπιτρέπει τήν ἐλευθερία τῶν ἀνθρώπων, ταυτόχρονα ὅμως τούς παρακολουθεῖ καί τούς ἐπιβλέπει. Ὁ Θεός ἔχει δώσει στόν ἄνθρωπο τόν θάνατο καί τόν πόνο ὡς ὅρια. Ἔστειλε προφῆτες ὅπως ὁ Μωυσῆς, καί ὁ ἴδιος ἦρθε ὡς Χριστός. Νά σέβασαι τήν ἐλευθερία ἑνός ἀτόμου σημαίνει νά τοῦ δίνεις τή δυνατότητα νά κάνει τό δικό του, ἀλλά νά συνεχίζεις νά τό παρακολουθεῖς ἀπό ἀπόσταση (προσέχοντας νά μήν ἀπομακρυνθεῖ ὑπερβολικά μακριά). Νά τόν ἀφήνεις ὅμως νά ἔχει τήν ἐμπειρία –ἐπιτρέψτε μου τήν ἔκφραση– νά τσιμπηθεῖ ἢ καλύτερα νά ψηθεῖ στό βίωμα. Τό πρόσωπο πρέπει νά εἶναι σέ θέση νά κάνει ἐπιλογές, οἱ ὁποῖες ὅμως θά ἀπορρέουν πάντοτε ἀπό τήν προσωπική του ἐμπειρία. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀφεθεῖ στήν ἄσκηση τῆς ἐλευθερίας του καί ὁ Θεός τοῦ ἐπιτρέπει ἀκόμη καί νά παραπλανηθεῖ, ἔτσι ὥστε νά μαθαίνει τί εἶναι καλό καί τί κακό, καί νά μπορεῖ ἀκολουθῶς νά ἐπιλέξει. Στή συνέχεια ἔρχεται ἡ σωτηρία.

Ἐνα ἀκόμα στοιχεῖο πού ἐπιτρέπει στόν ἄνθρωπο νά ἀσκήσει τήν ἐλευθερία του εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ πόνου. Τό ὄν πού δέν μπορεῖ νά ὑποφέρει δέν μπορεῖ καί νά σωθεῖ. Ὅποιος βιώνει πόνο ὅταν καίγεται δέν θά βάλει τά δάχτυλά του στή φωτιά γιά δεύτερη φορά, ἀλλά θά προσέξει τόν ἑαυτό του. Τά δάχτυλά του θά θεραπευθοῦν, καί στή συνέχεια θά ἀπομακρύνεται ἀπό τή φωτιά καί δέν θά ἀφεθεῖ νά καεῖ γιά δεύτερη φορά. Ὁ πόνος εἶναι αὐτός πού μαθαίνει τούς ἀνθρώπους πῶς νά ἀντιδράσουν, καί συνεπῶς νά ἀποφύγουν τόν θάνατο.

Τό τρίτο στοιχεῖο εἶναι ἡ γνώση τοῦ Χριστοῦ, μέσω τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καί εἰδικότερα ἡ γνώση τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ, τοῦ θελήματός Του, τῆς διδασκαλίας Του καί τῶν ἐντολῶν Του. Ὁ Χρι-

στός είναι πραγματικά ο σωτήρας, υπό την έννοια ότι η έπαγγελία της σωτηρίας Του άπευθύνεται σέ όλους. Μας λέει την αλήθεια, είναι ο ίδιος η αλήθεια. Τό βίωμα αυτό πού πηγάζει από τή συνάντησή μας μέ τόν Σωτήρα Χριστό δημιουργεί έντός μας τή νοσταλγία του καλού καί μας δίνει έλπίδα, θάρρος, έμπιστοσύνη, πίστη, προκειμένου νά ένεργήσουμε καί νά κάνουμε έπιλογές.

Η όρθόδοξη πνευματική ζωή βασίζεται σήμερα στην άσκητική διάσταση· σέ αυτή τή διάσταση η ανθρώπινη ύπαρξη άνακτᾶ τήν έλευθερία της. Ό άσκητισμός καθ' έαυτός είναι ένας άυτοπεριορισμός. Παρέχει τή δυνατότητα στόν άνθρωπο νά σταματᾶ, νά σκέπτεται, νά έπιστρέφει στόν έαυτό του, νά συγκεντρώνεται καί νά προχωρεῖ στή μεταστροφή.

Εἶχα μάθει νά μήν φοβάμαι, αλλά νά ἔχω πίστη στόν Θεό καί νά προσεύχομαι σ' Αὐτόν... αδιάκοπα. Ἔπρεπε νά ύπομείνω ὅ,τι μέ περίμενε, ἐλπίζοντας γιά καλύτερες μέρες. Μαζί μέ τούς γονεῖς μου, τίς ἀδελφές μου καί τούς ἀδελφούς μου καί ὅλους ἐκείνους πού μέ περιέβαλαν, καλούμασταν νά περάσουμε μέσα ἀπό αὐτή τή δύσκολη περίοδο μέ ψυχραιμία καί γαλήνη. Εἶναι μιά περίοδος πού θά ἔμενε βαθιά χαραγμένη στίς μνήμες μας καί στίς καρδιές μας. Ἰδίως συνειδητοποίησα ὅτι οἱ γονεῖς μου καί τά πρόσωπα πού μέ περιβάλλουν ἔγιναν περισσότερο υπεύθυνα γιά μένα ἀπό ὅτι γιά τούς ἑαυτούς τους. Προσπαθοῦσαν διαρκῶς νά μοῦ δώσουν κάποια χαρά καί γλυκύτητα. Ἡ συμπροσευχή μας ἔδωσε δύναμη νά ύπομείνουμε αὐτή τή δοκιμασία. Ὡς Χριστιανοί, καλούμαστε νά ἀναθέσουμε στόν Κύριο τίς καταστάσεις πού ἔχουμε νά ἀντιμετωπίσουμε.

Μέ άλλα λόγια, ὅλα ξεκινοῦν ἀπό τόν Ἰησοῦ καί ἐπιστρέφουν σέ Αὐτόν. Αὐτός εἶναι πού ὑποδέχεται μέ ἀγάπη ὅλους τούς ἀνθρώπους. Εἶναι ταυτόχρονα τό ἄπειρο στό ὁποῖο ὅλοι εἴμαστε μέλη ὁ ένας τοῦ ἄλλου, ἀλλά ταυτόχρονα εἶναι ὁ φίλος πού καλωσορίζει τόν καθένα καί ἀγαπᾶ τόν καθένα. Ἰδού γιατί ὁ Παῦλος δέν διστάζει νά γράφει: «Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν. Ἦγοράσθητε γάρ τιμῆς». Καί καταλήγει: «Δοξάσατε δὴ τὸν Θεόν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν» (1 Κορ. 6: 19-20).

Αὐτό βαίνει πέραν μιᾶς ἄμεσης, συγκινησιακῆς ἐμπειρίας, γιά νά συναντήσει τήν πίστη, μέ τήν ὑπόσχεση τῆς ἀπελευθερώσεως, τῆς υγείας καί τῆς εὐημερίας μέσω τῆς προσφορᾶς καί τῆς ἀσκήσεως. Τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως, ὁ Ἰησοῦς θά μας ρωτήσει ποιός ἦταν ὁ Θεός πού ἀγαπήσαμε: ἦταν τό εἶδωλο τῆς φιλοδοξίας καί τῆς ἐπιτυχίας ἢ

ἦταν ὁ Θεός Πατέρας, ὁ Θεός τοῦ ἐλέους, ὁ Θεός τῆς ἀγάπης γιὰ ὅλους ἐκείνους πού ἀναζητοῦν πάνω ἀπό ὅλα τὴν ἀρετὴ τῶν Μακαρισμῶν, τὴν καθαρότητα τῆς καρδιάς καὶ τὴν εἰρήνη στὸν κόσμο; Τό πιό σημαντικό ἐδῶ συνεπῶς εἶναι νά μπορούμε νά διακρίνουμε μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· μεταξύ τοῦ μόνιμου καὶ τοῦ προσωρινοῦ, μεταξύ τῆς ἀληθινῆς καὶ τῆς ψεύτικης ὑπαρξης.

Ἐπιτρέψτε μου νά ὁλοκληρώσω αὐτὴ τὴ μαρτυρία μέ τό ἀκόλουθο πλήρες νοήματος κείμενο τοῦ πατρός Ραφαήλ Noica, πού ἔγραψε στό προσωπικό βιβλίο ἐπισκεπτῶν μου ὅταν ἐπισκέφθηκε τό νοσοκομεῖο: «Ὅλες οἱ δοκιμασίες στίς ὁποῖες ὁ Κύριος ἐπιτρέπει νά ὑποβληθοῦμε εἶναι γιὰ τὸν ἐμπλουτισμό μας. Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ κερδίζεται μέ πόνο. Στόν πόνο ὑπάρχει περισσότερο νόημα ἀπό ὅ,τι στήν εὐημερία. Αὐτό δέν εἶναι σαφές ἀπό τὴν ἀρχή. Ἀλλὰ ἂν δέν ἦταν ἔτσι, ὁ Βασιλιάς τοῦ οὐρανοῦ –καὶ τῆς γῆς– θά εἶχε ἐπιλέξει μιὰ μακρά καὶ ἀπολαυστική ζωὴ γιὰ τὴν ἐνσάρκωσή Του. Ἐπέλεξε ὅμως τὸν Γολγοθᾶ καὶ τὸν Σταυρό. Εὐλογημένος εἶναι ἐκεῖνος πού ἀκολουθεῖ τὸν Κύριο σέ αὐτό».

Ὁ πατὴρ Ραφαήλ εἶχε δίκιο. Ὁ πόνος τῶν Χριστιανῶν εἶναι πραγματικός καὶ εἶναι βαθύς. Ὁ Χριστός πραγματικά ὑπέφερε. Οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ἅγιοι ὑπέφεραν. Καὶ ἂν θέλουμε νά εἴμαστε παιδιὰ τοῦ Θεοῦ, θά ὑποφέρουμε καὶ ἐμεῖς. Αὐτός εἶναι καὶ ὁ λόγος πού φέρουμε τὸν σταυρό τοῦ Χριστοῦ γύρω ἀπὸ τὸν λαιμό μας. Ἀλλὰ ὁ πόνος τῶν Χριστιανῶν δέν εἶναι οὔτε νοσηρός οὔτε λυπηρός, οὔτε πικρός οὔτε δεῖγμα δυστυχίας. Οἱ ἀληθινοὶ Χριστιανοὶ δηλώνουν μεγάλῳφωνα: «Ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχεται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.» (Ρωμ. 5: 3-5). Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ἐτελειώθη διὰ τοῦ πόνου («τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας (...) διὰ παθημάτων τελειῶσαι»¹). Δέν μπορεῖ νά εἶναι διαφορετικό γιὰ ἐμᾶς. Ἀλλὰ ἐάν ὑποφέρουμε μαζί Του, ἀναζητώντας τὴ θεία ἀγάπη γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, θά βροῦμε ἀναμφίβολα πραγματικὴ ζωὴ, μέ εἰρήνη, χαρὰ καὶ δικαιοσύνη.

Σέ μιὰ ἐπίσκεψη στήν Πατριαρχικὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στό Maldon (Essex), ὁ Γέροντας Σωφρόνιος προ-

1. Πρὸς Ἑβραίους 2: 10.

σέθεσε τίς ακόλουθες φράσεις σ' ένα μικρό βιβλίο μου: «*Τώρα εὐχαριστοῦμε τόν Κύριο, πού σᾶς ἔσωσε ἀπό τόν κίνδυνο θανάτου, προκειμένου νά ἀναβιώσει μέσα σας καί σέ ὅλους ἐκείνους πού ἀγαπᾶτε ἡ δίψα γιά τήν αἰώνια ζωή. Ἐπιθυμῶ νά τονίσω ὅτι ἡ αἰώνια σωτηρία μας θά ἐκπληρωθεῖ ἀπό τόν Χριστό καί ἀπό αὐτόν μόνο*».

Ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου σ' αὐτόν τόν κόσμο παραμένει παντοῦ ὅπου γίνεται δεκτός μέ εὐγνωμοσύνη. Ἀλλά ἀκόμα καί στήν κατάστασή του εὐλογίας, ὁ κόσμος δέν εἶναι σέ καμία περίπτωση ὁ ἀπώτερος στόχος μας. Ἡ κλήση τοῦ Ἐπουράνιου Πατέρα μας μᾶς ἐλκύει. Συνειδητοποιοῦμε ὅτι τό μέρος μας πού τείνει πρὸς Αὐτόν γίνεται ἐπίσης οὐράνιο. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Θεός μᾶς ἔχει καλέσει νά εἴμαστε συν-εργάτες του. Καλοῦμαστε νά ἐπιλέξουμε ἐλεύθερα μεταξύ, ἀφενός, μιᾶς ζωῆς φόβου καί ἀμφισβήτησης, ἀνησυχίας καί ἀμφιβολιῶν γιά τό μέλλον (ὅσάκις παραμένουμε ἀδιάφοροι στήν πραγματική ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ ἢ ἀγνοοῦμε τήν παρουσία του) καί, ἀφετέρου, μιᾶς ζωῆς γεμάτης φλόγα καί δύναμη, ἐσωτερική εἰρήνη, ἐλπίδα καί ἐμπιστοσύνη σέ ὅλες τίς περιστάσεις (ὅσάκις εἴμαστε φορεῖς τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος).

Πρωτοπρ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ

Η ΕΛΠΙΔΑ ΣΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ

Σεβασμιώτατοι, σεβαστοί πατέρες, αδελφές και αδελφοί,

Ὁ παραδοσιακὰ καλλιεργούμενος λόγος γιὰ τὸν ἀνθρώπινον πόνο στὰ ἐκκλησιαστικά περιβάλλοντα συνήθως συνδέει τὴ νόσο μὲ τὴν ἐλπίδα μέσα ἀπὸ δύο δρόμους. Ὁ πρῶτος δρόμος, στηριζόμενος στὴ φιλανθρωπία ἀλλὰ καὶ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖες ἐπίσης φανερώνονται μέσω τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἀγίων, ἱκετεύει γιὰ ἀνακούφιση καὶ ἴαση. Τὸ Εὐχέλαιο καὶ οἱ ποικίλες εὐχές τοῦ Εὐχολογίου, καθὼς καὶ οἱ παρακλητικοὶ κανόνες πρὸς τὴ Θεοτόκο, ἀποτελοῦν τὰ ἐνδεικτικότερα παραδείγματα αὐτῆς τῆς γραμμῆς. Ἐδῶ ἡ ἐλπίδα στοχεύει στὸν παραμερισμὸ τῶν φυσικῶν νόμων (συγκεκριμένα τῆς φυσικῆς πορείας τῆς νόσου, ὅπως λέγεται στὴν Ἱατρική) καὶ στὴ θαυματουργικὴ εὐτυχὴ ἔκβαση.

Ὁ δεῦτερος δρόμος συνδέει τὴν ἐλπίδα μὲ τὴν πνευματικὴ πρόοδο τὴν ὁποία ὁ πόνος ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀπεργάζεται. Μακραίωνη ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία βεβαιώνει ὅτι, ἀκόμη καὶ στίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἴαση δέν ἐπέρχεται, οὔτε κἂν βελτίωση, ὁ πιστὸς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μεταμορφωθῇ ἐν Χριστῷ μέσα ἀπὸ τὴν ταπείνωση καὶ τὴν ὑπομονή, ἀγιαζόμενος σὲ σημεῖο ποῦ ἐνδεχομένως δέν θὰ ἔφθανε χωρὶς τὴ νόσο.

Οἱ δύο αὐτές πτυχές τῆς ἐλπίδας ἔθρεψαν πνευματικὰ ἀναρίθμητες ψυχές κατὰ τὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τίς στηρίξαν στὸν ὀδυνηρὸ ἀγῶνα νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὴν ἀρρώστια. Καὶ δικαίως, ἀφοῦ μιλαμε πάντα γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικῶς νοουμένη ἐλπίδα. Δέν θὰ εἶχε τὴ δυνατότητα ἡ ἐλπίδα νὰ διαθέτει τέτοιο δυναμικὸ ἂν ἐχρησιμοποιεῖτο μὲ τὴν κοινόχρηστη ἔννοια. Πράγματι, ἡ συνήθης σημασία τῆς ἐλπίδας ἀναφέρεται στό εὐχάριστο ἐκεῖνο συναίσθημα τὸ ὁποῖο γεννᾷ ἡ συνεκτίμηση διαφορῶν παραγόντων· στό κοσμι-

κό πλαίσιο ἐλπίζουμε γιά ὅσα οἱ συνθῆκες μᾶς ἐπιτρέπουν ἢ μᾶς ἐνθαρρύνουν νά ἐλπίσουμε (οἱ γιατροί ἐλπίζουν γιά αἷσια ἔκβαση τῆς νόσου βάσει τῶν στοιχείων πού διαθέτουν, ἐλπίζουμε γιά καλό καιρό βάσει τῶν μετεωρολογικῶν δεδομένων κ.τ.λ.).

Ἀντίθετα, ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας στήν Καινή Διαθήκη δέν πηγάζει ἀπό τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα· ἐλπίζουμε ἀκόμη καί ὅταν τά ἐξωτερικά γεγονότα εἶναι «παρ' ἐλπίδα». Εἴτε ἐπέλθει εὐτυχῆς ἔκβαση εἴτε ὄχι, ἡ ἐλπίδα συνιστᾷ ἄλλης τάξεως ἐπίπεδο: ἐλπίζουμε ἐπειδή ὁ Χριστός εἶναι αὐτό πού εἶναι. Ἡ ἐλπίδα τῶν Χριστιανῶν δέν ἔρχεται ἀπό τίς συνθῆκες τοῦ παρόντος, ἀλλά ἀπό τό μέλλον, ἀπό ὅσα ὁ Χριστός μᾶς ἔχει ὑποσχεθῇ. Ἐλπίδα μας εἶναι ὁ Ἰδιος (Κολ. 1: 27, Ρωμ. 15: 13, Α' Τιμ. 1: 1). Ἐξουσιάζοντας τόν χρόνο τόν μετατρέπει σέ καιρό, δηλαδή σέ πεδίο πραγμάτωσης τῆς ἐλπίδας. Αὕτη ἡ ἐλπίδα δέν ντροπιάζει (Ρωμ. 5: 5), σέ ἀντίθεση μέ τήν ἐλπίδα τῶν δεδομένων. Αὕτη ἡ ἔννοια τῆς ἐλπίδας εἶναι πού τροφοδοτεῖ τίς δύο εὐεργετικές πτυχές της τίς ὁποῖες προανέφερα.

Θά ἤθελα, στά πλαίσια αὐτῆς τῆς παρουσίας, νά ἀναπτύξω τρεῖς ἄλλες πτυχές τῆς ἐλπίδας, μιά καί οἱ κλασικές πού ἤδη μνημόνευσα ἔχουν τύχει ἄφθονης καί εὐρείας διαπραγματεύσεως στή θεολογική καί ἀσκητική βιβλιογραφία. Θά διερευνήσω παραλλαγές τῆς ἐλπίδας στήν ψυχική διαταραχή, γιά τίς ὁποῖες ἔχω τήν αἴσθησι-ση ὅτι δέν ἔχουν λεχθῇ ἀρκετά. Ἴσως καί οἱ τρεῖς, ὅπως θά διαπιστώσετε, νά ἡχοῦν κάπως παράδοξες, ἂν ὄχι ὀξύμωρες.

1) Ἡ ψυχική διαταραχή ὡς ἐλπιδοφόρος συμβιβασμός.

Ἡ κυρίαρχη ἀντίληψη γιά τήν ψυχική διαταραχή εἶναι ὅτι πρόκειται γιά ἀτύχημα. Ἐνῶ ἡ ψυχική ἀνάπτυξη τοῦ νέου ἢ ἡ ψυχική πορεία τοῦ ἐνήλικα ἀναμενόταν ἢ θά μπορούσε νά πάει καλύτερα, παρεμβαίνουν παθογόνοι παράγοντες (βιολογικές προδιαθέσεις, τραυματικά γεγονότα ζωῆς, στρές κ.ἄ.) οἱ ὁποῖοι ἐκτρέπουν τίς ψυχικές λειτουργίες πρὸς τήν παθολογία. Αὕτη ἡ περιγραφή ἀποδίδει μέρος τῆς ἀλήθειας, δέν τήν ἐξαντλεῖ ὁμως στήν ὁλότητά της.

Ἡ σπουδή τοῦ ἀνθρώπινου ἀσυνειδήτου ἐπιφυλάσσει ἐκπλήξεις. Κάποιες ψυχικές διαταραχές ἀποτελοῦν στήν πραγματικότητα ἀντίδραση τοῦ ψυχισμοῦ, ἡ ὁποία ἔχει σκοπό τήν ἐπανόρθωση ἢ τήν πρόληψη μεγαλύτερης ψυχικῆς βλάβης· καμιά φορά καί πνευματικῆς βλάβης. Ἄς θυμηθοῦμε ἀναλογίες στό σωματικό ἐπίπεδο: ἓνα τίκ πού

στοχεύει νά διορθώσει ένα πρόβλημα όρασης, μία καρδιακή ανεπάρκεια πού προέκυψε στην προσπάθεια νά αντιμετωπισθῇ μία πνευμονική υπέρταση, μία χρόνια μυϊκή κάκωση κατά τή διαδικασία αντίρροπησης μιᾶς δυσκολήλης καί πρόληψης νευρολογικῶν ἐπιπλοκῶν. Ἀλλά γιά τίς σωματικές διαταραχές ἡ διάγνωση τῶν μηχανισμῶν αντίρροπησης εἶναι εὐκολότερη, ἐπειδή υπάρχουν ἐργαστηριακές ἐξετάσεις. Στίς ψυχικές διαταραχές, ὅπου ἐκ φύσεως ὁ παρακλινικός ἔλεγχος εἶναι ἀπό σπάνιος μέχρι ἀνύπαρκτος, συχνά διαφεύγει ἡ διαπίστωση ὅτι τό συγκεκριμένο πρόβλημα ἐνδέχεται νά ἀποτελεῖ ἐκδήλωση, ὄχι ἀδυναμίας, ἀλλά δύναμης τοῦ ψυχισμοῦ.

Γιά νά ἔλθει στό φῶς μιᾶ τέτοια περίπτωση ἀπαιτεῖται κλινική ἐπιδεξιότητα, ψυχοθεραπευτική ικανότητα, καί ὑπαρξιακή εὐαισθησία. (Μιά ἀποκλειστικά βιολογική ψυχιατρική εἶναι ἀνέφικτο νά προσεγγίσει τό θέμα μας ἀπό αὐτή τήν ὀπτική, αὐτή βλέπει μόνο διαταραχές). Ἔτσι λοιπόν, γιά παράδειγμα, μιᾶ ιδεοψυχαναγκαστική προσωπικότητα μέ δυσκαμψία καί σκληρές ἄμυνες ἐμφανίζει κάποτε κατάθλιψη· ὑπό τήν ὀπτική τήν ὁποία εἰσηγοῦμαι ἡ συγκεκριμένη κατάθλιψη ἀποτελεῖ νίκη τοῦ ψυχισμοῦ, ὄχι ἥττα. Ὁ ἄνθρωπος μέ αὐτή τή διαταραχή προσωπικότητας δέν θά πάει αὐτοβούλως στόν εἰδικό ἐπειδή δέν ἀξιολογεῖ τά χαρακτηριστικά της ὡς παθολογία· μόνο ἡ κατάθλιψη θά τόν ἀναγκάσει νά πάει. Ἡ κατάθλιψη εἶναι ἡ ἐλπίδα του.

Ἐνα ἄλλο πεδίο στό ὁποῖο παρατηροῦμε τόν ἐλπιδοφόρο συμβιβασμό τῆς ψυχικῆς διαταραχῆς εἶναι ἡ ἐξοδος ἀπό τόν ψευδή ἑαυτό. Ὄταν οἱ δυνάμεις τῆς ἐφηβείας ἀδυνατοῦν νά μετασχηματίσουν φυσιολογικά τόν ψυχισμό ὁ ὁποῖος εἶχε δομηθῇ πάνω στην ἄρνηση τῶν συναισθημάτων καί τῶν ἐπιθυμιῶν πριμοδοτώντας τήν ὑπερβολική διανοητικότητα καί τή συμμόρφωση, τότε ἐνδέχεται νά ἔχουμε ἔκρηξη μέ τή μορφή ποικίλης συμπτωματολογίας: κρίσεις ἄγχους καί πανικοῦ, κατάθλιψη, ἀκόμη καί ψυχωσικό ἐπείσodio. Ὅπωςδήποτε ἀκούγεται παράξενο νά θεωροῦμε ἐλπιδοφόρα τήν ἐμφάνιση τέτοιας παθολογίας, ἴσως καί ὑποτιμητικό πρός τόν πόνο τῶν ἀσθενῶν. Ὅμως αὐτό πού ἐννοῶ εἶναι ὅτι πρόκειται γιά μιᾶ κρίση, καί πάντοτε ἡ κρίση λειτουργεῖ ὡς σταυροδρόμι καί ἐμπεριέχει εὐκαιρία ὥστε νά δρομολογηθεῖ στό ἐξῆς φυσιολογικότερη ἡ ψυχική ἀνάπτυξη. Ὑπάρχουν δηλαδή ψυχισμοί στούς ὁποίους εἶναι ἀδύνατο νά ἐγκαινισθεῖ ἡ ὑγεία χωρίς μιᾶ ρῆξη.

Δυστυχώς δέν διορθώνεται πάντοτε τό πρόβλημα, έπειδή μία ψυχοπαθολογία μερικές φορές έχει τήν ισχύ νά αὐτονομηθῇ καί νά δημιουργήσει καινούργια δυναμική. Συχνά ὅμως μέ τήν κατάλληλη θεραπεία ύφίεται πλήρως, ἐνῶ ἄλλοτε βελτιώνεται ἢ μεταπίπτει σέ χρονιότητα, ὅμως (καί ἐδῶ βρίσκεται ἡ κρίσιμη διαφορά) σέ ἕναν ψυχισμό πιά ὥριμο καί πιά ἀπαρτιωμένο ἀπό πρίν.

Μέ ἄλλα λόγια, ἀρκετές φορές ἐρχόμαστε ἀντιμέτωποι μέ κάτι πού θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε *‘συμβιβαστικό σχηματισμό’*. μορφώματα, δηλαδή, τά ὁποῖα ἀποτελοῦσαν τήν καλύτερη ἐφικτή λύση τήν ἐποχή κατά τήν ὁποία δημιουργήθηκαν, προκειμένου νά ἀνακουφίσουν τό ψυχολογικό βάρος ἀλλά καί νά προλάβουν τά χειρότερα. Κατ’ ἐξοχήν αὐτό παρατηρεῖται σέ ψυχοπαθολογίες πού ἐγκαταστάθηκαν πρόωρα στή ζωή, ὅπως οἱ διαταραχές προσωπικότητας (ὀριακή, ἐξαρτητική, ἀποφευκτική, παθητικοεπιθετική, ἱστριονική κ.ἄ.), πού σχηματίσθηκαν γιά νά μήν ἐπιτρέψουν στά ὅποια πρῶιμα τραύματα νά ἐπιφέρουν κατάρρευση ἢ μαζική ἀναστολή τῆς ψυχικῆς ἀνάπτυξης.

Παρόμοιοι συμβιβαστικοί σχηματισμοί ἐνδέχεται νά συμβοῦν μέ τελεολογία πού ὑπάγεται ὄχι στήν ψυχική ὑγεία ἀλλά στήν πνευματική σφαῖρα. Τότε ἐνδέχεται νά ἐμφανισθῇ ψυχοπαθολογία προκειμένου νά μή συμβῇ κάτι πού ἡ συνείδηση ἀντιλαμβάνεται ὡς ἁμαρτία. Γιά παράδειγμα, κάποιος εἶναι ἐξαρτημένος ἀπό τό ποτό, κάτι πού προκαλεῖ πόνο στήν γυναίκα του καί στά παιδιά του. Ὅμως, δέκα χρόνια πρίν, ἡ σύζυγός του εἶχε διακόψει ἐντελῶς τή σεξουαλική ἐπαφή μαζί του. Ὁ θεραπευτής στόν ὁποῖο κατέφυγε γιά τό ποτό διαπίστωσε τήν ὑπαρξη ψυχικῆς σύγκρουσης: ἀρκετά νωρίς εἶχε βρεθῇ στό δίλημμα ἂν θά ἀπατοῦσε τή γυναίκα του καί προτίμησε νά ἀπαντήσῃ ἀρνητικά, καταφεύγοντας στήν ἐνδοστρεφή λύση τοῦ ἀλκοολισμοῦ. Ἡ ἐπιλογή του αὐτή, ὅσο συνειδητή ἢ ὅσο ἀσυνειδητή καί ἂν ἦταν, διαθέτει ἕνα ἠθικό βάρος καί ἐντάσσεται στήν πνευματική του πορεία, μία καί ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἤθελε νά ἀποφύγει τή μοιχεία.

Ἡ συνηθισμένη αἰτιολόγηση στήν ὁποία καταφεύγουμε ἐδῶ εἶναι ὅτι τό ψυχικό τραῦμα ἀπό τή σεξουαλική (καί συναισθηματική, φυσικά) ἀποστέρηση ὁδήγησε στόν ἀλκοολισμό, εἴτε μέσω κατάθλιψης εἴτε χωρίς αὐτήν. Ὅμως πιθανό νά μᾶς διαφύγει ἐδῶ ἡ τελεολογική διάσταση, ὑπό τήν ἔννοια ὅτι ἀναζητεῖται ἀπό τόν ψυχισμό ἡ λύση

μέ τό μικρότερο δυνατό κόστος. Ἔτσι ἡ ἀποκρυστάλλωση συγκεκριμένων ἀμαρτιῶν ἢ παθῶν ἀποκτᾷ μιά ἀσυνείδητη ἀλλά ἔλλογη πλευρά καί ἐντάσσεται σέ ἕναν ἄτυπο πνευματικό ἀγῶνα.

Τό ὅποιο κόστος τέτοιων ‘συμβιβαστικῶν σχηματισμῶν’ φέρει ἐνίοτε τή μορφή κάποιας ἀμαρτίας, ὁπότε γίνεται ἀντιληπτό ὡς τέτοια καί ἀπό τόν ἴδιο καί ἀπό τόν πνευματικό. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο μνημονεύουμε ἐδῶ αὐτούς τούς σχηματισμούς εἶναι γιά νά ἐμπλουτίσουμε τήν κατανόησή μας γύρω ἀπό τήν ἀνθρωπογνωσία, γεγονός πού θά μᾶς ἐπιτρέπει νά μήν βλέπουμε, καί ὡς κλινικοί καί ὡς πνευματικοί, στιγμιαίες ‘φωτογραφίες’ τῆς πνευματικῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά ‘βίντεο’ ψυχοδυναμικῆς πάλης καί συμψηφισμῶν. Ὁ θυμός τοῦ ἐφήβου πρὸς τούς γονεῖς του θά βιωθῇ κατά τή μετάνοια καί τήν ἐξομολόγηση ὡς ἀμαρτία, ἀλλά χωρίς αὐτόν ἐνδέχεται νά στρεβλωνόταν ἢ νά ἀναστελλόταν ἡ ψυχική πορεία τῆς ἐφηβικῆς προσωπικότητας.

Τό φαίνόμενο τῶν ἐλπιδοφόρων συμβιβαστικῶν σχηματισμῶν θυμίζει τή ρήση τοῦ Ἁγίου Μαξίμου ὅτι «αὐτό πού ἀπλῶς λέγεται κακό δέν εἶναι ὅπωςδήποτε κακό, ἀλλά εἶναι κακό σχετικά μέ κάτι, ὄχι ὅμως κακό σχετικά μέ κάτι ἄλλο· καί ἐπίσης αὐτό πού λέγεται καλό δέν εἶναι ὅπωςδήποτε καλό, ἀλλά εἶναι καλό ὡς πρὸς κάτι καί πρὸς κάτι ἄλλο ὄχι»¹. Πρόκειται γιά μιά ὀπτική ἡ ὁποία εἶναι πολύτιμη καί ἀναντικατάστατη στήν ψυχοθεραπευτική ἐκτίμηση, ἀλλά ἀποβαίνει ἐπίσης ιδιαίτερα χρήσιμη στούς πνευματικούς ὡς πρὸς τήν ἀξιολόγηση τῶν παθῶν καί τήν ἐπιτίμησή τους, δυστυχῶς μέ ὄχι καί τόσο συχνή ἐφαρμογή ὅπως φαίνεται.

2) Μιά ἄλλη πτυχή τῆς ἐλπίδας στήν ψυχική διαταραχή ἔγκειται στήν ἀνακάλυψη τῶν κρυμμένων καί παραμελημένων ἱκανοτήτων τίς ὁποῖες ἡ ψυχοπαθολογία φέρνει στήν ἐπιφάνεια. Καί αὐτό ἀκούγεται παράξενο· μέχρι τώρα ἔχουμε συνδέσει τήν ψυχική διαταραχή μέ ὑπολειπρικότητα. Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ ψυχικά ἄρρωστος, τόσο στή φάση τῆς ὀξείας κρίσης, ὅσο καί στή χρονιότητα τῆς νόσου, δέν εἶναι σέ θέση νά ἀξιοποιήσει ὅλες τίς δυνάμεις καί τά χαρίσματα τά ὁποῖα τοῦ ἔχει δώσει ὁ Θεός.

Ἐξαρτᾶται βέβαια ἀπό τό εἶδος τῆς παθολογίας· μερικές, ὅπως ἡ σχιζοφρένεια, εἶναι πράγματι πολύ ὑποβαθμιστικές γιά τόν ψυχι-

1. Πρὸς Θαλάσσιον περί διαφορῶν ἀπόρων τῆς Ἁγίας Γραφῆς, μγ', ΕΠΕ 14B, 279.

σμό. Άρκετές φορές, όμως, ή ψυχική διαταραχή έμπεριέχει τόν σπόρο τής αλλαγής, ως δυνατότητα φυσικά καί όχι ως υποχρεωτική νομοτέλεια. Δέν εΐναι λίγοι εκείνοι οί όποιοι, μέσα στήν όδύνη τής ψυχοπαθολογίας, εΐδαν άργά-άργά νά άναδύονται νέες πτυχές τής προσωπικότητας, τίς όποϊες προηγουμένως δέν φαντάζονταν. Καί γιατί γινόταν αυτό;

Γιά πολλούς λόγους. Πρώτον, έπειδή οί συγκεκριμένοι άνθρωποι μεγάλωσαν μέ μύθους, ότι π.χ. εΐναι αδύναμοι, ή δυνατοί. Δεύτερον, έπειδή ή δομή τής οικογένειας ήταν τόσο νοσηρή πού τούς εΐχε παγιδεύσει σέ προβληματικά σχήματα σχέσεων μέσα στά όποια δέν γνώρισαν ποτέ τόν αϋθεντικό έαυτό τους καί τίς ικανότητές τους. Τρίτον, έπειδή μέσα στήν όδύνη στερήθηκαν υποχρεωτικά τά όποια στηρίγματα, είτε φυσιολογικά είτε νοσηρά, καί άναγκάστηκαν νά κινητοποιηθούν γιά νά έπιβιώσουν ψυχικά καί βιοτικά. Όποιος καί νά ήταν ό λόγος, ή ψυχική διαταραχή λειτούργησε σάν καταλύτης θετικών έξελίξεων.

Όσοι διάλεξαν τόν δρόμο τής γενναιότητας καί όχι τής γκρίνιας, όσοι φέρθηκαν έξυπνα άξιοποιώντας κάθε πρόβλημα γιά καλό, φθάνουν κάποτε νά όμολογούν τήν ευεργεσία πού τούς προσπόρισε ή ψυχική διαταραχή τους. Θα άναφέρω μόνο τόν νεαρό ό όποϊος μου έλεγε «εύγνωμονώ τόν Θεό πού επέτρεψε νά πάθω αϋτές τίς κρίσεις άγχους, γιατί έτσι καταλαβαίνω καλύτερα τώρα όσους υποφέρουν», τήν κοπέλα πού δήλωσε «μου χρειαζόταν ή άποδιοργάνωση πού έπαθα έπειδή νόμιζα πώς ήμουν έξαιρετική περίπτωση καί άτρωτη», καθώς καί τήν κυρία πού όμολόγησε πώς ή κατάθλιψη τής έδωσε τήν ωθηση πού χρειαζόταν γιά νά σταθΐ στά πόδια της, καθώς βέβαια έλαβε καί τή σχετική ψυχοθεραπεία. Θα πρέπει σταθερά νά θυμίζουμε πώς ή βελτίωση τής προσωπικότητας λόγω ψυχικής διαταραχής έρχεται μέσω προόδου στήν αϋτογνωσία. Καί αϋτή προκύπτει μέσα άπό δύο δρόμους συνήθως, τής ποιμαντικής καθοδήγησης καί τής ψυχοθεραπείας.

Ουσιαστικά, γιά νά άποπειραθώ μιά άναλογία, ή ψυχική διαταραχή μοιάζει μέ τόν σωματικό πόνο, ό όποϊος τραβά τήν προσοχή μας καί μάς «σπρώχνει» νά έπισκεφθοϋμε τόν γιατρό ώστε νά μάθουμε τήν αίτία του. Όπως καί ό γιατρός δέν άρκεΐται στό νά διώξει τόν πόνο αλλά προσπαθει νά διακρίνει τί τόν προκαλει, έτσι καί ποτέ ό στόχος τοϋ ειδικού ψυχικής υγείας δέν πρέπει νά περιορίζε-

ται απλώς στο να ξαναγίνει ο ασθενής όπως ήταν πριν από το πρόβλημα. Το ζητούμενο είναι να απαντηθούν ερωτήματα όπως «τί έχω να μάθω για μένα μέσα από αυτό που μου συνέβη», «πώς πρέπει αυτό να μου αλλάξει τη ζωή» και τα συναφή.

3) Άνεφερα στην αρχή την πνευματική πρόοδο την οποία αρκετοί ασθενείς επιτυγχάνουν μέσα από τον πόνο. Είναι άλλο πράγμα, όμως, η εξέλιξη στην υπομονή, στην ταπείνωση, και στην αγάπη, και άλλο η ανακάλυψη του Ίδιου του Χριστού όταν όλα Τόν έκρυσαν. Έδω έγκειται και το τρίτο σημείο έλpidας στην ψυχική διαταραχή, που συνίσταται στη συνάντηση με το πρόσωπό Του, στην έξοδο προς το φως μέσω του παραδόξου της βαθύτερης βύθισης στο σκότος.

Όμολογουμένως, στίς ψυχικές διαταραχές δεν συναντούμε τά έντυπωσιακά θαύματα ίασης, όπως στίς σωματικές παθήσεις. Η πιθανότερη εξέλιξη είναι, παρά τίς προσευχές και την πνευματική ζωή του ασθενούς, κάποια βελτίωση θά υπάρξει, αλλά όχι θαυματουργική ίαση. Είναι αυτό, λοιπόν, που πρέπει να τραβήξει την προσοχή μας, ότι κάποιοι ψυχικά πάσχοντες δεν θά βρουν ποτέ την ίαση, αλλά θά ανακαλύψουν τόν Χριστό μέσα από την απώλεια της έλpidας. Είναι διαφορετική πραγματικότητα ο ψυχικός πόνος και διαφορετική ή έν Χριστῷ απόγνωση. Η έν Χριστῷ απόγνωση για κάποιους αποτελεί έκφραση που αποπειράται να ταιριάξει τά ασυμβίβαστα. Πολλῷ μάλλον που ο Χριστός αποκαλείται έλpidα μας, όπως προανέφερα.

Άλλο όξύμωρο πάλι: πώς μπορεί να βρεθῇ έλpidα μέσα στην απόγνωση; Έδω ή έλpidα άπτεται αυτού καθεαυτόν του προορισμού του ανθρώπου· πρόκειται για την έλpidα ότι διά της οδύνης ο νοσών θά συναντήσει προσωπικά τόν Χριστό «έν τῷ νῦν αἰῶνι» και ότι «έν τῷ μέλλοντι» θά ζήσει μαζί Του στην αἰώνια ζωή.

Πρόκειται για παραλλαγή της έν Χριστῷ απόγνωσης την όποία έζησε και διηγήθηκε ο γέροντας Σωφρόνιος Σαχάρωφ. Περιγράφει μιá παράδοση για τόν συνηθισμένο άνθρωπο πραγματικότητα, κατά την όποία κάποιος «ζή συγχρόνως τό σκότος του θανάτου αυτού και την έλpidα επί τόν Σωτήρα Θεόν»². Άλλου λέγει: «προσευχόμουν μετ' έλpidος ήτις έξετείνετο πέραν πάσης απογνώσεως»³. Άλλά τό

2. Αρχιμ. Σωφρονίου, *Όψόμεθα τόν Θεόν καθώς έστιν*, 1992, σ. 44.

3. *Ό.π.*, σ. 58.

ἀποκορύφωμα τοῦ ὑπερλόγου εἶναι ὅταν γράφει: «Ὁ Κύριος ἔδωκεν εἰς ἐμέ τήν χάριν τῆς ἀπογνώσεως.. Εὕρισκόμενός τις ἐν πλήρει ἀπογνώσει διά τήν κατάστασιν αὐτοῦ, ὡς ἐγώ ἤμην, ἀπομένει μόνον νά ρίψῃ ἐαυτόν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μετ' ἀπεγνωσμένης ἐλπίδος»⁴.

Ἡ χάρις τῆς ἀπογνώσεως! Προφανῶς πρόκειται γιά μιὰ πραγματικότητα γιά τήν ὁποία μέ δυσκολία ἐπαρκοῦν τά συνήθη γλωσσικά σχήματα γιά νά τήν ἀποδώσουν, ὅπωςδῆποτε ὁμως ἀδυνατοῦν νά τή δαμάσουν. Σέ τέτοιες καταστάσεις ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐξέλθει στό ὑπαιθρο τοῦ κόσμου καί βιώνει ἀποφατικά τήν «ἀπεγνωσμένη ἐλπίδα»!

Ὅλες αὐτές οἱ περιγραφές, ὁμως, σκιαγραφοῦν ἕνα φαινόμενο πνευματικῆς τάξεως. Τό ἐρώτημα τό ὁποῖο μέ ἀπασχολεῖ εἶναι ἂν ἡ ἐν Χριστῷ ἀπόγνωση ἀπαντᾶται, ὅχι μόνο στό βίωμα τῆς θεοεγκατάλειψης κατά τή διάρκεια σκληροῦ πνευματικοῦ ἀγῶνα κατά τόν ὁποῖο ἀποσύρεται προσωρινά ἡ αἴσθησις τῆς χάριτος, ἀλλά καί στό σκοτάδι τῆς ψυχικῆς διαταραχῆς. Εἶναι ἡ ὁδύνη τῶν ψυχιατρικῶν προβλημάτων τόπος στόν ὁποῖο θά μπορούσε νά ἀνθίσει τό ἀποφατικό ἄνθος τῆς ἐν Χριστῷ ἀπογνώσεως;

Ἡ πρώτη αὐθόρμητη ἀπάντησις θά μπορούσε νά εἶναι «γιατί ὄχι;» Τί θά ἐμπόδιζε αὐτό τό βίωμα νά ἐμφανισθῇ καί πάλι, ἀφοῦ τό ὑπόβαθρο εἶναι ξανά ἡ ψυχική ὁδύνη; Ὑπάρχει κάποια εἰδοποιός διαφορά στούς ψυχικά διαταραγμένους, ὥστε νά δικαιολογεῖται ἐνδοιασμός; Μήπως θά ἀποτελοῦσε ἀνασταλτικό παράγοντα τό γεγονός πῶς ἡ ἐλπίδα καλεῖται νά ἀνθίσει μέσα σέ ἕναν ψυχισμό πού δέν παραμένει ἄθικτος ἀλλά ἔχει ποικιλότροπα ἐπηρεασθῇ;

Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά στερηθῇ τήν υἰεῖα του, τήν κινητικότητα του, τίς αἰσθήσεις του. Διατηρεῖ, ὁμως, ἀκόμη καί σέ στιγμές σοβαρῶν ἀσθενειῶν ἢ ἀναπηριῶν, τήν αἴσθησις τοῦ ἐλέγχου πάνω στίς ψυχικές του λειτουργίες. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι συχνά στόν λόγο μας βρίσκεται ἡ σύγκρισις τῶν παθολογιῶν, μέ τήν ψυχική διαταραχή νά ἀξιολογεῖται ὡς βαρύτερη («πάνω ἀπό ὅλα νά ἔχουμε τό μυαλό μας», «τά ψυχολογικά προβλήματα εἶναι τά βαρύτερα» κ.τ.λ.). Κάθε ἀπώλεια τοῦ ἐλέγχου στίς σκέψεις, στά συναισθήματα, στή βούλησι, στή μνήμη, βιώνεται εὐλογα ὡς ὑπαρξιακό τραῦμα πού κλονίζει βαθιά τήν αὐτοεικόνα μας.

4. Ἀρχιμ. Σωφρονίου, *Ὁψόμεθα τόν Θεόν καθὼς ἐστίν*, 1992, σ. 261.

Καθώς ἡ ἐν Χριστῷ ἀπόγνωση δέν ἀρκεῖται μόνο στήν ἀνάδυση τῆς ἐλπίδας ἀλλά γίνεται πραγματική συνάντηση μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἄλλωστε μᾶς ἔδειξε ὁ γέροντας Σωφρόνιος, τό ἐρώτημα λοιπόν ἀναδιατυπώνεται ὡς ἑξῆς: Ἡ φθορά στήν ἀκεραιότητα τοῦ ψυχισμοῦ, τήν ὁποία ἐπιφέρει ἡ ψυχική διαταραχή, εὐδώνει ἢ ἐμποδίζει τήν προσωπική συνάντηση μέ τόν Χριστό; Μέ ἄλλα λόγια, ἡ ὁδύνη τῆς ψυχικῆς διαταραχῆς κλείνει τόν δρόμο πρὸς τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἐπειδή κάποιες ψυχικές λειτουργίες ἔχουν φθαρῇ (ἐνίοτε ἀνεπανόρθωτα) ἢ ἐνδέχεται νά ἀνοίγει τόν δρόμο; Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι χρησιμοποιοῦμε τίς ψυχικές μας λειτουργίες ὄχι μόνο γιά νά προσεγγίσουμε τόν Θεό ἀλλά καί γιά νά ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό Αὐτόν, τότε δέν φαίνεται ἀπίθανο μιά ἀναστολή κάποιων ἀπό αὐτές νά ἐλευθερώνει δρόμους.

Γιά νά βεβαιωθοῦμε πῶς ἡ ἀρχετυπική ἐμπειρία τοῦ γέροντα Σωφρονίου εἶναι ἐφικτό νά ἐπαναληφθῇ σέ ψυχικά ἀσθενή, ὅπωςδήποτε θά χρειασθοῦμε ἐμπειρίες καί ἀφηγήσεις ἀπό τούς ἴδιους τούς πάσχοντες. Αὐτές, ἀφοῦ ἀξιολογηθοῦν ψυχολογικά καί πνευματικά, θά πιστοποιήσουν ὅτι καί ἡ ὁδύνη τῆς ψυχικῆς διαταραχῆς ἔχει τή δυνατότητα νά μεταβληθῇ σέ μήτρα ἐλπίδας. Ἀλλά ἀπαιτεῖται μεγάλη προσοχή ὥστε νά μήν ἐπέλθει σύγχυση μεταξύ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπογνώσεως καί ὁποιασδήποτε ἄλλης ψυχολογικῆς ἀπογνώσεως, τόσο διαδεδομένης στήν ἐποχή μας. Δέν γεννᾷ κάθε ἀπόγνωση τήν ἀποφατική ἐν Χριστῷ ἐλπίδα. Οἱ περισσότερες ἀπογνώσεις εἶναι ἢ ἐμπαθεῖς ἢ δαιμονικά ὑπαγορευόμενες.

Ἄν ὑπάρξουν τέτοιες ἐμπειρίες θά ἐπιβεβαιώσουν πῶς ἡ ψυχική διαταραχή εἶναι, ὑπό ὁρισμένους ὅρους καί συνθήκες, ἐφικτό νά συνδυάζεται μέ ἀρετή, ἢ καί ἀγιότητα. Καταγράφω ἐδῶ μιά ὀξυδερκή παρατήρηση τοῦ καθηγουμένου τῆς Ἱ. Μονῆς Σίμωνος Πέτρας ἀρχιμ. Ἑλισαίου: «Ἡ ἀρετή, ὡς δωρεά τοῦ Θεοῦ, δέν κάνει διάκριση ψυχοπαθολογικῶν καί μή ἀτόμων καί χαρίζεται ἀνεξαιρέτως ἐκεῖ ὅπου συνδυάζεται ἡ ταπεινή ἐπίγνωση τοῦ χαρακτήρος, μέ τά χαρίσματα καί τίς ἀδυναμίες, καί ἡ ἀνάλογη, σύμμετρη μέ τόν χαρακτήρα, τίς δυνάμεις καί τίς δυνατότητες, προσπάθεια ἐφαρμογῆς τῶν ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου... Ὑγιῇ, ἀλλά καί εὐθραυστα σκευῇ χαριτώνει καί ἀγιάζει ὁ Θεός. Αὐτό εὐλόγα μᾶς ὁδηγεῖ νά σκεφθοῦμε ὅτι στό πλαίσιο τῆς σύγχρονης κοινωνίας καί ἀμέσου ἐπικοινωνίας ἡ ποικιλία τῶν ἀνθρώπων μέ ὅλα τά συμπτώματα πού βαστάζουν

ἀποτελοῦν ἔλεγχο τῆς πνευματικῆς αὐτάρκειας τῶν κοινωνικά καί ψυχολογικά ὑγιῶν»⁵.

* * *

Σεβασμιώτατοι, σεβαστοί πατέρες, ἀδελφές καί ἀδελφοί,

Ὅσα εἴπαμε καί θά ἀναλύσουμε σέ τοῦτο τό συνέδριο ἰσχύουν κατά τόν παρόντα «αἰῶνα». Μόλις ἐπέλθει ἡ «ἡμέρα ἡ λαμπρά καί ἐπιφανής»⁶ ἐκλείπει ἡ συζήτηση περί ἐλπίδας. Διότι «ἐλπίδα πού βλέπεται δέν εἶναι (πιά) ἐλπίδα» (Ρωμ. 8: 24).

Πάντοτε μέ συγκινοῦσε ἡ υπόσχεση τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως, διότι μαρτυρεῖ γιά τό πόσο σοβαρά ἀντιμετωπίζει ὁ Θεός τόν πόνο τῶν ἀνθρώπων: «Καί θά ἐξαλείψει τότε ὁ Θεός κάθε δάκρυ ἀπό τά μάτια τους, καί ὁ θάνατος δέν θά ὑπάρχει πιά, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος θά ὑπάρχουν πλέον· ἐπειδή τά παλιά ἔφυγαν» (Ἀποκ. 21: 4). Μέχρι τότε ἔχουμε πολλή δουλειά νά κάνουμε γιά νά μποροῦν καί οἱ ψυχικά πάσχοντες συνάνθρωποι νά ἐλπίζουν.

5. Ἀρχιμ. Ἐλισαίου, Σχόλιο σέ περίπτωση. *Ψυχῆς δρόμοι*, τ. 13, 2017, σ. 141.

6. Εὐχή Μεσονυκτικοῦ.

HIS EMINENCE NIKITAS
FORMER METROPOLITAN OF THE DARDANELLES
–ARCHBISHOP OF THYATEIRA & GREAT BRITAIN–

IS THERE HOPE FOR THE YOUNG?

Allow me to begin this presentation by expressing my gratitude to His All Holiness, Ecumenical Patriarch Bartholomew, for giving me His blessing to be here and allowing me to participate in this 4th International Conference on Pastoral Health Care. I also wish to express my gratitude to His Eminence, Metropolitan Kyrillos of Rhodes for his gracious and kind hospitality. Of course, neither this conference nor my participation would be possible had it not been for the labors of the unconditional love of Father Stavros Kofinas, as well as his persistent voice and requests. He is, indeed, to be commended for the many sacrifices, long hours of work, dedication, and above all, his love for the Church and her healing ministries. He has opened new doors and brought a refreshing spirit into the scope of our diakonia. I congratulate Father Stavros for his daring and bold spirit and encourage him to continue and expand his efforts to help us all in learning more and sharing the healing diakonia the Church has entrusted to him and all of us. Let us be honest and admit that in some ways our dikonia and ministries have become nothing more than ritual and routine. I am reminded of a passage in the book *The Holy Fire*, by Robert Payne, who says the following:

“During the six hundred years following John Damascene, the Eastern Church seemed to sink into a long slumber. The doctrine was established, the ancient ceremonies remained unchanged, the precise rituals were determined, and the great Fathers of the Church remembered in the liturgies and endlessly commented upon by

scholars, seemed to walk by the side of the worshippers. For century upon century no breath of wind blew through Agia Sophia” (*Holy Fire*, Robert Payne, pg 268).

The authors continue making several very serious and true statements – many, or dare I say most of which, we would probably try to reject. But, what he writes is true of that time period, and I also believe it is true of our own days and times. It is not a question of dogma or doctrine – it is the reality that we have become stagnant, in many ways. We need a fresh wind, a breeze to come and give us life.

I say these things because I live the life of the Church and the faith in a very different manner than most hierarchs and clergy. I do not have parishes, clergy, congregations, and the other traditional relationships usually associated with a hierarch and his diocese. I am, simply, an instructor – but, I know some of the needs of our younger people.

If I might quote Payne, once again, “Religions are like men; they grow old and die unless the seed perishes and is born again. There was need of a new wind, a wave of freshness, a sudden flare of the spirit” (*The Holy Fire*, pg 268). While Payne is speaking of the past, his words certainly carry a very true and serious message for us today. And, it is critical that we see the efforts of Father Stavros in a similar light – as a soft and gentle breeze, bringing new meaning and dimensions to our diakonia.

It is both an honor and a blessing for me to be here and offer some thoughts about hope and the younger generations, as I serve as the Chair of the Patriarchal Committee for Youth. I have been asked to speak about –or better yet– to respond to the question “is there hope for the youth?”

The question or subject of my presentation is directed to a specific class or group of people – the youth. And yet, it actually is a question that speaks to each and every generation – “is there hope”. And, we have to be honest and admit that the definition of who is considered to belong to the class or group we call the youth has changed and, I am sure, will continue to change, as life expectancy and our use of language also change.

I believe that we must also ask ourselves when we pose this question, “what is the object of our hope”. When we ask some

young people “what do you hope for in life”, we find a wide range of answers and responses. Most young people, though, tend to look to the more temporal, the financial, material aspects of life. Their hopes have been geared to gain, an expression which seems to follow and be in line with the theological movement and understanding of a prosperity Gospel. Embracing this understanding, one has a belief that if he/she gives, donates, supports, and the like to a church and other noble causes, then God will, in turn, bless a person with wealth, health, and even security. As one preacher, who strongly opposes the ideology, stated – “the prosperity gospel simply teaches that God wants believers to be physically healthy, materially wealthy, and personally happy”. This is really a nice formula for life, even though it is simply void of a Christian message. This simple statement seems to appeal to many people, especially the younger generation, not only in the United States but also across borders and lands. It is a philosophy, though, which is clearly void of the true Gospel message. After all, we only need recall what we hear in the 2nd Epistle to Timothy – “God desires that all be people be saved and come to the knowledge of the truth” – nothing more, nothing less.

If you were to really think about it, the “prosperity Gospel” is nothing more than a false idol and it leads not to salvation; rather, it leads only to the loss of the soul and immortal life. That is because it is a false hope and an empty and meaningless dream. As the Psalmist King writes in the poetic verses of the Psalms, “Behold, the eye of the Lord is on those who fear him, on those who hope in his steadfast love, that he may deliver their soul from death, and keep them alive in famine. Our soul waits for the Lord, he is our help and shield. Yea, our heart is glad in him, because we trust in his holy name (Psalm 33:18-21).

Allow me, please, to share some additional comments with you, as I believe these thoughts tell us how young people think in the United States. While their thoughts and ideas may not appear to be a universal pattern that has yet to completely stretch across the globe, I believe they are telling us certain things which we must not only hear and listen to carefully but also prepare ourselves as to how we will respond. I share these thoughts, as I am in contact

with them on a different level or manner than most clergy. I do not see them in a parish or community setting; rather, I am in contact with them through the years of their studies at the university. These young people are the ones facing the most difficult challenges and questions and are the ones to whom we must give hope. That is, if there is a true and real hope, we can offer them.

The average young person who graduates university in the United States, finds himself/herself in serious debt, saddled with the burden of student loans. The debt of some students reaches into the tens of thousands of dollars. This fact then leads us to understand that this type of individual will initially hope for those things which will ease the burden and debt – a good, well-paying job with a nice salary and all the other benefits. Along with these hopes and dreams for the best job, come a host of other things that would complement the position – automobile, benefit packages, clothing, vacations, and the like. There is almost no thought of what we call the “spiritual aspects of life”. The average young person does not think about God, the afterlife, virtues, the Church and religious life, and on down the line. These thoughts usually are not part of the “package” of what matters or is of value. Their thought pattern is geared in another direction – a different path. They often place their hopes in “false idols”, if I can use that expression, and in other people. The wise Serbian Saint of the last century, Saint Nikolai Velimirovich, says: “He has a dead hope who hopes in himself and in other people; and he has a living hope who hopes in the living God. He has a dead hope who hopes in happiness and ease in this brief, earthly existence. He has a living hope who hopes in resurrection and immortal life in the Kingdom of heaven” (Pearls from the Prologue, pg 75). These thoughts by St. Nikolai seem to parallel the thoughts of the great teacher and ascetic, St. Isaac the Syrian. He writes:

“There is a hope in God that comes through the faith of the heart, which is good, and which one possesses with discernment and knowledge. And there is another, a false hope, which is distorted and which derives its existence from folly. The man who pays no heed to all that which perishes, but devotes himself entirely to the Lord both night and day, who gives thought to nothing

worldly because of his great assiduity in the virtues, and occupies his every leisure moment with divine things, and who for this reason neglects to produce food and clothing for himself, and the preparation of a place of shelter for his body, and all the rest: this man rightly and knowingly hopes in the Lord, for He will prepare his necessities for him. This truly is the hope which is both true and most wise” (*The Ascetical Homilies*, pg 63).

As Christians, we know and believe that “hope” is part of a triad, as we are reminded in the famous passage taken from Saint Paul’s letter to the Christian community in ancient Corinth. He writes: “so faith, hope, love abide, these three; but the greatest of these is love” (1 Cor 13: 13). Hope, one of the three great Christian virtues, is the confident anticipation of a positive future. It, therefore, makes sense and is understandable that we, as those entrusted with preserving the true message, would give hope to each and every generation, within the context of the faith, and in the community of love – in other words, this is the mission of the Church – to pour hope into a hopeless world and into the hearts of people who feel they have no hope at all. The words of Saint Paul, once again, come to mind, when he wrote to the community in Thessaloniki – we are not to be like those who have no hope (see 1 Thess 4:13). Hope is one of the characteristics of a Christian, although I feel that we often forget this. But, it is not the same hope which seems to characterize the thought patterns of today’s younger generations, as I mentioned earlier. Ours is not a hope limited by time and space – one based on material matter - ours is a hope without limits, not bound by time and space. We do not offer a vision which is finite, negative, and pointless.

If we accept the principle that there is no hope for the younger generation, then we have actually denied who we are and what we claim to believe. A Christian anticipates, prays, and labors in the present for what he/she hopes will come about in the future, as we affirm when we recite the Creed. We look to and hope in the general resurrection and for the mercy of God, the just judge.

There is an understanding that hope softens the soul, as it gives us the ability to eclipse our present trials, challenges, and sufferings. It is not an idea that tells us to “whitewash” things, but it gives us

the strength to face the challenges of life. Is this not what people feel when they come participate in the sacramental life of the Church – forgiveness of sins, everlasting life, restoration of health, and so much more. This is the hope that young people need, as they have become calloused and pulled from the path of salvation by the ways of our society and the trends of our times. As the well-known Roman statesman, Cicero, once said – “O tempora, o mores”.

Some people hear may remember Father Evagoras Constantinides, of blessed memory. As an introduction to the portion of his translation of the “Priest’s Service Book” (Agiasmatarion), he includes the following:

“In accordance with basic Orthodox Christian belief, the spiritual and physical illnesses of man are usually interconnected and interrelated.

Thus, the spiritual illnesses which are brought about by violation of the moral laws, such as guilt, anxiety, fear, apprehension, worry, psychosomatic illnesses, such as ulcers, nervous stomach, nervous breakdown, and more serious ones, even cancer, which constitute 70% of all illnesses. And, vice-versa, the illnesses which are brought about by physical causes, bring about upheavals and agony and depression and emotional disturbances, even despair, which shake one’s faith and trust in God.

And, so, it becomes necessary to face and combat these conditions through the spiritual means of grace which arouse in the ill person the desire to rid himself/herself of his/her sins through remorse and repentance, and regain his/her peace and calmness with God.

As a result of this renewed feeling of wholeness, forgiveness, and freedom from sins, the malady is either cured, in its spiritual aspect, through the sacramental effect of grace and, in its physical aspect, through the use of the physical means of the medical sciences. OR, if the malady remains uncured, there develops in the sick person the patience, strength and courage to endure and, through full confidence, trust and love for God, to be led to a peaceful and Christian end to his/her earthly life”.

We as clergy and those who labor in the vineyard of the Lord, are called to give this hope to the younger generation - and all members of society – through each and every means possible,

including and especially the sacramental life. But, this is only possible if we have a clear vision of our ministry and who we are. We are called to give and share with others that which we possess. If one possesses anger, hatred, envy, greed, and other negative passion in his/her soul, then he can only share that with others. But, if one possesses the virtues of faith, hope, and love, then he/she can share that with individuals and the world at large. Our personal witness, first and foremost, is critical in giving the message of hope to people. We need to remind people that Christ did not come to condemn the world but to save it – each person and the entire community of humanity. In other words, there is always hope and each and every person has a place in the Church.

The wise ascetic Saint Isaac the Syrian says: “The heart finds no peace from toil and from stumbling-blocks, until hope enters it, makes it peaceful, and pours joy into it. That worshipful and all-holy mouth spoke of this when it said: ‘Come unto Me, all ye that labour and are heavy laden, and I will give you rest.’ Draw nigh, he says, and hope in Me, and find rest from labour and fear.

This is exactly the message of the Church to the young people. “Yes”, there is hope – but, it is a hope rooted in Christ and the Gospel. It is not a hope in the temporal and vain expressions of life. Even the funeral service and the beautiful Idiomela remind us this, as we chant – “All human affairs are vanity”, especially when they are void of God and the grace He bestows on the world. But, the real message of hope can only be offered and given by people who are Christ-like. By this, I mean – open, kind, gentle, accepting, having a smile, joyful and all the other positive attributes that we often overshadow with other less-than-kind expressions and demeanor. After all, what would Christ say and do? He came to give the world hope that there is something better, something true, something called the Kingdom – which is also lived in this world.

These are our challenges.

KATERINA PEKRIDOU

IS THERE HOPE FOR THE YOUNG?

*Your Eminences, Dear Fathers,
Dear Sisters and Brothers in Christ,*

It is with great joy that I am among you today –such distinguished speakers and audience! - to explore together the question of hope in the midst of sorrows and the difficulties of life. I am bringing you cordial greetings on behalf of the Conference of European Churches, where I serve as Dialogue Secretary. I would like to express my gratitude to the Mother Church, the Ecumenical Patriarchate, as well as to Fr Stavros Kofinas, coordinator of the Network for Pastoral Health Care of the Ecumenical Patriarchate, for the kind invitation and opportunity to be with you.

I have been asked to respond to the question of whether there is hope for the young people. If I am to give an honest response to this question, I have to say that I am not sure there is-at least not for all. In my reflection, I will explain what I mean by that by describing first who the young people are today. Then I will offer some brief thoughts on their hopes and dreams, and lastly, I will talk about the church as a source of hope for the younger generations.

When we refer to “the youth”, it is important that we do not think of young people in an abstract way. It is not possible to consider and respond to all real situations of life, if we generalize. Generalizations and treating “the youth” as a homogenous group is often a weakness of our pastoral work and a problem also in the context of theological education, where often younger people are perceived as a passive group that only acts as a recipient, whether of pastoral ministry or theological formation.

So, who are the young people? Of course, on the one hand we have children, and on the other hand, we have young adults from 18-30 years of age. My reflection focuses on the second group, even though some of the aspects I will touch upon are also true for children.

Within the group of young adults, there are those who were born in an Orthodox family in a social context where the Orthodox Church is the norm, they received proper catechesis, and were raised with the traditional Orthodox values. In the group of young adults, we also have those who were born in an Orthodox family in a context where the Orthodox Church is a minority, and where the traditional Orthodox values are not the norm or are being challenged. We have those who are nominally Orthodox; they were born to an Orthodox family and were baptized as children, but are not actively involved in the life of the church. We have young adults who converted to the Orthodox Church and finding it hard to embrace certain cultural interpretations of faith; at the same time, we have those who converted to the Orthodox Church and are finding their balance. We have young married couples, and single young adults looking for an Orthodox partner. We have mixed marriages and children in the context of these marriages who grow between two Christian traditions. We have young one-parent families, and we have young adults attracted to the same sex and struggling to live out their Orthodox faith. We have young people, who for various reasons, are the ones who raise their younger siblings. We have young adults living with some kind of disability or chronic illness, or young people who themselves are the care-takers of parents living with disability or a long illness.

There are those young people who have experienced loss or abuse, those who have been through a rough period in their life, as they had to deal personally (or in the context of family) with severe illness, perhaps a miscarriage, or some kind of addiction.

Further, we have students in their early stages of studies, and young adults with one or more academic degrees, or with a Master degree and/or a doctorate title. We have young people who are craftsmen, those who work in public services or as teachers, farmers, those who work at bars and restaurants (and of course many

other..), and those who deal with science and bring expertise in a variety of academic fiends.

We have those young people who migrated to another country willingly or because they were forced to do so due to a variety of reasons, and they now live in a new social and cultural context; some adapting to the new conditions, and others finding it hard to integrate. And of course the list goes on.

All these real situations of life I mention here not because I want to bore you, but because I wish to stress that when we talk about the youth, there is a variety of experiences and realities that we need to consider that may be quite different to our experiences and reality. However, as baptized members of the church, we all belong to the same Body of Christ.

When thinking of this variety of experiences of young people, and going back to the question of whether there is hope for the young, it is also helpful to consider how successful we are in engaging young people actively in the life of the Church. Let us think of your own parishes: how many young people come to the services on a regular basis? Are there young people holding a position of responsibility in the community? For instance, how many serve at the parish council, and are involved in youth work? How many have other ministries and functions in the parish? How many young people come to confession? How is the church relevant to their experiences?

After having given this introduction/lecture on how we should avoid generalizations, I am now moving to the second part of this reflection that is on the hopes and dreams of young people, and I am going to generalize as I describe common hopes and expectations of younger generations.

What are young people's hopes?

A few days ago, on a phone conversation with Fr Kofinas, he was explaining how during a visit to a parish in the USA, he asked the local priest about the hopes of young people. The response he received was that young people hope in the American dream, i.e., "the ideal that the government should protect each person's opportunity to pursue their own idea of happiness". As we know,

the Declaration of Independence established that: “We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness.” I dare to say that this right of life, liberty and happiness, this dream and hope of “equal opportunity available to all so that the highest aspirations and goals may be achieved”, is shared by young people worldwide (it’s only that Americans were honest enough to put it in writing!).

For many, this dream may be realized in creating a family, or making money, in being successful and famous, or having a beautiful house and an expensive car. All these earthly and material things they are hoping for are often becoming an increasing source of anxiety for the younger generation instead of sources of hope and happiness. To give you an example, (one of the top priorities for young people today which is) receiving good education, one that would desirably result in securing a well-paid job linked to the fulfillment of basic needs and possibly a respectable social status, is becoming a luxury due to increases of fees of higher institutions, and financial difficulties of institutions worldwide. And of course there are many other examples. In this way, the most fundamental hopes and aspirations of the young people remain unanswered and unsatisfied: for instance, their hope to belong somewhere, to be accepted, to be recognized, to be understood, to be loved; their hope that they will be forgiven, that they will be cared for and supported, that they will hear a word of encouragement when they are shattered.

The Church as the source of hope

How then can the Church be a source of hope for the young people? The hope that the Church brings to the world is not just a dream or wishful thinking. Hope, in the biblical stories and the life of the Church, goes hand in hand with faith and love. Plenty of biblical scholars have noted that in the Scriptures these three words are always related. In Koine Greek, hope (ἐλπίς) has the meaning of “a desire combined with expectation”; it means “to trust, to have confidence”. Hope then can be seen as synonymous with faith.

Hope is not the same as optimism. Optimism is rooted in a person's own ability to visualize a positive situation in the midst of hardship at present. Hope on the other hand, is rooted in faith in the Triune God, who so loved the world that He gave his only Son to sacrifice for it. Hope is rooted in the conviction that a transformed world will come as God promised us. It is the unshakable assurance rooted in God and his promises that leads us to a confident expectation and anticipation of God's justice and peace; it is the conviction that God can bring healing; it is the deep faith in all the events where God revealed himself in history and the belief in the Resurrection.

This is exactly the point where I'm skeptical about whether there is hope for the young. Not because God's promises are not true for them, not because the Holy Spirit is not active in the life of the church anymore, but because we fail to communicate to the young people the vision of a new heaven and a new earth. We have a beautiful theology accumulated over centuries, in our preaching and teaching we use loaded theological terms, but what do we actually mean by them? How does our theology translate in our everyday life? We need to give meaning and depth to our words, to engage more deeply with the younger generation. What does the Kingdom of God mean for them? What does it mean that Christ was crucified, he died and was risen again?

For me, the only way to bring hope, is to actually BE the hope in the world. To give hope is to be Christ-like, to lead by example, to be with those in need and distress. We need to respond to all these fundamental hopes or needs (that I mentioned above) and which of course are true for all human beings, young and old. We need to be willing to act as Christ's disciples (ἀπόστολοι) in the world. It is not easy; there is a price to pay. But we have never been promised that it will be easy and that everything will be ok. On the contrary, we are promised the Cross, but we are reassured that "Hope knows that God's vision of this world ends in doxology" (Prof. David Baer). Again, we need to live as Christ's disciples (to be ἀπόστολοι, those who are sent to the world), to inspire trust and relationships, to live faithfully and flourish wherever we are. This is the life of holiness, the life of our saints that we so honour in

the church. If we shy away from the problems of this world, there is no hope in the world.

There are a few final remarks I would like to make with regard to the present day that I believe are important when we consider the question of hope for the young. First, the high mobility of young people (e.g. many of them have lived in different countries, they travel more frequently than in the past) and the huge advance of technology and communication. These both expose young people to all kinds of news and information instantly. The question that rises then is how does the Church respond to that? On the one hand, can the church keep up with the new ways of communication, and on the other hand, can the church provide an informed opinion on current matters?

The second observation that I would like to bring to our discussion is the increasing realization among young people of the failure of political and economic systems worldwide to give hope for the future and a sense of security. Young people experience the limitations of political, economic and social systems to bring about a just and peaceful world; they are confronted with the pain deriving from the world's systems being unsuccessful to give human life meaning.

At the same time, another distinctive mark of our time, is an increasing feeling of dissatisfaction among young people combined with an attitude of questioning the traditional values of the church and sources of authority, as well as questioning any kind of hierarchy in society and the life of the Church. There is a kind of "I've had enough" feeling among young people (towards society and the institutional church) and I'm afraid that we are not reflecting seriously on its possible consequences.

I would like to conclude with a rather extensive quote by Jack Robinson, American Professor who serves as a missionary in Africa, as I believe that it summarizes well the meaning of hope:

"Hope is the virtue that's linked with the unfolding of human history and the unfolding of our own lives in history. And perhaps it's because we know the Lord of history that our hopes can be more than wishful thinking. If I quit hoping I would quit living. It's really a more important element in our lives than perhaps we

often realize. And hope can legitimately be placed not only in God but also in people. That's where Jesus and Paul placed their greatest hopes apart from the work of God himself. It was less in institutions and more in the people they were discipling that they placed their hopes for the future of the church in the world. It would be a very instructive procedure for us as individuals and as Christian communities to review the points at which we are placing our hope as we think about the will of God for us in this world. But ultimately, it's our faith in what God is doing and has promised to do that gives us hope in what we might be able to accomplish in partnership with him in this world and in the fulfillment of his purposes for us."

Thank you for your attention!

Ἀρχιμ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΔΙΑΚΟΝΩΝΤΑΣ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Τόν Φεβρουάριο πού μᾶς πέρασε κατόπιν τῆς ἀδείας τοῦ Μητροπολίτη Ἰλίου, Ἀχαρνῶν καί Πετροπόλεως κυρίου Ἀθηναγόρα μιά ομάδα 4 κληρικῶν ἀπό τήν ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν ξεκινήσαμε μιά σειρά ἐβδομαδιαίων ἐπισκέψεων στό κέντρο κράτησης ἀνηλίκων στόν Αὐλώνα Ἀττικῆς. Ἡ δράση αὐτή σχεδιάστηκε καί υλοποιήθηκε ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ ιδρύματος νεότητας καί οἰκογένειας τῆς ἱερᾶς ἀρχιεπισκοπῆς μέ σκοπό τήν ψυχολογική ὑποστήριξη τῶν νέων τῶν φυλακῶν. Ἐκεῖ ζοῦν περίπου 200 μέ 250 κρατούμενοι ἡλικίας ἀπό 17 ἕως 22 ἐτῶν κυρίως Ἑλληνες ἀλλά καί ἀπό ἄλλες χῶρες διαφόρων θρησκευμάτων.

Ἡ ἀρχική ιδέα ἦταν γιά δύο ὥρες κάθε ἐβδομάδα 2 ἱερεῖς νά βρίσκονται στόν χώρο τῆς ἐκκλησίας τῆς φυλακῆς τήν ὥρα πού θά προαυλίζονται οἱ κρατούμενοι· ὁ ἕνας ἱερέας θά μιλοῦσε στήν ομάδα τῶν παιδιῶν πού θά εἶχε συγκεντρωθεῖ καί ὁ ἄλλος λίγο πιό πέρα θά ἐβλεπε ἀτομικά ὅποιο κρατούμενο τό ἐπιθυμοῦσε γιά λίγη ὥρα. Ἐδῶ νά κάνω μία παρένθεση καί νά ἀναφέρω ὅτι σκοπός μας δέν ἦταν νά ἐξομολογήσουμε τοὺς κρατουμένους ἢ νά παρέχουμε θρησκευτικές ὑπηρεσίες σέ πρώτη φάση τουλάχιστον, χωρίς βέβαια αὐτό νά μᾶς ἔχει ἀπαγορευτεῖ, γιατί πολύ ἀπλά ἐξομολόγηση καί θεῖες λειτουργίες γίνονταν ἄλλες μέρες καί ὥρες ἀπό ἱερεῖς τῆς μητροπόλεως Ἰλίου. Σκοπός μας ἦταν νά εἴμαστε ἐκεῖ γιά παρέχουμε ἀπλά ὑπηρεσίες συμβουλευτικῆς. Δέν θέλαμε νά συνδέσουμε τήν παρουσία μας μέ τήν παροχή ὅποιοσδήποτε ὑλικῆς βοήθειας γι' αὐτό καί δέν εἶχαμε μαζί μας στίς πρῶτες ἐπισκέψεις τίποτα οὔτε κἂν ἕνα μικρό κέρασμα.

Πρὶν ξεκινήσουμε τίς ἐπισκέψεις μας κάναμε μία συνάντηση μέ

δύο από τις ψυχολόγους του ΚΕΘΕΑ πού κάνουν τις ομάδες άπεξάρτησης στη φυλακή καθώς και άρκετές συναντήσεις με την υπεύθυνη της κοινωνικής ύπηρεσίας των φυλακών όπου μάς έδωσε άρκετές πληροφορίες για τον χώρο πού έπρόκειτο νά δραστηριοποιηθούμε.

Ένα από τά πολλά πού μάς είπαν είναι πώς τά παιδιά πού θά συναντήσουμε, μάλλον έχουν πολύ δρόμο νά διανύσουν μπροστά τους στό σωφρονιστικό σύστημα, αυτή ή φυλακή δέν θά είναι ή τελευταία τους αλλά ή πρώτη τους. Ή ταμπέλα του παραβατικού – του άπόκληρου – του περιθωριακού – του χρήστη – του κλέφτη θά τά άκολουθεϊ ίσως μέχρι τό τέλος της ζωής τους. Όπως άκούσαμε και χθές πολλοί άνθρωποι μεγαλώνουμε με μύθους, κάποιιοι λοιπόν από αυτούς τους μύθους σου λένε διάφορα όχι τόσο φανταχτερά και όμορφα και δυστυχώς είναι όλα ψέματα. Ό πόνος, τά βάσανα και ή πληγή γίνονται στολίδι και παράσημο στη ζωή αυτών των παιδιών όταν μόνο αυτό άκούνε και ζούν από την παιδική τους ηλικία. Άραγε είμαι κάποιος, είμαι κάτι όταν δέν πονώ, αν δέν γκρινιάζω, αν δέν παραπονιέμαι, είμαι άραγε μόνο πόνος και βάσανα ή ύπάρχει και κάτι άλλο πίσω από την κουρίνα της φρίκης του ψυχικού πόνου, έγώ άραγε έχω έπιλογές ή είμαι καταδικασμένος από φυλακή σε φυλακή;

Τά περισσότερα παιδιά πού μάς προσέγγισαν ήταν έλληνες και ξένοι ρομά από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, όμως είχαν μερικά κοινά χαρακτηριστικά τά όποια πιστεύω πώς άξιζει νά τά αναφέρουμε, κανένας δέν είχε πάει σχολείο για πάνω από 3 ή 4 χρόνια, οί πατεράδες αυτών των παιδιών όσοι ήταν στη ζωή ή δέν τά είχαν έγκαταλείψει ήταν χρήστες ουσιών ή άλκοολικοί. Στα μάτια τους ή μητέρα τους φάνταζε μιά μικρή αγία ή ήρωίδα άσχέτως αν ή ίδια είχε πρωτοστατήσει σε πράξεις κακοποίησής τους. Ή διαφορά ηλικίας με τους γονείς τους ήταν μικρή ενώ οί ίδιοι αν και 19 ή 20 χρονών είχαν τουλάχιστον 2 παιδιά και ή γυναίκα τους, τους είχε έγκαταλείψει για κάποιον άλλο την περίοδο της κράτησης.

Τά παραπάνω είναι μερικά μόνο από τά στοιχεία πού μάθαμε γι' αυτούς από τις συζητήσεις μαζί τους. Δέν είναι προϊόν κάποιας συστηματικής έπιστημονικής έρευνας.

Οί συναντήσεις ξεκίνησαν με 5 ή 6 άτομα και σιγά σιγά ό αριθμός μεγάλωνε. Έτσι δημιουργήθηκε ένας σταθερός πυρήνας 8 ή 9 παιδιών πού έρχόντουσαν κάθε Τρίτη και μαζί με αυτούς άλλοι 40 περίπου

πού δέν ἦταν κάθε ἐβδομάδα καί διάφοροι ἄλλοι πού ἀπλά ἔμπαιναν στήν ἐκκλησία ἀναβαν ἕνα κερι, ἔλεγαν δύο λόγια προσευχῆς καί ἔφευγαν. Κάποιοι μᾶς προσέγγισαν μέ τήν ἐλπίδα νά τοὺς φέrouμε τηλεκάρτες ἢ νά τοὺς βάλουμε λεφτά στό λογιστήριο τῆς φυλακῆς ἢ νά πᾶμε στή δίκη τους γιά μάρτυρες ὑπεράσπισης. Ἀρκετοί ἦταν ἐκεῖνοι πού ἐρχόντουσαν νά τοὺς διαβάσουμε μιά εὐχή νά πάει καλά ἡ δίκη, νά μὴν ἔχει νεῦρα ὁ δικαστής καί νά τοὺς πιστέψει ὅτι εἶχαν κάνει κλοπὴ ἀλλὰ ὄχι τήν κλοπὴ γιά τήν ὁποία δικαζόντουσαν.

Οἱ συναντήσεις συνεχίζονται μέχρι καί τώρα. Ἔχουμε διατηρήσει ἕνα σύνδεσμο μέ μερικά παιδιά, κάποια δέν ἦρθαν γιά νά μᾶς ζητήσουν ἀπολύτως τίποτα. Δέν θά ξεχάσω ποτέ τόν Μάριο, ἕνα ἑλληνορωσο πού μιά μέρα περίμενε νά φύγουν ὅλοι καί καθῶς κλείδωνα τό λουκέτο τῆς πόρτας τῆς ἐκκλησίας μέ ρώτησε σχεδόν δακρυσμένος, «πάτερ, ἄραγε μπορεῖ νά μέ συγχωρέσει ὁ Θεός, ὅταν ἤμουν στή χρῆση ἔδερνα συνεχῶς τῇ μητέρα μου ἢ κάποιον ἄλλο κρατούμενο τόν Βαγγέλη πού μοῦ εἶπε πῶς, ἐγώ πάτερ τόν Θεό δέν τόν ἤξερα, ἐδῶ στή φυλακὴ τόν γνώρισα καί εὐτυχῶς πού μπῆκα ἐδῶ μέσα γιατί θά ἔκανα πολύ χειρότερα ἂν ἤμουν ἔξω».

Κάθε Τρίτη μᾶς περιμένουν καί μᾶς ἀναζητοῦν, οἱ προσωπικές τους ἱστορίες μᾶς ἔχουν ἀγγίξει βαθιά. Ἔρχονται γιά νά μᾶς ποῦν ξανά καί ξανά τό πόσες ἐνοχές ἔχουν γιά ὅσα ἔχουν γίνει, θά ἤθελαν νά γυρίσουν τόν χρόνο πίσω καί νά τὰ ἀλλάξουν ὅλα. Ξέρουμε ὅμως πῶς ἂν βγοῦν ἔξω καί γυρίσουν στίς οἰκογένειές τους τό πιό πιθανό εἶναι νά κάνουν καί πάλι τὰ ἴδια. Τὰ οἰκογενειακά τους συστήματα θά τοὺς θυμίσουν τήν ταμπέλα πού τοὺς φόρεσαν πρὶν χρόνια καί θά φροντίσουν νά μὴν τοὺς ἀφήσουν νά διαφοροποιηθοῦν.

Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἱστορία τῶν δύο ἀδερφῶν, τοῦ Ραφαήλ καί τοῦ Παναγιώτη, παιδιά ὑπὲρ πολύτεκνης οἰκογένειας, ἀπὸ τὰ 8 τους χρόνια σέ ἰδρύματα ἢ στὸν δρόμο, καί ἀπὸ τὰ 15 τους σέ ἀναμορφωτήρια, μέ δύο μεγαλύτερες ἀδερφές στή φυλακὴ, ὁ πιό κοντινός τους ἄνθρωπος μιά ἐπιμελήτρια ἀνηλίκων, κάθε τους ἐπαφὴ μέ τήν πατρική τους οἰκογένεια μιά σφοδρὴ σύγκρουση, παρόλα αὐτὰ τό παράπονο «γιατί δέν μέ παίρνει τηλέφωνο ἢ μάννα μου», ρωτᾷ ὁ Ραφαήλ, καί ἀπὸ τήν ἄλλη κάθε φορά πού τόν παίρνει κλείνεται δύο μέρες στό κελλί μέ μελαγχολία, ὁ δὲ Παναγιώτης εἶχε καταφέρει ὅσο ἦταν ἔξω νά ξεμπλέξει, εἶχε βρεῖ καί δουλειά, ἕνα τηλεφῶνημα τῆς μάννας του ὅμως τόν γύρισε πίσω στήν πόλη κα-

ταγωγής του και σέ λίγους μήνες ήταν και πάλι στη φυλακή μαζί με τόν βαρυποινίτη αδερφό του.

Άόρατα σχοινιά έχουν δέσει εκείνους με τις οικογένειές τους και θέλει αγώνα και ειδική βοήθεια για νά κοπούν, για νά μπούν τά όρια, για νά μπορέσουν και αυτά τά παιδιά από τις παρυφές της κοινωνίας και της ζωής νά ανέβουν ψηλότερα. Τά όρια και ή φροντίδα είναι δύο ξεχασμένες λέξεις στη ζωή τους, δέν τά έμαθαν ποτέ, δέν τά γνώρισαν και ήρθε ή κοινωνία νά τούς τό θυμίσει με ένα σκληρό τρόπο.

Πρίν προχωρήσω στίς σκέψεις πού μου γεννήθηκαν σχετικά με τήν έλπίδα θά ήθελα νά μοιραστώ μαζί σας τή συγκλονιστικότερη για έμένα έμπειρία.

Πρόκειται για όσα έζησα τις ήμέρες του Πάσχα, τή μεγάλη Παρασκευή και τό μέγα Σάββατο.

Η ακολουθία του έπιταφίου έγινε τό μεσημέρι της μεγάλης Παρασκευής, κάποιες έθελόντριες από τό Διόνυσο Άττικής πού έρχονται για χρόνια στη φυλακή είχαν στολίσει τόν έπιτάφιο και είχαν έτοιμάσει τήν εκκλησία με τόν ιερέα του Αύλωνα από τήν προηγούμενη.

Άφου κάναμε μία σύντομη άποκαθήλωση, ξεκινήσαμε νά ψάλλουμε όλοι μαζί τά εγκώμια του έπιταφίου και μετά τά παιδιά σήκωσαν τόν έπιτάφιο και βγήκαμε στους διαδρόμους της φυλακής. Σέ λίγο βρεθήκαμε σέ ένα από τά προαύλια και κάναμε μία στάση.

Παντού τσιμέντο, δύο άδεια ποδοσφαιρικά τέρματα και ψηλοί βαμμένοι με γκράφιτι τοίχοι, τοίχοι ψηλοί γεμάτοι συρματοπλέγματα, σάν εκείνους τούς τοίχους πού χτίζουν οί καρδιές όταν πληγωθούν και δέν θέλουν πιά νά σχετιστούν και νά συναντήσουν κανένα. Τά παιδιά εκείνα ήταν σάν νά κουβαλούσαν στά χέρια τους ένα δικό τους νεκρό, ένα πολύ στενό τους συγγενή, ένα νεκρό πού ήξερε και από άδικία και από πληγές. Τί κρίμα σέ κάποιους ανθρώπους ή σκιά δέν είναι κρυμμένη και στό πίσω μέρος αλλά μπροστά στήν πρόσοψη και διαφεντεύει τή ζωή τους.

Τήν επόμενη μέρα τό μέγα Σάββατο, πήγαμε ξανά όλοι τό μεσημέρι για τήν τελετή της αναστάσεως. Και εκεί ή συγκίνηση ήταν μεγάλη, αρκετά μάτια ήταν δακρυσμένα παρόλα τά δάκρυα όμως τά πρόσωπα ήταν χαμογελαστά έψαλαν όλοι μαζί ξανά και ξανά τό Χριστός Άνέστη και δέν ήθελαν νά μās αφήσουν νά φύγουμε.

Άμέσως μετά ήθελαν κάποια παιδιά νά έξομολογηθούν, κάποιες

στιγμές πραγματικά ό τρόπος πού κάποιιοι άνθρωποι ανοίγουν τήν ψυχή τους μās αφήνει άφωνους και έκστατικούς και λές πώς άξίζει και κόπος και κούραση δική σου έστω για εκείνον τόν ένα πού ήθελε νά γονατίσει μπροστά στόν Σταυρό του Κυρίου και νά ζητήσει έλεος και νά έχει μάρτυρα σέ αυτό όλόκληρη τήν εκκλησία στό πρόσωπο του ιερέα.

Όλους αυτούς τούς μήνες από τή φυλακή έγώ πήρα πολύ έλπίδα γιατί είδα βλέμματα νά αλλάζουν και αγρίμια νά ήρεμοϋν. Από τήν άλλη μεριά όμως προβληματίστηκα πολύ για τό πιο τελικά είναι τό όριο σέ αυτό πού όνομάζουμε περιθώριο τής ζωής, ποιός ζει στό περιθώριο και ποιός είναι μέσα;

Όλα τά παιδιά αυτά πού είναι στή φυλακή αλλά και τά άλλα πού είναι στά ναρκωτικά και τά άλλα πού ζοϋν χωρίς νά αναλαμβάνουν τήν προσωπική τους ευθύνη και δέν ενηλικιώνονται ψυχολογικά ποτέ έχουν ζήσει λίγο ή πάρα πολύ σέ μία οικογένεια.

Άρα αν αποφασίσουμε, αν δουλέψουμε κοιτώντας τό μέλλον και όραματιζόμενοι ποιά εκκλησία και ποιά κοινωνία τών προσώπων θέλουμε δέν θά πρέπει νά δουλέψουμε μόνο μέ τούς νέους αλλά κυρίως μέ τήν οικογένεια και τούς γονείς τους άλλιώς ότι κτίζουμε θά γκρεμίζεται εύκολα και γρήγορα. Η θεραπεία και πρόληψη δέν μπορεί νά πατήσσει στό πουθενά, χρειάζεται άξίες, πηγές προσωπικής δύναμης και όχι άπλά ψυχική άνθεκτικότητα. Ό πιο άποτελεσματικός φορέας νά διδάξει μία άξία και μία ιδέα είναι ή οικογένεια, δέν έχει έφευρεθεί άκόμα άποτελεσματικότερος παιδαγωγός. Η εκκλησία φυσικά και έχει πολλά νά πει και νά δώσει αλλά αυτά πού θά δώσει χρειάζονται ένα πλαίσιο, ένα καρποφόρο έδαφος για νά άνθίσουν.

Όταν ταξιδεύουμε μέ τό αεροπλάνο στίς όδηγίες πού μās δίνουν οί αεροσυνοδοί διευκρινίζουν πώς σέ περίπτωση άποσυμπίεσης θά πέσουν κάτι μάσκες μπροστά μας, αυτές πρώτα τίς φοράει ό γονέας και μετά ό γονέας άφου φοράσει τή μάσκα τή φοράει και στό παιδί, ένας λιπόθυμος γονέας δέν μπορεί νά φροντίσει ούτε τόν εαυτό του ούτε τό παιδί του. Τό αυτό συμβαίνει μέ όλες τίς σχέσεις φροντίδας. Άλλωστε και τό πατριαρχικό δίκτυο ήταν και είναι μία προσπάθεια φροντίδας τών φροντιστῶν. Η έλπίδα συνδέεται άμεσα μέ τό υποστηρικτικό δίκτυο πού έχει ένας άνθρωπος, αν κάποιος μεγαλώσει μέσα σέ ένα οικογενειακό σύστημα πού υπήρχε αυτό τό υποστηρικτικό δίκτυο άντιμετωπίζει τελείως διαφορετικά τίς δυσκολίες τής ζωής.

Ἡ παρουσία τοῦ ἱερέα στή φυλακή ἢ όπουδήποτε ἄλλοῦ ὅπου ζοῦν ἄνθρωποι μέ τραυματικές ἐμπειρίες πρώιμης ἡλικίας ἔχει σκοπό τήν ἐνστάλαξη ἐλπίδας ὅχι ἀπλά μέσα ἀπό ἕνα ξερό θεολογικό κήρυγμα ἀλλά μέσα ἀπό μία ἐπανορθωτική ἐμπειρία σχέσης.

Ἄν ἐγώ εἶμαι ἀποσυνδετικός, ἀκατανόητος, ἀπροσάρμοστος, ἀπρόσιτος, ἀπροσδιόριστος, ἀδιάφορος, ἀνελέητος καί ἀνορίοτος πῶς θά ὑπάρξει ἐπανορθωτική ἐμπειρία; Θά εἶμαι καί ἐγώ σάν τόν πατέρα πού εἶχαν, μία ἀπό τά ἴδια. Αὐτά τά παιδιά ὅλοι οἱ φροντιστές τους τά ἐγκατέλειψαν ἢ τά κακοποίησαν, θά κάνουμε καί ἐμεῖς τό ἴδιο;

Ἐνα ἀκόμη στοιχεῖο πού πρέπει νά ἔχουμε στό μυαλό μας ὅταν προσεγγίζουμε ἀνθρώπους πού παλεύουν γιά τήν ἀλλαγὴ εἶναι πῶς ἴσως ἄλλο πρᾶγμα νά θέλουν νά ἀλλάξουν αὐτοί καί ἄλλο νά ἔχουμε στόν νοῦ μας ἐμεῖς. Σάν νά θέλουμε νά τοὺς βγάλουμε ἀπό τό ἕνα περιθώριο καί νά τοὺς βάλουμε σέ ἕνα ἄλλο. Γι' αὐτό ἔχει σημασία νά διερευνήσουμε τίς ἀνάγκες τους ἀλλά καί νά ξέρουμε καλά τί ἀκριβῶς θέλουμε καί μποροῦμε νά προσφέρουμε ἐμεῖς. Αὐτό πού ἔχουμε νά τοὺς ποῦμε θά πρέπει νά εἶναι μεταγλωττισμένο στή γλῶσσα πού καταλαβαίνουν εἴτε γιά νά τό δεχθοῦν εἴτε γιά νά τό ἀπορρίψουν.

*Σεβασμιότατοι, σεβαστοὶ πατέρες,
κύριες καί κύριοι σύεδροι,*

Ὅλοι θά ἔχετε νά καταθέσετε πολλές περιπτώσεις ἀπό τήν προσωπική σας διακονία ἀνθρώπων πού ἡ ζωὴ δέν τοὺς τὰ ἔδωσε ὅλα ἢ πού τοὺς ἔδωσε περισσότερα ἀπό ὅσα χρειάζονταν σέ συναισθηματικό καί ὑλικό ἐπίπεδο. Οὔτε τό λίγο εἶναι ἀρκετό οὔτε τό πολύ χωνεύεται. Οἱ ἐποχές ἀλλάζουν, ὁ χρόνος τρέχει καί οἱ ἄνθρωποι μένουμε διψασμένοι γιά κοινωνία καί ζωή. Ἄν στόν δρόμο σας βρεθεῖ κάποιος πού μέ τὰ δικά σας κριτήρια εἶναι στό περιθώριο σταματήστε, κοιτάξτε τον καί σκεφτεῖτε τί κοινό ἔχω ἐγώ μέ αὐτόν, ἂν δέν βρεῖτε κάποιο κοινό νά πᾶτε νά ἐξομολογηθεῖτε ἀμέσως, ἂν βρεῖτε ἔστω καί ἕνα τότε ἔχετε ξεκινήσει τὴ σύνδεση μαζί του καί ὑπάρχει ἐλπίδα καί γιά σᾶς καί γιά κεῖνον καί γιά ὅλους μας.

ΑΘΗΝΑ ΜΑΡΟΥΔΑ-ΧΑΤΖΟΥΛΗ

ΖΩΝΤΑΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΤΟΥ ΑΝΗΚΕΙΝ

Θά μιλήσω ως κοινωνική ψυχολόγος αλλά και ως ψυχοθεραπεύτρια και αναλύτρια ομάδας, μέσα από τις έμπειρίες πού μου έδωσε αφ' ενός ή καθημερινή συνάντησή μου με τούς φοιτητές, πού τόσο εύκολα μπορούν νά επιλέξουν νά μπουν στό περιθώριο δημιουργώντας δικές τους ομάδες τοῦ ἀνήκειν, αφ' ἑτέρου ως θεραπεύτρια μέσα ἀπό τή σχέση μέ τό στιγματισμένο ἀπό τόν ψυχικό πόνο ἄτομο, τό διαφορετικό ἤ καί τό περιθωριακό.

Ἐκεῖνο πού θέλω νά ὑποστηρίξω εἶναι ὅτι ὑπάρχει σαφής σύνδεση μεταξύ τῆς ἐγγενοῦς ἀνάγκης τοῦ ἀτόμου νά ἀνήκει σέ μιά ομάδα ἢ σέ μιά σχέση μέ τά φαινόμενα τῆς περιθωριοποίησης, καθώς καί μέ τήν ἀνάπτυξη καί διατήρηση τῆς ψυχοκοινωνικῆς ταυτότητας τοῦ ἀτόμου καθώς καί τῆς ἀνάπτυξης τῆς ἀνθεκτικότητας.

Θά ἤθελα ἐπίσης νά τονίσω ὅτι ἡ σύνδεση τοῦ ἀτόμου μέ 'ομάδες τοῦ ἀνήκειν' μπορεῖ νά βοηθήσουν τό ἄτομο πού βρίσκεται στό περιθώριο, τό ἄτομο χωρίς ἐλπίδα, νά ἀναπτύξει τήν ἀνθεκτικότητα (resilience) ἀπέναντι στίς δυσκολίες τῆς ζωῆς, καί νά ἀντιληφθεῖ καί νά ἀντιμετωπίσει τίς προσωπικές του δυσκολίες ὡς μιά συλλογική πάλη (Wexler et al., 2009).

Ἐρευνες ἔχουν ἐπανελημμένως δείξει πώς ὅταν αὐτή ἡ ἀνάγκη δέν ικανοποιεῖται, συμβαίνουν ψυχολογικές καί φυσιολογικές συνέπειες ὅπως:

- Ἀνικανότητα δημιουργίας δεσμών,
- Συναισθήματα ἀνασφάλειας,
- Συναισθήματα ζήλειας,
- Μοναξιά,
- Αὐξημένα συναισθήματα ἐνοχῆς,

- Άνικανότητα ανάπτυξης της ψυχοκοινωνικής ταυτότητας και του αυτοπροσδιορισμού,
- Ανάπτυξη διαφόρων μορφών ανθεκτικότητας.

Ζώντας στο περιθώριο και ψυχοκοινωνική ταυτότητα

Ποιός είναι στο περιθώριο; Ποιός περιθωριοποιείται; Είναι τά ερωτήματα που εύλογως τίθενται αρχικά: Ό άστεγος, ό πρόσφυγας ή ό μετανάστης, τό άτομο μέ αναπηρία, ό ψυχικά πάσχων, καθώς και τά άτομα που απαντώνται στίς περιφερειακές ομάδες όπως, όμοφυλόφιλων, άμφιφυλόφιλων, *transsexual*, διεμφυλικών, και πολλές άλλες ομάδες, είναι τά άτομα που επίσης μπορεί νά επιλέξουν νά ζούν στο περιθώριο, ή περιθωριοποιούνται έξ αίτίας της διαφορετικότητάς τους.

Κάθε μία από αυτές τίς ομάδες έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όμως, έκτεταμένες έρευνες αναφέρονται στή συναισθηματική μοναξιά ως κοινό παρονομαστή των περισσότερων από αυτές τίς ομάδες μαζί μέ χαμηλή εκτίμηση έαυτου, συναισθήματα ταπείνωσης, άπαξίωσης του έαυτου και στιγματισμού, όπως στήν περίπτωση των άστέγων, συναισθήματα άποκλεισμού, άπομόνωσης και άποξένωσης, άυτοκτονικό ιδεασμό, άυξανόμενη πιθανότητα εμφάνισης κατάρτησης, που μπορεί νά συνοδεύονται από συναισθήματα άβοηθησίας, ντροπής και έλλειψης έλπίδας. Σέ μερικές από αυτές τίς ομάδες ή έλλειψη κοινωνικής αλλά και οίκογενειακής στήριξης οδηγεί στήν άνικανότητα διαμόρφωσης μιās ύγιους άτομικής και κοινωνικής ταυτότητας.

Ό στιγματισμός των άτόμων που βρίσκεται στο περιθώριο βαίνει παράλληλα μέ την περιθωριοποίηση στιγματίζοντας τίς ταυτότητες των άτόμων αυτών και καθορίζουν την ταυτοτική διαδικασία, τόσο σε ένδοπροσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο, όσο και σε άτομική και κοινωνική ταυτότητα.

Σύμφωνα μέ έκτεταμένες έρευνες της κοινωνικής ψυχολογίας (Hogg, 2005), τά άτομα που βρίσκονται ή αισθάνονται ότι βρίσκονται στο περιθώριο είτε της έσω είτε της έξω ομάδας αισθάνονται ότι τά έχουν άπορρίψει και ότι δέν είναι άρεστά και άποδεκτά από τά άλλα μέλη της ομάδας ή των ομάδων όπου ανήκουν. Αισθάνονται άβέβαια για τή θέση τους μέσα στήν ομάδα, γεγονός που συχνά συνοδεύεται μέ μία βαθιά έπιθυμία νά έγκαταλείψουν την ομάδα

τους ψυχολογικά και πραγματικά. Είναι γνωστό τό φαινόμενο τοῦ μαύρου πρόβατου ὅπου φαίνεται ὅτι κοινωνικά εἶναι χειρότερο νά εἶναι κανείς ἓνα μή ἐπιθυμητό καί μή ἀρεστό μέλος τῆς ἔσω ομάδας, ἀπό τό νά μήν ἀνήκει στήν ἐπιθυμητή γι' αὐτόν ομάδα ἢ νά εἶναι σέ μία ἄλλη ομάδα.

Ἡ κοινωνική ταυτότητα ἡ ὁποία ὀρίζεται καί σημασιοδοτεῖται μέσα ἀπό τή σχέση μας μέ τό 'ἄλλο' ἄτομο, συγκροτεῖ τήν πύο βασιική ἀνθρώπινη ἐμπειρία τοῦ 'ποιός εἶμαι καί πού ἀνήκω'. Δίνει τήν αἶσθηση τοῦ συνεχοῦς καί τῆς ἀπαρτίωσης τοῦ ατόμου καί τῆς ομάδας στήν ὁποία ἀνήκει. Ἐν ἀντιθέσει, τά ἄτομα τῶν περιθωριακῶν κοινωνικῶν ὁμάδων ἀπαρτίζουν μία ἀπαξιωμένη αἶσθηση ἑαυτοῦ ἀνάλογη μέ τόν ἀπαξιωτικό τρόπο πού ἀντιλαμβάνονται τή σχέση τους μέ τοῦς ἄλλους καί τόν τρόπο πού οἱ ἄλλοι τοῦς ἀντιμετωπίζουν. Αὐτό ἔχει σάν ἀποτέλεσμα, σύμφωνα μέ νέους ἐρευνητές, τήν ἐμφάνιση ψυχοκοινωνικῆς ἀναπηρίας, ἡ ὁποία στήν οὐσία προσδιορίζεται ἀπό στιγματισμό καί τά συνακόλουθα συναισθήματα.

Ἐπιπροσθέτως, οἱ μέχρι τώρα μελέτες γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθεκτικότητας τῶν ατόμων πού βρίσκονται στό περιθώριο φαίνεται νά ἀγνοοῦν τήν ἐπιρροή τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου καί τῶν συστημάτων κυριαρχίας στή διαμόρφωση προσωπικῶν ἐμπειριῶν καί σημασιῶν. Αὐτό εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τόν διαχωρισμό καί προσδιορισμό δύο διαφορετικῶν συνθηκῶν μεταξύ τῶν ατόμων πού βρίσκονται στό περιθώριο: ἡ μία ἀφορᾷ τά ἄτομα πού τά καταφέρνουν καί ἡ ἄλλη τά ἄτομα πού δέν τά καταφέρνουν καί περιθωριοποιοῦνται ἀκόμη περισσότερο.

Ἐν ἀντιθέσει, στήν εἰσήγηση αὐτή θά ἤθελα νά ὑποστηρίξω, ὅτι γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀνθεκτικότητας καί τήν ἐνσωμάτωση τῶν ατόμων πού βρίσκονται στό περιθώριο, οἱ διαπροσωπικές σχέσεις καί ἡ ἔνταξη τοῦ ατόμου σέ ὁμάδες καί δίκτυα σχέσεων ἀποτελοῦν τήν ἀναγκαία συνθήκη καί εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητα γιά τήν καλή ποιότητα τῆς ζωῆς. Ἡ ἐπαφή καί ἡ ἐγγύτητα μέ τόν Ἄλλο (Other), ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνήκειν¹, εἶναι ἴσως τό πύο προκλητικό καί ἀπαιτητικό ἔργο ἀφοῦ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἄλλου καί ἡ συντροφικότητα εἶναι τόσο ἐπιθυμητή ὅσο καί συγκρουσιακή, ἐνῶ ὅταν ἐπιτευχθεῖ μπορεῖ

1. Χατζούλη-Μαρούδα, Α. (2014). *Ἡ Ἀνάγκη τοῦ Ἀνήκειν. Ὁμαδικότητα καί Συγκρούσεις στίς Ὁμάδες*. Ἀθήνα, ἐκδ. Παπαζήση.

ουσιαστικά να μειώσει έμφανη συναισθήματα στιγματισμού και περιθωριοποίησης.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνήκειν καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀνθεκτικότητας

Πῶς θά μπορούσαμε νά ὀρίσουμε αὐτό τό βαθύ συναίσθημα τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνήκειν καί πῶς θά μπορούσαμε νά τό ἐνισχύσουμε; Σύμφωνα μέ πολλούς ἀναλυτές ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνήκειν παρουσιάζεται ὡς ἓνα σύνολο βασικῶν συναισθημάτων γιά προσκόλληση καί affiliation/δεσμό, τά ὁποῖα τό ἄτομο χρειάζεται νά τά ἐγκαθιδρύσει καί νά τά διατηρήσει ἀνεξάρτητα ἀπό ὁποιαδήποτε ἀμφιθυμικά συναισθήματα μπορεῖ νά προκαλέσει αὐτή ἡ ἀνάγκη. Ὁ Freud ἀναφέρεται στήν ἀνάγκη τοῦ ἀνήκειν, ὡς τό μέρος τῆς ἀνάγκης καθε-nός νά ἀγαπηθεῖ καί νά ζεῖ σέ ἀρμονία μέ τούς ἄλλους (Freud, 1921, 1930). Οἱ Baumeister & Leary (1995) μέσα ἀπό μία ὑπαρξιακή ἀνά-λυση τοῦ «ἀνήκειν» ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνήκειν εἶναι βασική διάχυτη ἀνθρώπινη κινητήρια ὁρμή γιά δημιουργία ἔστω καί στό ἐλάχιστο θετικῶν καί σημαντικῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων. Μιά δυνατή ἐπιθυμία γιά δημιουργία καί διατήρηση δεσμών, μία «κραυγή γιά ἐπαφή καί ἀλληλεπίδραση». Θά λέγαμε μία κραυγή «ὑπαρξης».

Παραθέτω τά λόγια συμμετεχόντων σ' ἓνα σχετικό σεμινάριο: «...ἔχω τήν αἴσθηση ὅτι ἀνήκω ὅταν ἔχω τήν ἐμπειρία τοῦ 'ἄλλου' ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά μέ συμπεριλάβει σέ ἓναν προσωπικό του χῶρο, ὅπου μπορῶ νά μοιρασθῶ αὐτά πού αἰσθάνομαι, ὅπου οἱ προσωπι-κές μου ἐμπειρίες μπορεῖ νά ἐκτιμηθοῦν καί νά γίνουν σεβαστές καί ὅπου μπορῶ νά ἔχω τό δικαίωμα νά εἶμαι ὁ ἐαυτός μου ἐνώπιον τοῦ ἄλλου. Ὁ χῶρος δέν μέ περιορίζει οὔτε μπορεῖ νά μέ μορφοποιήσει μέ ὁποιαδήποτε τρόπο. Παρέχει ὅμως ἓνα περιβάλλον ὅπου μπορῶ νά ὑπάρχω καί νά μεγαλώνω...» (Ἀπόφθεγμα ἀπό σεμινάριο 'Ἡ ἀνά-γκη τοῦ Ἀνήκειν').

Πολλοί μελετητές διερευνώντας τά θέματα ἐνσωμάτωσης ἀτόμων πού βρίσκονται στό περιθώριο, ἀναφέρονται στή σημασία ἔνταξης τῶν ἀτόμων αὐτῶν σέ ὁμάδες ἀλληλοβοήθειας, ἀλληλεγγύης, πού ἔχουν σάν ἀποτέλεσμα, τήν ἐνίσχυση τῆς αὐτοεικόνας τοῦ ἀτόμου καί τοῦ συναισθήματος τοῦ 'ἀνήκειν', ὅπως καί τή μείωση τῆς ἀγω-νίας, τοῦ ἄγχους καί τῆς ἀνασφάλειας πού γεννᾷ κάθε περιθωριο-ποίηση. Ὑποστηρίζουμε, ὅτι οἱ ὁμάδες αὐτές μποροῦν νά ἐμπεριέ-

ζουν τήν αγωνία καί τά ἄγχη τῶν ἀτόμων, ἀλλά καί νά προσφέρουν τόν δυνητικό ἐκεῖνο χῶρο γνωριμίας καί ἀποδοχῆς τοῦ Ἑλλοῦ καθῶς καί ἐπαναδιαπραγματεύσης τῶν προσδοκιῶν καί ἐπιθυμιῶν τῶν ἀτόμων σέ ἐνδο-ατομικό καί διαπροσωπικό ἐπίπεδο.

Στή σημασία τῶν 'belonging groups', αὐτῶν τῶν «ὁμάδων τοῦ ἀνήκειν», ἀναφέρονται ἐπίσης πολλοί ψυχαναλυτές καί ὁμαδικοί ἀναλυτές (Rouchy, 2003). Προσφέροντας, ὑποστηρίζει ὁ Bollas, ἐναλλακτικές ὁμάδες τοῦ ἀνήκειν (σέ σχέση μέ τήν πρώτη οἰκογενειακή ὁμάδα), οἱ ὁμάδες αὐτές μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ἐπιτελοῦν μετασχηματιστικές καί μεταβατικές λειτουργίες γιά τό ἄτομο σέ σχέση μέ τήν πρώτη οἰκογενειακή ὁμάδα. Παρέχουν νέες εὐκαιρίες ταυτίσεων καί ἐσωτερικεύσεων, εὐκαιρίες ἐξιδανίκευσης καί μετουσίωσης τῶν ἐνορμήσεων, ἐνῶ παράλληλα λειτουργοῦν ὡς κρίκοι σύνδεσης τοῦ ἐσωτερικοῦ μέ τόν ἐξωτερικό κόσμο τοῦ ἀτόμου (Bollas, 1987)².

Σέ μιά ὁμάδα ἐνταξης, ἡ Μαρία, ἡ ἀλλιῶς ἡ Ἀμερικάννα, ὅπως μᾶς ἔλεγε, γεννήθηκε καί μεγάλωσε στήν Ἀμερική, καί ὅταν οἱ γονεῖς της ἀποφάσισαν νά ἐπιστρέψουν στήν Ἑλλάδα θέλησε νά τοὺς ἀκολουθήσει. «Ὅταν ἤμουν στήν Ἀμερική», ἔλεγε, «ἐνιωθα περήφανη πού ἤμουν Ἑλληνίδα. Τό ἀπόγευμα πηγαινα σέ ἐλληνικό σχολεῖο, στό πανεπιστήμιο χαϊδευτικά μέ φώναζαν "the Greek". Ἀπό τότε πού γυρίσαμε στήν Ἑλλάδα, ἐνῶ ζοῦμε ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἐδῶ στήν πατρίδα μου εἶμαι ἡ Μαρία ἡ Ἀμερικάννα». Ἡ Μαρία θέλησε νά συμμετέχει σέ μιά ὁμάδα μεταναστῶν γιατί δέν μπορεῖ νά κάνει σχέσεις καί αἰσθάνεται ξένη. Σέ μιά ἄλλη ὁμάδα, ἕνας Παλαιστίνιος φοιτητής ἀναφερόμενος στή Γενική Ἑνωση Παλαιστινίων Φοιτητῶν στήν Ἑλλάδα, καί τίς ὁμάδες πού ὀργανώνονται ἐκεῖ ἔλεγε: «μέ τοὺς Παλαιστίνιους νιώθω ὅτι εἶμαι στό σπίτι μου. Κάθε φορά πού βρίσκεσαι μαζί τους τό νιώθεις αὐτό.. Ἴδιο φαγητό, ἴδιες ἀναμνήσεις, ἴδιες συζητήσεις πού ἔκανες καί στό σπίτι.....»

Τά ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι ἀπό παλαιότερες βιοματικές ὁμάδες αὐτογνωσίας, καθῶς καί ἀπό πρόσφατη πιλοτική ἐρευνα³

2. Bollas, C. (1987). *The Shadow of the Object: Psychoanalysis of the Unthought Known*. London: Free Association Books.

3. Μάστορα, Λίλα. Πιλοτική ἐρευνα στά πλαίσια διδακτορικής διατριβῆς μέ τίτλο: Σύγκρουση, Συλλογικό Τραῦμα καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς ὁμάδας καί τῆς ὁμαδικότητας στή Δυτική Ὅχθη καί τό Ἰσραήλ. Βλ. σχετική ἀνακοίνωσήμε τίτλο,

σχετικά μέ τον τρόπο πού άτομα μειονοτικών ομάδων διαχειρίζονται τραυματικές έμπειρίες του παρελθόντος καί συλλογικά τραύματα μέσα από τή σύσταση οργανώσεων καί ομάδων ένταξης. Στίς περιπτώσεις αυτές, ή ομάδα ένταξης αποτελεί μιά άσπίδα προστασίας τόσο άπέναντι στίς έξωτερικές όσο καί άπέναντι στίς έσωτερικές πιέσεις ταύτισης μέ τό καινούργιο περιβάλλον καί τούς ‘άλλους’ ανθρώπους γύρω του. Ίδιαίτερα κατά τούς πρώτους μήνες τής ένταξης σέ νέα πολιτισμικά περιβάλλοντα, τό άτομο φαίνεται νά χρειάζεται τήν ομάδα γιά νά νιώσει οικειότητα, νά έπεξεργαστεί τίς καινούριες πληροφορίες, νά αξιολογήσει, νά συγκρίνει καί νά οργανώσει τό έξωτερικό του/της περιβάλλον. Έπιπλέον, όπως φάνηκε από τήν έρευνα, τά άτομα των μειονοτικών ομάδων μέσα στίς ομάδες ένταξης καί αλληλεγγύης, καταφέρνουν νά επικοινωνούν τίς τραυματικές έμπειρίες τους καί τον χρόνιο πόνο πού έχουν βιώσει στή χώρα καταγωγής.

Πιστεύουμε ότι οί ομάδες πού δημιουργούνται από νεοφερμένους σέ ένα ξένο καί πολυπολιτισμικό περιβάλλον άπαντούν στήν ανάγκη του άνήκειν. Η μετακίνηση από ένα πολιτισμικό περιβάλλον σέ ένα διαφορετικό –είτε πραγματοποιείται από έπιλογή είτε υπό τήν πίεση έξωτερικών παραγόντων– σημαίνει τή διάρρηξη των δεσμών πού παρέχουν στό άτομο τήν αίσθηση τής ασφάλειας⁴. Η έπανάρθωση των συναισθημάτων τής ασφάλειας καί των δεσμών πού διακόπηκαν κατά τή μετακίνηση μπορεί νά πραγματοποιηθεί στά πλαίσια μιās ομάδας πού θά πάρει τον ρόλο του πρωταρχικού “άλλου” –μητέρας ή τροφού– καί δρᾷ όπως ή μητέρα ή ή τροφός”⁵.

Τό άτομο όταν γίνεται άποδεκτό από τήν ομάδα καί μέσα από τή διαδικασία του μοιράσματος βγαίνει από τήν απομόνωσή του, κοινωνικοποιείται καί άποκτᾷ μιά κοινωνική θέση στήν όποία αισθάνεται ασφαλές καί ισότιμο μέ τά υπόλοιπα μέλη τής ομάδας. Όπως τονίζουν τά υποκείμενα τής άνωτέρω έρευνας, ή αλληλεγγύη στους συνανθρώπους καί ή προσωπική εργασία πού έπιτελούν γιά

The formation of minority groups and networks in the case of Palestinian students living in Greece. The effects of collective trauma, suffering and belongingness.

4. “The Politics of Attachment. Towards a secure society”, Sebastien Kraemer, Jane Roberts p. 20.

5. Μαρούδα-Χατζούλη, Α. (2009). *Η Ανάγκη του Ανήκειν*, Αθήνα, έκδ. Πολυτρόπον.

τό κοινό καλό, καί για τό καλό τῆς κοινότητας στήν ὁποία συμμετέχουν, τούς ὀδηγοῦν πίσω στίς ἀξίες τῶν δικῶν του κοινοτήτων ἐνισχύοντας τά συναισθήματα τῆς συνέχειας καί τῆς ἀσφάλειας. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, οἱ ὁμάδες ἔνταξης καί ἀλληλεγγύης, συνιστοῦν ἕναν ἀσφαλῆ δυνητικό χῶρο περιέλιξης, ὅπου τό ἄτομο ἔχει τή δυνατότητα νά ἀλληλοεπιδρᾷ, νά μοιράζεται καί νά ἐπαναδιαπραγματεύεται ἐμπειρίες καί συναισθήματα. Ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου ἀλλά παράλληλα διαφοροποιοῦνται ἀπό αὐτό δημιουργώντας τήν αἴσθηση τῆς ἀρμονικότερης συνύπαρξης τοῦ ἀτόμου μέσα καί ἔξω ἀπό τήν ὁμάδα.

Fr. BASSAM NASSIF

HOPE IN THE HORROR OF WAR

The holy land of the Apostolic Church of Antioch is suffering from the horror of war. Yesterday, it was the turn of Lebanon and Iraq, and today it is that of Syria. Thousands of Syrians, including, bishops, priests, monks, nuns, and laymen, all of whom are the indigenous people of this land, have been killed, kidnapped, or forcibly expelled. All these brutal actions systematically attempt to deprive the faithful of their hope.

In a special place in the midst of Syria, there is a touch of divine, unimpeachable hope. It is the war-torn city of Aleppo whose kidnapped Metropolitan many of you know, His Eminence Paul Yazigi. Metropolitan Paul was kidnapped with the Syriac Archbishop of Aleppo, Youhanna Ibrahim. On April 22, 2013, Metropolitan Paul arrived by car at the outskirts of Aleppo, an armed group stopped the vehicle of the two bishops, abducted them, and killed the driver who was a deacon. For four and a half years now, no information is given about the state of the two bishops. They just disappeared.

How did the Orthodox faithful of Aleppo survive the continuous absence of the their bishop who is the icon of Christ? Despite the trauma they suffer from his kidnapping, his parishioners' expectation of his return has given them daily living hope. His absence made him more present and brought the parishioners together to pray more and live ascetically. They have felt more like the faithful husbandmen who await the return of their Master, knowing that their Master's joy will be to see that his servants has grown the good seedling of love that he has planted. In the next passages, the challenges facing this Archdiocese of Aleppo, called «the diocese of Job,» are briefly presented focusing on three axes:

Security, Economy, and Migration, with examples on how the Orthodox Church is kindling hope in the lives of the people there.

Security Challenges: The bombardment of the besieged Aleppo affected the daily lives of the people. More than fifty parishioners were killed. Most of the church building were desecrated and destroyed, including the historic archdiocese compound. It became fatal for one to get sick, since medical supplies were not available. Even rescue teams were not able to move quick enough to save who could be saved. An Orthodox Christian man lost his daughter and son on Holy Friday night 2015. A bomb fell on their house and blocked the room of their children. They were shouting and screaming... He waited for eight hours for the rescue teams to finish their work and discovered that his two children had suffocated. The family now is in a refugee place in Germany. The husband turned to God through prayer, he became thankful... He wants to be strong for his traumatized wife and surviving daughter.... The pastoral touch was that of the prayers offered by the priests and their continuous accompaniment and embrace. No words could heal the tormented parents or children..., except Christ, God's Word. Only "Prayer breathes hope..."

Economic Challenges: The deterioration of the city's infrastructure, the lack of electricity, drinking water, medicines and other necessities made life very difficult. With resources running out fast, getting enough food became increasingly more difficult. People, however, did not even have enough money to buy food because of its soaring prices, if it was available. For many, being hungry is not hard: what is hardest and unbearable is to see one's children suffering from hunger. Faced with this vast amount of tragedy, the Antiochian Church did not stand idly by. She was rather determined to effectively care. His Beatitude Patriarch John X personally visited the besieged city, and comforted its faithful. He ordered the Department of Ecumenical Relations and Development (The name of the Humanitarian arm of the Patriarchate) to cooperate with the Archdiocese, and urgently prepare a range of projects and programs. The Department provided job opportunities for people so that they can work and live with dignity. The Church opened a charity dispensary to provide medical necessities and distribute needed medicines. The Church took care of the issue of education awareness and cultural development. She opened the Prophet Elias Kindergarten.

The Church distributed basic food supplies to people who were rich few months ago and lost all their possessions. They were angry, disappointed, and sad. (Stories of the rich man and the holed sugar bag... the man whose family needed badly the food even though there was worms in rice...). The Church tried to support them as persons created in the image of God.

Emigration and Displacement: In order to kill their hope of return to their homeland, many houses were demolished and historic church buildings were reduced to rubble. On account of this situation, the Church has confronted with a harsh pain the forced expulsion of some, the emigration of others to places outside Syria, the exodus of many to more secure regions in Syria. About fifty percent of the parishioners has left the archdiocese. The Church cannot stop them from leaving, but tries to create awareness about the importance of keeping the land of their ancestors, where “the disciples were first called Christians” (Acts 11: 26), and not give up. Despite the shrinking number of families due to hemorrhaging emigration, the steadfastness in faith of those remaining, the attachment of the youth to their church and the activities that they undertake, like a hive of bees ceaselessly working day and night to fulfill the mission of their shepherd Metropolitan Paul. The parish halls of the churches in Aleppo became factories of hope for the suffering parishioners, such as the parishioners from Idlib who left all their belongings and walked for several days and nights before arriving to Aleppo. In their first gathering in the church hall in Aleppo, they looked at each other face and wept bitterly. The Church tried to facilitate their civil paper work after they lost all their IDs. She gave them money, shelter, and food, and spiritual support. The pastoral care of the Church deeply affected them, since they saw that the Church is the One which gathers them and cares for them, as Christ gathers His scattered people. This gave them great hope in their faith, and much more attachment to His Church.

The Church, the Bride of the Suffering Bridegroom, presents Christ through Her prayers and pastoral care to the faithful, as Hope Incarnate. This has given them great hope in the midst of great misery, a divine hope which cannot be describe in mere words. This hope is the presence of Christ experienced by the three holy youth in the fiery furnace. This Hope is a great mystery that the Church administers in humility and love.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΦΕΛΕΚΗ

ΔΡΑΣΕΙΣ ΥΓΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ/ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

*Σεβασμιότατοι, σεβαστοί πατέρες,
Άξιότιμοι κυρίες & κύριοι,*

Ο Έλληνικός Έρυθρός Σταυρός μέσα στην πορεία των 140 χρόνων από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα, υπηρετώντας τις Θεμελιώδεις Αρχές και τους Σκοπούς του Κινήματος, έχει ανταποκριθεί σε όλες τις δύσκολες και κρίσιμες καταστάσεις τις χώρας.

Η μεταναστευτική ροή αποτέλεσε μία νέα πρόκληση, στην οποία ο ΕΕΣ κλήθηκε να προσφέρει υπηρεσίες.

Από την πρώτη στιγμή ανέπτυξε Μονάδες Έπείγουσας Ανταπόκρισης (Emergency Respond Units - ERU's), με τη συνδρομή και βοήθεια του Αυστριακού, Γερμανικού, Φινλανδικού και Ισπανικού Έρυθρου Σταυρού.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αυξανόμενες ανάγκες υγείας των ατόμων αυτών, με την υποστήριξη της IFRC/Διεθνούς Όμοσπονδίας Συλλόγων ΕΣ/ΕΗ, σε συνεργασία με το Υπουργείο Υγείας, το ΚΕΕΛΠΝΟ, αλλά και με τοπικούς φορείς, παρέχει υπηρεσίες υγείας στη Β. Ελλάδα, την Αττική και σε Νησιά.

Οι Δράσεις υγείας καλύπτουν τομείς όπως: Βασικές Υπηρεσίες Υγείας, προαγωγή της υγιεινής και προαγωγή της υγείας, ψυχοκοινωνική στήριξη σε παιδιά και ενήλικες, παροχή Πρώτων Βοηθειών και εκπαίδευση έθελοντών προσφύγων/μεταναστών στις Πρώτες Βοήθειες.

Στις Βασικές Υπηρεσίες Υγείας περιλαμβάνονται: Ιατρο-νοσηλευτικές παρεμβάσεις, περιγεννητική και οδοντιατρική φροντίδα, αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών και ατόμων με χρόνια νο-

σήματα, χορήγηση φαρμάκων, έμβολιασμοί, έλεγχος για ύποσιτισμό (MUAC), συμπλήρωση Άτομικού Δελτίου Ύγείας Μαθητή-ΑΔΥΜ, παραπομπές σέ νοσοκομεία.

Άπό τήν άρχή τής έπιχείρησης μέχρι τώρα έγιναν περισσότερες άπό 150.000 έπισκέψεις στίς κλινικές μας, για ίατρονοσηλευτικές και μαιευτικές παρεμβάσεις. Άπό αυτές περισσότερες άπό 44.000 άφοροῦσαν έπισκέψεις παιδιών για παιδιατρική φροντίδα. Άπό τό 2016, τά παιδιά έμβολιάστηκαν μέ 10.700 δόσεις έμβολίων παρέχοντας έμβολιαστική κάλυψη 90-95%.

Πολύ σημαντική παρέμβαση ήταν ή συμπλήρωση του Άτομικού Δελτίου Ύγείας Μαθητή-ΑΔΥΜ. Ή συγκεκριμένη δράση, έδωσε τή δυνατότητα στά παιδιά τών Προσφύγων/Μεταναστών νά έγγραφούν στίς σχολικές τάξεις.

Προγράμματα Προαγωγής τής Ύγείας και τής Ύγιεινής στά Κέντρα Φιλοξενίας, εύαισθητοποίησαν και εκπαίδευσαν κυρίως παιδιά προσφύγων και μεταναστών σέ θέματα άτομικής ύγιεινής, άσφαλούς νερού, ύγιεινής περιβάλλοντος και διαχείρισης άπορριμμάτων, μέ στόχο νά μάθουν νά προστατεύουν τόν έαυτό τους άπό λοιμώδη και μεταδοτικά νοσήματα μέσα στίς νέες συνθήκες διαβίωσης.

Τά Προγράμματα Προαγωγής τής Ύγιεινής στίς μητέρες, τούς έδωσαν τήν εύκαιρία νά άποκτήσουν γνώσεις και σωστές πρακτικές στή φροντίδα τών μωρών τους.

Στό πλαίσιο τής Ψυχοκοινωνικής Ύποστήριξης – PSS (Psycho Social Support), δημιουργήθηκαν Χώροι Δημιουργικής Άπασχόλησης, CFS (Child Friendly Spaces), όπου τά παιδιά μέ τήν καθοδήγηση ψυχολόγων, ειδικά εκπαιδευμένων νοσηλευτών και έθελοντών, χρησιμοποιώντας τή μουσική, τή ζωγραφική, τό παιχνίδι, τόν χορό, ένδυναμώνονται ψυχολογικά, μαθαίνουν ύγιεινές συνήθειες και άποκτοῦν τήν εύθύνη για τήν προάσπιση τής ύγείας τους. Οί βόμβες και οί εικόνες πολέμου δίνουν τή θέση τους σέ χαμόγελα και σέ έλπιδοφόρες ζωγραφιές. Οί ένήλικες αντίστοιχα μέσα άπό προγράμματα εκμάθησης και έξάσκησης κομμωτικής, μουσικής, κηπευτικής, ζωγραφικής, λειτουργία ομάδων άλληλοῦποστήριξης άνδρών και άλληλοῦποστήριξης γυναικών, ένδυναμώνονται, άξιοποιούν τίς ικανότητές τους, άποκτοῦν νέες δεξιότητες, διοχετεύουν μέ θετικό τρόπο διάθεση και ένέργεια.

Ίδιαίτερα ή δημιουργία ομάδων έθελοντών προσφύγων/μεταναστών και ή εκμάθηση Πρώτων Βοηθειών και πρόληψη ύγιεινής, δί-

νει τη δυνατότητα νά ένδυναμωθοῦν καί νά ώφεληθοῦν οἱ ἴδιοι καί ἡ κοινότητα σέ θέματα ὑγείας.

Εἰδικά προγράμματα ἄσκησης καί πρόληψης ἀσθενῶν μέ χρόνια νοσήματα, βοηθοῦν καί ένδυναμώνουν τά άτομα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν νοσημάτων.

Στή διάρκεια ἐφαρμογῆς ὅλου αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρησιακοῦ προγράμματος ἀντιμετωπίσαμε ἀρκετά ἐμπόδια καί δυσκολίες. Ἐνδεικτικά ἀναφέρω: Τή γλῶσσα, τήν ἔλλειψη μεταφραστῶν, τίς πολιτισμικές καί κοινωνικές πεποιθήσεις (δηλαδή πολιτισμικές ἰδιαιτερότητες τοῦ πληθυσμοῦ πού ἐπηρεάζουν τήν παροχή ὑπηρεσιῶν ὑγείας στούς πρόσφυγες/μετανάστες ὅπως τό Ραμαζάνι, ἡ περιτομή, ἡ διαφορετική ἀντίληψη γιά τόν θάνατο/τήν ἀρρώστια, ἡ προτίμηση γυναίκας γιατροῦ γιά τίς γυναῖκες) καί τό χαμηλό μορφωτικό ἐπίπεδο (ἰδιαίτερα τῶν γυναικῶν).

Ἐπίσης ἀντιμετωπίσαμε προκλήσεις, ὅπως τήν πρόσβαση στό Σύστημα ὑγείας τῆς χώρας μας, νοσηλεία ἀσθενῶν μέ χρόνια νοσήματα, ἐξασφάλιση ἐμβολίων, ἱκανός ἀριθμός μεταφραστῶν, διασφάλιση συνθηκῶν ἀσφάλειας στά ΚΥΤ, συμμετοχή στίς δραστηριότητες προσφύγων/μεταναστῶν καί ἀπό τά δύο φύλα.

Γιά ἐμᾶς στόν Ἐρυθρό Σταυρό αὐτό πού κάνει τό ἔργο μας ἰδιαίτερο, δέν εἶναι μόνο τά νούμερα καί οἱ ἀριθμοί τῶν ἐξυπηρετούμενων, ἀλλά οἱ ἀνθρώπινες ἱστορίες πίσω ἀπό κάθε πρόσωπο, οἱ σχέσεις πού ἀναπτύχθηκαν μέ τίς οἰκογένειες, μέ παιδιά σάν τή Zeinab, τόν Yousef, τόν Mohamed καί τόσα ἄλλα, τό χαμόγελο καί ἡ εὐγνωμοσύνη στά πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ δράσεις ὑγείας μέ ὑπηρεσίες φροντίδας, πρόληψης καί ψυχολογικῆς ὑποστήριξης, προσφέρουν ἀσφάλεια, ένδυναμώνουν τούς ἀνθρώπους, δίνουν ἐφόδια γιά τήν ὁμαλότερη ένσωμάτωσή τους, ἀλλά καί ἐλπίδα, γιά τή συνέχιση τοῦ ταξιδιοῦ τους...

Σᾶς εὐχαριστῶ.

Πρωτοπρ. ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΛΑΪΤΖΟΓΛΟΥ

«ΚΑΙ ΟΙ ΚΩΦΟΙ ΑΚΟΥΟΥΣΙ» – ΔΙΑΚΟΝΩΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΚΩΦΟΥΣ

Στόν μεγαλοπρεπή παλαιοχριστιανικό Ναό τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου, τοῦ 5ου αἰῶνα, ὑπηρετῶ γιά 33 χρόνια καί ἐδῶ καί δεκαπέντε καί περισσότερα χρόνια ἐνεργεῖται ἡ διακονία τῆς κατήχησης τῶν κωφῶν. Κάθε Δευτέρα τό ἀπόγευμα τακτικά ἀπό τόν Ὀκτώβριο μέχρι τόν Ἰούνιο.

Α. Ἀπαρχές

Κατά παράκληση τοῦ κεκοιμημένου ἀδελφοῦ κωφοῦ, Δημητρίου Ἐμπορίδη, πού διετέλεσε γιά πολλά χρόνια πρόεδρος τῆς ἑνώσης κωφῶν, τέλεσα τή Θεία Λειτουργία μία Κυριακή, δέν μπορῶ νά θυμηθῶ τήν ἡμερομηνία, στόν παρακείμενο Ναό τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀποκλειστικά γιά κωφούς, μέ παράλληλη ἀπόδοση στή νοηματική γλῶσσα. Οἱ ἐντυπώσεις μου ἀπό τό πρωτόγνωρο αὐτό γεγονός ἦταν θαυμάσιες καί μυστικά θά ἤθελα τόσο πολύ νά ἔχουν συνέχεια. Μοῦ πρότεινε, στή συνέχεια, νά προσπαθήσουμε νά τήν ἐπαναλαμβάνουμε σέ τακτά διαστήματα πάντα σέ ἰδιαίτερο χῶρο καί μόνο γιά κωφούς. Καί προθυμοποιήθηκε νά μοῦ διδάξει ὁ ἴδιος τή νοηματική, ὅπως ἄλλωστε τό εἶχε πράξει στό παρελθόν καί μέ ἄλλους ἱερεῖς γιά νά βοηθήσουμε τό κατηχητικό ἔργο στόν ἀκαλλιέργητο χῶρο τῶν κωφῶν. Εἶχε μεγάλο πόθο γιά νά βρεθεῖ ἕνας ἐκκλησιαστικός χῶρος ὅπου συστηματικά θά μπορούσαν οἱ κωφοί νά κατηχοῦνται στόν δρόμο τοῦ Θεοῦ. Τώρα εἶτε ἀπό προσωπική μου κενοδοξία καί ἀλαζονεία, εἶτε ἀπό ὑπακοή στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, δέχτηκα νά διδαχτῶ τή νοηματική γλῶσσα. Ἐρχόταν στό γραφεῖο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ γιά νά μοῦ διδάσκει τή νοηματική γλῶσσα.

Καί κάποτε μοῦ πρότεινε νά συγκαλέσουμε σέ ἐβδομαδιαία τα-

κτική σύναξη τούς κωφούς και ό ίδιος νά τούς διδάσκει τά τής πίστεως. Φυσικά και αποδέχτηκα τήν πρόταση, ή Παναγία νά τούς φιλοξενήσκει. Δέν υπήρχε κάτι ανάλογο στόν χώρο τους στήν πόλη, ίσως και σέ όλόκληρη τή βόρεια Ελλάδα. Έντευκτήρια πολλών συλλόγων κωφών βέβαια υπήρχαν και υπάρχουν στή Θεσσαλονίκη, αλλά κάτι εκκλησιαστικό όχι. Και έτσι κάπως αρχίζει ή διακονία μου στήν κατήχηση τών κωφών.

Παρακολουθοῦσα στήν αρχή στό ακροατήριο μαζί μέ τούς κωφούς τήν κατήχηση τοῦ δάσκαλου. Ἡ ανταπόκριση τών ἀδελφών κωφών υπήρξε πρόθυμη και σταθερή και μάλλον αὐξανόμενη. Μοῦ παραχώρησε ἀπό πολύ νωρίς και ἕνα διδακτικό δεκάλεπτο, μετά τή δική του παρουσίαση ἄν και γνώριζε ότι δέν μπορῶ νά ανταποκριθῶ στίς ἀπαιτήσεις τής διδασκαλίας λόγω ἀνεπάρκειας στή γνώση τής νοηματικῆς γλώσσας. Μέ ἀληθινό ἐκκλησιαστικό πνεῦμα μοῦ ἔδειξε ότι ή παρουσία, ἔστω και ἀτελής, ἑνός ἱερέα θά εἶχε ἄλλη βαρύτητα στήν κατήχηση τών κωφών.

Αὐτό τό καταθέτω σάν τήν ἐλάχιστη ὀφειλόμενη ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτόν και εἰς μνημόσυον αἰώνιον. Ἡ παρουσία του, ή εὐσέβειά του και τό ἦθος του μέ καθιέρωσαν στήν κοινωνία τών κωφών, πρᾶγμα πού νομίζω δέν εἶναι και τόσο εὔκολο.

Ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τούς κωφούς, γνωρίζουν ότι ἱκανή και ἀναγκαία συνθήκη γιά τά πάντα εἶναι νά κερδίσεις τήν ἐμπιστοσύνη τους. Γεγονός, πού όχι μόνο δέν πρέπει νά κλονιστεῖ ποτέ, αλλά συνεχῶς πρέπει νά ἀνανεώνεται και νά ἀναζωπυρώνεται. Τότε και μόνο τότε και δειλά-δειλά ἀκολουθεῖ ή ἐνσωμάτωση στήν κοινωνία τους. Εἶναι περιττό νά ἀναφέρω, ότι δυστυχῶς ἀρκετά συχνά, αὐτή ή ἐμπιστοσύνη εἶναι δυνατόν νά κλονιστεῖ και όχι μόνο νά ἀφανιστεῖ αλλά νά μετατραπεῖ σέ ἀντιπαλότητα και ἐχθρότητα ὁποιαδήποτε στιγμή και γιά τόν πλέον ἀφελή και ἐπιπόλαιο λόγο. Ἡ ἐπανοικοδόμησή της ἐναπόκειται μόνο στό θαῦμα τοῦ Θεοῦ. Δέν συνυπολογίζω τή σχετική δυσπιστία γενικά πρὸς τούς ἀκούοντες.

Β. Ἡ σύναξη

Εἶναι πλέον καθεστώς, ἐδῶ και τουλάχιστον δεκαπέντε χρόνια, γιά τούς κωφούς τής Θεσσαλονίκης και τών περιχώρων ότι στόν Ἱερό Ναό Παναγίας Ἀχειροποιήτου, γίνεται ή κατήχηση τών κωφών, στή νοηματική γλώσσα. Αὐτό τό γνωρίζουν ὅλοι οἱ κωφοί και

οί βαρήκοοι, περί τούς 250. Όλοι όμως δέν μετέχουν στίς συνάξεις μας. Πολλοί τό επισκέπτονται σποραδικά ἢ στίς ἐπετείους καί τίς δεξιώσεις. Δέν τό λέω ἀπό πικρία, οὔτε τό κρίνω. Ἀπλά τό παρουσιάζω. Ἄλλωστε τά ἀποτελέσματα ἤδη ἀρχίζουν καί μέ διαψεύδουν.

Τακτικά τή σύναξη τῆς Δευτέρας τή συγκροτοῦν σέ σταθερή βάση 20 μέ 30 πρόσωπα, ὅλων τῶν ἡλικιῶν καί τῶν δύο φύλων. Τά δύο τελευταῖα χρόνια ἔχουμε καί τήν παρουσία τακτικά μαθητῶν τοῦ σχολείου κωφῶν καί βαρήκων, πού λειτουργεῖ στό Πανόραμα Θεσσαλονίκης. Ἀρχικά ὁ μέσος ὅρος ἡλικίας ἦταν οἱ ἀπαρχές τῆς τρίτης ἡλικίας, ἀλλά μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει μία αἰσθητή διαφορά στή μείωση τοῦ μέσου ὅρου ἡλικίας. Αὐτό κυρίως ἀπό τή στιγμή, πού παράλληλα μέ τήν κατήχηση καθιερώθηκε καί ἡ τακτική μηνιαία τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας μέ ταυτόχρονη διερμηνεία στή νοηματική, στήν ὁποία θά ἀναφερθῶ στή συνέχεια.

Τήν οἰκογένεια τοῦ κατηχητικοῦ μας τήν ἀποτελοῦν κωφοί καί βαρήκοοι. Ἐκ γενετῆς ἢ ἐξ ἀπωλείας τῆς ἀκοῆς. Οἱ περισσότεροι δέν εἶναι ἄλλαλοι καί μποροῦν νά ἀρθρώνουν τόν λόγο, ὁ ὁποῖος μέ σχετική προσοχή καί προσπάθεια ἀπό τούς ἀκούοντες γίνεται κατανητός. Ἄκλιτος βέβαια καί ἀσύντακτος. Ἡ νεώτερη γενεά τῶν κωφῶν ἔχει πολύ περισσότερες εὐκαιρίες καί ὁ ἐκφερόμενος λόγος εἶναι περισσότερο ἀναγνωρίσιμος καί εὐκολότερα κατανητός. Ἀνάμεσά τους ὑπάρχουν καί ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν καί σοβαρότερες μειονεξίες. Μεταξύ μας σταθερά βρίσκεται καί ἓνας τυφλόκωφος, ἔγγαμος ἀλλά αὐτοεξυπηρετούμενος καί ἓνας αὐτιστικός νεαρός ἄνδρας. Πρέπει νά ὁμολογήσω, πρὸς δόξαν Θεοῦ, ὅτι ἡ σύναξη ἀποτελεῖται ἀπό ἓνα σταθερά αὐξανόμενο ἀριθμό ἀτόμων. Προσχωρήσεις ὑπάρχουν σταθερά καί μάλιστα νεωτέρων ἀδελφῶν ἀλλά τό σημαντικότερο εἶναι, ὅτι ἡ ὁποία ἀποχώρηση ἀπό τή σύναξη αὐτή συμβαίνει σχεδόν ἀποκλειστικά καί μόνο ἀπό αἰτία θανάτου. Τή σύναξη κατά καιρούς τήν επισκέπτονται κωφοί καί ἀπό ὅλα τά μέρη τῆς πατρίδας μας. Ἀκόμη καί κωφούς ἀπό τήν Κύπρο καί τή Ρωσία ἔχω δεῖ νά παρελαύνουν ἀπό τή σύναξη αὐτή.

Στή σύναξη προσέρχονται, πολύ νωρίτερα ἀπό τίς 7.30 μ.μ. πού ἀρχίζει τό κατηχητικό μάθημα καί ἀποχωροῦν πολύ ἀργότερα ἀπό τή λήξη τοῦ μαθήματος, σχεδόν μία ὥρα μετά. Ὁ χώρος τούς εἶναι τόσο οἰκεῖος. Εἶναι ἡ ἀγκαλιά τῆς Παναγίας. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος πού, ἡ σύναξη αὐτή ἔχει καθαρά καί μόνο αὐτόν, τόν ἐκκλη-

σιαστικό, χαρακτήρα. Για νά αισθάνονται ὅλοι ἀσφαλεῖς στά χέρια τοῦ Χριστοῦ καί τῆς ἐκκλησίας Του.

Μέ τιμοῦν μέ τό ὅτι μέ ἀναφέρουν σάν γνώστη τῆς νοηματικῆς γλώσσας, ἐνῶ ὑστερῶ κατά πολύ. Καί αὐτοί γνωρίζουν καί ἐγώ γνωρίζω ὅτι ἀπλά καί μόνο ἀγαπῶ πολύ αὐτό πού κάνω. Αὕτη τήν ἀγάπη μου μᾶλλον ἔχουν ἐκτιμήσει γιατί αὕτη εἶναι τό μοναδικό ἀληθινό γεγονός πού μπορῶ νά καταθέτω πρός τήν ἀναζήτηση τῆς καρδιάς τους.

Γ. Λειτουργική διακονία

Ἀνέφερα προηγουμένως ὅτι πρώτη πράξη αὐτῆς τῆς διακονίας ὑπῆρξε μία Θεία Λειτουργία. Ἐπίσης ἀνέφερα ὅτι ἡ ὅλη προσπάθεια ἄρχισε νά ἐπιβεβαιώνεται ποιοτικά καί ποσοτικά ἀπό τή στιγμή πού ἐνσωματώθηκε ἡ Θεία Λειτουργία καί ἡ Θεία Εὐχαριστία. Ἀρχή καί μέση καί τέλος ὁ Χριστός.

Στήν Ἀθήνα δραστηριοποιεῖται στόν χώρο τῶν κωφῶν, ὁ κ. Στράτος Πατρινός, τόν ὁποῖο εὐχαριστῶ ἀπό τή θέση αὕτη καί δημόσια γιά τήν ὅλη δραστηριότητά του, ὅση τυχαίνει νά γνωρίζω, καί τήν ἀπεριόριστη προθυμία του. Εἶναι Θεολόγος καί κατ' ἐπάγγελμα διερμηνέας. Περιέρχεται ὅλη τήν Ἑλλάδα γιά νά διακονεῖ τοὺς κωφοὺς. Ἔχει τήν πλέον ἄμεση σχέση μέ τή διακονία τῶν κωφῶν. Ἡ σύζυγός του εἶναι κωφή.

Μαζί τελέσαμε καί μέ τήν παρουσία τῶν κωφῶν τήν πρώτη Θεία Λειτουργία στήν Παναγία μέ παράλληλη διερμηνεία. Ἡ ἐνσωμάτωση τῶν κωφῶν στό κεντρικό κλίτος ἀνάμεσα στοὺς ὑπόλοιπους ἐκκλησιαζόμενους ὑπῆρξε καθοριστική. Μία ἡ Θεία Λειτουργία καί γιά ὅλους. Τοὺς κωφοὺς καί τοὺς ἀκούοντες. Χωρίς περιθωριοποίηση καί ιδιωτικοποίηση, ἀλλά μέ τήν ιδιαιτερότητα πού ἀπαιτεῖται γιά τήν ἀπρόσκοπτη συμμετοχή ὅλων.

Ἡ Θεία Λειτουργία τῶν κωφῶν τελεῖται περίπου μία φορά τόν μῆνα. Σέ αὐτήν συμμετέχουν ὄχι μόνο οἱ κωφοί τῆς Θεσσαλονίκης ἀλλά καί κωφοί ἀπό τίς κοντινές πόλεις, ὅπου δραστηριοποιοῦνται σύλλογοι κωφῶν. Ὁ Θεολόγος διερμηνέας ἔρχεται ἀμισθί ἀπό τήν Ἀθήνα τό Σάββατο τό βράδυ καί φιλοξενεῖται ἀπό τόν Ἱερό Ναό. Ἀμέσως μόλις ἀφίχθεῖ στή Θεσσαλονίκη, παραδίδει στό γραφεῖο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ σέ ὁμάδα ὑποψηφίων διερμηνέων ἀλλά καί σέ κάθε ἄλλο ἐνδιαφερόμενο ιδιαίτερα μαθήματα θεολογικῆς ὁρολογίας, ὥστε νά

ἐκπαιδεύσει τὴν μέλλουσα γενεὰ τῶν διερμηνέων. Μᾶς διακατέχει καὶ τοὺς δύο ἡ ἀγωνία νὰ κατοχυρωθεῖ θρησκευτική-λειτουργική νοηματική γλῶσσα στὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει. Ἐδῶ καταθέτω καὶ τὴν προσωπική μου προσδοκία, νὰ μᾶς χαρίσει ὁ Θεός ἓνα διερμηνέα στὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς πολλοὺς πού μαθαίνουν τὴ νοηματική, καὶ μοῦ συμπαραστέκονται καὶ τοὺς εὐχαριστῶ, ὥστε νὰ τελοῦμε στὴν Παναγία τὴ Θεία Λειτουργία μέ ταυτόχρονη διερμηνεία εἰ δυνατόν κάθε Κυριακή. Κάποιον, ὁ ὁποῖος καὶ νὰ παραλάβει καὶ νὰ ἀναπτύξει τὸ κατηχητικό μας. Ζητοῦμε τὴν εὐχή σας.

Εἶναι ἰδιαίτερη ἡ εὐλογία, τὴ διερμηνεία τῆς Θείας Λειτουργίας νὰ τὴ νοηματίζει κάποιος μέ προσωπική ἐκκλησιαστική ζωή. Κάποιος θεολογικά καταρτισμένος, μέ βιωματική συμμετοχὴ στὰ δρώμενα καὶ φυσικά γνώστης τοῦ τυπικοῦ. Βέβαια καὶ ἓνας ἀπλὸς διερμηνέας μπορεῖ μέ κατάλληλη προετοιμασία, νὰ προσφέρει τίς γνώσεις του. Θεωρῶ ὅτι ἡ νοηματική γλῶσσα, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐκφρασης τοῦ προσώπου ἂν δὲν εἶναι ἡ πλουσιότερη σὲ ἐκφραστικότητα σίγουρα εἶναι ἡ βιωματικότερη γλῶσσα, γεγονός πού διευκολύνει ἀφάνταστα στὴ συγκεκριμένη περίπτωση.

Ἡ τακτική τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας ἔφερε καὶ τὴν τακτικότερη συμμετοχὴ κάποιων στὴ Θεία Κοινωνία. Ὅπως καὶ στό ἱερό μυστήριο τῆς μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως. Αἰσθάνομαι ὅτι μπορεῖ ἓνα κωφός, ποτέ νὰ μὴν προσφωνήσῃ διὰ ζώσης ἓναν ἱερέα «πάτερ». Στὴν πράξη ὅμως κάθε κωφός, πού ἐξομολογεῖται, ἤδη ἔχει προσπεράσει τὸ ὄριο τῆς νομικῆς-συμβατικῆς σχέσης πνευματικοῦ πατέρα-πνευματικοῦ υἱοῦ.

Τὰ ψυχασάββατα, ὁ ἑσπερινός τῆς συγχωρήσεως, ἡ ἀρτοκλασία στὴ μνήμη τοῦ ἁγίου προστάτη τους, τοῦ Ἀγίου Μάρκου τοῦ Κωφοῦ στὶς 2 Ἰανουαρίου, ὁ ἁγιασμός γιὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν μαθημάτων εἶναι ἐπίσης εὐκαιρίες γιὰ τὴ συμμετοχὴ σὲ μιά εὐρύτερη ἐκκλησιαστική ζωή, στὴν ὁποία πρόθυμα ἀνταποκρίνονται.

Θὰ ἐπιμείνω λίγο περισσότερο στὸν ἑσπερινό τῆς συγχωρήσεως. Θεωρῶ ὅτι εἶναι μιά ἄριστη εὐκαιρία γιὰ νὰ ἀνατραποῦν κάποιες ἀκούσιες ἢ ἐκούσιες παρεξηγήσεις καὶ προστριβές, πού συμβαίνουν δυστυχῶς ἀρκετὰ συχνὰ μεταξύ τους. Ἴσως καὶ γιὰ ἀσήμαντες ἀφορμές. Ἡ προσπάθειά τους πολλὰς φορές νὰ περιφρουρήσουν τὴν ἀξιοπρέπειά τους παίρνει καὶ ἄλλες διαστάσεις. Ἀπὸ ἀμυντικές ἕως ἐπιθετικές καὶ ἐχθρικές.

Δ. Κηρυκτική διακονία

Τό ἐκκλησιαστικό ἔτος ἀρχίζει μέ τόν καθιερωμένο ἀγιασμό. Ἡ ἡμερομηνία ἀνακοινώνεται στό τέλος τοῦ τελευταίου μαθήματος τοῦ Ἰουνίου. Συνήθως εἶναι ἡ πρώτη Δευτέρα κάθε Ὀκτωβρίου. Ἡ θεματολογία εἶναι διαφορετική κάθε χρόνο. Περιλαμβάνει περί τά 25 μαθήματα ἑτησίως ὠριαίας διάρκειας καί μέ συγκεκριμένη θεματολογία. Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου, οἱ προφῆτες, τό Κυριακοδρόμιο, τά ἱερά μυστήρια, οἱ ἱερές ἐορτές, δεσποτικές καί θεομητορικές, τό ἀγιολόγιο (οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, παλαιοί καί νεώτεροι, οἱ νεομάρτυρες, οἱ ἅγιοι τῶν ἐσχάτων χρόνων), εἶναι ἐνιαύσιοι κύκλοι μαθημάτων, πού ἤδη ἔχω παρουσιάσει. Δέν ἔχω καταλήξει ἀκόμη, ἂν καί στίς 2 Ὀκτωβρίου τελέσαμε τόν ἀγιασμό γιά τήν ἑναρξη τῆς νέας κατηχητικῆς χρονιάς. Ἔχω στό νοῦ μου δύο θέματα. Ἡ τά ἄμφια καί τά ἱερά σκεύη. Ἡ τήν ὑμνολογία.

Ὁ τρόπος διδασκαλίας εἶναι ὀπτικοοπτικός. Τήν ἀνεπάρκειά μου στή νοηματική γλῶσσα τήν καλύπτει τό πρόγραμμα Powerpoint. Ὅπως εἶναι πρόδηλα τά πλεονεκτήματα μιᾶς ὀπτικοακουστικῆς διδασκαλίας, ἔτσι καί ἀκόμη περισσότερο εἶναι πλεονεκτικότερο τό ὀπτικοοπτικό βοήθημα τῆς τεχνολογίας, πού ἀκούει στό ὄνομα Powerpoint. Ὁ χῶρος τοῦ διαδικτύου εἶναι πλουσιότατος σέ ὀπτικό ὑλικό. Κάθε εἶδους εἰκόνα καί παράσταση καί ψηφιδωτό καί τοιχογραφία εἶναι στή διάθεσή μου, γιά τήν ἐπένδυση καί τοῦ πλέον ἀπαιτητικότερου θέματος. Ἐπιπλέον ὑπάρχει καί ἡ δυνατότητα τῆς σύνθεσης καί τῆς σκηνοθεσίας, τήν ὁποία χρησιμοποιοῦ ἐπίσης γιά ὅ,τι δέν ὑπάρχει ἤδη δημοσιευμένο ἢ ἀναρτημένο.

Δέν γνωρίζω ἂν ἔχω ὑποτιμήσει τό μορφωτικό ἐπίπεδο τῶν θεατῶν ἀδελφῶν μου κωφῶν, ἀλλά προσπαθῶ νά εἶμαι ὅσο τό δυνατόν παραστατικός καί ἀπλουστευτικός. Ἀρχικά ὁ μέσος ὅρος ἡλικίας ἦταν καθοριστικός. Κατώτερο, ἴσως καί μέσο κατηχητικό σχολεῖο. Ὅταν ὁμως ἄλλαξαν οἱ ἰσορροπίες καί ἡ προσέλευση τῶν νεώτερων ἀδελφῶν ἔγινε ἐμφανέστερη, τότε ἴσως νά προσεγγίζει ἡ διδασκαλία καί τό ἀνώτερο κατηχητικό. Αὐτό ἔχει σχέση, ἔχω τήν ἐντύπωση, καί μέ τή δική μου ἐμπειρία στή νοηματική. Μᾶλλον εἶμαι λίγο εὐκρινέστερος ἀπό ὅτι στήν ἀρχή.

Ἡ ἱστορία καί ἡ γεωγραφία καί ἡ οἰκολογία καί ἡ τεχνολογία καί ἡ κοινωνιολογία καί ὁ ἀθλητισμός καί ἡ ἱατρική βρίσκονται πάντοτε ἀρωγοί κατά τή διαδικασία τοῦ κατηχητικοῦ μαθήματος. Εἶναι γεγο-

νός ότι οι θεατές τῶν μαθημάτων ὑστεροῦν ὄχι μόνο σέ θεολογική γνώση καί κατάρτιση ἀλλά καί σέ κοσμική πληροφόρηση γύρω ἀπό πολλά αὐτονόητα τῶν συνομηλίκων ἀδελφῶν τους. Ἴσως ὑπάρχουν ὅπως ἀνέφερα μεταξύ τους ἀκόμη καί τελείως ἀναλφάβητοι.

Ε. Παράλληλες δραστηριότητες

Παράλληλα μέ τήν κατήχηση καί χωρίς αὐτή νά διακόπτεται ὑπάρχουν καί κάποιες ἄλλου εἶδους εὐκαιρίες στίς ὁποῖες κυρίως μετέχουν καί αὐτοί πού δέν παρακολουθοῦν τήν κατήχηση.

– Κάθε Θεία Λειτουργία μέ παράλληλη διερμηνεία περιλαμβάνει ἀπαραίτητα τή σχετική δεξίωση. Οἱ κωφοί τήν ἀναζητοῦν καί ἡ ἐνορία θεωρεῖ τή φιλοξενία στόν χῶρο τοῦ πνευματικοῦ κέντρου ὅπου γίνεται καί τό κατηχητικό μάθημα, ὑποχρέωσή της. Ἡ παρουσία πλέον τῶν κωφῶν εἶναι ἕνα σημαντικό καί χαρμόσυνο γεγονός γιά τήν ἐνορία τῆς Παναγίας.

– Ἡ κοπή τῆς βασιλόπιτας εἶναι ἕνα καθιερωμένο γεγονός, πού τό παρακολουθοῦν ἴσως καί διπλάσιος ἀριθμός κωφῶν ἀπό τόν συνήθη τῆς Δευτέρας. Στή χαρά καί τή γιορτή ἔχουν δικαίωμα ὅλοι. Ἐάν μπορέσουμε ἔστω γιά κάποιο περιορισμένο ἢ καί ἐλάχιστο χρόνο μέ κάποιο τρόπο νά κάνουμε τήν καρδιά καί τά χεῖλη κάποιου νά χαμογελάσουν, ἀπό ἀναψυχή καί ἀγαλλίαση καί αὐτό, ταπεινά νομίζω, εἶναι ἔργο Θεοῦ. Καί γιά τήν κοινωνία αὐτή, τῶν κωφῶν τό χαμόγελο καί ἡ ἀναψυχή τῆς καρδιάς σέ μιά πιό ὑγιή, σταθερή καί μονιμότερη βάση μοιάζουν νά εἶναι εἶδη πολυτελείας.

– Ἐδῶ καί ἀρκετά χρόνια κωφοί ἀπό τή νότια Ἑλλάδα μέσω γνωστῶν κωφῶν τῆς σύναξής μας μοῦ ἔχουν ζητήσει νά ὀργανώσω τριήμερα προσκυνήματα σέ διάφορες Ἱερές Μονές τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Περί τά 15 ἄτομα ἀποτελοῦν συνήθως τήν ὁμάδα τῶν προσκυνητῶν. Κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἡμερῶν, μοῦ δίνεται ἡ δυνατότητα νά ἐπικοινωνήσω καί μέ κωφούς ἀδελφούς καί ἐκτός Θεσσαλονίκης.

Ἀπό ἐφέτος, πρῶτα ὁ Θεός, θά ἤθελα νά ἐνσωματώσω στήν ὅλη διακονία καί τήν περισσότερο στοχευμένη ὁμαδική ἐλεημοσύνη καί τήν ἐθελοντική αἰμοδοσία. Ζητῶ τήν εὐχή σας.

ΣΤ. Ἱστοσελίδα

Ἕνας ἀγαθότατος καρπός τῆς διακονίας αὐτῆς εἶναι ἡ ἰδιαίτερη ἱστοσελίδα, πού δημιούργησαν καί διατηροῦν μέ τήν ἐπωνυμία τοῦ

ἀγίου προστάτη τους, τοῦ Ἀγίου Μάρκου τοῦ κωφοῦ. Ἡ ἱστοσελίδα φιλοξενεῖται στήν ἐπίσημη ἱστοσελίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Εἶναι ἓνα ἔργο ἀποκλειστικά δικό τους, ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῆς λειτουργίας τοῦ κατηχητικοῦ μας. Ὁ σχεδιασμός καί τό περιεχόμενό της εἶναι ὁ πόθος τῆς καρδιάς τους καί ἡ ἐξωτερικευση τοῦ ἱεραποστολικοῦ ζήλου, ἰδιαίτερα τῶν νέων σέ ἡλικία κωφῶν, πού εἶναι ἐξοικειωμένοι μέ τήν τεχνολογία.

Τό περιεχόμενό της εἶναι διπλό, γιά νά ἀπευθύνεται ὄχι μόνο σέ κωφούς. Συνετή ἀπόφαση. Νά γνωρίσουν καί κάποιοι τυχαῖοι περιηγητές τοῦ διαδικτύου, τήν παρουσία τους καί τή θρησκευτικότητά τους. Εἶναι καρπός συνεργασίας καί κοπιαστικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ δική μου ἡ παρέμβαση ὑπῆρξε μόνο στό θέμα τῆς ἐνσωμάτωσης στά περιεχόμενα, θεμάτων ἀμιγῶς ἀπευθυνόμενων σέ κωφούς, ἥ καί σέ ἀνθρώπους πού ἐνδιαφέρονται νά διδαχτοῦν τή νοηματική. Ἐπιλέξαμε τρεῖς μόνιμες στήλες, στή νοηματική μέ ὑποτίτλους. Εὐαγγελικές περικοπές, ἀγιολόγιο καί ἱστορίες τοῦ γεροντικοῦ. Οἱ πρῶτοι καρποὶ αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν πραγματικά κοσμοῦν τήν ἱστοσελίδα τους, μέ σημαντική καί ἐνθαρρυντική γιά τόν πόθο καί τόν κόπο τους ἐπισκεψιμότητα. Τήν παρουσίαση τῶν θεμάτων τήν ἔχουν ἀναλάβει οἱ ἴδιοι καί ἐκ περιτροπῆς ἐμφανίζονται ὅλοι. Ὁ Ἱερός Ναός ἔχει ἀναλάβει νά ὑποστηρίξει ἠθικά καί οἰκονομικά κάθε ἀνάγκη γιά τό γεγονός.

Οἱ μαγνητοσκοπήσεις γίνονται στόν ἴδιο γνῶριμο χῶρο τοῦ κατηχητικοῦ. Εἶναι μία συλλογική προσπάθεια, πού ἀπαιτεῖ συγκέντρωση καί πολύ κόπο καί ἀκόμη περισσότερο χρόνο. Οἱ πρῶτοι θεατές εἶναι οἱ δημιουργοί του. Ἡ ἐγγραφή, ὅταν διακόπτεται ἀπό τούς παρατηρητές, καί αὐτούς κωφούς, γιά νά διορθωθεῖ, ἀνατρέχει στήν πρώτη ἀρχή. Ἐνα κείμενο στή νοηματική δέν μπορεῖ νά διασπᾶται ὥστε νά ἀπομονώνονται κάποια μέρη του εὐκόλα. Ἐπειδή ἔχω παρακολουθήσει τόν κόπο τῆς ἐγγραφῆς, μπορῶ νά βεβαιώσω ὅτι γιά μία πεντάλεπτη ἐγγραφή, πρέπει νά δαπανηθοῦν κάποιες ὥρες, χωρίς νά ὑπολογίζω τήν ἐπεξεργασία γιά τήν προσθήκη εἰκόνων καί ὑποτίτλων.

Ζ. Ἐξατομίκευση

Ἡ κοινωνία τῶν κωφῶν εἶναι μία κοινωνία ἀσθενούντων ἀλλά ὄχι νοσούντων. Ἡ κωφότητα δέν εἶναι νόσος. Θεωρητικά ἀπό τήν

κωφότητα μπορεί κάποιος νά πάσχει προσωπικά, ψυχολογικά, οικογενειακά, οικονομικά, κοινωνικά, επαγγελματικά. Άλλά όχι σωματικά. Εΐναι άλλο γεγονός ή γήρανση καΐ τά συνωδά προβλήματα τής υγείας, οΐ χρόνιες καΐ ανΐατες νόσοι, τά ψυχικά νοσήματα, τά διάφορα σύνδρομα. Έτσι ή ποιμαντική τών κωφών εΐναι ποιμαντική άσθενούντων καΐ όχι άσθενών.

Ένας καΐ μόνο κωφός εΐναι ένας όλόκληρος κόσμος. Ό τρόπος πού διανοεΐται τή ζωή καΐ ό τρόπος πού εκφράζεται εΐναι μοναδικός. Συνάρτηση του μορφωτικού επιπέδου, του δείκτη νοημοσύνης, του ψυχολογικού χώρου καΐ τρόπου, τών τραυματικών εμπειριών, τών άδικιών, τής εκμετάλλευσης, του κοινωνικού αποκλεισμού.

Έπάρχουν δύο βασικές παράμετροι, τών όποιών ή συλλειτουργία εΐναι άπόλυτα άπαραΐτητη.

– Ένα μέγιστο θέμα εΐναι ό σεβασμός τής προσωπικότητας του ακροατή-συνομιλητή. Έάν στή χώρα τών ακούντων μπορεί νά παραβιάζονται, ως μή ωφειλε, άμεσα ή έμμεσα προσωπικές έλευθερίες καΐ αυτεξούσια μέ αυταρχισμούς ή ψυχαναγκασμούς μέ σχετικό όμως καΐ διαχειρίσιμο κόστος, στή χώρα τών κωφών τό κόστος εΐναι άπόλυτο. Στή συγκεκριμένη περίπτωση τών κωφών, κατά τή γνώμη μου, ό σεβασμός τής προσωπικότητας άπαιτεί ευρύτερη έρμηνεία. Όπως έχω αναφέρει ό κάθε κωφός εΐναι ένας όλόκληρος καΐ άπαραβίαστος κόσμος. Μέχρι τίς ήμέρες μας τουλάχιστον, τήν όποια πληροφορία γιά τή διάγνωση καΐ τήν έρμηνεία του κόσμου, ό κωφός τή δημιουργούσε μόνος του μέσα άπό τίς προσωπικές του διεργασίες, του έλάχιστου μικρόκοσμου στον όποιο ζούσε. Αυτό συνηγορούμενο άπό τό ένστικτο τής αυτοσυντήρησης σάν αυτοάνοσο νόσημα προσέφερε μέν στήν κατεύθυνση τής αυτοκυριαρχίας καΐ τής αυτοεκτίμησης, άλλά συχνά υπερέβαλε προς τήν έγωκεντρικότητα καΐ τήν αυταρχικότητα. Τό άμεσο άποτέλεσμα ήταν ή δυσκολία στήν άποδοχή τής όποιαδήποτε διαφορετικότητας ή στήν a priori άπόρριψη της.

Ό διάκονος τής νοηματικής πρέπει νά καταφέρει, χωρίς νά αποδομήσει τήν έννοια τής προσωπικής έπάρκειας, νά έποικοδομήσει στήν πρόσληψη του άδελφου καΐ τής γνώμης του. Χωρίς νά ένθαρρύνει τή θυματοποίηση καΐ τήν ήττοπάθεια, πού καιροφυλακτούν, νά στηρίξει τή διεκδίκηση τής άξιοπρέπειας μέ όρθόδοξους τρόπους. Η υγιής προσωπικότητα, μέ τήν όση χρειάζεται αυτοεκτίμη-

ση, ή όποία όμως δέν μεταλλάσσεται για πρόληπτικούς λόγους σέ αὐτοπεριθωριοποίηση καί ἐπιθετικότητα.

– Ἡ χρήση τῆς νοηματικῆς γλώσσας ἀπό μόνη της εἶναι τό ἀπόλυτο ἐργαλεῖο στά χέρια τοῦ χρήστη της. Ἡ ἀπόλυτη προσοχή στήν ἀξιοποίηση καί τῶν ἐλάχιστων λεπτομερειῶν καί μάλιστα τῆς ἔκφρασης τοῦ προσώπου εἶναι κάτι αὐτονόητο καί ἀδιάκοπο καί για τίς δύο πλευρές. Αὐτό ἀπό μόνο του λειτουργεῖ σάν καταλύτης. Χωρίς ἀπόλυτη προσοχή δέν λειτουργεῖ τίποτε. Εἶναι ἀδιανόητο νά χρησιμοποιεῖς τή νοηματική καί νά μήν βλέπεις τόν ἄνθρωπο στά μάτια, ἤ νά ἀσχολεῖσαι μέ κάτι ἄλλο ἐκτός ἀπό τή συζήτηση. Καί για λόγους βέβαια πρακτικούς. Ἐπίσης εἶναι ἀδιανόητο ἀκόμη καί στήν περίπτωση πού συμμετέχουν περισσότεροι τοῦ ἑνός συζητητές, ὁ ἕνας νά διακόπτει τόν ἄλλο, ἤ νά μιλάει ταυτόχρονα στούς συνομιλητές του. Εἶναι ἐν δυνάμει προσβολή. Οἱ ψυχολογικοί καί κοινωνικοί καί ἠθικοί κανόνες ἑνός διαλόγου, ἐδῶ τηροῦνται ἀπό ἀνάγκη ἀλλά καί γιατί ὄχι ἀπό φιλότιμο. Εἶναι ἀδιαπραγμάτευτοι καί ἀπόλυτα ἀπαραίτητοι. Ἐάν οἱ ἀρχές τῆς εὐπρέπειας καί τῆς εὐγένειας ἀπαιτοῦν τόν σεβασμό τῆς προσωπικότητας ἑνός ἀκροατή, κατά μείζονα λόγο ἀπαιτοῦνται, ὅταν πρόκειται για πρόσωπα μέ εἰδικές ἀνάγκες-ικανότητες. Στήν καθημερινότητα ἑνός κωφοῦ ἀπουσιάζουν παντελῶς οἱ ὑπαινιγμοί καί ἡ διγλωσσία. Ὅ,τι ἀμφίσημο καί ὑπαινικτικό, ἐκούσιο ἤ ἀκούσιο, πού εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχει στόν διάλογο τῶν ἀκουόντων, ἐδῶ ὑποχρεωτικά ἀπουσιάζει. Δέν μπορεῖς νά κρυφεῖς ἀπό ἕναν κωφό καί δέν μπορεῖς νά ὑποκρίνεσαι. Ὅλα γίνονται ἐνώπιος ἐνωπίῳ. Εἴτε μιᾶς μέ ἕνα κωφό ἀνήλικο παιδί εἴτε συνομιλεῖς μέ ἕναν κωφό ἐνήλικα κάποιου μορφωτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου, ἡ προσοχή καί ἡ εὐκρίνεια πρέπει ἀπαραίτητα νά σέ διακρίνει. Καί ἡ παραμικρή σύσπαση ἔστω καί ἑνός πλαγίου μυός τοῦ προσώπου δέν ἐπιδέχεται δεύτερη, διαφορετική ἢ παραπλήσια ἐρμηνεία. Αὐτό καί μόνο θεωρῶ ὅτι ἀπό μόνο του εἶναι μία ἀποκάλυψη. Ὅταν βλέπεις ἕναν κωφό καί ὅταν ἕνας κωφός σέ βλέπει, ἡ ὄραση εἶναι συνολικότερη ἀπό τήν ὀπτική της διάσταση. Ἀκούσια δέν βλέπεις μόνο τήν κίνηση τῶν χειρῶν ἢ τήν ἔκφραση τοῦ προσώπου. Εἶναι κάτι βαθύτερο καί ἀμεσότερο. Αἰσθάνεσαι καί τήν κίνηση τῆς καρδιάς. Ἡ νοηματική γλώσσα ἐκφέρεται μέ τόν πλέον συστηματικό καί ἀνθρώπινο τρόπο. Δέν γίνεται ἄλλα νά νοηματίζεις καί ἄλλα νά ἐννοεῖς. Ἀκόμη καί ἂν ἄλλα ἐννο-

εἷς, ὁ συνομιλητής σου διαβάζει αὐτό πού ἐκφέρεται. Καί αὐτό εἶναι πάντοτε μονοσήμαντο. Ἀπόλυτη ἡ ταύτιση τοῦ σημαίνοντος καί τοῦ σημαينوμένου.

Ἀπαραίτητες λοιπόν προϋποθέσεις καί τῆς ἀπλούστερης συνεύρεσης εἶναι δύο. Κατά τήν προετοιμασία τοῦ λόγου ὁ σεβασμός τῆς προσωπικότητας τοῦ συνομιλητῆ. Καί κατά τήν ἐκφορά τοῦ νοηματικοῦ λόγου ἡ ἐπικέντρωση, ἡ σαφήνεια καί ἡ προσοχή στή λεπτομέρεια. Ἔχουμε νά κάνουμε μέ ἓνα δυναμικότατο εἶδος χαρισματικοῦ λόγου.

Η. Ἀποτίμηση

Στήν ἱστοσελίδα, πού διατηροῦν, ὀνομάζουν τή σύναξή μας κατηχητικό σχολεῖο κωφῶν καί βαρήκων. Ἔχω καιρό νά ἀκούσω καί νά διαβάσω τή λέξη αὐτή, πού ἀναφέρεται σέ ἓναν θεσμό, πού μᾶς ἀνέθρεψε καί τοῦ χρωστᾶμε πολλά, ἴσως καί ὅλα, οἱ παλαιότεροι, στήν Ἑλλάδα καί ὅπου Ὁρθοδοξία. Νά τήν ἀκούσω νά προφέρεται μέ βεβαιότητα, χωρίς ὑπαινικτικά ἀπό κάποιους ἀρνητικά σχόλια ἢ χωρίς κάποιους βαρύγδουπους ἐξωραϊσμούς θετικά ἀπό κάποιους ἄλλους. Καί μάλιστα ὅπως ἀνέφερα τή χρησιμοποιοῦν μέ ἓναν ἐμφανή καί ἔντονο ἱεραποστολικό ζήλο. Γιά τόν ἑαυτό τους ἔχουν ἐπιλέξει τήν ὀνομασία, «ἀδελφοί κωφοί». Ἡ λέξη ἐνθουσιασμός, στά ἑλληνικά, ἔχει τή ρίζα τῆς σέ μιά ἔνθεη καρδιά. Ἐνθους καρδιά.

Ἡ ἐνσωμάτωση καί ἡ ἐπικοινωνία τους στήν ἐνορία εἶναι θαυμαστή. Θεωρῶ δῶρο Θεοῦ, τό ὅτι θέλουν, ἐπιδιώκουν καί μποροῦν νά ἐπικοινωνοῦν χωρίς δισταγμούς καί ἡττοπάθειες μέ τούς ἐνορίτες, μέ κάποιους ἀπό τούς ὁποίους ἔχει ἀναπτυχτεῖ καί μιά μεγαλύτερη οἰκειότητα καί φιλία. Προφανῶς ὄχι λόγω οἴκτου καί ἀφ' ὑψηλοῦ συμπάθειας.

Ποσοτική ἀποτίμηση, μπορῶ νά κάνω, ἀλλά ποιοτική ὄχι. Βλέπω μέ θλίψη κάποιες ἀποχωρήσεις, ἀλλά μόνο λόγω μεταθέσεως στό οὐράνιο ἀκροατήριο, ὅπου ἡχος καθαρός ἐορταζόντων καί βοώντων ἀπαύστως Κύριε δόξα Σοι.

Ἡ ἀπόλυτη προσήλωση κατά τήν κατήχηση εἶναι ἓνα ἀπόλυτο καί ἀδιαμφισβήτητο γεγονός. Τό τί ἀντιλαμβάνονται εἶναι θέμα τοῦ Θεοῦ. Λέγε Κύριε καί ὁ δοῦλος σου ἀκούει κατά τήν προφητική φωνή. Ὁ Χριστός χειρίζεται ἄριστα ὅλες τίς γλῶσσες, πού ὑπάρχουν καί θά ὑπάρξουν, γιατί ἀπλά εἶναι ὁ τεχνίτης καί δημιουργός τους.

Καί όταν οί άνθρωποι δέν ἔχουν αὐτιά γιά νά ἀκούσουν, τότε ἀναλαμβάνει ἡ καρδιά νά δέχεται τόν σπόρο τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

Ἔτσι ὅλο αὐτό τό γεγονός ἀναδεικνύεται σέ μία ἀλληλοδιδασκτική διαδικασία, στήν ὁποία μετέχουμε ἰσότημα μέ διακριτοῦς ρόλους. Ὁ ἱερέας-πατέρας καί τά τέκνα-οἱ κωφοί,

- ἀλλά ἡ συμμετοχή στή Θεία Κοινωνία δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι κάποια ἔνδειξη,
- καί ἡ προσέλευση στό μυστήριό τῆς μετανοίας εἶναι καί αὕτη ἔνδειξη,
- καί ὁ ἐκκλησιασμός τους κατά τήν Κυριακή καί ἐκτός τῆς διερχομένης, εἶναι καί αὐτό ἔνδειξη,
- καί τό ὅτι δύο ἀπό αὐτούς εἶναι ἐδῶ καί δύο ἴσως καί πλέον χρόνια δόκιμοι μοναχοί, στήν Ἱερά Μονή Ἀρχαγγέλου στή Θάσο καί στήν Ἱερά Σκήτη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα στίς Καρυές εἶναι ἐπίσης ἔνδειξη.

Τελικά πρίν νά κατέβω ἀπό αὐτό τό βῆμα, πού μοῦ παραχωρήθηκε μέ τόση ἐμπιστοσύνη, καί πρίν σᾶς εὐχαριστήσω ἀπό καρδιάς γιά τήν ὑπομονή σας, ἀντί ἄλλου ἐπιλόγου θά ἤθελα ἐξομολογητικά νά καταθέσω:

– Ἐχω δεῖ ἀνθρώπους νά μεμψιμοιροῦν καί νά γκρινιάζουν, πιθανόν καί χωρίς κάποια σοβαρή αἰτιολογία

– Ἐχω δεῖ ἀνθρώπους νά μήν δοξάζουν ποτέ τόν Θεό, γιατί δέν ἐκτελεῖ τίς ἐπιθυμίες τους

– Ἐχω δεῖ ἀνθρώπους νά δοξάζουν τόν Θεό μόνο ὅταν ἐκπληρώνονται οἱ κοντόφθαλμες καί ἐγωιστικές προσδοκίες τους

– Ἐχω δεῖ ἀνθρώπους νά κρίνουν καί νά κατακρίνουν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τόν Θεό γιά ἀναλγησία, ἀσπλαχνία καί μεροληψία

– Ἐχω δεῖ ἀνθρώπους νά συμπνίγονται καί νά ἀπελπίζονται μέ πολύ μικρότερα ἢ καί φανταστικά προβλήματα

– Ἐχω ὑπάρξει καί ἐγώ ὁ ἴδιος ὄμηρος τῶν προσωπικῶν ἢ τῶν ποιμαντικῶν αἰτημάτων μου πρός τόν Χριστό

– ἀλλά δέν ἔχω ἀκούσει ποτέ ἕναν κωφό, ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐπὶ γῆς κωφό, νά δυσανασχετεῖ καί νά ἀμφιβάλλει γιά τόν πανάγαθο καί φιλόανθρωπο Χριστό μας, ὁ ὁποῖος σέ κάποιους δώρισε τήν ἀκοή καί τήν ὁμιλία καί κάποιους δέν τοὺς ἐπέτρεψε νά ἀκούσουν ἢ νά ψάλλουν ἀπό καρδίας ἕνα Ἄξιόν ἐστι σέ πλάγιο πρῶτο ἑναρμόνιο, ἢ τό δύναμις τοῦ Καλογήρου ἢ ἕναν καλοφωνικό εἰρμό Ἰω-

άννου τοῦ Κουκουζέλου. Πραγματικά εὐχαριστῶ τὸν Θεό πού, τόσα χρόνια πού βρίσκομαι μεταξύ τους, δέν μοῦ ἔχουν κάνει ποτέ τέτοιες ἐρωτήσεις. Ἀκόμη καί κατά τήν πλέον προσωπική ὥρα τῆς μετανοίας καί ἐξομολογήσεως, μπορεῖ νά ἔχουν ἐκφράσει τό ὅποιο-δήποτε δίκαιο ἢ ἄδικο παράπονο γιά τήν περιθωριοποίηση τῆς ζωῆς τους ἀλλά ποτέ ἓνα τέτοιο ἐρώτημα ἢ δυσφορία. Μέ φύλαξε ὁ Θεός, γιατί δέν γνωρίζω ἐάν θά εἶχα νά τοὺς δώσω μία πειστική ἀπάντηση.

Εἶμαι πολύ ὑπερήφανος καί εἰς αἰῶνα ὑπόχρεος γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ μου, πού μοῦ ἀνέθεσε τή διακονία αὐτή. Εὐχέστε νά μὴν διαψεύσω τήν ἐμπιστοσύνη οὔτε τοῦ Χριστοῦ μου οὔτε τῶν ἀδελφῶν μου κωφῶν.

Τόξον δυνατῶν ἡσθένησεν καί οἱ ἀσθενοῦντες περιεζώσαντο δύναμιν, διά τοῦτο ἐστερεώθη ἐν Κυρίῳ ἡ καρδιά μου.

Σας εὐχαριστῶ ἀπό καρδιάς.

ΜΑΡΗ ΤΟΥΡΛΑ-ΚΟΥΤΟΥΖΟΥ

ΟΤΑΝ Η ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΣΥΖΥΓΟΣ ΑΣΘΕΝΕΙ

“Όταν ό π. Σταῦρος μοῦ ζήτησε νά μιλήσω γιά τήν περιπέτεια μέ τήν υγεία μου πρίν ἀρκετά χρόνια, εἶπα νάί, ἔτσι αὐθόρμητα, ἴσως γιατί μετά τόσα χρόνια δέν ἔχω θέμα νά μιλάω γι’ αὐτό καί νά μοιράζομαι ἐμπειρίες καί συναισθήματα. Ἴσως γιατί ἔκτοτε τά πράγματα πῆγαν ἀρκετά καλά, χωρίς σοβαρές ἐπιπλοκές, ζώντας τήν καθημερινότητά μου φυσιολογικά, ἀνήκοντας πιά σέ μιά ἀπό τίς ομάδες ὑψηλοῦ κινδύνου καί βέβαια ὑπό συνεχῇ ἱατρική παρακολούθηση.

“Όμως ὅταν ἔφτασε ἡ στιγμή νά βάλω σέ λέξεις τά συναισθήματα καί τίς σκέψεις ἐκείνης τῆς περιόδου ἦταν πραγματικά δύσκολο. Πῶς νά ἀποτυπώσεις στό χαρτί αὐτό τό ταξίδι πίσω στόν χρόνο καί μέσα στά σκοτάδια τῆς ἀπόγνωσης, τοῦ ἄγνωστου...

Ἄς ἀρχίσω ἀπό τά εὐκολα: τίς περιγραφές.

Καλοκαίρι 1994, σ’ ἓνα ὀρεινό χωριό τῆς Ἀρκαδίας μέ τήν οἰκογένειά μου, τόν σύζυγο καί τά δύο μας ἀγόρια, πέντε καί ὀκτώ χρόνων, ἐτοιμαζόμαστε νά ἐπιστρέψουμε στήν Ἀθήνα γιά νά πᾶμε στίς ἐργασίες μας ἐγώ καί ὁ σύζυγός μου καί τά παιδιά στό σχολεῖο, Α’ καί Γ’ Δημοτικοῦ.

“Όμως ἐγώ νιώθω κάτι περίεργο νά συμβαίνει στό σῶμα μου... Ἡ κοιλιά μου φουσκώνει, κουράζομαι ὑπερβολικά... Κάτι ἀλλάζει... Δυσάρεστο...

Πηγαίνω στόν παιδικό σταθμό, ὅπου ἐργαζόμουν, ἀλλά εἶναι πολύ δύσκολο νά ἀνταπεξέλθω στίς ὑποχρεώσεις τῆς νηπιαγωγοῦ... Σέ λίγες μέρες γίνεται ἀδύνατο... Σταματῶ.

Τά παιδιά ἀρχίζουν σχολεῖο, μέ χρειάζονται. Ὁ μικρός Α’ Δημοτικοῦ, ὅλα καινούργια... Ἀλλά ἐγώ δέν μπορῶ... Οἱ δυνάμεις μου δέν φτάνουν... Κάτι σοβαρό συμβαίνει...

Ἡ πορεία ἔχει ἀρχίσει. Ἐξετάσεις, νοσοκομεῖα, ἄγνωστες λέξεις: κύρωση ἥπατος, νόσος Wilson, μεταμόσχευση. Οἱ συνθῆκες στό δημόσιο νοσοκομεῖο καθόλου καλές τότε, ἀλλά οἱ γιατροί καί τό νοσηλευτικό προσωπικό ἔκαναν τά ἀδύνατα δυνατά. Ἐδῶ ἀρχίζει ἡ σχέση μου μέ τούς γιατρούς, πού συνεχίζεται ἀκόμη. Εἶναι πολύ σημαντικά πρόσωπα στή ζωή μου καί τούς εὐχαριστῶ ἀπό καρδιάς. Ἐδῶ ἀρχίζει καί ἡ πραγματική ἐπαφή μου μέ τόν ἀδύναμο ἄνθρωπο καί τόν πόνο. Πρώτη φορά, ἐπίσης, ἔρχομαι σέ ἐπαφή μέ ἀνθρώπους, ἄγνωστους σέ μένα, κυρίως γυναῖκες, πού ἐντελῶς καλοπροαίρετα προσπαθοῦν νά μέ παρηγορήσουν μέ χαμόγελα καί παρηγορητικά λόγια. Ἀντιδρῶ. Φεύγω ἀπό τόν θάλαμο ὅταν ἐμφανίζονται. Εἶναι τόσο σημαντικός γιά τόν ἀσθενή, πού βρίσκεται σέ πολύ ιδιαίτερη ψυχολογική κατάσταση, ὁ σωστός χειρισμός τῆς καλῆς προαίρεσης καί παρηγορητικῆς διάθεσης τῶν συνανθρώπων του, πού τήν ἔχει τόσο ἀνάγκη καί μπορεῖ νά παίξει καίριο ρόλο τῆ συγκεκριμένη στιγμῇ στήν ἀσθένεια καί τῇ ζωῇ του.

Δέν ὑπάρχουν περιθώρια χρόνου γιά μένα, τό σῶμα ἀσθενεῖ καί ἡ πιθανή ἴασή του εἶναι ἡ δωρεά ὀργάνου ἀπό ἄλλον ἄνθρωπο... Πρέπει νά φύγω γιά Λονδίνο ἐπειγόντως.

Στό σπίτι οἱ ἀπορίες τῶν παιδιῶν «ποῦ εἶναι ἡ μαμά;» «πότε θάρθει;» Ὁ μικρότερος γιός μας, πέντε χρόνων, δέν θέλει νά ξέρει. Νιώθει ὅτι χάνει τή μαμά του καί ἀρνεῖται νά πάει σχολεῖο, πόσο μάλλον νά προσαρμοστεῖ σέ καινούριο περιβάλλον, νά μάθει νά γράφει, νά διαβάζει, νά μάθει καινούργια πράγματα. Μέ συμβουλή παιδοψυχολόγου, ἐπιστρέφει στό γνῶριμο εὐχάριστο περιβάλλον τοῦ νηπιαγωγείου παρέα μέ τόν λίγους μῆνες μικρότερο ξάδελφό του. Ἡρεμεῖ, ξεχνιέται...

Ὁ μεγαλύτερος γιός μας, ὀκτώ χρόνων, Τρίτη δημοτικοῦ, παρακολουθεῖ κανονικά τά μαθήματά του. Ἔχει τόν ἀγαπημένο του φίλο, πού κάνει παρέα, παίζει καί ζητάει καθημερινή ἐνημέρωση γιά τό πῶς περνᾶνε ὁ μπαμπᾶς καί ἡ μαμά στό Λονδίνο.

Κάπου ἐδῶ ὁ σύζυγος καί πατέρας ἀρχίζει νά σηκώνει τόν σταυρό του. Πῶς νά χωρέσει ἓνα παιδί τήν ἀπουσία τῆς μάνας; Πῶς νά ἐξηγήσεις μέ παραμυθία καί ἐλπίδα ὅτι ἡ μαμά θά λείψει γιά καιρό; Πῶς νά τό πάρεις μαζί σου στήν πτώση στό κενό χωρίς ἀλεξιπτωτο, ἐνῶ ἐσύ εἶσαι τό ἀλεξιπτωτό του;

Ὅμως τά παιδιά εἶναι καμωμένα μέ χαρά καί ἐλπίδα. Τό παιχνί-

δι, τό ζεστό αγαπητικό περιβάλλον της ευρύτερης οικογένειας, συγγενών, φίλων και του σχολείου βοηθούν να ζούν την καθημερινότητά τους απαλύνοντας την έλλειψη της μάνας. Έτσι είναι; Η απάντηση στο τέλος...

Οι παππούδες και οι γιαγιάδες μέ τεράστια αποθέματα αγάπης και τρυφερότητας γίνονται ή οικογένειά τους για όσο καιρό λείπουν οι γονείς, και σ' αυτούς κυρίως όφείλεται ή ψυχική ήρεμία των παιδιών εκείνη τή χρονική περίοδο. Τό εύχαριστώ είναι λίγο.

Τό ταξίδι συνεχίζεται στο Λονδίνο. Μέσα στην άσθeneia, μιά ανάσα τό άξιοπρεπές περιβάλλον του νοσοκομείου εκεί, και τό αγκάλισμα των Έλλήνων γιατρών πού τόσο βοήθησαν, κυρίως ψυχολογικά, όχι μόνο έμένα, αλλά και τόν σύζυγό μου. Ό σύζυγος πάντα εκεί, μαζί, μέ ακολουθεί μέ θαυμαστή ύπομονή στις καθημερινές διακυμάνσεις της άσθeneias, στην άτέλειωτη άναμονή και προσμονή για τή λύτρωση, αντιμετωπίζοντας κάθε μέρα τόν πόνο και των άλλων άσθενών και συγγενών τους. Μοϋ κρατάει τό χέρι, βράχος στον θυμό μου, τή όργή, τή γκρίνια, τή άγωνία, τόν πανικό, τά ξεσπάσματα...

Βαθιά πιστεύω ότι χάρι στην άγάπη του, τή βαθιά του πίστη και τίς προσευχές των συνανθρώπων μας είμαι έγώ έδώ τώρα.

Και τό σώμα έκτίθεται και διατίθεται στους γιατρούς, τήν έπιστήμη, και σιγά σιγά, νοσώντας, δυσλειτουργεί, ύπολειτουργεί και φεύγει... Μαζί του τά συναισθήματα νεκρώνονται...

Τά παιδιά; Άκούω νέα τους, δέν μπορώ νά τούς μιλήσω, δέν μπορώ νά χαρώ, ούτε νά στενοχωρηθώ τά έχω αφήσει στην Παναγία... Είμαι μέσα στο τούνελ μόνη, δέν όρίζω τόν έαυτό μου, ψάχνω τό φώς...

«...δέν φτάνει ή δίψα, θέλει κόπο ή άνάγκη, ύπομονή κι έλπίδα ν' άντλήσεις φώς άπ' τό σκοτάδι» όπως λέει ό ζωγράφος Χρ. Μποκόρος.

14 Μαρτίου 1995, αύριο ή έγχείριση. Σιωπή λυτρωτική... λάλousa «...μέσα στη σιωπή μπορείς ν' άκούσεις τά πío όμορφα πράγματα άρκει νά έχεις άνοίξει τήν πόρτα της ψυχής σου» λέει ό Ν. Καζαντζάκης... Έτσι είναι... Κλαίω άσταμάτητα, γυμνή, μικρή, χωρίς θέλημα, παραδομένη, άφέθηκα... Κύριε έλέησον...

Η άνάρρωση είχε πόνο σωματικό, πολλή ταλαιπωρία, άγωνία,

πανικό καί σιγά σιγά περνώντας ο καιρός ἄρχισα νά γεννιέμαι ξανά, νά αἰσθάνομαι, νά δοξάζω, νά εὐχαριστῶ, νά ζῶ!

Ζῶ τήν ἀνατροπή: ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος γίνεται φάρμακο γιά τήν ψυχή, τά ἀσήμαντα, καθημερινά, δεδομένα πράγματα καί συνήθειες γίνονται σημαντικά, τά μάτια βλέπουν «ἄλλιῶς» τόν κόσμο... «ἀλλάζουν ἐντός μου τά σύνορα τοῦ κόσμου».

Ἀπό τότε ἔχουν περάσει εἴκοσι δύο χρόνια, εἶμαι πάντα ἀσθενής καί ὁδοιπόρος ἀλλά ὄχι μόνη, ἔχω μέσα μου τό ἦπαρ ἐνός εἰκοσιεξάχρονου τότε νεαροῦ.

Μεγαλώνουμε μαζί, εἶναι τό δῶρο ζωῆς ἀπό Ἐκεῖνον, εἶναι ὁ Ἄγγελός μου καί ὅταν «καταβάλομαι», «λυγίζω», μέ ἐπαναφέρει στήν ὄντως ζωή, στήν πορεία πρὸς τήν Ἀνάσταση.

Εἶμαι λοιπόν ἐδῶ τώρα ἐνώπιόν σας, νιώθοντας εὐγνώμων γιά τήν κάθε μέρα πού ἀνατέλλει, ἔχοντας βαθιά μέσα μου φυλακτό τήν προτροπή τοῦ γέροντα Σιλουανοῦ: «ἔχε τόν νοῦ σου στόν Ἄδῃ καί μὴν ἀπελπίζεσαι» καί τόν διαρκῆ φόβο νά μὴ χάσω αὐτό τό δῶρο πού μοῦ δόθηκε καί εἶναι ὁ φάρος μου σ' αὐτή τή ζωή.

Θά κλείσω αὐτή τήν ἀφήγηση μέ μιά γνωστή-ἄγνωστη λέξη: ἁ γ ἁ π η, πού εἶναι καί ὁ τίτλος τοῦ παραμυθιοῦ πού θά σᾶς διαβάσω καί ἡ ἀπάντηση πού σᾶς χρωστάω σχετικά μέ τό βίωμα τῶν παιδιῶν μου. Εἶναι, λοιπόν, ἓνα παραμῦθι. Μοῦ τό ἔκανε δῶρο ὁ μικρότερος γιός μου πρὶν λίγο καιρό, μετά τό γάμο του καί θά ξεκινήσω μ' ἓνα ἀπόσπασμα τῆς ἀφιέρωσής του: «...σ' εὐχαριστῶ λοιπόν πού μέ ἔμαθες νά κόβω κάθε φορά ὅλο καί περισσότερο τόν ὁμφάλιο λῶρο, χωρίς νά ξεχνῶ τήν πανταχοῦ παροῦσα παρουσία καί στήριξή σου».

«ΑΓΑΠΗ ΜΟΥ»

Εἶναι ὥρα γιά ὕπνο.

Ἡ μαμά τοῦ Παύλου τόν καληνυχτίζει μέ μιά ἀγκαλίτσα.

– Καληνύχτα ἀγάπη μου, τοῦ λέει.

– Μαμά, πές μου... θά μ' ἀγαπᾶς πάντα; ρωτᾷ ὁ Παῦλος.

– Ἔε, ἀφοῦ ρωτᾷς, θά σου πῶ ἓνα μυστικό... τοῦ ἀπαντᾷ ἡ μαμά.

– Σ' ἀγαπῶ ἀπό τότε πού σέ γνώρισα,

κι ἀπό πιό πρὶν.

– Σ' ἀγαπῶ ὅταν τό βλέπεις,

κι ὅταν δέν τό βλέπεις.

- Σ' αγαπῶ ὅταν κάνεις ὅπως ἐγώ,
 κι ὅταν κάνεις ὅπως ἐσύ.
- Σ' αγαπῶ ὅταν εἶσαι ὁ πιό ὁμορφος,
 κι ὅταν τήν ὁμορφιά σου τή βλέπω μόνο ἐγώ.
- Σ' αγαπῶ ὅταν περπατᾷς σάν μεγάλος,
 κι ὅταν ἐγώ περπατῶ σάν μεγάλη.
- Σ' αγαπῶ ὅταν μ' ἀγκαλιάζεις,
 κι ὅταν θυμώνεις μαζί μου.
- Σ' αγαπῶ ὅταν τά καταφέρνεις,
 κι ὅταν θά τά καταφέρεις.
- Σ' αγαπῶ ὅταν μέ σκέφτεσαι,
 κι ὅταν μέ ξεχνᾷς.
- Σ' αγαπῶ ὅταν σέ σκέφτομαι,
 κι ὅταν ξεχνῶ.
- Σ' αγαπῶ ὅταν μοσχοβολᾷς,
 κι ὅταν αὐτό δέν ἔχει καμία σημασία.
- Σ' αγαπῶ ὅταν εἶσαι ὁ ἐαυτός σου,
 κι ὅταν δέν σ' ἀναγνωρίζω.
- Σ' αγαπῶ ὅταν ἀκούς,
 κι ὅταν εἶναι ἡ σειρά μου ν' ἀκούσω.
- Σ' αγαπῶ ὅταν κάθεσαι φρόνιμα,
 κι ὅταν αὐτό δέν κρατᾷ πολύ.
- Σ' αγαπῶ ὅταν εἴμαστε μαζί,
 κι ὅταν δέν εἴμαστε μαζί.
- Σ' αγαπῶ γιατί εἶσαι τό παιδί μου, ἀλλά ποτέ δέν θά μοῦ ἀνήκεις.
 Βλέπεις λοιπόν; Αὐτό εἶναι τό μυστικό μου.
- Σ' αγαπῶ κάθε μέρα καί πάντα!!!

Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ.

Πρωτοπρ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΥΤΟΥΖΟΣ

ΟΤΑΝ Η ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΣΥΖΥΓΟΣ ΑΣΘΕΝΕΙ

Ἀγαπητέ πατέρα Σταῦρο, μέ βάλατε νά κάνω μιά πολύ δύσκολη ἀναδρομή στό παρελθόν σέ καταστάσεις δύσκολες πού μέ πολύ πόνο καί ἀγωνία μοῦ συνέβησαν πρὶν περίπου 22 χρόνια.

Εἶναι ἡ πρώτη φορά, πού κάνω κάτι τέτοιο δημόσια, ἔχοντας πάντα τόν φόβο ὅτι ἴσως παρεξηγηθῶ μέ τίς ἀναφορές πού θά κάνω, μιᾶς πού ὅλοι ξέρουμε, ὅτι ὅλα αὐτά εἶναι βιώματα καί τὰ βιώματα εἶναι ὑπόθεση προσωπική τοῦ καθενός, τὰ ὅποια καί δύσκολα μοιράζονται, πολύ δέ περισσότερο καί μετά ἀπό τόσα χρόνια.

Ξέροντας ὅμως γιά ποιόν λόγο, παρευρίσκομαι σέ αὐτήν ἐδῶ τῇ φιλόξενη αἵθουσα γιά 2η φορά, καί γνωρίζοντας καί τόν κόπο σας καί τήν ἀγωνία σας γι' αὐτήν τῇ διεθνή διοργάνωση τοῦ Δικτύου, θά προσπαθῆσω νά ἀνταποκριθῶ σέ ὅτι μοῦ ζητήσατε. Ἄς προσπαθῆσω λοιπόν διότι σύν τοῖς ἄλλοις, ὑπάρχει καί ἡ ἀγωνία στό τί νά πρωτοαναφέρει κανείς μέσα σέ τόσο λίγο χρόνο πού ἔχει στή διάθεσή του.

Φθινόπωρο λοιπόν τοῦ 1994. Λαϊκός τότε ἐγώ, ὅλα ἦρθαν τόσο ξαφνικά χωρίς κάνεις νά τό περιμένει. Δέν ὑπῆρχε κάποιο σύμπτωμα νά μᾶς προετοιμάσει γιά τήν καταιγίδα πού πλησίαζε. Ἐχοντας γυρίσει ἀπό τίς καλοκαιρινές μας διακοπές καί ἔχοντας ἐπιστρέψει ὁ καθένας στή δουλειά του, ἔχει ἀπό καιρό ἀρχίσει ἡ Μάρη νά παραπονεῖται ὅτι ἡ ἴδια διαδρομή μέ τό ἴδιο αὐτοκίνητο πού χρησιμοποιοῦσε ἐπὶ ἀρκετά χρόνια γιά νά πάει στή δουλειά της πού ἦταν στή Βάρκιζα, τήν κουράζει. Μᾶς κάνει ἐντύπωση τό γεγονός, τό συζητᾶμε ἀλλά καί πάλι δέν δίνουμε πολύ σημασία μέχρι πού σιγά σιγά ἀρχίζει νά ἐμφανίζεται ὁ ἀσκίτης (ἐντονη συγκέντρωση ὑγροῦ στήν κοιλιακή χώρα).

Αὐτό ἦταν. Ξεκίνησε τό ψιλόβροχο καί ἡ καταιγίδα δέν ἄργησε.

Πολύ σύντομα μαθαίνουμε ότι κάτι σοβαρό συμβαίνει μέ τό συκώτι, τό όποιο καί ἔχει σχεδόν καταστραφεῖ ἀλλά δέν γνωρίζουμε ἀκόμα τήν αἰτία. Μπαίνουμε στό νοσοκομεῖο, γίνονται ἐξετάσεις ἐπί ἐξετάσεων, ὅλα περίεργα, ὅλα δύσκολα.

Ἀπό ποῦ ἔχει προέλθει τό πρόβλημα; Τί προκάλεσε τήν καταστροφή τοῦ συκωτιοῦ; Γιατί δέν ἔδωσε σημεία νωρίτερα; Ἔχει δύο τοκετούς στό ἱστορικό της καί κανείς δέν κατάλαβε ὅτι κάτι δέν πάει καλά μέ τό συκώτι; Ἀλλάζουμε νοσοκομεῖο γιά νά βρεθοῦμε κοντά σέ πιό ἐξειδικευμένους γιατρούς γιά τό συκώτι, οἱ ἐξετάσεις συνεχίζονται καί κάποια στιγμή οἱ γιατροί καταλήγουν ὅτι ἡ Μάρη πάσχει ἀπό τή νόσο Wilson.

Ἡ νόσος Wilson εἶναι μιὰ κληρονομική γενετική διαταραχή πού ἀφορᾷ τόν μή φυσιολογικό μεταβολισμό τοῦ χαλκοῦ λόγω ἔλλειψης συγκεκριμένου ἐνζύμου καί τήν ἀποθήκευση τῆς περίσσειας χαλκοῦ κυρίως στό ἥπαρ καί στόν ἐγκέφαλο. Περίπου 1 στά 30.000 ἄτομα στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἔχουν τή νόσο Wilson καί 1 στά 90 ἐκτιμᾶται ὅτι εἶναι φορεῖς.

Ἔχοντας κάποιος ἀρρωστήσει ἀπό τή συγκεκριμένη νόσο σημαίνει –ὅπως ἔλεγαν οἱ γιατροί– ὅτι καί οἱ δύο γονεῖς του εἶναι ἀπλά φορεῖς καί ἀρρωσταίνουν τά παιδιά. Ἔτσι λοιπόν ἔχουμε ἐπίσημη διάγνωση, ἀλλά ὅμως λόγω τοῦ κατεστραμμένου ἥπατος δέν ἔχουμε θεραπεία. Ἡ μόνη θεραπεία εἶναι ἡ μεταμόσχευση στό ἐξωτερικό μέ ὅτι αὐτό σημαίνει (κινδύνους, ἔξοδα, τί θά γίνει μέ τά παιδιά...).

Μεταμόσχευση; Ναί βέβαια τήν ἤξερα, ἄκουγα κατά καιρούς γι' αὐτήν, ἀλλά πάντα νόμιζα ὅτι εἶναι γιά τούς ἄλλους. Ποιούς ἄλλους; Ὅλους τούς ἄλλους ἐκτός ἀπό ἐμᾶς!!!! Δέν εἶχαμε ποτέ σκεφτεῖ ὅτι θά μᾶς συνέβαινε κάτι τέτοιο. Δέν εἶχαμε προετοιμαστεῖ γιά μιὰ τόσο μεγάλη περιπέτεια στήν ὁποία μπαίναμε καί εἰλικρινά δέν ξέραμε ἂν θά βγοῦμε σῶοι. Θά φεύγαμε μαζί γιά Λονδίνο καί δέν ξέραμε ἂν θά γυρνοῦσαμε μαζί καί μάλιστα καί οἱ δύο ἐπιβάτες.

Τί νά πρωτοσκεφτεῖς; Ἀπό τή μιὰ στιγμή στήν ἄλλη ἔχουν ἀνατραπεῖ τά πάντα. Σοῦ συμβαίνει τό πιό ἀπίθανο πρᾶγμα τό ὁποιο ποτέ δέν εἶχες σκεφτεῖ ὅτι θά σοῦ συμβεῖ.

Θυμᾶμαι ὅτι μέσα σέ ὅλη αὐτή τήν περιδίνηση ἔψαχνα νά βρῶ ποῦ εἶναι ὁ Θεός. Σκεφτόμουν ποῦ εἶχε κρυφτεῖ καί δέν ἐμφανιζόταν; Γιατί μᾶς ἐγκατέλειψε; Γιατί τό ἐπέτρεψε; Γιατί στήν Μάρη; Τά

παιδιά είναι μικρά. Τί θά κάνω; Πώς θά τά καταφέρω μόνος μου; Γιατί, γιατί, γιατί...;

Ώντας ή Μάρη στό νοσοκομείο, κάθε βράδυ στό σπίτι μέ τά παιδιά τά πράγματα ήταν πολύ δύσκολα. Ήπρεπε κάθε μέρα κάτι νά βρίσκω, κάτι νά τούς λέω γιά τό πρόβλημα τής μαμάς καί μετά όταν έπεφταν γιά ύπνο, πήγαινα αργότερα στό δωμάτιο τους όταν είχαν πλέον κοιμηθεί, τούς παρατηρούσα στά κρεβάτια τους καί έλεγα από μέσα μου: «Λές ή Μάρη νά μήν τά καταφέρει;» Καί τά μάτια μου γέμιζαν δάκρυα καί τότε ή μόνη μου καταφυγή ήταν ή προσευχή. Ή πιό θερμή προσευχή πού έχω κάνει ποτέ στή ζωή μου.

Εύρισκόμενος στό απόλυτο άδιέξοδο δέν έχεις κάτι άλλο νά κάνεις. Βιώνεις τήν πλήρη άδυναμία σου. Είναι ή ώρα τής αλήθειας καί τής γύμνιας σου, ή ώρα πού γυρνάς τό βλέμμα σου ψηλά καί ψελλίζεις. «Γεννηθήτω Κύριε τό θέλημά σου» καί βοήθησέ με σέ παρακαλώ, δώσε μου τή δύναμη νά άντέξω αυτό πού ΕΣΥ θά έπιτρέψεις νά συμβεί όποιο καί άν είναι αυτό. Όποιο καί άν είναι αυτό; Ναι, όποιο καί άν είναι αυτό διότι ΔΕΝ ύπάρχει άλλη έπιλογή.

Γιά μένα ή στιγμή τής πλήρους άδυναμίας, είναι ή στιγμή πού γεννιέται ή ΕΛΠΙΔΑ. Ή στιγμή πού πρέπει ολοκληρωτικά νά άφεθείς στά χέρια του Θεού. Ποτέ δέν προσευχήθηκα νά γίνει καλά ή Μάρη διότι θεωρούσα ότι θά κορόιδευα τόν Θεό, θά του έδινα οδηγίες τί νά κάνει, θά όργάνωνα έγώ τό σχέδιό του. Τό μόνο πού ζητούσα καί γιά μένα καί γι' αυτήν ήταν στήριξη. Αυτό έννοιωθα ότι χρειαζόμασταν καί οί δύο. Τά υπόλοιπα ήταν δική Του δουλειά τό τί θά κάνει.

Πρίν νά φύγουμε γιά Λονδίνο είμασταν στό Ίπποκράτειο καί όταν ή Μάρη ήσύχαζε έβγαινα γιά λίγο στόν άκάλυπτο έξωτερικό χώρο του Ίπποκρατείου καί βουρκωμένος μονολογούσα πρός τόν έαυτό μου... Πρέπει νά σταθείς όρθιος: γιά τή Μάρη, γιά τά παιδιά, γιά όλα αυτά πού πρέπει καί πρόκειται νά όργανωθούν ώστε όσο πιό γρήγορα γινόταν νά φύγουμε γιά Λονδίνο – όλομόναχος καί ό Θεός άπών. Δέν ξέρεις πού νά πρωτοκοιτάξεις. Δέν ξέρεις πρός τά πού νά πρωτοτρέξεις. Παντού χάος, παντού δυσκολίες μέ τόν χρόνο, παντού δυσκολίες μέ τίς διαδικασίες. Συνέχεια στό Νοσοκομείο,... λίγο έως καθόλου παρουσία στή δουλειά, ύπηρεσίες ΙΚΑ διότι τελικά θά κάλυπταν τά έξοδα, τράπεζα, έπειδή θά έπρεπε στό νοσοκομείο του Λονδίνου νά φτάσουμε έχοντας στά χέρια μας τήν

έπιταγή τῶν 27.000 λιρῶν. Παντοῦ πρέπει νά εἶμαι ἐγώ παρῶν, ὄχι μόνο σάν σύζυγος ἀλλά καί σάν συνοδός. Συνοδός! Βαρύς καί δύσκολος ρόλος.

Τελικά καταφέραμε καί φύγαμε γιά Λονδίνο Ἰανουάριο, μπῆκε ἡ Μάρη σέ λίστα ἀναμονῆς καί ἡ μεταμόσχευση ἐγινε μέσα Μαρτίου. Ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι πολύ δύσκολο νά περιγράψω σέ κάποιον αὐτή τήν περίοδο τῆς ἀναμονῆς, τῆς ἐπέμβασης ἀλλά καί τῆς μετεγχειρητικῆς ἀγωνίας, εἶναι λίγο πολύ καί ἀνώφελο διότι κανείς δέν θά μπορέσει νά καταλάβει γιά τί πρᾶγμα ἀκριβῶς θά τοῦ μιλάω. Ξέρω ὅτι θά μέ ἀκούσει μέ πολύ προσοχή, θά παρατηρήσω ἔντονες συσπάσεις ἀπορίας στά πρόσωπο του, θά μοῦ πεῖ ὅτι ξέρει, ὅτι μέ καταλαβαίνει ἀλλά τό μόνο πού θά ἔχει κάνει, θά εἶναι νά ἔχει σχηματίσει μιᾶ ἀχνή εἰκόνα-ἓνα περίγραμμα αὐτῶν πού τοῦ περιγράφω, ὄντας αὐτός «ἔξω ἀπό τό κάδρο».

Ἡ Μάρη τελικά τά κατάφερε. Αὐτή ἡ λέξη τῆς ἀρμόζει, τά κατάρφερε. Τό δυσκολότερο κομμάτι τοῦ Λονδίνου ἦταν δική της πάλη καί τελικά ἡ νίκη της. Ὅλα πῆγαν κατ' εὐχὴν καί 21 Μαΐου 1995 γυρίσαμε στήν Ἑλλάδα μέ τήν αὐστηρή προτροπή τοῦ γιατροῦ μας "*now back to normal life*". Γυρίσαμε καί οἱ δύο μαζί. Γυρίσαμε καί οἱ δύο ἐπιβάτες. Τί εὐτυχία. Ἦταν σάν νά ξαναρχίζαμε τή ζωὴ μας ἀπό τήν ἀρχή. Σιγά σιγά ξαναμπήκαμε στήν καθημερινότητά μας καί μοιραία γιά μένα, ὅταν κάθισε ὁ «κουρνιαχτός», ξεκίνησε μυστικά καί ἓνας ἀπολογισμός τῶν πεπραγμένων. Μυστικά ὅμως, στό βάθος τῆς καρδιάς.

Ποῦ ἦταν ὁ Θεός ὅλο αὐτό τό βῆμα; Ποῦ ἔχει κρυφτεῖ καί δέν ἐμφανιζόταν; Γιατί μᾶς εἶχε ἐγκαταλείψει; Ὁ Θεός τελικά ἦταν ἐκεῖ. Ἦταν κοντά μας, ἦταν δίπλα μας. Ἐμεῖς δέν τόν καταλαβαίναμε διότι δέν ἦταν στό σημεῖο πού ἐμεῖς τοῦ ζητούσαμε νά εἶναι, ἀλλά καί λόγω τῆς ἔντασης ὅλων αὐτῶν πού μᾶς συνέβαιναν δέν τόν ἀντιλαμβανόμασταν. Ἦταν ἐκεῖ στό πρόσωπο τοῦ μακαριστοῦ καί πολυαγαπημένου γέροντα καί πνευματικοῦ μας, τοῦ π. Νικοδήμου ὁ ὁποῖος δέν ἔφυγε καθόλου ἀπό κοντά μας ἀκόμα καί τίς ἡμέρες μέσα στό νοσοκομεῖο. Ἐκεῖ ἀκούραστος, ὑπομονετικός, ὥρες ἀτέλειωτες μαζί μου, πάντα μέ τόν καλό παραμυθητικό του λόγο. Εἶχε κανονίσει νά φιλοξενηθεῖ στό Λονδίνο γιά νά εἶναι κοντά μας. Ἀπό ἐμᾶς ἤθελε μόνο νά τοῦ ποῦμε τό πότε καί τό ἄν θά ἔπρεπε νά ἔρθει.

Ὁ Θεός τελικά ἦταν ἐκεῖ, στό πρόσωπο τοῦ π. Ἀδαμαντίου πού

καί αυτός δέν μάς ἄφησε οὔτε στιγμή ἀκολουθώντας μας καί στό Λονδίνο κυρίως ὅλες τίς δύσκολες μέρες τῆς μεταμόσχευσης, καί ὄχι μόνο. Αὐτό πού λέμε ὁ φύλακας ἄγγελός μας. Ὁ Θεός τελικά ἦταν ἐκεῖ, στό πρόσωπο τοῦ Ἑλληνα γιατροῦ ὁ ὁποῖος δέν μέ γνώριζε πρίν, ἀλλά μετά τήν τυχαία γνωριμία μας μέσα στό νοσοκομεῖο τοῦ Λονδίνου, κάθε μεσημέρι θά μέ ἔπαιρνε τηλέφωνο γιά νά πᾶμε μαζί γιά φαγητό καί νά κουβεντιάσουμε. Πολύ σημαντικά πράγματα μοῦ συνέβαιναν ἀπό τό πουθενά.

Ὁ Θεός τελικά ἦταν ἐκεῖ, στά πρόσωπα τῆς Ἑλληνικῆς φιλικῆς μας οἰκογένειας πού ἐνῶ πήγαμε σπίτι τους γιά μερικές μέρες μέχρι νά βρεθεῖ κάποιο ξενοδοχεῖο, γι' αὐτούς ἦταν αὐτονόητο καί ἀδιαπραγμάτευτο ὅτι θά μέναμε μαζί τους. Καί μέيناμε μαζί τους ὅλο τό διάστημα τῶν 6 μηνῶν. Φορτώθηκαν τό πρόβλημά μας ἐνῶ εἶχαν πάει Λονδίνο γιά 2 περίπου χρόνια γιά κάποια ἔρευνα πού ἔκανε ὁ γιατρός πατέρας τῆς οἰκογένειας.

Μέσα δηλαδή σέ ὅλη τή στενοχώρια ὁ Θεός εὐλογεῖ καί μένουμε σέ Ἑλληνικό σπίτι, ἔχουμε κοντά μας γιατρό, (μεγάλη ὑπόθεση γιά τό Λονδίνο αὐτό), ἔχουμε ἀνθρώπους καί μιλάμε, τρῶμε ὅλο αὐτό τό διάστημα ἑλληνικό φαγητό... Θά μοῦ πεῖτε τί σᾶς λέω τώρα; Ἀπλά σᾶς λέω τήν ἀλήθεια.

Ὁ Θεός ἦταν ἐκεῖ, στό πρόσωπο τοῦ τότε ἐργοδότη μου, ὁ ὁποῖος παρά τήν ἀπουσία ἀπό τήν ἐργασία μου ἔστελνε τόν μισθό μου κανονικά στό Λονδίνο Ὁ Θεός ἦταν ἐκεῖ, στά πρόσωπα ὅλων αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, πού ὑποστήριξαν τά 2 ἀγόρια μας κατά τήν ἀπουσία μας. Ἐξὶ ὁλόκληρους μῆνες. Πόσο τυχεροί τελικά ἤμασταν πού εἶχαμε γύρω μας, κοντά μας, τέτοιους ἀνθρώπους πού καί ἡ στενοχώριά μας ἦταν στενοχώριά τους, ἡ χαρά μας χαρά τους.

Κλείνοντας λοιπόν αὐτήν τή μικρή καί σύντομη ἀναπόληση, εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ Θεός εἶναι ἀγάπη δέν μπορεῖ νά ἀπουσιάζει στίς δυσκολίες. Δέν μπορεῖ νά ἀπουσιάζει ἡ ἀγάπη ἀπό τή δυσκολία. Ἐμεῖς δυσκολευόμαστε νά τόν ἀντιληφθοῦμε. Ὁ Θεός, εἶναι πάντα δίπλα μας σέ ὅτιδήποτε αὐτός ἐπιτρέπει νά μάς συμβεῖ. Τί πρέπει νά κάνουμε ἐμεῖς; Νά ἀφεθοῦμε ὁλοκληρωτικά στά χέρια του, νά τόν ἐμπιστευθοῦμε, δηλαδή νά τόν πιστέψουμε καί μετά οἱ δυσκολίες ἀμβλύνονται.

Σας εὐχαριστῶ πολύ.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΚΥΡΙΑΖΗ

ΟΤΑΝ ΑΣΘΕΝΕΙ Η ΜΗΤΕΡΑ – Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΜΙΑΣ ΚΟΡΗΣ

Θά ήθελα νά ευχαριστήσω τούς διοργανωτές αὐτῆς τῆς στρογγυλῆς τράπεζας γιά τήν προσωπική πρόσκληση. Μοῦ ζητήθηκε νά καταθέσω τήν προσωπική μου ἐμπειρία ὡς κόρη μίας μητέρας πού νοσεῖ. Γιά τήν ἀκρίβεια, θά μιλήσω ὡς κόρη πού ἡ μητέρα της νοσοῦσε. Εἶναι σημαντική αὐτή ἡ διευκρίνιση γιατί τόσο οἱ σκέψεις ὅσο καί τά συναισθήματα εἶναι διαφορετικά, πιο ἄγουρα καί ἀνεπεξέργαστα τήν περίοδο τῆς δοκιμασίας καί διαφορετικά ὅταν ἡ δοκιμασία αὐτή ἔχει πλέον περάσει.

Δέχθηκα νά μιλήσω βιωματικά ὄχι τόσο γιά νά γενικεύσω –ἡ ἐμπειρία ἡ δική μου δέν ἀποτελεῖ κάτι παραπάνω ἀπό μία μελέτη περίπτωσης καί κάθε περίπτωση εἶναι διαφορετική– ὥστόσο σκέφτηκα ὅτι ἡ σημερινή μου τοποθέτηση ἴσως θά μπορούσε νά ἔχει ἓνα ἀντίκτυπο στή ζωή μίας ἄλλης κόρης πού ἡ μητέρα της νοσεῖ –τί θά μπορούσα νά τή συμβουλέψω– τί θά μπορούσατε ἐσεῖς νά τη συμβουλέψετε ἂν ἔχετε νά ἀποκομίσετε κάτι ἀπό τή δική μου ἐμπειρία – τί νά Ἀποφύγει νά ΜΗΝ τῆς συμβεῖ ἀλλά καί τί νά ΜΗΝ χάσει. Ἡ ἀσθένεια τῆς μητέρας ὅπως θά δοῦμε φέρνει ἀλλαγές στή ζωή τῆς κόρης της. Ἀρκετές ἀλλαγές. Ἀλήθεια τί μπορεῖ νά τῆς συμβεῖ κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἀλλαγῶν καί τί θά μπορούσε νά «χαθεῖ»;

Ἦταν καλοκαίρι τοῦ 2002 καί εἶχα μόλις ὀλοκληρώσει τό πρῶτο ἔτος σπουδῶν μου στό Πανεπιστήμιο τῆς Κρήτης. Μακριά ἀπό τήν οἰκογενειακή ἐστία στήν Ἀθήνα, ζοῦσα τήν ἀνέμελη ἐμπειρία τῆς συναρπαστικῆς φοιτητικῆς μου ζωῆς. Ἦμουν 20 χρονῶν.

Σέ μία ἀπό τίς σποραδικές ἐπισκέψεις μου στήν Ἀθήνα γιά νά λάβω τό ταπεράκι μέ τό φαγητό τῆς μαμᾶς, τό χαρτζιλίκι τοῦ πατέρα, τά

εὔσημα τῶν γειτόνων τῆς πολυκατοικίας πού κρυφοκαμάρωναν γιά τήν ἐπιτυχία μου στό πανεπιστήμιο, στό οἰκογενειακό τραπέζι στό ὁποῖο ἤμασταν ὅλα τά μέλη τῆς οἰκογένειας καθισμένα –οἱ γονεῖς μου, ἐγώ καί τά δύο μεγαλύτερα ἀδελφία μου– ὁ πατέρας μου εἶπε: «ἔχω κάτι πολύ σοβαρό νά σᾶς πῶ. Ἡ μητέρα σας εἶναι ἄρρωστη». Ἀπό τίς ἐπόμενες κιόλας κουβέντες κατάλαβα ὅτι ἐγώ ἤμουν ἡ μόνη στήν οἰκογένεια πού ἀκόμη δέν γνώριζα γιά τήν ἀσθένεια τῆς μητέρας μου. Αὐτό ἐγινε γιατί –ὅπως μου ἐξήγησαν– «Δέν ἤθελαν νά μοῦ χαλάσουν τόν πρῶτο χρόνο τῆς ἀνέμελης φοιτητικῆς μου ζωῆς». ΔΕΝ ἤθελαν νά μοῦ τόν «χαλάσουν». Ἀπό αὐτό καί μόνο κατάλαβα ὅτι θά πρόκειται μᾶλλον γιά ἓνα σοβαρό νόσημα. Δέν ἤξερα τότε τί εἶναι τό σκληρόδερμα, τί σημαίνει αὐτοάνοσο νόσημα –δέν τό εἶχα ἀκόμη διδαχθεῖ στή βιολογία– τί συμπτώματα θά ἔχει, πόσο γρήγορα ἐξελίσσεται. Δέν ἤξερα γιά τόν μεγάλο σωματικό πόνο πού ἐπρόκειτο νά περάσει ἡ μητέρα μου, οὔτε καί γιά τήν πολύ βαριά καρδιοαναπνευστική ἀνεπάρκεια μέ τήν ὁποία θά κατέληγε σχεδόν σέ συνθηκες ἀσφυξίας, 11 χρόνια ἀργότερα. Δέν ἤξερα γιά τόν δικό της Γολγοθᾶ καί γιά τή «μάχη στά μαρμαρένια ἀλώνια» ὅπως ἡ ἴδια περιέγραφε τήν προσπάθεια της νά «ζήσει», ὅταν πλέον τά συμπτώματα τῆς ἀσθένειας καί οἱ διάφορες ἐπιπλοκές ἦταν πολύ σοβαρές. Δέν ἤξερα τίποτα ἀπό αὐτά τότε. Κατάλαβα ὅμως ὅτι αὐτό πού ΔΕΝ ἐπικοινωνήθηκε νωρίτερα σέ μένα –ἀρχικά γιά νά δώσω ἀπερίσπαστα πανελλαδικές ἐξετάσεις καί στή συνέχεια γιά νά μὴν μοῦ ΧΑΛΑΣΕΙ τό πρῶτο ἔτος τῆς φοιτητικῆς μου ζωῆς– πρέπει νά ἦταν κάτι πολύ σοβαρό, γι' αὐτό καί ἐν τέλει μοῦ τό εἶπαν. Δέν παρέμεινε ἄλλο κρυφό. Σταμάτησε καί πρὸς τά ἐμένα τό πέπλο τῆς «προστασίας» τῆς οἰκογένειας. Γιατί ἡ ἀλήθεια γιά τήν ἀσθένεια τῆς μητέρας μίας οἰκογένειας, κάποια στιγμή –μία κατάλληλη στιγμή– πρέπει νά εἰπωθεῖ σέ ὅλα τά μέλη της.

Ἐδῶ ἀκριβῶς –στό σημεῖο δηλαδή πού ἐνημερώνομαι γιά τήν κατάσταση ὑγείας τῆς μητέρας μου– συνέβη καί ἡ πρώτη μεγάλη ἀλλαγὴ στή ζωή μου. Ἡ ἀλλαγὴ εἶναι ὅτι ἀρχισα νά παλεύω μέ μία ἄγνωστη ιδέα μέχρι τότε. Με τήν πολύ ἄβολη ἀλήθεια ὅτι πρόκειται νά χάσω τή μητέρα μου ἀπὸ τή ζωή μου. Τό μυαλό μου ἔκτοτε ἀρχισε νά στριφογυρίζει ἔντονα καί πολύ συχνά γύρω ἀπὸ τήν ιδέα τῆς ἀπώλειας καί τοῦ θανάτου. Ὅχι ὁποιασδήποτε ἀπώλειας. Αὐτὴ τῆς μητέρας. Καί κάθε τραγούδι, κάθε ἐπίσκεψη στήν Ἀθήνα, κάθε

οικογενειακό τραπέζι, κάθε ματιά της πάνω μου και κάθε της άγκαλιά από τότε και μετά είχε μέσα και λίγο «Θά πεθάνει». Και αυτό μέ πονούσε πολύ και ἄς τό ἔκρυβα πολύ καλά και από ὅλους.

Ἡ δεύτερη μεγάλη ἀλλαγὴ στή ζωὴ μου ἦρθε 6 χρόνια ἀργότερα. Ὅλη αὐτὴν τὴν ἐνδιάμεση περίοδο εἶχα πάρει τό πτυχίο τῆς Βιολογίας, εἶχα ταξιδέψει γιὰ 6 μῆνες στή Μαδρίτη στὰ πλαίσια τοῦ προγράμματος Erasmus, εἶχα ὀλοκληρώσει και μεταπτυχιακές σπουδές στό Πανεπιστήμιο τῆς Κρήτης και πλέον ἐξέταζα, σέ συνενεργασία και μέ τούς καθηγητές μου, ὅλες τίς πιθανές ἐπιλογές γιὰ τό ἐπόμενο ἀκαδημαϊκό μου βῆμα. Ἦμουν 26 ἐτῶν.

Και ξαφνικά χτυπάει τό τηλέφωνο.

Εἶναι ἡ μητέρα μου στήν ἄλλη ἄκρη τοῦ τηλεφώνου και, ἀφοῦ τελειώσαμε μέ τά «τί κάνεις;», «τί μαγεύρεις;», και τά ὑπόλοιπα νέα τῆς ἡμέρας μας... Μοῦ λέει:

«Θέλω νά ἐπιστρέψεις στό σπίτι. Ἔχω ἀνάγκη τῆ βοήθειά σου. Ἔχω κουραστεῖ πλέον».

Ἀκόμη τό θυμᾶμαι αὐτό τό τηλεφώνημα. Τό θυμᾶμαι γιατί σηματοδότησε τό ἀόρατο νῆμα πού ξεκίνησε νά μέ τραβάει ὅλο και πιό κοντά της. Ἐνα νῆμα πού –χωρίς νά τό γνωρίζω– θά μπορούσε νά γίνει και θηλιά.

Και ἀνταποκρίθηκα σέ αὐτό τό «κάλεσμα». Ἦθελα νά τό κάνω. Ἐπέλεξα ἐκείνη τῆ στιγμή πολύ συνειδητά ὅτι ἡ συνέχιση τῶν σπουδῶν μου και τῆς ζωῆς μου νά γίνει στήν Ἀθήνα. Δέν ἐξέτασα καμία ἄλλη ἐπιλογή μέσα μου. Οὔτε νά παραμείνω στήν Κρήτη, οὔτε νά φύγω στό ἐξωτερικό. Γιατί πῶς νά «ἀρνηθεῖς» αὐτό τό κάλεσμα γιὰ βοήθεια ἀπό τῆ μητέρα σου. Ἀπό τόν ἄνθρωπο πού σέ ἔφερε στόν κόσμο. Πού σέ θήλασε 9 μῆνες. Πού σέ παρηγοροῦσε ὅταν φοβόσουν, πού σέ περιέθαλπε ὅταν ἦσουν ἄρρωστη.

Τώρα εἶναι ἡ μάνα σου ἀσθενής και ὄχι μόνο ἀσθενής. Εἶναι και ἀδύναμη... εἶναι και φοβισμένη. Θά μου πεῖς, θά μπορούσε νά ζητήσῃ αὐτὴ τῆ βοήθεια ἀπό τόν πατέρα μου ἢ ἀπό τά ἀδελφια μου. Θά μπορούσε ἴσως, ἂν δέν ὑπῆρχα ἐγώ. Ἀλλά ἐγώ ὑπάρχω και εἶμαι ἡ κόρη της, ἐγώ εἶμαι γυναίκα... και ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι γυναίκα μέ γυναίκα, μητέρα μέ κόρη τόσο ἡ παρηγοριά ὅσο και ἡ σταδιακή ἀπόπτωση τοῦ σώματός της στὰ χέρια μου θά γινόταν πιό ἀβίαστα. Δέν εἶναι τυχαῖο πού σέ στιγμές μεγάλου φόβου ἢ πόνου στή ζωὴ μας ἐπικαλούμαστε τό ὄνομα τῆς μητέρας μας –ἢ τῆς Παναγίας–

καί ζητᾶμε τή βοήθειά της. Σέ αὐτή τήν ἀγκαλιά θέλουμε νά μποῦμε. Θηλυκό εἶναι τό πρόσωπο πού ἀναζητᾶμε. Ὅποτε νάι, ἤμουν ἡ πρώτη της ἐπιλογή γι' αὐτό τό δύσκολο ταξίδι πού μόλις ξεκινούσε. Καί εἶναι καλό –ἂν καί δύσκολο– μία κόρη ἂν ἀκούσει ἢ «νοιώσει» αὐτό τό κάλεσμα καί εἶναι σέ θέση νά ἀνταποκριθεῖ, νά τό κάνει καί νά πάει κοντά στή μητέρα της.

Τά ἐπόμενα 5 χρόνια στήν Ἀθήνα, εἶναι τά δύσκολα. Ἐγώ ξεκίνησα διδακτορικό στό Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας καί παράλληλα μία ἐργασία μερικῆς ἀπασχόλησης. Ἀλλάξα πόλη, ἄλλαξα σπίτι, ἄλλαξα πανεπιστήμιο. Εἶναι τά χρόνια τῆς βαθιᾶς κρίσης στήν Ἑλλάδα ἀλλά καί τά χρόνια τῆς βαριᾶς θλίψης στήν οἰκογένειά μας.

Καί μετά συνέβησαν καί ἄλλες ἀλλαγές, πολλές ἀλλαγές. Οἱ ἀλλαγές δέν συνέβαιναν μόνο στό ψυχολογικό ἐπίπεδο ἀλλά καί στήν καθημερινότητά μου. Ὁ κυκεώνας τῆς ἀναζήτησης τῶν φαρμάκων, πειραματικῶν θεραπειῶν, ἱατρικῶν ἐπισκέψεων, ἐπιπλοκῶν, νοσοκομειακῶν διανυκτερεύσεων, ἐντατικῆς κατ' οἶκον φροντίδας τοῦ ἀσθενοῦς κατὰ κύριο λόγο ἀλλά καί φροντίδα τῶν λοιπῶν ὑποχρεώσεων τοῦ σπιτιοῦ. Αὐτή εἶναι μία ἀπό τίς μεγαλύτερες ἀλλαγές σέ ἓνα σπίτι, ὅταν ἡ μητέρα ἀσθενεῖ.

Εἶναι ἡ περίοδος πού ἡ μητέρα μου ὑποφέρει ἀπό δυσκαμψία, δυσκινησία, δύσπνοια, ἀγωνία θανάτου καί κάποιες φορές –ὄχι πάντα– ἀπό κατάθλιψη. Γιατί φυσικά δέν εἶναι καθόλου εὐκολο ὡς ἀσθενῆς νά ἀντέχεις χρόνιους πόνους καί δυσφορίες πού γνωρίζεις ὅτι μπορεῖ καί νά μὴν περάσουν ποτέ, ἀλλά ἀκόμη περισσότερο ὡς γυναίκα δέν εἶναι καθόλου εὐκολο νά δεχτεῖς τή βίαιη ἀλλαγή τῶν χαρακτηριστικῶν σου καί τῆς εἰκόνας σου...

Μία μέρα μοῦ εἶπε: «Ὅταν θά πεθάνω σέ παρακαλῶ στό μνήμα δέν θέλω νά βάλεις φωτογραφία πού εἶμαι ἔτσι ἄρρωστη. Οὔτε καμία πού εἶμαι νεαρή φοιτήτρια. Θέλω νά βρεῖς μία φωτογραφία μου ἀκριβῶς πρὶν ἄρρωστήσω καί νά ἔχει πάνω τά 3 πράγματα πού μοῦ στέρησε ἡ νόσος. Τά δάχτυλά μου, τά χεῖλη μου καί τό σχῆμα τῶν ματιῶν μου....»

Καί αὐτή δέν ἦταν ἡ μοναδική φορά πού μοῦ μιλοῦσε γιά τόν θάνατό της... κάποια ἄλλη μέρα μοῦ εἶπε: «Σέ ἓνα κουτί στά ντουλάπια τοῦ διαδρόμου ἔχω ἀγοράσει καί βάλει μέσα 300 μικρά μικρά ξύλινα ρόδια. Εἶναι γιά τίς μπομπονιέρες τοῦ γάμου σου. Θέλω μέ

κάποιο τρόπο νά είμαι καί ἐγώ ἐκεῖ... ὅταν θά ἔρθει ἡ στιγμή αὐτή γιά σένα...»

Αὐτά τά «θέλω τοῦ θανάτου της» τά ἄκουγα κάθε μέρα ὅλο καί πιό συχνά καί τά μικρά μου αὐτιά καί μάτια ἔμεναν κάθε φορά ἐκπληκτα καί πονεμένα, νά ἀκοῦν ἀλλά νά μὴν μιλοῦν. Μόνο ἀπό μέσα μου τολμοῦσα νά τῆς πῶ «Γιατί κάθε μέρα μοῦ λές ὅτι θά πεθάνεις; δέν μέ βλέπεις πού πονῶ καί δέν θέλω νά σέ χάσω;» Καί κάποιες φορές σκέφτηκα νά τό φωνάξω καί δυνατά μαζί μέ τά σέ ἀγαπῶ πού τῆς ἔλεγα ὅλο καί συχνότερα πλέον. Ἀλλά ἂν τό φώναζα καί δυνατά τί θά ἄλλαζε. Μήπως θά τρόμαζε τό σκληρόδερμα καί θά ἔφευγε;

Κάθε κόρη πού μπαίνει σέ αὐτή τή θέση τοῦ φροντιστή, πρέπει νά ξέρει ὅτι τίς ἀσθένειες δέν τίς στέλνει ὁ Θεός. Οὔτε οἱ ἁμαρτίες πού κάναμε φταῖνε γιά τό κακό πού μᾶς βρῆκε, οὔτε μία δῆθεν κακή μοῖρα δική μας ἢ τῆς μάνας μας. Εἶμαι Βιολόγος καί ἡ ἐπιστημονική μου παιδεία μέ βοήθησε ἀπό πολύ νωρίς νά κατανοήσω ὅτι ἡ ἀσθένεια τῆς μητέρας μου –ὅπως ἰσχύει καί γιά πολλές ἄλλες ἀσθένειες– προῆλθε εἴτε ἀπό κάποιους γενετικούς παράγοντες εἴτε ἀπό τό συνδυασμό τους μέ κάποιες περιβαλλοντικές συνιστώσες τῆς ζωῆς της. Καί ἔτσι ἡ ἀσθένειά της δέν μέ ἔκανε νά κατηγορήσω ποτέ καί κανέναν γι' αὐτό πού τῆς συνέβη καί γι' αὐτό πού μοῦ συνέβαινε. Μέ ἔκανε ὅμως λίγο νά φοβᾶμαι. Νά φοβᾶμαι μήπως ἀρρωστήσω καί ἐγώ... Νά φοβᾶμαι μήπως τό νῆμα πού τώρα μέ εἶχε φέρει πολύ κοντά στόν ἀγαπημένο μου ἄνθρωπο πού πλέον πέθαινε πολύ ἀργά, καθημερινά, δίπλα μου καί ἄγνωστο γιά πόσα ἄλλα χρόνια, γινόταν μία φυλακή καί μία θηλιά γύρω ἀπό τόν δικό μου λαιμό.

Ἦμουν πλέον 29 ἐτῶν. Τό διδακτορικό εἶχε βαλτώσει κυριολεκτικά, ἡ σχέση μου μέ ἐγκατέλειψε, ἀφοῦ ἐγώ εἶχα πρῶτα ἐγκαταλείψει τόν ἑαυτό μου καί τό μόνο πού προσπαθοῦσα εἶναι νά βγάλω εἰς πέρας τίς καθημερινές ὑποχρεώσεις. Τά νοσοκομεῖα, τά βιβλιάρια, τίς ἐξετάσεις καί ἀργότερα, τό τάισμα, τό ἀλλαγμα, τό μπάνιο τῆς μητέρας. Ἔκανα ὅ,τι καλύτερο μποροῦσα. Ἀλλά αὐτό κάποιες φορές δέν φαινόταν νά εἶναι ἀρκετό στά μάτια μου. Μοῦ φαινόταν ὅτι ἔδινά λίγο. Καί εἶχα καί πολλές τύψεις γι' αὐτό. Ἄλλοτε πάλι μοῦ φαινόταν ὅτι ἔχω παρατήσει ὅλη τή ζωή μου καί ἡμουν φυλακισμένη μέσα σέ αὐτή τήν κατάσταση. Δέν ἦταν ἡ πραγματικότητα αὐτή. Ἀμφίδρομα συναισθήματα ἦταν πού μποροῦσα πολύ

δύσκολα νά τά ἐλέγξω. Ἦξερα ὅμως νά τά κρύβω καλά. Ἰδιαίτερα μετά ἀπό τόν χωρισμό μου, χάνοντας τό τελευταῖο κλαδάκι ψυχολογικῆς στήριξης, αὐτό τοῦ ἔρωτα καί τῆς ἀγάπης βρέθηκα στά πρόθυρα τῆς δικῆς μου ψυχολογικῆς κατάρρευσης.

Συνέχιζα ὅμως νά κάνω αὐτό πού ἤξερα καλά. Νά τό κρύβω. Ἔτσι ὅσο χάλια καί νά ἐνοιωθα τό πρωί, σηκώνομαι πῆγαινα καί ἀγόραζα καινούργια ροῦχα καί ἔφτιαχνα ὁμορφα τά μαλλιά μου στήν προσπάθειά μου νά νοιώσω μία στάλα καλύτερα... ἀλλά καί νά φαίνομαι πρὸς τοὺς ἄλλους καλά! Καί κάπως ἔτσι κατάφερνα νά κρύψω τὴ θλίψη μου ἀπὸ ὅλους... ἀπὸ ὅλους ἐκτός ἀπὸ ἐκείνην.

Μία μέρα, σέ μία ἀπὸ τίς νοσηλεῖς τῆς στοῦ νοσοκομεῖο μου εἶπε:

«Δέν θέλω νά σταματήσῃ ἡ δική σου ζωὴ ἐπειδὴ ἐγὼ ἀρρώστησα», δηλώνοντάς μου καί μέ ἐπιπλέον λέξεις ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα τεράστιο βάρος στὴ ζωὴ μου καί ἐγὼ τῆς ἀπάντησα αὐθόρμητα: «Καί ἐγὼ δέν θέλω νά πεθάνεις ἐπειδὴ μέ ἀγαπᾷς καί νομίζεις ὅτι ἔτσι θά μέ ἀπαλλάξεις ἀπὸ αὐτό τό βάρος».

Καί κάπως ἔτσι, αὐτὴ καί ἐγὼ βρήκαμε τόν τρόπο νά μὴν σταματήσουμε οἰκειοθελῶς τὴν προσπάθειά μας καί νά στηρίξουμε ἡ μία τὴν ἄλλη. Οὔτε ἐγὼ νά «χαθῶ» οὔτε αὐτὴ νά θέλει νά πεθάνει... Ἦταν τότε πού κατάλαβα ὅτι ὅσο καλύτερα εἶμαι ἐγὼ τόσο περισσότερο θά θέλει καί αὐτὴ νά συνεχίσει τόν ἀγῶνα τῆς νά ζήσει.

Γιὰ νά γίνῃ αὐτό, πρῶτα ἀπὸ ὅλα ἔπρεπε νά μὴν παρέχω μόνο ἐγὼ βοήθεια σέ αὐτὴν πού φαινομενικά εἶχε τὴν μεγαλύτερη ἀνάγκη ἀπὸ φροντίδα, ἀλλά νά δεχτῶ καί ἐγὼ τὴ βοήθεια ἀπὸ ἄλλους. Ὁ φροντιστὴς ἔχει ἀνάγκη τὴ βοήθεια τῶν ἄλλων. Καί εὐτυχῶς –στὴ δική μου περίπτωση ὅταν τό θέλησα– βρῆκα πολλοὺς νά μέ βοηθήσουν. Νά μέ βοηθήσουν καί ἡ μητέρα μου νά εἶναι φροντισμένη... καί ἐγὼ νά προχωρῶ.

Ὁ πατέρας μου, τὰ ἀδέλφια μου, ἡ ξαδέλφη μου, ἡ οἰκιακὴ βοήθος, οἱ γειτόνισσες, οἱ φίλες τῆς, οἱ δικές μου φίλες, οἱ οἰκογενειακοί μας φίλοι, ... ἡ καθηγήτριά μου στοῦ πανεπιστήμιου ἀλλά καί ὁ μανάβης καί ἡ φαρμακοποιός καί τόσοι ἄλλοι. Ἕνας αὐξανόμενος κοινωνικὸς ἴστος ἀγάπης καί προσφορᾶς ὃχι μόνο γι' αὐτὴν ἀλλά καί γιὰ ἐμένα. Πόσοι ἄνθρωποι ἀλήθεια στήριξαν ἐμένα, τόν φροντιστή. Δέν θά τά εἶχα καταφέρει τό ἴδιο καλά χωρὶς αὐτοὺς. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια.

Κάποιες φορές, ἡ βοήθεια πρὸς τόν φροντιστὴ μπορεῖ νά πρέπει

νά έρθει καί από κάποιο σύμβουλο ψυχικής υγείας. Γιατί ή κάθε περίπτωση είναι διαφορετική καί κάποιες σχέσεις μάνας-κόρης περισσότερο πολύπλοκες. Καί ή έξοδος από τή θλίψη ή τήν κατάθλιψη τής κόρης περισσότερο δύσκολη από τή δική μου.

Από όπου καί νά έρχεται όμως ή βοήθεια είναι πολύτιμη. Γιατί μέ τή δική τους βοήθεια καί μέ τό λίγο ή τό πολύ πού ό καθένας από αυτούς έδωσε, έγώ άρχισα όχι νά απομακρύνομαι από τή μητέρα μου καί τή δύσκολο νόσο της αλλά νά πορεύομαι παράλληλα.

Καί κάπως έτσι σās περιέγραψα τί δέν πρέπει νά αφήσουμε νά συμβεί σέ μία κόρη, προσφέροντάς της βοήθειες – άκριβώς γιατί βιώνει μία πολύ δύσκολη ψυχολογική κατάσταση στην όποία έμπλέκεται ως κύριος φροντιστής τής μητέρας της. Ίδιαίτερα όταν δέν έχει δημιουργήσει άκόμη τή δική της οικογένεια. Όταν έχει μπροστά της όνειρα καί νοιώθει ότι ή ασθένεια τής μητέρας της, τής «κόβει» τόν δρόμο. Άν, όταν άσθενήσει ή μητέρα, ή κόρη της είναι άκόμη παιδί, νοιώθει ότι τής παίρνει χρόνο από τό παιχνίδι της καί τά άνέμελα πρώτα παιδικά της χρόνια, άν είναι έφηβη, νοιώθει ότι τής παίρνει χρόνο από τό διάβασμα καί τήν έλευθερία της, άν είναι λίγο μεγαλύτερη, από τίς σπουδές της, από ταξίδια, από έξόδους καί από άλλες κοινωνικές συναναστροφές πού θά μπορούσαν νά τήν εκθέσουν σέ σχέσεις μέ άνθρώπους. Καί έτσι μήν κλειστεί στόν στενό κλοιό τής στενόχωρης οικογενειακής πραγματικότητας. Νά μήν κλειστεί στόν έαυτό της. Νά μήν έγκαταλείψει τόν έαυτό της.

Συχνά άντιλαμβάνομαστε τή μητέρα-άσθενή σάν αυτόν πού μās «στερεϊ» πράγματα καί όχι σάν κάποιον πού μπορεί νά μās «δώσει». Δέν μπορεί πλέον νά πάει στη λαϊκή, πρέπει νά πās έσύ, δέν μπορεί πλέον νά μαγειρέψει αυτή, πρέπει νά μαγειρέψεις έσύ, δέν μπορεί πλέον νά πλυθεί, πρέπει νά τήν πλύνεις έσύ... Άναφέρομαι σέ μητέρα-άσθενή καί όχι σέ πατέρα-άσθενή γιατί όταν ό πατέρας άσθενεί τότε τόν ρόλο του κυρίως φροντιστή συνήθως τόν αναλαμβάνει ή σύζυγος-γυναίκα του (άν αυτή είναι υγιής) ή ή μητέρα του (άν αυτή είναι έν ζωή) καί όχι ή κόρη.

Όμως θέλω νά σās αποκαλύψω ότι αυτή ή σχέση, ή στενή φροντίδα άνάμεσα στην κόρη καί τή μητέρα, πού ξεκίνησε μέ τή μητέρα νά φροντίζει τήν κόρη (νά ταΐζει τήν κόρη, νά πλένει τήν κόρη, νά παρηγορεί τήν κόρη) καί κατέληξε μέ τήν κόρη νά φροντίζει τή μητέρα (νά ταΐζει τή μητέρα, νά πλένει τή μητέρα, νά παρηγορεί τή

μητέρα) μπορεί νά έχει μέσα κάτι πολύ περισσότερο από τίς απλές κινήσεις φροντίδας. Για τόν ἴδιο λόγο πού ἡ ἀνατροφή ἑνός μωροῦ δέν εἶναι ἀπλά «τό συνεχές ἀλλαγμα μία πάνας» ἀλλά ἡ διαμόρφωση ἑνός ἀνθρώπου.

Συχνά νομίζουμε ὅτι ὁ χρόνιος ἀσθενής ἐπειδὴ ὑποφέρει καί ἐπειδὴ σταμάτησε νά κάνει πράγματα πού παλαιότερα τόν εὐχαριστοῦσαν - σταμάτησε νά κάνει ἔρωτα, νά μπορεί νά ἔχει ἐξόδους, νά μπορεί νά ταξιδέψει, νά τρώει ὅ,τι τόν εὐχαριστεῖ... Νομίζουμε ὅτι σταματάει καί νά χαίρεται. Βεβαίως δέν ὑποστηρίζω ὅτι σταματάει νά ὑποφέρει. Ὅμως, ἂν τόν κουβεντιάσετε, θά ἀνακαλύψετε τί τοῦ δίνει χαρά. Μπορεῖ ἡ χαρά του νά κρύβεται μέσα σέ ἕνα ἀπογευματινό ἀγαπημένο του γλυκό ἀπό τό περίπτερο, στό νά τοῦ διαβάσεις ἕνα βιβλίο ἢ ἕνα ἄρθρο ἐφημερίδας, νά δεῖτε μαζί μία ταινία, νά βάλεις κρέμα στά ξεραμένα του χέρια ἢ νά τόν ξύσεις σέ κατάλληλο σημεῖο στήν πλάτη. Ὅμως μπορεῖ ἐπίσης νά λαμβάνει μεγάλη εὐχαρίστηση ἀκούγοντας τά δικά σου νέα, τά δικά σου προβλήματα καί προβληματισμούς. Θέλει καί νά σέ συμβουλέψει καί νά σέ βοηθήσει μέ αὐτά ἂν μπορεῖ.

Ὅχι, δέν θέλει νά μιλάει πάντα γιά τά δικά του προβλήματα. Καί ἔχει καί πολλά ἄλλα πράγματα νά σοῦ διηγηθεῖ, ἐκτός ἀπό αὐτά πού ἀφοροῦν τή ζωή του μέσα στήν ἀσθένεια.

Ὅλες αὐτές τίς ὥρες πού παρέμεινα δίπλα στή μητέρα μου, ἄλλες πρωινές, ἄλλες μεσημεριανές, ἄλλες βραδινές καί κάποιες μεταμεσονύχτιες, εἶχα ἀνοιχτά ὄχι μόνο τά μάτια μου ἀλλά καί τά αὐτιά μου...

Μοῦ μιλοῦσε γιά τή δική της ζωή πρὶν τήν ἀσθένεια. Μοῦ μιλοῦσε γιά τό δόσιμο. Τό δόσιμο στόν ἔρωτα, στήν ἀγάπη, στήν οἰκογένεια, στόν συνάνθρωπο. Μοῦ μιλοῦσε γιά ποιητές, καί συγγραφεῖς πού τήν διαμόρφωσαν. Γιά τήν ἀνατροφή τῶν μωρῶν, τόν μητρικό θηλασμό, τό κράτημα, τή λειτουργία τοῦ νανουρίσματος. Μοῦ μιλοῦσε πολύ συχνά γιά τόν πατέρα μου. Τή δική της μοναδική ἀγάπη, ὄχι γιά νά τόν ἐξιδανικεύσει, ἀλλά γιά νά μήν σταματήσω νά ἀναζητῶ ἐγώ τόν δικό μου σύντροφο ζωῆς.

Μοῦ μιλοῦσε γιά τήν πίστη της, στόν Θεό καί στούς ἀνθρώπους.

«Νά εἶσαι εὐχαριστιακή πάντα» μοῦ ἔλεγε. «Γιατί θαῦμα δέν εἶναι νά εἶσαι ἄρρωστος καί νά γιατρευτεῖς ἀλλά νά εἶσαι ἄρρωστος καί νά παραμένεις μέρα μέ τήν ἡμέρα εὐχαριστιακός, χωρίς νά χάνεις τήν πίστη σου».

Κατέληξε πριν από 4 χρόνια.

Ευτυχισμένη πού μᾶς ἄφησε ὅλους ἐμᾶς πίσω της, ὑγιεῖς. Ἦμουν 31 ἐτῶν. Ἡ ματιά μου πάνω σέ ἄλλους ἀσθενεῖς πού ὑποφέρουν στό ἐξῆς δέν θά εἶναι ποτέ ἡ ἴδια. Θά ἔχουν κάτι ἀπό τόν πόνο τῆς μάνας μου, ὅπως ἔχουν κάτι καί ἀπό τόν πόνο τοῦ Χριστοῦ πάνω στόν Σταυρό. Τώρα τό κατάλαβα αὐτό.

Ἄν ποτέ βρεθεῖς στή δική μου θέση, σοῦ προτείνω νά «δώσεις» καί νά «προσφέρεις» ὅσο μπορεῖς καί ἀντέχεις γιατί αὐτό θά σοῦ χαρίσει ψυχική «γαλήνη» ὅταν ὁ ἄνθρωπος πού ἀγαπᾶς ἔχει πλέον πεθάνει.

Δῶσε ὅμως χωρίς νά «χαθεῖς» ἐσύ ὁ ἴδιος καί δέξου βοήθεια ψυχολογική καί πρακτική ἀπό ὅπου μπορεῖς, γιά νά «κρατηθεῖς». Καί ἄκου τόν ἄνθρωπο πού ἀσθενεῖ. Ἄκου τή δική του ἱστορία. Μήν χάσεις αὐτήν τήν εὐκαιρία πού σοῦ δίνεται. Ἔχει πράγματα νά σοῦ διδάξει. Καί συγχώρεσε τόν ἑαυτό σου γιά ὅλα τά παραπάνω πού ἤθελες νά δώσεις ἀλλά δέν τά κατάφερες ὅσο ἦταν αὐτός ἐν ζωῇ. Στή μνήμη του μετάφερε τή διακονία αὐτή σέ ἄλλους ἀνθρώπους.

Αὐτό εἶχα ἐγώ σήμερα νά σᾶς καταθέσω.

Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ πού μέ ἀκούσατε.

Θά ἤθελα νά ἀφιερῶσω τήν ὁμιλία μου αὐτή στή μνήμη τῆς μητέρας μου Ἑλισάβετ πού μέ δίδαξε τόσα πολλά μέσα ἀπό τήν ἀσθένειά της.

Θά τελειώσω μέ τά λόγια της, λόγια πού τῆς εἶχε πεῖ καί ἡ δική της ἡ μητέρα:

«Ὁ Θεός μέ ἀγάπαγε καί μοῦ ἔδωσε κορίτσι».

ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΜΕΡΟΥΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΕΝ ΜΕΣΩ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΡΟΚΛΗΣΕΩΝ

Σ ἄς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴν εὐκαιρία πού μοῦ δίνετε νά παρευρεθῶ μαζί σας αὐτές τίς ἡμέρες καί νά ἀκούσω καί νά γίνω κοινωνός τῶν ἐμπειριῶν σας σέ σχέση μέ τὴν διαχείριση τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου «τῶν ἐν ἀσθενείαις κατακοιμένων ἀδελφῶν ἡμῶν». Καί εἶναι πραγματικά ἓνα μυστήριό ἡ ὅλη προσπάθεια νά ἀναζωογονηθεῖ ἡ ἐλπίδα στήν κατάσταση τῆς ἀσθενείας.

Οὐσιαστικά ἰσχύει τό «οὐκ ἂν λάβοις παρά τοῦ μὴ ἔχοντος...» ἂν ἐμεῖς δέν ἔχουμε ἐπεκταθεῖ στήν πραγματικότητα τῆς ἐλπίδος τῆς πίστεώς μας εἶναι ἀδύνατον νά ἀναζωογονήσουμε τὴν ἐλπίδα κάποιων ἄλλων, ἀλλὰ οὔτε καί νά προσανατολίσουμε κάποιον πάσχοντα πρὸς αὐτὴν τὴν πλευρά.

Στὴν «ἐπὶ τοῦ Ὅρους Ὁμιλία» ὁ Κύριός μας «ἐμακάρισε» τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι καί ἐξέφρασε τὴν ἐξαγγελία καί τὴν βεβαιότητα «ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν» (Μτ. 5, 3). Βέβαια, ἡ ἐξαγγελία αὕτη προσδιορίζεται στό μέλλον τῆς αἰωνιότητος καί μάλιστα μετὰ τὴν Δευτέρα Παρουσία... Κάποιοι ἄλλοι Μακαρισμοὶ ὅμως, προσδιορίζουν τὴν ἀνταπόδοση τῶν παρόντων δεινῶν ὄχι μόνο εἰς τό ἀπώτατο μέλλον τῆς αἰωνιότητος, ἀλλὰ κατὰ ἓνα μέρος καί εἰς τόν παρόντα αἰῶνα. Ὅπως γιὰ παράδειγμα «μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται», (Μτ. 5, 7). Τίποτα δέν δικαιώνει τὴν σκέψη ὅτι δέν ὀφείλουμε νά παρέχουμε τό ἔλεος στὸν συνάνθρωπο καί ὅλα πρέπει νά μετατίθενται στό ἐπέκεινα καί τὴν μέλυσαν ἀνταπόδοση ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ γιὰ νά ἀποποιηθοῦμε τῶν εὐθυνῶν μας καί νά καθησυχάσουμε, ἔτι περισσότερο, τὴν οὕτως ἢ ἄλλως ἀποκοιμισμένη συνείδησή μας. Ὦντας ἡ Ἀφρική ἓνα διαρκές πεδίο κοινωνικῶν προκλήσεων ἐμφανίζει σέ δύο βασικούς ἄξονες τὴν συνέχιση τῆς ἀποικιοκρατίας μέ τὴν μορφή:

1. τῶν οἰκονομικῶν μνημονίων καί
2. τῶν Τραπεζῶν-Δανειστῶν οἱ ὅποιοι παρατείνουν καί ἐπεκτείνουν τήν φτώχεια καί τήν καθυστέρηση τῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ ἐκτεταμένη φτώχεια ἔχει σάν ἄμεσο ἀποτέλεσμα νά ὑπάρχει ἕνα ἀνεπαρκές σύστημα ὑγείας καί ἐκπαίδευσης. Φυσικά δέν ὑπάρχει δωρεάν ὑγεία... οὔτε δωρεάν ἐκπαίδευση... Ἡ στρατηγική στόν χώρο τῆς Δημόσιας Ὑγείας μπορεῖ νά λειτουργεῖ στά μεγάλα ἀστικά κέντρα, ἀλλά ὄχι στήν ὑπαιθρο χώρα, ὅπου παρατηρεῖται τεράστια ἔλλειψη ὑποδομῶν ὑγείας. Στήν σωρεία τῶν προβλημάτων θά πρέπει νά συνυπολογιστεῖ ἡ ἀνεπάρκεια Συγκοινωνιῶν καί ἐκτεταμένων τρώπων μαζικῆς ἐπικοινωνίας, πλήν τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων. Νά συνυπολογίσουμε καί τό πρόβλημα τῶν μή καταγεγραμμένων πληθυσμῶν· καί μή δεδηλωμένων γεννήσεων καί θανάτων καί ἀσφαλῶς τῆς ἀδυναμίας ἀμέσου προσβάσεως σέ νοσοκομεῖα.

Ὅλα αὐτά βέβαια σέ μιά κοινωνία ὅπου εἶναι ζωντανές καί σέ καθημερινή χρήση ὅλες οἱ πρακτικές καί προκαταλήψεις τῆς παραδοσιακῆς ἱατρικῆς τέχνης, ἡ ὁποία ἀσκεῖται ἀπό θεραπευτές, μάγους, ἐξορκιστές, πλανόδιους ἱερεῖς διαφόρων αὐτοσχεδίων ἐκκλησιῶν καί ὁμολογιῶν... Ὅλοι αὐτοί καλλιεργοῦν τόν τσαρλατανισμό, τόν τυχοδιωκτισμό, τήν σύγχυση, τίς προλήψεις καί τίς δυσειδαιμονίες.

Ἐχουμε, ἐπίσης, ἐκτεταμένο τό φαινόμενο τῆς ἐγκοιμήσεως (παραμονῆς σέ χώρους ἱερούς πού καθορίζουν οἱ διάφοροι θεραπευτές) ἢ σέ χώρους τῶν ἀσκούντων τίς παραδοσιακές ἱατρικές πρακτικές) μέ ἔντονο τό στοιχεῖο τῆς θυσίας, τῆς μαγείας καί τοῦ κομπογιαννιτισμοῦ καί τῆς ἐκμεταλλεύσεως καί πολλῶν ἄλλων...

Ἐχουμε, λοιπόν, νά κάνουμε περισσότερο μέ μιά τιτάνια προσπάθεια νά ἀνακαλύψουμε ἢ νά προσδώσουμε μιά ὑγιή πνευματική διάσταση στήν ὅλη αὐτή κατάσταση, πρᾶγμα πού θεωρῶ ἀδύνατον καί ἀπίθανο· ἢ ἐν μέσῳ αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν προκλήσεων νά βροῦμε τρόπο ἐπιβιώσεως ὁποῖων ψηγμάτων ἐλπίδος καί νά τά ζωογονήσουμε, νά δημιουργήσουμε κάποιο περιβάλλον ἀναπτύξεως.

Πιστεύω ὅτι ὁ τρόπος νά γίνει αὐτό κρύβεται στήν φράση ἐνός Ἰταλοῦ (Κουβανέζικης καταγωγῆς) συγγραφέως τοῦ Ἰταλο Καλβίνο¹ ὁ ὁποῖος τήν γράφει στό τέλος τοῦ βιβλίου του «*Ἀόρατες Πολιτεῖες*»:

1. Ὁ Ἰταλο Καλβίνο (15 Ὀκτωβρίου 1923-19 Σεπτεμβρίου 1985) ἦταν Ἰταλός πεζογράφος, δοκιμογράφος καί δημοσιογράφος. Θεωρεῖται ἕνας ἀπό τοὺς σημαντικότερους Ἰταλούς λογοτέχνες τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

«*Ἡ κόλαση τῶν ζωντανῶν δέν εἶναι κάτι πού ἀφορᾷ τό μέλλον... ἄν ὑπάρχει μιά κόλαση, εἶναι αὐτή πού ὑπάρχει ἤδη ἐδῶ, ἡ κόλαση πού κατοικοῦμε καθημερινά, πού διαμορφώνουμε μέ τήν συμβίωσί μας. Δύο τρόποι ὑπάρχουν γιά νά μήν ὑποφέρουμε. Ὁ πρῶτος εἶναι γιά πολλούς εὐκολός: νά ἀποδεχθοῦν τήν κόλαση καί νά γίνουν τμῆμα της μέχρι νά καταλήξουν νά μήν τή βλέπουν πιά. Ὁ δεύτερος εἶναι ἐπικίνδυνος καί ἀπαιτεῖ συνεχῇ προσοχή καί διάθεση γιά μάθηση: νά προσπαθήσουμε καί νά μάθουμε νά ἀναγνωρίζουμε ποιός καί τί, μέσα στήν κόλαση, δέν εἶναι κόλαση, καί νά τοῦ δώσουμε διάρκεια, νά τοῦ δώσουμε χῶρο».*

Μετά ἀπό αὐτές τίς εἰσαγωγικές σκέψεις καί στήν συνάφεια τῶν ὧσων ἀναφέρει ὁ Καλβίνο θά ἤθελα νά μοιραστῶ μαζί σας κάποιες ἀπό τίς ἐμπειρίες μου στόν ἱεραποστολικό ἀγρό τοῦ Καμερούν καί ὄχι μόνο.

Ἡ πρώτη ἐμπειρία

Ὅταν ἐπισκέφθηκα τήν Ἀφρική (καί ἰδιαίτερα τήν χώρα τῆς Οὐγκάντας) γιά πρώτη φορά πρὶν εἴκοσι χρόνια, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο ἔπαθα ἓνα πολιτισμικό σόκ τό ὁποῖο μέ προσγείωσε σέ μιάν ἄλλη πραγματικότητα ἄγνωστη γιά ἐμένα μέχρι τότε.

Ἡ μόνη πληροφόρηση πού εἶχα μέχρι ἐκείνη τήν χρονική στιγμή ἦταν ἀπό τίς ἀνεπαρκεῖς περιστασιακές παρουσιάσεις στιγμιότυπων τῶν διαφόρων Μ.Μ.Ε. Αὐτά πού εἶδα τότε ἔμειναν ἀνεξίτηλα στήν μνήμη μου καί στήν καρδιά...

Αὐτή ἡ τεράστια προσπάθεια ἑνός λαοῦ πού βγαίνει ἀπό μιά ἀρχαία πολιτισμική κατάσταση καί προσπαθεῖ νά σταθεῖ στό σύγχρονο γίγνεσθαι τοῦ κόσμου καί νά ὀρθοποδήσει μέσα στήν Βαβυλωνία τῶν ιδεῶν, τῶν συμφερόντων καί τῆς ἀδικίας. Θά περιέγραφα τήν κατάσταση μέ τήν λέξη «χάος»...

Πρὶν δεκατρία χρόνια εἶχα τήν εὐλογία νά μέ καλέσει ἡ Ἐκκλησία νά διακονήσω σέ ἓνα μικρό σύνολο χωρῶν στήν Κεντροδυτική Ἀφρική μέ βάση τό Καμερούν. Λόγω τῶν παρατεταμένων ἐμφυλίων στίς χώρες τοῦ Τσάντ καί τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικανικῆς Δημοκρατίας ἡ διακονία μου περιορίστηκε καί περιορίζεται περισσότερο στή χώρα τοῦ Καμερούν, ὅπου μέ τήν χάρη τοῦ Θεοῦ ἐπικρατεῖ εἰρήνη, πλήν κάποιων ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων ὅπως, ἡ δράση ἐσχάτως τῆς φανατικῆς ὁργανώσεως Μπόκο Χαράμ (Boko Haram).

Βέβαια, εἶναι ἄλλο νά μεταβαίνεις σέ μιά χώρα σάν ἐπισκέπτης

καί άλλο νά ζεῖς στήν χώρα αὐτή συνεχῶς καί νά καλεῖσαι σέ διάφορες δράσεις.

Μιά πρώτη ματιά στό θέμα τῆς υγείας μου ἀπεκάλυψε ὅτι:

1. Κατά μέγα μέρος, τό θέμα τῆς υγείας ἐξαρτᾶται ἀπό τήν οικονομική κατάσταση τοῦ κάθε ἀσθενοῦς καί τῆς οἰκογενείας του.

2. Ἀκόμα καί ἂν ὑπάρχει οικονομική εὐχέρεια τό ἐντόπιο σύστημα υγείας δέν καλύπτει πολλές περιπτώσεις ἀσθενειῶν.

3. Ἡ νοσοκομειακή περίθαλψη χρονίων ἀσθενειῶν εἶναι ἄγνωστη καί τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν ἐπιλεκτική καί σέ ἀρχαϊκό στάδιο, ὅπως καί τῶν ἀτόμων μέ εἰδικές ἀνάγκες.

4. Ἡ δυνατότητα νοσοκομειακῶν κλινῶν εἶναι πάρα πολύ χαμηλή σέ σχέση μέ τήν αὐξημένη ἐπιδημιολογική ἐπικινδυνότητα τῆς περιοχῆς.

5. Προγράμματα στοιχειωδῶν ἐμβολιασμῶν ἐσχάτως ἄρχισαν νά ἐφαρμόζονται μέ ἐλλιπῆ τεχνική ὑποστήριξη καί ὑποδομή.

6. Ἕνα μέγα πρόβλημα γιά τόν σχεδιασμό στόν χῶρο τῆς υγείας εἶναι ἡ μή καταγραφή τῶν πληθυσμῶν στήν ὑπαιθρο χώρα.

7. Σχετικό πρόβλημα μέ τήν προώθηση τῶν προγραμμάτων υγείας εἶναι ἡ ἀπουσία δρόμων, ἐπικοινωνιῶν καί ὑποδομῶν σέ πάρα πολλές περιοχές.

8. Ἕνας ἐγγενῆς παράγοντας συγκρούσεως τῆς πνοῆς ἐκσυγχρονισμοῦ στά θέματα υγείας εἶναι τό ὅτι, ἐδῶ καί χιλιάδες χρόνια τό Καμερούν καί ὅλη ἡ Ἀφρική διαθέτει ἕνα δικό της σύστημα υγείας στό ὁποῖο ἡ παρουσία τῆς ἀσθενείας ἔχει *μεταφυσικές προεκτάσεις* καί ὀφείλεται στήν παρουσία καί δράση τῶν «*κακῶν πνευμάτων*» τά ὁποῖα ὠφελοῦν οἱ ἄνθρωποι νά ἐξευμενίζουν μέ διάφορες τελετουργίες καί συγκεκριμένη στάση ζωῆς...

Θά σᾶς ἀναφέρω κάποια περιστατικά μέσα ἀπό τήν διακονία μου γιά νά πάρετε κάποια μικρή ἰδέα τοῦ γενικοῦ πλαισίου μέσα στό ὁποῖο καλούμεθα νά ἐνσπεύρουμε καί τήν ἐλπίδα ...

Ὅταν βρέθηκα γιά πρώτη φορά στούς ἐρημοβίους πληθυσμούς τοῦ Βορείου Καμερούν ἔγραφα σέ ἕνα προσωπικό μου ἡμερολόγιο:

1 Μαρτίου 2005

Ἀπό τά ξημερώματα ἔρχονται γυναῖκες κουβαλώντας τά ἄρρωστα παιδιά τους, ἐλονοσία, διάρροια, ἀναπνευστικά προβλήματα καί πολλά ἄλλα, δέν ἔχουμε τίποτα ἄλλο ἐκτός ἀπό λίγα ἀναλγητικά

καί αντιπυρετικά, δύσκολα άντέχεις νά βλέπεις όλα αυτά τά παιδιά άρρωστα καί νά μήν μπορείς νά κάνεις τίποτα...

Τούς διάβασα μιά εύχή καί τά σταύρωσα... κάτι πρέπει όμως νά κάνουμε...

Διάλεξα τίς πιό δύσκολες περιπτώσεις καί τούς είπα ότι, θά πᾶμε στό πιό κοντινό νοσοκομείο –50 χλμ. μακριά– αν μπορούσαμε νά διασχίσουμε τήν λίμνη αλλιώς έπρεπε νά υπολογίζουμε... γύρω στά 100 χιλιόμετρα...

Μπήκαμε στό, έτσι κι αλλιώς μοναδικό στήν περιοχή, αὐτοκίνητό μας καί εύχαριστήσαμε τόν Θεό πού ή λίμνη ήταν ξερή καί μπορέσαμε νά τήν διασχίσουμε γλιτώνοντας 50 χιλ. από τήν κανονική διαδρομή...

Μετά από δύο ώρες δύσκολης διαδρομής μέσα στήν ἄμμο φτάσαμε στήν Γιάγκουα... μιά πόλη κυριολεκτικά μέσα στήν ἄμμο...

Μετά από όλα τά διαδικαστικά έγιναν οί εξέτάσεις τών μικρῶν ασθενῶν καί άφου άγοράσαμε τά φάρμακα μέ τήν βοήθεια τών μεταφραστῶν μας οί γιατροί έδωσαν στίς μητέρες τίς κατάλληλες οδηγίες καί πήραμε τόν δρόμο τής έπιστροφής...

Στόν δρόμο τίς ρώτησα αν έχουν ξαναέλθει στό νοσοκομείο... ή απάντηση ήταν ότι πρώτη φορά στήν ζωή τους έπισκέφθηκαν τήν πόλη αὐτή σήμερα!

Σήμερα μιά μητέρα μου έφερε ένα μικρό μέ πολύ βαριά έγκαύματα στό ένα πόδι, όταν έλυσα τό κουρέλι πού υποτίθεται ήταν ό επίδεσμος τρόμαξα από τήν θέα, σχεδόν φαινόταν άκάλυπτη ή έπιγονατίδα τοῦ μικροῦ καί όλο τό έγκαυμα ήταν καλυμμένο μέ μιά πρακτική μαύρη αλοιφή από στάχτη καί λάδι φοινικιάς... Άδύνατον νά καθαρίσω τό τραῦμα πού αίμορραγοῦσε... Έβαλα έναν πρόχειρο επίδεσμο καί πήραμε ξανά τόν δρόμο γιά τό νοσοκομείο... Η ίδια ξανά πορεία μέσα στους 50 βαθμούς Κελσίου...

Ξημερώματα μάς έφεραν τήν άσχημη είδηση, ένα παιδί κοντά στήν Έραποστολή έκοιμήθη από ύψηλό πυρετό... οὔτε καί οί γονεΐς δέν ήξεραν ότι έδῶ καί πολλές μέρες ψηνόταν στόν πυρετό... πίστευαν ότι ήταν ή συνηθισμένη έλονοσία... τό έθαψαν τό ίδιο πρωινό στήν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ κατά τά έθη τοῦ τόπου...

Αναχώρηση γιά τίς ένορίες στό Ν. Τσάντ... Περνώντας τά σύνορα στήν πρώτη πόλη Fiangra σταματήσαμε στό τελωνειακό φυλάκιο γιά τήν άπαραίτητη άδεια... περιμένοντας ως συνήθως άρκετά

ἀκούσαμε φωνές δυνατές... Ένας πατέρας μέ ένα παιδί στά χέρια νά τρέχει καί δυό γυναίκες νά τρέχουν πίσω του φωνάζοντας ἀπελπισμένα καί ὑψώνοντας κάθε τόσο τά χέρια στόν οὐρανό...

Ἐπέστρεφαν ἀπό τόν γιατρό... εἶχαν πάει τό παιδί γιά ἐξέταση καί κατὰ τήν διάρκεια τῆς ἐξετάσεως τό παιδί πέθανε ἀπό κάποια καλπάζουσα ἀρρώστια... εἰκόνα ἀπερίγραπτη... παρμένη ἀπό κάποια ἀρχαία τραγωδία...

Κυριακή ... ἀργά τό ἀπόγευμα καί ἐνῶ ὅλα γύρω εἶχαν γίνει μιά λίμνη ἀπό τά νερά τῶν συνεχῶν βροχῶν παρακολουθοῦσα τήν ἐπισκευή τοῦ αὐτοκινήτου μας (ἔσπασε κάτι στό σύστημα διευθύνσεως), ἀπό ἕνα αὐτοσχέδιο συνεργεῖο ἔξω ἀπό τό γιαπί μας, ἀπό τό πουθενά ἀργά-ἀργά μέ μεγάλη δυσκολία λόγω τοῦ νεροῦ καί τῆς λάσπης πλησίασε... ἕνα ποδήλατο...

Τό ὁδηγοῦσε ἕνας ἡλικιωμένος ἄνδρας. Πίσω καθόταν μιά γυναίκα μέ ἕνα παιδί στήν πλάτη της καί ἔκλαιγε.

Ὅταν μᾶς ἔφθασαν ὁ ποδηλάτης κάτι εἶπε στή γλῶσσα τῶν Τιπουρί, μοῦ τό μετέφρασαν ἀμέσως... «Μπορεῖτε νά κάνετε κάτι... βρῆκα αὐτή τήν γυναίκα στό δρόμο νά κλαίει γιατί πέθανε τό παιδί της καί γύρισα νά τήν πάω στό νοσοκομεῖο τῆς περιοχῆς, ἀλλά μέ τόσο νερό μᾶλλον δέν θά περάσει οὔτε τό ποδήλατο...».

Πλησίασα καί ἔπιασα τό κεφαλάκι τοῦ μωροῦ, ἦταν ἀκόμα ζεστό... ἀλλά δέν ἀνέπνεε..., προσπάθησα νά βρῶ τόν σφυγμό του..., τίποτα..., ξανά τίποτα, κάποια στιγμή ἀναθάρρησα ἀπό κάτι σάν σφυγμό σάν κίνηση..., ἦταν ὅμως οἱ βουβοί λυγμοί τῆς μητέρας πού μετέδιδαν ἕναν παλμό, ἕνα τρέμουλο στό σῶμα τοῦ μωροῦ καί τό σῶμα της πού κρατοῦσε τό μικρό ζεστό... Εἶχε πεθάνει τά ξημερώματα ἀπό ὑψηλό πυρετό καί εἶχαν περάσει πάνω ἀπό 12 ὥρες ἀλλά ἡ μάνα δέν ἤθελε νά τό πιστέψει καί κρατοῦσε τό μικρό δεμένο πάνω της ὅλη τήν ἡμέρα μέχρι τό ἀπόγευμα πού τήν βρῆκε ὁ ποδηλάτης... Σαμαρείτης... Τό σταύρωσα μέ ἕναν κόμπο στό λαιμό καί ἔδωσα κάποια χρήματα τοῦ ποδηλάτη νά συνεχίσει τήν ἄσκοπη πορεία του καί νά πληρώσει τόν γιατρό γιά τό χατῆρι καί τόν πόνο τῆς μάνας... Χάθηκαν σιγά σιγά μέσα στήν λάσπη καί τό νερό καί ἔμεινε μιά θλίψη καί μιά ἀπορία πού κανένας δέν μπορούσε νά ἀπαντήσει καί οὔτε ἤθελε νά τήν περιγράψει μέ λέξεις καί μέ λόγια...

Ἐν μέσῳ ὅμως ὅλων αὐτῶν τῶν ἀντιξοοτήτων ὁ κόσμος ἔχει ἀναπτύξει καί καλλιεργήσει μιά ὑψηλοῦ ἐπιπέδου καί αὐτοθυσίας

άλληλεγγύη... Αυτή ή άλληλεγγύη είναι πού σώζει την Άφρική της φτώχειας, της έκμεταλλεύσεως και τών άκραιών προβλημάτων και καλλιεργεί την έλπίδα στις καρδιές τών πονεμένων και άσθενών και αυτή ή, άδιανότητη για τόν δυτικό κόσμο και άνθρωπο, άλληλεγγύη νομίζω ότι κρύβει μιά βαθιά και πρωτόγνωρη πνευματικότητα· την πνευματικότητα της πονεμένης Άφρικής...

Παντού και σε κάθε φυλή, οικογένεια, χωριό, πόλη, σε κάθε συντεχνία υπάρχουν και λειτουργούν κοινά συνδρομητικά ταμεία τά όποια βέβαια είναι περιορισμένων δυνατοτήτων, αλλά είναι ή βοήθεια τών άπελπισμένων και άναγκεμένων. Τά ταμεία τών πτωχών για τούς πιό πτωχούς...

Πιστεύω ότι αυτή ή Άλληλεγγύη είναι τό μόνο ίσως πράγμα τό όποιο μέσα σ' αυτό τό χάος δέν είναι κόλαση... και ουσιαστικά ό σύνδεσμός μας, ό κοινός τόπος από όπου ξεκινά κάθε προσπάθεια Εύαγγελισμού στην Άφρική...

Γιά να γίνω πιό σαφής θά σās αναφέρω δύο πρόσφατα περιστατικά πού συνέβησαν στην πρωτεύουσα του Καμερούν Γιαουντέ.

Α. Σχεδόν σ' ολόκληρη την Άφρική ή έκτρωση θεωρείται άμαρτία ενώπιον του Δημιουργού της ζωής, ενώπιον της οικογενείας, της φυλής και της φύσεως. Υπάρχει μιά πρωτόγονη πεποίθηση παντού και βεβαιότητα ότι όποιος καταστρέφει μιά ζωή αυτόματα αρχίζει νά έλκύει επάνω του όλες τίς κατάρες και δυσκολίες του κόσμου. Έτσι, όπως και νά προκύψουν τά παιδιά, είτε έκ προθέσεως, είτε έξ άγνοίας, είτε έκ λάθους, είτε έκ βίας είναι καλοδεχούμενα και θεωρούνται σεβαστά και πηγή εύλογίας...

Όμως στην Άφρική υπάρχει και τό μέγα πρόβλημα της φτώχειας και της άνέχειας. Πολλές φορές άναρωτήθηκα: «Πώς αυτοί οί άνθρωποι κάνουν συνεχώς παιδιά όντας φτωχοί και άάμπτωχοι...;»

Άπό όσους έθεσα αυτήν την έρώτηση πήρα την ίδια απάντηση: «Αυτός πού δίνει τά παιδιά, Αυτός θά φροντίσει νά ζήσουν και νά μεγαλώσουν...»

Μου φαίνονταν πάντα παράξενες οί απαντήσεις τους προφανώς άποτέλεσμα της δυτικής πολιτιστικής όπτικής τών πραγμάτων της ζωής και της σκέψεως. Παρ' όλο, όμως πού στην Άφρική περιβάλλεσαι, κυριολεκτικώς, από αυτό τό φαινόμενο, έρχονται κάποια γεγονότα νά σου πιστοποιήσουν ότι οί άνθρωποι αυτοί δέν πιστεύ-

ουν άπλως τά όσα λένε, αλλά έχουν τήν γενναιότητα νά τά προασπίζονται μέ όλο τους τό εΐναι...

Δέν εΐναι σπάνιο, γιά νά μήν ποϋμε ότι εΐναι ένα καθημερινό φαινόμενο, μιά κοπέλα σέ μικρή ηλικία νά φέρει ένα παιδί στόν κόσμο. Ή πιο κοινή καί άπλη λύση εΐναι οί γονεΐς νά αναλάβουν τό παιδί, οϋσιαστικά νά υιοθετήσουν τό έγγόνι τους καί ή κοπέλα μέ έπίγνωση –(του πώς γίνονται τά παιδιά)– νά συνεχίσει τό σχολείο της γιά νά έχει κάποιο καλύτερο μέλλον. Άν δέν ύπάρχουν γονεΐς τότε κάποια γιαιγιά ή κάποιοι συγγενείς αναλαμβάνουν τό παιδί...!!!

Ύπάρχουν όμως περιπτώσεις όπου αυτές οί λύσεις εΐναι αδύνατον νά εφαρμοστοϋν καί οί κοπέλες δέν έχουν τήν δύναμη νά κρατήσουν τό νεογέννητο. Τότε τό βάζουν σέ μιά τσάντα καί τά χαράματα τό πάνε καί τό αφήνουν στόν τόπο όπου γίνεται καθημερινά τό παζάρι.

Έκει, κατά τίς τέσσαρες τά ξημερώματα, πάνε οί γυναΐκες πού πουλάνε τά διάφορα λαχανικά καί τίς μπανάνες, ν' άποθέσουν τήνπραμάτεια τους καί νά καθαρίσουν τά δυό τετραγωνικά μέτρα πού τούς αναλογοϋν καί νά στήσουν τά πρόσ πώληση είδη... Αυτές πάντα προσέχουν –γιατί ξέρουν– ότι όλο καί κάποιο μωρό θά ύπάρχει κάπου παρατημένο κι όταν άκούσουν κάποιο κλάμα τρέχουν πρόσ τά εκεί πού άκούγεται τό κλάμα νά τό βροϋν...

Συνήθως, οί γυναΐκες αυτές συνεννοοϋνται μεταξύ τους καί κάποια παίρνει τό μωρό στήν καλύβα της γιά νά τό μεγαλώσει μέ τ' άλλα της παιδιά. Έχουν δέ μεταξύ τους κάποιο κοινό ταμείο γιά νά διευκολύνονται στο μικρό τους έμπόριο καί συμφωνοϋν όλες νά δίδουν κάτι από αυτό, σ' όποια αναλάβει τό μωρό...!!!

Κάποιο χάραμα τώρα τελευταΐα άκούστηκαν κλάματα σ' ένα παζάρι στήν πρωτεύουσα του Καμερούν... Τρέξαν λοιπόν αυτές οί εύτραφείς γυναΐκες πού στήν άγγλόφωνη Άφρική τίς άποκαλοϋν, «*big mammas*» δηλαδή, «μεγαλόσωμες μάνες» άρα καί «μεγαλόκαρδες» καί βρίσκουν δυό άγοράκια δίδυμα νά κλαΐνε. Αυτό συνέβαινε γιά πρώτη φορά στά χρονικά του παζαριου...

Δυό άγόρια δίδυμα...!!! Μαζεϋτήκαν γύρω από τά παιδιά καί τά κοΐταζαν έκστατικές καί μετά από ένα λεπτό άρχισε ένας φοβερός καυγάς πού τόν ξεκίνησαν οί δυό πρώτες γυναΐκες πού τά βρήκαν καί οί όποιες, τσακωνόντουσαν γιατί κάθε μία ήθελε νά πάρει καί τά δυό παιδιά καί δέν δέχονταν νά τά χωρίσουν έτσι ώστε νά πάρει

κάθε μία από ένα... Μπήκαν και οι άλλες γυναίκες στόν καβγά και έγινε ένα παζάρι ανάστατο τόσο πού η φασαρία ξύπνησε τούς αστυνομικούς του γειτονικού Τμήματος οι όποιοι, έσπευσαν νά δούν τί συμβαίνει και νά επιβάλλουν τήν τάξη...

Είδαν τί συνέβαινε και –(συνηθισμένοι)– υπεστήριξαν τήν άποψη νά πάρουν οι δυό γυναίκες από ένα. Και μόνον στο άκουσμα άρχισε νέος καβγάς «άφου ό Θεός τά έφτιαξε μαζί ποιός είσαι έσύ πού άποφασίζεις νά τά χωρίσεις...;;; Αυτό δέν γίνεται». Φώναζαν κάνοντας άπαξιωτικές χειρονομίες προς τόν αστυνόμο πού έξέφρασε αυτήν τήν ιδέα... Ό αστυνόμος κατάλαβε ότι δέν θά εύρισκε άκρη και τόλμησε νά πεί: «Νά τά πάμε στο Κρατικό όρφανοτροφείο...»... Δέν πρόλαβε νά άποσώσει τήν φράση του και έγινε τέτοια φασαρία από όλες τίς γυναίκες πού παρακολουθούσαν τήν σκηνή πού ντράπηκε και ό ίδιος...

— «Έσένα δέν σε μεγάλωσε μάνα...;;;»

— «Η μάνα σου βρέ σ' έδωσε στ' όρφανοτροφείο...;;;»

— «Ντροπή σου... άντρες σου λέει... μόνο παιδιά ξέρετε νά κά-νετε... δέν σās νοιάζει πώς θά μεγαλώσουν...»

Ό αστυνόμος κατάλαβε πώς τά έκανε θάλασσα και μάλλον έξόρ-γιζε τό πλήθος τών γυναικών, σκέφθηκε και προσπάθησε, νά πα-ρουσιάσει κάποια πió λογική πρόταση. Στράφηκε λοιπόν και είπε στίς δύο γυναίκες πού «έριζαν» περί τής κυριότητας τών μωρών...

— «Μά, άφου έχετε παιδιά και τά φέρνετε δύσκολα γιατί δέν τά μοιράζεστε...;;;»

Η άπάντηση τής μιās γυναικας ήταν άποστομωτική και τήν είπε δείχνοντας ξεχωριστά τά δύο μωρά...

— «Τά θέλω και τά δύο γιατί αυτός είναι ό αύριανός Πρόεδρος του Καμερούν και αυτός ό αύριανός Πρωθυπουργός μας...!!!»

Ποιός θά μπορούσε νά προσθέσει κάτι άλλο...!!! Περί αυτής τής ποιότητας τής άφρικανικής άλληλεγγύης όμιλούμε.

Β. Κάποια φορά μετά τήν Κυριακάτικη Λειτουργία μέ πλησίασε ένας νεαρός και μέ χαιρέτησε μέ σεβασμό... αυτό συνέβη και κά-ποιες άλλες Κυριακές όταν λειτουργούσα στην συγκεκριμένη ένο-ρία... κάποια στιγμή από περιέργια τόν ρώτησα, αν ή οικογένειά του είναι Όρθόδοξοι...

... Μοϋ άπήντησε φανερά συγκινημένος:

«Σεβασμιώτατε .. οι γονείς μου ήταν Όρθόδοξοι μά έχουν πολλά χρόνια πού έχουν φύγει από αυτήν τήν ζωή...

σκοτώθηκαν σέ ένα τροχαίο ατύχημα και οί δύο

μείναμε τέσσερα παιδιά στόν δρόμο...

και οί γείτονες μās μοιράστηκαν μεταξύ τους ...

έμένα μέ πήρε ένας γείτονας Μουσουλμάνος...

ό όποιος μέ βοήθησε μέχρι πού έσπούδασα ...

άλλά είναι ένας άνθρωπος ξεχωριστός ...

άπό μικρό παιδί ποτέ δέν μέ πήρε στό Τζαμί ...

μου έλεγε πάντα έσύ παιδί μου δέν είσαι Μουσουλμάνος οί γονείς σου πήγαιναν στην Όρθόδοξη Έκκλησία... και κάθε Κυριακή πρωί μέ έφερνε έδω στην Έκκλησία και περίμενε απέξω μέχρι να τελειώσει ή Λειτουργία νά μέ ξαναγυρίσει στό σπίτι ...

και όλα αυτά μέχρι πού μεγάλωσα και μπορούσα νά έρχομαι μόνος μου... αν είμαι σήμερα Όρθόδοξος τό όφείλω χωρίς άλλο στην δικαιοσύνη και τόν σεβασμό αυτού του ανθρώπου στους γονείς μου και σέ έμένα ...»

Έπιτρέψατέ μου νά σās αναφέρω ακόμα μιά προσωπική μου έμπειρία για νά μπορέσετε νά ψηλαφήσετε την πραγματικότητα του φτωχού κόσμου στην ασθένεια, και αυτήν την φορά στην πρωτεύουσα του Καμερούν, Γιαουντέ.

Άρχές Αυγούστου, πρίν μερικά χρόνια, μέσα στην περίοδο των μεγάλων βροχών, χτύπησε τό τηλέφωνό μου μετά τά μεσάνυχτα... Ξύπνησα λίγο τρομαγμένος και άκουσα την γνωστή φωνή μιάς γυναίκας πού δούλευε για χρόνια σαν μαγείρισσα στό Έπισκοπείο. Μέσα από κλάματα και φωνές άπελπισίας κατάλαβα ότι κάτι έχει ή κόρη της και την είχαν στά «Έπείγοντα» σέ ένα Νοσοκομείο πού έφημέρευε. Σηκώθηκα, πήρα τό αυτοκίνητο και μετά από λίγο βρέθηκα στόν λαβύρινθο δύο συνενωμένων Νοσοκομείων νά προσπαθώ νά βρω τά «Έπείγοντα»...

Τά «Έπείγοντα» ήταν απλώς μιά στρογγυλή αίθουσα μέ ράντζα και μέ ένδιάμεσα παραβάν όπου οί πενήντα νοσηλευόμενοι άνέμεναν ή την μέριμνα των δύο ιατρών ή κάποιοι από αυτούς τό πιστοποιητικό θανάτου για νά μεταφερθούν στους νεκροθάλαμους. Λίγο σοκαρισμένος-λίγο συγκινημένος βρήκα την πρώτη μαγείρισσα μέ την κόρη της κατάκοιτη.....

— «Τί συμβαίνει; Τί έπαθε;» ρώτησα...

— «Δέν ξέρουμε τί έχει», μου είπε...

— «Έχασε τις αισθήσεις της... Συνήλθε αλλά δεν μπορεί νά περπατήσει κ.λπ...».

Πήγα στην είσοδο και ρώτησα την νοσηλεύτρια για περισσότερες πληροφορίες...

«Πάτερ αν δεν κάνουμε εξετάσεις κανέναν δεν μπορεί νά πει τί έχει... Μήν δίνετε σημασία στο τί λέει ή μητέρα της... Καί εν συντομία γιά νά γίνουν οί εξετάσεις πρέπει νά πληρωθοῦν προκαταβολικά, ή μητέρα εἶπε ὅτι δέν ἔχει χρήματα ἄρα τίποτα δέν μπορεί νά γίνει...»

Μιλήσαμε λίγο πλήρωςα τό ἀντίτιμο και ἀμέσως πήραν αἷμα ἀπό τήν ἀσθενή και τό ἔστειλαν γιά ἀναλύσεις. Περίμενα ἀρκετή ὥρα παρατηρώντας τούς νέους ἀσθενεῖς και τραυματισμένους πού ἔφθαναν μέ κάθε μέσο ἀπό κάθε πλευρά τῆς πόλεως και τῶν χωριῶν τριγύρω. Κάποια στιγμή ή νοσοκόμα ἦλθε και μοῦ ἀνακοίνωσε πολὺ ψυχρά:

— «Ἡ ἀσθενής ἔχει AIDS (HIV) και χρειάζεται ἐπειγόντως μετάγγιση αἵματος...»

Ἄλλο σόκ!!! Ἐκανε νά φύγει νά πάει στό πόστο της και ξαναγύρισε...

— «Ἡ ὁμάδα της δέν ὑπάρχει στήν Τράπεζα Αἵματος τοῦ Νοσοκομείου μας... Θά πρέπει νά ψάξετε σέ ἄλλο Νοσοκομεῖο ἢ νά περιμένετε αὐριο τό πρωῒ νά βροῦμε αἰμοδότες νά δεχθοῦν νά δώσουν αἷμα, ἂν βέβαια τούς πληρώσετε...»

Βοήθησε ὁ Θεός και πηγαίνοντας στίς πληροφορίες τοῦ Νοσοκομείου νά μοῦ ποῦν σέ ποιά Νοσοκομεῖα νά πάω ἔπεςα σέ ἓνα εἰδικευόμενο ἱατρό πού δέχθηκε νά μέ συνοδέψει νά βροῦμε τόν σάκκο τοῦ αἵματος πού χρειαζόμασταν.

Ξεκινήσαμε ἀπό Νοσοκομεῖο σέ Νοσοκομεῖο. Νά ξυπνᾶμε τούς φύλακες νά μᾶς ἐπιτρέψουν νά μποῦμε μέσα, νά βροῦμε τό κατάλληλο πρόσωπο τῆς βάρδιας, νά μᾶς πει ἂν ὑπάρχει σάκκος αἵματος αὐτῆς τῆς ὁμάδος. Στό τέταρτο κατά σειρά Νοσοκομεῖο ἔδωσε ὁ Κύριος και βρήκαμε.

Ξημερώματα γυρίσαμε στό Νοσοκομεῖο... Ἀρχισαν τήν μετάγγιση και ἀμέσως ή ἀσθενής ἀνοιξε τά μάτια της... Μόλις μέ εἶδε γατζώθηκε στά ροῦχα μου... Καί ἄρχισε νά κλαίει:

— «Μήν μέ ἀφήσετε νά πεθάνω... μήν μ' ἀφήσετε... νά γίνω καλά και θά εἶμαι κάθε μέρα στήν Ἐκκλησία... Προσευχηθεῖτε γιά ἐμένα... μήν μ' ἀφήσετε νά πεθάνω...»

Προσπάθησα νά τήν καθησυχάσω... ἀλλά τί νά πεις σ' ἓνα νέο

άνθρωπο, είκοσι έτών πού ξέρεις ότι έχει ελάχιστες πιθανότητες νά ζήσει...;; Έφυγα μέσα σέ μαῦρες σκέψεις καί σ' ένα βαθύ πόνο γιά τήν πραγματικότητα πού είχε ξεδιπλωθεῖ μπροστά μου τήν περασμένη νύχτα. Όχι ότι δέν είχα δεῖ δυσκολότερες καταστάσεις, ἀλλά αὐτή μέ πονοῦσε μ' ένα δικό της τρόπο...

Τό μαρτύριο τῆς κοπέλας κράτησε 12 ἡμέρες ἀκόμα μέ συνεχεῖς μεταγγίσεις... Κατόπιν ἐκοιμήθη μέσα σ' ένα κλάμα κι ένα παράπονο...

«Θέλω νά ζήσω γιατί δέν γίνομαι καλά...;;»

Ποιός θά μπορούσε ἄρά γε ν' ἀπαντήσει σ' αὐτά τά ἐρωτήματα...;; Ἡ ποιός θά εἶχε τήν τόλμη νά μεταστρέψει αὐτά τά ἐρωτήματα ενός νέου ἀνθρώπου αὐτή τήν στιγμή σέ αὐτοκριτική...;; Νομίζω πιά πολύ μετράει νά κρατήσεις τό χέρι αὐτοῦ πού φεύγει ἀπό τήν ζωή, νά έχει ὡς τέλους τήν αἴσθηση ότι δέν εἶναι μόνος του, πάρα ὅτιδήποτε ἄλλο... Ἀναρωτήθηκα πολλές φορές πόσοι ἄνθρωποι πρέπει νά ἔχουν φύγει καί πόσοι φεύγουν καθημερινά γιατί ἀκριβῶς δέν βρέθηκε κάποιος νά πληρώσει τά φάρμακά τους...;;

Σύμφωνα μέ πανάρχαιες παραδόσεις ἡ ποιότητα, ὁ πολιτισμός, τό ἐπίπεδο καί τό μέλλον μιᾶς κοινωνίας κρίνεται ἀπό τήν ὅλη στάση αὐτῆς τῆς κοινωνίας ἀπέναντι στό φαινόμενο τῆς ζωῆς καί εἰδικότερα ἀπέναντι στίς δύο περιστάσεις πού προανεφέρθησαν:

*A. Τῆς ζωῆς τῶν νηπίων της
καί*

B. Τῆς διαχειρίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου καί τοῦ θανάτου

Ἡ ζωή τῶν ἀνθρώπων τῆς φτώχειας καί τῆς ἀνέχειας ἔχει τό χαμηλότερο κόστος γιά νά μήν ποῦμε ότι δέν ἀξίζει τίποτα ὅσο κινεῖται σέ ένα περιβάλλον ὅπου ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς προνοίας βρίσκεται στά σπάργανα τοῦλάχιστον γιά τό ὅπως τήν γνωρίζουμε καί τήν ἐννοοῦμε ἐμεῖς...

Ἔτσι, καί ἐμεῖς –(μέσα σέ μιά ἔσχατη λειψανδρία ἐθελοντῶν καί βασικῶν στελεχῶν)– μέ ὅ,τι κάνουμε οὐσιαστικά προσπαθοῦμε μέσα σ' αὐτήν τήν ἀφάνταστα ἀπέραντη κόλαση τῶν ζωντανῶν νά ψάχνουμε καί νά παρατηροῦμε γιά νά βροῦμε «ποιός καί τί, μέσα στήν κόλασι, δέν εἶναι κόλασι, καί νά τοῦ δώσουμε διάρκεια, νά τοῦ δώσουμε χῶρο», σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέα πού προείπαμε.

Στό Καμερόν καί κατ' ἐπέκτασιν στήν Μαύρη Ἀφρική ὑπάρχει

έναν διαρκή αγώνα επιβίωσης εν μέσω τραγικών καταστάσεων και δυσκολιών, ένας αγώνας που είναι αδύνατον να του δώσεις την διάσταση της πνευματικότητας ότι δηλαδή, η κατάσταση αυτή είναι αποτέλεσμα της αμαρτίας των ιδίων των ανθρώπων που την υφίστανται ενώ γνωρίζεις ότι είναι αποτέλεσμα της αμαρτίας των κοινωνιών της αφθονίας και του καταναλωτισμού...

Η Ποιμαντική στον χώρο της Υγείας είναι άγνωστη εκτός από κάποια Προτεσταντικά Νοσοκομεία πριν ξεκινήσουν την εργασία της ημέρας καλούν όλους σε προσευχή και υπάρχει κάποιο σχετικό κήρυγμα το οποίο ενοχοποιεί τους ασθενείς, αλλά τους δίδει και κάποια ελπίδα... και τίποτε άλλο ... Ουδείς κληρικός οιασδήποτε ομολογίας δεν έχει το δικαίωμα να μπαίνει σε Κρατικό ή Ίδιωτικό Νοσοκομείο για να εξασκήσει κάποιου είδους ποιμαντικής.

Τελευταίως, σημειώθηκε μία πρώτη αλλαγή, λόγω της δράσεως της τρομοκρατικής ομάδας Μπόκο Χαράμ, χάθηκαν πολλοί στρατιώτες και πολλοί πολίτες, πάρα πολλοί, επίσης, τραυματίστηκαν και νοσηλεύονται στα Στρατιωτικά Νοσοκομεία της χώρας....

Παρεκάλεσε, λοιπόν, το Γενικό Έπιτελείο του Στρατού να ορίσει κάθε Χριστιανική ομολογία κάποιους ιερείς οι οποίοι παρηκολούθησαν κάποια Ειδικά Σεμινάρια με σκοπό να διαχειριστούν ποιμαντικά και να στηρίζουν ψυχολογικά τις οικογένειες των θυμάτων. Είναι η πρώτη φορά που γίνεται κάτι σχετικό με Ποιμαντική των πασχόντων ή του περιβάλλοντος των πασχόντων.

Άγαπητοί σύνεδροι, μέ όσα σās ανέφερα προσπάθησα να σās μεταφέρω κατά το δυνατόν περισσότερο αυτούσια και απλαστή την εμπειρία της Άφρικης. Μακριά από ακαδημαϊκές σχηματοποιήσεις και συστηματοποιήσεις έπεχείρησα να σās δώσω μία φωτογραφική εικόνα που αποτυπώνει ανάγλυφα την πραγματικότητα της υγείας, της ασθένειας και του θανάτου στην Μαύρη Ήπειρο. Ίσως η επίγευση είναι πικρή, αλλά η στάση των αφρικανών αδελφών μας απέναντι στον πόνο και την αρρώστια κρύβει μία βαθιά πνευματική διασάση· αυτήν της αλληλεγγύης και της υπομονής...

Μιάς αλληλεγγύης και μιάς υπομονής αδιανόητης για τόν δυτικό άνθρωπο που όμως είναι το μοναδικό εφόδιο του αφρικανού για να επιβιώσει μέσα στις τραγικές δυσχέρειες και προκλήσεις της ζωής χωρίς να χάσει την πίστη του στον άνθρωπο από όπου εκκινεί και η πίστη στον Θεάνθρωπο.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΦΩΤΙΟΥ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΕΝ ΜΕΣΩ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΠΡΟΚΛΗΣΕΩΝ

Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα εἶναι ἡ βίωση ἀγαπητικῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί, κατ' ἐπέκταση, μέ τόν ἑαυτό του, τόν συνάνθρωπό του καί τή φύση. Θεογνωσία καί αὐτογνωσία, κοινωνικότητα καί φυσική θεωρία, συνιστοῦν τίς ὑπαρξιακές διαστάσεις τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Ὁ Θεός ὡς πατέρας, ὁ ἑαυτός ὡς δῶρο, ὁ συνάνθρωπος ὡς ἀδελφός, ἡ φύση ὡς μέγας οἶκος· ἰδοὺ ποιές εἶναι οἱ ἐρμηνευτικές ἐξισώσεις τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου. Πρόκειται γιά μιὰ συγκεκριμένη θέαση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, γιά μιὰ συγκεκριμένη νοηματοδότηση ὅλων τῶν ἐκφάνσεων τοῦ βίου.

Ἔτσι, κατ' ἀρχήν, ὁ Θεός τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητος εἶναι ἀδιαίρετη καί ἀσύγχυτη κοινωνία τριῶν προσώπων· τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τό ἐγώ, τό ἐσύ, ὁ ἄλλος, συγκατοικοῦν στό ἐμεῖς. Ὁ ἓνας μέ τόν ἄλλο, διὰ τοῦ ἄλλου, γιά τόν ἄλλο· κάθε πρόσωπο εἶναι ἀγαπῶν, ἀγαπημένος, συναγαπημένος. Στή διαπροσωπική αὐτή κοινωνία εἶναι προσκεκλημένος καί ὁ ἄνθρωπος. Ἀνταποκρινόμενος θετικά στήν πρόσκληση ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὁ πιστός ἀντανακλᾷ τήν ἀγάπη σέ κάθε πτυχή τῆς ζωῆς του. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἀκυρώνει κάθε παραμορφωτική εἰκόνα περί Θεοῦ· ἀπό τή μιὰ, τοῦ Θεοῦ τιμωροῦ-δυνάστη, χωροφύλακα τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς, καί, ἀπό τήν ἄλλη, τοῦ Θεοῦ ἀφηρημένης ιδέας, τοῦ μακάριου στήν αὐτάρκεια καί τήν ἀπομόνωσή του. Ἐδῶ ὁ πιστός συναντᾷ ἕναν Θεό πού ἐνανθρώπησε στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, γιά νά φανερώσει ἔνσαρκα τήν ἀλήθεια. Στό πρόσωπο, τή διδαχή καί τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ φανερόνεται ἡ ὄντως ζωή, ἡ ζωή πού νικᾷ κάθε μορφή θανάτου – πνευματικό, κοινωνικό, βιολογικό. Ὁ χριστιανός δέν χρειάζεται νά δραπετεύει ἀπό αὐτή

τῇ ζωῇ γιά νά μετοικήσει σέ πλατωνικούς οὐρανούς ἀλλά, ἐδῶ καί τώρα, σέ αὐτόν τόν χῶρο καί σέ αὐτόν τόν χρόνο, μπορεῖ νά κοινωνήσῃ μέ τόν Θεό καί νά βιώσῃ τόν γλυκασμό τῆς ὑπαρξης.

Ἡ κοινωνία αὕτῃ τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἐπιφέρει καί προϋποθέτει αὐτογνωσία. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη εἶναι δῶρο Θεοῦ, γι' αὐτό καί καταξιώνεται μόνο ὅταν ἀντιδωρίζεται στόν Θεό καί τόν συνάνθρωπο. Γιά νά ἐπιτευχθεῖ τοῦτο ἀπαιτεῖται ὁ πιστός νά καθάριε τόν ἑαυτό του ἀπό τά πάθη καί νά κατευθύνει ὁλόκληρο τόν ψυχοσωματικό του δυναμισμό πρὸς ἐπίτευξη τῆς ὑπαρξιακῆς του στοχοθεσίας. Ὅλες οἱ ψυχικὲς του δυνάμεις πρέπει νά συντονίζονται καί νά συλλειτουργοῦν: λογική, συναίσθημα καί βούληση καλοῦνται νά συσκέπτονται, νά συναισθάνονται, νά συμβούλονται, γιά πραγμάτωση τῆς αὐθεντικῆς ζωῆς. Ἡ ὑπέρβαση κάθε ψυχικῆς σύγκρουσης καί ἡ ἐναιοποίηση τοῦ ὅλου ἀνθρώπου ἀποτελεῖ διαρκῆ ἀγῶνα τοῦ πιστοῦ.

Ταυτόχρονα, στήν κοινωνική διάσταση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας, ὁ χριστανός ἐκλαμβάνει τόν συνάνθρωπο ὡς ἀδελφό καί φίλο. Γι' αὐτό καί ἐπιζητεῖ γνήσια διαπροσωπική σχέση. Θεμελιῶδες δέ γνώρισμα μιᾶς τέτοιας σχέσης εἶναι ἡ ταυτόχρονη συνύπαρξη τῆς μοναδικότητας, τῆς ἰσότητας καί τῆς ἐνότητας. Μοναδικότητα σημαίνει ὅτι σέ κάθε γνήσια κοινωνία, κάθε πρόσωπο εἶναι ἀνεπανάληπτο καί ἀπαρομοιάστο, πρᾶγμα πού συνεπάγεται τήν ὑπέρβαση κάθε χρηστικῆς ὑποδιαίρεσης, κάθε ἀπρόσωπης κατηγοριοποίησης. Ἰσότητα σημαίνει ὅτι δέν ὑπάρχει ἀνώτερος καί κατώτερος, ἀπορρίπτεται κάθε ἐξουσιασμός τοῦ ἄλλου. Ξεπερνιέται, ἔτσι, κάθε σαδομαζοχιστική προσέγγιση, κάθε θεοποίηση τοῦ ἐγώ καί μηδενισμός τοῦ ἐσύ. Ἐνότητα σημαίνει ὅτι ὑπάρχει κοινότητα ζωῆς, πλήρης ἑτεροκατάφαση. Συνεπῶς κάθε ἰδιοτελής συσπείρωση καί ἀτομικιστική ἰδιορυθμία ἐξοστρακίζονται.

Τέλος, βασικὴ διάσταση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας εἶναι ὁ ἐξαγιασμός τῆς φύσης, ἡ λειτουργικὴ σχέση μεταξύ ὄντων καί πραγμάτων. Στὴ μεγάλη κοσμικὴ λειτουργία πού λέγεται ζωή, κάθε ὄν ἔχει τόν δικό του ἰδιαίτερο ρόλο νά ἐπιτελέσῃ, εὐρισκόμενο, συνάμα, σέ ἀρμονικὴ ἐνότητα μέ τ' ἄλλα. Ὡς ἐκ τούτου καμία περιφρόνηση κανενός πλάσματος δέν ἐπιτρέπεται, καμμία ὑποτίμηση τῆς φύσης δέν εἶναι θεμιτή. Ἐδῶ ἀπορρίπτεται τόσο ὁ παγανισμός, δηλαδή ἡ ἱεροποίηση τῆς φύσης, ὅσο καί ἡ τεχνοκρατία, δηλαδή ἡ χρηστικὴ ἀντιμετώπισή της. Ὁ ἀνθρωπος καλεῖται νά ἀναγνώσῃ στή φύση τήν ἀλφαβήτα τῆς θείας ὠραιότητας.

2.

Ἡ βίωση τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας δέν συνιστᾷ ἀτομικιστική ιδιώτευση ἀλλὰ καλλιεργεῖται μέ τή μετοχή τοῦ χριστιανοῦ στήν ὅλη λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξαιρέτως στή Θεία Λειτουργία, οἱ πιστοί γνωρίζουν ὅτι ἡ ὑπαρξή τους καί ὁλόκληρη ἡ κτίση εἶναι δῶρο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἀνταπάντησή τους στή θεϊκή ἀγάπη παίρνουν δύο φυσικά προϊόντα, τό σιτάρι καί τό σταφύλι, τά μεταμορφώνουν σέ ψωμί καί κρασί καί τά κομίζουν στόν ναό γιά νά τά ἀντιδωρίσουν στόν Θεό. Ὁ Θεός, σέ μιά νέα κίνηση ἀγάπης, μεταμορφώνει τό ψωμί καί τό κρασί σέ σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ. Κοινωνώντας τά οἱ πιστοί γίνονται παιδιά τοῦ Θεοῦ καί ἀδελφία μεταξύ τους. Μαθαίνουν ἔτσι ἔμπρακτα ὅτι ζωή εἶναι ἡ δωρούμενη καί δωροδόχος ἀγάπη. Ἡ ζωή φανερώνεται ὡς θεία εὐχαριστία, ὡς σχέσεις χάριτος, σχέσεις πού στηρίζονται στή δοτικότητα. Τό εὐχαριστιακό ἦθος τῶν πιστῶν ὑπερβαίνει, ἀφενός, κάθε ἀτομικιστική ἐκδοχή, πού θεωρεῖ τόν ἄλλο ὡς ἀντικείμενο χρήσης καί κατάκτησης, καί, ἀφετέρου, κάθε νομικιστική θεώρηση, πού θεωρεῖ τόν ἄλλο ὡς ὑποπτο συνεταῖρο, ἔτοιμο νά τόν ξεγελάσει στή μοιρασιά.

Συναγμένοι στή Θεία Λειτουργία οἱ πιστοί συγκροτοῦν ἓνα σῶμα στό ὁποῖο ὑπερβαίνεται κάθε διάκριση. Τό φύλο, ἡ φυλή, ἡ ἐθνικότητα, τό ἐπάγγελμα, ἡ ἡλικία, τά χαρακτηριστικά, δέν ἀποτελοῦν αἰτία ρήξης καί ἐχθρότητας ἀλλὰ προάγουν τόν ἐμπλουτισμό ἀνθρώπων καί ἀνθρωπότητας. Ἐδῶ μοναδικότητα καί ἐνότητα περιχωροῦνται ἀρμονικά: ἡ ἐτερότητα δέν διαιρεῖ καί ἡ ἐνότητα δέν συγχύζει. Ἡ διαφορά ἄγει στήν κοινότητα, γιὰτί ἡ ἀγάπη πολλαπλασιάζει κάθε δωρεά.

Τό ἦθος τοῦτο τῆς αὐτοπροσφορᾶς καί τῆς αὐτοθυσίας, τό δοτικό ἦθος πού ὁ πιστός βίωσε στόν ναό, τό διαχέει καί ἔξω ἀπό τόν ναό, σέ κάθε πτυχή τῆς ζωῆς, γιά νά τή μεταμορφώσει. Ὁ γάμος παύει νά εἶναι συμβατικός θεσμός ρύθμισης τῆς σεξουαλικότητας καί μεταμορφώνεται σέ ψυχοσωματική μέθεξη ἀγαπώντων συζύγων, σέ πλήρη αὐτοπαράδοση τοῦ ἐνός πρὸς τόν ἄλλο. Ἡ πολιτική παύει νά εἶναι διαχείριση τρεχόντων προβλημάτων καί μεταμορφώνεται σέ τέχνη κοινωνικῆς συνοχῆς καί φιλότητας, σέ πέρασμα ἀπό τήν ἐγωκεντρική ἀγέλη στήν ἀλληλέγγυα πολιτεία. Ἡ οἰκονομία παύει νά ὑπηρετεῖ ἀπρόσωπους χρηματικούς δείκτες καί μεταμορφώνεται σέ θεραπεία συγκεκριμένων ἀναγκῶν συγκεκριμένων ἀνθρώπων. Ἡ

ἐργασία παύει νά εἶναι δουλεία-δουλειά καί μεταμορφώνεται σέ δημιουργία, προσωπική συνεισφορά στόν δῆμο, ἔργο γιά τό κοινό καλό. Ἡ τέχνη παύει νά εἶναι μιά ἀναπαράσταση τοῦ ὑπάρχοντος καί μεταμορφώνεται σέ παράθυρο πρὸς τό ὡραῖο, τό ἀληθές καί τό ἀγαθό. Λέγεται συχνά ὅτι ἡ θεολογία εἶναι λειτούργημα. Ἡ θεολογία εἶναι ὄντως λειτούργημα, μόνο ὅταν κάνει τά πάντα λειτουργήματα.

3.

Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα δέν εἶναι μιά στατική κατάσταση ἀλλά μιά δυναμική ἀνάβαση πρὸς ὀλοένα ὑψηλότερους ἀναβαθμούς πνευματικῆς ὠρίμανσης. Γιά τήν ἀνάβαση αὕτη ἀπαιτεῖται ἀγῶνας, καθημερινό ἄθλημα, μετάνοια, πρᾶγμα πού σημαίνει ἐπίγνωση τῶν ὁρίων καί τῶν δυνατοτήτων, ἀναγνώριση τῶν ἁμαρτιῶν, τῆς ἀποτυχίας ἐκπλήρωσης τοῦ θείου θελήματος. Ἐπιπλέον, σημαίνει διορθωτικές κινήσεις, νέα ἀρχή ἀπό τόν πιστό, μέ τή συνενέργεια τῆς χάρις τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τοῦτα προϋποθέτουν ἄσκηση, χωρίς τήν ὁποία εἶναι ἀδύνατο νά ἐνσαρκωθεῖ ἡ χριστιανική διδασκαλία. Ὁ χριστιανός μπορεῖ νά ἀσκεῖται μέ διάφορους τρόπους, τρεῖς ὅμως μορφές ἄσκησης εἶναι οἱ πιό κύριες μέσα στήν Ἐκκλησία: ἡ προσευχή, ἡ νηστεία καί ἡ ἀγρυπνία.

Μέ τήν προσευχή ὁ πιστός μαθαίνει νά ἀκούει τή φωνή τοῦ Θεοῦ, νά ἀκροᾶται τήν πρόσκλησή του γιά κοινωνία. Ἡ προσευχή ἐκγυμνάζει τά πνευματικά αἰσθητήρια, ὥστε ὁ πιστός νά ὑπακούει στήν κλήση τοῦ Θεοῦ γιά ἀνάληψη τῆς προσωπικῆς του εὐθύνης στήν ἐφαρμογή τοῦ θείου θελήματος. Ἀκροώμενος ὁ πιστός τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ἐπιτελώνοντας το στή ζωή του, ἀντιπαρτίθεται μέ ὀτιδήποτε συγκρούεται μέ αὐτό. Ἔτσι, ἡ προσευχή ὄχι μόνο δέν κάνει ἄβουλα καί παθητικά ἀνθρωπάκια ἀλλά μεταμορφώνει τόν πιστό σέ εὐαίσθητο ἄνθρωπο, πού ἀφουγκράζεται διαρκῶς τή φωνή τῶν ἄλλων. Τότε οἱ λέξεις ἀποκαθαίρονται καί λαμπρύνονται στήν ἀρχική τους ἀθωότητα: ἀγάπη, φιλία, συζυγία· γονέας, συνάδελφος, πολίτης· ἐλευθερία, ἀδελφосύνη, δικαιοσύνη, ἀποκτοῦν καί πάλι τό εἰδικό τους βάρος. Μέ τήν προσευχή ὁ χριστιανός ἀποκτᾷ καθολική συνείδηση, νιώθει ὑπεύθυνος γιά ὅλους καί γιά ὅλα, ἀναλαμβάνει τήν ἀμεταβίβαστη καί ἀνέκπτωτη εὐθύνη του γιά τά συμβαίνοντα στόν κόσμο.

Μέ τή νηστεία ὁ πιστός μαθαίνει ὅτι ἐκτός ἀπό τή βιολογική πεῖνα, χωρίς τήν ἱκανοποίηση τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει,

υπάρχει και υπαρξιακή πείνα, χωρίς την ικανοποίηση της οποίας και πάλι ο άνθρωπος πεθαίνει. Ο άνθρωπος πεινά για Θεό, για προσωπική μοναδικότητα και αθανασία, για ειρήνη και δικαιοσύνη. Αν στον πεπτωκότα κόσμο ή τροφή, δηλαδή ο παγκόσμιος πλούτος, αποτελεί έναυσμα σύγκρουσης και διαμάχης ανθρώπων και λαών, με τη νηστεία ή Εκκλησία μαθαίνει τους ανθρώπους να μοιράζονται τον επιούσιο άρτο, τον Χριστό, και έτσι να μοιράζονται τά πάντα. Τότε μαθαίνουν ότι τά πλούτη του κόσμου όχι μόνο αρκοῦν για όλους αλλά και περισσεύουν. Απόδειξη τούτου τό θαῦμα τοῦ πολ-
λαπλασιασμοῦ τῶν πέντε ἄρτων καί τῶν δύο ἰχθύων.

Μέ την ἀγρυπνία ὁ πιστός μαθαίνει νά βρίσκεται σέ υπαρξιακή ἐγρήγορση, νά μήν ἐκπίπτει σέ πνευματικό λήθαργο, νά ἀντιμάχεται κάθε ἐφησυχασμό τῆς συνείδησης. Τοῦτο θά τόν κάνει νά μήν λη-
σμονεῖ τήν ὀρθή ἱεράρχηση ἀναγκῶν, θά τοῦ προσφέρει τήν ἰκανό-
τητα νά διακρίνει τά μέγιστα καί τίμια ἀπό τά εὐτελῆ καί ἐπουσιώ-
δη. Ἀγρυπνώντας πνευματικά, ὁ χριστιανός μπορεῖ νά συνεισφέρει
στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, στή συναγωγή ὅλων τῶν ὄντων ἐν Χριστῷ.
Μακριά ἀπό κάθε ἀνθρωπομονισμό, ὁ πιστός κατανοεῖ καί σέβεται
τήν ἀξία τῆς δημιουργίας καί ὅλων τῶν πλασμάτων τοῦ Θεοῦ.

4.

Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα συνιστᾷ διά βίου ἀγῶνα, καθημε-
ρινό ἄθλημα ζωῆς. Ἄθλημα ἐπίπονο, ἀφοῦ ἀπαιτεῖ τήν ἀκρόαση τοῦ
Θεοῦ, τήν ἐσωτερική κάθαρση, τήν ἐξωθεν μαρτυρία, τή συνοδοι-
πορία μέ τή φύση. Τό ἄθλημα αὐτό ἀσκεῖται μέσα σέ συγκεκριμένες
κοινωνικές συνθῆκες πού κυριαρχοῦν στήν ἐκάστοτε ἐποχή. Οἱ
συνθῆκες αὐτές κάποτε μπορεῖ νά βοηθοῦν, κάποτε μπορεῖ νά
ἐμποδίζουν τήν πνευματική πορεία τοῦ πιστοῦ.

Κυρίαρχη ἰδεολογία στήν ἐποχή μας εἶναι ἡ Ὑστερη Νεωτερι-
κότητα ἢ Μετανεωτερισμός, διάδοχη ἰδεολογία τοῦ Νεωτερισμοῦ.
Ὁ Νεωτερισμός ὑποσχέθηκε ὅτι θά ἐπιλύσει ὅλα τά κοινωνικά προ-
βλήματα, ὅτι θά προσφέρει στούς ἀνθρώπους τή ζητούμενη ἀτομι-
κιστική εὐδαιμονία. Ὁ ὀρθολογισμός καί ἡ τεχνολογία, ὁ μεσσιανι-
σμός καί ἡ ἐπιστήμη, ὑπῆρξαν οἱ νέες θεότητες πού θά ἐπιτύγχαναν
ὅσα ἀπέτυχαν οἱ προηγούμενες. Οἱ νεωτερικές ὁμως ἐπαγγελίες,
κατά τούς ἐπικριτές τους, καψαλίστηκαν στό Ἄουσβιτς καί τή Χι-
ροσίμα. Ἀφοῦ, λοιπόν, τά συλλογικά ὑποκείμενα τοῦ Νεωτερισμοῦ

δέν κατάφεραν νά προσφέρουν στό δημόσιο ὅσα εὐαγγελίσθησαν, τό ναρκισσιστικό ἄτομο τοποθέτησε τήν εὐδαιμονία του στήν περὶ κλειστή ιδιωτεία, στόν λεγόμενο «ἔσωτερικό ἐαυτό».

Θεωρώντας ὅτι οἱ νεωτερικές κοσμοθεωρίες ἔχουν ἀποτύχει νά ἐκπληρώσουν τίς ἐπαγγελίες τους, ὁ Μετανεωτερισμός ἀπορρίπτει κάθε κοσμοθεωρία, κάθε πρόταση ζωῆς πού διεκδικεῖ πανανθρώπινη ἀποδοχή. Ἐπιπλέον, κάθε οἰκουμενική πρόταση ζωῆς ἐμπεριέχει τό στοιχεῖο τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Γιά τόν Μετανεωτερισμό δέν ὑπάρχει καθολική ἀλήθεια, ἀπλῶς ὑπάρχουν ἐπιμέρους ἀλήθειες πού ἰσχύουν γιά συγκεκριμένες κοινωνίες καί τίς ὁποῖες οἱ κοινωνίες αὐτές συνομολόγησαν. Αὐτό πού ὁ καθένας ὀνομάζει ἀλήθεια εἶναι «κοινωνική κατασκευή», ἰσχύει δηλαδή γιά συγκεκριμένες κοινότητες καί ὄχι γιά ὅλη τήν ἀνθρωπότητα. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πλουραλισμός κυριαρχεῖ στό προσκήνιο, πού σημαίνει ὅτι ὅποιαδήποτε διαφορά πρέπει νά γίνεται ἀνεκτή, στοὺς δέ φορεῖς της πρέπει νά παραχωροῦνται ἀτομικά καί συλλογικά δικαιώματα.

Κατά τόν Μετανεωτερισμό ἡ ἀνθρώπινη ταυτότητα εἶναι ρευστή, γι' αὐτό καί μπορεῖ νά μετασχηματίζεται κατά τό δοκοῦν. Τό μετανεωτερικό ἄτομο μπορεῖ νά συνδυασθεῖ μέ ἄλλα ἄτομα σέ πολλούς συνδυασμούς, μέ μόνη ἐπιδίωξη τήν ἱκανοποίηση τῶν ἐγωτικῶν του ἐπιθυμιῶν, τῇ βίωση ὅλο καί πιό πολλῶν ἀπολαυστικῶν ἐμπειριῶν. Ἀποκομμένος ἀπό τίς δεσμεύσεις πού συνεπάγεται κάθε κοινωνικό πρόταγμα ἀλλαγῆς τοῦ κόσμου, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἀναζητεῖ ἐμπειρίες ἀπερίσπαστης εὐδαιμονίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό δημιουργεῖται ἕνας κόσμος ιδιωτείας καί καταναλωτικῆς ἀποχώνωσης, ὅπου καθένας μπορεῖ νά διαμορφώνει ἕναν ἀπολύτως δικό του, ιδιόμορφο τρόπο ζωῆς.

Ὁ ἠθικός σχετικισμός τοῦ Μετανεωτερισμοῦ ἀρνεῖται κάθε καθολικό κριτήριο ἀλήθειας, γι' αὐτό καί οὐσιαστικός διάλογος δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει. Ἀφοῦ κανένα πανανθρώπινο ἰδεῶδες δέν εἶναι ἀληθινό, ὁ καθένας δικαιούται νά περιχαράκωνεται στόν μικρόκοσμό του, ἀνεχόμενος τούς ἄλλους καί μή ἐκφέροντας κρίση γιά ὅσους ἐπιλέγουν νά εἶναι διαφορετικοί. Ἐντέλει, ὁ Μετανεωτερισμός, παρά ἐπιμέρους θετικές ὑποψίες του, καταλήγει στήν ἀκρισία, καί συνεπῶς στήν ἀνοχή ὅποιασδήποτε ἀπάνθρωπης κοινωνικῆς δομῆς. Μέ ἄλλα λόγια καταλήγει σέ ἀναλγησία ἔναντι τῶν πασχόντων καί τῶν ἀδικουμένων ἀπό τήν ἱστορία. Τό ὑπερβατικό ἄνοιγμα, ἡ προσωπική θυσία, ἡ

κοινωνική δέσμευση, δέν ἀποτελοῦν προτεραιότητες τοῦ μετανεωτε-
ρικοῦ πνεύματος. Δέν εἶναι τυχαῖο, ἄλλωστε, πού ὁ καπιταλισμός
ἀγαλλιάζεται μέ τά κελεύσματά του.

Κατά παρόμοιο τρόπο τό μετανεωτερικό ἄτομο ἀντιλαμβάνεται
τή σχέση του μέ τόν Θεό. Ἀπό τίς διάφορες θρησκείες ἐπιλέγει ὅ,τι
συντελεῖ στήν ἐκπλήρωση τῶν ἀτομικῶν του ἐπιθυμιῶν. Δημιουρ-
γοῦνται, ἔτσι, ἀτομικιστικές θεολογίες, ἐξατομικευμένες πνευματι-
κότητες, μέ κοινό παρονομαστή τήν κοινωνική ἐπιτυχία στή ζωή.
Ἄπιστοι θρησκοὶ θρησκεύουν κάπου, ἀλλά ἡ πίστη τους δέν ἔχει
κανένα κοινωνικό ἀντίκρουσμα. Ἄθρησκοὶ πιστοὶ πιστεύουν κάπου,
ἀλλά δέν δέχονται καμμιά εὐρύτερη εὐθύνη. Ἄθεοὶ θρησκοὶ δέν πι-
στεύουν σέ Θεό, ἀλλά εἰσέρχονται σέ μία θρησκεία γιατί τή θεωροῦν
αἰσθητικό ἀγαθό, ἐθνικό χαρακτηριστικό ἢ πολιτιστικό γνῶρισμα.
Ἄθρησκοὶ θεϊστές δέν ἀσπάζονται καμμιά θρησκεία, ἀλλά ὑπερα-
σπίζουν τήν κοινωνική χρησιμότητα τῆς ὑπαρξης Θεοῦ. Σέ ὅλες
τίς περιπτώσεις ὁ Θεός ἔχει λόγο ὑπαρξης μόνο ὅταν ἀνακουφίζει
ἀπό τή δυσφορία τῶν δυσκολιῶν τῆς ζωῆς, μόνο ὅταν ἐπαναφέρει
τό ἄτομο σέ κατάσταση εὐδαιμονίας. Οἱ μετανεωτερικές πνευματι-
κότητες δέν ὠθοῦν τόν ἄνθρωπο νά ἐξεγερθεῖ ἐνάντια σέ κάθε ἄδι-
κο θεσμό ἢ ἀπάνθρωπη συνθήκη, δέν δημιουργοῦν πρόσωπα ἔτοι-
μα καί ἱκανά νά ἀναλωθοῦν ὑπέρ τῶν ἀδικουμένων συνανθρώπων.
Ἐδῶ ἡ μετάνοια καί ἡ ἄσκηση δέν ἔχουν καμμιά θέση, ἀφοῦ αὐτό
πού ἐπιζητεῖται εἶναι ἡ μαγική συνταγή εὐκόλης καί ἀνώδυνης
ἄρσης κάθε προσκόμματος πρὸς τήν εὐζωία. Ἡ ἐνασχόληση ἢ ὄχι
μέ τόν Θεό ἐναπόκειται ἀποκλειστικά στό ἄν αὐτός συνεισφέρει ἢ
ὄχι στήν καταναλωτική εὐωχία.

5.

Μέσα, λοιπόν, σέ κοινωνικές συνθήκες πού διαμορφώνει ἐν πολ-
λοῖς ὁ Μετανεωτερισμός, ὁ χριστιανός καλεῖται νά βιώσει τήν ὀρθό-
δοξη πνευματικότητα. Μία πνευματικότητα πού θά ἀποκτήσει καί
θά καλλιεργήσει διά τῆς ἐμπειρικῆς ἀγωγῆς, τήν ὁποία συνιστᾷ ἡ
λατρευτική ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἄνθρωποι δέν ἀλλάζουν κατανο-
ώντας ἐγκεφαλικά πληροφορίες ἀλλά ὅταν βιώνουν ἀνθρωποποιές
ἐμπειρίες μέσα σέ σχέσεις ἐλευθεροποιές. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλη-
σία διαπαιδαγωγεῖ τοὺς πιστοὺς μέ τόν ἴδιο τόν τρόπο λειτουργίας
της, ὡς πλαίσιο διαπροσωπικῶν σχέσεων μέσα ὅπου βιώνονται τά

πρώτιστα τῆς ζωῆς. Μέ ἄλλα λόγια, ὅταν οἱ ἐκκλησιαστικές ἐνορίες λειτουργοῦν μέ τρόπο ὥστε οἱ μετέχοντες σέ αὐτές νά δημιουργοῦν βαθιούς ὑπαρξιακοὺς δεσμούς: νά μοιράζονται τή χαρά, καί αὐτή νά αὐξάνεται· νά μοιράζονται τή λύπη, καί αὐτή νά ἐλαττοῦται. Μέσα στήν ἐνοριακή ἀλληλεπίδραση ὁ πιστός πρέπει νά καταξιωθεῖ ὡς τέκνο τοῦ Θεοῦ καί ἀδελφός τῶν ἀνθρώπων, ὡς τρυφερός σύζυγος, ὑπεύθυνος γονιός, δημιουργικός πολίτης. Ἐκεῖ πρέπει νά μάθει νά προσφέρεται στόν ἐμπερίστατο συνάνθρωπο, ἀνεξάρτητα ἀπό χρῶμα, φυλή, φύλο, θρησκεία, ἔθνος, γλῶσσα, χαρακτηριστικά. Ἐκεῖ θά μάθει νά μοιράζεται ὄχι μόνο αὐτά πού ἔχει ἀλλά καί αὐτά πού εἶναι, νά μοιράζεται δηλαδή τή γνώση του, τήν τρυφερότητά του, τήν κατανόησή του, τόν χρόνο του. Ἐκεῖ θά διδαχθεῖ ὅτι τό ἀγαπᾶν καί ἀγαπᾶσθαι δημιουργεῖ ἠθική εὐθύνης γιά τόν ἄλλο, ἠθική πού συγκρούεται μέ κάθε ἀτομικιστικό καταναλωτικό προσανατολισμό.

Συνεπῶς, χρέος τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται ἡ λειτουργία ζωντανῶν ἐνοριῶν, πρᾶγμα πού σημαίνει θεολογική ἐπαγρύπνηση γιά ἀντίσταση σέ διαρκεῖς πειρασμούς. Ἀντίσταση σέ φαινόμενα φαρισαϊσμοῦ καί ζηλωτισμοῦ, μεγαλοστομίας καί ὑποκρισίας, κληρικαλισμοῦ καί ἐπιτροπισμοῦ. Ἀντίσταση σέ φαινόμενα μισαλλοδοξίας καί φανατισμοῦ, θριαμβολογίας καί ἔθνοφυλετισμοῦ, προγονοπληξίας καί ἀποκαλυπτικῆς. Ἀντίσταση σέ φαινόμενα ἀποπροσωποποίησης καί μαζοποίησης, γιγαντισμοῦ τῶν ναῶν καί κατηγοριοποίηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἀντίσταση, τελικά, σέ ὅτιδήποτε δέν συνάδει μέ τό εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ. Ἄν ἡ ἐνοριακή ζωή χωλαίνει θεολογικά, οἱ πιστοί δέν βοηθοῦνται νά μορφώσουν ὀρθόδοξο ἦθος.

6.

Δείκτης ἐπαλήθευσης τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας εἶναι ὁ διαλογικός της χαρακτήρας. Πρόκειται γιά τήν κατάθεση τῆς χριστιανικῆς πρότασης ζωῆς ἐνώπιον τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νά βρίσκεται στήν ἀγορά καί νά συνδιαλέγεται μέ ὅλους. Διότι, ἀφενός, ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι μία σέκτα καθαρῶν, περιχαρακωμένη στά δικά της, ὠραιοποιώντας τό παρελθόν, τρομοκρατώντας τό παρόν καί δαιμονοποιώντας τό μέλλον. Ἀφετέρου, ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι μία εὐπεπτη ιδεολογία, πού προσπαθεῖ νά γίνει ἀρεστή στόν σύγχρονο ἄνθρωπο μειώνοντας τήν ἀσκητική της. Ἡ Ἐκκλησία δέν καλλιεργεῖ μανιχαϊστικές λογικές καί διχαστικές προ-

σεγγίσεις τύπου «οί δικοί μας» και «οί άλλοι». Ένα από τα μεγάλα μηνύματα της καλής αγγελίας του Χριστού είναι η κατάργηση της πτωτικής διαίρεσης του κόσμου σε φίλους και έχθρους. Η Εκκλησία Χριστού δεν έχθρεύεται κανέναν· έπιζητεί τη σωτηρία όλων.

Κατά συνέπειαν, ό χριστιανός βρίσκεται σε δημιουργικό διάλογο με όλους. Γι' αυτό και έκφέρει έμπρακτο λόγο και έλλογη πράξη για προβλήματα του σύγχρονου κόσμου, όπως είναι π.χ. η άπουσία ύπαρξιακού νοήματος, τό κλείσιμο στό ένθάδε, η προτεραιότητα της οικονομίας έναντι της πολιτικής, η μεγέθυνση του χάσματος πλουσίων και φτωχών, η βία και οί πολεμικές συγκρούσεις. Διαλέγεται άκόμη για τη βιοπολιτική και τη βιοηθική, τόν κινηματογράφο και τη λογοτεχνία, τήν εργασία και τη σχόλη, τήν τέχνη και τήν άγωγή. Μέ στόχο νά έμπνεύσει φιλόανθρωπες πρακτικές, νά κατευθύνει προς άνθρωποκεντρικές προτεραιότητες.

Προπάντων, όμως ό πιστός όφείλει νά ευαγγελίζεται στους άνθρώπους τήν πίστη, τήν έλπίδα και τήν άγάπη. Πίστη στή φιλανθρωπία του Θεού, έλπίδα για βιοτή φιλόθεου άνθρώπου, άγάπη για τόν Θεό και τόν συνάνθρωπο. Η κοινωνία με τόν Θεό και η μέριμνα για τόν άλλο, η προσωπική έτερότητα και η καθολική ένότητα, είναι τό χαρμόσυνο μήνυμα πού ό πιστός όφείλει νά αναγγέλλει στους συνανθρώπους του. Η συνάντηση με τόν ζωντανό Θεό, η γεύση της άληθινής ζωής, η καταξίωση της ύπαρξης, άποτελεί τήν κορύφωση της χριστιανικής μαρτυρίας. Μέσα σε ένα κόσμο άκατάσχετης ροής πληροφοριών η Έκκλησία όφείλει νά άναδείξει τήν ύπαρξιακή βαρύτητα του λόγου και της πράξης. Νά θυμίσει ότι έλευθερία σημαίνει άθανασία, άρμονική συνύπαρξη Θεού, άνθρώπων και φύσης· άμαρτία σημαίνει άμεθεξία στήν άγάπη του Θεού, άκοινωνησία με τούς άλλους· μετάνοια σημαίνει έπιστροφή στόν Θεό, συμφιλίωση με τόν συνάνθρωπο· σωτηρία σημαίνει πληρότητα, νά μήν άπουσιάζει από τη ζωή μου ούτε ό Θεός ούτε ό συνάνθρωπος ούτε η φύση.

7.

Άποστολή της Έκκλησίας είναι νά θυμίζει στους άνθρώπους τήν καθολικότητα, τήν καθολική θέαση της ζωής. Οί άνθρωποι καλούνται νά μάθουν ότι η μία άλήθεια έχει πολλές όψεις, πού δεν συγκρούεται η μία με τήν άλλη. Έτσι, η πτωτική λογική της αντίθεσης και της

πόλωσης, ἡ ἐκδοχή τῶν ἐξουσιαστικῶν δυισμῶν, ἀπορρίπτεται. Ἀπορρίπτεται ἡ ἀντιπαλότητα καί ἡ διάσταση μεταξύ Θεοῦ καί ἀνθρώπου, ἡ ἀποσύνδεση ἐπέκεινα καί ἐμμενοῦς. Κατ' ἐπέκταση, ἀπορρίπτεται κάθε ἀντιπαλότητα μεταξύ πνευματικοῦ καί ὑλικοῦ, ἀνθρώπου καί κοινωνίας, πνευματικότητας καί κοινωνικότητας, προσευχῆς καί μαρτυρίας, δημόσιου καί ιδιωτικοῦ. Ἡ διάκριση βέβηλου καί ἱεροῦ παύει νά ἰσχύει καί ἡ ὅλη ζωὴ ἀγλαΐζεται ἀπὸ τὴ μεταμορφωτικὴ πνοή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ ὅλος ἄνθρωπος κοινωνεῖ μέ τόν ὅλο Θεό γιά τὴν ἀνακαίνιση ὁλόκληρης τῆς κτίσης.

Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα ἀπορρίπτει τόσο τὴ μοιρολατρία καί τὴν παθητικότητα ὅσο καί τὸν μεσσιανισμό καί τὴν οὐτοπία. Ὁ πιστός γνωρίζει ὅτι μέσα στὴν ἱστορία δέν θά ὑπάρξει ποτέ τέλεια κοινωνία. Τοῦτο, ὅμως, καθόλου δέν τὸν πανικοβάλλει καί καθόλου δέν τὸν ἀπελπίζει. Πιστεύοντας ὅτι τὸν τελικό λόγο τὸν ἔχει ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ, ὁ χριστιανὸς πράττει ἐκεῖνο πού τοῦ ἀναλογεῖ: ἔργα ἀγάπης, πού μειώνουν τὸν πόνο καί τὴ δυστυχία τῶν ἀνθρώπων· ἔργα ἀγάπης, πού αὐξάνουν τὴν ἐγγύτητα καί τὴ χαρά τους.

Ὁ πιστός θυμᾶται τὴν προτροπὴ τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη στὸ «Μυρολόγι τῆς φώκιας»: νά μὴν συμπεριφέρεται «σάν νά ἔχαν ποτέ τελειωμό τὰ πάθια κ' οἱ καημοὶ τοῦ κόσμου». Ταυτόχρονα θυμᾶται τὴν προτροπὴ τοῦ Θεόδωρου Ντοστογιέφκι στοὺς «Ἀδελφούς Καραμάζοφ»: «Νά κάνεις ἀκούραστα τό καλό. Ἄν τὴ νύχτα θυμηθεῖς ὅταν πέσεις νά κοιμηθεῖς πῶς “δέν ἔκανα ἐκεῖνα ποῦπρεπε”, τότε νά σηκωθείς ἀμέσως καί νά τό κάνεις. Ἄν οἱ ἄνθρωποι γύρω σου εἶναι κακοὶ καί ἀναίσθητοι καί δέν θελήσουν νά σ' ἀκούσουν, τότε νά γονατίσεις μπροστά τους καί νά τοὺς ζητήσεις συχώρηση, γιατί, μά τὴν ἀλήθεια, φταῖς καί σύ πού δέν θέλουν νά σ' ἀκούσουν. Κι ἂν ἐξαγριωθοῦν τόσο πολὺ πού σοῦ εἶναι ἀδύνατο νά τοὺς μιλήσεις, τότε νά τοὺς βοηθᾷς σιωπηλᾷ καί μέ ταπεινοφροσύνη, χωρὶς ποτέ νά χάνεις τὴν ἐλπίδα σου.

Κι ἂν σέ παρατήσουν ὅλοι καί σέ ἀποπέμψουν μέ τὴ βία τότε, ὅταν θά μείνεις μόνος, πέσε καταγῆς καί φίλησε τό χῶμα, βρέξε το μέ τὰ δάκρυά σου καί ἡ γῆ θά καρπίσει, ἔστω κι ἂν δέν σ' ἀκούσει κανένας στὴν ἀπομόνωσή σου. Νά πιστεύεις ὥς τό τέλος, ἔστω κι ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς χάσανε τὴν πίστη τους καί ἀπόμεινες μονάχα ἐσύ πιστός: Πρόσφερε τὴ θυσία σου καί τότε, καί ὑμνησε τὸν Θεό ἐσύ, ὁ μόνος πού ἔμεινες».

ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΣ

Η ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΗ ΤΩΝ ΘΕΡΑΠΟΝΤΩΝ:
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΞΟΔΟΙ

Χαίρομαι πού είμαι από τούς τελευταίους όμιλητές τοῦ Συνεδρίου, τώρα πιά πού ἔφυγε ὁ ἐνθουσιασμός τῆς ἐναρκτήριας τελετῆς καί τῶν ἐπισήμων προσφωνήσεων καί ἔμεινε μέσα σέ ὅλους μας ἕνας σοβαρός προβληματισμός πάνω στό θέμα μας.

Ὁ π. Σταῦρος, κατά τήν τοποθέτησή του τήν Τετάρτη στήν ἐπίσημη ἔναρξη, εὐχαρίστησε τούς ὁμιλητές «πού ἤρθαμε νά φωτίσουμε τό ἀκροατήριο μέ τίς γνώσεις καί τίς ἐμπειρίες μας», ὅμως κάτι τέτοιο δέν ἔγινε, εὐτυχῶς. Ἐγινε κάτι ουσιαστικότερο: Κατασταλάξαμε στήν ἄποψη ὅτι ἡ ζωή, ὁ πόνος, ἡ ἀρρώστια κι ὁ θάνατος εἶναι ἕνα μυστήριο. Ὅταν οἱ γιατροί νομίζουν ὅτι εἶναι παντοδύναμοι κι ὅταν οἱ κληρικοί νομίζουν ὅτι εἶναι παντογνώστες, τότε ἀμφοτέρωτεροι βλασφημοῦν καί ἀσελοῦν πάνω στό μυστήριο αὐτό.

Νά περιοριστῶ σ' ἐμᾶς, στούς κληρικούς· θεωρῶ ὅτι τό κύριο συστατικό τῆς ἀποτυχίας μας σήμερα εἶναι ἡ ...ἐπάρκειά μας. Ἡ σιγουριά καί ἡ βεβαιότητα μέ τήν ὁποία ὡς αὐθεντίες μιλάμε, ἐξηγώντας κι ἐρμηνεύοντας τή ζωή. Τό νά ἐξηγοῦμε, βεβαίως, καί νά ἐρμηνεύουμε τήν ἄλλη ζωή, δέν βλάπτει καί τόσο (ἐξ ἄλλου ποιός τήν εἶδε; ἕνας πού τήν εἶδε, δέν βρῆκε λόγια νά μᾶς τήν περιγράψει), ὅμως τό νά ἐξηγοῦμε καί νά ἐρμηνεύουμε αὐτή τή ζωή, εἶναι ἄπρεπο καί ἀνήθικο (εἶπε ὁ κ. Ζουμπουλάκης τήν πρώτη ἡμέρα στήν ὁμιλία του).

Νά ἀρχίσω, ὅμως, μέ τόν τίτλο πού μοῦ δόθηκε: «**Ἡ ἀπογοήτευση τῶν θεραπόντων: διαχείριση προβλημάτων καί διέξοδοι**». Ξέρουμε ὅτι σκόπος τῆς ἱατρικῆς εἶναι νά πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι νέοι ὅσο γίνεται ...ἀργότερα! Ὅμως, σ' αὐτήν τήν στόχευσή τους οἱ θεράποντες τῆς ἱατρικῆς πολλές φορές ἀπογοητεύονται!

Τί θά πεί ἀπογοήτευση; Κατά λέξη θά πεί ὅτι ἡ ζωή χάνει τή γοητεία της, τήν ὁμορφιά της. Μή βιαστεῖ κάποιος νά σκεφθεῖ πώς γοητεία ἔχει μόνο ἡ εὐτυχισμένη ζωή μέ σιδερένια ὑγεία, ἐπειδὴ ὅλοι ξέρουμε ὅτι πολλοί εὐτυχισμένοι καί ὑγιέστατοι συνάνθρωποί μας εἶναι δυστυχεῖς, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δέν ξέρουν νά διαχειριστοῦν σωστά τήν εὐτυχία καί τήν ὑγεία τους. Ἄρα, λοιπόν, τί; Μήπως γοητεία ἔχει καί ἡ ἀρρώστια καί ὁ πόνος καί ὁ θάνατος; Μόνο τρελός μπορεῖ νά ἰσχυριστεῖ κάτι τέτοιο. Γιά τήν ἀρρώστια λέμε καί κηρύττουμε ἀσυστόλως οἱ κληρικοί, ὅτι «εἶναι σταυρός», πού ὅμως ὅλοι μας τόν ἐξορκίζουμε καί μάλιστα οἱ χριστιανοί ὅλως διόλου ξαφνιασμένοι λέμε «γιατί σ' ἐμένα, Θεέ μου αὐτόν τόν σταυρό;», πού πάει νά πεί: «ἄς τόν ἔδινες σέ κάποιον ἄλλον»! τόν θάνατο τόν λέμε «ὄντως φοβερώτατον», ὅμως τόν φτιασιδώνουμε μέ λουλούδια καί ψιμμύθια, λές καί δέν ξέρουμε ὅτι τό ἀντίθετο τοῦ θανάτου δέν εἶναι ἡ ζωή, εἶναι ἡ ἀνάσταση.

Ὁ Χριστός στό Εὐαγγέλιο μᾶς λέει «σηκῶστε τόν σταυρό σας» καί ἡ θεολογία μᾶς ἐξηγεῖ ὅτι δέν μᾶς συμφέρει νά ζητᾶμε ἀπό τόν Θεό νά πάρει ἀπό τίς πλάτες μας τόν σταυρό μας, ἀλλά ζητᾶμε νά χαλυβδώσει τά μπράτσα μας, νά δυναμώσει τήν πλάτη μας γιά νά τόν ἀντέξουμε. Γιά νά κατανοήσουμε αὐτόν τόν παραλογισμό τῆς θεολογίας τοῦ σταυροῦ, χρειάζεται νά μιᾶμε ὄχι γιά τή ζωή, ἀλλά γιά τό μυστήριο τῆς ζωῆς, ὄχι γιά τόν πόνο, ἀλλά γιά τό μυστήριο τοῦ πόνου, ὄχι γιά τόν θάνατο, ἀλλά γιά τό μυστήριο τοῦ θανάτου – καί ὁ π. Χρυσόστομος Τύμπας ἀπό τήν Θυατείρων μᾶς μίλησε καί γιά τό «...μυστήριο σιωπῆς τοῦ Θεοῦ».

Εἶπαμε πολλά αὐτές τίς ἡμέρες γιά τήν πίστη καί τήν ἐλπίδα. Πεῖτε μου, ὅμως, παρακαλῶ, ποιός ἀπό μᾶς μπορεῖ νά καυχηθεῖ ὅτι πιστεῦει στόν Χριστό; Ποιός μπορεῖ νά καυχηθεῖ ὅτι ἐλπίζει ἀπροκάλυπτα, χωρίς αὐξομειώσεις στόν Θεό καί χωρίς κρατούμενα; Στήν τουρκοκρατία καί στήν μπολσεβικική Ρωσία, εἶδαμε καί ἐπισκόπους καί ἱερεῖς καί μοναχοὺς καί μοναχές νά ἀρνοῦνται τόν Χριστό – καί τολμᾷ ἄραγε κανεὶς νά τοὺς κατακρίνει γι' αὐτό;

Ἀλλά ἄς μή μιῶ γιά τέτοιες ἀκραῖες, ἀνθρώπινες ὅμως, καταστάσεις. Ὁ Γκαῖτε ἔλεγε «Ἄς τὰ χάσει ὅλα κανεῖς. Φτάνει νά μείνει ὅτι εἶναι».

Ἄς ἔλθουμε, λοιπόν, μπροστά στό γεγονός τῆς ἀρρώστιας, ὅπως τό ἀντιμετωπίζει ὁ θεράπων. Τό ἐρώτημα πού ἐγείρεται εἶναι: δι-

καιούται ό θεράπων νά άπογοητευθεΐ; καί τί σημαίνει γι' αυτόν ή άπογοήτευση; καί ποϋ μπορεί νά τον όδηγήσει; Ναι, ό θεράπων δικαιούται νά άπογοητευθεΐ 1) όταν καταλάβει ότι άντιμετώπισε τον άσθενή του πλημμελώς καί χωρίς ιδιαίτερο ένδιαφέρον καί 2) όταν κατανοήσει ότι τον άντιμετώπισε έγωιστικά χωρίς την κατάλληλη έπιστημονική έπαρκεια.

Τό γεγονός αυτό θά έπιφέρει στον θεράποντα τραύματα (πονο-κεφάλους, άϋπνίες, μέχρι καί αυτοκτονίες –σέ περιπτώσεις ψυχιάτρων) ή καί διασυρμό του σέ δικαστήρια. Ή άπογοήτευση είναι άναπόφευκτη αΐσθηση την όποία θά βιώσει όπωςδήποτε ό θεράπων ως άνθρωπος καί ως έπιστήμων. Εΐτε τό παραδέχεται, εΐτε όχι, θά του προκύψουν κάποτε περιπτώσεις γιά τίς όποιες θά αναζητήσει τον Θεό, άκόμα κι αν μέχρι τότε δέν τον πήρε ποτέ στά σοβαρά.

Ό Κωνσταντίνος Τσάτσος έλεγε: «Δέν ξέρω αν ή ύπαρξη του Θεού είναι ή όρθή λύση όλων των προβλημάτων. Ξέρω, όμως, ότι είναι ή μόνη λύση. Ή θά πεις “ύπάρχει Θεός” ή θά πεις “δέν ξέρω”. Άλλο τίποτε δέν μπορείς νά πεις». Από αυτόν τον Θεό, λοιπόν, ό θεράπων θά έλπίσει σ' ένα θαύμα!

Αν τό θαύμα δέν συμβεΐ, τότε ή άπογοήτευση γιά τον θεράποντα θά κατασταθεΐ έπώδυνη καί σκληρή καί θά τον όδηγήσει εΐτε σέ κατάθλιψη, εΐτε σέ παγερή σκληρύνηση, ανάλογα μέ την όση σχέση έχει μέ τον Θεό! Αν τό θαύμα συμβεΐ, τότε ό θεράπων γλυτώνει την άπογοήτευση καί ή συνεταιρίζεται μέ τον Θεό ή αν δέν πιστεύει σ' Αυτόν, τότε θεοποιεΐ ότιδήποτε άλλο, ανάλογα μέ την ποιότητα καί την έμπειρία της πνευματικότητάς του.

Ύπάρχουν καί περιπτώσεις, κυρίως νευροψυχιατρικών νοσημάτων, όπου ή νόσος είναι άνίατη, ή ύπάρχει ή αΐσθηση ότι είναι άνίατη. Τότε ό δεσμός της ψυχικής νόσου καί της σωματοποίησης πού προκαλεΐ είναι γόρδιος γιά τον θεραπευτή. Τότε είναι περισσότερο αναγκαΐο, νά συζητούν οί θεράποντες, νά αναλύουν τό αΐσθημα της άπογοήτευσης, νά έμβαθύνουν σ' αυτό (θά προσθέσω: νά προσεύχονται πολύ), ώστε νά ρθει μέσα τους ή ψυχική ίσορροπία πού θά τους βοηθήσει νά διαφύγουν έν γνώσει από τό φοβερό αυτό αΐσθημα.

Μόνο έτσι θά δομηθεΐ μέσα στους θεράποντες ή αυτογνωσία καί μόνο τότε θά ανοίξουν εκεΐνοι οί ψυχικοί διάδρομοι πού θά τους όδηγήσουν μετά την ψυχική ίσορροπία στην άντικατάσταση της

ἀπογοήτευσης μέ τήν ἐλπίδα, προσέξτε εἶπα ἀντικατάσταση, ὄχι ὑποκατάσταση.

Ἡ ἐμπειρία μου στή διαχείριση τῶν προβλημάτων πού δημιουργεῖ ἡ ἀπογοήτευση, δέν εἶναι ἱατρική, εἶναι ποιμαντική. Λειτουργοῦμε ἐπὶ 56 χρόνια ἓνα Γηροκομεῖο 70 ἀνθρώπων καί ἐπὶ 23 χρόνια ἓνα Ἰδρυμα χρονίως πασχόντων μέ 130 ἀνθρώπους. Ὁ προϋπολογισμός τοῦ Γηροκομεῖου εἶναι 2 ἑκατομμύρια περίπου καί τοῦ Χρονίως πασχόντων εἶναι τέσσερα.

Ὡς πρόεδρος τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων τους, ξέρω καλά τά οἰκονομικά τους, χειρίζομαι τά διοικητικά τους, ὅμως, κυρίως ἐπιδιώκω νά ἀφουγκράζομαι καί ὑποκλίνομαι στόν κόπο τῶν θεραπόντων ἱατρῶν καί τῶν 80 συνολικά νοσηλευτῶν καί νοσηλευτριῶν.

Γιά ὅλους μας ἡ, γιά ὅποιαδήποτε λόγο, ἀπογοήτευση καί ἡ ὀλιγωρία τῶν θεραπόντων, δέν θά εἶναι ἀπλῶς μιὰ ὑποβάθμιση τῆς διακονίας μας καί τῆς προσφορᾶς μας, ἀλλά θά ἐπιφέρει πόνο καί εὐτελισμό στούς τροφίμους μας, τά ὅποια θά ἐπιφορτιστοῦμε πάλι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι. Ἡ ἀπογοήτευση θά ὀδηγήσει γρήγορα στήν ἰδρυματοποίηση πού ἐμεῖς τή θεωροῦμε ἓνα διαφορετικό ἐπίπεδο σωματικής βλάβης. Ἡ ὑπομονή, ἡ ἐπιμέλεια, ἡ ἐπιστημοσύνη καί ἡ ἀγάπη πού θά ἐπιδείξουμε, ἡ σταθερή καί ἀμείωτη ἐλπίδα καί προσπάθεια γιά ἐπιστροφή τοῦ τροφίμου μας σέ κάποια, ὅσο γίνεται καλύτερη, ποιότητα ζωῆς, θά ἀνακουφίσει ἓνα συνάνθρωπό μας ἀπό τοὺς πόνους καί τήν ἔκπτωση, θά ἐξοβελίσει τήν ἀπογοήτευση ἀπό τοὺς θεράποντες, θά ἱκανοποιήσει τήν ἐπιστημονική μας στόχευση, θά ἐλαφρύνει τό βάρος τῆς δουλειᾶς μας καί θά ἀνεβάσει τήν εἰκόνα τοῦ Ἰδρυματός μας στούς συγγενεῖς τῶν τροφίμων μας ἀλλά καί στή μικρή τοπική μας κοινωνία.

Εἶπα συγγενεῖς· ὅμως, οἱ συγγενεῖς τῶν τροφίμων μας, ἄλλοτε γιά νά ἀποσείσουν τίς ἐσωτερικές τύψεις τους κι ἄλλοτε γιά νά ἀποκαταστήσουν τίς κοινωνικές ἐνοχές τους, γίνονται ἄτεγκτοι ἀπέναντι στούς θεράποντες καί ἔχουμε περιπτώσεις πού μᾶς ἀπειλήσαν μέ μηνύσεις, ἀλλά καί μᾶς ἔσυραν στά δικαστήρια, γεμίζοντάς μας μέ πικρόχολη ἀπογοήτευση.

Μιὰ ἄλλη στιγμή ἀπογοήτευσης εἶναι ὅταν τηλεφωνοῦμε στούς συγγενεῖς γιά νά ἐνημερώσουμε περί τῆς ἐκδημίας τοῦ ἀνθρώπου τους καί μᾶς ἀπαντοῦν: «...δέν μποροῦμε νά ῥθουμε, κάνετε ὅ,τι

πρέπει...» καί κλείνουν βιαστικά τό τηλέφωνο, ἐπειδή θέλουν γρήγορα νά ξεχάσουν τήν ἐγκατάλειψη στήν ὁποία καταδίκασαν τόν συγγενή τους καί νά γυρίσουν σελίδα στή ζωή τους. Καί τότε, στά παρεκκλήσια τῶν Ἱδρυμάτων μας στήν Ἑξόδιο Ἀκολουθία, εἴμαστε ἐμεῖς, οἱ θεράποντες γιατροί καί οἱ νοσηλευτές μας.

Θά ἐξαφανίζοταν κάθε ἀπογοήτευση, ἔστω καί μέ ἓνα ἀπλό χαμόγελο. Ξέρετε τί εἶναι τό χαμόγελο: αὕτη ἡ καμπύλη τοῦ στόματος πού μπορεῖ νά ισιώνει πολλά στραβά πράγματα. Κι ὅμως συνήθως κι αὐτό κάποτε εἶναι ἀκριβοθώρητο.

Αὐτό, λοιπόν, τό φάσμα τῆς δεδομένης ἀπογοήτευσης, ἄριστα συνυφασμένης μέ τήν ἀνθρώπινη φύση μας, πῶς μπορεῖ νά τό διαχειριστεῖ προκειμένου νά λυτρωθεῖ ὁ θεράπων; Πῶς μπορεῖ νά μή χάσει τήν ἐλπίδα του; Πῶς μπορεῖ νά παραμείνει ἀλώβητος στήν διαχείριση τοῦ ἔργου του;

Υπάρχουν δύο δρόμοι: Ἄν δέν πιστεύει στόν Θεό, τά πράγματα εἶναι ἀπλά. Θά περνάει ἀπό ἀπογοήτευση σέ ἀπογοήτευση καί στό τέλος τό λειτούργημά του θά κατασταθεῖ ἀνιαρό, γεμᾶτο πλήξη, ἀποστεωμένο ἀπό κάθε πρωτοτυπία, μέ μιά ψεύτικη, βραχύβια, ὀλιγόλεπτη ἀναγνώριση, πού θά αὐξάνει μέν τά εἰσοδήματά του, ἀντιστρόφως ἀνάλογα ὅμως μέ τήν ὑπόληψή του. Αὐτός εἶναι ὁ ἓνας δρόμος, ὁ συνηθισμένος. Ἄν, ὅμως, πιστεύει, ἡ πίστη του χρειάζεται νά λειτουργήσει ὡς πανοπλία πού θά τόν προφυλάξει ἀπό τίς προσβολές τῆς ἀπογοήτευσης οἱ ὁποῖες σάν βέλη θά ἐκτοξεύονται πάνω του.

Ἐξ ἄλλου, ξέρουμε ὅτι τήν πίστη, ἂν τήν ἐκμεταλλευτοῦμε σάν μανδύα, μᾶς ἀφήνει ἀκάλυπτους, ἂν ὅμως τήν ἀξιοποιήσουμε σάν ἰσοθερμικό ροῦχο, τότε γίνεται ἰσχυρή πανοπλία πού μᾶς σώζει. Πίστη δέν ἐννοῶ, θεωρητική ἀποδοχή κάποιων ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς «κατά Χριστόν» ζωῆς, πού δέν ξέρω κιόλας ἂν υπάρχουν τέτοιες ἠθικές ἀρχές. Πίστη ἐννοῶ μιά γνήσια σχέση μέ τόν Χριστό. Ἐξ ἄλλου τό Εὐαγγέλιο δέν προβάλλει ἠθικές ἀρχές, οὔτε εἶναι θεωρητική καθηκοντολογία. Τό Εὐαγγέλιο προβάλλει τόν Ἰησοῦ Χριστό καί ζητεῖ νά τόν ἀντιγράψουμε, ἀποκαλύπτοντας σέ ὅλους μας τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ συνολικοῦ ἀνθρώπου.

Ἐδῶ εἶναι τό ζήτημα, πατέρες καί ἀδελφοί μου. Ἀσχολούμαστε συνήθως μέ τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ τό ὁποῖο «οὐδεὶς πώποτε ἑώρακε, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται». Ἐπιδιώκουμε τάχα τή θέωση καί ξεχάσαμε

ὅτι πρῶτα πρέπει νά γίνουμε ἄνθρωποι. Γι' αὐτό καί δέν θυμόμαστε ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος εἶναι ὁ Θεός μας. Ὁ κάθε πληγωμένος στήν ψυχή μέ ἁμαρτίες καί στό σῶμα, μέ κατακλίσεις, μέ λεβάνιν, μέ καθετήρα, μέ ἀλτσχάιμερ, ὁ κάθε ιδιότροπος, ὁ κάθε ἀπαιτητικός, ὁ κάθε δύστροπος εἶναι ὁ Θεός μας.

Καλά εἶναι πιά νά πάψουμε οἱ κληρικοί νά μιᾶμε στούς ἀσθενεῖς γιά τόν δίκαιο καί τιμωρό Θεό. Οἱ γιατροί καί οἱ κληρικοί εἴμαστε οἱ πιά ἀκατάλληλοι γιά νά διεξάγουμε ἕνα τέτοιο διάλογο. Οἱ γιατροί ὅταν μιλοῦν γιά πόνο ψυχρά, ἐπαγγελματικά, καί οἱ κληρικοί ὅταν μιλοῦμε γιά θάνατο μέ σιγουριά καί αὐτάρεσκη βεβαιότητα, τότε γινόμαστε ἀνυπόφορα φορτικοί. Ἄν παρ' ὅλα αὐτά, τολμήσουμε νά μιλήσουμε, τότε νά ποῦμε γιά τήν ἐπιστημονική μας ἀνεπάρκεια καί γιά τίς θεολογικές μας ἀποτυχίες. Νά μιλήσουμε γιά τίς ἥττες μας. Τό καλύτερο εἶναι νά καθίσουμε δίπλα τους σιωπηλοί καί προσευχόμενοι.

Κάποιος εἶπε: *«Ἄν θές νά μάθεις τά προβλήματα τῶν ἀνθρώπων, νά ζήσεις μαζί τους. Ἄν θές νά τά λύσεις, τότε νά ζήσεις μέ τόν Θεό»*. Ἄν παρόλα αὐτά τολμήσουμε νά μιλήσουμε στούς ἀσθενεῖς, τότε νά ποῦμε ὄχι γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, οὔτε γιά τή δικαιοσύνη του, ἀλλά γιά τόν πόνο πού ἔζησε στόν σταυρό καί γιά τούς ἐξευτελισμούς πού βίωσε, γιά τόν θάνατο πού ὑπέστη.

Βλέπετε, ὅλες οἱ ιδεολογίες, οἱ περιουσίες καί οἱ ἐξουσίες συντροφεύουν τόν ἄνθρωπο μέχρι τό νεκροταφεῖο. Μόνο ὁ Χριστός ἔρχεται νά μᾶς γυρέψει πέρα ἀπό ἐκεῖ. Γιά νά λυτρωθοῦμε, λοιπόν, ἀπό τήν ἀπογοήτευση χρειάζεται νά ἐπανεξετάσουμε καί νά προβάλλουμε τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπογοητεύεται ὅποιος δέν βλέπει σέ κάθε ἄνθρωπο τή γοητεία πού ἀσκεῖ ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἀκόμα καί ὁ ἐκπεσών, ἀκόμα κι αὐτός πού ἀμαύρωσε τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, γιά τόν ὁποῖο ὁμως, *«Χριστός ἀπέθανε»*.

Ἀποστολή μας δέν εἶναι νά σώσουμε τόν κόσμο ἢ τήν Ἐκκλησία. Ἀποστολή μας εἶναι νά ὑπηρετήσουμε τόν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος καί ἡ ἀξία του σήμερα δέν ὑπάρχει στό χρηματιστήριο τῶν ἀξιῶν. Ἀξίες, θρησκείες, ἰδανικά, θεολογίες, θεοπτίες, πίστεις, ἐλπίδες, τί σημασία θά εἶχαν χωρίς τόν ἄνθρωπο;

Ἕνα σύγχρονο ποίημα λέει:

*Χωρίς ἐμᾶς, τί θά ἔταν τάχα ἡ γῆ;
ἀνώνυμη, ἀνυπόστατη, ἐρημωμένη.*

*Χωρίς ἑμᾶς τί θά ’ταν τάχα ὁ οὐρανός;
 σχήματα χωρίς φῶς καί δίχως μιᾶ φωνή
 νά τά ὀνομάσει, δίχως αἰωνιότητα.
 Καί ὁ Θεός τί πρᾶγμα τάχα θά ’ταν;
 πρᾶγμα χωρίς τό ἀνθρώπινο πρόσωπο
 χωρίς τό ἀνθρώπινο ἔνδυμα καί σχῆμα.
 Τί ράπισμα κ’ αἶμα, ποιό μαρτύριο
 χωρίς τό ἀνθρώπινο μαρτύριο;
 «Ἴδε ὁ ἄνθρωπος, ἴδε ὁ Θεός».
 Χωρίς τόν ἀνθρώπινο θάνατο, χωρίς
 ταφή καί θρῆνο –δίχως Ἀνάσταση–
 χωρίς ἑμᾶς τί θά ’ταν τάχα ὁ θάνατος;*

(«ΣΥΓΧΥΣΙΣ» τοῦ Γιώργου Θέμελη
 στήν ποιητική συλλογή «ΒΙΒΛΙΚΑ»)

Πατέρες, ἀδελφοί,

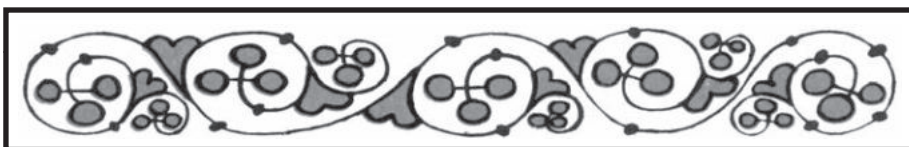
Τό νά μιᾷμε εὐκόλα γιά ἔννοιες εἶναι σοφό, ὅμως δέν εἶναι πάντα τίμιο. Ἡ ἀρρώστια εἶναι ἕνα βίαιο τράνταγμα τοῦ Θεοῦ, σ’ αὐτόν πού διαπλέοντας ἤρεμα κι ἀνυποψίαστα τόν βίο του κοντεύει νά ἐλλιμενιστεῖ στήν Κόλαση. Τότε, ἐπειδή ὁ Θεός μᾶς ἀγαπάει, ἐπιτρέπει νά κλονιστεῖ ἡ πίστη μας, ὅταν αὐτή ἔχει ξαστοχήσει ἢ ὅταν εἶναι ρηχὴ καί ὑποκριτική. Στήν πύλη τῆς Κόλασης τοῦ Δάντη ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή: «ὅσοι εἰσέρχεσθε, ἀφῆστε πίσω σας κάθε ἐλπίδα». Ἀπό αὐτήν τὴν ἀπέλπιδα ζωὴ πασχίζει νά μᾶς λυτρώσει ὁ Θεός! Ὅλος ὁ βίος μας κολυμπάει μέσα στό μυστήριο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιά μᾶς, κι αὐτό τό μυστήριο δέν μπορούμε νά τό ἐρμηνεύσουμε, μόνο νά τό προσκυνήσουμε μπορούμε. Σ’ αὐτό τό μυστήριο χρειάζεται ὁ καθένας μας νά γίνει θεράπων σέ κάποιον, ὅποιον βρεθεῖ δίπλα μας. Ἐξ ἄλλου ὁ χριστιανός εἶναι ἕνας ἄνθρωπος στόν ὅποιο ὁ Θεός ἐμπιστεύεται ὅλους τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Καί οἱ χριστιανοί ἂν δέν μπορούμε νά κάνουμε αὐτόν τόν κόσμο παράδεισο, τουλάχιστον νά τόν ἐμποδίσουμε νά γίνει κόλαση (Ὀλιβιέ Κλεμάν).

Θά τελειώσω σχολιάζοντας ἕνα σκίτσο τοῦ Ἀρκᾶ: «Νά σέ σπρώξω ἢ νά πέσω μαζί σου;» Μὴ σᾶς φανεῖ ριψοκίνδυνο: ὁ Θεός προτείνει νά πέσουμε στό βάραθρο κρατώντας ἀπὸ τό χέρι τόν κάθε ψυχικά ἢ σωματικά ἄρρωστο. Νά πέσουμε μέ ἀκράδαντη τὴν πε-

ποίηση ὅτι δέν θά γκρεμοτσακιστοῦμε, ἀλλά θά βρεθοῦμε στήν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ. Αὐτό δέν τό διδάσκει ἡ λογική, τό λέει ἡ πίστη μας. Αὐτό εἶναι ἡ «ἐν ἡμῖν ἐλπίδα».

Αὐτό τό ἄλμα εἶναι πού θά μᾶς βγάλει ἀπό τή μοναξιά καί τήν πλήξη τῆς ζωῆς, ἀφοῦ οἱ θεολόγοι τό ξέρουμε καλά, ὅτι μόνο ἡ εἰλικρινῆς σχέση μας μέ τόν Χριστό εἶναι πού μᾶς βγάζει ἀπό τήν πλήξη, ἐπειδή μᾶς περνάει ἀπό ἔκ-πληξη σέ ἔκ-πληξη. Μιά τέτοια ἔκ-πληξη στή ζωή μας εἶναι καί ὁ πόνος καί ἡ ἀρρώστια καί ὁ θάνατος, μέχρι τότε πού ὁ Θεός «θά ἐξαλείψει τό δάκρυ ἀπό τά μάτια τῶν ἀνθρώπων καί ὁ θάνατος δέν θά ὑπάρχει πιά» (Ἄποκ. 21, 4).

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΥΡΙΑΖΗΣ MD, PhD

ΑΔΙΕΞΟΔΟ ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΑ
ΣΤΗΝ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.
ΜΙΑ ΚΛΙΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΗΛΕΚΤΡΑ

*«Ἐὰν μὴ ἔλπηται ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει,
ἀνεξερεύνητον ἔδον καὶ ἄπορον»*

Ἡράκλειτος

Εὐχαριστίες πολλές θέλω νά ἐκφράσω πρὸς τόν π. Σταυρό Κοφινᾶ γιὰ τὴν τιμητικὴ πρόσκληση καὶ θερμὰ συγχαρητήρια στὴν ὁργανωτικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ ὁργάνωση.

Ἡ εἰσήγησή μου φέρει τὸν τίτλο «Ἀδιέξοδο καὶ Ἐλπίδα στὴν Ψυχαναλυτικὴ Διαδικασία: Μία Κλινικὴ Εἰκὼνα μὲ τὴν Ἥλεκτρα», καὶ περιστρέφεται γύρω ἀπὸ δύο γνωστὲς ἀφηγήσεις: ἡ μιά εἶναι ἐκείνη τοῦ προφήτη Ἰωνᾶ, ἡ ὁποία περιέχεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη· ἡ ἄλλη εἶναι ἀπὸ τὸ Γεροντικό καὶ ἀναφέρεται στὴ δοκιμασία στὴν ὁποία ὑπέβαλε ἕνας Ἀββᾶς τὸν ὑποτακτικό του: νά ποτίζει κάθε πρωὶ ἕνα ξερὸ κούτσουρο, μ' ἕνα κουβά νερό, μέχρι νά βλαστήσει. Τὸ ἀδιέξοδο στὴν ψυχαναλυτικοῦ τύπου ψυχοθεραπεία ἐκδηλώνεται συνήθως μὲ τρεῖς μορφές, τὴν ἐκδραμάτιση, τὴν ἀρνητικὴ θεραπευτικὴ ἀντίδραση καὶ τὴν ἀντίστροφη ὀπτική (Kyriazis D., 2014). Οἱ αἰτίες πού τὸ διαμορφώνουν εἶναι πολλές καὶ κινοῦνται, κατὰ βάση, εἴτε στὸν ἄξονα τῆς ἐρωτικῆς-σεξουαλικῆς ἐμπλοκῆς, εἴτε στὸν ἄξονα τῆς ἐπιθετικῆς καταστροφικῆς ἀλλαγῆς ἢ καὶ στοὺς δύο. Πάντοτε συνυπάρχει ἐμπλοκὴ τοῦ θεραπευτῆ. Ὁ Freud (1937) καταπιάσθηκε μὲ αὐτὸ τὸ θέμα στό κείμενό του γιὰ τὴν ἀτέρμονη ψυχανάλυση, καὶ θεώρησε ὅτι τὸ ἀδιέξοδο πού ἀνα-

πτύσσεται στη θεραπευτική σχέση κάνει την ψυχοθεραπεία ατέρμονη περιπέτεια για τόν ασθενή και τόν θεραπευτή.

Σας προσκαλώ σήμερα στην «ψυχαναλυτική κουζίνα» μιάς συνεδρίας με την Ήλέκτρα, μιά κοπέλα 18 έτων, ένα χρόνο μετά την έναρξη της ψυχανάλυσής της, και νά ρίξετε μιά ματιά στο «πιάτο» πού ετοιμάσαμε, θεραπευόμενη και θεραπευτής...! Έξελίσσεται πάνω στον άξονα της επιθετικής καταστροφικότητας.

Κλινική Εικόνα

«Δέν είμαι καλά», λέγει ή Ήλέκτρα, «έχω πονοκέφαλο ...ίσως είναι ή ζέστη ή τό *Lyrica*, λαμβάνω 3 δισκία την ημέρα..., έπεσα κάτω από τά 45 κιλά... τρώω πάντα τό ίδιο, και δέν παχαίνω... Έρχεται μιά καταστροφή, δέν ξέρω τί είναι, φοβάμαι πολύ... Είδα ένα έφιαλτικό όνειρο χθές βράδυ. “Βγήκα από τό σπίτι στόν δρόμο. Κατέβηκα κάτι σκάλες, είμαι ανήσυχη, ακούω την τηλεόραση νά λέει ότι επίκειται μεγάλη καταστροφή ...αρχίζει νά ψιχαλίζει και λέω, νά ’το! έρχεται ή καταιγίδα! δέν ξέρω πού νά κρυφτώ... μέ καταλαμβάνει ή αγωνία και ό πανικός...”»

Άνακάλεσα στη μνήμη μου την πρώτη μας συνάντηση. Την είδα νά μπαίνει στό γραφείο μου αδύναμη, λεπτοκαμωμένη, κοκαλιάρη, σάν καλαμάκι πού τό σείει ό άνεμος, έμοιαζε μέ παιδί πού πεθαίνει... Αισθάνθηκα τόν άέρα γύρω μας νά είναι πηχτός, ύπηρχε μιά άτμόσφαιρα άγωνίας, όπως και σήμερα άλλωστε. Καθώς όμιλεί είναι έμφανές ότι πρόκειται για μιά κοπέλα εύφυη, καλλιεργημένη, φιλόδοξη, πολύ ντροπαλή, μέ σχεδόν ψιθυριστή τή φωνή της. Έτσι μου έρχεται αϋθόρμητα νά άπλώσω τό χέρι μου νά την στηρίξω, μήν και καταρρεύσει στό πάτωμα.

Όταν προσήλθε για ψυχοθεραπεία, ήταν 40 κιλά, δέν μπορούσε νά κοιμηθεί, υπέφερε από άνορεξία, επανειλημμένες βαριές κρίσεις πανικού και ιδέες αϋτοκτονίας. Μεταξύ άλλων στοιχείων ανέφερε ότι είχε διαταραχές στην περίοδό της, αλλά δέν είχε ενδιαφέροντα σεξουαλικά ή έρωτικά. Σχημάτισα τή γενική έντύπωση ότι ήταν εύφυης, καλλιεργημένη και συμπαθητική κοπέλα μέ θρησκευτική συνείδηση, μέ ενδιαφέροντα λογοτεχνικά και μουσικά, μέ ικανότητα νά όνειρεύεται και νά χειρίζεται άνετα τή συμβολική σκέψη. Ήταν ώστόσο μέσα στό κλίμα τής αϋτοκτονικής διαδικασίας, (Winnicott W. D., 1974).

Τό ίδιο κλίμα συνεχίζεται και τώρα πάνω κάτω. Ποῦ νά βρῶ ἕνα παράθυρο ἐλπίδας, σκέπτομαι, νά στηρίξω σήμερα τόν ἀγῶνα τῆς ψυχῆς της πού ψυχορραγεῖ καί ἔχει ἐγκαταλείψει κάθε ἐλπίδα; Ἀπευθύνομαι στήν Ἥλέκτρα, καθὼς συνέρχομαι ἀπὸ τὴν ὄνειροπόληση (reverie) καί κοιτάζοντάς την στὰ μάτια τῆς λέγω: «Πᾶς νά κρυφτεῖς στὸν ὕπνο τοῦ θανάτου. Ἡ ἐπιθυμία σου εἶναι νά πεθάνεις.. Πᾶς νά ἀποφύγεις νά ἔλθεις ἀντιμέτωπη μέ τὴν ἀποτυχία τοῦ οἰκογενειακοῦ σου περιβάλλοντος στό παρελθόν, ἀλλὰ καί μέ τὴ ζωὴ σου στό τώρα καί στό μέλλον. Ὅπως ἐσύ, ἔτσι καί ὁ Ἰωνᾶς τό ἔβαλε στὰ πόδια, παρακούοντας τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Δέν ἤθελε νά πάει στὴ Νινεβί, θυμᾶσαι; νά κηρύξει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ· φοβόταν; Ἦ, ἡ γνώμη του ἦταν ἀντίθετη μέ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ; Ποιὸς μπορούσε νά ξέρει τί θά γίνει... μέ τούς ἄπιστους κατοίκους τῆς Νινεβί; φοβόταν ἴσως ὅτι μπορεῖ καί νά τόν σκοτώναν. Αὐτό πού φοβόταν δέν τό ἀπέφυγε καί ὅταν ξέσπασε ἡ καταιγίδα, καί ὁ κλῆρος ἔπεσε σ' αὐτόν, ἀφοῦ εἶπε τὴν ἀλήθεια του στοὺς ἄλλους ναῦτες, θεώρησε τόν ἑαυτόν του ὑπεύθυνο γιὰ τὴν καταιγίδα ζήτησε νά τόν ρίξουν στὴ θάλασσα ἀπὸ ἐνοχή, ἀλλὰ καί μέ τὴ σκέψη νά πεθάνει, νά θυσιασθεῖ. Ἔτσι τό εἶδαν καί οἱ ἄλλοι ναῦτες. Στὴ συνέχεια τόν κατάπιε τό κῆτος. Σάν ἄλλος Ἰωνᾶς (Zornberg A., 2008), παίρνεις καί σύ τό πλοῖο τῆς φυγῆς καί ἐπιδιώκεις τόν αἰώνιο ὕπνο, πᾶς νά ἀποφύγεις τὴ δική σου Νινεβί, πού εἶναι ἡ ζωὴ πού σοῦ χάρισε ὁ Θεός. Εὐχομαι νά μὴν βουτήξεις στὴ “θάλασσα τοῦ θανάτου...”, οὔτε σάν λύτρωση γιὰ τούς πανικούς πού νιώθεις οὔτε ἀπὸ ἐνοχὴ γιὰ αὐτὰ πού στοχάζεσαι....!

Στὴ δική σου περίπτωση, ἐπαναλαμβάνω, ἡ Νινεβί, πού φοβᾶσαι εἶναι μιὰ ἱστορία τοῦ παρελθόντος, πού τὴ βιώνεις σάν νά εἶναι παρόν. Ἡ καταστροφὴ ὑπάρχει στὴν ψυχὴ σου ἀλλὰ ἔχει συμβεῖ στό παρελθόν... ἔχεις μιὰ βασανιστικὴ μνήμη πού σέ κατατρέχει.... (Segal H., 1972, Fonagy P., 2004). Νιώθεις ὅτι ἡ καταστροφὴ ἔρχεται ἀπὸ ἔξω καί εἶναι τωρινή, σάν τὴν καταιγίδα στό ὄνειρό σου. Τό ὄνειρο περιγράφει συμβολικά τόν παλιό καημό σου καί τόν πανικό πού νιώθεις γιὰ τὴν ἐπερχόμενη καταιγίδα, πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ιδέα, νά σκοτώσεις τὴ μάνα σου πού δέν σέ καταλάβαινε καί σέ τρέλανε καί τόν πατέρα σου πού δέν σέ προστάτευσε».

«...Ἔχω μῖσος γιὰ τὴ Μαμά μου καί τόν Μπαμπά μου», σχολίασε, καί συνέχισε: «Ὅταν ἤμουν μικρὴ θύμωνα πολὺ μαζί τους, τούς

πέταγα πράγματα από τό μπαλκόνι. Αὐτά τὰ ἔκανα μέχρι κάποια ἡλικία, μετά ἔπαψα νά τὰ κάνω. Ἔγινε τό καλό κορίτσι, καί τότε κάποιος ἄλλος ἀνέλαβε τόν ἔλεγχο. Ὑπάρχει μέσα μου ἕνα θέλω πού παραληρεῖ καί ὑπάρχει καί μιά φωνή ἐπιβίωσης. Τό θέλω πού παραληρεῖ κυριαρχεῖ στό παιχνίδι, γίνεται σιγά-σιγά ὅλο καί πιά ἐπικίνδυνο,θέλω νά πεθάνω...!»

«..Καθώς περνούσαμε μέ τό αὐτοκίνητο τήν ὁδὸ Κηφισίας εἶδα σέ μιά βιτρίνα ἕναν ζωγραφικό πίνακα: Ἦταν μιά μορφὴ ντυμένη στά ἄσπρα, ἀρπάζει μιά κοπέλα¹ μέ σταρένια μαλλιά καί μελιά μάτια. Αὐτὴ ἡ κοπέλα ἔσπρωχνε τὴ μορφὴ, νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ αὐτήν, ἀλλὰ τὰ ἄσπρα πέπλα τήν τύλιγαν ὅλο καί περισσότερο. Πόσο μοιάζει αὐτὴ ἡ κατάσταση τοῦ πίνακα μέ αὐτό πού μοῦ συμβαίνει..., αὐτό τό παιχνίδι πού κάνει μαζί μου, ἡ Ζωὴ καί ὁ Θάνατος.....»

«Εἶναι ἐντυπωσιακό τό θέμα αὐτοῦ τοῦ πίνακα», τῆς εἶπα. «Ὁ Χάρος, στά ἄσπρα ντυμένος, ἀρπάζει τό κορίτσι μέ τὰ σταρένια μαλλιά καί τὰ μελιά μάτια, πού παλεύει μόνη νά τοῦ ξεφύγει ἀλλὰ δέν μπορεῖ... Ἔτσι παλεύεις καί ἐσύ, μόνη, μέσα στήν καρδιά σου μέ αὐτές τίς δυνάμεις, μέ τὰ πάθη σου. Δέν μπορεῖς νά τὰ καταφέρεις καί οὔτε καί ἐμένα μπορεῖς νά ἀξιοποιήσεις, γιατί κατὰ βάθος μέ φοβᾶσαι, μήπως σέ ἀπογοητεύσω, ἴσως ὅπως ἡ μάνα σου ἦ, στήν καλλίτερη περίπτωση, φοβᾶσαι ὅτι θά ἀποδειχθεῖ στό τέλος ὅτι εἶμαι ἡ μορφὴ πού θά σέ σπρώχνει στὸν θάνατο...

Πιστεύω ὅτι ἀσυνείδητα ἐπιθυμεῖς νά σπάσεις τὴ συνεργασία μας, νά καταστρέψεις ὅ,τι καλὸ ἀντιπροσωπεύω ἢ προσπαθῶ νά σοῦ προσφέρω, καταστρέφοντας ἔτσι καί τὸν ἑαυτὸν σου. Δέν μπορεῖς νά μέ ἐμπιστευθεῖς ἢ δέν θέλεις... Ἐμφανίζομαι στά μάτια σου μέ καλές προθέσεις, ἀλλὰ καί μέ ἄσπρα πέπλα, μέ ἄσπρα μαλλιά! Κατὰ βάθος, τὰ πέπλα μου πού σέ τυλίγουν, ἔτσι μέ νιώθεις, εἶναι μαῦρα. Θέλεις νά μέ ἀποφύγεις ἐπισπεύδοντας ἔτσι τὸν ὕπνο τοῦ θανάτου, καί μαζί νά ἀποφύγεις τίς ἐπώδυνες ἀναμνήσεις σου, τὴν ἀνάμνηση τῆς προσωπικῆς σου καταστροφῆς. Ὁ θάνατος μιλάει μέσα ἀπὸ τό σῶμα σου τό ὁποῖο χάνει βάρος, αὐτό τό σῶμα πού ἐκφράζει τό θέλω σου, πού παραληρεῖ καί, ὅπως εἶπες, δέν σέ ὑπακούει. Τό πάθος τῆς καταστροφῆς κυριαρχεῖ! Ἔπεσε πάλι στά 44 κιλά...»

1. Εἶναι ἐνδιαφέρον νά προσέξει κανεὶς ἐδῶ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ χρόνου τοῦ ρήματος σέ ἐνεστώτα. Αὐτό πού περιγράφει τό νιώθει σάν νά εἶναι γεγονός στὸν παρόντα χρόνο.

Ἡ Ἥλέκτρα κούνησε συγκαταβατικά τό κεφάλι. Εἶχαμε φτάσει στό τέλος τῆς συνεδρίας. Κάτι μέ ἔπνιγε καί τήν ἀποχαιρέτησα μέ τά ἑξῆς, στρέφοντας τήν προσοχή μου σέ πρακτικά θέματα: «Υπάρχει ἐλπίδα. Ἄν χρειασθεῖ θά πᾶμε στό νοσοκομεῖο. Πιστεύω, ἄν συνεργασθεῖς μέ τή διαιτολόγο, θά καταφέρεις νά κερδίσεις τά κιλά πού ἔχασες. Εἶναι σπουδαῖο βῆμα αὐτό. Προσωπικά δέν ἐπιθυμῶ νά σέ χάσω, οὔτε ἐγκαταλείπω τή συνεργασία μας. Βλέπω τήν ἀπελπισία σου, τή “θέλησή σου πού παραληρεῖ”, τό σῶμα σου πού δέν σέ ὑπακούει, ἔχει, βλέπεις, τή δική του γλῶσσα.... Θά ἔλθεις στό ἐπόμενο ραντεβού; Τί λές;»

«Θά πάρω μέτρα μέ τή βοήθεια τῆς Διαιτολόγου», ἀπάντησε. «Θά ἔλθω στήν ἐπόμενη συνάντησή μας. Νά σᾶς πῶ κάτι πού θυμήθηκα: λέγει τό Συναξάρι ὅτι ὁ Ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ ὑποδεχόταν τόν ἐπισκέπτη του μέ τήν προσφώνηση: “Καλῶς ὀρισες Χαρά μου, Χριστός Ἀνέστη”».

Χαμογέλασα τρυφερά καί μοῦ ἀνταπόδωσε τό χαμόγελο. «Σκέπτομαι», τῆς εἶπα, «ὅτι ὁ Ἅγιος ἤθελε νά ὑπενθυμίσει στόν ἐπισκέπτη του, ἄν συνέβαινε νά πορεύεται σέ “σκιά θανάτου”, ὅτι ὑπάρχει ἐλπίδα, καί ἔλεγε τό “Χριστός Ἀνέστη”! Νά! πές ὅτι πήγαινες ἐσύ ἢ ἐγώ νά τόν ἐπισκεφθοῦμε... καί μᾶς τό ἔλεγε. Ἔχω ἄλλωστε ἐπισκεφθεῖ τό καλύβι του πρὶν ἀπό 20 χρόνια». Ἀκολούθησε σιωπή. Καθώς τήν ξεπροβόδησα στήν πόρτα ἐπανέλαβα ἀργά ἀργά: «Καλῶς ὀρισες Ἥλέκτρα, Χριστός Ἀνέστη».

Τί ἔχουμε ἐδῶ; Ἔχουμε μιά ἀπελπισμένη ἀσθενή καί ἕναν ἀπελπισμένο θεραπευτή, ἀλλά ὄχι καί παραλυμένο νοητικά καί συναισθηματικά. Ἕναν θεραπευτή πού δέν ἐγκαταλείπει τήν προσπάθεια καί συνεχίζει νά ρίχνει νερό στό «κομμένο καί καμένο κούτσουρο», σάν τόν ὑποτακτικό τοῦ Ἀββᾶ στή διήγηση τοῦ Γεροντικοῦ, τήν ὁποία καί ἀνέδειξε, ὁ Ταρκόφσκι, στήν ταινία του «Ἡ Θυσία» (1985). Ζεῖ, ἡ Ἥλέκτρα, ἔρημη, σ' ἕναν ἔρημο κόσμο, ἀποκομμένη ἀπό τοὺς ἀνθρώπους. Λειτουργεῖ ὡς «ψυχικά νεκρή», θέλει νά φύγει... εἶναι σάν νά ζεῖ «ζωή ἐν τάφῳ» (Ogden T., 1997, Read T., 2014, Potter Br., 2015, Cygulnic B., 2005). Συνεχίζει ὥστόσο τίς ἐπισκέψεις στό ιατρεῖο μέ συνέπεια, συνεργάζεται μαζί μου, ὅσο μπορεῖ. Διατηρεῖ τήν ἐλπίδα τῆς στὸν Θεό, ἐμψυχώνει τόν ἑαυτὸν τῆς ἀλλά καί τόν θεραπευτή, θυμίζοντάς του ὅτι, ἀφοῦ ὁ Χριστός ἀναστήθηκε, ὑπάρχει Ἑλπίδα.

Ἡ στάση αὐτῆ τῆς Ἡλέκτρας μοῦ φέρνει στό νοῦ ἓνα ποίημα πού ἔγραψε ὁ Winnicott καί λέγεται ὅτι εἶναι αὐτοβιογραφικό. Ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἡ μητέρα κάτω ἐκεῖ κλαίει, κλαίει, κλαίει, // ἔτσι τήν γνώρισα.
Κάποτε στήν ἀγκαλιά της, // ὅπως τώρα πάνω σέ κούτσουρο,
ἔμαθα νά τήν κάνω νά χαμογελά, // νά τῆς στεγνώνω τά δάκρυα,
νά τῆς σβήνω τίς ἐνοχές, // νά τῆς γιατρεύω τόν ἐσωτερικό της
θάνατο.

Τό νά τήν ζωντανεύω ξανά καί ξανά, // ὑπῆρξε ἡ δική μου ζήση».

Ὁ Winnicott περιγράφει ἐδῶ, τό «σοφό νήπιο» τοῦ Ferenczi, τό μικρό παιδί δηλαδή, πού ἔχει ἀναλάβει νά παρηγορήσει τήν μητέρα του. Ἐνα τέτοιο παιδί ἦταν καί ἡ Ἡλέκτρα· λειτουργοῦσε συχνά ὡς ἓνα στήθος – τουαλέτα, ὅπου ἡ μητέρα της, ὅπως τήν περιγράφει, γιά νά ἀνακουφίζεται, πέταγε ἐκεῖ τά «σκουπίδια τῆς ψυχῆς της».

Ἡ αὐθόρμητη προσύληψη (preconception), ἀλλά καί ἡ προσδοκία της γιά τόν κόσμο καί τόν ἄλλον ἄνθρωπο, εἶναι ἀρνητική. Ἐνας ἀρνητισμός πού κλινικά ἐκφράζεται ὡς σύμπτωμα, ὅσον ἀφορᾷ τήν τροφή, τόν ἔρωτα καί τήν ὑποδοχή τοῦ ἄλλου, τοῦ ξένου, τοῦ νέου! Κάθε τί πού ἔρχεται ἀπό ἔξω ἐκλαμβάνεται ὡς ἐπιθετική φαλλική εἰσβολή (intrusion anxiety). Ἐκτιμῶ, ἐξ ὧν γνωρίζω ἀπό τό ἱστορικό της ὅτι ἓνα πρῶιμα ἀρνητικό μητρικό καί οἰκογενειακό περιβάλλον τήν ἔχει ὁδηγήσει μέ τή σειρά της νά «ταυτισθεῖ μέ τόν ἐπιτιθέμενο», δηλαδή νά ἀναπτύξει ἀμυντικά τήν σαδιστική καί τή μαζοχιστική ὁρμή νά σκοτώσει τή μητέρα της καί νά λυτρωθεῖ πεθαίνοντας. Αὐτό εἶναι τό ἀδιέξοδό της.

Σέ φιλοσοφικό καί μετα-ψυχολογικό ἐπίπεδο θά λέγαμε ὅτι ἡ Ἡλέκτρα αἰσθάνεται τόν ἑαυτό της νά εἶναι ἓνα ἤδη νεκρό ἀντικείμενο, ριγμένο σέ μιά ἀφιλόξενη «πλατωνική χώρα», (Πλάτωνος, *Τίμαιος*, 49d1-50b5). Μιά ψυχική Χώρα κεκορεσμένη νοητικά καί συναισθηματικά ἀπό φόβο, ἐχθρότητα καί καταστροφικότητα (Kristeva J., 1974, Lamborn A., 2011)². Ἀπό αὐτή τή «Χώρα», πού εἶναι ἀσυνείδητη καί ἄπιαστη ἀπό τή σκέψη (unthinkable), ἀνασύρει ἡ Ἡλέκτρα, τό κακό ἀντικείμενο, πού μέσῳ προσβλητικῆς ταύτισης τοποθετεῖ στή «μορφή τοῦ πίνακα μέ τά ἄσπρα πέπλα», τόν

2. Σέ ἀντίστιξη βλέπε τή χώρα τοῦ ἀχώρητου (Μονή Χώρας, καί Ρουβλιόβ, Ἡ Ἀγία Τριάδα, Tanulas T. 2013).

Χάροντα πού συμβολίζει τό κακό καί γιά τήν όποία μίλησε στή συνεδρία της. Αυτό ψαρεύει από τήν «ψυχική μητρική της Χώρα» καί αυτό πού ψαρεύει τό βρίσκει στήν μορφή μέ τά άσπρα πέπλα καί αυτό τήν «τρελαίνει».

Ή Ήλέκτρα δέν εΐναι, δέν έχει στερεά καί δεκτική Χώρα, δέν έχει διαθέσιμο έλεύθερο ψυχικό χώρο (Bion W., 1970a), δέν μπορεί νά περιχωρήσει τόν άλλον, μοιάζει σέ αυτό άλλωστε μέ τήν ύποχονδριακή μητέρα της. Άμύνεται φεύγοντας μακριά. Εΐναι στή σχιζοειδή-παρανοειδή θέση. Δέν μπορεί νά συγχωρήσει γι' αυτό καί δέν μπορεί νά αγαπήσει, δηλαδή νά ύποδεχθεΐ τόν άλλον άνθρωπο, νά τοϋ παραδοθεΐ. Ή νεκρότητα πού άποπνέει ό άέρας της εΐναι καρπός τοϋ ψυχικοϋ της κλίματος αλλά καί ή άμυνά της, προκειμένου νά κρατᾶ μακριά τόν άλλον.

Ήλθε στή σκέψη μου μιά εικόνα από παλιά, πρίν 30 χρόνια. Άναφέρομαι στήν ψυχανάλυση μιᾶς νεαρῆς, όμορφης, γιατροϋ μέ μελαγχολία, τήν όποία όνομάζω Ειρήνη καί ή όποία συχνά πυκνά στή θεραπεία της έκείνο τόν καιρό, έφερνε τό έξῆς όνειρο: *φύσαγε ένας άέρας σίφουνas, άνοιγαν τά παραθυρόφυλλα καί ό άέρας τήν έπαιρνε έξω από τό δωμάτιό της, έπεφτε στό κενό καί σκοτωνόταν. Μέ εΐχε καταλάβει τότε έντονο άγχος, δέν άντεχα νά νιώθω ότι θά μπορούσε νά αυτοκτονήσει στά χέρια μου. Μέ τούς κατάλληλους χειρισμούς άποφάσισα νά τήν παραπέμψω σέ άλλον έγκυρο γιατρό, ψυχαναλυτή καί πάλι, γιά τή συνέχιση τῆς ψυχοθεραπείας της. Όλα έγιναν μέ τή σύμφωνη γνώμη της. Έξι μήνες άργότερα, όπως πληροφορήθηκα, έκανε μιά σοβαρή άπόπειρα αυτοκτονίας αλλά εύτυχώς σώθηκε.*

Σκέπτομαι έκ τών ύστέρων ότι ή Ειρήνη εΐχε διαισθανθεΐ τό άγχος μου, δέν ήθελε νά μέ χρεώσει μέ τόν θάνατό της, μέ προστάτευσε καί μεταπήδησε στόν άλλον γιατρό καί, στή συνέχεια, τόν έγκατέλειψε παίζοντας μαζί του, καί συμβολικά καί μαζί μου, τό παιχνίδι τοϋ θανάτου. Έπανελάβε μέ τή σειρά της τήν έκδραμάτιση τῆς έγκατάλειψης έως θανάτου, αυτό δηλαδή πού φοβόταν, καί ήταν αυτός ό φόβος πού μέ εΐχε πλημμυρήσει καί παραλύσει.

Τότε, χωρίς νά έχω άκριβή επίγνωση, οϋτε τῆς αστάθειας τῆς δικῆς της «ψυχικῆς χώρας», οϋτε ότι ήμουν, μέ τή σειρά μου, σάν τόν Ίωνᾶ, πού κρύφτηκα πίσω από τήν άπελπισία μου, παρέπεμψα τήν άσθενή μου κάπου άλλοϋ, καί μετά πῆγα καί άποκοίμισα τή

συνείδησή μου, όπως ο Ίωνας στο άμπάρι του πλοίου. Είχα εγκαταλείψει την αποστολή μου, τη δική μου Νινεβί. Έξι μήνες αργότερα ή καταστροφική κίνηση που τόσο φοβήθηκα ήλθε: η Ειρήνη επιχείρησε να καταστρέψει «τό μελαγχολικό ανοίκειο στερέωμα της δικής της ψυχικής χώρας», που έδραζόταν στο σώμα της. Τό κορμί της υπέφερε κουβαλώντας έναν αντιφατικό ψυχισμό και έναν άσηκωτο ψυχικό πόνο, σε μία τραγική προσπάθεια απελευθέρωσής της από αυτό.

Τά ίδια στοιχεία συνάντησα στην Ήλέκτρα. Αντιμετώπισα τη κατάσταση όμως με διαφορετικό τρόπο. Θά ήθελα σε αυτό τό σημείο να σάς αναφέρω ότι, μετά τη συνεδρία που σάς παρουσίασα στην αρχή, κάτι θετικό προέκυψε, μία εξέλιξη, ένας ψυχικός μετασχηματισμός. Σέ μία επόμενη συνεδρία, που πραγματοποιήθηκε 10 μέρες αργότερα, η Ήλέκτρα μου δήλωσε έμμεσα μέσω ονείρου και άμεσα ρητά ότι αποφάσισε να αποποιηθεί τό σχέδιό της να αυτοκτονήσει, ότι θά συνεργασθεί όσο της είναι δυνατόν, αποδεχομένη τούς όρους του θεραπευτικού πλαισίου, δηλαδή να κερδίσει βάρος, να περιποιηθεί τό σώμα της και να στραφεί προς την αναζήτηση της ζωής. Αισθάνθηκα ότι κυρίως δέχθηκε να υποδεχθεί τόν θεραπευτή ως πρόσωπο που έρχεται από τό μέλλον μέ τη δική του ελευθερία και πρόταση, προς συνάντησή της. Ένωσα ότι τό άγχος εισβολής (intrusion anxiety) και ό φόβος προσέγγισης, που ένιωθε ή Ήλέκτρα, χαλάρωσε, (Lawrence M., 2002) και ότι μέσα της χάραξε ή έλπίδα³.

Τό να απέκδυθεί ή Ήλέκτρα τό «ψυχικό ένδυμα» της «μητρικής χώρας» που τη δημιούργησε και έφτιαξε κατά ένα τρόπο τόν προβληματικό έαυτό που είναι σήμερα, είναι έγχείρημα δύσκολο και σηματοδοτείται από άγχος θανάτου. Ποιητική άδεία μπορεί να πεί κανείς πώς ή Ήλέκτρα είναι πλήρως εξηρημένη και άλλοτριωμένη, κλεισμένη μέσα στο ψυχικό μητρικό σκάφανδρο, τό όποιο προσδιορίζει αυτόν τόν άδιαφοροποίητο συμβιωτικό και ναρκισσιστικό δεσμό, που μοιάζει μέ τάφο. Είναι δηλαδή, άκόμη, ψυχικά άγέννητη. Η έξοδος από τη «μητρική κοιλιά», από την «ένδοψυχική μητρική χώρα», από τό «σώμα του Κήτους», όπως βγήκε ό Ίωνας από τό στόμα του Κήτους, προσδιορίζει αυτήν τη διαφοροποίηση, και προϋποθέτει σημαντική έξωτερική βοήθεια. Η Ήλέκτρα πιέζει να απο-

3. Θεωρία του νεκρού σημείου I & 2.

μακρυνθεί, νά ξεβρασθεί, έστω καί βίαια καταστροφικά επί ποινῇ θανάτου, από αὐτή τήν «ἀρρωστημένη ψυχική χώρα», πού τή βα-
σανίζει. Ταυτόχρονα ὅμως δέν θέλει νά ἀπαλλαγεί από αὐτήν, νά
ἐκδικηθεῖ θέλει. Αὐτή ἡ ἀντιφατική, ἀνισόρροπη στάση εἶναι πού
τήν καθιστᾷ ἀμφίθυμη πρὸς τοὺς ἄλλους καί φοβισμένη, καί τήν
ὁδηγεῖ στήν αἴσθηση τοῦ εὐάλωτου ἑαυτοῦ της πού μοιάζει νά εἶναι
κτισμένος πάνω σέ ἄμμο⁴.

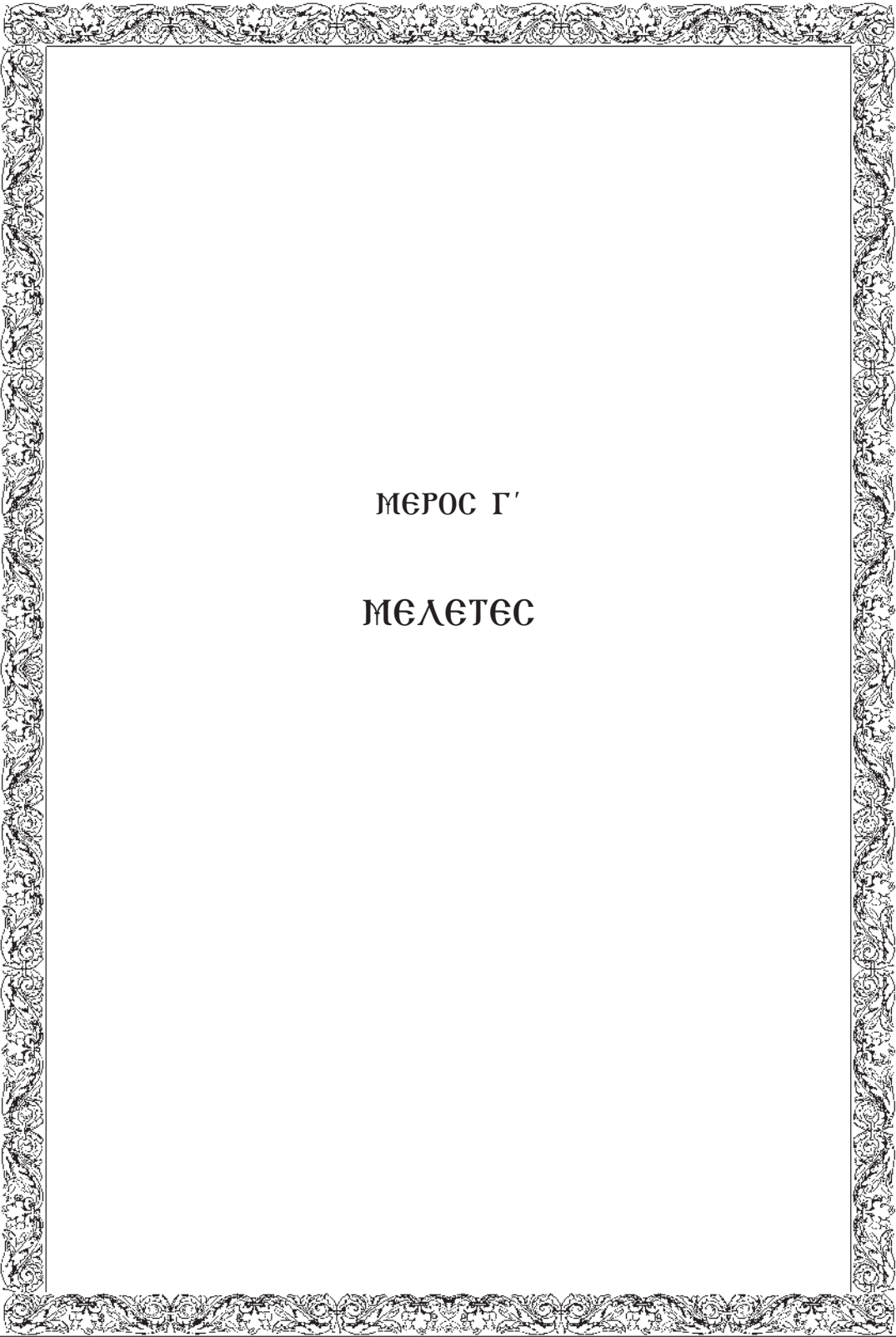
Κλείνοντας τήν εἰσήγησή μου θά ἤθελα νά τονίσω τά ἑξῆς: Πι-
στεύω ὅτι κάθε θεραπευτής, κάτω από κατάλληλες πιεστικές συν-
θῆκες, μπορεῖ νά ἀπελπισθεῖ καί νά τραπεῖ σέ φυγή, ὅπως ὁ Ἰωνᾶς
πού κατέφυγε στό πλοῖο γιά νά κρυφτεῖ. Ἡ ἀπάντηση σ' αὐτό εἶναι
ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀντοχῆς τοῦ θεραπευτῆ ἀπέναντι στό ἀρνητικό
(negative capability, Bion W., 1970b). Ἡ ἀφήγηση τοῦ Γεροντικοῦ
γιά τόν Ἀββᾶ, τόν ὑποτακτικό καί τό κούτσουρο ὑπογραμμίζει αὐτή
τήν ἀνάγκη.

Σημαντική παράμετρος στήριξης, πού φαίνεται γλαφυρά στό
κλινικό παράδειγμα τῆς Ἡλέκτρας, εἶναι τό κράτημα (holding) καί
ἡ στερεά περιέχουσα λειτουργία (containment) τοῦ θεραπευτῆ. Ὁ
θεραπευτής, σάν νέο στερέωμα, ἀγγελιαφόρος ἀπό ἄλλη «ψυχική
χώρα, ὅπου ὑπάρχει ζωντάνια», περιχωρεῖ μέ τή σκέψη καί τό συ-
ναίσθημα, τή διαίσθηση καί τή γνώση, κοντολογίς καί μέ τήν καρ-
διά του τό ἀπεριχώρητο ἄγχος, τή θλίψη καί τόν ψυχικό πόνο τῆς
ἀσθενοῦς, ἐπιχειρώντας νά «ἀναστήσει» στό ἐδῶ καί τώρα τῆς συ-
νεδρίας ἓνα ὑγιές πεδίο στήριξης, μιά πέτρινη «στερεή ψυχική
χώρα», πού ἀντέχει νά κτίσεις πάνω της σπίτι καί νά αἰσθανθεῖς ὅτι
εἶσαι στό σπίτι σου, ὅτι κάπου ἀνήκεις. Ὅπως ἔλεγε ἓνας ἀναλυό-
μενός μου: «...γιά νά κάνεις παιχνίδι μέ τή ζωή, ὅπως συμβαίνει
ἄλλωστε καί μέ τόν ἡθοποιό στό θέατρο, πρέπει νά ὑπάρχει ἓνα
σανίδι γιά νά πατήσεις πάνω του καί νά στηριχθεῖς». Αὐτό τό στε-
ρεό σανίδι πού τό προσφέρει ἡ «μητρική χώρα», τό «Ρόδο τό Ἀμά-
ραντο» ἔφαχνε νά βρεῖ ἡ Ἡλέκτρα.

4. Γράφει ὁ Χόρχε Λουίς Μπόρχες (...) «Τίποτα δέν χτίζεται πάνω στήν πέτρα,
ὅλα πάνω στήν ἄμμο χτίζονται, ὅμως τό χρέος μας εἶναι νά χτίζουμε σάν νά 'τανε
ἡ ἄμμος πέτρα...»

Βιβλιογραφία

- Άθηναγόρας, Μητρ. Ίλίου (2015). *Θεέ μου Θεέ μου*. Έκδοση Άποστολική Διακονία της Ελλάδος, 2015.
- Αύγουστιδης, Άδ. Π. (2017). *Άνθρώπου Άπαξίωση*. Έκδόσεις Έπιστροφή, 2017.
- Bion, R. W. (1970a). *Container and Contained*. In “Attention and Interpretation” Karnac, London, 1993, pp. 72-81.
- Bion, R. W. (1970b). *Prelude to or Substitute for Achievement*. In “Attention and Interpretation” Karnac, London, 1993, pp. 125-129.
- Cyrulnik B. (2005). *Ό Εύαισθητος Έαυτός*. Έκδοτικός οίκος Α.Α. Λιβάνη.
- Fonagy, P. (2004). Relationships to Bad Objects: Repetition or Current Self – Disorganization? Commentary on Paper by Jody Messler Davies. *Psychoanalytic Dialogues*, 14 (6): 733-741.
- Kristeva, J. (1974). *The Semiotic Chora*; Ordering the Drives In “Revolution in Poetic Language, pp 25-30.
- Lamborn, Amy (2001). *Reflections on Khora*. Paper for pastoral Theology10. See: Ίστοσελίδα: <https://jeanhite.wordpress.com/2012/02/15/reflections-on-khora/>
- Kyriazis, D. (2014). Therapeutic Stalemate, Countertransference and Psychic Change. Paper presented at the IFP Congress in Kaunas Lithouania 13-9- 2014.
- Lawrence, M. (2002). Body, Mother, Mind: Anorexia, Femininity and the Intrusive Object, *Intern. J. of Psycho-Anal.*, 83 (4): 837-850.
- Ogden, T. (1997). *Analyzing Forms of Aliveness and Deadness*. In “Reverie and Interpretation, sensing something Human” Jason Aronson, London 1997, pp. 21-64.
- Πλάτωνος, *Τίμαιος*, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια: Β. Κάλφας, Έκδόσεις Πόλις, Άθήνα, 1995. Βλέπε για την έννοια της «πλατωνικής χώρας», 49d1-50b5.
- Potter, Br. (2015). *Elements of reparation: Truth, and transformation in the Works of Heidegger, Bion and Beyond*. London, Karnac, 2015.
- Read, T. (2014). *Walking Shadows: Archetype and Psyche in Crisis and Growth*. London, Nuswell Hill Press, 2014.
- Segal, H. (1972). *A Delusional System as a Defence Against the Re-Emergence of a Catastrophic Situation*. *Intern. J. of Psycho-Anal.*, 53:393-401.
- Tanulas, Tasos (2013). Χώρα: Christian aspects of a platonic concept. *ΔΧΑΕ*, ΛΔ΄ (2013), 405-416. [<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltion/article/viewFile/5199/4969.pdf>], [ΔΧΑΕ: Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Έταιρείας].
- Zornberg, G. A. (2008). Jonah: A Fantasy of Flight. *Psychoanalytic Dialogues*, 18 (3): 271-299.
- Winnicott, W. D. (1974). The fear of break down. *Intern. J. of Psycho-Anal.*, 1: 103-107.

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern surrounds the central text area.

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΜΕΛΕΤΕΣ

Δρ ΙΩΑΝΝΗΣ ΗΛ. ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ

Έφορος Αρχαιοτήτων Ε.Τ.

Η ΜΑΣΤΙΧΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ Μαστίχα ἢ Μαστίχη τῆς Χίου εἶναι μία ἐλαιορητινοῦχος οὐσία, ἡ ὁποία παράγεται ἀπὸ τὸ ἀειθαλές δενδρύλλιο ἢ θάμνο «Πιστακία ἢ λεντίσκος» («*Pistacia lentiscus*»), κοινῶς σχίνος ἢ σκίνος, τῆς οἰκογένειας τῶν Ἀνακαρδιιδῶν (*Anacardiaceae*, δικοτυλήδονα).

Κυρίως μαστιχοπαραγωγός εἶναι ἡ παραλλαγή «Πιστακία ἢ λεντίσκος, ποικιλία χία» ἢ «Μαστιχοφόρος σχίνος τῆς Χίου» (*Pistacia lentiscus*, var. *Chia*), πού δημιουργήθηκε φυσικά καὶ καλλιεργεῖται συστηματικά στὴ Χίο¹. Εἰδικότερα καλλιεργεῖται σέ εἰκοσιένα (21) χωριά τῆς νότιας Χίου, γνωστά ὡς Μαστιχοχώρια. Μεταξύ αὐτῶν συγκαταλέγονται καὶ τὰ ἑξῆς: Ἀρμόλια, Καλαμωτή, Καλλιμασιά, Μεστά, Ὀλυμπος, Πυργί κ.λπ.

Ἡ ποικιλία αὐτὴ τοῦ εἴδους «Πιστακία ἢ λεντίσκος» εἶναι θάμνος ὁ ὁποῖος ὅμως κλαδεύεται κατάλληλα καὶ μπορεῖ νὰ πάρει δενδρώδη μορφή, πού φθάνει σέ ὕψος τὰ 5,00 μ. Τὰ φύλλα τῆς ποικιλίας αὐ-

1. Εὐχαριστῶ θερμά καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι καθ' οἷονδήποτε τρόπον ἐβοήθησαν τὸν γράφοντα καὶ συνέβαλαν οὐσιαστικά στὴν ὀλοκλήρωση τῆς παρούσης μελέτης. Εἰδικότερα εὐχαριστῶ τούς ἑξῆς: α) Τούς μαστιχοπαραγωγούς τῆς Χίου, γιὰ τὴ φιλόφρονα ὑποδοχὴ καὶ τίς πληροφορίες των, β) συναδέλφους καὶ φίλους γιὰ τίς γόνιμες συζητήσεις μας ἀναφορικά μὲ τὸ θέμα αὐτό καὶ γ) τὴ σύζυγο καὶ συνεργάτιδα Δρ. Μαρία Gehlhoff-Βολανάκη, Ἰατρό, τὰ παιδιά μας Ἠλία καὶ Χριστίνα καὶ τίς ἐγγονές μας Νεφέλη καὶ Ἀντιγόνη Θ. Ἀρβανίτη, γιὰ τὴν ἠθικὴ στήριξη, συμπαράσταση καὶ βοήθειά των.

τῆς εἶναι μεγαλύτερα καί κάπως πλατύτερα ἀπό ἐκεῖνα τοῦ κυρίου εἶδους. Εἶναι φύλλα σύνθετα, μέ δύο ἕως πέντε ζεύγη φυλλαρίων καί ἔχουν βαθυπράσινο χρῶμα.

Πρόκειται γιά φυτό δίοικο, δηλαδή μέ ἄνθη μονογενῆ (ἄρρενα καί θήλεα), τά ὁποῖα ἀναπτύσσονται σέ ξεχωριστά ἄτομα. Τά ἄνθη εἶναι μικρά καί σχηματίζουν πυκνές βοτρυώδεις ταξιανθίες. Τά ἄρρενα ἄνθη εἶναι ἐρυθρά καί τά θήλεα πρασινωπά².

Ὁ καρπός εἶναι δρύπη, σχεδόν σφαιρική, ἡ ὁποία στήν ἀρχή εἶναι κόκκινη καί μετά, ὅταν ὠριμάσει, γίνεται μαύρη³.

Ἡ καλλιέργεια τοῦ μαστιχόδενδρου ἀπαιτεῖ κλίμα εὐκρατο καί δροσερό. Σέ θερμοκρασίες κάτω ἀπό 0°C τά μαστιχόδενδρα καταστρέφονται. Εὐδοκιμοῦν σέ παράλιες καί εὐάερες τοποθεσίες, σέ ἐδάφη ξηρά, ἀσβεστολιθικά καί μέ μέτρια γονιμότητα. Σέ ἐδάφη ὅμως γόνιμα καί χωρίς πολλή ὑγρασία ἡ διάρκεια ζωῆς καί ἡ ἀπόδοση σέ μαστίχα εἶναι μεγαλύτερη⁴.

Τό κέντημα τῶν μαστιχόδενδρων ὁμοιάζει μέ τή ρητίνευση τῶν πεύκων. Γίνεται συστηματικά κατά τούς θερινούς μήνες, σέ δύο περιόδους, πού διακοῦν πέντε ἕως ἑξι ἐβδομάδες ἡ κάθε μία. Μαστίχα παράγουν τά ἄρρενα καί τά θήλεα μαστιχόδενδρα, ἐπεὶδὴ ὅμως τά ἄρρενα δίδουν μαστίχα ποιοτικά καλύτερη, ἡ ὁποία ξηραίνεται γρηγορότερα, προτιμοῦνται στήν καλλιέργεια.

Σημειωτέον, ὅτι ὅλοι οἱ σχίνοι ἀνεξαιρέτως δίδουν ρητινώδη

2. R. Jahn-P. Schoenfelder, *Exkursionsflora fuer Kreta*, Stuttgart 1995, σ. 186.

3. Τόν καρπό τοῦ κοινοῦ σχίνου τόν τρώγουν τά ζῶα (πρόβατα - αἰγες) καί παχαίνουν. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται ἀπό τούς ἀνθρώπους κατά διαφόρους τρόπους. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ ἑξῆς: α) Στή νῆσο Πάτμο τῆς Δωδεκανήσου συλλέγεται ὁ ὠριμος καρπός τοῦ σχίνου, ἀναμειγνύεται μέ τό ἀλεύρι καί παρασκευάζεται ψωμί. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ ψωμοῦ αὐτοῦ εἶναι μαύρη, ἀλλά ἔχει πολύ ὠραία γεύση, β) Στή νῆσο Κάρπαθο καί εἰδικότερα στόν Ὀλυμπο τῆς βόρειας Καρπάθου, οἱ γυναῖκες χρησιμοποιοῦν τόν ὠριμο καρπό τοῦ σχίνου ἀντί γιά σισάμι, κατά τήν παρασκευή τοῦ ψωμοῦ. Μέ αὐτόν πασπαλίζουν τήν ἐξωτερική ἐπιφάνεια τοῦ ψωμοῦ πρὶν ἀπό τό φούρνισμα καί τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἐξαιρετικό, γ) Ἐπεὶδὴ ὁ σχινόκαρπος εἶναι ἐλαιούχος, παλαιότερα οἱ ἄνθρωποι τόν συνέλεγαν, τόν ἄλεθαν, τόν ἐπίεζαν καί παρήγαν ἀπό αὐτόν σχινέλαιο, κατάλληλο γιά νά χρησιμοποιοῦνται διὰ τήν βαφή νημάτων καί ὑφασμάτων. Ἐπίσης φύλλα σχίνου βάζουν στὶς ἐλιές (πράσινες καί μαῦρες) οἱ νοικοκυρές τῆς Κρήτης διότι τούς δίδουν ἄρωμα.

4. Γ. Χριστόπουλος, *Φυτολογία*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2006, σ. 196.

ουσία. Μόνον όμως εκείνη του μαστιχόδενδρου έχει τό ειδικό άρωμα της μαστίχας καί ξηραίνεται γρήγορα καί τέλεια καί γι' αυτό καί ή ποικιλία αυτή καλλιεργείται καί εΐναι έκμεταλλεύσιμη.

Γιά τήν παραλαβή της έλαιορητίνης γίνονται μικρές έντομές ή τσιμπήματα ή τρυπήματα στον φλοιό του κορμού καί των χονδρών κλάδων του μαστιχοφόρου σχίνου. Η έλαιορητίνη ρέει από τίς πληγές πού δημιουργούνται κατ' αυτόν τον τρόπον σέ μικρές σταγόνες, οί όποιες στερεοποιούνται όταν έλθουν σέ έπαφή μέ τον άτμοσφαιρικό άέρα. Η μαστίχα της Χίου εΐναι μία ουσία εύθρυπτη, ύπόλευκη καί έχει ένα ιδιάζον καί πολύ εύχάριστο άρωμα. Η πρώτη ποιότητα προέρχεται από τίς σταγόνες, οί όποιες στερεοποιούνται καί συλλέγονται επάνω στίς έντομές των κορμών, ενώ ή κατώτερη ποιότητα προέρχεται από τίς σταγόνες, οί όποιες πέφτουν στό έδαφος, άναμειγνύονται συνήθως μέ χώμα, ξηρά κλαδιά καί φύλλα καί διάφορα άγρια χόρτα. Κατά τήν έπεξεργασία του προϊόντος απομακρύνονται οί ξένες ουσίες καί ή μαστίχα καθαρίζεται καί συσκευάζεται, έτοιμη γιά νά διατεθει στήν κατανάλωση. Τό μεγαλύτερο μέρος της μαστίχας έξάγεται στίς άραβικές χώρες.

Ένα άνεπτυγμένο δενδρύλλιο μαστιχοφόρου σχίνου δίδει περίπου 300-400 γραμμάρια έλαιορητίνης τον χρόνο. Η μαστίχα της Χίου, χάρη στο έξαιρετικό της άρωμα, χρησιμοποιείται γιά μάσηση (σέ μορφή τσίχλας) κυρίως από γυναΐκες, αλλά καί από άνδρες. Επίσης χρησιμοποιείται γιά τον άρωματισμό ποτών, άρτοσκευασμάτων, γλυκισμάτων, καθώς καί γιά τήν παρασκευή λιβανιού, βερνικιών κ.λπ.

Μέ τό ίδιο όνομα εΐναι γνωστό ένα είδος οίνοπνευματώδους ποτού, άρωματισμένου μέ μαστίχα, καθώς επίσης καί ένα γλυκό κουταλιού⁵.

Εΐναι άξιοσημείωτο, ότι ενώ ό σχίνος φύεται καί σέ πολλά άλλα σημεία της Ελλάδος, αλλά καί στίς παρά τή Μεσόγειο Θάλασσα χώρες, όμως μόνο στή νήσο Χίο καί ειδικότερα στο νότιο τμήμα αυτής, εύδοκιμεί ή «Πιστακία ή λεντίσκος, ποικιλία χία» καί σέ κανένα άλλο μέρος. Πιθανώτατα τουτο όφείλεται στίς έδαφολογικές καί κλιματολογικές συνθήκες, οί όποιες επικρατούν στήν περιοχή των μαστιχοχωρίων της Χίου. Προσπάθειες, οί όποιες έγιναν κατά τό παρελθόν, γιά νά μεταφυτευθούν δενδρύλλια της Πιστακίας της

5. Πρβλ. Άρθρο «Μαστίχα ή μαστίχη Χίου», Έγκυκλοπαιδεία «ΝΕΑ ΔΟΜΗ», τ. 17 (Αθήνα, άνευ χρόν. έκδ.), σ. 166.

λεντίσκου, ποικιλίας χίας σέ άλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος ἢ νά ἐμβολιασθοῦν σχίνοι, πού φύονται ἀλλαχοῦ, δέν ἀπέδωσαν⁶.

Ἦδη στή Παλαιά Διαθήκη γίνεται ἀναφορά γιά τή χρήση ἀπό τόν ἄνθρωπο ρητινῶν καί ἄλλων παρεμφερῶν προϊόντων. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἐπόμενα παραδείγματα:

«Εἶπε δέ αὐτοῖς Ἰσραήλ ὁ πατήρ αὐτῶν. Εἰ οὕτως ἐστί, τοῦτο ποιήσατε. Λάβετε ἀπό τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἐν τοῖς ἀγγείοις ὑμῶν καί καταγάγετε τῷ ἀνθρώπῳ δῶρα τῆς ῥητίνης καί τοῦ μέλιτος, θυμίαμά τε καί στακτὴν καί τερέβινθον καί κάρυα⁷».

Ἐπίσης στήν Παλαιά Διαθήκη ἀναφέρεται ὁ σχίνος:

Στή διήγηση τῆς σώφρονος Σωσάννης καί τῶν μὴ σωφρόνων Πρεσβυτέρων ἀναφέρονται μεταξύ ἄλλων καί τά ἑξῆς:

«Νῦν οὖν ταύτην εἶπε εἶδες, εἶπόν. Ὑπὸ τί δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὁμιλοῦντας ἀλλήλους; Ὁ δέ εἶπεν, ὑπὸ σχίνον»⁸

Ὁ Θεόφραστος ἀναφέρεται στὸν σχίνο καί τή μαστίχη:

«Συνίσταται δέ καί ἐπὶ τῆς σχίνου καί ἐπὶ τῆς ἀκάνθης τῆς ἰξίνης καλουμένης, ἐξ ὧν ἡ μαστίχη»⁹. Καί ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός συγγραφέας παρατηρεῖ:

«Ἄλλοι δέ τινες τό μὲν τοῦ λιβανωτοῦ δένδρον ὁμοιον εἶναί φασι σχίνῳ καί τόν καρπὸν ταῖς σχινίσι, φύλλον δέ ὑπέρυθρον»¹⁰.

Ὁ ἴδιος συγγραφέας ἀναφέρεται λεπτομερέστερα στήν «ἀκανθίνην μαστίχην» καί γράφει τά ἑξῆς:

«Ἡ ἰξίνη δέ φύεται μὲν οὐ πολλαχοῦ, ριζόφυλλον δέ ἐστίν. Ἀπὸ δέ τῆς ρίζης μέσης ὁ σπερματικός ἄκανος ἐπιπέφυκεν, ὥσπερ μῆλον εὖ μάλα ἐπικεκρυμμένον ὑπὸ τῶν φύλλων. Οὗτος δέ ἐπὶ τοῦ ἄκρου φέρει τό δάκρυον εὖστομον, καί τοῦτό ἐστίν ἡ ἀκανθίνη μαστίχη. Ταῦτα μὲν οὖν καί τά τοιαῦτα πανταχοῦ σχεδὸν ἐστίν».¹¹

6. Κατὰ τή διάρκεια τῆς Ἱταλοκρατίας στὰ Δωδεκάνησα (1912-1943), ἀλλά καί μετὰ τό 1950, Ἱταλοί γεωπόνοι προσεπάθησαν νά καλλιεργήσουν ἢ νά ἐμβολιάσουν δενδρύλλια μαστιχοφόρου σχίνου στή Ρόδο, πιστεύοντες ὅτι οἱ ἑδαφολογικές καί κλιματολογικές συνθήκες τῆς νήσου εἶναι παρόμοιες μέ ἐκεῖνες τῆς Χίου, ὅμως οἱ προσπάθειες αὐτές δέν ἐκαρποφόρησαν.

7. Γέν. ΜΓ', 10. Πρβλ. καί Γέν. ΙΔ', 6.

8. Δανιήλ, Σωσάννα, 54. Πρβλ. Ἀ. Λιαντίνη, *Ἡ σώφρων Σωσάννα καί οἱ ἀκόλαστοι πρεσβύτεροι*, Ἀθήνα 2007.

9. Θεόφραστος, *Περί φυτῶν ἱστορίας*, ΙΧ, 9, 1, 2., τ. Π, σ. 218.

10. Αὐτόθι 9, 4, 7., τ. Π, σ. 238.

11. Θεόφραστος *Περί φυτῶν ἱστορίας*, 6,4, 9, τ. Π (London 1980), σ. 28-29.

Ἡ «ἀκανθίνη μαστίχη», τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος, παράγεται μέχρι σήμερα σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καί εἰδικότερα στήν Κρήτη. Τό φυτό αὐτό, ἀπό τό ὁποῖο παράγεται, ὀνομάζεται στήν κρητική διάλεκτο «κολλιὰ, ἦ» ἢ «σακίζε»¹², εἶναι ἀκανθῶδες, φύεται στίς ἄκρες τῶν ἀγρῶν καί τῶν δρόμων¹³. Δέν φέρει καυλό, ἀλλά ἀκανθῶδη, ἔρποντα στό ἔδαφος φύλλα. Φέρει στό κέντρο ἓνα εἶδος μικρᾶς, ἀκανθοφόρου κεφαλῆς, πού ἀποτελεῖ τό ἀνθοφόρο τμήμα τοῦ φυτοῦ. Αὐτή ἡ κεφαλή ἀποκόπτεται, ἀπό τήν τομή ρέει ἓνα γαλακτώδες ὑγρό, τό ὁποῖον ὅταν ἔλθει σέ ἐπαφή μέ τόν ἀτμοσφαιρικό ἀέρα σταθεροποιεῖται καί σχηματίζεται φαιόχρωμος, μαλακή, κολλῶδης μάζα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τή μαστίχα, πού χρησιμοποιεῖται κυρίως γιά μάζημα, ὅπως ἡ μαστίχα τῆς Χίου καί οἱ τοίχλες τοῦ ἐμπορίου. Ζωγράφοι καί ἄλλοι καλλιτέχνες τή χρησιμοποιοῦν καί ὡς συνδετική ὕλη σέ ὀρισμένες ἐργασίες των.

Ὁ Διοσκουρίδης ἢ Διοσκορίδης ὁ Πεδάνιος ἢ Ἀναζαρβεύς¹⁴ ἀναφέρει σχετικά:

«Τό δέ μαστίχινον (ἔλαιον) ἐκ τῆς μαστίχης λείας σκευαζέσθω... συντίθεται δέ ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ κάλλιστον»¹⁵.

Συγγενές φυτό πρός τήν «Πιστακίαν τήν λεντίσκον, ποικιλία χία», εἶναι πλὴν τοῦ κοινοῦ σχίνου, ὅπως προανεφέρθη, ἡ «Πιστακία ἢ τερέβινθος» (*Pistacia terebinthus*). Τό δένδρο αὐτό ἀναφέρεται στήν Παλαιά Διαθήκη:

«Καί τούς Χορραίους τούς ἐν τοῖς ὄρεσιν Σηείρ, ἕως τῆς τερέβινθου τῆς Φαράν, ἥ ἐστίν ἐν τῇ ἐρήμῳ...»¹⁶.

Ἡ Τερέβινθος ἢ Ντραμιθιά ἢ Γραμιθιά, ἢ Ἀγράμιθας ἢ Τσικουδιά ἢ Κοκκορεβυθιά εἶναι δένδρο, τό ὁποῖο φύεται σέ διάφορα μέρη

12. Στήν τουρκική γλώσσα «σακίζι, τό» λέγεται ἡ μαστίχα. Ἡ λέξη αὕτη χρησιμοποιεῖται μέχρι σήμερα στήν Κρήτη.

13. Τό ἐπίσημο βοτανολογικό ὄνομα τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ εἶναι «*Carlina acanthifolia*». H. Baumann, *Die griechische Pflanzenwelt in Mythos, Kunst und Literatur*, Muenchen 1999, σ. 201, πίν. 415.

14. Ὁ Διοσκουρίδης ὁ Πεδάνιος ἦτο ἱατρός καί φαρμακολόγος τῆς ἀρχαιότητος καί ἔζησε τόν 1ον αἰ. μ.Χ. (περίπου 7- 78 μ.Χ.). Τό περίφημο μεγάλο ἔργο του, τό ὁποῖο ἐπιγράφεται: «Περί ὕλης ἱατρικῆς» (77-78 μ.Χ.) καί περιλαμβάνει πέντε βιβλία, εἶναι πραγματεία φαρμακολογίας ἡ ὁποία ἤσκησε μεγάλη ἐπίδραση στό φαρμακευτικό καί ἱατρικό πεδίο ἀπό τήν ἐποχή τῆς δημοσιεύσεώς του καί μέχρι τούς νεωτέρους χρόνους. Ἐξακολουθεῖ δέ νά μελετᾶται ἀκόμη καί σήμερα.

15. Διοσκουρίδης, *Περί ὕλης ἱατρικῆς* I, 42, 1-2, τ. I, σ. 41-42.

16. Γέν. ΙΔ', 6.

τῆς Ἑλλάδος. Παράγει μικροῦ μεγέθους σφαιρικούς, ὑπόφαιους καρπούς, τὰ «Γραμίδια», τὰ ὅποια τρώγονται¹⁷. Ἐπίσης ἀπό τοὺς καρπούς τῆς Τερεβίνθου ἢ Γραμιθιάς παράγεται τὸ Τερεβινθέλαιον, χρήσιμο κυρίως στὴ βιομηχανία, γιὰ τὴν παραγωγή βερνικιῶν καὶ ἄλλων προϊόντων.

Ἐπίσης συγγενές φυτὸ πρὸς τὸν Μαστιχοφόρο σχίνο τῆς Χίου εἶναι ἡ «Πιστακία ἢ γνησίᾳ» (*Pistacia vera*), ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ μέ τὸ κοινὸ ὄνομα «Φιστικιά Αἰγίνης». Πρόκειται γιὰ μικρὸ δένδρο, τὸ ὁποῖο παράγει τὰ περίφημα φιστίκια τῆς Αἰγίνης. Τὸ δένδρο αὐτὸ καλλιεργεῖται εὐρύτατα στίς χῶρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (Συρία, Λίβανο, Παλαιστίνη, Ἀραβικὲς χῶρες κ.λπ.) καὶ παράγει τὰ περίφημα φιστίκια. Στὴν Ἑλλάδα ἄρχισε νὰ καλλιεργεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. Ἀρχικὰ καλλιεργήθηκε στὴν Αἴγινα, γι' αὐτὸ καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα «Φιστικιά Αἰγίνης». Στὴ συνέχεια καλλιεργήθηκε καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος. Ἄτομα τοῦ εἴδους «Πιστακία ἢ λεντίσκος», καθὼς καὶ τοῦ εἴδους «Πιστακία ἢ τερέβινθος» εἶναι δυνατόν νὰ ἐμβολιασθοῦν καὶ νὰ μετατραποῦν σὲ Φιστικιὲς Αἰγίνης. Ὁ καρπὸς των εἶναι εὐγεστος καὶ προτιμᾶται πολὺ, γι' αὐτὸ καὶ ἡ τιμὴ του εἶναι ἀρκετὰ ὑψηλὴ.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἐχρησιμοποίησε διάφορα βότανα καὶ τὰ παράγωγά των γιὰ τὴ θεραπεία ὀρισμένων ἀσθενειῶν. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ἡ Μαστίχα τῆς Χίου. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: Ὁ Διοσκουρίδης ὁ Πεδάνιος ἢ Ἀναζαρβεὺς, ἀναφερόμενος στὸ «μαστίχινον ἔλαιον» παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς:

«Τὸ δὲ μαστίχινον (ἔλαιον) ἐκ τῆς μαστίχης λείας σκευαζέσθω. Ποιεῖ δὲ πρὸς τὰ ἐν ὑστέρα πάντα, ἡπίως θερμαῖνον, στύφον, μολάσσον καὶ πρὸς τὰ ἐπὶ τὸν στόμαχον ἐπιρριπτόμενα σκιρρώματα

17. Στὴ Δωδεκάνησο καὶ εἰδικότερα στὴ Νίσυρο καὶ τὴ Χάλκη φύονται πολλὰ δένδρα τερεβίνθου. Παλαιότερα καὶ μάλιστα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου (1940-1944), ὅταν τὰ εἶδη διατροφῆς ἦσαν σπάνια ἢ καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀνύπαρκτα, οἱ κάτοικοι συνέλεγαν τὰ ὠριμα «Γραμίδια» καὶ εἴτε τὰ κατανάλωναν ὡμά, εἴτε τὰ ἄλεθαν στὸν χειρόμυλο, τὰ ἀνεμίγνυναν μέ χοντροαλεσμένο σιτάρι ἢ ἄλλα δημητριακά, ἔβραζαν τὸ μείγμα καὶ παρεσκεύαζαν ἕνα γευστικότατο καὶ πολὺ χορταστικὸ ἔδεσμα, ὅπως διηγοῦνται οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν αὐτῶν μέχρι σήμερα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο πολλοὶ ἄνθρωποι ἐπέζησαν καὶ ἀπέφυγαν τὸν θάνατο ἀπὸ τὸν λιμό.

καί κοιλιακά δυσεντερικά καί τά ἐπί τοῦ προσώπου, καθαίρον καί εὐχρoιαν περιποιoῦν. Συντίθεται δέ ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ κάλλιστον.

Ἐπεὶ δέ καί τά μύρα εὐθετεῖ ἐπ' ἐνίων παθῶν καί μειγνύμενα φαρμάκοις καί ἐμβρεχόμενα καί ὀσφραινόμενα, ἀκόλουθον ἡγούμεθα καί τῆς τούτων παραδόσεως μεμνήσθαι. Ταῦτα δεῖ δοκιμάζοντας ἐπιβλέπειν, εἰ ἄφ' οὗ ἡ κρᾶσις τοῦ μύρου, ἐκεῖνο ποιεῖ κατά τήν ὀσφρησιν. Ἀρίστη δέ ἐστίν ἡ τοιαύτη κρίσις. Ἐπ' ἐνίων μέντοι οὐ φυλάττεται τό τοιοῦτον δι' ἐπικράτειαν μειγμάτων σφοδροτέρων, ὥς ἐπὶ ἀμαρακίνου καί κροκίνου καί τηλίνου καί ἄλλων τινῶν, ἅπερ ἐκ τῆς περὶ αὐτά γυμνασίας δοκιμαστέον»¹⁸.

Ὁ αὐτός συγγραφέας ἀναφερόμενος στόν σχῖνο καί στίς θεραπευτικές του ιδιότητες καί χρήσεις σημειώνει:

«Σχῖνος δένδρον γνώριμον, στυπτικόν ὅλον. Καί γάρ ὁ καρπός αὐτῆς καί τό φύλλον καί ὁ φλοιός τῶν κλάδων καί τῆς ρίζης ἰσοδυναμεῖ. Γίνεται δέ καί χύλισμα ἐκ τοῦ φλοιοῦ καί τῆς ρίζης καί τῶν φύλλων ἐψημένων σὺν ὕδατι ἐφ' ἱκανόν, εἴτα μετὰ τό ἐψυθῆναι τῶν φύλλων ριπτομένων, τοῦ ὕδατος δέ πάλιν ἐψομένου ἄχρι μελιτώδους συστάσεως.

Ποιεῖ δέ στύφον πρὸς αἵματος ἀναγωγὰς καί ρώσεις κοιλίας καί δυσεντερίας πινόμενον καί πρὸς τὰς ἐκ μήτρας αἱμορραγίας καί προπτώσεις ὑστέρας καί δακτυλίου καί καθόλου ἀντὶ ἀκακίας καί ὑποκιστίδος ἔνεστιν αὐτῷ χρῆσθαι. Καί ὁ χυλός δέ τῶν φύλλων ἐκθλιβέντων τὰ αὐτά ποιεῖ. Καί τό ἀφέψημα δέ αὐτῶν καταντλούμενον τὰ ἀσυμπλήρωτα πληροῖ καί τὰ ἀπώρωτα πωροῖ ὅστέα καί τὰς ἐκ μήτρας ρύσεις στέλλει καί τῶν νομῶν ἀποτρεπτικόν καί οὐρητικόν ἐστίν. Ἰστησι δέ καί σειομένους ὀδόντας διακλυζόμενον. Τὰ δέ ξυλάρια χλωρά ἀντὶ καλαμίδων παρατριβόμενα τοῖς ὁδοῦσι σμήχει τούτους. Γίνεται δέ καί ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔλαιον στυπτικόν, ἀρμόζον πρὸς τὰ στύψεως δεόμενα.

Γεννᾶται δέ καί ρητίνη ἐξ αὐτῆς καλουμένη σχινίνη, ὑπ' ἐνίων δέ μαστίχῃ, χρησιμεύουσα πρὸς αἵματος ἀναγωγὰς καί πρὸς παλαιὸν βήχα πινομένη. Ἔσθῃ δέ εὐστόμαχος, ἐρευκτική. Μείγνυται δέ καί σμήγμασιν ὀδόντων καί ἐπιχρίσμασι προσώπου στιλβοποιοῦσα, ἀνακολλᾷ δέ καί τρίχας ἐν ὀφθαλμοῖς, στόματός τε εὐωδίαν ποιεῖ διαμασσομένη καί οὖλων ἐστὶ σταλτική. Γεννᾶται δέ καλλίστη καί πλείστη ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ. Διαφέρει δέ αὐτῆς ἡ λαμπυρίζουσα καί

18. Διοσκουρίδης, *Περὶ ὕλης ἱατρικῆς* I, 42, 1-2, τ. I, σ. 41-42.

Τυρρηνικῶ κηρῶ ὁμοία τῇ λευκότητι, ἀδρά καί καπυρά καί εὐθρυβής, εὐώδης, ἡ δέ χλωρά ἤττων. Δολοῦται δέ λιβάνου καί ρητίνης στροβιλίνης μειγνυμένων αὐτῇ»¹⁹.

Ὁ Μέγας Βασίλειος (330-378 μ.Χ.) ἀναφερόμενος στή ρητίνη τοῦ σχίνου, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς:

«Ἄλλο γάρ τοῦ σχίνου τό δάκρυον καί ἄλλος ὁ ὁπός τοῦ βαλσάμου. Καί νάρθηκές τινες ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καί Λιβύης ἕτερον ὁπῶν γένος ἀποδακρύνουσι. Λόγος δέ ἔστι καί τό ἤλεκτρον (κοινῶς κεχριμπάρι, τό) ὁπὸν εἶναι φυτῶν ἐκ λίθου φύσιν ἀποπηγνύμενου»²⁰.

Σχετικά μέ τήν τερέβινθο, ἡ ὁποία ὡς προανεφέρθη εἶναι φυτό συγγενές πρὸς τό Μαστιχόδενδρο τῆς Χίου, ὁ Διοσκουρίδης ἀναφέρει τὰ ἑξῆς:

«Τέρμινθος γνῶριμον δένδρον, ἥς τὰ φύλλα καί ὁ καρπός καί ὁ φλοιός στυπτικά ὄντα ἀρμόζει πρὸς ἅ καί ἡ σχίνος, σκευαζόμενα ὁμοίως καί λαμβανόμενα. Ὁ δέ καρπός αὐτῆς ἔστιν ἐδώδιμος, κακοστόμαχος, θερμαντικός, οὖρητικός. Ἔστι δέ ἄριστος πρὸς ἀφροδίσια, σύν οἶνω δέ ποθεῖς πρὸς φαλαγγίων δῆγματα ἀρμόζει»²¹.

Ἐπίσης ὁ Ἱπποκράτης ὁ Κῷος, ὁ Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, ὁ Κλαύδιος Γαληνός, ὁ Παῦλος Αἰγινήτης, ὁ Νικόλαος Μυρεψός (Νίκαια Βιθυνίας, 13ος αἰ. μ.Χ.)²² καί ἄλλοι περίφημοι ἰατροί, φαρμακοποιοί, βοτανολόγοι, φυσιολόγοι καί ἐρευνητές τῆς ἀρχαιότητος καί τοῦ μεσαίωνα ἀναφέρονται συχνά στή Μαστίχα τῆς Χίου καί τίς ἀρωματικές καί θεραπευτικές τῆς ιδιότητες καί χρήσεις.

Σύγχρονοι ἐρευνητές στή Μεγάλη Βρετανία ἔδειξαν, ὅτι ἡ κα-

19. Διοσκουρίδης, *Περὶ ὕλης ἱατρικῆς* I, 70, 1-3, τ. I, σ. 66-67.

20. Μέγας Βασίλειος, *Ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, *Ὁμιλία Ε'*, *Περὶ βλαστήσεως γῆς*, ΒΕΠΕΣ, τ. 51 (Αθήναι 1991), σ. 230.

21. Διοσκουρίδης, *Περὶ ὕλης ἱατρικῆς* I, 71, 1, τ. I, σ. 67.

22. Ὁ Νικόλαος ὁ Μυρεψός ἔζησε καί ἔδρασε στήν Αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας (1204-1261 μ.Χ.) καί συνέγραψε σχετικό σύγγραμμα στήν ἐλληνική γλῶσσα, μέ τίτλον «Δυναμερόν», στό ὁποῖο γίνεται λόγος γιά μεγάλο ἀριθμό φαρμακευτικῶν φυτῶν. Ἐπίσης σέ αὐτό ἀναφέρονται οἱ ιδιότητες καί οἱ χρήσεις τῶν φυτῶν αὐτῶν. Τό ἔργο τοῦτο, τό ὁποῖο ἐγράφη στήν ἐλληνική γλῶσσα, παραμένει ἀτυχῶς μέχρι σήμερα ἀνέκδοτο. Τοῦτο μετεφράσθη ἐνωρίτατα ἀπό τὴν ἐλληνική στή λατινική γλῶσσα καί ἀργότερα στή γαλλική καί μέχρι περίπου τόν 18ον αἰ. μ.Χ. ἀπετέλει τό βασικό ἐγχειρίδιο τῆς Φαρμακολογίας γιά τὰ Πανεπιστήμια τῶν χωρῶν τῆς κεντρικῆς καί βορειοδυτικῆς Εὐρώπης. Θά ἦτο εὐχῆς ἔργον τό σύγγραμμα αὐτό νά ἐκδοθεῖ καί στήν ἐλληνική γλῶσσα.

τανάλωση μαστίχας της Χίου κέκτηται μεταξύ άλλων και καρδιο-τονωτικές ιδιότητες.

Η μετά χειράς μελέτη θά περιορισθεί να αναφερθεί στη χρήση της Μαστίχας της Χίου στη Ζωγραφική και τη Χριστιανική λατρεία της Καθολικής Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ

Α) ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν Προϊστορική Ἑποχή προσπάθησε νά ἐξωτερικεύσει ὁρισμένες ιδέες καί πεποιθήσεις του μέ τήν τέχνη γενικότερα καί ειδικότερα μέ τή ζωγραφική.

Οἱ σωζόμενες τοιχογραφίες στίς ἐσωτερικές ἐπιφάνειες τῶν σπηλαίων τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἰσπανίας, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπό τήν Προϊστορική Ἑποχή ἀποτελοῦν καί τά πρῶτα παραδείγματα τῶν εἰκαστικῶν προσπαθειῶν καί ἐπιτευγμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Στή ζωγραφική καί σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ὡς ὑλικό καί ἐξακολουθεῖ νά χρησιμοποιεῖται ἡ Μαστίχα τῆς Χίου. Μία ἀπό αὐτές εἶναι καί ἡ μέθοδος τῆς ἐγκαυστικής ζωγραφικῆς.

1. Ἑγκαυστική ζωγραφική

Ἡ ἐγκαυστική εἶναι μία τεχνική τῆς ζωγραφικῆς, ἡ ὁποία μεταχειρίζεται ὡς συνδετική ὕλη τῶν χρωστικῶν οὐσιῶν τό λιωμένο κερί. Ἡ ἐγκαυστική ἦτο γνωστή στήν ἀρχαιότητα καί ἐχρησίμευε κυρίως γιά τήν ἐκτέλεση ζωγραφικῶν ἔργων πάνω σέ μάρμαρο, ἀλλά καί σέ ξύλο.

Ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος (23/24-79 μ.Χ.), στή «Φυσική Ἱστορία» του, περιγράφει τή διαδικασία αὐτοῦ τοῦ εἶδους τῆς ζωγραφικῆς καί δίνει διάφορες πληροφορίες, στίς ὁποῖες βασίστηκαν οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές γιά νά καθορίσουν τά χαρακτηριστικά της καί νά διαπιστώσουν ποιὰ ἀπό τά ἀρχαῖα ζωγραφικά ἔργα πού σώζονται ὡς σήμερα ἦσαν κατασκευασμένα μέ ἐγκαυστική μέθοδο ἢ διαφορετικά.

Ὅπως ἀναφέρουν οἱ φιλολογικές πηγές, ἤδη στόν 5ο αἰ. π.Χ. ὁ περίφημος ζωγράφος Πολύγνωτος (περίπου 475-447 π.Χ.) καί ἄλλοι καλλιτέχνες ζωγράφιζαν, χρησιμοποιώντας τήν ἐγκαυστική μέθοδο. Ἀλλά ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος τή χρησιμοποίησε περισσότερο ἀπό τούς

άλλους καί τήν τελειοποίησε ἦτο, ὅπως φαίνεται, ὁ Παυσίας, ζωγράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Ἔργα, τά ὅποια ἀσφαλῶς ἔχουν ἐκτελεστεῖ μέ ἐγκαυστική, εἶναι ὀρισμένες νεκρικές προσωπογραφίες ἀπό τό Φαγιούμ τῆς Αἰγύπτου, τῆς περιόδου ἀπό τόν 3ο αἰ. π.Χ. ἕως τόν 4ο αἰ. μ.Χ., ἐνῶ ὀρισμένες τοιχογραφίες τοῦ Ἡρακλείου καί τῆς Πομπηίας (Ἰταλία), οἱ ὅποιες ἄλλοτε ἐθεωροῦντο προϊόντα ἐγκαυστικῆς, σήμερα ἔχουν ἀποδειχθεῖ, ὅτι εἶναι νωπογραφίες ἢ ξηρογραφίες (τέμπερες). Ἡ τεχνική τῆς ἐγκαυστικῆς χρησιμοποιοῦντο καί γιά τίς ξύλινες φορητές χριστιανικές εἰκόνες περίπου ἕως τόν 7ο αἰ. μ.Χ.

Ἡ σύγχρονη ἐγκαυστική πραγματοποιεῖται πάνω σέ χαρτόνι ἢ σέ ὕφασμα, πού ἔχει προετοιμασθεῖ μέ μιά ἐπίστρωση κόλλας καί γύψου καί διατηρεῖται θερμό κατά τή διάρκεια τῆς ἐργασίας. Τά χρώματα, ἀφοῦ ἀναμειχθοῦν μέ λιωμένο κερί, παραφίνη καί λίγη μαστιχόκολλα, τοποθετοῦνται στά κοιλώματα μιᾶς μεταλλικῆς παλέτας, πού θερμαίνεται. Ὁ καλλιτέχνης μπορεῖ νά ἐργασθεῖ μέ καυστήρα ἢ μέ κοινά πινέλα καί νά πετύχει μιά ζωγραφική πλούσια καί φωτεινή, ὅπως ἡ ξηρογραφία (τέμπερα) ἢ ἡ νωπογραφία καί πιό ζωηρή ἀπό τήν ἐλαιογραφία. Τά κηροχρώματα προσκολλῶνται ἀμέσως στό ὑπόστρωμα καί ὕστερα ἀπό μερικά δευτερόλεπτα γίνονται ἀρκετά συμπαγῆ, ὥστε νά δέχεται καί ἄλλες χρωματικές ἐπιστρώσεις, χωρίς νά ὑπάρχει κίνδυνος ἀνάμειξής τους. Τό κερί στερεοποιεῖται γρήγορα, ἐμποδίζοντας τίς ἀμοιβαῖες χημικές ἀντιδράσεις τῶν χρωμάτων ἢ τίς ἀλλοιώσεις τους ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν διαφόρων συστατικῶν τοῦ ἀέρα. Ἡ ἰδιότητα αὕτη τοῦ κεριοῦ ἐπιτρέπει στήν ἐγκαυστική, νά χρησιμοποιεῖ καί μιά χρωματική κλίμακα πολύ πιό ἐκτεταμένη ἀπό ὅποιαδήποτε ἄλλη τεχνική καί ἐξασφαλίζει ἀκόμα τή διατήρηση τῆς ζωγραφικῆς, χωρίς νά ὑπάρχει ἀνάγκη προστατευτικοῦ βερνικιοῦ²³.

Ἄλλη περίπτωση, κατά τήν ὁποία χρησιμοποιήθηκε ἡ ἐγκαυστική μέθοδος ζωγραφικῆς καί κατά τήν ὁποία ἔγινε χρήση καί τῆς μαστίχας, εἶναι ἐκείνη τῶν προσωπογραφιῶν τοῦ Φαγιούμ.

Τό Φαγιούμ εἶναι Ἐπαρχία τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καί κεῖται ΝΔ. τοῦ Καΐρου, σέ ἓνα κοίλωμα τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου, πού φτάνει τά 45,00 μ. κάτω ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Στήν περιοχὴ αὕτη βρίσκον-

23. Ἄρθρον «Ἐγκαυστική», Ἐγκυκλοπαιδεία «ΝΕΑ ΔΟΜΗ», τ. 8 (Ἀθήνα, ἄνευ χρόν. ἐκδ.), σ. 377-378.

ται τά έρείπια τής αρχαίας Κροκοδειλόπολης, πού ήτο πιθανότατα πρωτεύουσα κατά τήν ΧΙΙ. Αιγυπτιακή Δυναστεία (2000-1780 π.Χ.) καί έπειτα παρήκμασε.

Τό Φαγιούμ ήκμασε πολύ κατά τήν έποχή τών Πτολεμαίων (323-30 π.Χ.) καί εξακολούθησε νά εΐναι μεγάλη πόλη καί στή Ρωμαϊκή έποχή (30 π.Χ.-395 μ.Χ.). Οί προσωπογραφίες, γιά τίς όποίες τό Φαγιούμ εΐναι περίφημο, ανήκουν στήν τελευταία αυτή περίοδο καί έχουν βρεθεΐ μέχρι σήμερα γύρω στίς εξακόσιες (600). Αυτές αντικατέστησαν τά προσωπεΐα από γύψο, τά όποΐα οί αρχαΐοι Αιγύπτιοι έπαιρναν από τά πρόσωπα τών νεκρών. Ή προσωπογραφία ζωγραφίζετο πάνω σέ σανίδι (συκιᾶς, κέδρου, συνήθως όμως φυλλήρας), μέ τήν μέθοδο τής έγκουστικής.

Ή πρώτη ομάδα τριακοσίων (300) προσωπογραφιών βρέθηκε καί έγινε γνωστή, από τό 1887 μ.Χ. καί ύστερα, από τόν Γερμανό έμπορο Theodor Graf. Οί άλλες βρέθηκαν σέ ανασκαφές οί όποίες έγιναν μεταξύ τών ετών 1889 καί 1911. Από τόν 3ο αΐ. μ.Χ. καί έξης γίνονταν διαρκώς περισσότερες οί προσωπογραφίες πού κατασκευάζονταν μέ ξηρογραφία (τέμπερα), τεχνική, ή όποία από τά μέσα τοῦ 4ου αΐ. μ.Χ. επιβλήθηκε όριστικά, αντί τής έγκουστικής.

Γύρω στήν ΐδια έποχή, έπίσης όπως φαίνεται από τά εύρήματα, τόσο τοῦ Φαγιούμ, όσο καί άλλων τοποθεσιών τής Αιγύπτου, τή συνήθεια νά καλύπτεται ή μούμια μέ ταινίες, ή όποία έσκεπάζετο μέ λινό χιτώνα, αντικατέστησε ή συνήθεια —πιθανώς συριακή—, νά ένδύουν τόν νεκρό μέ μάλλινα καί λινά ρούχα, κοσμημένα μέ χρώματα ή ασπρόμαυρα, τά όποία έφεραν μυθολογικές ή θρησκευτικές παραστάσεις, εξαιρετικής όμορφιάς²⁴.

Ή μέθοδος τής έγκουστικής ζωγραφικής εφαρμόστηκε κατά τούς πρώτους χριστιανικούς αιώνες καί στήν κατασκευή ξύλινων φορητών εΐκόνων, όρισμένες από τίς όποίες σώζονται μέχρι σήμερα, οί περισσότερες στήν Ίερά Μονή τής Αγίας Αΐκατερίνης τοῦ Σινᾶ (Αΐγυπτος).

Ένδεικτικά αναφέρονται οί κάτωθι τρεΐς εΐκόνες, πού έχουν έκτελεσθεΐ μέ τήν έγκουστική μέθοδο καί οί όποίες φυλάσσονται στή Μονή τής Αγίας Αΐκατερίνης τοῦ Σινᾶ:

24. Άρθρον «Φαγιούμ», Έγκυκλοπαιδεία «ΝΕΑ ΔΟΜΗ», τ. 27 (Αθήνα άνευ χρ. έκδ.), σ. 304-305.

1) Ἰησοῦς Χριστός Παντοκράτωρ

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἀποτελεῖ πιθανῶς τὴν παλαιότατη γνωστὴ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστός παρίσταται στηθαῖος, μετωπικός. Ἡ κεφαλὴ Αὐτοῦ περιβάλλεται μέ ἑνσταυρο φωτοστέφανο²⁵. Τό πρόσωπό Του εἶναι ὡοειδές, οἱ ὀφθαλμοί ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη μακρά καί εὐθεία, τό στόμα μικρό καί τό πηγούνι στρογγύλο. Ἰσχυρός λαιμός στηρίζει τὴν κεφαλὴν σέ στέρεο κορμό. Ὁ Ἰησοῦς φέρει καστανόχρωμη κόμη καί ἐπίσης καστανό, βραχύ γένειο.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός φορεῖ καστανόχρωμο, χειριδωτό χιτῶνα καί ἐπίσης καστανόχρωμο ἱμάτιο. Εὐλογεῖ μέ τό δεξιόν Του χέρι καί κρατεῖ κλειστό κώδικα Εὐαγγελίου μέ τό ἀριστερό, ὁ ὁποῖος φέρει σταυρό στό ἐξώφυλλο καί κοσμεῖται μέ πολυτίμους λίθους καί μαργαριτάρια. Τό βάθος τῆς συνθέσεως εἶναι ἀνοικτό κυανοῦν.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἔχει γίνει μέ τὴν ἐγκαυστική μέθοδο, ὅπως ἀκριβῶς καί οἱ ἑλληνιστικές προσωπογραφίες. Ἡ σύνδεση μέ τὴν τέχνη αὐτὴ εἶναι φανερὴ, τόσο ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπία, ὅσο καί ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τῆς ζωγραφικῆς.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ χρονολογεῖται στὸν 6ο αἰ. μ.Χ.

2) Θεοτόκος ἔνθρονος, βρεφοκρατοῦσα

Πρόκειται γιὰ ξύλινη φορητὴ εἰκόνα, στήν ὁποία εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὁλόσωμος, ἔνθρονος, μετωπική, φέρουσα στά γόνατά της τό Θεῖον Βρέφος. Ὁ θρόνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται ἡ Παναγία, εἶναι ξύλινος, φέρει ἐρεισίνωτο καί δέν ἔχει ἐρεισίχειρα. Ὁ θρόνος αὐτός φέρει πλούσιο διάκοσμο ἀπὸ πολυτίμους λίθους καί μαργαριτάρια καί μπροστά ἀπὸ αὐτόν κεῖται ὑποπόδιο.

Ἐκατέρωθεν τῆς Παναγίας καί σέ πρῶτο ἐπίπεδο εἰκονίζονται δύο Ἅγιοι ὁλόσωμοι, ὄρθιοι, μετωπικοί. Εἰδικότερα:

α') Θεόδωρος Τήρων

Δεξιὰ τῆς Παναγίας παρίσταται ὁ Ἅγιος Θεόδωρος Τήρων. Φέρει ποδῆρη, χειριδωτό, καστανόχρωμο χιτῶνα καί πλούσια πτυχούμενο ἱμάτιο. Ἐπάνω ἀπὸ τό ἱμάτιο φορεῖ ἕτερο ἑνδυμα ποδῆρες, ἀχειρίδωτο, χρώματος ἀνοικτοῦ κυανοῦ, τό ὁποῖο φέρει διάκοσμο, ἀποτε-

25. Μέ ἑνσταυρο φωτοστέφανο περιβάλλεται πάντοτε μόνο τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

λούμενο από όμοκεντρους κύκλους, πού περικλείουν λευκές κηλίδες. Τοῦτο πορποῦται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ πίπτει πίσω καὶ μπροστά τοῦ σώματος τοῦ Ἁγίου.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου εἶναι ραμμένο βαθυκύανο ὕφασμα, πού κοσμεῖται στήν παρυφή αὐτοῦ μέ μαϊάνδρο. Τοῦτο πίπτει πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ στή συνέχεια κάμπτεται μπροστά καὶ καλύπτει τμήμα τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλιακῆς χώρας τοῦ σώματος, σχηματίζοντας εἶδος «ταβλίου»²⁶. Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος μέ τό δεξί του χέρι κρατεῖ ἀνισοσκελῆ σταυρό, χρώματος καστανέρυθρου.

β') Γεώργιος ὁ Μεγαλομάρτυς

Ἀριστερά τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Μεγαλομάρτυς καὶ Τροπαιοφόρος²⁷. Τό πρόσωπό του εἶναι ὡοειδές, μέ ὠραία, νεανικά χαρακτηριστικά. Φέρει βραχεία, βοστρυχωτή κόμη καὶ στερεῖται γενεῖου²⁸. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτό χιτῶνα, χρώματος ἀνοικτοῦ κυανοῦ. Ἐπίσης ἄνωθεν τοῦ χιτῶνος φέρει ἕτερο ποδήρες, ἀχειριδωτο ἔνδυμα χρώματος φαιοῦ, πού κοσμεῖται μέ ρομβοειδῆ σχέδια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγγράφονται κύκλοι καὶ σταυροὶ ἐρυθροῦ χρώματος. Τοῦτο πορποῦται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου.

Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου εἶναι ραμμένο ἕτερο ὕφασμα χρώματος βαθέος κυανοῦ, τό ὁποῖο πίπτει πρὸς τὰ κάτω καὶ στή συνέχεια γυρίζει πρὸς τὰ ἐμπρός καὶ καλύπτει τμήμα τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας, τοῦ σώματος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Αὐτό σχηματίζει εἶδος «ταβλίου».

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος κρατεῖ μέ τό δεξί του χέρι ἀνισοσκελῆ σταυρό, χρώματος βαθέος ἐρυθροῦ, ἡ ἄνω κεραία τοῦ ὁποίου καταλήγει στό γράμμα Ρ. Πρόκειται γιά συνδυασμό τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ Χριστογράμματος.

Ἡ εἰκόνα αὕτη χρονολογεῖται στόν 5ο-6ο αἰ. μ.Χ.

26. Μέ τόν ὅρον «ταβλίον, τό» ἐννοοῦμε ἓνα ρομβοειδοῦς σχήματος ὕφασμα, τό ὁποῖο ἐπιρράπτεται ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος καὶ φέρεται ἀπό πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στήν ἀνώτερη κοινωνική τάξη.

27. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος εἶναι ἓνας ἀπό τούς πλέον λαοφιλεῖς Ἁγίους τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Σχεδόν σέ ὅλα τὰ χωριά τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχουν ναοί, τιμώμενοι στή μνήμη τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τὰ ὀνόματα «Γεώργιος» καὶ «Γεωργία» εἶναι πολύ συνηθισμένα βαπτιστικά ὀνόματα σέ ὅλες τίς χριστιανικές χώρες τῆς οἰκουμένης.

28. Πρόκειται γιά τόν τύπον τοῦ προσώπου, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται «Ἀπολλώνιος».

3) Απόστολος Πέτρος

Στήν εικόνα αυτή παρίσταται ὁ Ἀπόστολος Πέτρος στηθαῖος, μετωπικός. Τό πρόσωπό του εἶναι ὡοειδές, οἱ ὀφθαλμοί ἀμυγδαλωτοί, ἡ μύτη εὐθεία, τό στόμα μικρό, τό πηγούνι στρογγύλο. Φέρει βραχεία, ὑπόλευκη κόμη καί ἐπίσης βραχύ καί ὑπόλευκο γένειο. Ἰσχυρός λαιμός στηρίζει τό κεφάλι στόν κορμό τοῦ σώματος. Φορεῖ ποδήρη, χειριδωτό, καστανόχρωμο χιτώνα καί ὁμοίου χρώματος ἱμάτιο. Μέ τό ἄριστερό του χέρι κρατεῖ ἀνισοσκελῆ σταυρό.

Ἐπάνω ἀπό τόν Ἀπόστολο Πέτρο καί ἐντός τριῶν στηθαρίων εἰκονίζονται τά ἐξῆς πρόσωπα:

α) Ἰησοῦς Χριστός

Στό κέντρο παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστός στηθαῖος, φέρων ἔνσταυρο φωτοστέφανο, μέ τό πρόσωπο ἐλαφρῶς ἐστραμμένο πρὸς τά δεξιὰ, ὡς πρὸς τόν θεατή.

β) Θεοτόκος

Ἀριστερά τοῦ Χριστοῦ εἰκονίζεται ἡ Παναγία, στηθαῖα, μετωπική, φέρουσα μαφόριον.

γ) Ἅγιος Γεώργιος (;)

Δεξιὰ τοῦ Χριστοῦ παρίσταται στηθαῖος, μετωπικός ἕνας Ἅγιος, μέ ὡραία νεανικά χαρακτηριστικά. Πρόκειται πιθανῶς γιά τόν Ἅγιο Γεώργιο τόν Μεγαλομάρτυρα καί Τροπαιοφόρο.

Ἡ εἰκόνα αὐτή χρονολογεῖται στόν 6ο αἰ. μ.Χ.

2. Ξύλινες, φορητές εἰκόνες

Στίς ξύλινες φορητές βυζαντινές καί μεταβυζαντινές εἰκόνες γίνεται συνήθως χρήση τῆς ξηρογραφίας (tempera) διαφόρων εἰδῶν, ἀναλόγως τῆς ἀναμειγνυομένης μέ τά χρώματα παχύρρευστης, ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον, κολλητικῆς οὐσίας. Σέ πολλές εἰκόνες ἡ σύνδεση τῶν χρωμάτων γίνεται μέ αὐγό (ὡογραφία), συνδυαζόμενο μέ βερνίκι, ἀποτελούμενο ἀπό βρασμένη κόλλα καί μαστίχη, ὅπως ἀναφέρει ἡ «Ἑρμηνεία τῶν Ζωγράφων τοῦ Ἁθῶ».

Ἐκτός ὅμως τῆς ὡογραφίας γίνεται χρήση καί ἄλλης μεθόδου, ἀναλόγου πρὸς τήν ἀρχαία ἐγκαυστική, μέ ἀνάμειξη δηλαδή κόλλας

καί κηροῦ, ἀναλυομένων σέ ἄλυσσιβα, ὁπότε καθίσταται δυνατή καί ἡ ρευστοποίηση τοῦ χρυσοῦ χρώματος. Διά τῆς μεθόδου αὐτῆς τά χρώματα λαμβάνουν ἰσχυρή λάμψη, ἡ ὁποία ἐπιτείνεται μέ τήν στίλβωση διά τῆς τριβῆς²⁹.

Εἰδικότερα, ὁ Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ στό ἔργο του «Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης», ἀναφερόμενος στήν κατασκευή βερνικιοῦ γιά τό στίλβωμα τῶν ξύλινων φορητῶν εἰκόνων, ὅπου χρησιμοποιοῦται καί μαστίχα, σημειώνει τά ἑξῆς:

«Περί κατασκευῆς βερνικιοῦ τοῦ πεζιρίου.

Πάρε ἀπό τό πεζίρι, ὅπου ἔχεις βρασμένον εἰς τόν ἥλιον, δράμια ἑκατόν... εἰ δέ καί ἔχεις, βάλε καί ἄβραστο πεζίρι καί γίνεται καί οὕτως. Καί ἂν ἔχης περισσόν μαστίχι, βάλε πενήντα δράμια πέγου-
λαν καί εἰκοσιπέντε δράμια μαστίχι καί γίνεται καί τοιοῦτοτρόπως καλόν. Ἔτσι γίνεται τό πλέον ἐκλεκτόν βερνίκι καί ποιεῖ στιλπνότη-
τα πολλήν, ἥγουν γιάλί καλόν»³⁰.

Β) ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Στή λατρεία τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γίνεται συχνά χρήση τῆς Μαστίχας τῆς Χίου. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἀκόλουθα παραδείγματα:

1. Τελετή ἐγκαινίων ναοῦ

Σύμφωνα μέ τό Τυπικό τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τά ἐγκαίνια τῶν ναῶν τελοῦνται ὑπό τοῦ Ἐπισκόπου ἢ τοῦ Μητροπολίτου³¹. Πρόκειται γιά ὀρισμένη Ἀκολουθία, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται στό Εὐχολόγιον τό Μέγα.³² Σέ αὐτήν μεταξύ ἄλλων ἀναφέρονται καί τά ἑξῆς:

29. Γ. Σωτηρίου, *Ὁδηγός τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν*, Ἀθῆναι 1931, σ. 69.

30. Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ, *Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης*, Πετρούπολις 1909, σ. 25 καί σ. 252.

31. Παλαιότερα καί σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ὅταν δέν ὑπῆρχε Ἐπίσκοπος, ἡ τελετή τῶν ἐγκαινίων ἑνός ναοῦ ἦτο δυνατόν νά τελεσθεῖ καί ὑπό Ἡγουμένου Μονῆς.

32. *Εὐχολόγιον τό Μέγα*, τῆς κατὰ Ἀνατολάς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, σπουδή καί ἐπιστάσια Σπυρίδωνος Ζερβοῦ, Ἱερομονάχου, Ἀρχιμανδρίτου τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, Βενετία 1862, Ἐκδοτικός οἶκος «ΑΣΤΗΡ», Ἀθῆναι 1980, σ. 291-320.

«Ἀκολουθία καί τάξις εἰς ἐγκαίνια ναοῦ³³

Ὅφειλει τοιγαροῦν ὁ ταχθεὶς Ἀρχιερεὺς ἐπὶ τῷ ἐγκαινιασμῷ νά προστάξῃ νά προετοιμασθοῦν τὰ διάφορα εἶδη, ὅπου εἶναι διατεταγμένα εἰς ἀπαρτισμόν καί συμπλήρωσιν τῆς καθιερώσεως καί τοῦ Ἐγκαινιασμοῦ, τὰ ὅποια εἰσὶ ταῦτα.

Κηρίον καθαρόν, δράμια τετρακόσια

Μαστίχη

Σμύρνα

Ἀλόη

Θυμίαμα Ἀνά δράμια εἴκοσι τό καθέν

Ρενζίνη (Ρετσίνη)

Λάδανος

Χύτραι καιναί, ἡγουν τζουκάλια καινούρια δύο.

Χαρτία ἱκανά.

Σχοινίον λεπτόν ἱκανόν.

Μάρμαρον τετριμμένον πολλά ψιλόν, λίτρα μία.

Λεῖψανα ἁγίων Μαρτύρων καί θήκη μικρά ἀργυρά»³⁴.

Παραμβάλλονται ὁρισμένες εὐχές καί τό κείμενο συνεχίζεται ὡς ἀκολούθως:

«Καί εἰσερχομένων τοῦ τε Ἀρχιερέως καί τῶν Ἱερέων ἐν τῷ ἁγίῳ Βήματι, ἀποτίθενται τὰ ἅγια Λεῖψανα εἰς τήν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς θήκην. Καί τούτοις ἐπιχέεται ἅγιον Μύρον καί ἀσφαλίζουνσι ταῦτα μετὰ πάσης ἀσφαλείας καί προσοχῆς μεγάλης...»³⁵.

Παραμβάλλονται διάφορες εὐχές καί δεήσεις καί τό κείμενο συνεχίζεται ὡς ἀκολούθως:

33. Ὁ γράφων εἶχε τήν εὐκαιρία νά παρακολουθήσῃ γιά πρώτη φορά τήν τελετή τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Τεσσάρων Μαρτύρων, ὁ ὁποῖος ἀνηγέρθη στίς Μέλαμπες τῆς πρώην Ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου, τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, στίς 18-4-1957. Τά ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν ὑπό τοῦ τότε Ἐπισκόπου καί ἀργότερα Μητροπολίτου Λάμπης καί Σφακίων, ἀειμνήστου Ἰσιδώρου Ρουσσοχατζάκη (1904-1968), μέ τή συμμετοχή πλήθους κόσμου. Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ναοῦ αὐτοῦ ἐτέθη τό ἔτος 1952 καί ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ ὁλοκληρώθηκε τό 1957. Σημειωτέον, ὅτι οἱ Ἅγιοι Τέσσερις Μάρτυρες: Ἀγγελῆς, Γεώργιος, Μανουήλ καί Νικόλαος κατήγοντο ἀπό τίς Μέλαμπες καί ἐμαρτύρησαν στό Ρέθυμνον, τήν 28-10-1824. Μ. Λαγγῆς Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1975, σ. 39-42.

34. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ἔ. ἀ., σ. 291.

35. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ἔ. ἀ., σ. 311.

«Καί μετά τό, Ἀμήν, εἰσφέρουσι καί ἐκχέουσι τήν Κηρομαστίχην³⁶ ἐν μέσῳ τοῦ φυτοῦ³⁷ καί συνεφαρμόζουσι τά χαρτία καί ἐπιλαμβάνονται τῆς τραπέζης καί τιθέασι ταύτην ἐπὶ τοῦ Κίονος»³⁸.

Ἀκολουθεῖ ἡ ψαλμωδία τοῦ Ψαλμοῦ ΡΜΔ΄ (144ου) καί στή συνέχεια ἀναφέρονται στό Μεγάλο Εὐχολόγιο τά ἀκόλουθα:

«Καί ξεομένης τῆς ἀπορρευσάσης Κηρομαστίχης, καθαιρομένου τε τοῦ τόπου, ἐφ’ οὗ ἔρρευσε, λέγουσι τόν ΚΒ΄ (22ον) Ψαλμόν: Κύριος ποιμαίνει με καί οὐδέν μέ ὑστερήσει ...»³⁹.

Παρακάτω δέ ἀναφέρονται τά ἑξῆς:

«Ἐκμασσομένης δέ τῆς (Ἀγίας) Τραπέζης μετά τῶν Ἀντιμινσίων, ταῦτα παρά τῶν Ἱερέων αὐθις μετατίθενται. Εἶτα δὴ ταῖς τέτταρσι τῆς Τραπέζης γωνίαις τά τέσσαρα ὑφάσματα ἐπιτιθέασιν, ἥ ἀντ’ αὐτῶν τά χαρτία, προσκολλῶντες ταῦτα μετά τῆς Κηρομαστίχης. Ὁ δέ Ἀρχιερεὺς λαμβάνει τό λεγόμενον Κατασάρκιον, οὗ τῇ Τραπέξῃ ἐφαπλουμένου, δεσμοῦνται οἱ σχοῖνοι σταυροειδῶς ὑποκάτωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης εἰς τόν Κίονα. Ἐν ὧσιν δέ ταῦτα γίνεται, λέγεται ὁ ΡΛΑ΄ (131ος) Ψαλμός»⁴⁰.

Ἐπίσης κατὰ τήν τελετήν τῶν Ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ ὁ Ἀρχιερεὺς, ὁ τελῶν τά ἐγκαινία, λαμβάνει μέρος ἀπὸ τό μεῖγμα τῆς Κηρομαστίχης καί σχηματίζει τό σημεῖον τοῦ σταυροῦ καί τό Χριστόγραμμα σέ διάφορα ἐμφανῆ σημεία ἐντός καί ἐκτός τοῦ ναοῦ. Πρόκειται γιὰ σύμβολα μέ ἀποτροπαϊκό χαρακτήρα.

2. «Τάξις γινομένη ἐπὶ καθιερώσει ἀντιμινσίων»⁴¹

Συνηθίζεται, ὅπως κατὰ τήν τελετήν τῶν Ἐγκαινίων χριστιανικοῦ ναοῦ ὁ Ἀρχιερεὺς νά καθιερώνει Ἀντιμίνσια⁴². Ἡ προβλεπόμενη ἀπὸ τό Εὐχολόγιον τό Μέγα τάξη ἔχει ὡς ἑξῆς:

36. Ἀναφέρεται ἐπὶ λέξει «Κηρομαστίχη», ἐνῶ ἀλλαχοῦ γίνεται μνεῖα περὶ «Κηρομάστιχου». Πρόκειται γιὰ μεῖγμα κηροῦ καί μαστίχας Χίου καί διαφόρων ἄλλων ἀρωματικῶν καί μὴ οὐσιῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐγινε ἡδη λόγος παραπάνω.

37. Ὑπὸ τόν ὄρον «Φυτόν» ἐννοεῖται τό κοίλωμα, τό ὁποῖο εὑρίσκεται στό μέσον τῆς ἄνω ἐπιφάνειας τοῦ κίονος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ πλάκα τῆς Ἀγίας Τραπέζης. Ὁ κίονας αὐτός ὀνομάζεται καί «κάλαμος».

38. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 312.

39. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 313.

40. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 319.

41. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 326-328.

42. Ἡ λέξη «Ἀντιμίνσιον, τό» εἶναι σύνθετος ἀπὸ τήν ἑλληνικὴ λέξη «ἀντί»

«Τῶν Ἱερέων ἐπιθέντων τῇ Τραπεζῇ τὰ Ἀντιμίνσια, τούτοις τῆς Οἰνάνθης τό ἀρκοῦν τρίς ὁ Ἀρχιερεὺς ἐπιχέας λεγομένου του ἐκ τοῦ Ν' (50οῦ) Ψαλμοῦ: Ραντιεῖς με ὑσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι...»,⁴³

Καὶ παρακάτω τό Μεγάλον Εὐχολόγιον ἀναφέρει:

«Εἴτα προσαγομένων τῶν (ἀγίων) Λειψάνων καὶ ἐμβαλλομένων τῇ Κηρομαστίχῃ, ἐπιχέει τούτοις ὁ Ἀρχιερεὺς Μύρον. Καὶ ἐνθήμενος αὐτὰ ὀπισθεν τοῦ Ἀντιμινσίου, ἐν τῇ ἐτοιμασθείσῃ θήκῃ καὶ ἀσφαλίσάμενος καλῶς, εὐχεται τὴν Εὐχὴν ταύτην:

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καὶ ταύτην τὴν δόξαν τοῖς ὑπὲρ Σοῦ ἀθλήσασιν ἀγίοις Μάρτυσι δωρησάμενος..»,⁴⁴

3. «Τάξις γενομένη ἐπὶ σαλευθείσης Ἀγίας Τραπεζῆς»⁴⁵

Στὴν περίπτωση διαταράξεως καὶ διασαλεύσεως τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν, ἢ κατὰ τὴν τελετὴ τῶν ἐγκαινίων χρησιμοποιηθεῖσα κηρομαστίχῃ ἔχει ἀποτριβεῖ ἢ ἀπωλεσθεῖ, προβλέπεται εἰδικὴ Ἀκολουθία, ἢ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ὅταν μέλλῃ ἡ σαλευθεῖσα ἀγία Τράπεζα καθιδρυθῆναι, πρὸ τῆς Λειτουργίας εὐπρεπίζεται παρὰ τῶν ἐπιτηδείως ἐχόντων εἰς τοῦτο, Κηρομάστιχος μετὰ τετριμμένου μαρμάρου, ἐν χύτρᾳ καινῇ, διὰ τὸ εἶναι τὴν παλαιάν Κηρομάστιχον τῆς σαλευθείσης ἀγίας Τραπεζῆς ξηράν καὶ μὴ δύνασθαι πάλιν αὐτὴν ἐν αὐτῇ κατασχεθῆναι... Εἴτα κατασφαλίζονται, ὡς ἂν ἵνα μὴ Κηρομάστιχος ἐκρῇ κάτω διὰ τίνος

καὶ τῇ λατινικῇ λέξει «mensa», ἥτοι τράπεζα. Τὸ Ἀντιμίνσιον ἢ Ἀντιμήνσιον εἶναι ὀρθογωνίου σχήματος ὕφασμα, τὸ ὁποῖο φέρει παραστάσεις ἀπὸ τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ. Στὶς τέσσερις γωνίες παρίστανται συνήθως οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστὲς καὶ στὸ κέντρο αὐτοῦ ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος ἢ ὁ Χριστὸς ἄπνους. Στὴν περιφέρεια τῆς ἄνω ἐπιφάνειας αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ο ΕΥΣΧΗΜΩΝ ΙΩΣΗΦ ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΥΛΟΥ ΚΑΘΕΛΩΝ ΤΟ ΑΧΡΑΝΤΟΝ ΣΟΥ ΣΩΜΑ. ΣΙΝΔΟΝΙ ΚΑΘΑΡΑ ΕΙΛΗΣΑΣ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΣΙΝ ΕΝ ΜΝΗΜΑΤΙ ΚΑΙΝΩ ΚΗΔΕΥΣΑΣ ΑΠΕΘΕΤΟ». Σὲ μία γωνία αὐτοῦ καὶ ἐντὸς μικρῆς, συνήθως κυλινδρικοῦ σχήματος θήκης, περιέχονται Ἅγια Λείψανα. Τὰ Ἀντιμίνσια καθιερώνονται κατὰ τὴν τελετὴ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ καὶ ἐφ' ὅσον φέρουν Ἅγια Λείψανα, ἐφαπλοῦνται ἐπὶ Ἀγίων Τραπεζῶν, πού δὲν ἔχουν ἐγκαινιασθεῖ ἢ πού δὲν διατηρεῖται τὸ Ἐγκαίνιον σὲ αὐτές, ἢ τέλος ἐπὶ ἀπλῶν τραπεζῶν καὶ τότε εἶναι δυνατόν νά τελεσθεῖ ἐπ' αὐτῶν ἡ Θεία Λειτουργία. Ἀντιμίνσιον σημαίνει κατὰ λέξιν «ἀντὶ τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς».

43. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 326.

44. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 328.

45. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 328-330.

όπῃς. Καί οὕτω, τῆς Λειτουργίας ἀρχομένης, καί τῆς Εἰσόδου μετὰ τοῦ Ἀρχιερέως γινομένης, κομίζεται ἡ Κηρομάστιχος ζέουσα καί ἐπιχειῖται τοῖς Κίοσιν, ἕως οὐ πληρωθῆναι τήν χεῖλωσιν... Εἴτα δοξάζουσιν ἐν τῷ ξέεσθαι τήν Κηρομάστιχον καί σπογγίζουσι τήν Τράπεζαν, ψάλλοντες τό: Κύριος ποιμαίνει με. Καί μετὰ τήν πλήρωσιν τούτου δοξάζουσι»⁴⁶.

4. Ἅγιον Μύρον

«Ἅγιον Μύρον εἶναι ἡ μυστηριακή ὕλη, ἡ ὁποία ἐτοιμαζομένη καταλλήλως ἐξ ἐλαίου καί ἄλλων εὐωδῶν οὐσιῶν καί καθαγιαζομένη κατὰ τὰς σχετικές διατάξεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καθίσταται φορεὺς τῆς ἐπισκοπικῆς εὐλογίας, καί ὡς τοιαύτη ἀποτελοῦσα ἄλλην μορφήν καί τύπον τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ τελέσει τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρίσματος, ὡς ὁρατὸν σημεῖον τῆς μεταδόσεως τῆς δυνάμεως καί τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πρὸς τοὺς βαπτιζομένους»⁴⁷.

Ἡ τελετὴ τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ Ἁγίου Μύρου συνηθίζεται νὰ λαμβάνει χώραν ἀνά δεκαετίαν περίπου κατὰ τὴ Μεγάλῃ Πέμπτῃ, στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Στὴ συνέχεια τό Ἅγιον Μύρον ἀποστέλλεται πρὸς ὅλες τίς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες ὁλόκληρης τῆς Χριστιανικῆς Οἰκουμένης⁴⁸.

Τό Ἅγιον Μύρον προορίζεται διὰ τὴ χρῆση τῶν νεοφώτιστων, κατὰ τὴν τέλεση τοῦ Μυστηρίου τοῦ Χρίσματος, τό ὁποῖο λαμβάνει χώραν ἀμέσως μετὰ τὴν τελετὴ τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος⁴⁹. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται καί διὰ τὴ χρῆση τῶν ἐξ ἀρνήσεως ἐπιστρεφόντων στὸν Χριστιανισμό, καθὼς καί ἑτεροδόξων, οἱ ὁποῖοι

46. Εὐχολόγιον τό Μέγα, ξ. ἀ., σ. 329.

47. Π. Μενεβίσογλου (Μητροπολίτου Σουηδίας καί πάσης Σκανδιναβίας), *Τό Ἅγιον Μύρον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἰδίᾳ κατὰ τὰς πηγὰς καί τὴν πρᾶξιν τῶν νεωτέρων χρόνων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων*, τ. 14 (Θεσσαλονίκη 1972), σ. 21.

48. Ὁ καθαγιασμός τοῦ Ἁγίου Μύρου στὸ Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ στίς Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ὁλόκληρου τῆς Οἰκουμένης ἐνέχει συμβολικὸ χαρακτήρα, δηλοῦσα ὅτι τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἀποτελεῖ τό πνευματικὸ κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας παγκοσμίως.

49. Βολανάκης, *Τὰ παλαιοχριστιανικά βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1976.

ἀσπάζονται τήν Ὁρθοδοξία⁵⁰. Ἀκόμη χρησιμοποιεῖται διά τόν καθαγιασμό τοῦ Θυσιαστηρίου καί τοῦ ναοῦ κατά τὰ ἐγκαίνια αὐτοῦ, τῶν ἱερῶν σκευῶν, τή χρῆση τῶν βασιλέων καί τῶν ἀρχιερέων, σύμφωνα μέ τούς λειτουργικούς τύπους, οἱ ὅποιοι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἐπεκράτησαν.

Ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία εἰσήγαγε τό χρίσμα τοῦ Μύρου κατά τή χειροτονία τῶν Πρεσβυτέρων καί τῶν Ἐπισκόπων, τέλη τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπηρεασθεῖσα ἐκ τῆς Φραγκικῆς Ἐκκλησίας⁵¹.

Φαίνεται, ὅτι τουλάχιστον ἀπό τοῦ 7ου αἰ. μ.Χ. καί ἐξῆς καθορίσθηκε ὡς ἡμέρα εὐλογίας τοῦ Μύρου ἡ Μεγάλη Πέμπτη, τόσο στήν Ἀνατολή, ὅσο καί στή Δύση. Περιγραφή τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς τελετῆς τοῦ καθαγιασμοῦ τοῦ Μύρου παρέχει πρῶτος ὁ Ψευδο-Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης.⁵²

Ἡ παρασκευή τοῦ Μύρου ἐξελίχθηκε στήν Ἀνατολή σέ πολύπλοκη τελετή, ἡ ὁποία ἄρχεται τήν Κυριακή τῶν Βαΐων καί συμπληροῦται τή Μεγάλη Πέμπτη⁵³. Τή Μεγάλη Δευτέρα, μετά τή Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων, τελεῖται ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀγιασμός, ἡ εὐλογία τῶν σκευῶν, ἡ ἀνάμιξη τῶν τεσσαράκοντα περίπου ἀρωματικῶν ὑλῶν⁵⁴, μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται καί ἡ Μαστίχα τῆς Χίου, μετά τοῦ ἐλαίου καί τό ἄναμμα τῆς πυρᾶς. Ἀνάλογος τελετή τελεῖται κατά τή Μεγάλη Τρίτη καί τή Μεγάλη Τετάρτη. Κατά τή Μεγάλη Πέμπτη γίνεται ὁ καθαγιασμός τοῦ Μύρου⁵⁵.

Πρῶτος ὁ Ψευδο-Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης κατά τόν Ε΄ αἰῶνα στό ἔργο του «Περί τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας»⁵⁶ κάνει μνεῖα

50. Σέ περιπτώσεις ὅπου μέλη τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἢ τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας ἀσπάζονται τήν Ὁρθοδοξία, δέν βαπτίζονται καί πάλιν, ἐφόσον ἤδη ἔχουν βαπτισθεῖ καί τό βάπτισμα αὐτῶν θεωρεῖται ἐγκυρο, ἀπλῶς χρίονται διά τοῦ Ἁγίου Μύρου, κατά τή διάρκεια ἐιδικῆς τελετῆς.

51. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθῆναι 1959, σ. 538.

52. Δ. Μπαλάνος, *Πατρολογία*, Ἀθῆναι 1930, σ. 512-517.

53. Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Μύρου, *Εὐχολόγιον τό Μέγα*, Ἀθῆναι 1980, σ. 156-160.

54. *Εὐχολόγιον τό Μέγα*, Ἀθῆναι 1980, σ. 159.

55. Ἱ. Φουντούλης, Ἄρθρον «Τό Ἅγιον Μύρον», Θ.Η.Ε. τ. 12 (Ἀθῆναι 1968), στ. 173-174. Μ. Γεδεών, *Περί τῆς τοῦ ἁγίου μύρου κατασκευῆς καί εὐλογίας γνώσεις χρήσιμοι τοῖς πιστοῖς*, Κωνσταντινούπολις 1912.

56. PG 3, στ. 369-584.

περί τῆς συνθέσεως τοῦ Ἁγίου Μύρου: «Λέγωμεν τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ μύρου σύνθεσις, συναγωγή τις ἔστιν εὐπνόων ὑλῶν ἐν ἑαυτῇ πλουσίως ἔχουσα ποιότητος εὐόσμους, ἥς οἱ μετέχοντες εὐωδιάζονται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ποσοῦ τῆς ἐγγενομένης αὐτοῖς τοῦ εὐώδους μεθέξεως. Πεπείσμεθα δέ εἶναι τὸν θεαρχικώτατον Ἰησοῦν ὑπερουσίως εὐώδη, νοηταῖς διαδόσεσι τό νοερόν ἡμῶν ἀποπληροῦντα θείας ἡδονῆς»⁵⁷.

Ἡ παλαιότερη συγκεκριμένη εἵδηση «περί τῆς ὕλης τοῦ μύρου» καί ὁ ἀρχαιότερος κατάλογος τῶν πρὸς παρασκευὴ καὶ ἔψηση αὐτοῦ χρησιμοποιοιμένων συστατικῶν, ἀνάγεται στὸν 8ο αἰ. μ.Χ.⁵⁸

Στὸ Εὐχολόγιον τοῦ Jacobus Goar περιλαμβάνεται κατάλογος ἀπὸ τριανταδύο (32) συστατικά, τὰ ὅποια προστιθέμενα στὸ ἔλαιον καὶ καταλλήλως παρασκευαζόμενα ἀποτελοῦν τὸ Ἅγιον Μύρον. Ὁ κατάλογος αὐτός ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τὰ εἶδη τοῦ μύρου εἰσὶ ταῦτα: Καρυόφυλλα, σχινάνθη, κιννάμωμον, ἄνθος κινναμώμου, πέπερι, μακροπέπερι, φύλλον ἰνδικόν, μάκερ, ζιντζίβερ, γαλακάς, στάχος, κρόκος, κάγχρεον μικρόν, κάγχρεον μέγα, λευκοπέπερι, ἄσαρ, μοσχοκάρυα, μαστίχη, λίβανον, λάδανον,... δενδρολίβανον, κάστος καὶ βάλσαμος»⁵⁹.

Στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Μύρου, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται στερεότυπα σέ ὅλες τίς ἐκδόσεις πού χρησιμοποιοῦνται σήμερα τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου, ἡ ὕλη τοῦ Μύρου ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Εἰς ματλαῖα Ἐλαίου ἰβ', καὶ Οἴνου, ὅσα μέτρα ἱκανά εἰσι ἐπὶ τό βράζεσθαι τοῦ Ἐλαίου, ὥστε εἶναι ὑποκάτω τοῦ Ἐλαίου τὸν Οἶνον πάντοτε καὶ μὴ ἐκκαίεσθαι τό Ἐλαιον ...Κόρου, λίτρας β', Τερεβίνθης λίτρας στ',... Λιβάνου, λίτρας ε'... .Βαλσαμελαίου, ὅσον δίδωσιν ἡ εὐπορία, ἐν ᾧ καὶ Μόσχου ἐξάγια β'»⁶⁰.

Στούς παραπάνω καταλόγους προστίθεται καὶ ἕτερος, ὁ ὁποῖος ἐγγράφη κατὰ τὴν ιζ' ἑκατονταετηρίδα καὶ εὐρίσκεται σέ χειρόγραφη μορφή (ὑπ' ἀριθμ. 328) στή Συνοδική Βιβλιοθήκη τῆς Μόσχας. Κατά

57. PG 3, στ. 477.

58. Ὁ κατάλογος αὐτός περιλαμβάνεται στὸν περγαμηνὸ καὶ μεγαλογράμματο κώδικα, ὁ ὁποῖος ἀπόκειται στή Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός ὡς «Βαρβεριανὸς κώδιξ» ἑλληνικὸς ὑπ' ἀριθμ. 336. Π. Μενεβίσογλου, *Τὸ Ἅγιον Μύρον*, ἔ. ἀ., σ. 33.

59. J. Goar, *Euchologion sive rituale Graecorum*, Graz 1960, σ. 510. Π. Μενεβίσογλου, *Ἅγιον Μύρον*, ἔ. ἀ., σ. 34.

60. Εὐχολόγιον τό Μέγα, σ. 118. Π. Μενεβίσογλου, *Τὸ Ἅγιον Μύρον*, ἔ. ἀ., σ. 35.

τή διάταξη αυτή στό ξλαιο, ἐκτός τοῦ οἴνου, προστίθενται 49 εἶδη, πρὸς ἔψηση καὶ παρασκευὴ τοῦ Ἁγίου Μύρου. Ὁ κατάλογος αὐτός ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Τὰ δέ εἶδη εἰσὶ ταῦτα: τῆς α΄ ἐψήσεως: φύλλα λίτρων α΄, δαφνόφυλλα α΄, κόρος, ἥτοι κόστος λίτρων α΄,... Τῆς τετάρτης ἐψήσεως εἰσὶ ταῦτα: λίβανον λίτρας β΄ καὶ μισήν, λάδανον λίτρας α΄ καὶ μισήν, μαστίχιον λίτρας α΄,...»⁶¹.

5. Θυμίαμα

Τό θυμίαμα εἶναι σέ χρῆση στή δημόσια καὶ ιδιωτικὴ λατρεία ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια μέχρι σήμερα σέ ὅλους σχεδὸν τοὺς λαούς, τίς θρησκείες καὶ τοὺς πολιτισμούς. Ἀρχικά φαίνεται νὰ εἶχε ἀποτροπαϊκὸ χαρακτήρα. Ἐπιστεύετο ὅτι ὁ καπνὸς τοῦ θυμιάματος ἀπεδίωκε τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ ἀπέτρεπε γενικά τὸ κακό. Ἀργότερα ἀπέκτησε συμβολικὴ σημασία. Συμβολίζει, μεταξύ ἄλλων καὶ τίς προσευχὲς τῶν πιστῶν, σύμφωνα καὶ μέ τὸν ΡΜ΄ (ΡΜΑ΄) 140ὸν Ψαλμόν:

«Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν Σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή»⁶².

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀναφέρεται ρητὰ ἡ χρῆση τοῦ θυμιάματος, τὸ λίβανι καὶ ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ θυμιάματος. Εἰδικότερα ὀρίζονται σχετικὰ μέ τὸ θυμίαμα τὰ ἑξῆς:

«Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν. Λάβε σεαυτῷ ἡδύσματα, στακτήν, ὄνυχα, χαλβάνην ἡδυσμίου καὶ λίβανον διαφανῆ, ἴσον ἴσῳ ἔσται. Καὶ ποιήσουσιν ἐν αὐτῷ θυμίαμα, μυρεψικόν ἔργον μυρεψοῦ, μεμιγμένον, καθρόν, ἔργον ἁγίον. Καὶ συγκόψεις ἐκ τούτων λεπτόν καὶ θήσεις ἀπέναντι τῶν μαρτυρίων ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὅθεν γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖθεν. Ἅγιον τῶν Ἁγίων ἔσται ὑμῖν. Θυμίαμα κατὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην οὐ ποιήσετε ὑμῖν ἑαυτοῖς. Ἁγίασμα ἔσται ὑμῖν Κυρίῳ. Ὅς ἂν ποιήσῃ ὡσαύτως, ὥστε ὁσφραίνεσθαι ἐν αὐτῷ, ἀπολεῖται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ»⁶³.

Καὶ παρακάτω παραγγέλει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Μωϋσῆν:

61. Μ. Γεδεών, *Περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Μύρου κατασκευῆς καὶ εὐλογίας γνώσεις χρησιμοὶ τοῖς πιστοῖς*, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολις 1912, σ. 100-102.

62. Ψαλμός ΡΜ΄ (ΡΜΑ΄) 140, στίχ. 2.

63. Ἐξοδ. Λ΄, 34-38.

«Καί τό ἔλαιον τῆς χρίσεως καί τό θυμίαμα τῆς συνθέσεως τοῦ ἁγίου. Κατά πάντα, ὅσα ἐγώ ἐνετειλάμην σοι, ποιήσουσι»⁶⁴.

Καί ἀλλαχοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρεται:

«Ἐάν δέ ψυχὴ προσφέρῃ δῶρον θυσίαν τῷ Κυρίῳ, σεμίδαλις ἔσται τό δῶρον αὐτοῦ καί ἐπιχέει ἐπ’ αὐτό ἔλαιον καί ἐπιθήσει ἐπ’ αὐτό λίβανον. Θυσία ἐστί. Καί οἶσει πρὸς τοὺς ἱερεῖς καί δραξάμενος ἀπ’ αὐτῆς πλήρῃ τὴν δράκα ἀπὸ τῆς σεμιδάλεως σύν τῷ ἐλαίῳ καί πάντα τὸν λίβανον αὐτῆς καί ἐπιθήσει ὁ ἱερεὺς τό μνημόσυνον αὐτῆς ἐπὶ τό θυσιαστήριον. Θυσία, ὁσμή εὐωδίας τῷ Κυρίῳ»⁶⁵.

Ἀκόμη ἀναφέρονται σέ ἄλλο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰ ἑξῆς:

«Καί ἐξ αὐτῶν (τῶν Λευιτῶν) καθιστάμενοι ἐπὶ τὰ σκεύη καί ἐπὶ πάντα τὰ σκεύη τὰ ἅγια καί ἐπὶ σεμιδάλεως, τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου, τοῦ λιβανωτοῦ καί τῶν ἀρωμάτων».

Στὴν Καινὴ Διαθήκη ἀναφέρονται σχετικὰ μέ τὸν λίβανον, μεταξὺ ἄλλων καί τὰ ἑξῆς:

«Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα»⁶⁶ γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν νεογέννητο Χριστό. Ἦλθαν στὴν Βηθλεέμ «καί ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τό παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ καί πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ καί ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσόν καί λίβανον καί σμύρναν»⁶⁷.

Στὴν Ὁρθόδοξο Καθολικὴ Ἐκκλησία γίνεται εὐρύτατη χρῆση τοῦ θυμιάματος σέ ὅλες σχεδόν τίς Ἱερές Ἀκολουθίες καί Τελετές. Ἀπὸ τό Τυπικόν τῆς Ἐκκλησίας προβλέπεται πότε, ποῖος, τί καί ὑπὸ ποίας περιστάσεις καί συνθήκας ὀφείλει νὰ θυμιάσει.

Ἐπίσης τό θυμίαμα χρησιμοποιεῖται εὐρέως στὴν ἰδιωτικὴ λατρεία. Σχεδόν σέ κάθε χριστιανικὴ οἰκία ὑπάρχει καί ἀπὸ ἓνα θυμιατήριον, τό ὁποῖο χρησιμοποιεῖται σέ ὀρισμένες περιπτώσεις. Εἶναι συνήθης τακτικὴ, ἐπισκέπτες ἐξωκκλησίων, ἀφοῦ ἀνάψουν ἓνα κεράκι νὰ θυμιατίζουν τὸν ναόν καί τίς εἰκόνες, οἱ ὁποῖες εὐρίσκονται ἐντὸς αὐτοῦ.

64. Ἑξοδ. ΛΑ', 11.

65. Λευϊτικόν Β', 1-2.

66. Ματθ. 2, 1.

67. Ματθ. 2, 10-11.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ΜΑΣΤΙΧΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Ἡ Πιστακία ἢ λεντίσκος, ποικιλία Χία (*Pistacia lentiscus*, var. Chia), εἶναι θάμνος ἀειθαλῆς ἢ δένδρο χαμηλό, τό ὁποῖο ἀνήκει στήν οἰκογένεια «Ἀνακαρδιίδες» (*Anacardiaceae*). Εἶναι ποικιλία σχίνου, ἀπό τήν ὁποία ἐξάγεται ἡ γνωστή ἀρωματική μαστίχα τῆς Χίου.

Τό μαστιχόδενδρο καί ἡ μαστίχα τῆς Χίου εἶναι γνωστά ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Πολλοί ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅπως: ὁ Θεόφραστος, ὁ Διοσκουρίδης ὁ Πεδάνιος ἢ Ἀναζαρβεύς, ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ Κλαύδιος Γαληνός, ὁ Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός καί ἄλλοι ἀναφέρονται στή μαστίχα καί τίς φαρμακευτικές τῆς ιδιότητες. Σέ ὅλες τίς χῶρες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς μασοῦσαν καί ἐξακολουθοῦν νά μασοῦν –ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον οἱ γυναῖκες– μαστίχα, γιά τόν ἀρωματισμό τοῦ στόματος καί τή λεύκανση τῶν ὁδόντων. Ἡ μαστίχα χρησιμοποιεῖται ἐπίσης στήν ἀρτοποιία, τή ζαχαροπλαστική, τήν ποτοποιία, τήν ἀρωματοποιία, τήν κοσμητική, καθώς καί στήν παραγωγή βερνικιῶν.

Ἡ μαστίχα χρησιμοποιεῖται ἀκόμη στή θεραπευτική, τή ζωγραφική καί τή λατρεία τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μελέτη αὕτη ἀναφέρεται στή χρήση τῆς μαστίχας τῆς Χίου στή ζωγραφική καί τή χριστιανική λατρεία. Εἰδικότερα:

Α) ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Στήν ἐγκαυστική ζωγραφική, ὡς συνδετική ὕλη τῶν χρωστικῶν οὐσιῶν, χρησιμοποιεῖται ὁ λιωμένος κηρός μέλισσας, ἀναμειγμένος μέ μαστίχα (κηρομάστιχος ἢ κηρομαστίχη). Περίφημες εἶναι οἱ προσωπογραφίες τοῦ Φαγιούμ (Αἴγυπτος, 1ος αἰ. π.Χ. - 4ος αἰ. μ.Χ.), καθώς καί εἰκόνες τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων (εἰκόνες Μονῆς Σινᾶ καί ἀλλαχοῦ, τοῦ 5ου-6ου αἰ.), πού ἔχουν γίνει σύμφωνα μέ τή μέθοδο αὕτη. Ἐπίσης ἡ μαστίχα χρησιμοποιεῖται στήν παρασκευή βερνικιῶν, γιά τό στίλβωμα τῶν ξύλινων φορητῶν εἰκόνων, γιά τή συντήρηση παλαιῶν εἰκόνων κ.λπ.

Β) ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Κατά τήν τελετή τῶν Ἐγκαινίων τῶν ναῶν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιεῖται «κηρομάστιχος» ἢ «κηρομα-

στήχη», ἥτοι μείγμα κηροῦ μέλισσας καί μαστίχας, διά τήν κάλυψη τοῦ λαρνακιδίου τῶν «Ἁγίων Λειψάνων», τά ὅποια κατατίθενται κάτω ἀπό τήν πλάκα τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ἐπίσης μέ μείγμα κηρο-μαστίχης στερεώνονται τά Ἅγια Λείψανα στή γωνία τοῦ Ἀντιμυνίου, κατά τόν καθαγιασμό αὐτοῦ. Μέ τό ἴδιο μείγμα συνηθίζεται νά διαγράφονται σταυροί ὑπό τοῦ Ἀρχιερέως σέ διάφορα σημεία τοῦ ἐγκαινιζομένου χριστιανικοῦ ναοῦ (ἀποτροπαϊκός χαρακτήρας). Ἐπίσης ἡ μαστίχα Χίου χρησιμοποιεῖται ὡς βασική ὕλη, ἡ ὅποια ἀναμειγνύεται μέ ἄλλες ἀρωματικές οὐσίες, γιά τήν παρασκευή τόσο τοῦ Ἁγίου Μύρου (Οἴκουμενικόν Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως - Μεγάλη Πέμπτη), ὅσον καί τοῦ θυμιάματος, ἀπαραίτητου κατά τήν τέλεση τῶν διαφόρων Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καί τῆς ιδιωτικῆς λατρείας.

ΠΗΓΕΣ - ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Aichele D. - Golte-Bechtle M., *Das neue «Was blueht dem da», Wildwachsende Bluetenpflanzen Mitteleuropas*, Verlag Kosmos, Stuttgart 1997.
- Baumann H., *Die griechische Pflanzenwelt in Mythos, Kunst und Literatur*, Muenchen 1999.
- ΒΕΠΕΣ: Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ἔκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι.
- Βολανάκης Ἱ. Ἠλ., *Τά παλαιοχριστιανικά βαπτιστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1976.
- Βολανάκης Ἱ. Ἠλ., Πρόληψη καί θεραπεία ἀσθενειῶν μέ βότανα στό Ἀποδούλου Ἀμαρίου Ρεθύμνης Κρήτης. Πρακτικά Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου: «Λαϊκή Ἱατρική», Ρέθυμνον 8-10/12/2000 (Ρέθυμνον 2003), σ. 49-83.
- Βολανάκης Ἱ. Ἠλ., Φαρμακευτικά καί ἀρωματικά φυτά στόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμο. Πρακτικά Συνεδρίου: «Ἀρχαία ἑλληνική τεχνολογία καί τεχνική ἀπό τήν προϊστορική μέχρι τήν ἑλληνιστική περίοδο, μέ ἔμφαση στήν προϊστορική ἐποχή», Ohlstadt/Oberbayern, Deutschland: 21-23/3/2003 (Weisheim 2004), σ. 343-369.
- Βράνος Ι. Χ., *Θεωρία Ἀγιογραφίας*, Θεσσαλονίκη 1977.
- Μ. Γεδεών, *Περί τῆς τοῦ Ἁγίου Μύρου κατασκευῆς καί εὐλογίας γνώσεις χρήσιμοι τοῖς πιστοῖς*, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολις 1912.
- Διονύσιος ὁ ἐκ Φουρνᾶ. *Ἑρμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς Τέχνης*, ἔκδοσις Ἀθ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Πετροῦπολις 1909.
- Διοσκουρίδης, *Περί ὕλης ἱατρικῆς*, βιβλία πέντε, ἔκδοσις Μ. Wellmann, τ. Ι-ΙΙΙ (Hildesheim 1999).

- Διοσκουρίδης, *Περί ἀπλῶν φαρμάκων*, βιβλία δύο, ἔκδοσις M. Wellmann, τ. ΠΙ (Hildesheim 1999), 149-326.
- Εὐχολόγιον τό Μέγα, Εὐχολόγιον τό Μέγα, τῆς κατὰ Ἀνατολάς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, περιέχον τὰς τῶν ἑπτὰ μυστηρίων Ἀκολουθίας. Ἐκδοτικός οἶκος «Ἀστήρ», Ἀθῆναι 1980.
- Goar J., *Euchologion sive rituale Graecorum*, Graz 1960.
- Jahn R.- Schoenfelder P., *Exkursionsflora fuer Kreta*, Stuttgart 1995.
- Ζερβός Σπ., (ἐπιμέλεια), *Εὐχολόγιον τό Μέγα, τῆς κατὰ Ἀνατολάς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, Βενετία 1862-Ἀθῆναι 1980. Ἐκδοτικός Οἶκος «Ἀστήρ», Παπαδημητρίου.
- Λαγγῆς Μ., *Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1975.
- Μπαλάνος Δ., *Πατρολογία*, Ἀθῆναι 1930.
- Στεφανίδης Β., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, Ἀθῆναι 1959.
- Σωτηρίου Γ., *Ὁδηγός τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν*, Ἀθῆναι 1931.
- Χριστόπουλος Γ., *Φυτολογία*, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 2006.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΤΣΑΠΗ

Ο ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΡΟΔΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ*

Σ τήν ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς ἐπαρχίας τῆς Ρόδου σημαίνουσα θέση κατέχει ἡ ἵδρυση καί ἡ λειτουργία μοναστηριῶν. Ἡ σύμπτυξη ἱερῶν καθιδρυμάτων, ὅπου οἱ «ποθοῦντες τὸν τῆς ἀσκήσεως δρόμον» ἀγωνίζονται γιὰ τὴ θέωση, δέν χωρίζει τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας σέ τάξεις, ἀλλὰ δηλώνει ὅτι οἱ μοναχοὶ διακρίνονται ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς, ὥστε νά ἔχουμε δύο ἰσότιμα εἶδη χαρισματικῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ ἡ ἐποχὴ μας, ἐποχὴ τῆς τεχνολογικῆς ἔκρηξης καί βιομηχανικῆς ἐπανάστασης, εἶναι πρακτικὴ καί οἱ ἄνθρωποι δυσκολεύονται νά ἐννοήσουν ὅτι ἡ φυγὴ τοῦ μοναχοῦ δέν σημαίνει ἄρνηση

* Τό ἐν λόγῳ ἄρθρο ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς διπλωματικῆς ἐργασίας μου στὸν κύκλο μεταπτυχιακῶν σπουδῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πού εἶχε τὸν τίτλο: «Ὁ μοναχισμὸς καί τὰ μοναστήρια τῆς Ρόδου» (1993) ὑπὸ τὴν καθοδήγηση καί ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητῆ π. Θεοδώρου Ζήση. Τοῦ ἐκφράζω τὴν βαθειὰ μου εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸν κόπο πού ἐπωμίσθηκε, γιὰ τὴν ὑπομονή καί τὴν ἀγάπη πού ἔδειξε καί γιὰ τίς συμβουλές καί τὴν ἐνθάρρυνση πού μοῦ ἔδειξε. Ἐκφράζω, ἐπίσης, τίς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸν τότε Πρωτοσύγκελλο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου καί νῦν Μητροπολίτη Λέρου, Καλύμνου καί Ἀστυπαλαίας κ.κ. Παῖσιο Ἀραβαντινὸ γιὰ τὴν πολύτιμη συνεργασία του στὴν μελέτη τοῦ κώδικα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ρόδου. Εὐγνωμοσύνη, ἐπίσης, ὀφείλω στοὺς ἀρχαιολόγους τῆς πρώην 4ης Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καί νῦν Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, κ.κ. Γιώργο Φιλοθέου καί Ἑλένη Παπαβασιλείου γιὰ τὸ πλούσιο ἀρχαιολογικὸ ὕλικό πού μοῦ ἔδωσαν, καθὼς καί στὴν συνάδελφο φιλόλογο Μαρία Σωτηράκη γιὰ τίς γλωσσικὲς καί ἐκφραστικὲς διορθώσεις τοῦ κειμένου. Τέλος, εὐχαριστῶ τοὺς κ.κ. Μαρία Κοκκίνη γιὰ τὴν βοήθειά της στὴν μετάφραση τοῦ ἰταλικοῦ κειμένου, Σπύρο Φουσέκη γιὰ τὴν μερικὴ φωτογράφιση καί τὸν Γιώργο Καραβέλατζη γιὰ τὴν σχεδίαση τοῦ χάρτη.

ση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μέ τούς ἀνθρώπους, ἀλλά ἔνταξη τῶν σχέσεων αὐτῶν στήν κοινωνία μέ τόν Θεό, εἶναι ἴσως περισσότερο κατανοητή ἢ προσφορά τῶν μοναστηριῶν στήν ἐθνική ἱστορία καί τήν πολιτιστική μας κληρονομιά.

Συγκεκριμένα, ἡ ἀντιγραφή κειμένων ἀρχαίων κλασσικῶν καί Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διαφύλαξη πολύτιμων χειρογράφων, ἡ συμβολή στούς ἐθνικούς ἀγῶνες καί ἡ διατήρηση τῆς παιδείας σέ δύσκολες ὥρες ἀποτελοῦν τήν πνευματική καί κοινωνική προσφορά τῶν μοναστηριῶν πού δέν εἶναι θεμιτό νά παραβλέπεται. Στήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, στά μοναστήρια διατηρήθηκε ἄσβεστη ἡ φλόγα τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως καί τῆς ἐθνικῆς συνείδησης καί ἐτοιμάστηκε ἡ ἀποτίναξη τοῦ βαρβαρικοῦ ζυγοῦ. Μοναχοί ὑπῆρξαν οἱ περισσότεροι διδάσκαλοι τοῦ Γένους, μοναχοί πρωτοστάτησαν σέ ἐπαναστατικά κινήματα, μοναχοί περιέθαλπαν καί χόρταιναν τούς ἀγωνιστές. Τά ὁδοιπορικά καί οἱ ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις περιηγητῶν κατά τά μαῦρα χρόνια τῆς δουλείας δείχνουν τήν προσφορά τῶν μοναστηριῶν καί τήν συμπαράσταση τῶν καλογέρων στούς καταπιεσμένους ραγιάδες.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἡ διαμόρφωση μοναχικῶν συστημάτων καί ἡ ἵδρυση μονῶν ἀποτελέσαν ἀντικείμενο μελέτης πολλῶν στά Θεολογικά μας Γράμματα. Παρόλο πού δημοσιεύθηκαν στό παρελθόν μερικές ἀξιοπρόσεκτες σχετικές μελέτες, ὅμως ὁ Ροδιακός Μοναχισμός ἐξακολουθεῖ νά ἀποτελεῖ μιά ἱστορική περιοχή ἐλάχιστα ἐρευνημένη καί γνωστή. Αὐτό ὀφείλεται κατά κύριο λόγο στό γεγονός πώς οἱ ἱστορικές πληροφορίες πού ὑπάρχουν, εἶναι πολύ λίγες, ἀλλά καί αὐτές ἔμειναν χωρίς ἱστορική ἐπεξεργασία. Σάν συνέπεια τῶν ἀνωτέρω εἶναι τά μεγάλα κενά πού παρουσιάζει ἡ ἱστορία τοῦ Μοναχισμοῦ στό νησί τῆς Ρόδου. Ἐνα τέτοιο κενό παρατηρεῖται ιδιαίτερα στούς πρωτοβυζαντινούς χρόνους, γι' αὐτό πιστεύεται ὅτι ἄρχισε τόν 9ο αἰῶνα. Αἰσθητή εἶναι, λοιπόν, ἡ ἔλλειψη ἑνός συνθετικοῦ ἔργου πού νά ἀναφέρεται στίς ποικίλες πτυχές καί μορφές τῆς μοναχικῆς ἀσκήσεως καί τῆς μοναστικῆς ζωῆς, θέμα τό ὁποῖο θά προσπαθήσουμε νά ἀναλύσουμε στήν ἐν λόγω μελέτη.

Σχετικά μέ τήν διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στά νησιά τοῦ Αἰγαίου δέν ὑπάρχει καμμιά ἐξακριβωμένη ἱστορική πηγή. Στήν Καινή Διαθήκη γίνεται ἀναφορά ὀρισμένων νησιῶν (Χίου, Σάμου, Κῶ, Ρόδου καί Πάτμου), γεγονός πού ἀποτελεῖ ὅμως ἀνεπαρκή στήριξη

τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ Ἀπ. Παῦλος ἔγινε ὁ εἰσηγητὴς τῆς νέας θρησκείας στὰ νησιά. Οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μαρτυροῦν σχετικά μέ τὴν Ρόδο: «Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντες ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ, τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ρόδον, κάκεῖθεν εἰς Πάταρα». Σέ αὐτό τό χωρίο δέν ἔχουμε μαρτυρία οὔτε γιά κήρυγμα οὔτε γιά ἴδρυση ἐκκλησίας καί «καταστάσεως» πρεσβυτέρων ἀπὸ τὸν Ἀπ. Παῦλο.

Ἡ γεωγραφικὴ ὁμως θέση τῶν νησιῶν, τὰ ὁποῖα ἀνέκαθεν διέθεταν ἀξιόλογους ἐμπορικοὺς λιμένας, εὐρισκόμενα μεταξύ τῆς Μ. Ἀσίας καί Κρήτης, περιοχὲς πού πολὺ νωρὶς διαδόθηκε ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὸν Παῦλο κατὰ τὴν γ' καί δ' περιοδεία του, συνετέλεσαν ἀσφαλῶς στὴν διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ σέ αὐτές τίς περιοχὲς στὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνα. Ἐξάλλου, ὁ Λουδοβίκος Ρός, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν πραγμάτων στὴν Ἑλλάδα, ἔφορος ἀρχαιοτήτων ἐπὶ Ὁθωνος, ἀπὸ τίς περιηγήσεις του στὰ νησιά ἀναφέρει ὅτι πρὸ τῶν διωγμῶν ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν διαδεδομένος στίς νότιες Σποράδες καί ἀκόμα ὅτι στὴ Λέρο, Ἀστυπάλαια, Κῶ, Ρόδο καί Κάρπαθο βρῆκε τό χριστόγραμμα σέ πάρα πολλοὺς ναοὺς. Ἐπίσης, ὁ ναυτικὸς ροδιακὸς νόμος (de jactu) ὀρίζει ὅτι πρέπει οἱ ναυτιλόμενοι νὰ δίνουν τὸν Εὐαγγελικὸ ὄρκο (1ος αἰ. μ. Χ.).

Πότε εἰσήχθη ὁ μοναχισμὸς στὴν Ρόδο δέν γνωρίζουμε, ὅπως προαναφέρθηκε. Μᾶς λείπουν σχετικὲς γραπτὲς μαρτυρίες. Ὅμως, ἐφόσον ὁ κοινοβιακὸς μοναχισμὸς ἀπαντᾷ στὸν μικρασιατικὸ χῶρο καί στὴν πρωτεύουσα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ τό τέλος τοῦ 4ου αἰ. καί στὴν κυρίως Ἑλλάδα ὑπάρχουν τὸν 5ο αἰῶνα μοναστήρια (Δαφνίου, Καισαριανῆς) θὰ ἦταν ἀδιανόητο στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου, ὅπως ἡ Ρόδος, πού ἀποτελοῦσαν γέφυρα καί ἐνδιάμεσους σταθμοὺς ἀνέκαθεν γιά ὅλες τίς ἐκδηλώσεις, νὰ μὴν εἶχε ἐμφανισθεῖ ὁ ὁργανωμένος μοναχισμὸς τὸν 5ο αἰῶνα. Ἐξάλλου ἡ Ρόδος εἶναι κατάσπαρτη ἀπὸ τὰ λείψανα παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν. Ἀσφαλῶς πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἀνῆκαν σέ παλαιοχριστιανικὲς μονὲς πού ὁμως δέν ἔχουν ἐρευνηθεῖ. Ὑπάρχουν κάποιες ἐνδείξεις ὅτι μερικὰ παλαιοχριστιανικὰ λείψανα ἀνήκουν σέ καθολικὰ μονῶν. Τέτοιες ἐνδείξεις παρουσιάζουν: ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ στό Πλημμύρι, ἡ Ἁγία Βαρβάρα Μεσαναγροῦ, ὁ Ἅγιος Γεώργιος (Χουρμαλί) στὴν Μεσαιωνικὴ Πόλη.

Τό ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς διαδόθηκε πρῶτα στὴ Ρόδο φαίνεται, ἐπίσης, ἀπὸ τίς μαρμάρινες κολυμβήθρες βαπτιστηρίων (βασιλική

Ἀγίας Εἰρήνης στή Λαχανιά, βασιλική Μεσαναγροῦ, βασιλική Πλημμυρίου) καί ἀπό ἐπιγραφές τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄν προσθέσουμε στά παραπάνω καί τήν ἄποψη ὅτι στήν Μονόλιθο στήν θέση «Φοῦρνοι», κατά τούς διωγμούς τῶν χριστιανῶν Ροδίων ιδρύθηκαν μικροί συνοικισμοί μέ ναούς καί κατακόμβες, ὅπου ἐθάπτοντο οἱ χριστιανοί, καθώς καί τήν λατρεία τῶν πρώτων Ἀγίων τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως ὁ Ἅγιος Σύλλας (Σουλᾶς) καί ὁ Ἅγιος Φωκᾶς, βεβαιώνεται ἡ πρώιμη ἀκμή τοῦ χριστιανισμοῦ στή Ρόδο.

Μέ τήν ἐπικράτηση τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ἀρχαῖοι ναοί μετατρέπονται σέ χριστιανικούς. Ἔτσι τήν λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἰαλυσό διαδέχεται ἡ λατρεία τῆς Παναγίας πού ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο σέ ὅλη τή μεσαιωνική περίοδο μέ τόν παλαιοχριστιανικό καί ἔπειτα βυζαντινό ναό της πού ἔγινε κατόπιν ἵπποτικός καί πάλι ὀρθόδοξος σήμερα στό λόφο τοῦ Φιλερήμου. Τή λατρεία τῆς Λινδίας Ἀθηνᾶς διαδέχθηκε ἡ λατρεία τῆς Παναγίας, ἡ βυζαντινή ἐκκλησία τῆς ὁποίας σώζεται μέχρι σήμερα. Τή θέση τοῦ Ἥλιου καί τοῦ Ἀπόλλωνα πῆρε ὁ Προφήτης Ἡλίας στό βουνό ἀνάμεσα στά χωριά Σάλακο καί Ἀπόλλωνα καί ἔχει εἰκόνα ὁμοία μέ τό φτερωτό ἄρμα τοῦ Ἥλιου. Στόν ναό τοῦ Ἀταβύριου Δία χτίστηκε ὁ ναός τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου, καθώς καί κάτω στό «Ἀρταμίτιον» μέ τήν ἐπωνυμία «Ἄης Γιάννης Ἀρταμίτης». Ἐνας διωγμός ἀρχίζει καί ἐδῶ, ὅπως σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα, ἐναντία στήν ἀρχαία θρησκεία καί, ὅσα ἱερά δέν ἔγιναν χριστιανικοί ναοί, καταστράφηκαν. Ἡ Λίνδος ἔχασε τήν προστάτιδά της «Λινδία Ἀθηνά» πού τόση φήμη εἶχε στήν ἀρχαιότητα καί δέχθηκε τόσους ἐπισκέπτες μέ πλούσια δῶρα. Ἡ λατρεία της κράτησε μέχρι τόν 4ο αἰ. μ.Χ. Δέν ἔχασαν ὁμως τόν θρησκευτικό τους ζήλο οἱ Λίνδιοι, ἀπλούστατα τόν προσάρμοσαν στή νέα θρησκεία, ὅπως δείχνει ἡ παράδοση γιά τόν Ἀπ. Παῦλο καί ἡ λατρεία τῆς Παναγίας πού κάνει τήν Λίνδο νέο θρησκευτικό κέντρο.

Μαρτυρίες γιά τήν ὑπαρξη ὀργανωμένης ἐκκλησίας ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., ἔχουμε ἀπό τόν βίο ἀφ' ἑνός μέν τοῦ Ἀγίου Κλήμεντος, Ἐπισκόπου Ἀγκύρας, πού μαρτύρησε ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (284-305). Ὅταν ὁ Κλήμης ὁ Ἀγκυρας καί ὁ Ἀγαθάγγελος μεταφέρονταν στή Ρώμη καί τό πλοῖο τους πέρασε ἀπό τήν Ρόδο, οἱ χριστιανοί μέ τόν Ἐπίσκοπο Φωτεινό παρακάλεσαν τόν δεσμοφύλακα νά ἐλευθερώσουν ἀπό τά δεσμά τούς Ἀγίους καί νά τούς ἀφήσουν νά βγοῦν, γιά νά προσευχηθοῦν μαζί τους στήν ἐκκλησία.

Πράγματι τούς επέτρεψαν καί ἔκαμε τότε ὁ Κλήμης λειτουργία, ἐπειδὴ ὅμως μαζεύτηκε πολὺς κόσμος νὰ πάρει τὴν εὐλογία τους, φοβήθηκαν οἱ δεσμοφύλακες καὶ τούς ἔβαλαν στό πλοῖο μὴ τυχόν γίνει καμμιά ταραχή. Ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Ἀγίου Πορφυρίου, ἐπισκόπου Γάζης, ὁ ὁποῖος κατευθυνόμενος στὴν Κωνσταντινούπολη (401 μ.Χ.), πέρασε ἀπὸ τὴν Ρόδο, ὅπου συναντήθηκε μὲ τὸν διορατικό Προκόπιο. Φαίνεται ἀπὸ τὸ παρὸν κείμενο ὅτι ὑπῆρχε ὀργανωμένη ἐκκλησία στὴν Ρόδο μὲ Ἐπίσκοπο τὸν Φωτεινό.

Ἄλλοι Ἐπίσκοποι τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἀναφέρονται ὁ Εὐφρόσυνος πού ἔλαβε μέρος στὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας (325), ὁ ὁποῖος κατεδίκασε τίς πρώτες χριστιανικὲς αἵρέσεις, τῶν Ἀρειανῶν, τῶν Σεβηριανῶν καὶ τῶν Πελαγιανῶν, ὁ Ἑλλάνικος στὴν Γ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο τῆς Ἐφέσου (431), ὁ Ἰωάννης στὴν Δ' Οἰκουμενικὴ σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος (451), ὁ Θεοδόσιος στὴν Ε' στὴν Κωνσταντινούπολη (553), ὁ Ἰσίδωρος στὴν ΣΤ' (880-881), ὁ Λέων στὴν Ζ' (786-787) στὴν Νίκαια. Ἡ παρουσία, λοιπόν, Ἐπισκόπων ἀπὸ τὴ Ρόδο στίς συνόδους εἶναι μία ἐπιβεβαίωση ὅτι ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰῶνα καὶ πρὶν ὑπῆρχε πλήρης ὀργάνωση ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως στὴν Ἐκκλησία τῆς Ρόδου.

Ἡ Ρόδος μέσα στό βυζαντινὸ κράτος ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ πέρα εἶναι πιά χριστιανικὴ. Σάν πρωτεύουσα τῆς Ἐπαρχίας τῶν Νήσων (Συνέκδημος Ἱεροκλέους) ἔγινε καὶ «Μητρόπολις τῶν Κυκλάδων». Ὅσον ἀφορᾷ «εἰς τὴν τάξιν» ὁ μητροπολιτικός θρόνος τῆς Ρόδου εἶχε μία σειρά ἀνάλογη μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ μὲ τὴν ἱστορικὴ σημασία στίς διαφορὲς περιστάσεις.

Μὲ τὴν ἵπποτικὴ κατάληψη τοῦ 1309 ὁ Πάπας παραχώρησε στό Τάγμα τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν δικαιοδοσία γιὰ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρόδου δὲν ἀνήκει πιά στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, στό διάστημά της αὐτὸ ἔγινε ἔδρα λατινικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μὲ ἐπισκοπὲς στὰ μικρότερα νησιά. Παράλληλα ὅμως ὑπῆρχαν καὶ Ἕλληνες Μητροπολίτες σὲ ὀρισμένα διαστήματα, ὅχι πάντα. Τὴ Μητροπολιτικὴ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου τὴν πῆραν οἱ Λατίνοι καὶ τὴν ἔκαμαν Ἀρχιεπισκοπὴ, καθὼς καὶ τὸ διπλανὸ οἶκημα τοῦ Ἑλλήνα Μητροπολίτη. Αὐτοὶ κανόνιζαν τίς ἐκκλησιαστικὲς περιουσίες, ἐκλογὴ ἱερέων, ἡγουμένων, μοναχῶν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴ

Μονή τοῦ Ἀγίου Νικολάου στό νησάκι Ἀρχαγγέλου (1451-1453). Τό ἴδιο ἐξάλλου γινόταν σέ ὅλα τά φραγκοκρατούμενα νησιά (Κύπρο, Κρήτη, Κυκλάδες). Ἐπίσης, θά πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι τόν 14ο αἰ. παρασύρθηκαν οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Ρόδου καί θεώρησαν ὡς αἵρετική τήν διδασκαλία τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης πού εἶχε ιδρύσει τή δογματική βάση τῶν Ἡσυχαστῶν μοναχῶν καί ἐπολέμησε τόν φιλολατίνο Βαρλαάμ καί τόν Νικηφόρο Γρηγορά, ἀντίθετο τῶν Ἡσυχαστῶν (1341). Μέ τούς Ἡσυχαστές ἦταν καί ὁ Πατριάρχης Ἰσίδωρος καί ἐχειροτόνησε τόν Παλαμᾶ Μητροπολίτη, πρᾶγμα πού ἀπαιτοῦσε καί ὁ Αὐτοκράτορας Ἰωάννης Καντακουζηνός. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρόδου ἀναθεμάτισε τόν Παλαμᾶ, ἄν καί ὁ Μητροπολίτης Ρόδου ἦταν Παλαμίτης. Το ἴδιο ἔκαμαν ἡ ἐκκλησία τῆς Κύπρου καί ἄλλες, ὅπως λέει ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς: *«περιφανεῖ παραπεμπόντων ἀναθέματι Παλαμᾶν ὁμοῦ καί Ἰσίδωρον καί ὅσοι ὁμόφρονες... ἐκ τῶν Κυπρίων ὁμοῦ καί Ροδίων καί Ὀρθοδόξων προσοίκων»*.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐξακολουθοῦσε νά χειροτονεῖ Μητροπολίτες τῆς Ρόδου στά χρόνια αὐτά, δέν μπορούσαν ὅμως νά πηγαίνουν στήν ἔδρα τους καί ἔμειναν στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπως φαίνεται ἀπό τόν Μητροπολίτη Ἰωάννη Δ' (1450-1455) *«τῆς Μητροπόλεως Ρόδου γνησίου ἀμοιρούσης ἀρχιερέως ἐρημία τοῦ κωλύοντος»*, λέει σχετικό πατριαρχικό ἔγγραφο, χειροτονήθηκε νέος «Μητροπολίτης Ρόδου καί Κυκλάδων» (1457). Εἶναι ὁ Νεῖλος Διασορινός πού ἔμεινε ὡς τό 1369. Ἀπό τό ἔτος αὐτό τό Πατριαρχεῖο ἔδινε *«κατ' ἐπίδοσιν»* τή Μητρόπολη τῆς Ρόδου σέ ἄλλους Μητροπολίτες, στόν Σίδης, Ἐξαρχο Παμφυλίας, Μύρων (1369-1371), Σταυροπόλεως καί Καρίας, ὁ ὁποῖος φαίνεται πῶς καταγόταν ἀπό τή Ρόδο (1387). Οἱ Μητροπολίτες αὐτοί ἐνεργοῦσαν ἀπό μακριά ὀρισμένες ἱεροπραξίες, χειροτονίες κ.λ.π., γιατί γίνονταν ἀταξίες μέ τήν ἐπέμβαση γειτονικῶν Μητροπόλεων, τῆς Κρήτης καί ἄλλων πόλεων.

Στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας (1433-1439) ὑπέγραψε τήν ἔνωση ὁ Ρόδου Ναθαναήλ, ἦταν ὅμως καί ὁ Λατίνος Ἀρχιεπίσκοπος Ρόδου Ἀνδρέας Χρυσοβέργης, Ἑλληνας τήν καταγωγή, γνωστός καί μέ τό ὄνομα Petra ἢ de Peta ἢ de Constantinople καί φαίνεται πῶς καταγόταν ἀπό τό Πέραν. Αὐτός δέν ἄφησε τόν Ναθαναήλ νά γυρίσει στήν ἔδρα του καί τότε ἔγιναν ταραχές ἀπό ἀνθενωτικούς τῆς Ρόδου ἐπὶ Μ. Μαγίστρου De Lastic. Φαίνεται ὅτι ἀργότερα τό 1452

πιθανόν και τό 1450 βρισκόταν στη Ρόδο και πέθανε στην Κωνσταντινούπολη τό 1455. Τότε ο Πατριάρχης Γεννάδιος διόρισε τόν Νεϊλο Γ' μέ άδεια του Μ. Μαγίστρου.

Τό 1471-1478 αναφέρεται Μητροπολίτης Ρόδου ο Μητροφάνης, αυτός πού έκαμε τή συμφωνία μέ τόν Άρχιεπίσκοπο Ούρβαλδίνι (1474) σύμφωνα μέ τίς οδηγίες του Βατικανού και έπαψαν οι φιλονικίες μέ τούς Λατίνους. Οι Όρθόδοξοι έμειναν ελεύθεροι στην τέλεση των ιεροπραξιών τους, είχαν τούς κληρικούς και τίς εκκλησίες τους μέ τή διαφορά ότι έπρεπε νά εκλέγεται ο Μητροπολίτης από τόν Μ. Μαγίστρο και ο εκλεγόμενος νά όρκίζεται πίστη στον Πάπα και νά τόν μνημονεύει στις τελετές. Έπιβλήθηκε δηλ. ο Ουνιτισμός. Η Έκκλησία της Ρόδου μέ τήν εγκατάσταση των Τούρκων απολαμβάνει τά παλαιά προνόμια, τά όποια παραχωρήθηκαν από τόν Μωάμεθ Β' στον Πατριάρχη Γεννάδιο. Πρώτος Μητροπολίτης τήν περίοδο αυτή εξέλέγη ο Εύθύμιος, φίλος των Ίπποτων, ο όποιος συμμετέχων σέ μία συνωμοσία προς δίωξη των Τούρκων, βρήκε οίκτρο θάνατο. Την εποχή αυτή ο Μητροπολίτης έχει τήν φήμη «*υπέρτιμος και έξαρχος πασών Κυκλάδων νήσων*».

Μία από τίς κρισιμότερες περιόδους της Ιστορίας της Ρόδου και γενικότερα της Δωδεκανήσου είναι ή Ίταλική κατοχή (1912-1944). Στην αρχή έδειξαν σεβασμό προς τήν τοπική Έκκλησία. Ο Ρόδου Βενιαμίν προσπαθώντας νά διατηρήσει άρμονικές σχέσεις μέ τίς αρχές κατοχής, κατηγορήθηκε στο Οίκουμενικό Πατριαρχείο γιά παράβαση καθήκοντος. Τό Πατριαρχείο δέν δέχθηκε τήν κατηγορία πλήν όμως τόν μετέθεσε στην Μητρόπολη Σηλυβρίας και μετά στην Μητρόπολη Φιλιππουπόλεως, στην όποία δέν πήγε λόγω των συνθηκών. Ως Ρόδου εξέλέγη ο αρχιγραμματεύς της συνόδου αρχιμανδρίτης Απόστολος (11-6-1913). Η πράξη του Πατριαρχείου θεωρήθηκε θίγουσα τήν Ίταλική κυβέρνηση πού άρνήθηκε νά επιτρέψει τήν εγκατάσταση του Αποστόλου στην Ρόδο. Τελικά ή τοποθέτησή του έγινε μετά από 10μηνο περίπου έντόνων άγώνων στο Πατριαρχείο (έπέμβαση του διερμηνέως της ρωσικής πρεσβείας Σεραφείμωφ και συνοδικής έπιτροπής).

Οι σχέσεις όμως Έκκλησίας και Ίταλών μετά από αυτά ώξύνθηκαν. Κατά τήν γιορτή των Θεοφανείων τό 1915 άπαγορεύθηκε από τούς Ίταλούς ή κατάδυση του Τιμίου Σταυρου στην Ρόδο. Ακολούθησαν τά γεγονότα του «*αίματηρου Πάσχα*» τό 1919. Ο Μητροπο-

λίτης Ρόδου εξορίζεται στην Πάτμο και έπειτα στην Κωνσταντινούπολη (26-9-1921). Έν τῷ μεταξύ ή φασιστική πολιτική πού έπικρατούσε στην Ίταλία, έγινε καταφανής στά νησιά. Έκπρόσωπος του φασιστικού πνεύματος στά Δωδεκάνησα υπήρξε ό Γενικός Διοικητής Mario Lago. Τήν εποχή αυτή ή Έκκλησία Δωδεκανήσου ήταν σχεδόν άκέφαλος: ό Ρόδου στην Κωνσταντινούπολη, ό Καρπάθου στό Καστελλόριζο, ό Κώου μόλις είχε πεθάνει. Μόνο ό Λέρου-Καλύμνου Απόστολος βρισκόταν στά Δωδεκάνησα. Λίγους μήνες μετά την Μικρασιατική καταστροφή δημιουργήθηκαν δυσάρεστες καταστάσεις για την έκκλησία της Δωδεκανήσου. Μέ την ανταλλαγή τῶν πληθυσμῶν από την Μ. Ασία έφθασαν στην Αθήνα πολλοί ιεράρχες. Τότε ή Έκκλησία της Ελλάδος εισηγήθηκε στό Πατριαρχείο τή διαίρεση τῶν μεγάλων έπαρχιῶν καί τίς νέες έδρες νά καταλάβουν οι άνωτέρω έμπερίστατοι ιεράρχες. Ό Πατριάρχης Γρηγόριος δέχθηκε την εισήγηση καί διά συνοδικής πράξεως της 5-2-1924 ή Μητρόπολη Ρόδου διχοτομήθηκε καί τοποθετήθηκε Μητροπολίτης ό Έφέσου Χρυσόστομος, άφου μετέθεσε τόν Απόστολο στην Μητρόπολη Βεροίας. Στίς ενέργειες αυτές του Πατριαρχείου άντέδρασε ή Ίταλική κυβέρνηση ως εξής: α) άρνήθηκε νά παραχωρήσει άδεια καθόδου στον νέο Μητροπολίτη, β) δέν άναγνώρισε τή διαίρεση της έπαρχίας Ρόδου καί δέν δέχθηκε καμμία μεταβολή στό έκκλησιαστικό καθεστώς της Δωδεκανήσου μέχρι της έπικυρώσεως της συνθήκης της Λωζάνης, γ) ως μόνο Μητροπολίτη Ρόδου άναγνώριζε τόν Απόστολο. Αναγκάστηκε έτσι τό Πατριαρχείο νά μεταθέσει τόν Χρυσόστομο στην Βέροια, τόν δέ Απόστολο νά αποκαταστήσει στην Ρόδο «*ως εύδοκίμως άρχιερατεύσαντα έν αυτή καί θεαρέστως ποιμάναντα τό έν αυτή λογικόν ποιμνιον*».

Ό Mario Lago ήθελε νά διατηρήσει τά προνόμια στην Δωδεκάνησο ως κυβέρνηση χριστιανική μέ τόν όρο οι Μητροπολίτες νά μήν έχουν έξάρτηση από μιά άρχή έξω από τό Κράτος (έννοούσε τό Πατριαρχείο). Έν τῷ μεταξύ στίς 5-10-1924 αποβιβάζεται στην Ρόδο ό Μητροπολίτης Απόστολος, στον όποιο μετά από λίγες μέρες στέλνει ό Lago τό υπ' άρ. 8949/5-10-1924 έγγραφό του πού υπογράμμισε ότι ή Έκκλησία Δωδεκανήσου δέν μπορεί πλέον νά έξαρτάται από καμμία έξωτερική έκκλησιαστική Αρχή. Μέ αυτό τό έγγραφο γίνεται πλέον φανερή ή θέση της Ίταλικής κυβέρνησης για την δημιουργία Αυτόκεφάλου Έκκλησίας Δωδεκανήσου. Διεξά-

γονται διαπραγματεύσεις μεταξύ Πατριαρχείου καί τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως μέχρι τά μέσα τοῦ 1929, ὅποτε καί γράφτηκε τό σχετικό Πρωτόκολλο καί ὁ Συνοδικός Τόμος.

Καί ἐνῶ τό θέμα φαινόταν ὅτι εἶχε λυθεῖ, δημιουργήθηκε νέα κατάσταση, ὅταν ὁ νέος Πατριάρχης Φώτιος Β΄ ἔκρινε σκόπιμο πρὶν τὴν ὑπογραφή τοῦ Τόμου, νά ἐρωτηθεῖ καί ὁ λαός μέ δημοψήφισμα. Τό γεγονός αὐτό ἐρέθισε τὴν Ἰταλική κυβέρνησι πού τό ἐθεώρησε ὡς πράξι ἐχθρική. Κατάργησε τὰ ἐν Δωδεκανήσῳ προνόμια, ἀπαγόρευσε κάθε ἀνάμειξη τοῦ Πατριαρχείου στὴν περιοχὴ καί χειροτονίες ἱερέων χωρὶς τὴν ἔγκριση τῆς Διοικήσεως. Ἡ κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας ἦταν κρισιμωτάτη καί συνεχίστηκε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ διοικητῆ De Vecchi. Κληρικοὶ διώκονται, καταργεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καί ἐπιβάλλεται ἡ ἐκμάθηση τῆς ἰταλικῆς γλώσσας, ἀπαγορεύονται δημόσιες ἐκκλησιαστικὲς τελετές, κ.ἄ. Μὲ τὴν πτώση τῆς Ἰταλίας (1943) ἀποκαταστάθηκαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Οἱ τέσσερις Μητροπόλεις τῆς Δωδεκανήσου τελοῦν σήμερα, ὅπως καί ἀνέκαθεν ὑπὸ τὴν ἄμεση δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ὅπως στά πολιτικὰ γεγονότα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς εἶναι λίγες οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τοὺς χρονογράφους γιὰ τίς ἐπαρχίες, τό ἴδιο γίνεται καί στὴν πνευματικὴ κίνησι. Αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι δέν ὑπῆρχε πνευματικὴ ζωὴ καί ὅτι ἡ ἐπαρχία καί μάλιστα ἡ Ρόδος μέ τὴν παλιά παράδοσι δέν εἶχε νά παρουσιάσει δημιουργικὰ πνεύματα.

Ὁ ἀσκητικὸς βίος εἰσῆλθη, λοιπόν, στὴν Ρόδο πολὺ νωρίς, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὸν βίο τοῦ Ἀγίου Πορφυρίου, Ἐπισκόπου Γάζης. Πρὶν ἐμφανισθεῖ ὁ ὀργανωμένος μοναχισμὸς τῶν κοινοβίων, προηγήθηκε σέ ὅλο τό Βυζάντιο μία περίοδος αὐστηροῦ ἀσκητισμοῦ. Ἡ ἔκτασι τῆς πρώτης ἀσκητικῆς περιόδου ποικίλλει κατὰ τόπους. Ἄλλοῦ κράτησε περισσότερο καί ἄλλοῦ λιγότερο. Στὴν Ρόδο δέν γνωρίζουμε πόσο κράτησε ἡ πρώτη ἀσκητικὴ περίοδος. Δέν νομίζουμε ὅτι κράτησε μέχρι τὸν 9ο αἰῶνα, τότε πού ἐμφανίσθηκε ὁ ὀργανωμένος μοναχισμὸς στὴν Ρόδο καί αὐτό, γιὰ δέν ἔχουμε ἐνδεικτικὲς μαρτυρίες.

Μὲ τὴν καθιέρωσι τοῦ ὀργανωμένου μοναχισμοῦ δέν ἀνακόπηκε ἡ τάσι μερικῶν ζηλωτῶν μοναχῶν γιὰ μιὰ αὐστηρότερη καί μεμονωμένη ἄσκησι στὰ βυζαντινά χρόνια. Περιορίζεται ὅμως ἀπὸ τότε ὁ αὐστηρὸς ἀσκητισμὸς καί συμπορεύεται μέ τὸν ὀργανωμένο μοναχισμό συνήθως ὡς τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρ-

κους (1453). Συγκεκριμένα, λίγοι μοναχοί ύστερα από μία ευδόκιμη άσκηση στο κοινόβιο απομακρύνονταν από αυτό για αυστηρότερη άσκηση. Μετά την άλωση της Πόλης διακόπηκε όριστικά στην Ρόδο ή αυστηρή άσκηση, άπαντάται όμως πολύ σπάνια στην υπόλοιπη Ελλάδα και κυρίως στο Άγιο Όρος, στο προπύργιο αυτό του μοναχισμού και της Όρθοδοξίας, όπου συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Οί άρνούμενοι τόν «κόσμο» άσκητές επιδίωκαν την άφάνεια. Όμως, ό θαυμασμός τών συγχρόνων και τών μεταγενεστέρων προς τόν άσκητικό άθλο τους διατήρησε την μνήμη τών τόπων της άθλήσεως τους ως σήμερα. Έτσι στην τοπική παράδοση αναφέρονται ακόμη αρκετά σπήλαια της Ρόδου πού χρησιμοποιήθηκαν στά βυζαντινά χρόνια σαν τόποι αυστηρής άσκήσεως. Τέτοιο χαρακτηριστικό ένδιαίτημα άσκητών –άσκηταριά– στην Ρόδο είναι ό Άγ. Νικήτας στά Δαματριά.

Μετά την πρώτη άσκητική περίοδο εμφανίζεται και αναπτύσσεται ό οργανωμένος κοινοβιακός μοναχισμός. Έγινε έπιτακτική ή ανάγκη νά ρυθμισθεί ό τρόπος διαβιώσεως τών μοναχών και ή σύσταση κοινοβίων. Έτσι ή αυστηρή έρημική άσκηση γίνεται όμαδική και ήπια. Η ζωή και τά καθήκοντα τών μοναχών ρυθμίζονται από τούς συνοδικούς κανόνες, αλλά και από τόν κανονισμό του μοναστηριού, τό τυπικό του. Ήταν αυστηρά καθορισμένοι οί σκοποί του και αξιοθαύμαστη ή προσήλωσή του στό μοναχικό ιδεώδες.

Η επικράτηση του κοινοβιακού συστήματος είχε σαν αποτέλεσμα την σημαντική μείωση του αριθμού τών άσκητών. Η μετάβαση από τόν αυστηρό άσκητισμό στον οργανωμένο μοναχισμό έγινε πρώτα στην Αίγυπτο κατά τόν 4ο αιώνα. Έπινοητής του κοινοβιακού συστήματος θεωρείται ό όσιος Παχώμιος (287-346), ό όποιος ίδρυσε στην ανατολική όχθη του Νείλου, κοντά στο χωριό «Ταβέννησις» της Άνω Αιγύπτου, τό πρώτο κοινόβιο μοναστήρι (320-325). Έχτισε και άλλα σέ διάφορα μέρη. Από την Αίγυπτο μεταδόθηκε ό οργανωμένος μοναχισμός στην χερσόνησο του Σινά, στην Παλαιστίνη και στην Συρία. Ο Έπιφάνιος (+403) πού έγινε Έπίσκοπος Σαλαμίνας, μετέφερε τόν μοναχικό βίο στην Κύπρο. Από την Αίγυπτο τόν μετέφερε στίς ΒΑ επαρχίες της Μ. Άσίας ό Ευστάθιος (+380). Από εκεί ξάπλωσε στην πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους. Κατά τόν 5ο αιώνα πιθανόν διαδόθηκε ό μοναχισμός στά νησιά του Αιγαίου και στην κυρίως Ελλάδα.

Κατά την περίοδο της εικονομαχίας άσκεείται βίαιη πολιτική τών

αυτοκρατόρων κατά τῶν μοναχῶν καί τῶν μοναστηριῶν καί τίς σταθερές ἀντιδράσεις τῶν μοναχῶν. Πολλά μοναστήρια καταργήθηκαν ἢ μεταβλήθηκαν σέ στρατῶνες, δημόσια καταστήματα ἢ λουτρά. Ἡ περιουσία τους δημεύθηκε ἢ παραχωρήθηκε σέ κοσμικούς ἄρχοντες. Οἱ μοναχοί, θερμοί ὑπερασπιστές τῆς τιμῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων, διώχθηκαν, διαπομπεύθηκαν, ἐξορίστηκαν, βασανίστηκαν καί σέ μερικές περιπτώσεις θανατώθηκαν ἀπό τοὺς εἰκονομάχους. Ἡ Εἰκονομαχία ἀποτελεῖ σημαντικό σταθμό στήν ἐξέλιξη τοῦ μοναχικοῦ θεσμοῦ.

Ὁ αὐτοκράτορας Λέων Δ΄ ὁ Χάζαρος (775-780) ἦν καί εἰκονομάχος, σταμάτησε τοὺς διωγμούς. Στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντίνου ΣΤ΄ (780-797) πού τήν πραγματική ἐξουσία ἀσκούσε ἡ εἰκονόφιλη μητέρα του Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, οἱ εἰκονόφιλοι ἐνθαρρύνθηκαν. Τα καταστραμμένα καί ἐρημωμένα ἀπό τόν διωγμό μοναστήρια ἄρχισαν νά ἀποκαθίστανται. Τό 784 ἀνέβηκε στόν Πατριαρχικό θρόνο ὁ εἰκονόφιλος Ταράσιος καί μέ ἐνέργειες τῆς Εἰρήνης συγκλήθηκε τό 787 στήν Νίκαια ἡ Ζ΄ Οἰκουμενική Σύνοδος, κατά τήν ὁποία καταδικάστηκε ἡ Εἰκονομαχία καί ἀποφασίστηκε ἡ ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων. Στήν σύνοδο ἔλαβαν μέρος πλῆθος μοναχῶν. Ἡ ἀποκατάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀποτελεῖ σημαντικό σταθμό στήν ἐξέλιξη τοῦ μοναχισμοῦ. Ὁ μοναχισμός, στόν ἀγῶνα καί τίς θυσίες τοῦ ὁποίου οἰκοδομήθηκε κατά μεγάλο ποσοστό ὁ θρίαμβος τῆς Ἐκκλησίας, ἦταν ἐπόμενο νά βγεῖ ἐνισχυμένος. Ἀνανεώθηκαν οἱ δυνάμεις του σέ βαθμό πού νά κατισχύσει τό μοναχικό ἰδεῶδες σέ πολλοὺς τομεῖς, στόν ἐκκλησιαστικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, κ.ἄ.

Γιά τήν κατάσταση πού ἐπικράτησε στήν Ρόδο κατά τήν πρώτη φάση τῆς εἰκονομαχίας, δέν ἔχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες. Γνωρίζουμε μόνο πῶς ἡ εἰκονομαχική πολιτική ἀποδοκιμάστηκε καί στήν Ρόδο καί ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ρόδου Λέων παρευρέθηκε στήν Ζ΄ Οἰκουμενική σύνοδο τό 787 στήν Νίκαια καί ὑπέγραψε τά πρακτικά της ὡς ὀρθόδοξος. Ὁ Μοναχισμός ἐνισχυμένος ἀπό τόν θρίαμβο τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀποκτᾷ μιά καινούργια φυσιογνωμία. Χωρίς νά ἀποβάλλει τελείως τήν ἀρχαϊκή του αὐστηρότητα καί τήν ἀγωνιστικότητα πού τόν διέκρινε στά χρόνια τῆς εἰκονομαχίας, θέτει μπροστά του μιά κοινωνική ἀποστολή. Πλησιάζει τοὺς ἀνθρώπους, φέρνει σέ κοινό προσκύνημα τά ἅγια λείψανα παλιῶν μαρτύρων, νέων ὁμολογητῶν καί ἐναρέτων ὁσίων, συνθέτει ἀκολουθίες χάριν αὐτῶν

καί ἐξυμνεῖ τό ἰδεῶδες του. Κτίζει τά μοναστήρια του κοντά στίς πόλεις καί συντηρεῖ εὐαγῇ ἰδρύματα. Ἔτσι διατηρεῖ μιά ἰσχυρή θρησκευτική ἔλξη πρὸς ὅλα τά κοινωνικά στρώματα ἀπὸ τά κατώτερα ὡς τά ἀνώτερα. Τό μοναχικό πνεῦμα δεσπόζει σέ ὅλες τίς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς. Οἱ μοναχοὶ ἀπολαμβάνουν μεγάλη ἐκτίμηση καί σεβασμό. Ὁ αὐστηρὸς ἀσκητικὸς βίος περιορίζεται σημαντικά καί δέν ἔπαυσε νά θαυμάζεται. Μοναχοὶ γίνονται καί ἀπὸ τίς ἀνώτερες καί εὐπορες κοινωνικές τάξεις καί ἀπὸ αὐτὴ τὴν βασιλικὴ οἰκογένεια.

Ἀπὸ τὴν Ρόδο δέν ἔλλειψαν οἱ λόγιοι τόσο στὴν βυζαντινὴ ὥς καί στὴν ἱπποτικὴ περίοδο. Οἱ Ἰππότες φρόντιζαν γιὰ τὴν ὑπεράσπιση καί τὴν εὐημερία τοῦ λαοῦ, λιγότερο φρόντιζαν γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐξύψωση τοῦ τόπου. Ἡ τυπικὴ ἐλευθερία ὅμως πού εἶχαν οἱ Ἕλληνες, τοὺς ἐπέτρεψε νά συνεχίσουν τὴν πνευματικὴ δράση μὲ κάποιο ἔντονο ρυθμό, ἀλλὰ δέν φτάνουν τά ἄλλα φραγκοκρατούμενα νησιά Κρήτη, Κύπρο καί Ἑπτάνησα.

Κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸν 12ο ὡς τὸν 16ο αἰῶνα ἔζησαν στὴν Ρόδο διάφοροι λόγιοι, Ροδίτες ἢ ξένοι, συνήθως ἱερομόναχοι, πού ἀσχολήθηκαν μὲ τά γράμματα, ἐνῶ ἄλλοι πάλι ἔζησαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ρόδο. Ροδίτες λόγιοι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς εἶναι: α) Ὁ **Ἰωάννης ὁ Ρόδιος**, συναξαριστὴς λόγιος μοναχός, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 9ο αἰῶνα καί ἔγραψε τό μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Ἀρτεμίου ἀκολουθώντας τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Φιλοστοργίου κ.ἄ. Τό ἔργο του φέρει τὸν τίτλο: «*Υπόμνημα ἡγουν ἐξήγησις τοῦ Ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ Ἀρτεμίου, συλλεγὲν ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Φιλοστοργίου καὶ ἄλλων τινῶν, παρὰ Ἰωάννου μοναχοῦ*». Σέ αὐτό παρεμβάλλει τά δραματικὰ οἰκογενειακά γεγονότα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τὴν ἀνάγνωση τοῦ χρησμοῦ τῆς Πυθίας στὸν Ἰουλιανὸ ἀπὸ τὸν μάρτυρα καί τὴν κατηγορία γιὰ τὴν συκοφάντηση τοῦ Κωνσταντίνου, β) ὁ **Μητροπολίτης Ρόδου Ἰωάννης** (1070-1100). Ἐγραψε τὸν βίο τοῦ Ὁσίου Χριστοδούλου πού ἱδρυσε τὴν μονὴ τῆς Πάτμου. Ἐπίσης, τὸν κανόνα Ὁκτῶχου καί τροπάρια τοῦ Ὁσίου.

Σπουδαῖο κέντρο ἐλληνικῶν σπουδῶν στὴν βυζαντινὴ καί ἱπποτικὴ ἐποχὴ ἦταν ἡ μονὴ τοῦ Ἀρταμίτη στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Ἀτάβυρος πού ἰδρύθηκε, τὸν 9ο ἢ 10ο αἰῶνα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ διάφορα ἔγγραφα καί τοὺς λόγιους μοναχοὺς πού ἔζησαν ἐκεῖ. Ἡ Μονὴ εἶχε πλούσια βιβλιοθήκη καί ἐκεῖ πολλοὶ μοναχοί, Ἕλληνες

ἡ Λατίνοι, ἀσχολήθηκαν μέ τήν ἀντιγραφή χειρογράφων. Ἐκεῖ ἔμεινε γιά ἀρκετούς μῆνες ὁ Κωνσταντινοπολίτης μοναχός καί λόγιος Νικηφόρος Βλεμμύδης, ὕστερα ἀπό τήν Ἄλωση τῆς Πόλης (1204) πηγαίνοντας στούς Ἁγίους Τόπους, ὅταν ἄρχοντας ἦταν ὁ Λέων Γαβαλάς. Ὁ Βλεμμύδης (1197-1272) γεννήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη ἀπό πατέρα γιατρό. Μετά τήν ἄλωση τῆς Πόλης (1204) ἀπό τούς Φράγκους, ἀκολουθεῖ τήν οἰκογένειά του στήν Μ. Ἀσία. Ἀρχικά φοίτησε σέ σχολεῖα τῆς Προύσσας καί κατόπιν στήν Νίκαια σπούδασε ρητορική, φυσική, μαθηματικά, φιλοσοφία καί ἱατρική. Ὁ Πατριάρχης Γερμανός ὁ Β΄ ἐκτιμώντας ἰδιαίτερα τά προσόντα του, τόν χειροτόνησε ἀναγνώστη καί κατόπιν διάκονο, δίνοντάς του τόν τίτλο τοῦ λογοθέτου. Τόν διόρισε ἐπίτροπο στό Νυμφαῖο, ὅπου ἦταν καί τά αὐτοκρατορικά ἀνάκτορα. Ὁ Πατριάρχης ἤθελε νά τόν κρατήσῃ γιά πάντα στήν διακονία τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Ἀλλά ὁ Βλεμμύδης δέν ἱκανοποίησε τήν ἐπιθυμία τοῦ Πατριάρχη, γιατί αἰσθανόταν κλίση πρὸς τόν μοναχικό βίο. Ἔτσι ἀποσύρεται στήν περιοχὴ τῶν Δύο Βουνῶν τοῦ Λάτρου, γίνεται μοναχός καί σέ ὀκτώ (8) μέρες χειροτονεῖται πρεσβύτερος (1235) ἀπό τόν Μανασσῆ, Ἐπίσκοπο Ἐφέσου. Ἀργότερα θά ἐγκαταλείψῃ τήν πρώτη μονή καί θά ἐγκατασταθεῖ στήν μονή τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ὅπου συνέστησε καί ἀνώτερο σχολεῖο. Τέλος, ἱδρύσῃ ἰδίᾳ Μονή στήν Ἡμαθία, τῆς ὁποίας συνέταξε τό τυπικό, ὅπου παρέμεινε μέχρι τόν θάνατό του.

Ὁ Βλεμμύδης πολὺ νωρὶς ἀναγνωρίστηκε σάν ἡγετική προσωπικότητα τοῦ κράτους τῆς Νικαίας στὰ ἐκκλησιαστικά καί πνευματικά ζητήματα. Ἡ ἡγεσία τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Πολιτείας ἐπανειλημμένως τοῦ πρότειναν τό ὕψιστο ἐκκλησιαστικό ἀξίωμα. Ἀλλά αὐτός, ἐνῶ ἦταν πάντα πρόθυμος νά προσφέρει ὑπηρεσίες, δέν ἐπιθυμοῦσε νά ἐγκαταλείψῃ τόν μονήρη βίο. Ἀρνήθηκε τήν ἔδρα τῆς Ἐφέσου τό 1239. Ὑπῆρξε δεινός διαλεκτικός καί δόκιμος συγγραφέας. Ἀπὸ τά ἔργα του φαίνεται ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τόν Γρηγόριο τόν Θεολόγο, Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, Φώτιο καί Μιχαὴλ Ψελλό. Τά ἔργα του πού μέχρι σήμερα παραμένουν ἀξιόλογα, εἶναι τά ἑξῆς: 1) Δύο αὐτογραφίες του, Α καί Β, μέ τόν τίτλο: «Περὶ τῶν κατ' αὐτὸν διήγησις μερική». 2) Δύο γεωγραφικὲς πραγματεῖες σύντομες πού πιθανῶς νά ἀποτελοῦσαν ἐγχειρίδια τῶν μαθητῶν του. 3) Ἐπιτομή λογικῆς καί ἐπιτομή Φυσικῆς. 4) Συλλογὴ γιατροσοφίων. Πε-

ριλαμβάνονται ιατρικές γνώσεις της εποχής ανάμικτες με εϋχές και ὕμνους. 5) Ὁ Βασιλικός Ἀνδριάς, πραγματεία περί τῶν καθηκόντων τοῦ ἄρχοντα. 6) Τρία ἔργα μέ συζητήσεις πρός τοὺς Λατίνους περί ἐνώσεως. 7) Υπόμνημα στοὺς Ψαλμούς. 8) Συνέταξε Τυπικό γιά τήν Μονή πού ἱδρυσε. Σώζονται τέσσερα κεφάλαια. 9) Δύο πραγματείες περί Ψυχῆς καί περί Πνεύματος. 10) Ἐγκώμιο στόν Ἰωάννη τόν Εὐαγγελιστή, στήν μνήμη τοῦ ὁποίου ἐτιμάτο ἡ μονή του. 11) Ἐκκλησιαστικά ποιήματα. 12) Πολυάριθμες ἐπιστολές, ἐκ τῶν ὁποίων πολλές ἔχουν ἐκδοθεῖ. Σύγχρονος τοῦ Βλεμμύδη εἶναι ὁ μοναχός Ἐφραίμ, ὁ ὁποῖος σέ ἓνα ποίημά του διηγεῖται τήν ἄλωση τῆς Ρόδου ἀπό τοὺς Γενουάτες.

Στά τέλη τοῦ 12ου αἰώνα ἀναφέρεται ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀρταμίτη ὁ **Νεῖλος**, γνωστός ἀπό δύο κώδικες τῆς Μονῆς Πάτμου (ἀρ. 175 καί 743) καί ἀπό ἓναν ἄλλο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Ἀπολλώνων Ρόδου, τῶν ὁποίων ἡ πιθανή χρονολογία εἶναι 1180-1181. Ἐπίσης, ὁ **μοναχός Ἀθανάσιος ὁ τοῦ Παπίου** ἦταν Ρόδιος καί ἔζησε στήν Μονή τοῦ Ἀρταμίτη. Δώρισε κώδικες χειρογράφων στήν Μονή Πάτμου πού φέρουν τόν ἀριθμό ΣΙΗ-ΣΚΖ.

Τόν 13ο αἰώνα ἀναφέρεται ὁ λόγιος μοναχός **Ἰγνάτιος** πού ὑπῆρξε θερμός ὁπαδός τοῦ Πατριάρχη Ἀρσενίου. Ἐπίσης, τόν ἴδιο αἰώνα ἔζησε ὁ ὁραματικός συγγραφέας **Ἰερώνυμος Ἀγαθάγγελος**, γεννημένος «ἐν Ρόδῳ τῆς Ροδονήσου» τό 1200, ὅπως ἀναφέρεται στό φυλλάδιο τοῦ βίου του. Ἄγνωστον ποῦ σπούδασε, ἐκάρη μοναχός στήν πατρίδα του. Τό 1228 διωχθεῖς ἀπό τίς μονές τῆς πατρίδος του ἦλθε στήν Σικελία, ἐπικαλώντας τόν ἑαυτό του ὁμολογητή. Τήν περίοδο αὐτή στήν Σικελία ἀκμάζουν τά ὀρθόδοξα μοναστήρια, βασιλειανά καλούμενα, ἔχοντα ὡς γνώμονα τήν μοναχική τάξη τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐδῶ μόνασε ὁ Ἰερώνυμος, παραδιδόμενος εἰς πᾶσαν σωματική καί πνευματική ἄσκηση, ὅπως ὁ ἴδιος λέει: «Ἐγὼ ὁ ἀδελφός Ἰερώνυμος Ἀγαθάγγελος ἁμαρτωλὸς καὶ ἀνάξιος δοῦλος τοῦ Χριστοῦ ἔγραψα μεθ' ὑγιοῦς γνώσεως ὃ ὁ εὐλογημένος Θεὸς ἐν τούτῳ τῷ ασοθ' (1279) τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῶν ἔτει, ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ ἀποκάλυψε μοι, ὡς ἔπεται, σημειώσας ἐγγράφως μετὰ πάσης ταπεινότητος ὅπως διαμείνη εἰς τήν μνήμην τῶν μεταγενεστέρων ἢ εἰδησις τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ ἐπ' αὐτῷ τήν ἐλπίδα θῶσιν ἐκπληττόμενοι πῶς ὁ μέγας Θεὸς ἀπείρῳ ἐλέει ἀποκαλύπτει τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἀποκορυφώτατα τῶν

μελλόντων». Τήν ἴδια ἐποχή ζεῖ καί ὁ **Συμεών** (1293). Χαρακτηριστικά ἀναφέρει ὁ ἴδιος γιά τόν ἑαυτό του τά ἐξῆς: «τῷ 79 ἔτει τῆς ἡλικίας μου καί τῷ 51 τῆς ἐν τῷ κοινοβίῳ τῆς ἱερᾶς τάξεως τοῦ Μ. Βασιλείου μοναδικῆς πολιτείας μου». Ἄλλος λόγιος Ρόδιος εἶναι ὁ **ἀνώνυμος Σταυροπόλεως** (τῆς Καρίας) Μητροπολίτης. Ἐγινε υπέρτιμος καί ἑξαρχος πάσης Καρίας πρό τοῦ 1387 ἀπό τόν Πατριάρχη Νεῖλο. Τό 1393 ἐκλέγεται Ρόδου. Δυστυχῶς, τίποτε ἄλλο δέν γνωρίζουμε γι' αὐτόν.

Τό 1480 ζεῖ καί συγγράφει στήν Ρόδο μιά ἀξιόλογη προσωπικότητα ἀπό τήν Ἱεράπετρα Κρήτης ὁ ἱερομόναχος **Ναθαναήλ-Νεῖλος Μπέρτο**. Πῶς καί γιατί μετακινήθηκε στήν Ρόδο δέν γνωρίζουμε. Ἐδῶ πάντως συνέθεσε «στιχοπλοκία» σέ λαϊκή γλῶσσα σέ 1395 ἀνομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Μέ τούς στίχους του περιγράφει τήν ροδιακή κοινωνία τῆς ἐποχῆς του. Τήν ἴδια ἐποχή ζεῖ ἐπίσης ὁ λόγιος μοναχός καί μηχανικός **Νεόφυτος ὁ Ρόδιος**. Ἀπό μιά ἐπιγραφή πού σώθηκε, ἀνέλαβε μαζί μέ τόν Μανουήλ τόν Ἰάγαρην νά ἐπισκευάσει γιά ἄμυνα τά τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 1453. Ἀπό χειρόγραφο συναξάρι τοῦ 15ου αἰώνα, καθῶς καί ἀπό μουσικά χειρόγραφα, πληροφοροῦμαστε τήν ὑπαρξή ἱερομονάχου Ἀγιοταφίτου, ὀνόματι **Σεργίου**.

Ἡ Ρόδος στήν μεταβατική περίοδο, πρὶν περάσει στοὺς Τούρκους, ἐλκύει Ἑλληνες διανοούμενους. Τό νησί μπορεῖ νά συγκρατήσῃ καί νά «διαθρέψῃ» λόγιους. Διαμορφώνει βέβαια καί τούς δικούς του. Ἔτσι μποροῦμε νά ἀναφέρουμε τόν **Νικηφόρον**, ἱερομόναχο Ρόδιον, ὁ ὁποῖος σχετιζόταν μέ τόν Μελέτιο Πηγᾶ καί τόν λόγιο μοναχό **Ἐλευθέριο τόν Ρόδιο** (+1545) πού εἶδε τήν ἄλωση καί πέθανε. Ἐγραψε μεσαιωνική ἱστορία τῆς Ρόδου καί τό χειρόγραφό του τό εἶδε ὁ Rottiers, ὅταν πέρασε ἀπό τά Τριάντα τό 1826, ἀλλά ὁ Λακρούα, ὅταν τό ζήτησε στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, δέν τό βρῆκε.

Ἐπίσης, τόν **Κλήμεντα**, Μητροπολίτη Ρόδου, πού ἀνῆκε στήν ἀδελφότητα τῶν Σιναϊτῶν μοναχῶν, προφανῶς, ροδίτικης καταγωγῆς. Ἐξελέγη Μητροπολίτης τό 1511. Οἱ σχέσεις του μέ τήν ρωμαϊκή Curia πρέπει νά ἦταν πολύ καλές. Πῆρε μέρος, ἂν καί ὀρθόδοξος, (φιλενωτικός) στήν πέμπτη Σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ (1512-1517) τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Σιναϊτης Κλήμης ἦταν μιά φυσιογνωμία πού ξεπερνοῦσε τά ὅρια τῆς Μητροπολιτικῆς ἐπαρχίας του. Εἶχε τή φήμη τοῦ μορφωμένου καί λόγιου ἀνθρώπου.

Παρ' όλη τήν παρακμή τής Παιδείας υπάρχουν αρκετοί λόγιοι Ροδίτες στά πρώτα χρόνια τής Τουρκοκρατίας μέ εύρεϊα μόρφωση. Εϊναι αὐτοί πού σπούδασαν στόν καιρό τής Ίπποτοκρατίας καί μέ τήν άλωση ἀναγκάστηκαν νά φύγουν έξω ἢ ζοῦσαν ἤδη στό έξωτερικό. Στά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα ἀναφέρεται ὁ λόγιος ἱερομόναχος **Ίωαννίκιος ὁ Λίνδιος**. Γεννήθηκε στά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα καί ἄγνωστον εἶναι πού σπούδασε. Τό 1624 πιθανῶς χειροτονεῖται Μητροπολίτης Γάνου καί Χώρας ἀπό τόν Πατριάρχη Κύριλλο τόν Λούκαρη. Στήν Μητρόπολη αὐτή ὑπηρέτησε δώδεκα ἔτη. Το 1636 καθαιρεθέντος τοῦ Ἡρακλείας Ἱερεμίου ἀπό τόν Πατριάρχη Νεόφυτο, προήχθη εἰς τόν θρόνο Ἡρακλείας. Τρεῖς φορές ἀνῆλθε στόν Οἰκουμενικό θρόνο καί ἀπῆλθε πρὸς ἐφησύχηση ἄγνωστον πού.

Τόν 17ο αἰώνα ἔζησε στήν Λίνδο ὁ μοναχός **Γερμανός**. Ἐγραψε τόν Νομοκάνονα: «Ἐπληρώθη τὸ παρὸν νόμιμον διὰ χειρός ἐμοῦ Γερμανοῦ τοῦ μοναχοῦ Πιλαρούση ἐπὶ ἔτους ζρπβ' ἀπὸ δὲ Χριστοῦ αχοδ' (1674) μηνὶ Νοεμβρίῳ α' ἡ χεὶρ μὲν ἡ γράψασα δὲ τὴν βίβλον ταύτην σαπήσεται φεῦ καὶ γενήσεται κόνις, ἡ δὲ γραφή μένει εἰς χρόνους πληρεστάτους». Στόν 17ο αἰώνα λόγιος ἦταν καί ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης **Ἰωάννης ὁ Λίνδιος** πού ἀσχολήθηκε μέ μοναστηριακά ζητήματα. Στά μέσα τοῦ 17ου αἰώνα (1651) ἔζησε ὁ Ρόδιος λόγιος Μητροπολίτης Δρύστας παρὰ τόν Δούναβι (1689) **Γεννάδιος**. Γνωστός Ρόδιος λόγιος τοῦ ἴδιου αἰώνα (17ος αἰ.) εἶναι ὁ **Μητροφάνης**, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στήν Λίνδο καί ἐκάρη μοναχός. Το 1677 χειροτονεῖται ἀρχιερεὺς Προικονήσου. Ἐπιγραφές πού ἔχουν σωθεῖ στήν ἀρχιεπισκοπὴ του τόν χαρακτηρίζουν φιλοπρόοδο καί φίλεργο ἄνδρα.

Στά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα γεννήθηκε στήν Λίνδο ὁ **Ἰωάννης**. Ἄγνωστο εἶναι πού σπούδασε. Ἐκάρη μοναχός καί μετονομάσθη Ἰωάσαφ. Διετέλεσε ἱεροκήρυκας καί δάσκαλος στήν Σκόπελο, Ἅγιο Ὅρος, Θεσσαλονίκη, Χίο, Σμύρνη, Ρόδο κ.ἄ. Τό 1786 ἀπό τόν Πατριάρχη Προκόπιο χειροτονεῖται ἀρχιεπίσκοπος Μύρων καί Λυκίας. Ὁ διαδεχθεὶς τόν Πατριάρχη Προκόπιο Νεόφυτος Ζ' ἐξόρισε γιὰ ἄγνωστη αἰτία τόν Ἰωάσαφ ἀπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ αὐτὴ τόν Ἰούλιο τοῦ 1790. Ὁ ἐξόριστος Ἀρχιεπίσκοπος ἔμεινε τρία χρόνια στήν Μονὴ Ἰβήρων καί κατόπιν πῆγε σὲ κάποια Μονὴ τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου καί ἀπέθανε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1796. Ἔργα του: 1) Ἑρμηνεία στό «Ἄσμα Ἀσμάτων» πού τυπώθηκε στήν Βενετία τό 1785, 2) «Ἐρωταποκρίσεις

πνευματικάί», 3) «Ἐπιστολαί παραινετικάί» καί 4) Μετάφραση «κοσμογονίας τοῦ Μωϋσέως», Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (1788).

Λόγιος Ρόδιος ἦταν καί ὁ δάσκαλος **Χριστόφορος** πού γεννήθηκε στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα, μέ τό ὄνομα Χρήστος. Σπούδασε στήν Πατριάδα σχολή. Ἐκάρη μοναχός καί ἔδρασε ὡς δάσκαλος στά Ἱεροσόλυμα. Τόν ἴδιο αἰώνα ἀναφέρονται καί ὀνόματα μουσικῶν ἀπό τήν Ρόδο, ὅπως ὁ **Ἀθανάσιος** ἱερομόναχος στή Ζάγορα, ὁ ὁποῖος ἔκανε κανόνα στήν Θεοτόκο καί ὁ **Ἰωακείμ**, ἐπίσης ἱερομόναχος, μαθητής τοῦ Ἰωάννου Τραπεζούντιου. Αὐτός ἔγινε ἐπίσημος μουσικός καί ἔγραψε μαθήματα στό Στιχεράριο καί Μαθηματάριο. Λογιώτατος ἦταν καί ὁ **Νεόφυτος** ἱερομόναχος, σύγχρονος καί συμμαθητής τοῦ Χριστόφορου. Διορίστηκε ὡς Πατριαρχικός ἐπίτροπος στά Ἱεροσόλυμα μέ φήμη ρήτορα. Στήν ιεροσολυμιτική βιβλιοθήκη σώζονται χειρόγραφα ἔργα του. Μεταξύ αὐτῶν ξεχωρίζουν: 1) Ἐγκωμιαστικός λόγος εἰς Μελέτιον Μητροπολίτη Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, 2) Ὀμηρόκεντρα μετά ψυχαγωγικῆς ἐρμηνείας, 3) Βίος Σωφρονίου Ροδίου πατρός Ἀγιοσαββάτου, 4) Λόγοι διάφοροι κ.ἄ. Ἐπίσης, στά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα ἀναφέρεται ὁ Λίνδιος λόγιος **Παρθένιος**, Μητροπολίτης Λήμνου, ὁ ὁποῖος τό 1743 ἔφθασε ὡς Ἐξάρχος «ἐπὶ τῆς Πατριαρχίας τοῦ κυρ Παϊσίου» στήν Μονή τῆς Κοσφινιωτίσσης.

Τό 1805 πέθανε στήν Ρόδο ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Παρθένιος Παγκώστας καί τόν ἔθαψαν στήν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Τριάντα. Στήν Ρόδο κατέφυγε μετά τήν κατάληψη τῆς Αἰγύπτου ἀπό τοὺς Γάλλους τό 1799. Στά τέλη τοῦ 18ου αἰ. ἔζησε ὁ Πολιοῦχος τῆς Ρόδου, Νεομάρτυρας Κωνσταντῖνος πού γεννήθηκε στήν Ὑδρα τό 1770. Ἐκάρη μοναχός στό Ἅγ. Ὅρος καί μαρτύρησε στή Ρόδο τό 1800.

Τόν 19ο αἰώνα ἔζησε καί ὁ Ἀρχιμανδρίτης **Νίκανδρος Φιλάδελφος Γεωργιάδης**, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στήν Σύμη τό 1786 καί πέθανε τό 1873 στήν Μονή Ἀγίας Μαρίνας στά Κοσκινού, χωριό τῆς Ρόδου. Ἀρχικά φοίτησε στήν ἐλληνική σχολή τῆς Ἀγίας Μαρίνας στήν γενέτειρά του. Κατόπιν δίδάχθηκε στήν Κάλυμνο «ἐλληνικά μαθήματα» ἀπό τόν θεοσεβέστατο ἀρχιμανδρίτη Ἱεζεκιήλ. Διετέλεσε ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Πανορμίτη στήν Σύμη. Ἀναφέρεται ὅτι ἦταν Φιλικός καί ὀρκίζε στήν Μονή τά μέλη τῆς Φιλικῆς στίς Ν. Σποράδες. Τό 1839 ἐκλέγεται γυμνασιάρχης στό Γυμνάσιο τῆς Χίου, ὅπου καί ἔμεινε σέ αὐτή τήν θέση μέχρι τό 1842. Τήν 3η Σε-

πτεμβρίου 1852 ανέλαβε την ηγουμενία της Μονής Τσαμπίκας Ρόδου. Περίοδευσε όλη τη Ρόδο προσφέροντας υπηρεσίες στην Όρθοδοξη εκκλησία και τό ελληνικό Έθνος φροντίζοντας κυρίως την μόρφωση των Έλληνοπαίδων. Ήταν λογιώτατος με εύρειες έγκυκλοπαιδικές γνώσεις. Τό εκκλησιαστικό μέρος της πλούσιας βιβλιοθήκης του τό κληροδότησε στη Μονή του Πανορμίτη, ενώ τό φιλολογικό κ.λπ. κατέληξε στό Άναγνωστήριο Σύμης «Αΐγλη». Τό 1829 έζησε στην Μονή Ζωοδόχου Πηγής στην κοινότητα Λαχανιάς ό μοναχός και δάσκαλος **Διονύσιος**. Τήν πληροφορία αυτή την έχουμε από μία έπιγραφή της Μονής.

Έν κατακλείδι, από τόν 9ο ως τόν 13ο αιώνα οι πολυδάπανες άνεγέρσεις μοναστηριών πολλαπλασιάζονται. Φιλομόναχοι κτήτορες είναι βασιλείς, αὐλικοί, έπιφανή εκκλησιαστικά και λαϊκά πρόσωπα και άπλοι μοναχοί. Την άνοδική πορεία του μοναχισμού νομίζουμε ότι έπηρέασαν δύο σοβαροί άνασταλτικοί παράγοντες: οι πειρατικές έπιδρομές και ή ύπερβολική αύξηση της περιουσίας των μοναστηριών. Άπό τίς μοναστηριακές πηγές πληροφορούμαστε ότι τά μοναστήρια γενικά από τούς πρωτοβυζαντινούς άκόμη χρόνους απέκτησαν σημαντική περιουσία πού πολλαπλασιάστηκε. Πολλοί είναι οι συντελεστές της απόκτησής της. Κάθε μονή πού ιδρύεται, προικοδοτεΐται με άκίνητα και κινητά πού δίνουν ένα έπαρκές εισόδημα για την συντήρηση των μοναχών και την λειτουργία της μονής. Η περιουσία αυτή αύξάνει με τίς «άποταγές» των μοναχών, τίς δωρεές και τά εύλαβή άφιερώματα των πιστών. Σέ όρισμένες περιπτώσεις προστίθενται και οι βασιλικές έπιχορηγήσεις και μαζί με αυτές παραχωροῦνταν και τό προνόμιο της «έξκουσσεΐας», δηλ. της φορολογικής άπαλλαγής.

Υπάρχουν πολλές σημαντικές μονές στη Ρόδο πού έχουν κτισθεΐ κοντά ή μέσα σέ εύφορους κάμπους. Κατά τίς έπιδρομές των Σαρακηνών πολλά από τά μοναστικά κέντρα της έποχής κάμφθηκαν εξαιτίας των έπιδρομών τους. Μετά την κατάλυση του κράτους των Σαρακηνών πολλά παλιά μοναστήρια άνακαινίζονται και βελτιώνονται. Θά ήταν παράλειψη νά μήν άναφέρουμε την μαρτυρία του βασιλιά Ριχάρδου πού άναφέρει ότι στό 1191, όταν πέρασαν οι Άγγλοι από την Ρόδο πηγαίνοντας για την Παλαιστίνη, βρήκαν πολλές μονές σέ άνθηση, όχι όμως και πολλούς μοναχούς όπως πρίν.

Τά μοναστήρια δέν ήταν μόνο τόποι προσευχής και άσκήσεως,

ἀλλά καί κέντρα πνευματικῆς καλλιέργειας τῶν χριστιανικῶν καί ἑλληνικῶν γραμμάτων. Διατηροῦσαν ἀξιόλογες βιβλιοθήκες, σχολεῖα καί «φροντιστήρια» ἀντιγραφῆς χειρογράφων, ὅπως ἡ μονή τοῦ Ἀρταμίτη κυρίως πού διατηρεῖ ἀκόμα χειρόγραφα τοῦ 12ου αἰώνα. Μέσα στά μοναστήρια ἀναπτύχθηκε, ἀνδρώθηκε καί ἀπό κεῖ ξεκίνησε ὁ βυζαντινός ἀνθρωπισμός, δηλ. ἡ στροφή πρὸς τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς. Αὐτὴ ἡ στροφή ἔκανε πιὸ ἔντονη τὴν προσπάθεια νὰ διατηρηθοῦν οἱ πνευματικοὶ θησαυροὶ τῶν ἀρχαίων μὲ ἀντιγραφές πού ἀνέλαβαν τὰ μοναστήρια. Πολλοὶ εὐπαίδευτοι ἀνώτεροι καί κατώτεροι κληρικοὶ πού διέπρεψαν στὸν ἐκκλησιαστικὸ καί πνευματικὸ στίβο, προήρχοντο ἀπὸ τὰ μοναστήρια. Οἱ μοναχοὶ ἔπαιρναν μέρος σέ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα μὲ θάρρος καί μὲ ἐπιμονή ὑποστήριζαν τίς γνώμες τους. Ὑστερα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω καταλαβαίνουμε πολὺ καλά, γιατί ὁ διαπρεπέστατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτης (1182-1220) σέ ἐπιστολές του πρὸς ἡγουμένους τῶν μονῶν (Καισαριανή, Ἀγ. Μελετίου κ.ἄ.) ὀνομάζει τίς μονές «φιλοσόφους μάνδρας», «σεμνεῖα» καί «φιλοσοφικά φροντιστήρια».

Κατὰ τοὺς ὑστεροβυζαντινοὺς χρόνους ἡ Ρόδος δέχεται συχνές καί φοβερές ἐπιδρομές ἀπὸ τοὺς Φράγκους καί Τούρκους. Οἱ ἐπιδρομές δημιουργοῦσαν ἕνα αἶσθημα ἀνασφάλειας στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καί τῶν χωριῶν καί στοὺς μοναχοὺς τῆς Ρόδου. Ἀπὸ ἱστορικές μαρτυρίες, τὴν παράδοση καί τὴν ἐπιτόπια ἔρευνα διαπιστώνεται ὅτι κατὰ τοὺς ὑστεροβυζαντινοὺς χρόνους ἀρκετὰ μοναστήρια τῆς Ρόδου βρίσκονται δίπλα σέ μικροὺς οἰκισμοὺς ἢ μέσα σέ ὀχυρές θέσεις (ἀστικά μοναστήρια). Τὰ περισσότερα ροδιακὰ μοναστήρια αὐτῆς τῆς ἐποχῆς συνδέονται μὲ τὴν τιμὴ τῆς «Ὑπερμάχου» Παναγίας, τοῦ Ταξιάρχη Μιχαὴλ «τῶν Ἄνω Δυνάμεων» καί τοῦ Τροπαιοφόρου Ἀγίου Γεωργίου. Ὅλοι οἱ Ροδίτες ἐπιζητοῦσαν τὴν προστασία τῶν τιμωμένων στά μοναστήρια τῶν Ἀγίων. Παρακολουθοῦσαν συχνὰ καί μὲ θεία κατάνυξη τίς ἐκτενεῖς ἀκολουθίες τους καί τίς «πανυχίδες» πού τελοῦνταν σέ αὐτά, τοὺς Παρακλητικούς κανόνες στὴν Θεοτόκο καί στοὺς Ἀρχαγγέλους. Δέν ἦταν λίγες οἱ ἀφιερώσεις καί τὰ «τάματα».

Ἡ Ρόδος καί τὰ ἄλλα ἱπποτοκρατούμενα νησιά στοὺς δυὸ αἰῶνες τῆς Ἱπποτοκρατίας δέν μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ζοῦσαν κάτω ἀπὸ φοβερό ζυγὸ, ὅπως θεωρεῖται ὁ τουρκικός. Ζοῦν, ὅμως, κάτω ἀπὸ τίς διαταγές τῶν νέων αὐθεντῶν πού κανονίζουν τὴν πολιτική, κοι-

νωνική και θρησκευτική ζωή του τόπου. Ήταν υποχρεωμένα να κόψουν τους δεσμούς με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και να αναγνωρίσουν την πνευματική ήγεςία της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας. Μέ όλες τις απαγορεύσεις οι Ροδίτες έμειναν πάντα ενωμένοι ψυχικά με το Βυζάντιο, έστω κι αν διακόπηκε κάθε επικοινωνία μαζί του. Όλες οι πνευματικές έκδηλώσεις και τά έργα τέχνης έχουν πρότυπο το Βυζάντιο. Οι εκκλησίες και οι μονές σέ όλο τό διάστημα της Ίπποτοκρατίας χτίζονται με βυζαντινό ρυθμό και ακολουθούν την βυζαντινή διάταξη στην έσωτερική διακόσμηση.

Από όλα αυτά γεννιέται τό έρώτημα: α) ως ποιο βαθμό οι άρχηγοί των Δωδεκανησίων (κατώτερος και άνώτερος κλήρος) διατηρούν της εξάρτησή τους από τό Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. β) Πώς έξυπηρετούνται οι ανάγκες του κατώτερου κλήρου (χειροτονίες ιερέων, έποπτεία εφαρμογής ιερών κανόνων). γ) Ποιός διαχειρίζεται την εκκλησιαστική περιουσία της Δωδεκανήσου (εκκλησιών, μοναστηριών και μετοχίων τους). Απαντήσεις στά έρωτήματα αυτά μάς δίνει ή έμπεριστατωμένη μελέτη του καθηγητή Πανεπιστημίου Ζ. Τσιρπανλή από ανέκδοτα έγγραφα του Άρχείου των Ίωαννιτών Ίπποτών της Έθνικής βιβλιοθήκης της Μάλτας.

Συγκεκριμένα, ή πρώτη βασική διαπίστωση πού προκύπτει από την εξέταση των εγγράφων μας είναι ότι ή περιουσία της Όρθόδοξης Έκκλησίας της Ρόδου στά χρόνια τουλάχιστον από τό 1451-1453 δέν έχει καταστραφεί, αλλά υπάρχει και παραμένει στά χέρια όρθοδόξων κληρικών του νησιού πού την διαχειρίζονται. Ό Μ. Μάγιστρος και τό Συμβούλιό του είναι οι άρμόδιες άρχές πού μπορούν να διορίζουν ήγουμένους στά μοναστήρια και έφημερίους στις εκκλησίες των χωριών και των πόλεων, να επικυρώνουν την προσφορά άφιερωμάτων και να παραχωρούν την έκμετάλλευση εκκλησιαστικών κτημάτων. Η όρθόδοξη Μητρόπολη Ρόδου δέν φαίνεται να έχει καμμιά δικαιοδοσία για την ρύθμιση των περιπτώσεων αυτών.

Αύστηρή είναι έξάλλου ή έντολή πού δίνεται στον μοναχό Γαβριήλ από τον Μ. Μάγιστρο για την προστασία της μονής του Αγίου Νικολάου στο νησάκι της Αρχαγγέλου. Απαγορεύεται, χωρίς την έγκριση του Τάγματος, όποιαδήποτε άγοραπωλησία ή ένεχυρίαση αντικειμένων της μονής καθώς και άπαλλοτρίωση ή παραχώρηση κτήματός της σέ συνεχή έμφύτευση. Τό ίπποτικό Τάγμα από την μελέτη των εγγράφων φαίνεται ότι είναι ό ρυθμιστής των

πραγμάτων τῶν μοναστηριῶν. Ἡ περιουσία τῶν μοναστηριῶν βρίσκειταί στά χέρια τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ἀλλά διευθύνεται ἀπό τοὺς Φράγκους Ἱππότες.

Σημαντικός ἦταν ὁ ρόλος τῶν Ὁρθοδόξων μοναχῶν καί μεγάλη ἡ ἀντίσταση καί οἱ ἀντιδράσεις τους στοὺς ἐτερόδοξους ἐνωτικούς κατακτητές. Κατά τόν Βοσίο καί κατά τὰ πρακτικά τοῦ ἱπποτικοῦ Συμβουλίου τῆς 19-4-1471, Ἕλληνες μοναχοί σέ ἐκκλησίες τῆς Ρόδου δέν μνημόνευαν στήν Θεία Λειτουργία τό ὄνομα οὔτε τοῦ Πάπα οὔτε τοῦ Μητροπολίτη τους. Ἐξεδήλωναν ἀνοικτά τήν διαφωνία τους μέ τήν Καθολική Ἐκκλησία καί καταφέρονταν ἐναντίον τῆς ἔνωσης «*fatta nel Concilio Fiorentino*». Ὁ Μητροπολίτης, μερικοί ἱερεῖς καί Ἕλληνες πολῖτες τῆς Ρόδου ἀντέδρασαν ἀποφασιστικά. Ζήτησαν ἀπό τόν Μ. Μάγιστρο ἄλλοι ἀπό τοὺς προαναφερθέντες μοναχοὺς νά ἐξορισθοῦν, ἄλλοι νά τεθοῦν σέ ἀργία ἢ νά ἀποσχηματισθοῦν. Οἱ τιμωρίες ἔπρεπε νά ἐκτελεσθοῦν πρὸς παραδειγματισμό καί γιά νά μὴν πάρουν ἔκταση τὰ σκάνδαλα.

Ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν τριάντα ἕνα χρόνια μετὰ τήν σύνοδο τῆς Φλωρεντίας. Στό διάστημα αὐτό, ἐλλείψει ἄλλων μαρτυριῶν, θά ἦταν ὑπερβολικό νά δεχθοῦμε ὅτι ἡ Ρόδος ἀσπάστηκε τήν Ἑνωση τό 1439 καί ὅτι βρέθηκαν γιά μιά στιγμή μερικοί «σχισματικοί» καλόγεροι νά ταραξοῦν τίς συνειδήσεις. Ποῦ ζοῦσαν οἱ ἀνθηνωτικοὶ αὐτοὶ καλόγεροι τόσο καιρό στήν Ρόδο ἢ μήπως ἦλθαν ἀπό ἔξω καί πῶς λειτούργησαν στίς ἐκκλησίες τῆς Ρόδου; Ἐρωτήματα πού ἡ ἀπάντησή τους εἶναι δύσκολη, ἀφοῦ δέν διαθέτουμε τεκμήρια. Ἐπίσης, δέν μπορούμε νά προσπεράσουμε ἀσχολίαστη τήν ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τοῦ Τάγματος στίς 10-6-1476. Σύμφωνα μέ αὐτήν ὅλοι οἱ μὴ Ροδίτες ὀρθόδοξοι Ἕλληνες μοναχοὶ ἔπρεπε ἀμέσως νά ἐξοριστοῦν. Στό μέλλον ἀπαγορευόταν αὐστηρά νά ἀποβιβασθεῖ ἢ νά ἐγκατασταθεῖ στό νησί Ἕλληνας καλόγερος, μὴ ὑπήκοος τοῦ Τάγματος, γιά νά ἀποφευχθοῦν σκάνδαλα. Ἡ ἀπόφαση αὕτη λήφθηκε, γιατί ξένοι καλόγεροι εἶχαν φτάσει στή Ρόδο καί διέδιδαν ἐσφαλμένες θρησκευτικές ἀπόψεις, γιά νά παρασύρουν μέ δόλο τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ Ἱππότες. Ἔτσι, λοιπόν, ἡ Ρόδος ὑποβάλλεται σέ θρησκευτική καραντίνα. Παρά τίς δυσμενεῖς συνθήκες ὅμως ἡ ἀντίσταση ἐκδηλώθηκε καί μάλιστα σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά καταγραφοῦν στά πρακτικά τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἱπποτῶν ἀποφάσεις σοβαρές, ὅπως οἱ παραπάνω. Ἴσως σέ

αυτό τό γεγονός νά ὀφείλεται καί ἡ κάμψη τοῦ μοναχισμοῦ πού παρουσιάζεται τά ἐπόμενα ἔτη. Λαός, κληρὸς καί προπαντός οἱ μοναχοὶ στάθηκαν οἱ πιό δραστήριοι ἀντίπαλοι τῆς λατινικῆς προπαγάνδας.

Μέ τήν τουρκική κατάκτηση τοῦ 1522 ἡ Ρόδος ἔμεινε ὑπόδουλη τέσσερις αἰῶνες μέχρι τό 1912. Κάθε ζωή μετά τήν ἄλωση εἶχε νεκρωθεῖ. Σταματᾷ τό ἐμπόριο καί ἡ ναυτιλία. Οἱ ἄγροί μένουν ἀκαλλιέργητοι, σχολεῖα δέν ὑπάρχουν σέ ὅλη τήν ὑπαιθρο μέχρι τά τέλη τοῦ 19ου αἱ. Στήν πόλη Ρόδο ἰδρύθηκε τό 1833 τό Ἀλληλοδιδασκικό σχολεῖο, ὅταν ἦταν Μητροπολίτης ὁ Παῖσιος Καμπάνης πού λειτούργησε μέχρι τά τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας.

Σύμφωνα μέ τόν κώδικα τῆς Μητροπόλεως, μέ ἀρ. ἐγγράφου 12 τοῦ 1867 (βλ. παράρτημα παρακάτω) ὅλες οἱ μονές τῆς Ρόδου ἦταν ὑποχρεωμένες νά προσφέρουν χρηματική στήριξη γιά τήν λειτουργία τοῦ ἀνωτέρου σχολείου. Ἄν καί τήν περίοδο αὐτή παρατηρεῖται κάμψη τοῦ μοναχικοῦ βίου στήν Ρόδο, ἐν τούτοις γίνεται κέντρο τῶν ἀποστολῶν τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἰδρύουν μετόχια καί ὀργανώνουν ταξίδια προσκυνητῶν στούς Ἁγίους Τόπους.

Πολλές μονές ἐρημώνονται καί ἀναλαμβάνει ἡ Μοναστηριακή ἐπιτροπή ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Μητροπολίτη Ρόδου τήν φροντίδα τῆς περιουσίας καί τήν συντήρηση τῶν Μονῶν. Ὁ νάρθηκας πολλῶν μονῶν καί ἐκκλησιῶν γίνεται τό πρῶτο σχολεῖο. Ἐκεῖ τά παιδιά μαθαίνουν τά πρῶτα τους γράμματα ἀπό τά ἐκκλησιαστικά βιβλία, ἀπό ὀλιγογράμματος μοναχοὺς καί κληρικούς. Μονές πού ἄλλοτε ἀποτελοῦσαν πνευματικά κέντρα μέ αἵγλη καί φήμη, τώρα ἐρημώνονται. Οἱ λιγοστοὶ εὐσεβεῖς μοναχοὶ μέ τήν διδασκαλία καί τό παράδειγμά τους τονώνουν τοὺς ταραγμένους καί ἀπελπισμένους χριστιανούς νά μένουν στήν πίστη τους. Ἡ πίστη πού ἐκδηλώνόταν μέσα στό θρησκευτικό περιβάλλον τῶν μοναστηριῶν, στάθηκε μία ἄγκυρα γιά τοὺς κατατρεγμένους.

Ἔτσι τά μοναστήρια καί οἱ μοναχοὶ πρόσφεραν ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στήν Ἐκκλησία καί στό ὑπόδουλο γένος. Συνέβαλαν στήν διατήρηση τῆς Ὁρθοδοξίας καί τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Παρά τίς δυσκολίες πού προαναφέραμε, ὁ μοναχισμός συνεχίζει νά ἐπιβιώνει στήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας πού φαίνεται ἀπό δύο ἐπιγραφές. Ἡ μὲν μία βρίσκεται σέ τοιχογραφία τοῦ ναοῦ τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (Ἀσκληπειό), ἡ δέ ἄλλη εἶναι

χαραγμένη σέ πέτρα στό ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (κοιλάδα τοῦ Αἰθωνα). Ἀπό τήν πρώτη πληροφορούμαστε τήν ὕπαρξη ἐνός μοναχοῦ, ὀνόματι **Μακαρίου** καί ἀπό τήν ἄλλη ἐνός ἡγουμένου, ὀνόματι **Γερασίου**.

Μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ρόδου ἀπό τόν τουρκικό ζυγό πολύ λίγες μονές τῆς περιοχῆς συνεχίζουν νά λειτουργοῦν. Τήν περίοδο τῆς Ἱταλοκρατίας ἡ ἐκκλησία τῆς Ρόδου διώκεται καί ἡ ἐλληνική ἐκπαίδευση καταργεῖται. Ὁ Ροδιακός λαός προβάλλει σθεναρή ἀντίσταση. Οἱ Ἱταλικές ἀρχές προβαίνουν σέ συλλήψεις καί θανατώσεις ἀκόμα καί ιερέων. Οἱ περισσότερες μονές ἔχουν λεηλατηθεῖ ἀπό τόν κατακτητή καί ἐγκαταλειφθεῖ. Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου Ἀπόστολος μέ τήν βοήθεια τῶν λίγων καλογήρων-ιερέων καί μορφωμένων Ροδιῶν προσπαθεῖ νά σώσει τόν λαό ἀπό τήν προπαγάνδα τῶν Καθολικῶν καί νά ἀφυπνίσει τήν ἐθνική συνείδηση τῶν ὑποδούλων. Γιά τόν σκοπό αὐτό ιδρύονται τά «ιερατικά φροντιστήρια» πού λειτουργοῦσαν στίς ἱερές Μονές Παναγίας Φανερωμένης, Προφ. Ἡλία, Ἀρταμίτη, Σκιαδί. Γιά ἄλλη μιά φορά κλήθηκε ἡ οἰκογένεια καί ὁ νάρθηκας νά ἐκπληρώσουν τήν ἔλλειψη σχολείων. Δίδασκαν στά παιδιά κάθε Κυριακή ἀνάγνωση, γραφή, προσευχές, ἐκκλησιαστική ἱστορία καί κάποτε καί ἐλληνική ἱστορία. Γονεῖς, ἱερεῖς, μοναχοί καί δάσκαλοι ἀπετέλεσαν ἕνα χαλύβδινο κυματοθραύστη, πάνω στόν ὁποῖο ἐθραύσθησαν τά ἐπίβουλα σχέδια τοῦ «Εὐρωπαίου» καί «χριστιανοῦ ἐκπολιτιστοῦ». Οἱ Ἱερές Μονές συνεχίζουν καί αὐτή τήν περίοδο νά ἐνισχύουν μέ χρήματα τήν λειτουργία τῶν ἐθνικῶν σχολείων. Τήν διαχείριση τῆς ἀπέραντης μοναστηριακῆς περιουσίας τήν ἔχει ὁ Μητροπολίτης Ρόδου μαζί μέ τήν μοναστηριακή ἐνοριακή ἐπιτροπή, ἡ ὁποία νοικιάζει τά κτήματα στούς χωρικούς τῆς κοινότητος μέ ἕνα συμβολικό ποσό. Ἔτσι ὅλα τά μοναστήρια ἔγιναν ἐνοριακά.

Σήμερα στήν Ρόδο μετά ἀπό μιά νεκρή περίοδο μοναχικοῦ βίου, ἡ ὁποία ὀφείλεται, πιθανῶς, ἀφ' ἐνός μὲν στίς διαδοχικές κατακτήσεις (Ἱπποτῶν, Τούρκων, Ἱταλῶν) πού κράτησαν ἔξι αἰῶνες περίπου, ἀφ' ἐτέρου δέ στήν προπαγάνδα Καθολικῶν-Οὐνιτῶν καί, τέλος, στήν ραγδαία τουριστική ἀνάπτυξη πού παρατηρεῖται τίς τελευταῖες δεκαετίες στό νησί, ἀρχίζει νά ἀναβιώνει ὁ ὀργανωμένος μοναχισμός.

Μετά τήν ἰταλική κατοχή ιδρύθηκε τό γυναικεῖο μετόχι τῆς Ἱ. Μ. Εὐαγγελισμοῦ Πάτμου καί πρόσφατα καινούργιες μονές: γυναικεία, ὁ Ἅγιος Νεκτάριος στό Κρυονέρι, ἡ Παντάνασσα στή Σορωνή καί μιά

άνδρική, ή Παναγία ή Παραμυθία στ' Ἀφάντου. Ἐπίσης, ἐπανδρώθηκαν καί παλιές μονές: Ὁ Ταξιάρχης Μιχαήλ στοῦ Θάρι (άνδρική), ἡ Παναγία στοῦ Σκιαδίου (άνδρική), τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Ἀρταμίτου (άνδρική) καί ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου Ὑψενῆ (γυναικεία).

Ευχόμαστε οἱ Μονές αὐτές νά ἀποτελέσουν φυτώρια, γιά νά ἐπανδρωθοῦν καί ὅλες οἱ υπόλοιπες ἀξιόλογες ἱστορικές Μονές τῆς Ρόδου, συνεχίζοντας ἔτσι τήν μακράιωνη μοναχική παράδοση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παρατίθενται ἔγγραφα πού προέρχονται ἀπό τόν κώδικα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ρόδου καί σχετίζονται μέ τήν Μονή στοῦ Σκιαδίου, τόν Ἀρταμίτη, τόν Ἅγιο Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα, τήν Καλόπετρα καί τήν Παναγία Φανερωμένη στήν Ἰξιά Ρόδου, καθώς καί τίς συνδρομές τῶν μονῶν γιά τήν ἐκπαίδευση κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.

Α' ἔγγραφο, ἀρ. 19

Διορισμός τοῦ Ἱεροδιακόνου κυρ Ἰγνατίου ἀπό τήν Κατταβιά, ὡς ἡγουμένου στοῦ μοναστηρίου Γεννήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στοῦ Σκιαδίου.

Ρόδος, 30 Ἰανουαρίου 1865

Ὁ Ρόδου Συνέσιος ἐπιβεβαιοῖ:

+ Διά τοῦ παρόντος ἡμετέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Κυριαρχικοῦ Γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι προνοοῦντες ἀπό χρέους ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ θεοσώσθῃ ἡμῶν ἐπαρχίᾳ κειμένων εὐαγῶν ἐνοριακῶν Μοναστηρίων καί ὑπὲρ τῆς ὑψίστης, ὅσον οἶόν τε δηλονότι αὐτόθι καταφάσεως καί διατηρήσεως, προύνοήσαμεν καί ὑπὲρ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς εὐρισκομένης ἐν τῇ Θεοστηρίκτῳ ἡμῶν πρωτευούσῃ μεταξύ τῶν χωρίων Κατταβιάς, Μεσαναγροῦ καί Ἀπολλακιᾶς, ἐπικαλουμένου δὲ Σκιαδίου καί τιμουμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς γεννήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ἐπεὶ γάρ ὁ τέως αὐτῆς ἡγούμενος ὁ πανοσιώτατος πρωτοσύγγελος κυρ Ζαχαρίας, ὑπεργηγράσας δὲν δύναται, ἵνα διευθύνῃ ἀξίως ἤδη τὰ τῆς Μονῆς, ἐξελέξαμεν τῇ ἐπικλήσει τοῦ Παναγίου καί τελεταρχικοῦ Πνεύματος καί.... εὐχαριστοῦμεν πῶς λίαν καί τῶν εὐλογημένων κατωίκων τῶν ἀνωτέρων χωρίων, τὸν Ἱερολογιώτατον Ἱεροδιάκονα κυρ Ἰγνάτιον, υἱὸν τοῦ Διάκο-Ζανεττῆ ἀπὸ Κατταβιάς, ἄνδρα ἱεροπρεπῆ,

ἄξιον καὶ τιμιώτατον ἵνα ἀναλάβῃ τῇ προστασίᾳ καὶ βοηθείᾳ τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ τὴν γενικὴν ἡγουμενία καὶ ἀπόλυτον Κυριαρχικὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐν λόγῳ Μοναστηρίου Σκιάδιν, ὃν καὶ μετ' οὐ πολὺ χειροτονήσομεν Ἱερομόναχον καὶ προχειρίσομεν εἰς Ἑγούμενον κατὰ τὰς θείας καὶ ἱερᾶς τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν διατάξεις. Ὅστις δεῖ ὀφείλῃν φροντίζειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι ἀνενδότως μετὰ ζῆλον τε καὶ ἀφοσιώσεως ἐνδομύχου ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν κτημάτων τῆς Μονῆς, τὸ ἐν τῷ Κώδικι αὐτῶν φαίνεσθαι, καὶ προσκτᾶσθαι θεία καὶ αὐξάνειν αὐτὰ ἅπαντα ἡμῶν δεῖ τὰ κατερειπωμένα καὶ ἐπίφοβα μέρη αὐτῆς φυτεύειν ἐλαιόδενδρα καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν οἰκημάτων αὐτῆς τῶν ἀκινήτων, δέχεσθαι μετὰ φιλοξενίας καὶ περιποιήσεως τοὺς προσκυνηταῖς καὶ πράττον δεῖ ὅ,τι δύναται καὶ φωτίσθαι ὑπὸ Θεοῦ, συντῆναι εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν εὐκλειαν τῆς Μονῆς*. Ἐπὶ πᾶσι δεῖ ποιῆσθαι υἱικῶς εἰς τὰς πατρικὰς διδασχὰς καὶ νουθεσίας τῆς καθ' ἡμῶν ἀγιωτάτης Μητροπόλεως, ὡς Κυρίαρχου αὐτοῦ, καὶ ὑποτᾶσθαι ἄνευ προφάσεων καὶ φιλοτίμως τὸ πρὸς αὐτὴν νενομισμένων φιλότιμον. Ὑποχρεοῦσθαι δεῖ καὶ ἡ αὐτοῦ Ἱερολογιότης, ἵνα ἔχῃ ἐν τῇ Μονῇ τὸν Πανοσιώτατον αὐτοῦ προκατοχον ὁσιωθέντα κυρ Ζαχαρίαν, καὶ περιποιεῖσθαι ἀξίως τῷ ἐντίμῳ αὐτοῦ καὶ γηροκομῆσθαι ὡς ἀγίῳ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτὰ ποιῆσαι τὰ νενομισμένα μνημόσυνα παρὰ τοὺς εὐσεβεῖς Χριστιανούς, ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς αὐτοῦ ψυχῆς. Λαμβάνοντες ὁμῶς ὑπ' ὄψιν τὸ αἴτιον τῆς ὑποδιεστάτης καταστάσεως τῶν ἄλλων Μοναστηριῶν, ὅπερ δηλοῖ ἡ συνεχὴς ἀλλαγὴ τῶν ἡγουμένων αὐτῶν καὶ τὸ χάρισμα καὶ κοινότερον δυστυχῶς τῶν λεγομένων ἐπιστατῶν λαϊκῶν, τῶν... τούτων ὡς οὕτως εἴπωμεν ἐνεκρίναμε καὶ ἀπεφασίσαμεν, τῇ Ἱερολογιότητι αὐτοῦ Κυριαρχικῶς ἰσόβιον Κυρίαρχον Ἑγούμενον τοῦ Μοναστηρίου τούτου, ἐπιμελούμενον μέντοι μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως καὶ ἄνευ ἰδιοτελείας οὐδεμίας ὑπὲρ τοῦ Μοναστηρίου καὶ μὴ δυνάμενον ἐκπίπτειν τῆς ἡγουμενικῆς αὐτῆς ἰσοβίου ταύτης θέσεως, ἕως μὲν ἀποδειχθῇ καταχραστὴς τῶν ἡγουμενικῶν ἱερῶν αὐτοῦ καθήκοντων καὶ διορθωθῆναι ὁδηγηθεὶς καὶ συμβουλευθεὶς πολλάκις μὴ θελήσῃ τὰ βέλτιστα πράττειν καὶ νενομισμένα. Συνέπεια δὲ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἰσοβιότητος, μετὰ θάνατον τῆς αὐτοῦ Ἱερολογιότητος, ὅση ... κινήτῃ καὶ ἀκίνητος εὑρεθῇ ἐν αὐτῷ κατὰ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς περὶ Μοναστηρίων διευθύνσεως ... καὶ νομίζετε κτήσις ἀναφαίρετος τῆς Μονῆς, ὑπὲρ ἔχω λαμβάνειν ἄνευ τινὸς προφάσεως τῶν αὐτοῦ

συγγενῶν καὶ κληρονόμων, διότι λογίζετε ὡς ἀποκτειθῆναι διὰ χρημάτων καὶ πραγμάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καὶ ἐπομένως ἀναφαιρέτως αἰτῆσθαι αὐτῇ. Ἐξέρχεσθαι δεῖ τούτου, ἡ ἀκίνητος καὶ κινητὴ αὐτοῦ κατάστασις ἦν ἀπέκτησεν ἐξ ἀποδεδειγμένης κληρονομίας συγγενοῦς αὐτοῦ ὅτε ἔχη πᾶν τὸ αὐτεξούσιον διατίθεσθαι αὐτὴν ὧντινι εὐχαριστεῖσθαι τὸ βούλεσθαι. Ἐπὶ τούτου τοίνυν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν πρᾶγμα, βεβαιωθεὶς παρὰ τοῦ Πανοσιωτάτου Πρωτοσυγκέλλου καὶ θείου Ἡγουμένου τῆς Μονῆς ταύτης κυρ Ζαχαρίου, καὶ παρὰ τοῦ Ἱερολογιωτάτου καὶ ἰσοβίου ἡγουμένου τῆς ἐν λόγῳ Μονῆς κυρ Ἰγνατίου καὶ ἐπιβεβαιωθεὶς παρὰ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος Κυριαρχικῶς. Κατεστρώθη δεῖ ἐὰν τῷ τῆς καθ' ἡμῶν ἱερᾶς καὶ ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Κώδικι καὶ κὰν τῷ τῆς εὐλόγῳ ἱερᾶς Μονῆς εἰς ἔνδειξιν διενεκή καὶ ἀσφάλεια.

,αωξέ' Ιανουαρίου λ'

* (παραληφθεῖσα ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ πρωτοτύπου σημειώσεως) ἔτι δεῖ ὀφείλει μὴ πωλεῖν ἢ ἀνταλλάσσειν οὐδὲν τῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν κτημάτων τῆς Μονῆς καὶ προσέτι μὴ λαμβάνειν δάνεια πρὸς οἰανδήποτε τῆς Μονῆς χρῆσιν πολλὰ ἢ ὀλίγα πρὶν κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ταύτας λάβῃ τὴν τελείαν Κυριαρχικὴν Συγκατάθεσιν καὶ αἰτήσεως πρὸς ταῦτα τῆς καθ' ἡμῶν Ἱ. Μητροπόλεως. Ἀναγνωρίζω δὲ καὶ πέντε χιλ. πεντακόσια 5.500 γροσ., χρέος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, τὰ ὅποια θέλει προσπαθήσει νὰ ἐξοφλήσῃ.

+ ὁ πρωτοσύγγελλος καὶ τέος ἡγούμενος Ζαχαρίας βεβαιῶ
Ἱεροδιάκονος καὶ ἡγούμενος Ἰγνάτιος....

Β' ἔγγραφο, ἀρ. 22

Διορισμός τοῦ Ἀρχιμανδρίτου κυρ Κυρίλλου ὡς ἡγουμένου στό μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (Ἀρταμίτη).

Ρόδος, 16 Φεβρουαρίου 1865

+ Ὁ Ρόδου Συνέσεως ἐπιβεβαιοῖ:

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου Ἐκκλησιαστικοῦ Κυριαρχικοῦ Γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι, ἐπιποθοῦντες τῆς ὅσον εἴθιστα ἀρίστης κα-

ταστάσεως καὶ διατήρησις τῶν εἰς τῇ θεοσώστῳ ἡμῶν ἐπαρχία εὐαγῶν ἐνοριακῶν Μοναστηρίων, εἰς μακρὰν δε πείρας γινώσκοντες ὅτι πρὸς τοῦτο, ὡς οὐδὲν ἄλλο, συντελεῖ τὰ μέγιστα ἢ ἰσοβιότης τῶν Ἑγουμένων, μάλιστα δὲ τιμίων καὶ ἀξίων τούτων ἀποδειχθέντων, προυνόησαμεν ἀξιοχρέως περὶ ταύτης τὸ ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὸ χωρίον Λάερμα τῆς θεοστηρίκτου ἡμῶν πρωτευούσης ἐνοριακοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου, τοῦ Ἀρταμίτου ἐπιλεγομένου καὶ τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ἐπὶ δὲ καὶ γνωρίζοντες καὶ ἐπαινοῦντες τοίνυν τὰς μεγάλας ἐκδηλώσεις καὶ ἀξιολόγους ἐπιχορηγήσεις πρὸς τὸ εὐαγὲς τοῦτο... τοῦ τῶν εἰς αὐτῷ ἡγουμενεύοντος ὁσιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου κυρ Κυρίλλου, ἀνδρὸς ἱεροπρεποῦς, τιμίου καὶ ἀξίου καὶ εὐρίσκοντες τὴν ὁσιότητά του καταλληλοτάτη ἵνα καταστήσῃ τὸ ἡρημένον Μοναστήριον καλόν, εὐπρεπὲς καὶ πλούσιον, καθὼς μέχρι τοῦδε ἔχοντος τῶν ἄλλων αὐτοῦ πράξεων, ἀνακαινίσει αὐτὸ νέον καὶ κάλλιστον, ἐνεκρίναμε τὴν ὁσιότητά του καὶ ἀπεφασίσαμεν αὐτὸν ἰσόβιον Κυρίαρχον Ἑγούμενον τῆς ἐν λόγῳ ἱερᾷ Μονῆς Ἀρταμίτου. Ὅστις δεῖ ὀφείλιν φροντίζειν καὶ ἐπιμελοῦσθαι εὐσυνηδότως καὶ μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν κτημάτων τῆς Μονῆς τῶν ἐν Κώδικι αὐτῷ φαινομένης προκτᾶσθαι τὰ θεία αὐταί, καὶ ἐπιμελεῖσθαι ἀπ' ἀκινήτων καὶ φυτεύειν ἐλαιόδενδρα καὶ ἀνακαινίζειν ὅ,τι μέρος αὐτῆς ἐπίφοβος καταστῇ, δέχεσθαι μετὰ φιλοτιμίας καὶ περιποιήσεως τοὺς προσκυνητάς, μὴ πωλεῖν ἢ ἀνταλλάσσειν οὐδὲν τῶν ἀκινήτων καὶ κινητῶν κτημάτων τῆς Μονῆς καὶ προσέτι μὴ λαμβάνειν δάνεια δι' οἰανδήποτε τῆς Μονῆς χρημάτων πολλὰ ἢ ὀλίγα, πρὶν ἢ κατ' ἀμφοτέροις τὰς περιστάσεις ταῦτα τῆς Κυριαρχικῆς λάβῃ τῆς Μητροπόλεως ἄδειας. Καλὸν δεῖ πράττειν εἶναι ὅ,τι δύνασθαι καὶ φωτισθῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν προαγωγήν... καὶ τὴν εὐκλοίαν τῆς Μονῆς καὶ ἐπὶ πᾶσι ποιῆσθε υἱκῶς ταῖς πατρικαῖς διαταγαῖς καὶ νοθεσίαις τῆς καθ' ἡμῶν ἀγιωτάτης Μητροπόλεως, ὡς Κυριάρχου αὐτοῦ, καὶ ἀποδίδειν ἄνευ προφάσεως καὶ φιλοτίμως τὸ πρὸς αὐτὴν νενομισμένον φιλότιμον. Συνεπεῖα ὅθεν τῆς ἐν τῷ εὐλόγῳ Μοναστηρίῳ ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ Ἑγουμενεύει, οὐδέποτε ἐκπίπτειν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἰσοβίου θέσεως, εἰ μὴ ἀποδεχθῇ καταχραστῆς τῶν ἱερῶν ἡγουμενικῶν αὐτοῦ καθηκόντων καὶ διορθωθῆναι ὁδηγηθεῖς καὶ συμβουλευθεῖς πολλάκις μὴ θελήσῃ τὰ βέλτιστα πράττειν καὶ νενομημένα. Συνεπῶς δ' ἔτι τῆς ἰσοβιότητος αὐτοῦ ταύτης, ὅση ποιῆστε τῶν

κινητῶν καὶ ἀκινήτων εὗρεθῇ ἐν αὐτῷ, μετὰ θάνατον τῆς αὐτοῦ ὁσιότητος κατὰ τοὺς ἁγίους τοὺς ἱεροὺς Μοναστηριακοὺς ὄρους καὶ διατάξεις... ὡς νομίζετε τῆς Μονῆς κτήσεις ἀναφέρετος, ὡς αὐτὴ ἔχει λαμβάνειν ἄνευ τινὸς προφάσεως τῶν συγγενῶν τῆς αὐτοῦ ὁσιότητος καὶ κληρονόμοις διότι λογίζετε ὡς διὰ χρημάτων καὶ πραγμάτων τῆς ἱερᾶς Μονῆς ἀποκτηθεῖσα καὶ συνεπῶς ἀναφαιρέτως αὐτῇ ἀνήκουσα. Ἐξαιρέτως δὲ τούτου ἡ ἀκίνητος καὶ κινητὴ αὐτοῦ κατάστασις ἐξ ἀποδεδειγμένης κληρονομίας ἐκτήσατο καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἔχει πᾶν τὸ αὐτεξούσιον διατίθεσθαι αὐτῆς, ὧς τινὶ εὐχαριστοῦντες καὶ βούλεται. Ἐπὶ τούτῳ τοίνυν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον γράμμα, βεβαιωθείς παρὰ τοῦ ὁσιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου τοῦ ἰσοβίου Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ἀρταμίτου, κυρ Κυρίλλου καὶ ἐπιβεβαιωθὲν παρ' ἡμῶν Κυριαρχικῶς. Κατεκεχώρειτε δὲ τὸ ἴσον αὐτοῦ κᾶν τῷ τῆς καθ' ἡμῶν ἱερᾶς Μητροπόλεως Κώδικι καὶ τῷ τῇ εὐλόγῳ ἱερᾷ Μονῇ εἰς ἀπόδειξιν διηνεκῇ καὶ ἀσφάλειαν.

,αωξε' Φεβρουάριος ιζ'

Ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος καὶ ἡγούμενος τοῦ Ἀρταμίτη βεβαιοῖ.

Γ' ἔγγραφο, ἀρ. 10

Διορισμός τοῦ Ἀρχιμανδρίτου κυρ Νεοφύτου ὡς ἡγουμένου στό μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Φιλήμονα στήν Ἀρνίθα.

Ρόδος, 9 Νοεμβρίου 1867

+ Ὁ Ρόδου Συνέσιος ἐπιβεβαιοῖ:

+ Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ Κυριαρχικοῦ γράμματος καθιστᾶται δῆλον ὅτι, ἐξακολοθοῦντες τὴν ἀξιόχρεων ἡμῶν πρόνοιαν ὑπὲρ τῆς εὐκαταστάσεως καὶ προαγωγῆς τῶν ἐπὶ τῆς θεοοστηρίκτου ἡμῶν πρωτευούσης εὐαγῶν Μοναστηρίων, προὐνοήσαμεν καὶ ὑπὲρ τῆς κατὰ τὸ χωρίον Ἀρνίθαν κειμένης Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀγ. Φιλήμονος, ἥτις ὑπὸ τοῦ... σεισμοῦ θέλει κατερειπωθεῖναι μέχρι τοῦδε εὐρίσκετο ἀπροστάτετος ἄνευ ἡγουμένου καὶ ἀξίου διευθυντοῦ. Ὅθεν ἐγκρίνοντας ἐδιορίσαμεν καὶ ἀπεκαταστήσαμεν ἐν αὐτῷ ἰσόβιον ἡγούμενον καὶ Κυρίαρχον τὸν ὁσιώτατον Ἀρχιμανδρίτην Κυρ Νεόφυτον προσκυνητὴν, ἄνδρα ἄξιον, τίμιον, ἐπιμελὴν καὶ σεμνόν, ὅστις δεῖ ὀφείλειν πρωτοτυπῶν μὲν καὶ ἐπὶ πᾶσι ἀφιερῶσαι εἰς τὴν

Ἰερὰν Μονήν παντός τε καὶ πᾶσαν ἀνεξαίρετως τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, τῆς ἐπαρχίας προσηλωμένος ἐφ’ ὅρου ζωῆς μέχρι τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀναπνοῆς καὶ καταβάλλειν πᾶσαν μέριμναν καὶ προστασία καὶ προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς καὶ πρὸς τὸ ὄφελος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ὅπως ἀνακαινίσῃ τοὺς τε ... αὐτῆς καθὼς καὶ πάσαις κατὰ τὴν προαγωγή ὧν ἀξιεπαίνως τοῦ θεοῦ ζήλου κατ’ ἐξοχὴν ἤδη ἐπεδείξατο. Ἐπομένως δεῖ φυλάττειν καὶ αὐξάνειν τὰ τε ἀκίνητα καὶ κινητὰ αὐτῆς κτήματα τὰ ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῆς καταγεγραμμένα Κώδικι καὶ μὴ πωλεῖν οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἢ ἀνταλλάσσειν ἐκ τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦτο τῇ Κυριαρχικῇ ἐξουσίᾳ καὶ συγκαταθέσεως τῆς καθ’ ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Γνωρίζον Κυριαρχικὴ καὶ κεφαλὴν παντοῦ τὴν αὐτὴν ἀγιωτάτην Μητρόπολιν καὶ ἀποδείξι φιλοτίμως, ἀποφασίζειν καὶ τακτικῶς τὸ ὠρισμένον αἰτήσιον... Φυτεύειν ἐλαιόδενδρα καὶ καλλιεργεῖν φιλοπόνως τὰ χωράφια αὐτῆς. Δέχεσθαι μετὰ φιλοφροσύνης καὶ χαρακτήρου σεμοῦ τοὺς χάριν... προστρέχοντας πρὸς τὸν θαυματουργὸν Ἅγιον καὶ πάντας τοὺς προσκυνητὰς καὶ περιποήσασθαι ἕκαστον ὡς πατὴρ καὶ πνευματικὸς καὶ τέλος φυλλάττειν ἑαυτὸν σεμνόν, ἐγκρατὴ καὶ ἀνεπίβλεπτον ἀπὸ πάσῃ κατηγορίᾳ καὶ ἀκατάχραστον τῶν τῆς Μονῆς κτημάτων καὶ εἰσοδημάτων, θεῖα δὴ, ἐν τοιαύτῃ ... περιπτώσει... ἰσοβίου ἡγουμένου αὐτοῦ. Γηράσας δεῖ καὶ μὴ δυνάμενος ἐπιτελεῖν τὰ ἡγουμενικά αὐτοῦ καθήκοντα, ἔχη δωμάτιον ἐν τῇ Μονῇ καὶ ἀναπαύεσθαι, τιμώμενος ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ καὶ σεβόμενον παρὰ πάντας. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ, ἡ Μονὴ ἔχει κληρονομήσει ἅπασα τὴν τε κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν αὐτοῦ, οὐδενὸς συγγενοῦς αὐτῷ καὶ κληρονόμου δυναμένου ἀποδέξασθαι. Εἰς τὴν περὶ τούτων τοίνυν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν ἔνδειξιν καὶ κυριότητα καὶ τὸ παρὸν ἡμῶν Ἐκκλησιαστικὸν ἐνδεικτικὸν Κυριαρχικὸν ἐγένετο γράμμα, βεβαιωμένου μὲν παρὰ τοῦ ... ἰσοβίου ἡγουμένου τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς τοῦ ἁγίου θαυματουργοῦ Φιλήμονος, ὁσιώτατον εἰς Ἀρχιμανδρίτην κυρ Νεοφύτου προσκυνητοῦ, ὡς βεβαιωμένου δὲ ὑπὸ τῆς ἡμῶν Σεβασμιότητος. Κατακεχωρεῖται δὲ τό... αὐτοῦ εἰς τῷ τῆς καθ’ ἡμᾶς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ἱερῷ Κώδικι, εἰς μόνιμον καὶ διηνεκὴ παράστασιν.

...αωξζ’ Νοεμβρίου θ’

ὁ ἡγούμενος Ἀρχ. Νεόφυτος βεβαιῶ.

Δ' ἔγγραφο, ἀρ. 12

Συνδρομές τῶν Μονῶν γιά τήν λειτουργία τῶν Ἐκπαιδευτηρίων
στήν νῆσο Ρόδο.

Ρόδος, 31 Ἰανουαρίου 1867

Ἐν Ρόδῳ σήμερον τήν 31 Ἰανουαρίου τοῦ 1867 ἐξηκοστοῦ ἐβδόμου ἔτους, συγκροτηθείσης Συνελεύσεως ἐν τῷ Συνοδικῷ τῆς Μητροπόλεως ὑπὸ τήν προεδρία τῆς Α.Π. τοῦ ἁγίου Ρόδου κυρίου Συνεσίου πρὸς κανονισμό τοῦ ἐτησίου κανονικοῦ τῶν ἐνταῦθα Μοναστηρίων καὶ συσκέψεως γενομένης μεταξὺ τῆς Α.Π. τοῦ ἁγίου Ρόδου καὶ τῶν ὑποφαινομένων ἐκρίθη ἐκ συμφώνου εὐλογους συσκέψεως ἵνα ἕκαστον Μοναστήριον πληρώνη εἰς τὰ ἐνταῦθα ἐκπαιδευτικὰ κατ' ἔτος τὰ ἑξῆς:

Σταῦρος Δαματριᾶς	150	γροσ.
Καλόπετρα	450	«
Ἐλεοῦσα Κοσκινιστή	600	«
Ἄμαρτος	110	«
Ἄρταμίτης	1000	«
Προφ. Ἡλίας	1100	«
Ἀγ. Γεώργιος (Καρύκας)	100	«
Ἀγ. Φιλήμων	800	«
Ἀσώματος	100	«
Σκιάδι	800	γροσ.
Πλημμύρι	100	«
Μονή Βάτι	600	«
Ἱερουσαλήμ	150	«
Ἀγ. Γεώργιος Ἰγκος	300	«
Θάρρι	1000	«
Ὑψενή	300	«
Καμμηρί	700	«
Τσαμπίκα	1000	«
Ἐλεοῦσα Καλυθιῶν	1000	«
Προφ. Ἀμός	150	«
Ἀγ. Ἰωάννης Καλυθιῶν	110	«
Ἀγ. Γεώργιος Λαχανιάς	500	«
Ἀγ. Εἰρήνη	60	«
Ἀγ. Νικόλαος Ψάλτη	---	μηδέν

Τὸ ὅλον γρόσια 11.680, ἥτοι ἔνδεκα χιλιάδες ἑξακόσια ὀγδοήκοντα. Ἡ πληρωμὴ ἄρχεται ἀπὸ τῆς πρώτης τρέχοντος μηνὸς καὶ λήγει τὴν 31 Δεκεμβρίου ἐκάστου ἔτους. Θέλει νὰ γίνη ἡ πληρωμὴ παρὰ τῶν ἡγουμένων καὶ ἐπιστατῶν τῶν Μοναστηρίων εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστης ἑξαμηνίας πρὸς τοὺς κατὰ καιρὸν ἀρχιερεῖς ἐπὶ ἀποδείξει παραλαβῆς. Ἡ δι' αὐτῶν εἰς τὴν ἐφορίαν τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων.

Εἰς ἔνδειξιν συνετάχθη ἡ παροῦσα πράξις ἐν τῷ κώδικι τῆς Μητροπόλεως Ρόδου ἣτις ἀναγνωσθεῖσα εὐκρινῶς ὡς ἀνήκουν πάντας ὑπεγράφη παρόντι τῆς Α.Π. τοῦ ἀγίου Ρόδου Κυρίου Συνεσίου καὶ τῶν παραβρεθέντων.

Κύριλλος ἡγούμενος τοῦ Ἀρταμίτου βεβαιῶ.

Ὁ ἡγούμενος τοῦ προφήτου ἡλίου ἀρχιμανδρίτης νεόφυτος

Ὁ ἡγούμενος τοῦ θάρρι λεόντιος

Ὁ ἡγούμενος τοῦ Σκιάδιου Ἰγνάτιος

Ε' ἔγγραφο, ἀρ. 63

Πωλητήριο κτημάτων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Καλόπετρας ἀπὸ τὸν ἡγούμενο Σαμουήλ γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησίν της ἀπὸ τὸν καταστρεπτικὸ σεισμὸ τοῦ 1863.

Ρόδος, 6 Ἰουλίου 1868

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ Ἐμμαρτύριον γράμματος πωλητηρίου δῆλον γίνεται ὅτι δ' ἀναγκῶν τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου Καλόπετρα ἦν Κοίμησις τῆς Θεοτόκου Σαμουήλ παρουσιασθεῖς ἐνώπιον τῆς ἡμῶν Ταπεινότητος ἐξέθεσεν ὅτι εὗρεθεις εἰς τὴν ἀνάγκη νὰ πωλήσῃ ἐν ἑαυτῶν κτημάτων ἐξ οὗ προΐσταται Μοναστηρίου πρὸς ἀνέγερσιν αὐτοῦ κατακρημνησθέντος κατὰ τοῦ Σεισμοῦ τοῦ 1863 ἔτους ἐπώλησε τέλεια πράξει πρὸς τὴν ὑπὸ τὸ χωρίον Σορωνὴν Γ. Παναγιώτου τῷ ἐν τῇ περιφερείᾳ ἐνθ' αὐτοῦ χωρίον εὕρισκόμενον ἀμπελοχώραφον μετὰ τινῶν οἰκιῶν καὶ κείμενον πλησίον τῶν χωραφίων τῆς... Βασιλικῆ ἀναστασίαν Μαρούλας, Ἀντωνίου καὶ ...δρόμου ἀντὶ γροσίων ὀκτὼ χιλιάδων καὶ τριάκοντα πέντε ἀριθ. 2035. Ὅπερ ἔλαβε ἀπὸ τῆς ἀνελλιποῦς διορισθεῖς ἡγού-

μενος ...τοῦ λοιποῦ εἰς τὸ παντελὲς τὸ ἐν λόγῳ χωράφιον καὶ θεωρῶν αὐτὸ κτῆμα ἀναπόσπαστον καὶ ἀναφαίρετον τοῦ ἐν λόγῳ Γεωργίου Χ' Παναγιώτου, δυναμένου πωλεῖναι, χαρίσαι, καὶ προικί-
ναι αὐτὸ καὶ μὴ ἀφαιρεθῆναι παρ' οὐδενός. Διὸ συνετάχθη τὸ παρὸν
ἡμέτερον Ἐκκλησιαστικὸ πωλητήριον γράμμα ὅπερ ἀναγνωσθὲν
εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως ὑπεγράφει παρὰ τοῦ ἡγουμένου, τῶν
κάτωθι φαινομένων Μαρτύρων Εὐκλίττων καὶ μὴ ὑπαγομένων εἰς
οὐδεμίαν τοῦ Νόμου ἐξαίρεσιν καὶ ἡμῶν καταγραφέντων καὶ ἐν τῷ
Κώδικι τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἐν Ρόδῳ τῇ 6 Ιουλίου 1868

Σαμουὴλ Μοναχὸς ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καλουμένης Κα-
λόπετρας, βεβαιῶ τ' ἄνωθεν καὶ ὡς ἀγράμματος ... παρὰ τοῦ Ἀρχι-
μανδρίτου Νικάνδρον ἐγὼ σταυροσημένω +

Χ' Κωνσταντῆς προεστὼς παρὼν
Παναγιώτης Γεωργίου παρών.

Η ΕΝ ΡΟΔΩΙ ΙΕΡΑ ΚΟΙΝΟΒΙΑ ΜΟΝΗ ΚΑΛΟΠΕΤΡΑΣ
Ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1782
ὑπὸ τοῦ Ἡρώος ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΟΥ

Ἀξιότιμε κύριε,

Ὅπως ἀναστηλώσωμεν τὴν μνήμην τοῦ περικλεοῦς ἀνδρὸς Ἀλε-
ξάνδρου Ὑψηλάντου καὶ περιβάλλωμεν τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ὑπ'
αὐτοῦ ἐγερθείσης ἐν Ρόδῳ κατὰ τὸ ἔτος 1782 Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Κα-
λόπετρας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ὁποίας πτερυγίζη εἰσέτι ἡ Ἱερὰ σκιὰ
τοῦ ἐνδόξου Στρατηγοῦ, καὶ λιβανωτὸς ἀναπέμπεται εἰς τὸν Ὑψι-
στον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἐκείνου, ὅστις πρῶτος ἀνεστήλωσε τὴν σημαί-
αν τῆς ἐλευθερίας τῆς μητρὸς τῶν ἔθνων Ἑλλάδος καὶ ἐσύρθη δέσμι-
ος εἰς τὰς εἰρκτὰς τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν πολιτικῶν τῆς Αὐστρίας.

Ἡ Μονὴ αὕτη συντηρεῖ τὴν Κεντρικὴν Σχολὴν ὡς καὶ τὰς ἄλλας
Σχολὰς τῶν πέριξ χωρίων ὅπου πλείστοι παῖδες θηλάζουσι τὸ πνευ-
ματικὸν γάλα τῆς θρησκείας διδασκόμενοι καὶ ἀνατρεφόμενοι ἐν παι-
δείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου ὅπως ἀποβῶσιν ἡμέραν τινὰ ἄξιοι στρα-
τιῶται τῆς Θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὑπερασπισταὶ τοῦ Ἔθνους ἡμῶν.

Ὑπὲρ τοιούτου σκοποῦ ἡ διενεργουμένη συνδρομὴ διατίθεται ὑπὲρ τῆς σπουδαζούσης νεότητος καὶ οὐχὶ πρὸς ἄνετον βίον καὶ εὐμάρειαν τῶν καλογήρων. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι ἐμποδίζουν τὸν Ἱερὸν σκοπὸν τοῦ νὰ φθάσῃ ἡ Μονὴ εἰς τὸν προορισμὸν τῆς, καταφεύγομεν εἰς τὰ φιλόμουσα καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν, θερμοπαρακαλοῦντες ὅπως φανῇτε ἄρωγοὶ εἰς τὴν κατερριπομένην ταύτην Μονὴν ἣτις κατεδαφισθεῖσα καὶ κατερυπωθεῖσα κατὰ διαφόρους καιροὺς ὑπὸ βεβήλων χειρῶν διότι ὑπὸ τῶν ἐπάλξεων αὐτῆς ὑπερησπίζετο ἡ θρησκεία καὶ τὸ ἔθνος, δεῖται ἀνακομιδῆς καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τούτῳ ἐξαίτεῖται τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν φιλοθρήσκων καὶ φιλογενῶν αἰσθημάτων παντὸς Ὁρθοδόξου Ἑλληνοῦ.

Ἐπὶ τούτοις δέξασθε Κύριοι τὰς πρὸς ὑμᾶς προσήσεις μας πεποιθότες ἐπὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μας μεθ' ἧς διατελοῦμεν.

Ἐν Ρόδῳ τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1908

Ὁ τῆς Ἱ. Κ. Μονῆς Καλόπετρας Ἡγούμενος
+ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ
καὶ οἱ σὺν ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἀδελφοί.

ΚΩΔΙΞ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ-ΙΞΙΑ ΡΟΔΟΥ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΡΟΔΟΥ

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ.: 71

ΠΡΟΣ

Τὸν Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτην
κ. Ἀλέξανδρον Θεοδωρακόπουλον
Πρωτοσύγκελλον τῆς καθ' ἡμᾶς
Ἱ. Μητροπόλεως Ρόδου.

Πανοσιολογιώτατε,

Τῆς ἐν Ἱξιά Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Φανερωμένης, ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, λόγῳ τοῦ τελευταίως ἐπελθόντος θανάτου τοῦ ἐν αὐτῇ Ἡγουμενεύοντος Ἀρχιμανδρίτου Δωροθέου Φραγκιά, ἀξιοχρέω Ἐκκλησιαστικῇ Προνοίᾳ, διορίζομεν τὴν Ὑμετέραν Πανοσιολογιότητα κανονικὸν ἐν αὐτῇ Ἡγούμενον. Τὸν διορισμὸν Ὑμῶν τοῦτον ἀνακοινούμενοι Ὑμῖν διὰ τοῦ παρόντος Ἀρχιερατικοῦ ἡμῶν Διοριστηρίου Γράμματος, προτρεπόμεθα ὅπως ὡς νόμιμος τῆς ἐν λόγῳ Ἱ. Μονῆς, μεριμνήσετε, 1/. Διὰ τὴν ἀνελλιπῇ ἐν αὐτῇ τέλεσιν τῶν

Ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῆς καθ' ἑκάστην Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν Θ. Λειτουργίας διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐκεῖ Συνοικισμοῦ καὶ τῶν περίξ εὐσεβῶν Χριστιανῶν. 2/. Διὰ τὴν παραλαβὴν συγκέντρωσιν καὶ καταγραφὴν ἀπάσης τῆς ἀνηκούσης τῇ Ἱ. Μονῇ περιουσίας ἀκινήτου καὶ κινητῆς, καὶ τῶν λοιπῶν ὑπαρχόντων αὐτῆς. 3/. Τὴν λήψιν τῶν ἀναγκαίων μέτρων, διὰ τὴν ἐν καλῇ καταστάσει καὶ εὐπρόσωπον τῆς Ἱ. Μονῆς ἐμφάνισιν, καὶ ἀξιοπρεπῇ παράστασιν αὐτῆς, βαθμηδὸν δὲ διὰ τὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἀνασυγκρότησιν αὐτῆς, ὥστε νὰ καταστῇ Κέντρον Θρησκευτικὸν καὶ Μονὴ ἀξία τοῦ Ἱεροῦ καὶ ὑψηλοῦ της προορισμοῦ, μὲ τὴν ἀνεπιφύλακτον ἡμετέραν συμπαράστασιν.

Ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει Ρόδου τῇ 21ῃ Ἰανουαρίου 1956.

Ὁ Μητροπολίτης
Ο ΡΟΔΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Ἵσον ἀπαράλλακτον
τῷ πρωτοτύπῳ
Ὁ Ἡγούμενος

ΜΟΝΑΧΟΛΟΓΙΟΝ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ-ΙΕΙΑ ΡΟΔΟΥ

«Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 5175 μηνὸς Ἀπριλίου 1935 ἀποφάσεώς του ὁ Μητροπολίτης Ρόδου κ. Ἀπόστολος διορίζει ΗΓΟΥΜΕΝΟΝ τῆς Ἱ. Μονῆς Φανερωμένης τὸν ἐκ τοῦ χωρίου Κοσκινοῦ καταγόμενον καὶ ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ Πανορμίτου Σύμης ἐπὶ δεκαετίαν μονάσαντα ὁσιώτατον
ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΝ ΔΩΡΟΘΕΟΝ ΦΡΑΓΚΙΑΝ.

Οὗτος υπηρέτησεν τὴν Ἱερὰν Μονὴν μέχρι τῆς 12ης Ἰανουαρίου 1956 ὁπότε ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ.

Ἦ σωρὸς του ἐκ Κρατικοῦ Νοσοκομείου μετεφέρθη εἰς τὴν γενετειράν του Κοσκινοῦ ἔνθα ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ρόδου κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ καὶ ἐτάφη εἰς τὸ Κοιμητήριον τοῦ χωρίου».

ΜΟΝΑΧΟΛΟΓΙΑ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ-ΙΕΙΑ ΡΟΔΟΥ (1935-1988)

1. Ἀρχ. Δωρόθεος Φραγκιάς
2. Ἀρχ. Ἀλέξανδρος Θεοδωρακόπουλος, Πρωτοσύγκελος Ἱ. Μ. Ρόδου

3. Διάκονος Σεβαστιανός Στεφανόπουλος
4. Μοναχός Ἡλίας Καλαντζής
5. Μοναχός Παῖσιος Ἀραβαντινός
6. Μοναχός Γρηγόριος Ζούμης
7. Μοναχός Γεράσιμος Καλλιβωκᾶς
8. Μοναχός Δημήτριος Βογιατζής
9. Διάκονος Βασίλειος
10. Διάκονος Βασίλειος

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Πηγές

- Acta Sanctorum, III, 1865, Φεβρουάριος, σ. 649-666, VI, 1866, Μάιος, σ. 686.
Βλεμμύδης, Νικηφόρος, Διήγησις μερική, έκδ. Λειψίας, 1896.
Γεράσιμος, Μοναχός (Μικραγιαννανίτης), Ἀκολουθία τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς ἐπονομαζομένης «Παραμυθίας», Ρόδος, 1990.
Γρηγοράς, Νικηφόρος, Ρωμαϊκή ἱστορία, έκδ. Weber, Βόννη, 1855.
Καινή Διαθήκη, έκδ. Ἀποστ. Διακονίας, Ἀθήνα 1968.
Mansi, I. D., Sactorum conciliorum collectio, Paris 1899 κ. ε.
Migne, Patrologia Graeca, P.G., 65, 1211-1254-79, 1249- 96, 1251-1320-114, 848.
Παλαιά Διαθήκη, έκδ. Ζωή, Ἀθήνα.
Συμεών, Μεταφραστοῦ, P.G., 114, 848-852.

2. Βοηθήματα

- Ἀμβροσιάδης, Ἀ., *Ἡ Ἄμαρτος*, Ροδικό Ἡμερολόγιο, Ρόδος, 1929.
Ἀπόστολος, Μητροπολίτης Ρόδου, *Ἀπομνημονεύματα Α΄-Β΄*, Ἀθήναι, 1947.
Ἀπόστολος, Μητροπολίτης Καρπάθου-Κάσου, *Τό Χρονικό τῆς Ἱταλοκρατίας τῆς Ρόδου*, 1973.
Ἀρφαρᾶς Ἐμ. Μιχ., Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ Λαϊκὴ παράδοση, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. 6ος (1977), Ἀθήνα, 1979.
Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου Μ., *Στό Θάρι τῆς Ρόδου*, Ἀθήνα 2006.
Βακαλόπουλος, Ἀπ., *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 2ος, έκδ. Β΄, Θεσσαλονίκη, 1976.
Βενετοκλής, Πᾶν., *Ποιήματα*, Σμύρνη 1846, έκδ. Β΄, Κάϊρο, 1943.
Βεργωτῆς, Θ. Γ., Ἰωάννης ὁ Ρόδιος ἢ Λίνδιος Ἀρχιεπίσκοπος Μύρων τῆς Λυκίας, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. 13ος, Ἀθήνα, 1989.
Βερύκιος, Ν., *Ροδίτικοι περίπατοι*, Ρόδος, 1959.
Βοβολίνης, Κ., *Ἡ ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας*.

- Βολανάκης, Ίω., Συμβολή στην έρευνα τών παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. 2ος, 1987.
- Ὁ ἴδιος, *Ὁ ἱερός ναός τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Λίνδου*, Ρόδος 1998.
- Ὁ ἴδιος, *Τοιχογραφημένοι ναοί τῆς Δωδεκανήσου*, περ. *Δωδεκάνησος*, τχ. ΙΑΙΑ' (2014).
- Bosio, J., *Dell' istoria della Sacra Religione et illystrissima Militia di S. Cio Gierosolimitano, parte seconda*, τ. 2, ἐκδ. Α', Roma 1594, ἐκδ. Β', Roma 1629.
- Brandi, C., La chapella rubestre del monte Paradiso, *Memorie*, vol. III, p. 10.
- Βρόντης, Ἀν., Ἕνα χειρόγραφο Εὐαγγέλιο, περ. *Δωδεκάνησος* 1 (1957) 5.
- Ὁ ἴδιος, Ἡ Παναγία τοῦ Ροδινιοῦ, περ. *Δωδεκάνησος* 1 (1957) 5.
- Ὁ ἴδιος, *Τῆς Ρόδου Παραδόσεις καί Τραγούδια*, Ρόδος 1930.
- Γαλανόπουλος, Ἀ., Ἡ σεισμικότητα τῆς Δωδ/σου, *Δωδεκανησιακή Ἐπιθεώρησις*, ἐτ. Α', τεῦχ. 2, Φεβρουαρίου 1947, 82-83.
- Γερμανός, Μητροπολίτης Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας Δωδεκανήσου, *Ἐκκλησιαστικός Φάρος*, τ. 36, 1937.
- Γερομιχαλός, Ἀθ., Ὁ μοναχικός Βίος, ἱστορική αὐτοῦ ἐξέλιξις, *Ε.Ε.Θ.Σ.Π.Θ.*, τ. 5ος, Θεσσαλονίκη, 1960.
- Γιακουμάκη Χ., Ἀρχαιολογικά τεκμήρια καί ἱερά παράδοση. Τό ἱερό προσκύνημα τῆς Παναγίας Τσαμπίκας στὸν Ἀρχάγγελο Ρόδου, *Δωδεκανησιακά Χρονικά ΚΖ'* (2017), 205-218.
- Δημητρακόπουλος, Ἀνδρ., *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, Λειψία, 1872.
- Ὁ ἴδιος, *Ιστορία τοῦ σχίσματος*, Λειψία, 1867.
- Δρακίδης, Γ., *Λεύκωμα τῶν Δωδεκανησίων*, Ἀθήνα, 1913.
- Εὐαγγελίδης, Ε. Τρυφ., *Ροδιακά*, τ. 2ος, Α' Ἐκκλησία, Ἀθήνα, 1929.
- Ὁ ἴδιος, *Ροδιακά*, Ρόδος, 1917.
- Ὁ ἴδιος, Ἡ Μονή τῆς Καλόπετρας, Ἐφημ. *Ροδιακή*, 30 Ιουνίου 1916.
- Ὁ ἴδιος, Ἡ Μονή τοῦ Ἀρταμίτου, Ἐφημ. *Ροδιακή*, 24 Σεπτ. 1917.
- Ὁ ἴδιος, Σιναΐτικόν φερμάνιον, Ἐφημ. «*Νέα Ρόδω*», Ιούλιος 1917.
- Gabriel, A., *La cite de Rhodes*, Paris, 1923.
- Ζερβός, Στ., *Το ζήτημα τῆς Δωδ/σου καί τὰ διπλωματικά αὐτοῦ ἔγγραφα*, ἐκδ. Β', Ἀθήνα, 1928.
- Ζερλέντης, Π., *Ιστορικαὶ ἔρευναι περί τὰς ἐκκλησίας τῶν νήσων*, Ἑρμούπολις, 1922.
- Guerin, V., *Voyage l' ile de Rhodes*, I-II, Paris, 1921-1923.
- Καββάδας, Δ. Στ., Ὁ ἀρχ. Νίκανδρος Φιλάδελφος-Γεωργιάδης, *Χιακή Ἐπιθεώρησις*, τχ. 32ο, Ἀθήνα 1973.
- Καστρονῆς, Παν., *Δωδεκανησιακό Ἡμερολόγιο*, 1929.
- Καλαμπίχης, Ε., *Ἀπό τῆ ζωῇ μου*, Ρόδος, 1968.
- Καλιβούρης, Φ., *Ἡ Μονή τοῦ Ἀη Φιλήμονα*, Ρόδος, 1991.
- Καροῦζος, Χ., *Ρόδος*, Ἀθήνα, 1949.

- Κοκκίνης, Σ., *Τά μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα, 1976.
- Κόλλιας, Ἡλ., *Δύο ροδιακά ζωγραφικά σύνολα τῆς ἐποχῆς τῆς Ἱπποτοκρατίας: ὁ Ἅγιος Νικόλαος στὰ Τριάντα καί ἡ Ἀγ. Τριάδα (Ντολαπλί Μετζίδ) στήν Μεσαιωνική Πόλη*, 1986 (ἀδημοσίευτη διατριβή).
- Κουτελάκης, Χ., *Εὐλόγλυπτα τέμπλα Δωδεκανήσου*, Ἀθήνα 1986.
- Κουτελάκης Χ., Φωσκόλου Ἀμάντα, *Οἱ κώδικες τῶν ναῶν καί μονῶν Ἀρνίθας καί Μεσαναγροῦ Ρόδου, Δωδεκανησιακά Χρονικά ΚΓ* (2009), 497-504.
- Ὁ ἴδιος, *Κτιτορικές ἐπιγραφές Ἐκκλησιῶν Ρόδου, Δωδεκανησιακά χρονικά*, τ. 3ος, 1974.
- Κωνσταντινίδης, Ἰ. Ἐμμ., *Συμβολή εἰς τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν τῆς Δωδεκανήσου*, Ἀθήνα 1968.
- Κωνσταντινίδης Κ., *Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καί τό μοναστήρι τῆς Καλόπετρας*, Ἀλεξάνδρεια, 1953.
- Ὁ ἴδιος, *Ἡ Ρόδος ἓνα τραγούδι, «Κρήνη»*, ἐκδ. Β', Ἀλεξάνδρεια, 1948.
- Λαγκάνης, Στ. Εὐστ., *Ἡ Μονή τῆς Καλόπετρας, Ροδιακό Ἡμερολόγιο*, 1930.
- Λάμπρου, Σ., *Ιστορία τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα, 1908.
- Μακρῆς, Μαν., *Δωδεκανησιακά Δημοτικά Τραγούδια*, Ρόδος, 1983.
- Μανάφης, Κων., *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, τ. ΜΖ' Σπουδῶν (1987-1989).
- Μαυρῆς, Ν. Γ., *Βιβλιογραφία Δωδεκανήσου*, Ἀθήνα 1965.
- Μηλιός, Σ., *Ἡ Ἄμαρτος, Δωδεκάνησος*, 1 (1957) 5.
- Μουτζούρης, Κ. Ἰ., *Ὁ Μοναχισμός τῆς Λέσβου*, Μυτιλήνη, 1989.
- Μπακίρης, Ἐμ., *Οἱ Ἐκκλησιαστικές ἐπιτροπές καί τά γράμματα στ' Ἀφάντου ἀπό 1858-1912, Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. 8ος, Ἀθήνα, 1983.
- Ντέλλας Γ., *Οἱ σταυροθολιακές ἐκκλησίες τῆς Δωδεκανήσου (1750-1924)*, περ. *Δωδεκάνησος*, τχ. Ζ' (2012), 19-474.
- Ὁ ἴδιος, *Ἡ ἀρχιτεκτονική μεγάλων ἱπποτικῶν ἐκκλησιῶν Ρόδου, Πρακτικά συνεδρίου: 15 χρόνια ἔργων καί ἀποκατάστασης στή μεσαιωνική πόλη Ρόδου*, Ἀθήνα 2007, 370-395.
- Ὁρλάνδος, Ἀν., *Παλαιοχριστιανικά καί βυζαντινά μνημεῖα τῆς Ρόδου*, *ΑΒΜΕ*, ΣΤ' (1948).
- Papavassiliou E.-Archontopoulos Th., *Nouveaux elements historiques et archeologiques de Rhodes a travers des fouilles dans la ville medievale, XXXVIII Corso di Cultura sull' arte Ravennate e bizantina*, Ravenna, 1991.
- Παπαδόπουλος, Χ., *Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Συμβολαί εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι. Α' Ὁ ὁσιος Λουκάς ὁ Νέος. Β' Ὁ ὁσιος Μελέτιος ὁ "Νέος"*, Ἀθῆναι, 1935.
- Παπαμανώλης, Θ. Γ., *Ρόδος Α-Β*, Ἀθήνα, 1951, 1957.
- Παπανδρέου, Σ. Θ., *Ἡ Μαλώνα τῆς Ρόδου*, Ρόδος, 1984.
- Παπασταματίου, Γ., *Ροδιακά, ἔρως, πατρίς, Μύθος, Μυθιστορία, Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. 3ος (1974).

- Παπαχριστοδούλου, Χρ., *Ιστορία της Ρόδου*, Αθήνα, 1972.
- Ὁ ἴδιος, *Τοπωνυμικό της Ρόδου*, Αθήνα, 1951.
- Ὁ ἴδιος, Γεωργικές ἐορτές της Ρόδου, *Δωδεκανησιακό Ἀρχεῖο*, τ. 1ος, 1972.
- Ὁ ἴδιος, Ἡ Μονή Ροδινῆς της Ρόδου, *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. 1ος, 1972.
- Ὁ ἴδιος, Ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης καί ἡ μονή Ἀρταμίτη, *Τέχνη* 1 (1970), Ρόδος.
- Ὁ ἴδιος, Το Θάρι, περιοδ. *Φυσιολάτρης*, Ἰαν. 1960.
- Piscenardi, S., *Itineraire d' un chevalier dans l' ile de Rhodes*, Lille, 1900.
- Πολιτιστικός-τουριστικός ὁδηγός: *Μοναστήρια νησιῶν τοῦ Αἰγαίου. Δρόμοι τοῦ ὀρθόδοξου μοναχισμοῦ*, τ. 3, Αθήνα 1999.
- Θρησκευτικός ὁδηγός Ἰ. Μητρόπολης Ρόδου, *Θρησκευτικοί προορισμοί*.
- Ράλλης, Α. Γ., *Ἐγχειρίδιο ἐμπορικοῦ δικαίου*, τ. 2ος, Αθήνα 1868.
- Σάθας, Κ. Ν., *Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα, 1868.
- Σακελλίων, Ἰ., *Πατμιακή Βιβλιοθήκη*, Αθήνα, 1890.
- Σπυρίδων, Μητροπολίτης Ρόδου, *Κώδιξ Ἀπολλώνων*, Αθήναι 1958.
- Ταρσούλη, Α., *Τά Δωδεκάνησα*, τ. Α-Γ, Αθήναι, 1947.
- Τζώγας, Σ. Χ., Ὁ Μοναχισμός, *Θ.Η.Ε.*, τ. 9ος.
- Τσιρπανλῆς, Ζ., *Ἡ Ρόδος καί οἱ Ν. Σποράδες στά χρόνια τῶν Ἰωαννιτῶν Ἰπποτῶν (14ος-16ος αἰ.)*, Ρόδος, 1991.
- Τσομπανάκης, Γ. Α., Ἐγκατάσταση Χαλκητῶν στή Ρόδο, *Δωδεκανησιακό Ἀρχεῖο*, τ. 5ος, Αθήνα, 1970.
- Τσούκου Ἀμφιλοχίου, Ἀρχιμ., *Ἱστορικά σημειώματα Ἀγίων μονῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου*, Ρόδος 2001.
- Φραγκόπουλος, Ἰ., *Ἡ Δωδεκάνησος ὑπό τήν Ἱταλοκρατίαν*, Αθήνα, 1958.
- Φωτίου, Φ. Κ., *Ἱστορία της Ρόδου, οἱ ἀκροπόλεις. Ρημόκαστρο καί Σαραντάπηχος*. Πολιτιστικά τῶν Καλλυθιῶν, Ρόδος, 1990.
- Χαβιαρᾶς, Δ., *Περιγραφή της ἐν Σύμῃ Ι. Μ. Πανορμίτη*, Σάμος, 1911.
- Χατζηβασιλείου, Β., Ἱστορικά Μοναστήρια, Ἡ Μονή της Παναγίας Σκιαδενης της Ρόδου, *Ροδίτικα Γράμματα*, τεῦχ. 1-3, 4 Ἰαν.Δεκ. 1977.
- Χρήστου, Π., Βλεμμύδης Νικηφόρος, *Θ.Η.Ε.*, τ. 3ος, Αθήνα, 1963.
- Χονδρός, Κ., Ἡ Μονή της Παναγίας Σκιαδενης, *Ροδίτικα Γράμματα*, τεῦχ. 4, Ὀκτ.-Δεκ. 1977.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΤΣΙΡΕΒΕΛΟΣ

Δρ. Θεολογίας – Θεολόγος Δ.Ε.

*Ἐπισκέπτης Καθηγητής στό Τμήμα Κοινωνικῆς Θεολογίας καί
Ἐπιστήμης τῆς Θρησκείας τοῦ Πανεπιστημίου «Λόγος»*

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ ΣΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΟΜΙΛΙΑΡΙΑ

ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τό ἐνδιαφέρον γιά τή μετάδοση τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου στή σύγχρονη ἐποχή μέ ὁδήγησε στήν παροῦσα ἐργασία, ἡ ὁποία διενεργήθηκε στό πλαίσιο ἐκπόνησης μεταδιδακτορικῆς ἐρευνας στό Τμήμα Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ. Τό θέμα τῆς εἶναι ἡ μετάδοση τοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων ἀπό νεότερους κήρυκες καί ἡ πρόσληψή του ἀπό σύγχρονους ἀποδέκτες.

Ἐκφράζω τόν βαθύτατο σεβασμό μου καί τήν εὐγνωμοσύνη μου πρός τό πρόσωπο τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ.κ. Κυρίλλου γιά τήν ἀποδοχή δημοσίευσης τῆς παρούσας ἐργασίας. Εὐχαριστῶ ἐκ βάθους καρδίας τήν καθηγήτρια κα Δήμητρα Κούκου-ρα γιά τήν ἐπίβλεψη τῆς ἐργασίας καί τίς καίριες παρατηρήσεις τῆς.

Εὐχῆς ἔργον εἶναι ἡ ἀνά χείρας ἐργασία νά συμβάλει ἐποικοδομητικά στήν ἐρευνα τοῦ σύγχρονου κηρύγματος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ μεγάλη δεσποτική ἑορτή τῶν Χριστουγέννων προσφέρεται γιά νά μεταδοθεῖ τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου σέ ποικίλους ἀποδέκτες. Κατά τήν ἡμέρα αὕτη ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τό μέγα Μυστήριό τῆς

πίστεως, τήν Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ πού πραγματοποιήθηκε μέ τήν ἐλεύθερη συνεργία τῆς Θεοτόκου. Ὁ Θεός ἔγινε ἄνθρωπος ἡσυχά καί ταπεινά σέ ἓνα ἀπόμακρο χωριό τῆς Ἰουδαίας, μακριά ἀπό τά πλούτη καί τήν κοσμική ἄνεση. Οἱ πρῶτοι πού εἰδοποιήθηκαν γιά τή Γέννησή του ἦταν οἱ φτωχοί ποιμένες, ἐνῶ ἡ ζωή του βρέθηκε σέ ἄμεσο κίνδυνο ὑπό τήν ἀπειλή τοῦ Ἡρώδη. Ἡ Γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ κεντρικό ἐπεισόδιο στό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας καί ἀποσκοπεῖ στή λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἁμαρτία, τό κακό καί τόν θάνατο. Τό γεγονός αὐτό ἐγκαινιάζει ἓναν νέον τρόπο ζωῆς πού θεμελιώνεται στήν ἄκρα ταπείνωση καί τήν αὐτοθυσιαστική ἀγάπη. Αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς ὁλοκληρώνεται στόν ἀγώνα γιά τή μεταμόρφωση τῆς κοινωνίας καί στήν προσδοκία τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μέσα στόν λειτουργικό χρόνο τῆς Ἐκκλησίας ἡ Γέννησή του πραγματώνεται στό «σήμερα» καί τό «τώρα» κάθε ἐποχῆς καί κάθε τόπου.

Οἱ ὁμιλίες πού προσεγγίζουν ἐρμηνευτικά τά γεγονότα τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων ἀπαντοῦν σέ ὅλους τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος παραδίδει τή βασική θεολογική θέση ὅτι ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ «ἐνῆνθρώπησε, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν»¹. Ὁ Μέγας Βασίλειος καί ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος μνημονεύουν τή σπουδαιότητα τῆς ἐορτῆς, ὀνομάζοντας τά Χριστούγεννα ὡς «τὴν γενέθλιον ἡμέραν τῆς ἀνθρωπότητος»² καί «μητρόπολιν πασῶν τῶν ἐορτῶν»³ ἀντίστοιχα. Τό ἱστορικό αὐτό γεγονός τῆς Γέννησης τοῦ Ἰησοῦ ἐνέπνευσε ἰδιαίτερα τοὺς ὑμνογράφους. Ὑμνοι πού ψάλλονται μέχρι καί σήμερα, ἀποδίδουν μέ ποιητικό τρόπο τό θεολογικό μέγεθος τῆς ἐορτῆς καί διδάσκουν μέ ἄμεσο τρόπο τοὺς χριστιανούς. Στίς συλλογές ὁμιλιῶν πού ὀνομάζονται Ὁμιλιάρια ἢ Κυριακοδρομία, οἱ κήρυκες ἐρμηνεύουν τά ἀποστολικά καί εὐαγγελικά ἀναγνώσματα τῶν ἡμερῶν τῆς ἐορτῆς. Ἐκεῖ ἐπίσης διατρανώνουν τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων, ὑπενθυμίζοντας ὅτι «ὁ Θεός τῆς ἀγάπης δέν ἐγκατέλειψε τόν κόσμον, τόν ὁποῖο θανατώνουν ὁ ἐγωισμός καί τό μῖσος»⁴.

1. Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 192.

2. Μεγάλου Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1473A.

3. Ἰωάν. Χρυσόστομος, *Εἰς τὸν μακάριον Φιλογόνιον – Λόγος ΣΤ'*, PG 48, 752.

4. Ἀναστασίου, *Θεός ἐφανερώθη*, σελ. 8.

Βασικός σκοπός της μεταδιδασκτορικής αυτής έρευνας είναι η μελέτη του μηνύματος των Χριστουγέννων στα σύγχρονα Όμιλιάρια. Η συγκριτική εξέταση και διαπίστωση όμοιοτήτων και διαφορών μεταξύ των κηρυγμάτων αλλά και η πρόσληψή τους από σύγχρονους αποδέκτες συμπληρώνουν αυτόν τον σκοπό. Η βασική μεθοδολογία στηρίζεται στο σχήμα της ανθρώπινης επικοινωνίας⁵, τό οποίο προσαρμόζεται στις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας και αναπτύσσεται στους εξής παράγοντες οι οποίοι επισημαίνονται και σχολιάζονται: στον πομπό (κήρυκες - συγγραφείς), τό μήνυμα (βασικές θέσεις και τεκμηρίωσή τους στις πηγές), τό θέμα (κεντρική έννοια), τον άγωγό (τό έκάστοτε Όμιλιάριο ή συλλογή κηρυγμάτων), τον κώδικα (έλληνική γλώσσα⁶) και τούς αποδέκτες (έλληνόφωνοι Όρθόδοξοι άκροατές - Έλληνόφωνοι Όρθόδοξοι μαθητές/μαθήτριες της Γ' Λυκείου).

Σέ γενικές γραμμές η παρούσα έρευνα άκολουθεϊ τή μεθοδολογία μιās παλιότερης έρευνας μέ τίτλο, *Λόγοι Έπισκόπων-Περιγραφική προσέγγιση* (έκδ. β', έκδ. Τέρτιος, Θεσσαλονίκη 1997). Στην έρευνα αυτή της καθηγήτριας Δήμητρας Κούκουρα άπαντā μιā στιγμιαία χαρτογράφηση (κατά τό έτος 1994) του μηνύματος των Χριστουγέννων. Η παρούσα έργασία διευρύνει τήν έρευνα γιά τό κήρυγμα/μήνυμα των Χριστουγέννων κατά τή σύγχρονη έποχή.

Τό πεδίο της έρευνας άποτελοϋν 125 σύγχρονα όμιλητικά κείμενα, τά όποια δημοσιεύτηκαν ή έκφωνήθηκαν σέ διάστημα 50 έτών, δηλαδή άπό τό 1960 μέχρι και τό 2010⁷. Η έορτή των Χριστουγέννων και ό κοινός κώδικας επικοινωνίας (έλληνική γλώσσα) άποτελοϋν τούς σταθερούς παράγοντες της έρευνας. Έπειτα άπό μελέτη και άξιολόγηση διάφορων Όμιλιαρίων-Κυριακοδρομίων τέθηκαν δύο κριτήρια γιά τήν έπιλογή του τελικού ύλικου της έρευνας: α) ή πρωτοτυπία της πραγμάτευσης του θέματος, πού διακρίνεται άπό

5. Κούκουρα, *Μεθοδολογική*, σελ. 12. Πρβλ. Κούκουρα, *Έκκλησία*, σελ. 97-103. Άκανθοπούλου, *Η επικοινωνία*, σελ. 31-41.

6. Τά ύφολογικά χαρακτηριστικά της γλώσσας τέθηκαν έκτός όρίων της παρούσας έργασίας, ή όποια έπικεντρώνεται στην άποτύπωση του μηνύματος και στην άνάδειξη των επικοινωνιακών χαρακτηριστικών.

7. Οί όμιλίες και οί λόγοι πού έκφωνήθηκαν σέ παλιότερο έτος αλλά δημοσιεύτηκαν σέ μεταγενέστερα Όμιλιάρια ή Κυριακοδρομία τοποθετοϋνται στο έτος έκφώνησης.

τή στεῖρα ἀπομίμηση καί β) ἡ ποικιλία θεολογικῶν θέσεων πού ἀναπτύσσονται⁸.

Προκειμένου νά ἐπιτευχθοῦν οἱ στόχοι μας ἡ ἐργασία χωρίζεται σέ τέσσερα κεφάλαια. Στό Α΄ Κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ ιδιότητα καί τά στοιχεῖα πού συνθέτουν τήν ταυτότητα τῶν κηρύκων καί συγγραφέων, πού ἀποτελοῦν τόν πομπό τῆς παρούσας ἔρευνας. Ὑποδιερευνᾶται ἡ ιδιότητά τους, ὁ τόπος διακονίας καί οἱ σπουδές.

Στό Β΄ Κεφάλαιο καταγράφεται τό μήνυμα καί ἡ θεολογική τεκμηρίωση τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων. Γιά τήν πληρέστερη καταγραφή τοῦ μηνύματος⁹, ἡ ἐξέταση ἐγινε σέ θεματικές ἐνότητες. Πιο συγκεκριμένα ἐρευνῶνται τό εἶδος τοῦ κηρύγματος (ὁμιλία ἢ λόγος), ἡ χρονική διάρκεια, ἡ θεματική πρόταση, τό μήνυμα, δηλαδή «ἡ κατ' ἐξοχήν θεολογική θέση πού ἀναπτύσσεται καί μεταδίδεται»¹⁰, ἡ μελέτη τῶν παραθεμάτων πού χρησιμοποίησαν οἱ συγγραφεῖς ἀπό τή βιβλική, πατερική καί λειτουργική παράδοση, «προκειμένου ὁ λόγος νά ἀποκτήσει ἄμεση τεκμηρίωση ἀπό τίς πηγές»¹¹, τά σύγχρονα θέματα, ἡ ἐπικαιρότητα καί ὁ ἐπίλογος κάθε κηρύγματος.

Στό Γ΄ Κεφάλαιο ἐπισημαίνεται ὁ κώδικας ἐπικοινωνίας (καθαρεύουσα ἢ δημοτική γλῶσσα) πού ἀποτελεῖ κοινό σημεῖο μεταξύ πομποῦ-δέκτη¹². Στή συνέχεια διερευνῶνται συγκεκριμένα ρητορικά καί τεχνικά χαρακτηριστικά πού συμβάλλουν στήν ἄμεση μετάδοση τοῦ μηνύματος, ὅπως εἶναι τό πρόσωπο ἐπικοινωνίας, οἱ ρητορικές ἐρωτήσεις, ὁ εἰκονικός-παραβολικός λόγος καί τό ὕφος.

Στό Δ΄ Κεφάλαιο καί τελευταῖο ἐπισημαίνονται οἱ ἀποδέκτες τῶν ὁμιλιῶν/λόγων, ὅπου εἶναι βέβαια ἐφικτό νά διαπιστωθοῦν. Στό πλαίσιο τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξέτασης καί κατανόησης τοῦ τρόπου πού προσλαμβάνεται τό μήνυμα ἀπό σύγχρονους ἀποδέκτες, διεξήχθη μιά μικρότερη ἔρευνα (Πράξη 22η/4-2-2019 Συλλόγου Διδασκόν-

8. Ἡ πρώτη διερεύνηση τῶν κειμένων ἔδειξε ὅτι πολλά σύγχρονα ὁμιλητικά κείμενα ἀντιγράφουν ἢ μιμοῦνται πιστά (δηλαδή δίχως δημιουργική ἀφομοίωση) παλιότερα ἢ καί σύγχρονά τους.

9. «Ὁ γενικός τίτλος μήνυμα [ἐξάλλου] παραπέμπει στόν ἕνα ἀπό τούς τρεῖς θεμελιώδεις παράγοντες ἐπικοινωνίας», Κούκουρα, *Μεθοδολογική*, σελ. 20.

10. Κούκουρα, *Μεθοδολογική*, σελ. 20.

11. Κούκουρα, *Λόγοι*, σελ. 35.

12. Μέ τή γλῶσσα ὁ πομπός «πρέπει νά κωδικοποιήσῃ τό μήνυμά του σύμφωνα μέ τόν κώδικα, γιά νά μπορέσῃ ὁ δέκτης (receiver) νά ἀποκωδικοποιήσῃ τό μήνυμα καί νά τό καταλάβῃ». Boklund-Λαγοπούλου, *Εἰσαγωγή*, σελ. 14.

ντων Ιου Λυκείου Ρόδου - Βενετοκλείου). Σ' αυτή συμμετείχαν 109 μαθητές/μαθήτριες της Γ' Λυκείου, κάτοικοι αστικού περιβάλλοντος νησιωτικής περιοχής. Στους μαθητές/μαθήτριες εκφωνήθηκε ένα κήρυγμα από κάθε δεκαετία. Στη συνέχεια κλήθηκαν νά απαντήσουν σέ ένα έρωτηματολόγιο μέ ποιοτικά καί ποσοτικά στοιχεία. Τά αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται σ' αυτή τήν ένότητα.

Η έργασία όλοκληρώνεται μέ τά συμπεράσματα καί τίς προτάσεις γιά τή μετάδοση τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου μέσα από σύγχρονους άγωγούς έπικοινωνίας. Άκολουθεῖ ἡ Βιβλιογραφία. Στο τέλος υπάρχει τό Παράρτημα, όπου καταγράφονται οί βασικές θεολογικές θέσεις, τό μήνυμα καί τά στοιχεία έπικαιρότητας σέ κάθε όμιλία ἢ λόγο.

❧ Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ❧

ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΟΜΙΛΙΩΝ

1. Τά Όμιλάρια

Τό κήρυγμα αποτελεί βασικό στοιχείο τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός κήρυττε καί δίδασκε μέ αὐθεντία, ἐρμηνεύοντας τίς Γραφές καί ἀποκαλύπτοντας τήν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ στούς συγχρόνους Του. Στούς μαθητές του ἔδωσε τήν ἐντολή νά κηρύττουν τόν ἐρχομό τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ¹³ καί νά γίνουν μάρτυρές Του ἕως τά ἔσχατα τῆς γῆς (Πρ. 1:8)¹⁴. Οἱ Ἀπόστολοι καί οἱ διάδοχοί τους τήρησαν αὐτή τήν ἐντολή. Ἔτσι στό πέρασμα τῶν αἰώνων ἡ Ἐκκλησία κήρυξε ἔμπρακτα τόν λόγο τῆς σωτηρίας¹⁵. Τό κήρυγμα ἦταν συνδεδεμένο μέ τή λειτουργική πράξη τῆς Ἐκκλησίας. Σ' αὐτό τό θέμα χαρακτηριστική εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Φιλοσόφου, ὅτι τήν ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν κειμένων ἀκολουθοῦσε ἡ διδασκαλία μέσῳ τοῦ κηρύγματος: «Καί τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων, κατὰ πόλεις ἢ ἀγρούς μενόντων, ἐπὶ τό αὐτό συνέλευσις γίνεται, καί τὰ Ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ. Εἶτα παυσάμενου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προεστὼς διὰ λόγου τήν νοθεσίαν καί πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται»¹⁶.

Ἡ μορφή τοῦ κηρύγματος πού χρησιμοποιήθηκε ἀπό τά πρῶτα ἀποστολικά ἔτη ἦταν ἡ ὁμιλία¹⁷. «Οἱ Καππαδόκες Πατέρες καί ὁ

13. Μτ. 10:7: «πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Πρβλ. Λκ. 9:2.

14. Πρβλ. Λκ. 24:46-47.

15. Πρ. Ἀπ. 13:26. Πρβλ. Α' Κορ. 1:17: «οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ».

16. Ἰουστίνου Φιλοσόφου, Α' Ἀπολογία, PG 6, 429B. Πρβλ. Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, PG 1, 729A: «καί μετὰ ταῦτα πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἀναγινώσκέτω τὰ Εὐαγγέλια».

17. «Ἡ πρώτη ὁμιλία πού διασώθηκε ἀποτελεῖ σαφές δεῖγμα τῆς μετεξέλιξης τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους τοῦ εὐαγγελίου στό εἶδος τῆς ὁμιλίας, μέ τήν ὁποία ἡ πρώτη γενεά μετὰ τοὺς ἀποστόλους διατύπωσε τό κήρυγμά τους». Κούκουρα, Σπουδή, σελ. 196. Πρβλ. Στό ἴδιο, σελ. 147-154.

Ἰωάννης Χρυσόστομος τόν 4ο αἰ. μ.Χ. τῆς προσέδωσαν [ἐνν. τῆς ὁμιλίας] τήν ὑποδειγματική της μορφή», υἱοθετώντας μέ ποιμαντική συναίσθηση καί ἱεραποστολική μέριμνα τήν ἀττικίζουσα γλώσσα¹⁸. Στίς ὁμιλίες τους οἱ Πατέρες ἐρμήνευσαν μέ αὐθεντία τήν Ἁγία Γραφή σέ περικοπές ἢ συνέχειες¹⁹ σέ ἰσχυρή βιβλική τεκμηρίωση. Οὐσιαστικά πρόκειται γιά τή βασική ἐρμηνευτική ἀρχή «ἡ Γραφή ἐρμηνεύει τή Γραφή»²⁰.

Τά ἀγιογραφικά ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους, ὅπως καί ὁ κύκλος τῶν κινητῶν καί ἀκίνητων ἐορτῶν, σταθεροποιήθηκαν τόν 5ο αἰώνα. Ἔτσι στό περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος προστέθηκαν θέματα ἀπό τίς δεσποτικές καί θεομητορικές ἐορτές καθώς καί ἀπό τίς μνήμες τῶν ἀγίων. Τά θέματα αὐτά ἐμπλούτισαν τό κυριακάτικο κήρυγμα, τό ὁποῖο ἐξηγοῦσε συνήθως τό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα²¹.

Ἐκείνη τήν περίοδο παρουσιάζονται καί οἱ πρῶτες συλλογές μέ ὁμιλίες πού ἐρμηνεύουν τά ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους. Οἱ συλλογές αὐτές ὀνομάζονται *Ὁμιλιάρια* ἢ *Κυριακοδρόμια*. Τά ἀνθολόγια αὐτά εἶχαν ἕναν ἢ περισσότερους συγγραφεῖς. Ἡ ὀνομασία *Ὁμιλιάρια* δόθηκε, διότι περιέχουν ὁμιλίες, δηλαδή «τό λογοτεχνικό εἶδος, τό ὁποῖο δημιουργήθηκε τόν 2ο καί 3ο αἰώνα ἀπό ἐπιδράσεις τοῦ κηρύγματος τῆς ἐβραϊκῆς Συναγωγῆς καί τῆς διδασκαλίας τῶν Κυνικῶν»²². Ἡ ὁμιλία ἐρμηνεύει τό ἀγιογραφικό ἀπόσπασμα, ὥστε νά γίνει κατανοητό καί νά οἰκοδομήσει τήν πίστη τῶν χριστιανῶν. Τά ἐπιχειρήματα τεκμηριώνονται καί σέ ἄλλες βιβλικές πηγές, οἱ ὁποῖες συνδέονται μέ τήν εὐαγγελική ἢ ἀποστολική περικοπή. Στό τέλος προτάσσονται τά διδάγματα μεμονωμένα ἢ ἐπιλέ-

18. Οἱ χριστιανοί πατέρες τοῦ 4ου αἰώνα πού ὑπῆρξαν «ἄριστοι μαθητές καί διδάσκαλοι τῆς ρητορικῆς, γιά λόγους ποιμαντικῆς προσέγγισης καί ἐκχριστιανισμοῦ τῆς θύραθεν σκέψης καί τῶν ἐθνικῶν ἐκφραστῶν της, υἱοθέτησαν τήν ἀττικίζουσα γλώσσα στό κήρυγμά τους». Γιά περισσότερα, ὅπως καί γιά τήν ἀναφορά στό κείμενο, βλ. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 343.

19. Φουντούλη, *Ὁμιλητική*, σελ. 37.

20. Κούκουρα, *Ἡ Χριστιανική ὁμιλία*, σελ. 172.

21. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 276.

22. Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 98. Ἡ μορφή τῆς ὁμιλίας ἀποδίδεται «καί στίς ἐπιδράσεις τῆς διατριβῆς τῶν Κυνικῶν καί τῶν Στωικῶν». Πρβλ. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 282-283.

γεται ἡ σύνθεσή τους²³. Ἐξάλλου ὀνομάστηκαν *Κυριακοδρομία*, γιατί τό σύνολο τῶν ὁμιλιῶν διανύει ἐρμηνευτικά τίς εὐαγγελικές καί ἀποστολικές περικοπές ὅλων τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους.

Στήν Ἀνατολική Χριστιανοσύνη ἡ πρώτη συλλογή μέ ἐρμηνευτικές ὁμιλίες ἀπαντᾷ στό ἔργο τοῦ Βασιλείου Σελευκίας. Τόν 7ο αἰώνα ἐμφανίζονται ἀνθολόγια μέ ὁμιλίες γιά τίς κινήτες καί ἀκίνητες ἑορτές τοῦ ἔτους. Τά ἀνθολόγια αὐτά ὀνομάζονται *Εορτοδρομία*²⁴ καί ἀποτελοῦν ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις στά ἀναγνώσματα τῶν δεσποτικῶν καί θεομητορικῶν ἑορτῶν καθώς καί τῶν ἀγίων, πού πολλές φορές ἐμπλουτίζονται μέ στοιχεῖα ἀπό τόν βίο τους. Οἱ πιό γνωστές συλλογές εἶναι τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης, πού περιλαμβάνει πανηγυρικούς καί ἐγκωμιαστικούς λόγους²⁵, τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ²⁶, τοῦ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως²⁷.

Βέβαια ἡ συστηματική ἔκδοση *Ὁμιλιῶν ἢ Κυριακοδρομιῶν* ἐντοπίζεται ἀπό τόν 11ο αἰώνα καί ἐξῆς²⁸. Τά ἀρχαιότερα *Ὁμιλίρια* τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως διακρίνονται σέ τρεῖς ὁμάδες²⁹. Τό *Ὁμιλίριο Α'* ἔχει τόν τίτλο *Ἑρμηνεῖαι εἰς τά καθ' ἑκάστην Κυριακήν ἀναγινωσκόμενα Εὐαγγέλια, συλλεγεῖσαι ἐκ διαφόρων πατέρων, κατ' ἐκλογήν ἐκ τοῦ Χρυσοστόμου*. Τά κείμενα τῆς συλλογῆς αὐτῆς παρατίθενται κατὰ τήν τάξη τῶν *Κυριακοδρομιῶν*³⁰. Ἡ σύγχρονη ἔρευνα ὑποστηρίζει ὅτι τό *Ὁμιλίριο* αὐτό ἀποτελεῖ τήν πρώτη προσπάθεια δημιουργίας Κυριακοδρομίου στήν Ἀνατολική Ἐκκλησία³¹.

Ὁ τίτλος τοῦ *Ὁμιλίου Β'* εἶναι *Ὁμιλίας ἐκάστης Κυριακῆς (τῶν ἑβδομάδων) τοῦ ὅλου χρόνου (ἐνιαυτοῦ) καί ἐπί δεσποτικαῖς καί ἐτέραις ἑορταῖς ἐπισήμοις λεγόμεναι (παρ' αὐτοῦ) ἀποστοματιζόμεναι πρὸς τόν συναθροϊζόμενον θεοφιλεῖ λαόν, ὅς ἐκλεξάμενος συνέθετο*

23. Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 98-99. Πρβλ. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 283.

24. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 276 καί 277.

25. Γλάρου, *Θεία*, σελ. 49 κ.ἐ.

26. Ἐνδεικτικά: Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, *Ὁμιλίας*, PG 96, 791-886. Πρβλ. Λίλη, *Κοσμολογία*, σελ. 24 κ.ἐ.

27. Σταυριανοῦ, *Ὁ ἅγιος*, σελ. 96.

28. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 277.

29. Ἡ κατάταξη σέ *Ὁμιλίρια Α', Β', Γ'*, ἔγινε ἀπό τόν Erhardt στό, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*. I. Teil : Die Überlieferung. I-III (TU 50-52), Leipzig-Berlin, 1937-1952. Ἡ πληροφορία καί ἡ πηγή ἀναφέρεται στό: Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 277 (ὑποσ. 142).

30. Ξηνταῤῥα, *Γερμανοῦ Β'*, σελ. VII (πρόλογος).

31. Ξηνταῤῥα, *Γερμανοῦ Β'*, σελ. VII (πρόλογος).

ἀπό διαφόρων ἀγίων πατέρων ἐξηγητῶν καὶ ἐτέρων σοφῶν ἀνδρῶν. Στό Ὅμιλιάριο αὐτό, πού ἔχει μεικτὴ μορφή³², ἔχουν προστεθεῖ ὁμιλίες ἀπὸ δεσποτικές καὶ ἄλλες ἐορτές. Ὡστόσο ἀπουσιάζουν πολλὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τίς Κυριακές τοῦ Ματθαίου, ἐνῶ παραλείπονται ἐκεῖνα πού εἶναι κοινὰ μέ τίς δεσποτικές καὶ τίς θεομητορικές ἐορτές, ὅπως ἐπίσης καὶ μέ τίς Κυριακές τῶν ἀγίων Πατέρων³³.

Τό Ὅμιλιάριο Γ' ἔχει τόν τίτλο Ὅμιλῖαι εὐαγγελικαί, ἃς ἐκλεξάμενος συνέθετο ἀπὸ τε διαφόρων ἀγίων πατέρων καὶ ἐτέρων σοφῶν ἀνδρῶν. Τό Ὅμιλιάριο αὐτό «δέν ἡμπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ὡς καθαρῶς Κυριακοδρόμιον διὰ τόν λόγον ὅτι λείπουν πάρα πολλά Κυριακαὶ ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον καὶ Λουκᾶν εὐαγγελίων, λείπουν ἐπίσης ὁμιλῖαι διὰ τό Πάσχα, τήν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, τῶν Μυροφόρων καὶ τῶν Πατέρων», ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ζαχαρίας Ξηνταρᾶς³⁴.

Ἡ σύγχρονη κριτικὴ ἔρευνα διαφωνεῖ σχετικὰ μέ τήν πατρότητα τῶν Ὅμιλιαρίων. Ὡστόσο, ὅλοι οἱ ἐρευνητές τῶν χειρογράφων τῶν Ὅμιλιαρίων³⁵, συμφωνοῦν ὅτι, παρόλο πού χρησιμοποιοῦνται τὰ ὀνόματα πολλῶν καὶ διαφορετικῶν συγγραφέων, οἱ ἐπιδράσεις ὅπως καὶ ἡ ἀντιγραφή ἀπὸ παλαιότερες ὁμιλίες Πατέρων εἶναι εὐδιάκριτες. Ἡ ἀντιγραφή αὐτὴ «ὀφείλεται μᾶλλον σέ μιὰ στατική ἀναγνώριση τῶν κλασικῶν ὁμιλητικῶν προτύπων, τήν ὁποία ἐνθάρρυνε καὶ ἡ γενικότερη περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα τῆς μίμησης (imitatio) στὴ λογοτεχνία»³⁶. Ἡ ἐπιρροή καὶ ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τίς ὁμιλίες τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι κυρίαρχη³⁷ σ' αὐτὰ καὶ στὰ ἐπόμενα Ὅμιλιάρια. Ἡ ἔρευνα τοῦ Μητροπολίτου Κορέας Ἀμβροσίου στό μεταγενέστερο χρονικὰ Ὅμιλιάριο πού συνέταξε ὁ Μητρο-

32. Σχετικὰ μέ τὰ μικτὰ Ὅμιλιάρια βλ. Μποροβίλου, *Ἡ Ὁρθόδοξη*, σελ. 100.

33. Ξηνταρᾶ, *Γερμανοῦ Β'*, σελ. VII (πρόλογος).

34. Ξηνταρᾶ, *Γερμανοῦ Β'*, σελ. VII (πρόλογος).

35. Τό πρῶτο ἀποδίδεται στόν Ἰωάννη Ξιφιλίνο (11ος αἰώνας). Βλ. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 277. Ὁ Ξηνταρᾶς τὰ ἀποδίδει καὶ τὰ τρία στόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανό Β'. Βλ. Ξηνταρᾶ, *Γερμανοῦ Β'*, σελ. XI (πρόλογος). Ἡ πρὸ πρόσφατη ἀποψη τοῦ νῦν Μητροπολίτου Κορέας Ἀμβροσίου Ζωγράφου ἀποδίδει τό Ὅμιλιάριο Β' στοὺς παρακάτω Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως: α) Ἰωάννη ΙΓ' Γλυκύ, β) Ἰωάννη ΙΔ' Καλέκα, γ) Φιλόθεο Κόκκινο, δ) Ἰωάννη Θ' Ἀγαπητό. Τό Ὅμιλιάριο Γ' τό ἀποδίδει στόν Θεοφάνη Κεραμέα. Γιά περισσότερα βλ. Ζωγράφου, *Ὁ Γαβριήλ*, σελ. 170-171.

36. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 283-284.

37. Ξηνταρᾶ, *Γερμανοῦ Β'*, σελ. X (πρόλογος). Πρβλ. καὶ Ζωγράφου, *Ὁ Γαβριήλ*, σελ. 206.

πολίτης Θεσσαλονίκης Γαβριήλ ἐπιβεβαιώνει αὐτή τή θέση³⁸. Ἐτσι τό εὔρος, ἡ ρητορική δεινότητα καί ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀνέδειξαν τόν Ἰωάννη Χρυσόστομο στόν μεγαλύτερο κήρυκα τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό ἄλλωστε ὁ λαός τόν ἀποκάλεσε «τὴν γλῶτταν χρυσορρήμονα». Ἐπομένως ἡ μίμηση αὐτοῦ τοῦ μεγάλου δασκάλου θεωρεῖται φυσική καί διαδέχεται μιᾶς εὐρύτερης τάσης πού ἐπικράτησε στήν Ἀνατολική Ἐκκλησία³⁹.

Στή Δυτική Χριστιανοσύνη τό κήρυγμα ἀκολουθεῖ σέ γενικές γραμμές παρόμοια μορφολογικά ἐξέλιξη μέ ἐκεῖνο τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Λατῖνοι Πατέρες τῶν τεσσάρων πρώτων αἰώνων χρησιμοποίησαν τή μορφή τῆς ὁμιλίας στό κήρυγμα, διατηρώντας θετική στάση ἀπέναντι στή χρήση τῆς Ρητορικῆς. Ὁ Αὐγουστῖνος Ἰππῶνος μάλιστα συνέγραψε τὴν πραγματεία *De Doctrina Christiana* («Περὶ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας»), πού ἀποτελεῖ οὐσιαστικά τό πρῶτο ἐγχειρίδιο ὁμιλητικῆς. Σ' αὐτό ἀναφέρεται στόν τρόπο ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, στή μετάδοση τῶν μηνυμάτων καθὼς καί στή χρήση τῆς Ρητορικῆς⁴⁰. Ἡ πραγματεία αὐτή ἀπευθύνεται σέ νέους κήρυκες καί ἀποτελεῖ ὁδηγὸ ἐκμάθησης⁴¹. Ἐτσι ὁ Αὐγουστῖνος «ἔγινε ὁ δάσκαλος καί τό πρότυπο τῶν ἱεροκηρύκων στή Δύση, ὅπως ὁ Χρυσόστομος στήν Ἀνατολή»⁴².

Τὰ πρῶτα Ὁμιλιάρια («Homiliaria») τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπαντοῦν τὴν ἐποχὴ τοῦ Καρλομάγνου. Οὐσιαστικά ἀποτελοῦν συλλογὲς ὁμιλιῶν γιὰ τὰ ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν καί τῶν ἑορτῶν τοῦ χρόνου. Ἐπιλεγμένες πατερικὲς ὁμιλίες, πού περιέχονται σέ Ὁμιλιάρια, ἀναγιγνώσκονται αὐτοῦσις ἀπὸ τὸν ἄμβωνα καί χρησιμεύουν ὡς πρότυπα γιὰ τοὺς ἱεροκήρυκες⁴³. Τότε περίπου δημο-

38. Ζωγράφου, Ὁ Γαβριήλ, σελ. 108-109. Τό Ὁμιλιάριο τοῦ Γαβριήλ Θεσσαλονίκης περιέχει 66 ὁμιλίες στὶς Κυριακὲς τοῦ ἔτους, σέ μεγάλες ἑορτές καθὼς καί σέ ἄλλες περιστάσεις.

39. Κούκουρα, Ἡ Ρητορική, σελ. 280. Πρβλ. Κούκουρα, Τό μήνυμα, σελ. 105.

40. Γιὰ περισσότερα βλ. Κούκουρα, Ἡ ἐλληνόφωνη.

41. Κούκουρα, Ἡ Ρητορική, σελ. 293 κ.έ., ὅπου ἀπαντᾷ ἐκτεταμένη ἀναφορὰ στοῦ ὁμιλητικοῦ ἔργο τοῦ Ἱεροῦ Αὐγουστίνου καί τῆ σχέσης του μέ τὴ ρητορική.

42. Φουντούλης, Ὁμιλητική, σελ. 42. Γιὰ τὰ ὁμιλητικὰ πρότυπα, βλ. Κούκουρα, Ἡ Ρητορική, σελ. 274. Σύμφωνα μέ τὴν καθηγήτρια Δήμ. Κούκουρα, «ἡ κυρίαρχη μίμηση (imitatio) τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς, ὁδήγησε πολλοὺς μεταγενέστερους ὁμιλητὲς σέ μιὰ στατική θεώρηση τοῦ κηρύγματος» στοῦ Ἡ Ρητορική, σελ. 344.

43. Φουντούλης, Ὁμιλητική, σελ. 45.

σιεύονται τὰ όμιλητικά έγχειρίδια, γνωστά καί ώς *Artes Praedicandi* («Τέχνη τοῦ Κηρύγματος»), μέ συγγραφείς Φραγκισκανούς, Δομηνικανούς καί Αὐγουστιανούς μοναχούς⁴⁴. Οί όδηγίες πού παραδίδουν γιά τήν τέχνη τοῦ κηρύγματος εἶναι κοινές, ξεχωρά από τίς όποιες διαφορές τοῦ κάθε συγγραφέα.

Ἡ μεγάλη αλλαγή στό κήρυγμα τῆς Δυτικῆς Χριστιανοσύνης συντελεῖται μετά από δύο αἰώνες. Τότε εμφανίζεται μία νέα μορφή κηρύγματος, ό σύγχρονος λόγος (*sermo modernus*), πού κυριαρχεῖ στήν πατερική όμιλία (*sermo antiquus*). Ἔτσι τὰ νέα έγχειρίδια «περιλαμβάνουν ύποδειγματικά παραδείγματα γιά διάφορες λατρευτικές εύκαιρίες, προτροπές γιά τήν προσαρμογή ανάλογα μέ τούς αποδέκτες του, γλώσσες από τή Γραφή, συλλογές από παραδείγματα, ταμεῖα λέξεων, διαγράμματα λόγων, έτοιμους λόγους γιά διάφορες περιστάσεις». Ὁ λόγος αναπτύχθηκε τεχνικά από τήν έπίδραση τοῦ ανθρωπιστικοῦ ρεύματος τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Κατά τήν έποχή τῆς Μεταρρύθμισης καί τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης άπλουστεύεται καί «άκολουθεῖ τήν παράδοση τῆς πατερικῆς Ὁμιλίας ώς πρός τήν έρμηνεία τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, ένῶ ώς πρός τή σύνθεση ύπακούει στούς κανόνες τῆς νέας ρητορικῆς»⁴⁵. Διάφορες συλλογές λόγων καί όμιλῶν εκδίδονται καί ή έπιστήμη τῆς Ὁμιλητικῆς αναπτύσσεται ραγδαία στίς Δυτικές Ἐκκλησίες⁴⁶.

Αὐτή τήν περίοδο στήν Ἀνατολική Ἐκκλησία οί κήρυκες συνεχίζουν τήν όμιλητική παράδοση καί προσπαθοῦν νά διατηρήσουν ζωντανή τήν πίστη τῶν χριστιανῶν άπέναντι στήν πίεση καί τήν τυραννία τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Βέβαια, πολλοί Ἕλληνες λόγιοι διέφυγαν στήν Εὐρώπη έξαιτίας τῶν δυσμενῶν συνθηκῶν. Ἐκεῖ δέχτηκαν έπιδράσεις από τήν αλλαγή τοῦ όμιλητικοῦ παραδείγματος τῆς Δύσης. Ὅσοι διέμειναν στόν έλληνικό χῶρο προσπάθησαν μέ πολλές δυσκολίες νά συνεχίσουν τή μετάδοση τῆς αρχαίας έλληνικῆς καί βυζαντινῆς παράδοσης. Σέ γενικές γραμμές ή Πατριαρχική Ἀκαδημία στήν Κωνσταντινούπολη ανέλαβε τήν εύθύνη καί τήν προετοιμασία τῶν νέων κληρικῶν μέ σκοπό τήν έν Χριστῷ οἰκοδομή τῶν υπόδουλων Ὁρθοδόξων.

44. Κούκουρα, *Ἡ σπουδή στή θεολογία*, σελ. 78 κ.έ.

45. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 305-307. Ἄν καί ή μορφή τοῦ λόγου δέν εἶναι άγνωστη στούς Ἀνατολικούς Πατέρες, ώστόσο δέν επιλέγεται συχνά.

46. Θεοδώρου, *Μαθήματα*, σελ. 31-32.

Τότε δημοσιεύτηκαν καί τὰ πρῶτα ἑλληνόφωνα ἐγχειρίδια σχετικά μέ τή θεωρία τῆς ὁμιλητικῆς. Ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον ὀνομάζονται «Τέχνη Ρητορική» καί περιέχουν «θεωρητική διδασκαλία γιά τό κήρυγμα μέ παραδείγματα ἐκκλησιαστικῶν λόγων»⁴⁷. Σ' αὐτά συγκαταλέγονται τὰ ἀκόλουθα ἔργα τῶν: Ἰωαννικίου Λειχοῦδη, μέ τίτλο, «Τό τῆς βασιλικῆς εὐγλωττίας παλάτιον εἴτε γυμνασίαι θεωρίαι τε καί ρητορικά μελετήματα, ἐξήγησίς τε τηλευγεστάτη ἀπάσης τῆς ρητορικῆς δυνάμεως παρά Ἰωαννικίου Λειχοῦδη τοῦ ἁμαρτωλοῦ ποιηθεῖσα», Σωφρονίου Λειχοῦδη, «Περί τῆς ρητορικῆς δυνάμεως ἥτοι περί ρητορικῆς θείας καί ἀνθρωπίνης βιβλία τέσσερα», Μακαρίου Καλογερά, «Τέχνη Ρητορική», Ἀθανασίου Ψαλῖδα, «Ρητορική», Νεόφυτου Βάμβα, «Ρητορική ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων τεχνογράφων ἐρανισθεῖσα καί συνταχθεῖσα», Κωνταντίνου Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων, «Ρητορική»⁴⁸, κ.ἄ.

Τά ἐγχειρίδια ὁμιλητικῆς κατάρτισης σέ συνδυασμό μέ τήν ἐκδοτική δυνατότητα πού παρέχει ἡ ἐφεύρεση τοῦ τυπογραφείου καί τήν ἀνάγκη τοῦ λαοῦ γιά χριστιανική διδασκαλία (κήρυγμα) ὁδηγοῦν στήν ἐκδοση πολλῶν *Ὁμιλιῶν ἢ Κυριακοδρομίων*. Ἐντελῶς ἐνδεικτικά ἀναφέρονται οἱ παρακάτω συλλογές ὁμιλιῶν: Δαμασκηνοῦ Στουδίτη, «Βιβλίον ὀνομαζόμενον Θησαυρός», Μελέτιου Πηγᾶ, «Εὐαγγελικῆς διδασκαλίας περίοδος»⁴⁹, Ἡλία Μηνιάτη, «Διδαχαί καί Λόγοι», Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, «Νέος Παράδεισος: Ἦτοι λόγοι διάφοροι καί βίοι ἁγίων. Καί Βιβλίον καλούμενον Κυριακοδρομίων: ἡγουν Διδαχαί, καί ὁμιλίες εἰς τάς Κυριακάς ὅλου τοῦ Ἐνι-αυτοῦ», Νικηφόρου Θεοτόκη, «Κυριακοδρομίων, ἥτοι ἐρμηνεία καί μετ' αὐτήν ἠθική ὁμιλία εἰς τό κατά πᾶσαν Κυριακή ἐν ταῖς ἁγίαις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον καί Λόγοι εἰς τήν Ἁγίαν καί Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, μετά καί τινων πανηγυρικῶν, ἐπιφωνηματικῶν καί ἐπιταφίων», Νικοδήμου Ἀγιορείτη, «Ἐορτοδρομίων, Ἐρμηνεία τῶν Ἀσματικῶν Κανόνων τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν Ἐορτῶν»⁵⁰.

Στούς σημαντικούς αὐτούς κήρυκες τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρα-

47. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 305-307.

48. Γιά περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 124-126.

49. Τζώγα, *Μελέτιος*, σελ. 513 κ.έ., ὅπου ἀναφέρονται κι ἄλλα ὁμιλητικά του ἔργα. Λίτσα, *Τό ὁμιλητικό*, σελ. 139.

50. Γιά περισσότερα βλ. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 328, 329 καί 335. Πρβλ. «Τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας κατά τήν Τουρκοκρατία (15ος-19ος αἰ.), στό: Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 97-128. Μποροβίλου, *Ἡ Ὁρθόδοξη*, σελ. 11-16.

τίας απαιτείται να προστεθεί ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός⁵¹, ὁ ὁποῖος κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο σέ ἀπλή γλώσσα στοὺς Ὁρθοδόξους, διανύοντας τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἑλλάδας σέ τρεῖς περιοδεῖες. Ἐξάλλου σημαντικές κρίνονται καὶ οἱ διάφορες ὁμιλίες πού σῶζονται ἀπὸ τοὺς Μακάριο Κορίνθου καὶ Ἀθανάσιο Πάριο. Τέλος οἱ πῖο σημαντικοὶ κήρυκες τῆς περιόδου εἶναι οἱ κληρικοί: Κύριλλος Λούκαρις, Θεοφάνης Ξενάκης, Νικόλαος Βλαστός, Παχώμιος Δοξαράς, Νικόλαος Παπαδόπουλος, Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων, Γεώργιος Πατοῦσας κ.ἄ.⁵²

Τὰ *Ὁμιλίαρια* ἢ *Κυριακοδρομία* ἐνός ἢ περισσότερων συγγραφέων ἀποτελέσαν ἰσχυρὸ βοήθημα γιὰ τοὺς κήρυκες σέ Ἀνατολή καὶ Δύση μέχρι καὶ τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Πολλές φορές χρησιμοποιήθηκαν ὡς ἐρμηνευτικὰ ἀναγνώσματα στίς ἐκκλησίες καὶ τίς μονές, δίχως ὅμως νά χάσουν τὸν βασικὸ τους σκοπὸ πού ἦταν ἡ κατ' ἰδίαν πνευματικὴ μελέτη. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπο τὸ περιεχόμενο οἰκοδομῆς καὶ παρακλήσεως στερέωσε τὴν πίστη τῶν κατηχουμένων καὶ βαπτισμένων χριστιανῶν, ἐνῶ χρησιμοποιήθηκε καὶ ἱεραποστολικά γιὰ τὴ διάδοση τοῦ Εὐαγγελίου στὴν οἰκουμένη.

2. Ἡ ὁμιλητικὴ εἰκόνα τοῦ 20οῦ αἰώνα

Τὸ κήρυγμα στὴν Ἑλλάδα ἀναπτύχθηκε ραγδαία μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν Ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία καὶ εἰδικὰ κατὰ τὸν 20ό αἰώνα. Ἡ Ρητορικὴ ἀρχικά καὶ μετέπειτα ἡ Ὁμιλητικὴ ἀπέτελεσαν γνωστικὸ ἀντικείμενο στίς Θεολογικὲς Σχολές τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔτσι πολλοὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ θεολόγοι γνώρισαν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ κηρύγματος. Ἡ Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, ὅπως καὶ πολλές Μητροπόλεις καὶ Ἀδελφότητες, δημιούργησαν σχολές ἱεροκηρύκων. Ἡ ἐνασχόληση αὐτὴ μὲ τὴν τέχνην τῆς Ὁμιλητικῆς εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄνθηση τοῦ κηρύγματος καὶ τὴν ἔκδοση ποικίλων καὶ ἀξιόλογων συλλογῶν ὁμιλιῶν καὶ λόγων⁵³. Δυστυχῶς ὅμως δέν ἀπουσίασαν οἱ κακές ἀπομιμήσεις, δηλαδή τὰ κηρύγματα πού στεροῦνται τὴ δυναμικὴ τῆς δημιουργικῆς ἀφομοίωσης. Κοινὸ χαρακτηριστικὸ ὅλων τῶν νεότερων *Ὁμιλιαρίων* - *Κυριακοδρομιῶν* εἶναι ἡ ἐπιδίωξη

51. Τρίτου, *Κοσμᾶς*, σελ. 111. Πρβλ. Μενούνου, *Ἁγίου Κοσμᾶ*, σελ. 10-27.

52. Γιὰ περισσότερα βλ. Κούκουρα, *Τὸ μῆνυμα*, σελ. 119.

53. Κατάλογος μὲ *Ὁμιλίαρια*-*Κυριακοδρομία* πού δημοσιεύτηκαν τὸν 20ό αἰῶνα καὶ μέχρι τὸ ἔτος 1997, βλ. Φουντούλη, *Ὁμιλητικὴ*, σελ. 293-303.

γιά πατερική μίμηση καί ὁ ἐμπλουτισμός μέ σύγχρονα θέματα καί στοιχεῖα τῆς ἐπικαιρότητας.

Ἡ ἄνθηση αὐτῇ ὀφείλεται ἀναμφισβήτητα καί στίς δυνατότητες πού παρέχει ἡ ραγδαία τεχνολογική ἐξέλιξη καί τό χαμηλό οἰκονομικό κόστος⁵⁴. Ἔτσι δημοσιεύτηκαν πλῆθος ἀπό μεμονωμένες συλλογές μέ κηρύγματα, ὁμιλίες καί λόγους, πού ἔλαβαν τίς ὀνομασίες *Κυριακοδρομία*, σπανιότερα *Ὁμιλίαρια*⁵⁵ καί *Ἑορτοδρομία*. Πολλοί συγγραφεῖς ἐπιλέγουν γιά τά *Ὁμιλίαρια* περιφραστικούς τίτλους, οἱ ὅποιοι περιγράφουν τόν ἐρμηνευτικό χαρακτήρα τῶν ὁμιλιῶν στά ἀναγνώσματα τῶν Κυριακῶν⁵⁶. Ἐξάλλου ποικίλα ἐκκλησιαστικά περιοδικά καί ἔντυπα φιλοξενοῦν σταθερά στήν ὕλη τους κηρύγματα τῶν Κυριακῶν ἢ τῶν μεγάλων ἑορτῶν. Μάλιστα συνηθίζεται πολιτικές κατὰ τόπους ἐφημερίδες νά δημοσιεύουν τό σύντομο κήρυγμα τῆς Κυριακῆς πού ἐπιμελοῦνται διάφοροι ἱεροκέρυκες⁵⁷.

Ἡ Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας⁵⁸ ἐκδίδει ἐδῶ καί ἐξήντα περίπου ἔτη φυλλάδια μέ ἐπίκαιρο κήρυγμα γιά κάθε Κυριακή καί γιά τίς μεγάλες ἑορτές. Ἡ ὀνομασία τους εἶναι «*Φωνή Κυρίου*». Κάθε ἔτος ἐπίσκοποι καί ἔμπειροι κήρυκες ἀπό ὅλη τή χώρα ἀναλαμβάνουν τή συγγραφή τῶν κηρυγμάτων. Στά σύντομα αὐτά κηρύγματα ἐρμηνεύουν ἐναλλάξ κατὰ ἔτος τό ἀποστολικό ἢ τό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα ὅλων τῶν Κυριακῶν. Περίπου 450.000 ἀντίτυπα ἐκτυπώνονται καί διανέμονται σέ ὅλους τοὺς ναοὺς τῆς Ἑλλάδας, τῆς Κύπρου ἀλλά καί τῆς διασποράς (Εὐρώπης, Ἀμερικῆς, Αὐστραλίας)⁵⁹. Μέ τά κηρύγματα αὐτά γενιές Ὁρθοδόξων διδάχτη-

54. Ἡ δημιουργία πολλῶν τυπογραφείων σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τή μείωση τοῦ κόστους τοῦ βιβλίου καί ἔτσι ὁ ἀπλός λαός εἶχε τή δυνατότητα νά ἀγοράσει βιβλία.

55. Ἡ ἔρευνα δέν ἔδειξε νά ὑπάρχει κάποια σύγχρονη συλλογή μέ τήν ὀνομασία *Ὁμιλίαρια*.

56. Ἐνδεικτ. βλ. τοὺς τίτλους τῶν *Ὁμιλιαρίων* τῆς ἔρευνας στήν ἐπόμενη ἐνότητα.

57. Ἐνδεικτικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῆς Λάρισας πού δημοσίευε τό σύντομο κήρυγμα τῆς Κυριακῆς κατὰ τίς δεκαετίες τοῦ '80 καί τοῦ '90, ὅπως καί ἡ ἐφημερίδα «Μακεδονία» τῆς Θεσσαλονίκης, πού φιλοξενοῦσε τίς Κυριακές τό κήρυγμα τῆς ἡμέρας ἀπό τόν π. Βασίλειο Καλλιακμάνη.

58. Σχετικά μέ τήν Ἀποστολική Διακονία, βλ. Τσιρέβελου, *Τά ἱεραποστολικά*, σελ. 12.

59. «Φωνή Κυρίου», 60 χρόνια στήν ὑπηρεσία τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀνακτῆθηκε στίς 30-1-2019 ἀπό: <https://www.dogma.gr/ellada/foni-kyriou-60-chronia-stin-ypiresia-tou-evangelismou/9354/>.

καν τά θεία νοήματα τοῦ Εὐαγγελίου. Τά τελευταῖα ἔτη ἡ «Φωνὴ Κυρίου» δημοσιεύεται καὶ ἠλεκτρονικά⁶⁰.

Ἐξάλλου τίς τελευταῖες δεκαετίες ἐκδίδονται σέ βιβλία συλλογές μέ Πατριαρχικές Ἀποδείξεις⁶¹, Ἐγκυκλίου καὶ Μηνύματα Ἐπισκόπων. Τό περιεχόμενο αὐτῶν τῶν συλλογῶν ποικίλλει. Συνήθως περιλαμβάνουν τά κηρύγματα τῶν Κυριακῶν, τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν ἢ ἄλλων περιστάσεων (π.χ. ἐθνικῶν ἑορτῶν ἢ ὁδηγίες πρὸς τοὺς κληρικούς καὶ τό ποίμνιο). Ἡ μορφή αὐτῶν τῶν κειμένων συνήθως ἀνήκει στόν λόγο. Ἡ δημοσίευση τέτοιων κηρυγματικῶν ἀνθολογιῶν ἀποσκοπεῖ στή διδασχὴ τοῦ ποιμνίου μέ ἀσύγχρονο τρόπο⁶².

Τά τελευταῖα ἔτη ἡ ὁλοκληρωτικὴ κυριαρχία τοῦ διαδικτύου στήν καθημερινή ζωὴ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημοσίευση ἄτυπων ἠλεκτρονικῶν Ὀμιλιῶν ἢ Κυριακοδρομιῶν σέ διάφορες ἱστοσελίδες καὶ ἱστολόγια. Οὐσιαστικά πρόκειται γιὰ ἀνθολόγια μέ κηρύγματα ποικίλων κηρύκων-συγγραφέων, παλαιότερων ἢ νεότερων. Τά κηρύγματα αὐτά συνήθως προέρχονται ἀπὸ βιβλία. Ὅτις ὅλο καὶ περισσότερα Πατριαρχεῖα, Ἀρχιεπισκοπές καὶ Μητροπόλεις δημοσιεύουν ὁμιλίες καὶ λόγους τῶν ἐπισκόπων ἢ τῶν ἱεροκηρύκων τῆς περιφέρειᾶς τους.

Ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται οἱ ἐπίσημες ἱστοσελίδες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου⁶³, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν⁶⁴, τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς⁶⁵, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου⁶⁶, οἱ ὁποῖες φιλοξενοῦν ὁμιλίες καὶ λόγους τῶν οἰκείων ἐπισκόπων.

60. Ἡ «Φωνὴ Κυρίου» ἀπαντᾷ στήν ἀκόλουθη ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση πού ἀνακτήθηκε στίς 30-1-2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/fk.asp.

61. Οἱ ὁμιλίες τοῦ Πατριαρχείου ὀνομάζονται «ἀποδείξεις», γιὰτι ἀποτελοῦν ἐνδείξεις, ἐξηγήσεις καὶ τεκμήριο (ἀποδείξεις) τῆς πρόνοιας καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Γιὰ περισσότερα βλ. Εὐστρατιάδου, *Λεξικόν*, σελ. 89. Τό στοιχεῖο αὐτό ἀντλήθηκε ἀπὸ Κράπη, *Οἰκουμενικοῦ*, σελ. 10.

62. Μέ αὐτὴ τὴν ἔννοια ἐννοεῖται ἡ δυνατότητα πού παρέχεται στόν ἀποδέκτη νὰ διαβάσει ἢ νὰ μελετήσῃ τό ὁμιλητικὸ κείμενο σέ χρόνο ἄσχετο ἀπὸ τὴν ἐκφώνησή του. Ὅτις ἡ διευκόλυνση καὶ ἡ ὠφέλεια εἶναι πολλαπλὴ.

63. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπὸ <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&cat=1>.

64. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπὸ http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/default.asp?what_main=1&what_sub=21&lang=gr&archbishop_heading=%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1&archbishop_who=2.

65. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπὸ <https://www.goarch.org/el/archbishop/encyclicals>.

66. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπὸ <http://www.imr.gr/list/11>.

Μάλιστα ή Ίερά Μητρόπολη Παροναξίας⁶⁷, ή Ίερά Μητρόπολη Δημητριάδος⁶⁸ καί ή Ίερά Μητρόπολη Λεμεσοῦ⁶⁹ ἔχουν ἀφιερώσει εἰδικές σελίδες μέ τίτλο «Κυριακοδρόμιο» ή «Γραπτό κήρυγμα» στούς ἐπίσημους ἱστοτόπους τους.

Ἐκεῖ ὑπάρχουν κηρύγματα γιά ὅλες τίς Κυριακές τοῦ ἔτους κα-
θώς καί γιά τίς μεγάλες ἑορτές (δεσποτικές, θεομητορικές, τοπικῶν
ἀγίων). Συγγραφεῖς εἶναι οἱ οἰκεῖοι ἐπίσκοποι καί διάφοροι ἄλλοι
σύγχρονοι κήρυκες. Ἐξάλλου σέ ἱστοσελίδες καί ἱστολόγια, πού δια-
χειρίζονται ἰδιώτες, ἐντοπίστηκαν διάφορα ἠλεκτρονικά *Ὁμιλία-
Κυριακοδρόμια*. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἀκόλουθα ἱστολόγια:
«Θεολογικά δρώμενα»⁷⁰, «Ἡ ἄλλη ὄψις»⁷¹, «Θεογνωσία»⁷², «Κηρύγμα-
τα»⁷³, «Κυριακοδρόμιο-Ἱστολόγιο»⁷⁴, «Κυριακοδρόμιο»⁷⁵. Ἐπίσης, ή
ἱστοσελίδα ἐκκλησιαστικῆς ἐνημέρωσης «Orthodoxia Info» στήν ἠλε-
κτρονική στήλη «Ἀρθρογραφία» φιλοξενεῖ τακτικά τό κήρυγμα τῆς
Κυριακῆς, τό ὁποῖο συγγράφουν καθηγητές Πανεπιστημίου⁷⁶.

67. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <http://www.i-m-paronaxias.gr/paronaxia/index.php/13-kyriakodromio>.

68. Στήν ἱστοσελίδα τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος ἀπαντᾷ μέ τίτλο «Κηρύγματα». Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <https://imd.gr/category/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%80%CE%BD%CE%B5%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%83%CF%81%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%8C-%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%B3%CE%BC>.

69. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <http://www.imlemesou.org/index.php/psifides-pisteos-2/kyriakodromio>.

70. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <https://blogs.auth.gr/moschosg/category/%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BF/>.

71. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό https://alopsis.gr/afteroma_category/%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BF/.

72. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <http://www.theognosia.gr/el/kyriako-dromio-kyriakes-triodiou>. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <http://kirigmata.blogspot.com/>.

73. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <http://kyriakodromio.blogspot.com/2018/>.

74. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <https://www.hristospanagia.gr/tag/%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BF/>.

75. Ἀνακτήθηκε στίς 30/1/2019 ἀπό <http://www.theognosia.gr/el/kyriako-dromio-kyriakes-triodiou>.

76. Μέ τήν ἱστοσελίδα συνεργάζονται τακτικά ὁ ὁμότιμος καθηγητής Ἰωάννης

Ἡ ἀναφορά τῶν παραπάνω εἶναι δειγματική, ἐνῶ τό περιεχόμε-
νο τῶν ὁμιλιῶν δέν ἔχει ἀξιολογηθεῖ. Ἡ ἀξιολογική ἀποτίμησή τους
εἶναι ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς παρούσας ἔρευνας. Ὡστόσο, θεωρῶ ὅτι
ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη τῆς Ὀμιλητικῆς ὀφείλει νά προσανατολίσει
τὴν ἔρευνά της πρὸς τίς ἠλεκτρονικές συλλογές ὁμιλιῶν καὶ λόγων.

Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα φανερώνουν τό σύγχρονο ἐνδιαφέρον γιά
τό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ δέν εἶναι ἀσχετη μέ τή
συστηματική σπουδὴ τῆς τέχνης τοῦ κηρύγματος. Αὐτό πού ἀπαι-
τεῖται πλέον εἶναι νά δοθεῖ ἔμφαση στὴν ποιοτική θεματολογία, στὴν
ἀνάπτυξη θεολογικῶν θέσεων κατὰ τό πρότυπο τῶν Πατέρων, στὴν
ἀμεσότητα καὶ τὴ ζωντάνια τοῦ ὕφους καθὼς καὶ στὴ νοηματοδό-
τηση τοῦ σύγχρονου βίου μέ τίς διαχρονικές εὐαγγελικές σταθερές.

Τελικά ἡ ὁλοκληρωμένη σύνταξη ἑνὸς κηρύγματος ὀφείλεται πάν-
τα στὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ἐκδοσις ὁμως συλλογῶν ὁμι-
λιῶν «χρησιμεύει γιὰ προσωπική ἀνάγνωση καὶ σπουδὴ, καθὼς καὶ
ἀπὸ κοινοῦ σέ συναντήσεις βιβλικῆς μελέτης ἢ ἄλλες εὐκαιρίες ἡμε-
ρίδων περισυλλογῆς, κατηχήσεως, ἐποικοδομητικῶν συνάξεων»,
ὅπως σημειώνει ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων Ἀναστάσιος σέ Πρό-
λογο πρόσφατου βιβλίου του⁷⁷. Ἡ θέση αὐτὴ ὑπενθυμίζει τὴ διαχρο-
νική ἀνάγκη νά δημοσιεύονται σέ ποικίλους ἀγωγούς (ξντυπους καὶ
ἠλεκτρονικούς) ἐπιμελεῖς ἐκδόσεις μέ *Ὁμιλιάρια-Κυριακοδρομία*.
Βέβαια ἡ καρποφορία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐναπόκειται στὴν προθυ-
μία καὶ τὴν καλὴ διάθεση τῶν ποικίλων ἀποδεκτῶν.

3. Τὰ Ὁμιλιάρια τῆς Ἑρευνας

Ἡ διερεύνηση σύγχρονων ὁμιλητικῶν κειμένων ἀναφέρεται στὸν
προσδιορισμὸ τῶν τάσεων πού παρατηροῦνται στὸν πομπό, τὴ
μορφή, τό μήνυμα καὶ τοὺς ἀποδέκτες τοῦ κηρύγματος. Σ' αὐτὰ τὰ
πλαίσια ἐρευνήθησαν *Ὁμιλιάρια-Κυριακοδρομία* πού ἐκδόθηκαν
ἀπὸ τό 1960 μέχρι καὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 2000. Τό
θέμα τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ ὁ κοινὸς γλωσσικὸς κώ-

Καραβιδόπουλος καὶ ὁ καθηγητής. Ἡ ἱστοσελίδα ἀπαντᾷ στὸν ἀκόλουθο σύν-
δεσμο πού ἀνακτῆθηκε στίς 30/1/2019 ἀπὸ <https://orthodoxia.info/news/category/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/>.

77. Ἀναστασίου, Θεός, σελ. 9. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος ἀναφέρεται στὴν
ἐκδοσις τῆς δικῆς του συλλογῆς ὁμιλιῶν. Ὡστόσο ἡ παρατήρησή του κρίνεται
εὐστοχὴ καὶ γιὰ τὴ γενικότερη ὁμιλητικὴ παραγωγή.

δικας, δηλαδή ή ελληνική γλώσσα, αποτελούν τούς σταθερούς παράγοντες της έρευνας.

Γιά τήν επίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου ἐπιλέχθησαν 125 κηρύγματα, ὁμιλίες καί λόγοι, πού ἐκδόθηκαν ἢ ἐκφωνήθηκαν ἀπό τό 1960 μέχρι καί τό 2010. Γιά τήν ἀντικειμενική ἀποτίμηση τοῦ ὁμιλητικοῦ ἔργου ἀνά δεκαετία καί τήν ἔγκυρη ἐξαγωγή τῶν τελικῶν συμπερασμάτων ἐπιλέχτηκαν 25 κείμενα ἀπό κάθε δεκαετία. Τά κηρύγματα αὐτά προῆλθαν ἀπό 73 διαφορετικές ἔντυπες συλλογές ὁμιλιῶν/λόγων. Ἡ ἀνάγκη γιά πιό σύγχρονη εξέταση τοῦ θέματος ἐπέβαλε α) τήν πρόσθετη ἐπιλογή κηρυγμάτων ἀπό τίς ἐπίσημες ιστοσελίδες Πατριαρχείων καί Μητροπόλεων· ἔτσι ἐπιλέχθηκαν ὁμιλίες καί λόγοι ἀπό τήν ιστοσελίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Κρήτης καί Ἀμερικής, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου, καθώς καί τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Τιράνων⁷⁸ καί Ἀθηνῶν, β) τήν ἐπιλογή ὀκτώ πρόσφατων κηρυγμάτων ἀπό τή «Φωνή Κυρίου», πού ἐλήφθησαν ἀπό τήν ἐπίσημη ιστοσελίδα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας. Τά δεδομένα αὐτά κρίνονται ὡς ἐπαρκῆ γιά νά ἀποτυπώσουν στοιχειωδῶς τήν ὁμιλητική εἰκόνα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

Σέ ὁρισμένες περιπτώσεις ἐπιλέχτηκαν παραπάνω ἀπό μία ὁμιλίες/λόγοι ἀπό τόν ἴδιο κήρυκα (πομπό) ἢ ἀκόμη καί ἀπό τήν ἴδια ὁμιλητική συλλογή. Στήν ἐπιλογή αὐτή συνέβαλε α) ὁ πρωτότυπος τρόπος ἀνάπτυξης τοῦ θέματος καί ὁ ιδιαίτερος τρόπος μετάδοσης τοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων, β) ἡ διαπίστωση κατὰ τήν πρωταρχική ἔρευνα διαφορῶν στό εἶδος, τό μήνυμα καί τή γλώσσα διαφορετικῶν κηρυγμάτων ἀπό τόν ἴδιο κήρυκα (πομπό)⁷⁹, γ) ἡ ἔκδοση δύο διαφορετικῶν συλλογῶν ὁμιλιῶν-λόγων μέσα σέ μικρό χρονικό διάστημα ἀπό τόν ἴδιο πομπό, π.χ. ὁμιλίες στά εὐαγγελικά ἀναγνώσματα καί ὁμιλίες στά ἀποστολικά ἀναγνώσματα. Μέ τό ἴδιο σκεπτικό ἀπορρίφθηκαν ἄλλα *Ὁμιλιάρια*, διότι κατὰ τήν ἀρχική διερεύνηση διαπιστώθηκαν ἐπαναλήψεις παρόμοιων θεολογικῶν θέσεων καί ἀπομίμηση παλαιότερων *Ὁμιλιῶν*.

Στόν ἀκόλουθο πίνακα (Πίνακας 1) καταγράφονται οἱ πηγές τῆς ἔρευνας. Στήν πρώτη στήλη ἀπό ἀριστερά ἀναφέρεται ὁ κωδικός

78. Οἱ ὁμιλίες τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων Ἀναστασίου (Γιαννουλάτου) δημοσιεύονται καί στήν ἐλληνική γλώσσα.

79. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά κηρύγματα 34 καί 59, ὅπως ἐπίσης, 44, 45, 46, πού ἀνήκουν στόν ἴδιο κήρυκα (πομπό) ἀλλά παρουσιάζουν διαφορές.

όνομασίας μέ αυξοντα αριθμό ανά έτος, πού δόθηκε γιά τήν εύκολότερη εξέταση τών κειμένων. Στή διπλανή στήλη εἶναι τό όνομα-τεπώνυμο τοῦ συγγραφέα, ό τίτλος τῆς συλλογῆς καί τά έκδοτικά στοιχεῖα, ἐνῶ στήν τρίτη ἡ χρονολογία έκδοσης ἢ ἐκφώνησης τῆς όμιλίας/λόγου. Ἡ χρονολογία καταγράφεται σύμφωνα μέ ὅσα ἀναφέρονται ἀπό τούς ἴδιους τούς συγγραφείς⁸⁰. Ὁ ἀστερίσκος (*) πού ὑπάρχει σέ ὀρισμένους συγγραφείς, δηλώνει ὅτι ἔζησαν ἢ ἐκφώνησαν τήν όμιλία πρίν ἀπό τήν ἐποχή πού ἐξετάζουμε. Ὡστόσο τό κείμενό τους περιλαμβάνεται στήν ἔρευνα, γιατί ἐκδόθηκε κατά τήν ἐποχή πού ἐρευνοῦμε.

Πίνακας 1 – Οἱ όμιλίες καί οἱ λόγοι τῆς ἔρευνας

Κωδικός	Συγγραφέας - Τίτλος	Ἔτος
	Δεκαετία 1960	
1	Δωροθέου (Γεωργιάδου) Μητρ. Πριγκηποννήσων, <i>Ἡ συνάντησις</i> , ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μηνᾶ Μυρτίδη, Ἀθῆναι 1961, σελ. 92-95 & 95-98.	1960
2		1960
3	Διονυσίου Ψαριανοῦ, Μητροπολίτου Σερβίων καί Κοζάνης, <i>Οἰκοδομή</i> , Γραπτόν κήρυγμα, Κοζάνη 1960, σελ. 2-9.	1960
4	Κωνσταντίνου Καλλινίκου* πρωτοπρεσβυτέρου, <i>Πρακτικά Ὅμιλίας εἰς τά Κυριακά Εὐαγγέλια</i> , ἐκδ. γ', Ἀθῆναι 1961, σελ. 159-166.	1961
5	Διονυσίου Κυράτσου (ἀρχιμ.), <i>Ὁρόσημα τοῦ ἐνιαυτοῦ</i> , Ἔδεσσα 1961, σελ. 102-114.	1961
6	Οἱ λόγοι τοῦ Μελίτωνος Χατζῆ ἐλήφθησαν ἀπό Ἀρχιμ. Μελίτωνος Μπέλλου, <i>Σπουδή στό κηρυγματικό ἔργο τοῦ Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος Χατζῆ</i> , ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 220-222.	1961
7	Τιμοθέου Ματθαιάκη, Μητροπολίτου Μαρωνείας, <i>Ἱεροί στοχασμοί</i> , ἐκδοσις γ', Ἀθῆναι 1962, σελ. 13-16 & 17-20	1962
8		1962
9	[Ἀνωνύμου] <i>Λόγοι τῆς χάριτος</i> , ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων Ἡ ΖΩΗ, Ἀθῆναι 1963, σελ. 39-41.	1963
10	Τίτου Ματθαιάκη, ἀρχιμ., <i>Ψεκάδες εἰς τόν ἀγρόν</i> , ἐκδ. β', Ἀθῆναι 1963, σελ. 13-16 & 16-19.	1963
11		1963

80. Ἔτος έκδοσης Ὅμιλιαρίου ἢ ἐκφώνησης τῆς όμιλίας/τοῦ λόγου. Ὅταν ἡ χρονολογία εἶναι διαφορετική ἀπό ἐκείνη τῆς έκδοσης τοῦ βιβλίου, τότε λαμβάνεται ὑπόψη τό έτος ἐκφώνησης σύμφωνα μέ τή σχετική ἀναφορά στό κάθε βιβλίο.

12	Οἱ λόγοι τοῦ Μελίτωνος Χατζῆ ἐλήφθησαν ἀπὸ Ἀρχιμ. Μελίτωνος Μπέλλου, Σπουδὴ στό κηρυγματικό ἔργο τοῦ Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος Χατζῆ, ἐκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 229-231.	1964
13	Ἀλεξάνδρου Καντώνη (ἀρχιμ.), Φωτεινά σήματα. Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, Ἀθῆναι 1965, σελ. 77-80.	1965
14	Κωνσταντίνου Κούρκουλα, Κογχύλια ἀπὸ τὴν Τιβεριάδα. Ὅμιλίες καὶ λόγοι ἐπὶ τῶν Κυριακῶν Εὐαγγελίων, ἐκδ. νέα, Ἀθῆναι 1966, σελ. 145-147.	1966
15	Λάμπρου Ζάχαρη, Τό φῶς τοῦ κόσμου (περιστατικά	1966
16	κηρύγματα), Ἀθήνα 1966, σελ. 323-326 & 327-330.	1966
17	Ἀρχιμ. Χαραλάμπους Βασιλοπούλου, Τά μυστικά τῆς	1967
18	Εὐτυχίας, τ. Β', Κηρύγματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους, ἐκδ. Ὁρθοδόξου Τύπου, Ἀθῆναι 1967, σελ. 255-261 & 261-265.	1967
19	Ἀρχιμ. Φιλαρέτου Ἀποστόλου Βιτάλη, Ρήματα ζωῆς αἰωνίου. Κηρύγματα εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, Ἀθῆναι 1967, σελ. 303-307.	1967
20	Γεωργίου Παυλίδου, Μητροπολίτου Νικαίας, «Φῶς ταῖς τριβοῖς μου». Λόγοι ἐπὶ τῶν περικοπῶν τῶν Ἀποστόλων τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1967, σελ. 292-296.	1967
21	Διονυσίου Παπανικολοπούλου Μητροπολίτου Ἐδέσσης	1968
22	καὶ Πέλλης, Πεντήκοντα τεσσάρες Πρακτικαὶ Ὅμιλίες εἰς τὰς κατὰ Κυριακὴν ἀναγιγνωσκομένας περικοπὰς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἔτος 2ον, 1968, σελ. 33-37 & 38-41.	1968
23	Γενναδίου Ἀλεξιάδη*, Μητρ. Θεσσαλονίκης, Περιστατικά Κηρύγματα, Θεσσαλονίκη, ἐπανεκδόση 1969, σελ. 112-116.	1968
24	Γεωργίου Παυλίδου, Μητροπολίτου Νικαίας, «Λύχνος τοῖς ποσὶ μου...». Λόγοι εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1969, σελ. 279-284.	1969
25	Ἀνθίμου Ρούσσα (ἀρχιμ., νῦν Μητρ. Θεσσαλονίκης), Διακονία τοῦ λόγου, Ἀθῆναι 1969, σελ. 185-189.	1969
Δεκαετία 1970		
26	Παντελῆ Λιαλιαμπῆ, Τό μήνυμα τῆς νέας ζωῆς. Ὅμιλίες	1970
27	ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων, Θεσσαλονίκη 1970,	1970
28	σελ. 38-43 & 44-48 & 48-54.	1970
29	Βασιλείου Γ. Ἀτέση, Μητροπολίτου πρώην Λήμνου, Κηρύγματα εἰς τὰς Κυριακάς τοῦ ἐνιαυτοῦ, Ἀθῆναι 1970, σελ. 350-352.	1970

30	Μιχαήλ Μιχαηλίδη, <i>Από τόν ἄμβωνα (Λόγοι στίς Κυριακάτικες εὐαγγελικές καί ἀποστολικές περικοπές)</i> , Λευκωσία 1970, σελ. 136-139.	1971
31	Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη, Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, <i>Τοῦ Θεοῦ τά πράματα. Λόγοι καί διαλέξεις</i> , Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 301-304.	1971
32	Χριστοφόρου Καλυβᾶ (ἀρχιμ.), <i>Πίστις καί ἀρετή (ὁμιλίες ἐπί τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων)</i> , Ἀθῆναι 1972, σελ. 20-28.	1972
33	Βασιλείου Στογιάννου, <i>Ἑρμηνεία Εὐαγγελίων τῶν Κυριακῶν</i> , Ἰ. Μ. Θεσσαλονίκης. Φροντιστήριο ιεροκηρύκων, ἐπιμ. Ἰω. Φουντούλη, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἀγίας Θεοδώρας, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 161-172.	1972
34	Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, <i>Χριστούγεννα</i> , Ἀθῆναι 1995, σελ. 134-141.	1973
35	Καλλίνικου Πούλου, <i>Ἐκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984</i> , ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, Ἐδεσσα 2004, σελ. 345-347.	1973
36	Ἀριστοδήμου Ζάγκα, <i>Φῶς καί ζωή. Εἰσαγωγή. Ὅμιλίες πάνω στίς κυριακάτικες εὐαγγελικές περικοπές. Διαγράμματα</i> , Ἀθῆναι 1974, σελ. 151-156.	1974
37	Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, <i>Χριστούγεννα</i> , Ἀθῆναι 1995, σελ. 178-187.	1974
38	Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη, Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, <i>Τοῦ Θεοῦ τά πράματα. Λόγοι καί διαλέξεις</i> , Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 304-307	1974
39	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Λόγοι Πνευματικῆς οἰκοδομῆς καί διακονίας</i> , ἔκδ. Σύνδεσμος Ἐκδοτῶν Βορείου Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2006, 165-167.	1975
40	Καλλίνικου Πούλου, <i>Ἐκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984</i> , ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, Ἐδεσσα 2004, σελ. 354-357.	1975
41	Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Μητροπολίτου Δημητριάδος (μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), <i>Κυριακάτικοι Ἀντίλαλοι Α΄ (ἀπό τίς Εὐαγγελικές περικοπές τοῦ ἐνιαυτοῦ)</i> , Ἀθῆναι 1976, σελ. 96-102.	1976
42	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικά ἐγκύκλιοι (1974-1984)</i> , Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 79-83.	1976

43	Θεοφίλου Σιμόπουλου (ἀρχιμ.), <i>Δρόσος ἀερμῶν,</i>	1977
44	<i>Κηρύγματα εἰς τὰ κυριακά Εὐαγγέλια. Λόγοι εἰς ἑορτάς,</i>	1977
45	<i>χ.ξ., 1977, σελ. 217-218 & 219-220 & 221-223.</i>	1977
46	Καλλίνικου Πούλου, <i>Ἐκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984,</i> ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας, Ἔδεσσα 2004, σελ. 364-366.	1978
47	Ἰωάννη Καραβιδόπουλου, <i>Ὁδὸς ἐλπίδας. Μηνύματα ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν,</i> ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1979, σελ. 56-59.	1979
48	Νικοδήμου (Ἀναγνώστου), Μητροπολίτου Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, <i>Β΄ Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου,</i> ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, 1999, σελ. 93-99.	1979
49	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, <i>Ἑόρτιοι ἀναβαθμοί, Δράμα</i> 1992, σελ. 25-32.	1979
50	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικαὶ ἐγκύκλιοι (1985-1994), Θεσσαλονίκη</i> 1999, σελ. 329-334.	1979
Δεκαετία 1980		
51	Ν. Ε. Ἀρκᾶ (ιερομ.), <i>Κυριακοδρομικά χρονογραφήματα,</i>	1980
52	<i>ἔκδ. Τήνος, Ἀθήνα</i> 1980, σελ. 155-158 & 158-160.	1980
53	Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, <i>Θέματα ἁμβωνος, τ. Α΄</i> (τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν), Ἀθῆναι 1980, σελ. 737-743.	1980
54	Φιλαρέτου Βιτάλη, ἀρχιμανδρίτη, <i>Λόγοι εἰς τὰς ἑορτάς καὶ τὰς μνήμας τῶν ἁγίων, Β΄ ἔκδ.,</i> Ἀθῆναι 1981, σελ. 118-122.	1981
55	Νικοδήμου Γκατζιρούλη, Μητροπολίτου Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, <i>Σπορά τοῦ Λόγου. Ὁμιλίαι στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν,</i> ἔκδ. Σπορά, Ἀθήνα 1981, σελ. 393-399.	1981
56	Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, <i>Θέματα ἁμβωνος, τ. Β΄</i> (τῶν Ἀποστολικῶν περικοπῶν), Ἀθῆναι 1981, σελ. 436-442.	1981
57	Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, <i>Ὁσμὴ Γνώσεως,</i> ἔκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σελ. 218-221.	1982
58	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικαὶ ἐγκύκλιοι (1974-1984), Θεσσαλονίκη</i> 1985, σελ. 84-87.	1983
59	Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, <i>Χριστούγεννα,</i> Ἀθῆναι 1995, σελ. 303-318.	1983

60	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, <i>Κυριακάτικα</i>	1984
61	<i>Εὐαγγελικά ἄρθρα στίς ἐφημερίδες</i> , Δράμα 1985, σελ. 502-504 & 505-507.	1984
62	Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, <i>Ὅσμή Γνώσεως</i> , ἐκδ. Τέρτιος,	1985
63	Κατερίνη 1985, σελ. 214-217 & 232-235.	1985
64	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, <i>Κυριακάτικα</i>	1985
	<i>Εὐαγγελικά ἄρθρα στίς ἐφημερίδες</i> , Δράμα 1985, σελ. 508-510.	
65	Νικοδήμου Βαλληνδρᾶ, Μητροπολίτου Πατρῶν,	1985
	<i>Θεομητορικά Μηνύματα</i> , Ἀθήναι 1985, σελ. 387-390.	
66	Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, <i>Κυριακάτικα</i>	1986
67	<i>ἀποστολικά στίς ἐφημερίδες</i> , Δράμα 1985, σελ. 470-471 &	1986
68	475-477 & 479-481.	1986
69	Νικοδήμου Βαλληνδρᾶ, Μητροπολίτου Πατρῶν,	1987
	<i>Θεομητορικά Μηνύματα</i> , Ἀθήναι 1985, σελ. 391-395.	
70	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου	1987
	Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικά ἐγκύκλιοι (1985-1994)</i> ,	
	Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 321-328.	
71	Διονυσίου Κυράτσου, <i>Ἰησοῦς Χριστός ἡ σωτηρία ἡμῶν</i> ,	1988
	Δράμα 1989, σελ. 192-198.	
72	Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου	1988
	Θεσσαλονίκης, <i>Ποιμαντορικά ἐγκύκλιοι (1985-1994)</i> ,	
	Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 335-342.	
73	Διονυσίου Κυράτσου, <i>Ἰησοῦς Χριστός ἡ σωτηρία ἡμῶν</i> ,	1989
	Δράμα 1989, σελ. 173-178.	
74	Διονυσίου Α. Ψαριανοῦ, Μητροπολίτου Σερβίων καί	1989
	Κοζάνης, <i>Ἐξαπλά (Κυριακάτικες μικρές Ὁμιλίες)</i> ,	
	ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989, σελ. 432-437.	
75	Γεωργίου Καψάνη, <i>Ὁμιλίες σέ δεσποτικές καί θεομητορικές</i>	1989
	<i>ἐορτές</i> , ἐκδ. Ἰ. Μ. Ὁσ. Γρηγορίου, Ἅγιον Ὄρος 2015, σελ. 59.	
	Δεκαετία 1990	
76	Βαρθολομαίου Κατσούρη, Μητροπολίτου Μεγάρων	1990
	καί Σαλαμῖνος, <i>Ἐκλογάριον ἤτοι Συλλογή Ὁμιλιῶν καί</i>	
	<i>Μελετῶν</i> , ἐκδ. Εὐεργέτιδος, Μεγάροις 1999, σελ. 197-200.	
77	Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Μητροπολίτου Μύρων,	1991
	<i>Τάδε λέγει Πατριάρχικος Ἀμβων</i> , ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη	
	1991, σελ. 17-22.	
78	Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης,	1991
	<i>Κυριακή, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν Εὐαγγελικῶν</i>	
	<i>περικοπῶν</i> , Ἀθήναι 1992, σελ. 261-265.	

79	Αύγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, <i>Απόστολος, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν Ἀποστολικῶν περικοπῶν</i> , Ἀθήναι 1992, σελ. 272-276.	1992
80	Δημητρίου Μπεκιάρη, Μητροπολίτου Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου, <i>Οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν (Κυριακοδρόμιον)</i> , Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 1992, σελ. 188-191. Τό κείμενο αὐτό δημοσιεύτηκε στή «Φωνή Κυρίου» κατά τό ἔτος 1987.	1992
81	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου, <i>Διακονία Λόγου</i> , Κιλκίς 1995, σελ. 46-48.	1992
82	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 16-35.	1992
83		1993
84	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου, <i>Διακονία Λόγου</i> , Κιλκίς 1995, σελ. 183-184.	1993
85	Ἀλεξάνδρου Μοστράτου (ἀρχιμ), <i>Οὐράνια θεῖα μηνύματα</i> , Πάρος 1994, σελ. 90-92.	1994
86	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου, <i>Σταυροαναστάσιμα Μηνύματα (Κυριακοδρόμιο)</i> , Κιλκίς 1995, σελ. 41-42.	1994
87	Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, <i>Ὅσοι πιστοί. Κείμενα Ὁρθόδοξης παράδοσης ἢ παραδεδομένης πίστεως</i> , ἐκδ. Ἱ. Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά 1996, σελ. 105-108.	1994
88	Ἀλεξάνδρου Μοστράτου (ἀρχιμ.), <i>Κυριακάτικοι ἀντίλαλοι</i> , Νάξος 1995, σελ. 164-167.	1995
89	Ἀπόστολου Δανιηλίδη, Μητροπολίτου Δέρκων, <i>Λόγος Ἐλπίδος</i> , σελ. 169-171.	1995
90	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 47-56.	1995
91	Συμεών Κούτσα (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Ν. Σμύρνης), <i>Κηρύξατε. Ὁμιλίες στά Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν</i> , ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1997, σελ. 269-274. Τό κείμενο αὐτό δημοσιεύτηκε στή «Φωνή Κυρίου» κατά τό ἔτος 1996.	1996
92	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 57-67.	1996

93	Βαρθολομαίου Κατσούρη, Μητροπολίτου Μεγάρων καί Σαλαμίνος, <i>Ἐκλογάριον ἤτοι Συλλογή Ὁμιλιῶν καί Μελετῶν</i> , ἐκδ. Εὐεργέτιδος, Μεγάρους 1999, σελ. 199-203.	1997
94	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 68-79.	1997
95	Προκοπίου Τσακουμάκα, Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου, <i>Τό μήνυμα τῆς Κυριακῆς</i> , ἐκδ. Παρουσία, Καβάλα 1998, σελ. 219-222.	1998
96	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 81-91.	1998
97	Συμεών Κραγιόπουλου (Ἀρχιμ.), <i>Ὅπως φώτισε ὁ Θεός...</i> , ἐκδ. Ἱερὸν Ἠσυχαστήριον «Τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 153-160.	1998
98	Νικοδήμου (Ἀναγνώστου), Μητρ. Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καί Ἀρδαμερίου, <i>Β' Ποίμαινε τά πρόβάτά μου</i> , ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καί Ἀρδαμερίου, 1999, σελ. 9-16.	1999
99	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;</i> (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σελ. 146-148.	1999
100	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 93-101.	1999
Δεκαετία 2000		
101 102	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πρός οικοδομήν τῆς χρείας (σχόλια σέ ἀποστολικά καί εὐαγγελικά ἀναγνώσματα Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους)</i> , Κιλκίς 2000, σελ. 57-59 & 200-202.	2000 2001
103 104	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 104-125.	2000 2001
105	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, <i>Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;</i> (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σελ. 150-152.	2001
106	Θεολόγου Ἀποστολίδη, Ἐπισκόπου Σαλώνων (νῦν Μητροπολίτου Σερρῶν καί Νιγρίτης), <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2001, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/ gr_main/fk/2001/20011223.PDF	2001
107	Γερμανοῦ Β' (Παρασκευοπούλου), Μητρ. Ἡλείας, <i>Ὁ λόγος καί τό κήρυγμά μου...</i> , Πύργος 2002, σελ. 8-9.	2002

108	Συμεών Κούτσα, Μητροπολίτου Νέας Σμύρνης, <i>Οί Απόστολοι τῶν Κυριακῶν</i> , Ἀποστολική Διακονία, 2002, σελ. 352-368.	2002
109	Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἁγίου Ἀθανασίου, <i>Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;</i> (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σελ. 152-153.	2002
110	Ἰωήλ Φραγκάκου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2002, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2002/20021222.PDF	2002
111	Γερβασίου Ραπτοπούλου, <i>Ἀπό τόν ἄμβωνα τῶν κρατουμένων</i> , ἐκδ. «Διακονίας ἀποφυλακίσεως ἀπόρων κρατουμένων καί φυγόποινων» Ὁρθοδόξου Ἀδελφότητος «Ἡ Ὁσία Ξένη», Πλαγιάρι-Θεσσαλονίκης 2003, σελ. 177-187.	2003
112	Ἰωάννη Καραμούζη, Ἀρχιμανδρίτου, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2003, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2003/51_2003.pdf	2003
113	Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπ. Ἀλβανίας, <i>Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί</i> , ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 147-156.	2004
114	Ἀγαθάγγελου Χαραμαντίδη, Ἐπισκόπου Φαναρίου, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2004, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2004/51_2004.pdf	2004
115	Ἰωήλ Φραγκάκου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2005, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2005/52_2005.pdf	2005
116	Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, <i>Ἔργα, τμ. Γ', Μηνύματα Ποιμαντικῆς εὐθύνης</i> , ἐκδ. Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2010, σελ. 368-370.	2006
117	Γεωργίου Χρυσοστόμου, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2006, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2006/52_2006.pdf	2006

118	Άγαθαγγέλου Χαραμαντίδη, Ἐπισκόπου Φαναρίου, <i>Ἡ ζύμη τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁμιλίες σέ Εὐαγγελικές περικοπές καί ἑορτές</i> , ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2007, σελ. 222-229.	2007
119	Χρυσοστόμου Παπαθανασίου, Ἀρχιμανδρίτου (νῦν Μητροπολίτου Μάνης), <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2007, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2007/51_2007.pdf	2007
120	Βαρθολομαίου Ἀρχοντώνη, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, <i>Πατριαρχική ἀπόδειξις Χριστουγέννων 2008</i> , ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1025&tla=gr	2008
121	Ἀθανασίου Χατζοπούλου, <i>Φωνή Κυρίου</i> , ἔτος 2008, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2008/51_2008.pdf	2008
122	Ἱερωνύμου Λιάπη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, <i>Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2008</i> , ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/default.asp?cat_id=&id=697&what_main=1&what_sub=21&lang=gr&archbishop_who=2&archbishop_headin g=%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1	2008
123	Εἰρηναίου Ἀθανασιάδη, Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, <i>Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009</i> , ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://iak.gr/gr/arxiepiskopos/mimimata-egkiklioio-omilies/index.html	2009
124	Δημητρίου Τρακατέλλη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς, <i>Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009</i> , ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό https://www.goarch.org/el/-/archiepiscopal-encyclical-on-the-nativity-of-christ-2009-	2009
125	Κυρίλλου Κογεράκη, Μητροπολίτου Ρόδου, <i>Μήνυμα Χριστουγέννων 2009</i> , ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.imr.gr/article/77/mhnyma-xristoygennwn-2009	2009

Τά έκδοτικά χαρακτηριστικά τῶν Ὁμιλιῶν εἶναι ἀπλά καί δέν παρουσιάζουν κάποια ἰδιαίτερη διαφορά. Τά ἐξώφυλλα ποικίλουν κατά τήν προαίρεση τοῦ ἐκδότη ἢ τοῦ συγγραφέα. Τά παλιότερα Ὁμιλιάρια ἀναφέρουν στό ἐξώφυλλο μόνο τόν τίτλο τῆς ἔκδοσης καί τά τυπογραφικά στοιχεῖα, ἐνῶ τά νεότερα κοσμοῦνται ἀπό εἰκόνες. Τό θέμα τῆς εἰκόνας τῶν ἐξωφύλλων συνήθως ἀναφέρεται στό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό ἐξώφυλλο τῆς συλλογῆς ὁμιλιῶν μέ τίτλο, *Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;* (Ρωμ. 10:14) (ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004), στό ὁποῖο εἰκονίζεται ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στήν ὀροφή μιᾶς σύγχρονης πολυκατοικίας καί στό βάθος τό φῶς τῆς αὐγῆς⁸¹. Τέλος, εἰκόνες παρατηρήθηκαν στίς ὁμιλίες καί στούς λόγους 34, 59 (μέ ἠθικές ἀναφορές σέ διάφορα σημεῖα τοῦ κειμένου) καί στά κηρύγματα 58, 62, 63 σκίτσα μέ στοιχεῖα τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης ἄσχετα μέ τό περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος (π.χ. καντήλι, κομποσκοῖνι).

81. Ἡ σύνθεση τοῦ ἐξωφύλλου δίδει τό μήνυμα τῆς διαχρονικῆς μαρτυρίας τοῦ Εὐαγγελίου στόν κόσμο.

❧ Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ❧

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (ΠΟΜΠΙΟΣ)

1. Οἱ συγγραφεῖς (πομπός)

Στήν παρούσα ἔρευνα οἱ συγγραφεῖς τῶν ὁμιλητικῶν συλλογῶν ἀποτελοῦν τόν πομπό. Τά βιογραφικά στοιχεῖα τῶν ἐπισκόπων ἐλήφθησαν ἀπό τίς ἐπίσημες ἱστοσελίδες τῶν Μητροπόλεων καί τῶν ἡγουμένων ἀπό τίς ἀντίστοιχες τῶν Ἱερῶν Μονῶν. Τά στοιχεῖα τῶν πρεσβυτέρων καί τῶν λαϊκῶν προῆλθαν ἀπό τά βιογραφικά σημειώματα στά βιβλία καθώς καί ἀπό ἔρευνά μας σέ ἠλεκτρονικές πηγές.

Στόν ἀκόλουθο πίνακα (Πίνακας 2) καταγράφονται ὀρισμένα στοιχεῖα τῆς ταυτότητας τῶν συγγραφέων κατὰ τή χρονολογία ἐκδοσης τῶν Ὁμιλιῶν. Ἡ πρώτη στήλη ἀντιστοιχεῖ στόν αὐξοῦντα ἀριθμό καί ἡ δεύτερη στό ὀνοματεπώνυμο τοῦ κήρυκα. Ὁ ἀστερίσκος (*) πού ὑπάρχει στά ὀνόματα τῶν συγγραφέων δηλώνει ὅτι ἔζησαν ἢ ἐκφώνησαν τήν ὁμιλία πρὶν ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἔρευνας. Ὡστόσο τό κήρυγμά τους περιλαμβάνεται στήν ἔρευνα γιατί ἡ συλλογή ἐκδόθηκε κατὰ τήν ἐποχή πού ἐρευνοῦμε. Ἡ ἐπόμενη στήλη (τρίτη) ἀναφέρεται στήν ιδιότητά του (κληρικός, λαϊκός, βαθμός ἱεροσύνης)⁸². Στήν τέταρτη στήλη καταγράφεται ἡ Θεολογική Σχολή πού ἀποφοίτησαν οἱ συγγραφεῖς. Σέ παρένθεση σημειώνεται ἂν ὑπάρχει δεύτερο πτυχίο. Στήν ἐπόμενη στήλη σημειώνονται οἱ ἀνώτερες σπουδές (μεταπτυχιακοί τίτλοι, διδακτορικό δίπλωμα) καθώς καί οἱ ἐπίτιμοι διδάκτορες. Ἡ διερεύνηση αὐτή ἐπιδιώκει νά ἐξετάσει, ἂν οἱ τυχόν ὁμοιότητες καί διαφορές πού ἀπαντοῦν στά κείμενα, συνδέονται μέ τή Θεολογική Σχολή ἀποφοίτησης. Ἡ τελευταία στήλη ἀντιστοιχεῖ στή χρονολογία ἐκδοσης τοῦ Ὁμιλιαρίου ἢ ἐκφώνησης τοῦ κηρύγματος καί ἀποβλέπει στή συγκριτική ἀποτίμηση τῶν στοιχείων ἀνά ἔτος καί δεκαετία.

82. Ἡ ιδιότητα καταγράφεται σύμφωνα μέ τόν βαθμό ἱεροσύνης πού διατηροῦσαν οἱ συγγραφεῖς κατὰ τήν περίοδο ἐκδοσης τοῦ Ὁμιλιαρίου ἢ ἐκφώνησης τοῦ κηρύγματος. Ἐτσι ὀρισμένοι μετέπειτα ἐπίσκοποι ἀναφέρονται ὡς ἀρχιμανδρίτες καί σέ παρένθεση ἐπισημαίνεται ὁ τίτλος τοῦ ἐπισκόπου.

Ἐπιπροσθέτως ἡ ἀντικειμενικὴ διερεύνηση τοῦ πομποῦ ἐπέβαλε δύο κριτήρια: α) Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς νά εἶναι ἑλληνόφωνοι. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ὁ κοινός γλωσσικός κώδικας μαζί μέ τό κοινό θέμα ἀποτελοῦν σταθεροὺς παράγοντες στήν ἔρευνα. β) Ἡ ἐκκλησία τῆς διακονίας (διακρίνεται ἀπό τόν τόπο καταγωγῆς) κατά τή χρονολογία ἐκδοσης τῶν ὁμιλιῶν/λόγων νά προέρχεται ἀπό διάφορες ἑλληνόφωνες ἐκκλησίες τοῦ ἐσωτερικοῦ καί τῆς διασποράς. Ἐτσι τό δεῖγμα τῆς ἔρευνας μπορεῖ νά ἀποδώσει μιὰ πύο ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς σύγχρονης ἑλληνόφωνης ὁμιλητικῆς παραγωγῆς.

Πίνακας 2

A/A	Συγγραφέας	Ἰδιότητα	Ἀπόφοιτος Θεολογικῆς Σχολῆς	Ἐπιπρόσθετες Σπουδές	Χρονο- λογία ἐκ- δοσης ἢ ἐκ- φώνη- σις
Δεκαετία 1960					
1	Δωρόθεος Γεωργιάδης	Μητροπολίτης Πριγκηποννήσων	Χάλκης	–	1960
2	Διονύσιος Ψαριανός	Μητροπολίτης Κοζάνης	Ἀθηνῶν	Ἐπίτιμος Διδάκτορας	1960
3	Κωνσταντῖνος Καλλίνικος*	Πρωτο- πρεσβύτερος	Χάλκης	–	1961
4	Διονύσιος Κυράτσος	Ἀρχιμανδρίτης (μετέπειτα Μητροπολίτης Δράμας)	Θεσσα- λονίκης	Διδάκτορας (Θεσσαλονίκης)	1961
5	Μελίτων Χατζῆς	Μητροπολίτης Χαλκηδόνος	Χάλκης	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Μεγάλη Βρετανία)	1961
6	Τιμόθεος Ματθαϊάκης	Μητροπολίτης Μαρωνείας	Ἀθηνῶν	–	1962
7	Ἀωνύμου (Ἀδελφότητα Θεολόγων Ἡ Ζωή)	–	–	–	1963
8	Τίτος Ματθαϊάκης	Ἀρχιμανδρίτης (μετέπειτα Μητροπολίτης Παραμυθίας)	Ἀθηνῶν	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Bossey)	1963
9	Ἀλέξανδρος Καντώνης	Ἀρχιμανδρίτης (μετέπειτα Μητρ. Περιστερίου)	Χάλκης	–	1965

10	Κωνσταντίνος Κούρκουλας	Λαϊκός Θεολόγος – Καθηγητής Δ.Ε.	Αθηνών	Διδάκτορας (Θεσσαλονίκης)	1966
11	Λάμπρος Ζάχαρης	Λαϊκός Θεολόγος	Αθηνών	–	1966
12	Χαράλαμπος Βασιλόπουλος	Αρχιμανδρίτης	Αθηνών	–	1967
13	Φιλάρετος Βιτάλης	Αρχιμανδρίτης	Αθηνών	–	1967
14	Γεώργιος Παυλίδης	Μητροπολίτης Νίκαιας	Αθηνών	–	1967
15	Διονύσιος Παπανικό-λόπουλος	Μητροπολίτης Έδέσσης και Πέλλης	Αθηνών	–	1968
16	Γεννάδιος Άλεξιάδης*	Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης	Χάλκης	–	1968
17	Άνθιμος Ρούσσας	Αρχιμανδρίτης (μετέπειτα από Άλεξανδρουπό-λεως Μητρο-πολίτης Θεσ-σαλονίκης)	Αθηνών (και Φιλο-σοφικής Αθηνών)	–	1969
Δεκαετία 1970					
18	Παντελής Λιαλιαμπής	Λαϊκός Θεολόγος – Καθηγητής Δ.Ε.	Θεσσα-λονίκης	–	1970
19	Βασίλειος Άτέσης	Μητροπολίτης πρώην Λήμνου	Αθηνών	–	1970
20	Μιχαήλ Μιχαηλίδης	Λαϊκός Θεολόγος – Καθηγητής Δ.Ε.	Αθηνών	–	1971
21	Άθηναγόρας Κοκκινάκης	Αρχιεπίσκοπος Θυατείρων και Μεγάλης Βρετανίας	Χάλκης	–	1971
22	Χριστοφόρος Καλυβάς	Αρχιμανδρίτης – Ίεροκήρυκας	Αθηνών	–	1972
23	Βασίλειος Στογιάννος	Λαϊκός Θεολόγος - Καθηγητής Πανεπιστημίου	Θεσσαλονίκης (& Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης)	Διδάκτορας (Θεσσαλονίκης)	1972
24	Αύγουστίνος Καντιώτης	Μητροπολίτης Φλώρινας	Αθηνών	–	1973
25	Καλλίνικος Πούλος	Μητροπολίτης Έδέσσης	Αθηνών	Διδάκτωρ (Αθηνών)	1973
26	Άριστόδημος Ζάγκας	Λαϊκός Θεολόγος	Θεσσαλονίκης	–	1974

27	Παντελεήμων Χρυσοφάκης	Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης	Αθηνών	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Παρίσι) – Έπίτιμος Διδάκτορας ΑΠΘ	1975
28	Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης	Μητροπολίτης Δημητριάδος (μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών)	Αθηνών (καί Νομική Σχολή ΕΚΠΑ)	Διδάκτορας (Θεσσαλονίκης) καί Έπίτιμος Διδάκτορας σέ τρία Πανεπιστήμια	1976
29	Θεόφιλος Σιμόπουλος	Αρχιμανδρίτης	Αθηνών	–	1977
30	Ίωάννης Καραβιδόπουλος	Λαϊκός Θεολόγος-Καθηγητής Πανεπιστημίου	Θεσσαλονίκης (καί Φιλοσοφικής Θεσσαλονίκης)	Διδάκτορας (Θεσσαλονίκης)	1979
31	Νικόδημος Άναγνώστου	Αρχιμανδρίτης (Μετέπειτα Μητροπολίτης Τερισσού)	Χάλκης	–	1979
32	Γεώργιος Καψάνης	Αρχιμ.- Έγούμενος Ί. Μ. Γρηγορίου Αγίου Όρους-Καθηγητής Πανεπιστημίου	Αθηνών	Διδάκτορας (Αθηνών)	
Δεκαετία 1980					
33	Ν. Ε. Άρκας	Έρομόναχος	Αθηνών	–	1980
34	Νικόδημος Γκατζιρούλης	Μητροπολίτης Αττικής καί Μεγαρίδος	Αθηνών	–	1981
35	Έρόθεος Βλάχος	Αρχιμανδρίτης (μετέπειτα Μητροπολίτης Ναυπάκτου)	Θεσσαλονίκης	Μεταπτυχιακές Σπουδές - Έπίτιμος Διδάκτορας (σέ δύο Πανεπιστήμια)	1985
36	Νικόδημος Βαλληνδράς	Μητροπολίτης Πατρών	Αθηνών	–	1985
Δεκαετία 1990					
37	Βαρθολομαίος Κατσούρης	Μητροπολίτης Μεγάρων καί Σαλαμίνος	Αθηνών (καί Νομικής Αθηνών)	–	1990
38	Χρυσόστομος Κωνσταντινίδης	Μητροπολίτης Μύρων (Καθηγητής στήν Ί. Θεολογική Σχολή Χάλκης)	Χάλκης	Διδάκτορας Θεολογίας (Ρώμη)	1991
39	Δημήτριος Μπεκιάρης	Μητροπολίτης Γουμενίσσης	Αθηνών	–	1992

40	Άπόστολος Παπακωνσταντίνου	Μητροπολίτης Πολυανής και Κιλκισίου	Αθηνών	–	1992
41	Άναστάσιος Γιαννουλάτος	Αρχιεπίσκοπος Τυράνων καί πάσης Άλβανίας - Καθηγητής Πανεπιστημίου	Αθηνών	Διδάκτορας Θρησκευολογίας (Γερμανία)-Έπίτιμος Διδάκτορας σέ 15 διαφορετικές Σχολές στην Έλλάδα καί τό έξωτερικό	1992
42	Άλέξανδρος Μοστράτος	Αρχιμανδρίτης – Έεροκήρυκας	Αθηνών	–	1994
43	Άπόστολος Δανιηλίδης	Μητροπολίτης Δέρκων	Χάλκης	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Θεσσαλονίκη)	1995
44	Συμεών Κούτσας	Αρχιμανδρίτης (Μητροπολίτης Νέας Σμύρνης)	Αθηνών	Διδάκτορας (Στρασβούργο)	1996
45	Προκόπιος Τσακουμάκας	Μητροπολίτης Φιλίππων	Αθηνών	–	1998
46	Συμεών Κραγιόπουλος	Αρχιμανδρίτης	Θεσσαλονίκης	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Γαλλία)	1998
Δεκαετία 2000					
47	Θεολόγος Άποστολίδης	Έπίσκοπος Σαλώνων (νύν Μητροπολίτης Σερρών καί Νιγρίτης)	Θεσσαλονίκης	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Θεσσαλονίκη)	2001
48	Γερμανός Παρασκευόπουλος	Μητροπολίτης Ήλειας	Αθηνών	–	2002
49	Ίωήλ Φραγκάκος	Μητροπολίτης Έδέσσης, Πέλλης καί Άλμωπίας	Αθηνών	–	2005
50	Γερβάσιος Ραπτόπουλος	Αρχιμανδρίτης	Θεσσαλονίκης	–	2003
51	Ίωάννης Καραμούζης	Αρχιμανδρίτης	Αθηνών	Διδάκτορας Θεολογικής (Θεσσαλονίκης)	2003
52	Άγαθάγγελος Χαραμαντίδης	Έπίσκοπος Φαναρίου	Αθηνών	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Θεσσαλονίκη)	2004

53	Γεώργιος Χρυσοστόμου	Ἀρχιμανδρίτης (νῦν Μητροπολίτης Πιερίας) - Καθηγητής Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης	Θεσσαλονίκης (καί Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης)	Διδάκτορας Φιλοσοφικῆς (Θεσσαλονίκης) – Διδάκτορας Θεολογικῆς Θεσσαλονίκης	2006
54	Χρυσόστομος Παπαθανασίου	Ἀρχιμανδρίτης (νῦν Μητροπολίτης Μάνης)	Ἀθηνῶν	Διδάκτορας Θεολογικῆς καί Νομικῆς (Ἀθήνας)	2007
55	Βαρθολομαῖος Ἀρχοντώνης	Οἰκουμενικός Πατριάρχης	Χάλκης	Διδάκτορας (Ρώμη) – Ἐπίτιμος Διδάκτορας σέ 26 Τμήματα	2008
56	Ἀθανάσιος Χατζόπουλος	Μητροπολίτης Ἀχαΐας	Ἀθηνῶν	Διδάκτορας (Ὁξφόρδη)	2008
57	Ἰερώνυμος Λιάπης	Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν	Ἀθηνῶν (καί Φιλοσοφικῆς Ἀθηνῶν)	Μεταπτυχιακές σπουδές (Gratz καί Μόναχο) – Ἐπίτιμος διδάκτορας σέ 5 Τμήματα	2008
58	Δημήτριος Τρακατέλλης	Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς - Καθηγητής Θεολογικῆς Σχολῆς	Ἀθηνῶν	Διδάκτορας (Χάρβαρντ καί Ἀθηνῶν)	2009
59	Εἰρηναῖος Ἀθανασιάδης	Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης	Χάλκης	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Μεγάλη Βρετανία)	2009
60	Κύριλλος Κογεράκης	Μητροπολίτης Ρόδου	Ἀθηνῶν	Μεταπτυχιακές Σπουδές (Θεσσαλονίκη)	2009

2. Οἱ Ἐκκλησίες

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς - κήρυκες εἶναι ἄνδρες. Στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο διακονοῦν 11 συγγραφεῖς (1, 3, 5, 21, 32, 38, 43, 55, 58, 59, 60), ποσοστό πού ἀναλογεῖ περίπου στό 18,33%. Ὅλοι ἀνήκουν σέ διαφορετικές ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὅπως εἶναι ἡ Ἀρχιεπισκοπή Κρήτης (59), ἡ Ἀρχιεπισκοπή Θυατειρῶν στή Μεγάλη Βρετανία (21), ἡ Ἀρχιεπισκοπή Ἀμερικῆς (58), ἡ Μητρόπολη Ρόδου ἀπό τά Δωδεκάνησα (60) καί τό Ἅγιον Ὅρος (32).

Ἐπίσης, 47 συγγραφεῖς, πού ἀντιστοιχοῦν στό 78,33%, προέρχονται ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας. Σέ αὐτούς οἱ 25, δηλαδή τό 41,66% (7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 22, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 42, 44, 47, 48, 51, 52, 54, 56, 57), ἀνήκουν σέ Μητροπόλεις τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, πού ὀνομάζονται καί Παλαιᾶς Ἑλλάδας. Οἱ ὑπόλοιποι 22, δηλαδή τό 36,66% (2, 4, 6, 15, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 39, 40, 45, 46, 49, 50, 53), διακονοῦν σέ Μητροπόλεις τῆς πνευματικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πού ἐπικράτησε νά ὀνομάζονται τῶν Νέων Χωρῶν. Ἐπίσης, ἐπιλέχθηκαν κείμενα ἐνός ὁμιλητῆ ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου (20) καί ἐνός ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας (41). Ἡ ἐπιλογή ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ὁ ὁμιλητής εἶναι Ἕλληνας καί τά κείμενά του ἐκδόθηκαν ὡς ὁμιλητικές συλλογές στήν ἐλληνική γλώσσα καί εἶχαν μεγάλη ἀπήχηση.

3. Ἡ ιδιότητα

Στόν βαθμό τοῦ ἐπισκόπου διαπιστώθηκαν 31 ὁμιλητές, δηλαδή τό 52,54% ἐπὶ τοῦ συνόλου (ἀνάμεσά τους ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης καί τέσσερις Ἀρχιεπίσκοποι). Στόν βαθμό τοῦ πρεσβυτέρου ἀνήκουν 21 ὁμιλητές (35,59%). Ἕνας εἶναι ἑγγαμος (3) καί οἱ ὑπόλοιποι ἄγαμοι κληρικοί. Οἱ ἀρχιμανδρίτες 4, 8, 9, 17, 31, 35, 44, 53, 54 (συνολικά 9, περίπου τό 45% ἀπό τήν ομάδα τῶν 20 ἄγαμων κληρικῶν) χειροτονήθηκαν στόν βαθμό τοῦ ἐπισκόπου τά ἐπόμενα χρόνια. Οἱ λαϊκοί εἶναι 7, δηλαδή τό 11,86%, δύο καθηγητές Πανεπιστημίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης (23, 30) καί πέντε τῆς Δευτεροβάθμιας Ἐκπαίδευσης (10, 11, 18, 20, 26).

Ἐξάλλου, ἐντοπίστηκαν ἑξὶ ἀκαδημαϊκοί καθηγητές ἐν ἐνεργείᾳ ἢ ὁμότιμοι, πού ἀντιστοιχοῦν στό 10%. Οἱ πέντε ἀνήκουν σέ Θεολογικές Σχολές καί ἓνας (53) σέ Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία. Ἀπό αὐτούς οἱ τέσσερις εἶναι κληρικοί, ὅλοι στόν βαθμό τοῦ ἐπισκόπου (32, 41, 53, 58), καί οἱ δύο λαϊκοί (23, 30). Στήν ἐξαγωγή τῶν στατιστικῶν στοιχείων δέν προσμετράται ἓνα κείμενο ἀνωνύμου συγγραφέα (7). Τό κείμενο αὐτό ἀνήκει σέ συλλογή ὁμιλιῶν πού ἐκδόθηκε ἀπό τήν Ἀδελφότητα Θεολόγων «Ἡ Ζωή». Ἡ ἔκδοση δίχως ἀναφορά στό ὀνοματεπώνυμο τοῦ συγγραφέα πολύ πιθανόν νά ὀφείλεται σέ ομάδα συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἀπό ταπείνωση δέν πρόσθεσαν τά ὀνόματά τους. Τό φαινόμενο αὐτό εἶναι συνηθισμέ-

νο στά συλλογικά έργα τῶν ἀδελφοτήτων καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁργανώσεων.

Ἡ ἔκδοση ὁμιλητικῶν κειμένων κυρίως ἀπό ἐπισκόπους ὀφείλεται στήν εὐθύνη πού ἔχουν ὡς ποιμένες νά κηρύττουν⁸³, νά ὀρθοτομοῦν τό λόγο τῆς ἀλήθειας τοῦ Κυρίου καί νά διδάσκουν τό ποιμνιο, ἐρμηνεύοντας τήν Ἁγία Γραφή καί οἰκοδομώντας στήν πίστη τοὺς χριστιανούς⁸⁴. Ἔτσι πολλοί ἐπίσκοποι δημοσιεύουν συχνά σέ βιβλίο τίς ὁμιλίες/λόγους μέ τά κηρύγματα τῶν Κυριακῶν ἀλλά καί τίς Ἐγκυκλίους πού ἀπευθύνουν γιά τίς μεγάλες ἐορτές πρὸς τό πλήρωμα τῶν Μητροπόλεων. Ἐπομένως ἡ ὑπαρξη περισσότερων ὁμιλητικῶν κειμένων ἀπό ἐπισκόπους εἶναι δικαιολογημένη καί ἀνταποκρίνεται στήν εὐθύνη τους νά κηρύττουν καί νά διδάσκουν τόν λαό.

Ἐξάλλου, ἡ συμμετοχή τῶν πρεσβυτέρων κρίνεται ἱκανοποιητική. Οἱ 20 ἀπὸ τοὺς 21 ἀνήκουν στὸν ἄγαμο κλῆρο καί εἶναι ἀρχιμανδρίτες ἢ ἱερομόναχοι, πού ὑπηρετοῦν ὡς ἱεροκήρυκες σέ διάφορες Μητροπόλεις τῆς Ἑλλάδας καί τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τά στοιχεῖα αὐτά φανερώνουν ὅτι ἡ μέριμνα γιά τήν προετοιμασία, συγγραφή καί ἔκδοση συλλογῶν ὁμιλιῶν ἀνήκει σέ μεγάλο βαθμό στὸν ἄγαμο κλῆρο. Οἱ ἄγαμοι κληρικοί εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ τίς οἰκογενειακές ὑποχρεώσεις καί ἔχουν τὴ δυνατότητα νά ἀφιερῶσουν χρόνο στή συγγραφή κηρυγμάτων καί τὴ μετάδοση τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου.

Βέβαια ἡ ποσοστιαία ἔκδοση *Ὁμιλιῶν καί Κυριακοδρομιῶν* ἀπὸ λαϊκοὺς θεολόγους κρίνεται ἀρνητική καί ἀπογοητευτική. Τὴ θέση αὐτὴ ἐνισχύει ἡ παρατήρηση ὅτι δημοσιεύτηκαν κατὰ τίς δεκαετίες τοῦ '60 καί τοῦ '70. Μὲ βάση αὐτά τά στοιχεῖα φανερώνεται ὅτι ἡ εὐθύνη τοῦ κηρύγματος ἀνήκει σχεδόν ἀποκλειστικά στοὺς ἄγαμους κληρικούς. Ὡστόσο, οἱ ἔγγαμοι κληρικοί καί οἱ λαϊκοὶ ἔχουν τὴ δυνατότητα νά ἐργαστοῦν στήν οἰκοδομὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος καί σέ συνεργασία μέ τὸν οἰκεῖο ἐπίσκοπο νά ἀναλάβουν τό κήρυγμα. Ἐξάλλου ἡ ἀπουσία *Ὁμιλιῶν* ἀπὸ γυναῖκες στήν ἔρευνά μας⁸⁵ συνδέεται μέ τίς προτροπές τοῦ Ἀποστόλου Παύ-

83. «Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, ἀμελῶν τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ τῇ ἀμελείᾳ καθαιρεῖσθω» (68ος κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων), *Πηδάλιον*, σελ. 73-74. Πρβλ. Τρεμπέλα, *Τάξεις*, σελ. 624.

84. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 281.

85. Στά κείμενα πού διερευνήσαμε ὑπάρχει καί μιὰ συλλογὴ λόγων γυναικῆς θεολόγου, τῆς Ἑλένης Χιώτη μέ τίτλο *Στὴν Σκέπη Του* (ἐκδ. Ἀδελφότητος «Ἡ Ἄμπε-

λου⁸⁶ νά μή διδάσκουν στίς ἐκκλησίες. Στίς μέρες μας ὅμως οἱ περισσότεροί ἀπόφοιτοι ἀπό τίς Θεολογικές Σχολές εἶναι γυναῖκες⁸⁷ καί μάλιστα μέ ἀνώτατες σπουδές καί σπουδαῖο ἐρευνητικό ἔργο. Ἐπομένως θεωρεῖται ἀναγκαῖα ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί ἡ διδασκαλία ἀπό γυναῖκες θεολόγους σέ ποικίλες ἐκκλησιαστικές συνάξεις, ὅπως καί ἡ συγγραφή *Ὁμιλιῶν* μέ θέματα πού προσανατολίζονται στά ἐνδιαφέροντα τῶν γυναικῶν⁸⁸.

4. Οἱ σπουδές

Οἱ Θεολογικές Σχολές ἀπό τίς ὁποῖες ἀποφοίτησαν οἱ συγγραφεῖς εἶναι τῆς Χάλκης, τῆς Ἀθήνας καί τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ τρεῖς αὐτές Σχολές ἀκολούθησαν μέχρι καί τά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '90 κοινή μεθοδολογία στή διδασκαλία τῆς *Ὁμιλητικῆς*⁸⁹. Σύμφωνα μέ τήν παρατήρηση τῆς καθηγήτριας Δήμητρας Κούκουρα, «ὡς πρός τή διδα-

λος», Ἀθῆναι 1964, σελ. 27-32). Δέν προστέθηκε στήν ἔρευνα ἑξαιτίας τῆς διηγηματικῆς μορφῆς του, πού τόν καθιστᾷ μεταποιημένο κείμενο σέ μορφή διηγήματος.

86. Α' Τιμ. 2:8: «Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντί τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίους χειράς χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Ὡσαύτως [καί] γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσίῳ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῶ πολυτελεῖ, ἀλλ' ὁ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν. Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ· διδάσκειν δὲ γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἄνδρός, ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἴτα Εὕα». Πρβλ. Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, PG 1, 769A: «Οὐκ ἐπιτρέπομεν οὖν γυναῖκας διδάσκειν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ μόνον προσεύχεσθαι καὶ τῶν διδασκάλων ἐπακούειν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἡμῶν καὶ Κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἡμᾶς τοὺς δώδεκα πέμψας μαθητεῦσαι τὸν λαὸν καὶ τὰ ἔθνη, γυναῖκας οὐδαμοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κήρυγμα, καίτοι οὐκ ἀπορῶν».

87. Στὴν Ἑλλάδα ἡ σπουδὴ γυναικῶν στίς Θεολογικές Σχολές αὐξάνεται ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '80, ἐνῶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ '90 κυριαρχοῦν στή δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση. Γιά περισσότερα στοιχεῖα βλ. Γιούλτση, *Γυναῖκες*, σελ. 67-82. Ἐπίσης, γιὰ τὴ γυναῖκα σέ ἡγετικές θέσεις τῆς θεολογικῆς ἐκπαίδευσης κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '90 βλ. Κούκουρα, *Ἡ θέση*, σελ. 88-99.

88. Ἐνδεικτικὰ θέματα θὰ μπορούσαν νά εἶναι ἡ γυναῖκα καὶ ἡ πνευματικὴ ζωή, ὁ ρόλος τῆς στή διακονία τῆς Ἐκκλησίας κ.ἄ.

89. Ἰδιαίτερη ὥθηση στήν ἔρευνα τῶν ὁμιλητικῶν κειμένων ἔδωσε ἡ καθηγήτρια τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ Δήμητρα Κούκουρα μέ τήν ἐπικοινωνιακὴ προσέγγιση καὶ διερεύνηση τῆς μετάδοσης τοῦ μηνύματος. Ὡστόσο, ὅλοι οἱ συγγραφεῖς πού ἐρευνῶνται ἔχουν ἀποφοιτήσει μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '80.

σκαλία της Τέχνης του κηρύγματος είναι φανερό ότι για πολλές δεκαετίες δέσποζαν όλα όσα περιγράφει ο μακαριστός καθηγητής Παναγιώτης Τρεμπέλας στην Όμιλητική του, τὰ ὅποια ἀκολούθησαν καὶ οἱ συνάδελφοί του καθηγητές, πού κατὰ καιρούς δίδαξαν τό γνωστικό αὐτό ἀντικείμενο»⁹⁰. Τὰ βασικά ὁμιλητικά χαρακτηριστικά πού ἐντοπίζονται σέ αὐτές τίς τρεῖς Θεολογικές Σχολές εἶναι «οἱ κλασσικές μορφές κηρύγματος, ὁμιλία/λόγος, ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα, ἡ διάρκεια κατὰ κανόνα τῶν 15', ἡ τεκμηρίωση μέ ἀγιογραφικά καὶ πατερικά χωρία καὶ τό διδακτικό ἐγχειρίδιο τοῦ Παναγιώτη Τρεμπέλα ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς»⁹¹. Ὡστόσο, ἡ ἔρευνά μας ἀποσκοπεῖ νά ἀνιχνεύσει ὁμοιότητες καὶ διαφορές στό πέρασμα τῶν δεκαετιῶν.

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς, συνολικά 38 ὁμιλητές (62,7%) ἔχουν ἀποφοιτήσει ἀπό τή Θεολογική Σχολή τῶν Ἀθηνῶν (2, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 60). Ἐντεκα ἔχουν ἀποφοιτήσει ἀπό τήν Ἱερά Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης, περίπου τό 18,6% (1, 3, 5, 9, 16, 21, 31, 38, 43, 55, 59), καὶ δέκα (20,3%) ἀπό τή Θεολογική Σχολή τῆς Θεσσαλονίκης, πού εἶναι ἡ νεότερη (4, 18, 23, 26, 30, 35, 46, 47, 50, 53). Στόν ὑπολογισμό τῶν ποσοστῶν δέν ὑπολογίζεται ὁ συγγραφέας τοῦ λόγου μέ κωδικό 7, πού εἶναι ἀνώνυμος.

Δεύτερο πτυχίο ἔχουν ἐπτά συγγραφεῖς (17, 23, 28, 30, 37, 53, 57), δηλαδή τό 11,8%. Οἱ πέντε ἀπό τίς Φιλοσοφικές Σχολές τῆς Ἀθήνας (17, 57) καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (23, 30, 53), ἐνῶ οἱ δύο ἀπό τή Νομική Ἀθηνῶν (28, 37). Κάτοχοι μεταπτυχιακοῦ τίτλου σπουδῶν εἶναι 11 ὁμιλητές, δηλαδή περίπου τό 18,6%, πέντε ἀπό Θεολογικές Σχολές τῆς Ἑλλάδας (35, 43, 47, 52, 60) καὶ ἕξι τοῦ ἐξωτερικοῦ (5, 8, 27, 46, 57, 59). Στήν καταμέτρηση αὐτή ὑπολογίζεται τό ὑψηλότερο προσόν. Ἐπομένως σέ αὐτή τήν ὁμάδα δέν περιλαμβάνονται οἱ κάτοχοι διδακτορικοῦ τίτλου, πού κατέχουν καὶ μεταπτυχιακό δίπλωμα σπουδῶν.

Κάτοχοι διδακτορικοῦ τίτλου σπουδῶν εἶναι 16 ὁμιλητές, δηλαδή τό 27,11%. Οἱ ἐντεκα ἔλαβαν τόν ἀνώτατο τίτλο σπουδῶν ἀπό ἑλληνικές Θεολογικές Σχολές (4, 10, 23, 25, 28, 30, 32, 51, 53, 54, 58) καὶ οἱ πέντε τοῦ ἐξωτερικοῦ (38, 41, 44, 55, 56). Ἐπίτιμοι διδάκτορες

90. Κούκουρα, *Μεθοδολογική*, σελ. 16. Ἡ ἀναφορά αὐτή γίνεται γιά τίς Θεολογικές Σχολές τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ στή συνέχεια ἐπιβεβαιώνεται ἡ θέση αὐτή καὶ γιά τή Θεολογική Σχολή τῆς Χάλκης.

91. Κούκουρα, *Μεθοδολογική*, σελ. 17.

έχουν αναγορευτεί έξι, δηλαδή τό 10,71%, ένας Οίκουμενικός Πατριάρχης (55), τρείς Αρχιεπίσκοποι (28, 41, 57) καί δύο Μητροπολίτες (27, 35). Πάμπολλες τιμητικές διακρίσεις πανεπιστημιακών ιδρυμάτων τής Ελλάδας καί τοῦ έξωτερικοῦ έχουν λάβει δύο (41 καί 55) καί οί υπόλοιποι τής Ελλάδας (27, 28, 35, 57).

Οί περισσότεροι συγγραφείς εἶναι απόφοιτοι τής Θεολογικής Σχολῆς τής Ἀθήνας. Ὁ λόγος προφανῶς εἶναι ὅτι ἡ Θεολογική Σχολή τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ παλαιότερη. Ὡστόσο ἀξίζει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι οί γηραιότεροι συγγραφείς εἶναι απόφοιτοι τής Ἱερᾶς Θεολογικής Σχολῆς τής Χάλκης. Προφανῶς ἡ ἀπουσία νεότερων ἀποφοίτων συνδέεται μέ τό κλείσιμο τής Σχολῆς τής Χάλκης ἀπό τό 1971⁹².

Ἐξάλλου, οί νεότεροι απόφοιτοι έχουν σπουδάσει στή Θεολογική Σχολή τής Θεσσαλονίκης ἢ έχουν λάβει τό μεταπτυχιακό ἢ τό διδακτορικό δίπλωμα εἰδίκευσης. Ἐπιπρόσθετα ἐπιστημονικά προσόντα ξέχωρα ἀπό τό πτυχίο, ὅπως εἶναι τό δεύτερο πτυχίο, τό μεταπτυχιακό καί τό διδακτορικό δίπλωμα, ἐντοπίστηκαν σέ 27 συγγραφείς πού ἀποτελοῦν περίπου τό 45,8% ἐπί τοῦ συνόλου. Τό ποσοστό αὐτό κρίνεται ἱκανοποιητικό, διότι ἐκφράζει τή δυναμική τής διά βίου μάθησης, τήν εὐκολότερη πρόσβαση στίς μεταπτυχιακές σπουδές καί ἀποτυπώνει σέ μεγάλο βαθμό τήν ἐμβριθῆ μόρφωση τῶν σύγχρονων κηρύκων τής Ἐκκλησίας. Βέβαια ἡ ὀλοκληρωμένη ἀποτύπωση αὐτῶν τῶν στοιχείων θά ἐξεταστεῖ συνδυαστικά μέ τό μήνυμα καί τά υπόλοιπα στοιχεῖα τής ἔρευνας.

92. Ἡ Θεολογική Σχολή τής Χάλκης ἔκλεισε ἐξαιτίας ἑνός τουρκικοῦ νόμου πού ἀπαγόρευε τή λειτουργία ιδιωτικῶν πανεπιστημίων. Σχετικά μέ τήν ἱστορία της βλ. Σταυρίδη, *Ἱερά*, σσ. 728. Πρόσφατα δημοσιεύθηκε ἡ ἱστοσελίδα ὅπου οί σύγχρονοι ἐρευνητές μποροῦν νά ἀνατρέξουν στήν πλούσια βιβλιοθήκη της. Ἡ ἱστοσελίδα βρίσκεται στόν ἀκόλουθο σύνδεσμο <https://halkilib.openabekt.gr> (ἀνακτήθηκε στίς 27/1/2019).

☞ Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ ☞

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

1. Μορφή (Είδος) κηρύγματος

Τό κήρυγμα αποτελεί βασικό στοιχείο της ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, γιατί οἰκοδομεῖ τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν καὶ μεταδίδει τὰ χαρμό- συνα νέα τῆς Ἀνάστασης σέ ὅλη τὴν οἰκουμένη. Ἡ δομὴ καὶ τό περιεχόμενο τοῦ κηρύγματος ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπὸ τοῦ κήρυκα (πομπός), τὸν ἀγωγὸ ἐπικοινωνίας (προφορικό καὶ ζωντανό κήρυγμα, γραπτὸ σέ περιοδικό, γραπτὸ σέ ἱστοσελίδα κ.λπ.) ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποδέκτες.

Οἱ δύο παραδεδομένες μορφές κηρύγματος εἶναι ἡ ὁμιλία καὶ ὁ λόγος. Ἡ ὁμιλία ἀποτελεῖ τὸν βασικὸ τρόπο ἐρμηνείας τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τὰ ἀποστολικά χρόνια μέχρι καὶ τὴν Τουρκοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Χριστιανοσύνη καὶ ἔλαβε τὴν πρότυπη μορφή της ἀπὸ τοὺς Καππαδόκες Πατέρες. Στὴν ὁμιλία «ἡ τεκμηρίωση τῆς διδασκαλίας στηρίζεται στὴ Γραφή καὶ ἡ δομὴ της προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ ἐρμηνευόμενο κείμενο»⁹³. Ἐπομένως ἔχει ἐρμηνευτικὸ χαρακτήρα καὶ ἐπιδιώκει νὰ ἐξηγήσει μὲ σαφήνεια τὸ βιβλικὸ κείμενο, ὥστε νὰ γίνεи κατανοητὸ στοὺς ποικίλους ἀποδέκτες καὶ νὰ τοὺς ὠφελήσει στὴν προσωπικὴ τους ζωή. Ἐτσι ὁ κήρυκας ὀφείλει νὰ ἔχει βαθειὰ γνώση τῆς Ἀγίας Γραφῆς⁹⁴. Σύμφωνα μὲ τὰ παλαιότερα ἐγχειρίδια ὁμιλητικῆς, ἡ ὁμιλία διακρίνεται σέ κατωτέρα καὶ ἀνωτέρα. Ἡ κατωτέρα ὁμιλία ἢ ἀλλιῶς ἀναλυτικὸ κήρυγμα ἀναπτύσσει ὅλες τίς ἔννοιες καὶ τὰ θέματα μιᾶς περικοπῆς, μὲ σκοπὸ τὴν ὀλοκληρωμένη ἐξήγησή τους καὶ τὴν ἐξαγωγή ὅλων τῶν διδαγμάτων⁹⁵. Ἡ ἀνωτέρα ὁμιλία ἢ συνθετικὸ κήρυγμα ἀναπτύσσει μιὰ κεντρικὴ ἰδέα πού προέρχεται ἀπὸ τὴν περικοπὴ καὶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα θέματα εἴτε παραλείπονται εἴτε ὑποτάσσονται σέ αὐτή⁹⁶.

93. Κούκουρα, *Ἡ χριστιανικὴ ὁμιλία*, σελ. 163-165.

94. Σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα βλ. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορικὴ*, σελ. 197.

95. Τρεμπέλα, *Ὁμιλητικῆς*, σελ. 159. Φουντούλη, *Ὁμιλητικὴ*, σελ. 175 κ.έ.

96. Τρεμπέλα, *Ὁμιλητικῆς*, σελ. 31. Θεοδώρου, *Μαθήματα ἐκκλησιαστικῆς*, σελ. 161. Φουντούλη, *Ὁμιλητικὴ*, σελ. 185 κ.έ.

Ὁ λόγος εἰσῆλθε στίς Ἀνατολικές Ἐκκλησίες ἀπό τή λατινόφωνη παράδοση καί τούς Προτεστάντες κήρυκες⁹⁷. Τό βασικό χαρακτηριστικό εἶναι ὅτι «ἀντλεῖ τό θέμα ἀπό κάποιο βιβλικό παράθεμα καί δομεῖται μέ τίς διακριτές εἰκόνες τῶν δικανικῶν λόγων τοῦ Κι-κέρωνα»⁹⁸. Ἔτσι τό θέμα παρουσιάζεται μέ συντομία, ἀναπτύσσονται τά ἐπιχειρήματα καί ὁ κήρυκας καταλήγει στήν ἀνακεφαλαίωση⁹⁹. Στόν λόγο ὁ κήρυκας ἐπιλέγει τόν τρόπο ἀνάπτυξης τοῦ θέματος καί τό πραγματεύεται ξέχωρα ἀπό τή βιβλική διήγηση. Στήν ἔρευνά μας οἱ λόγοι πού ἐντοπίσθηκαν, ἔχουν ὡς ἀφορμή τά Χριστούγεννα καί ἀναφέρονται π.χ. στά ἔθιμα τῆς ἐορτῆς, στίς σχέσεις μεταξύ τῶν συζύγων καί σέ ἠθικές προτροπές. Βέβαια ἀπαιτεῖται νά σημειωθεῖ ὅτι πολλές φορές οἱ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν τούς ὅρους «ὁμιλία» καί «λόγο» γιά νά δηλώσουν τό κήρυγμα δίχως νά ἀναφέρονται στήν πατερική ὁμιλία¹⁰⁰.

Στήν παρούσα ἔρευνα καταγράφηκαν 116 ὁμιλίες (92,8%) καί 9 λόγοι (7,2%). Ἀπό τίς 116 ὁμιλίες, οἱ 99 (79,2%) ἔχουν τά χαρακτηριστικά τῆς ἀνώτερης καί οἱ 17 (13,6%) τῆς κατώτερης. Οἱ ὁμιλίες μεταδίδουν τό μήνυμα τῆς Σάρκωσης τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐρμηνεύοντας τά ἀποστολικά ἢ εὐαγγελικά ἀναγνώσματα πού συνδέονται μέ τήν ἐορτή τῶν Χριστουγέννων.

Εἰδικότερα τό εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα τῆς Κυριακῆς πρό τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως εἶναι τό Μτ. 1:1-25¹⁰¹. Ἡ περικοπή διαιρεῖται σέ δύο τμήματα. Τό πρῶτο περιλαμβάνει τή γενεαλογία (οἱ προπάτορες) τοῦ Ἰησοῦ (1:1-17) καί τό δεύτερο τή Γέννησή Του (Μτ. 1:18-25). Ἡ περικοπή αὐτή ἐρμηνεύτηκε ἀπό ὀκτώ κατώτερες (4,

97. Κούκουρα, *Ἡ ἑλληνόφωνη*.

98. Κούκουρα, *Ἡ χριστιανική ὁμιλία*, σελ. 152 κ.ἐ.

99. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 168.

100. Ὁ «λόγος» ἀποτελεῖ τεχνικό ὄρο, «πού χρησιμοποιεῖται ἐναλλακτικά μέ τήν ὁμιλία, γιά νά ἐκφράσει, τό ἴδιο περιεχόμενο, δηλαδή, τή συγκεκριμένη μορφή τοῦ κηρύγματος τῶν διδασκάλων». Κούκουρα, *Ἡ ρητορική*, σελ. 247-248. Τό ἴδιο παρατηρεῖται καί στά Ὀμιλητικά ἐγχειρίδια τοῦ 16ου καί τοῦ 17ου αἰώνα. Γιά περισσότερα βλ. Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 97-127.

101. Ἡ Κυριακή πρό τῶν Χριστουγέννων ἐντάσσεται θεματικά στήν ἐορτή τῶν Γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ. Σέ ὅλα τά Ὀμιλιάρια καί τά Κυριακοδρόμια ἀπαντᾷ ἡ ἐρμηνευτική προσέγγιση μέσω τοῦ κηρύγματος γιά τά ἀναγνώσματα αὐτῆς τῆς ἡμέρας, ἐνῶ πολλές φορές ἀπουσιάζει ἡ ὁμιλία/ὁ λόγος γιά τίς εὐαγγελικές καί ἀποστολικές περικοπές ἀνήμερά της ἐορτῆς τῶν Γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ.

33¹⁰², 36, 49, 53, 78, 97, 118) καί δεκατέσσερις ανώτερες όμιλίες (3, 19, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 40, 55, 60, 62, 110, 114). Τό άποστολικό ανάγνωσμα αύτής τής Κυριακής (πρό τών Χριστουγέννων) είναι τό Έβρ. 11:9-10 καί 32-40. Τό θέμα τής περικοπής είναι οι ήρωες τής πίστης στην Παλαιά Διαθήκη. Τό πρώτο μέρος (11:9-10) αναφέρεται στην πίστη του Άβραάμ, ένώ τό δεύτερο (11:32-40) στην πίστη βασιλέων, κριτών καί προφητών. Η περικοπή αύτή έρμηνεύτηκε σέ δύο κείμενα μέ τή μορφή κατωτέρας όμιλίας (26, 107) καί σέ έννιά μέ έκείνη τής ανωτέρας (14, 17, 20, 56, 67, 79, 106, 112, 119).

Τό ευαγγελικό ανάγνωσμα τής έορτής τών Χριστουγέννων είναι τό Μτ. 2:1-12. Κεντρικό θέμα άποτελεί ή προσκύνηση τών μάγων, ένώ παρεμβάλλεται ή προφητεία ότι ό Μεσσίας θά γεννηθεϊ στη Βη-θλεέμ (Μιχ. 5:1.3) καί καταλήγει στην άνησυχία του Ήρώδη. Στην παρούσα έρευνα έντοπίστηκαν τρία κείμενα (54, 63, 64) μέ τή μορφή κατωτέρας όμιλίας καί δέκα (12, 41, 65, 72, 73, 75, 80, 89, 91, 104) μέ έκείνη τής ανωτέρας. Επίσης, είκοσι-τρείς ανώτερες όμιλίες (15, 34, 37, 42, 45, 47, 57, 58, 59, 71, 76, 82, 83, 90, 92, 94, 96, 100, 103, 113, 120, 124, 125) επιλέγουν ένα θέμα καί τό τεκμηριώνουν μέσα από τό Μτ. 2:1-12 καί τό Λκ. 2:1-20. Τό άποστολικό ανάγνωσμα τής έορτής τών Γενεθλίων του Χριστού είναι τό Γαλ. 4:4-7. Η περικοπή αναφέρεται στον έρχομό του Υιού του Θεού από γυναίκα, τήν έξαγορά διά του Ήησου Χριστού από τον Νόμο τών Ίουδαίων καί τήν ανθρωπινή υίοθεσία. Τά θέματα αύτά έρμηνεύτηκαν σέ μιά κατωτέρα όμιλία (32) καί σέ τέσσερις (18, 68, 80, 115) ανώτερες όμιλίες.

Ό αριθμός λόγων¹⁰³ πού διαπιστώθηκε, σχετίζεται μέ τον πανηγυρικό χαρακτήρα τής ήμέρας. Έτσι δίδεται ή άφορμή γιά πιό έλεύθερη ανάπτυξη θεμάτων πού έχουν ως άφορμή τον έορτασμό τών Γενεθλίων του Χριστού. Οι κήρυκες επέλεξαν τήν έκφώνηση λόγων αντί όμιλιών κατά τίς πρώτες τρείς δεκαετίες. Η επιλογή τής έκφώνησης λόγου παρατηρείται πιό συχνά στίς Έγκυκλίους τών έπισκόπων.

102. Τό κείμενο αυτό είναι έπιστημονική έρμηνευτική προσέγγιση στην περικοπή. Όστούσο περιλαμβάνεται στην έρευνα, έπειδή άπευθύνεται στους ιεροκήρυκες τής Ί. Μ. Θεσσαλονίκης. Θεωρήθηκε ως κατωτέρα όμιλία λόγω τής έρμηνευτικής καί διδακτικής ανάπτυξης όλων τών θεμάτων τής περικοπής.

103. Σέ μιά προγενέστερη έρευνα μέ θέμα τό μήνυμα τών Χριστουγέννων στίς Έγκυκλίους τών έλληνόφωνων Πατριαρχών, Αρχιεπισκόπων καί Μητροπολιτών τής Εκκλησίας τής Ελλάδας τά περισσότερα κηρύγματα είχαν τή μορφή λόγου. Γιά περισσότερα βλ. Κούκουρα, Λόγοι, σελ. 21.

Σέ γενικές γραμμές, οί πίο πολλές όμιλίες εἶναι ἀπλά δοκίμια, πού ἐρμηνεύουν ἄλλες φορές μέ ἀκρίβεια καί ἄλλες μέ περισσότερη ἐλευθερία τήν περικοπή. Συνήθως ἀποτελοῦνται ἀπό τή θεματική πρόταση, τό κύριο θέμα καί τόν ἐπίλογο. Μάλιστα ἐντοπίστηκαν καί όμιλίες μέ τή μορφή σύντομου καί περιεκτικοῦ θεολογικά μηνύματος, μέ ἰσορροπημένες ἀναφορές στή σύγχρονη ἐποχή (86, 99, 101, 102). Τέτοιες όμιλίες προσανατολίζουν τόν τρόπο τῆς όμιλητικῆς παραγωγῆς στίς ἀνάγκες καί τίς ἀπαιτήσεις τῶν ἀποδεκτῶν πού ζοῦνε στήν κοινωνία τῆς ἀμεσότητας καί τῆς τεχνολογίας. Στόν ἀκόλουθο πίνακα (3) ἀποτυπώνεται ἡ μορφή τῶν κηρυγμάτων.

Πίνακας 3

Εἶδος/ Δεκαετία	Κατωτέρα Όμιλία	Ἀνωτέρα Όμιλία	Λόγος
1960	4, 21	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 24, 25	11, 13, 23
1970	26, 32, 33, 36, 49	27, 28, 29, 30, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48	31, 38, 50
1980	53, 54, 63, 64	51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75	68, 70
1990	78, 85, 88, 97	76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100	77
2000	108, 118	101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125	-
Σύνολο	17	99	9

2. Διάρκεια

Ἡ χρονομέτρηση τῶν όμιλιῶν/λόγων ἔγινε μέ σταθερό ρυθμό ἀνάγνωσης. Σέ κάθε περίπτωση εἶναι ἐνδεικτική καί πολύ πιθανόν νά ἀπέχει λίγο ἢ πίο πολύ ἀπό τόν χρόνο ἀνάγνωσης τῶν κηρύκων. Ἐνδεχομένως αὐτή ἡ διαφορά μπορεῖ νά ὀφείλεται στόν προσωπι-

κό ρυθμό ανάγνωσης, στην έμφαση και τό ύφος πού δίδει ό κάθε κήρυκας καθώς και στίς ιδιαίτερες συνθήκες πού μπορούν νά έπι-κρατοϋν κατά τήν όμιλία σέ δημόσιο χώρο.

Μέ βάση αυτά τά στοιχεία παρατηρείται (Πίνακας 4) ότι 39 όμι-λίες/λόγοι διαρκοϋν άπό 5'-7' (31,2%) και 33 έχουν διάρκεια άπό 3'-5' (26,4%). Ή διάρκεια άπό 7'-9' και 9'-12' παρατηρήθηκε σέ 19 όμιλίες/λόγους αντίστοιχα (15,2% και 15,2%). Τέλος, ή μεγαλύτερη διάρκεια άπό 12'-15' διαπιστώθηκε σέ 15 όμιλίες/λόγους (12%).

Πίνακας 4

Χρόνος	3'-5'	5'-7'	7'-9'	9'-12'	12'-15'
Όμιλίες/ Λόγοι	39, 40, 42, 43, 44, 46, 50, 52, 57, 61, 64, 66, 71, 74, 76, 81, 84, 86, 89, 93, 99, 101, 102, 105, 106, 107, 109, 110, 114, 116, 117, 119, 121, 123	1, 2, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 24, 29, 31, 35, 38, 41, 45, 47, 51, 56, 60, 62, 63, 66, 69, 75, 80, 85, 87, 88, 95, 98, 112, 115, 120, 122, 124, 125	18, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 30, 35, 53, 54, 65, 67, 68, 78, 79, 100, 103, 113	3, 9, 11, 26, 36, 55, 72, 73, 77, 82, 83, 90, 91, 92, 94, 96, 104, 113, 118,	4, 5, 10, 17, 28, 32, 33, 34, 37, 49, 59, 70, 97, 108, 111,
Ποσοστό	33=>26,4%	39=>31,2%	19=>15,2%	19=>15,2%	15=>12%

Ίδιαίτερη σημασία παρουσιάζει ό έπόμενος πίνακας (5), πού κα-ταγράφει τή χρονική διάρκεια τών όμιλιών/λόγων άνά δεκαετία. Στή δεκαετία τοϋ '60 κυριαρχεί ή διάρκεια άπό 7'-9' (σύνολο 12) και 9'-12' (σύνολο 6), ένω δέν καταγράφηκαν όμιλίες/λόγοι μέ διάρκεια άπό 3'-5'. Τήν έπόμενη δεκαετία ('70) παρατηροϋνται περισσότερες όμιλίες/λόγοι πού χρονομετρήθηκαν άπό 3'-5' (συνολικά 7) και 5'-7' (συνολικά 7). Έπίσης, παρατηρήθηκαν οί περισσότερες όμιλίες/λόγοι άπό κάθε δεκαετία μέ διάρκεια (12'-15'). Στή δεκαετία τοϋ '80, ό μεγαλύτερος άριθμός τών όμιλιών/λόγων καταγράφηκε άπό 3'-5' (συνολικά 7) και 5'-7' (συνολικά 8), ένω άνάλογοι είναι οί άριθμοί και τήν έπόμενη δεκαετία, όπου σημειώθηκαν 7 όμιλίες/λόγοι διάρ-κειας 3'-5' και 6 άπό 5'-7'. Τήν τελευταία δεκαετία τής έρευνας, οί όμιλίες/λόγοι μικρότερης χρονικής διάρκειας (3'-5') πού καταμετρή-θηκαν ήταν 13, ένω μόλις 6 κηρύγματα ήταν διάρκειας 5'-7'.

Ἡ διάρκεια τοῦ κηρύγματος στή θεία Λειτουργία προτείνεται στά παλαιότερα θεωρητικά ὁμιλητικά ἐγχειρίδια νά μὴν ὑπερβαίνει τά 15'¹⁰⁴. Τά στοιχεῖα ὅμως αὐτά φανερώνουν ὅτι οἱ νεότεροι κήρυκες συγγράφουν μικρότερης χρονικῆς διάρκειας ὁμιλίες/λόγους. Προφανῶς αὕτη ἡ ἐπιλογή συνδέεται μέ τή διαπίστωση ὅτι ἡ μακρηγορία κουράζει τούς σύγχρονους ἀποδέκτες. Ὁ ἀστικός τρόπος ζωῆς καί οἱ νέες συνθῆκες πού διαμόρφωσε ἡ τεχνολογική ἐξέλιξη, ὅπως ἡ κυριαρχία τῆς ψηφιακῆς εἰκόνας καί ἡ ἄμεση ἐνημέρωση ἀπό τά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, ἀπαιτοῦν καί τή συντομία στήν πληροφόρηση καί τή διδασχῇ. Ἐτσι καί στό ἐκκλησιαστικό κήρυγμα τό ζητούμενο εἶναι ἡ ἄμεση πρόσληψη τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου μέ σύντομο, μεστό ἀλλά καί ζωντανό τρόπο¹⁰⁵. Ἡ θέση αὕτη ἰσχύει περισσότερο κατά τίς ἐορτές τῶν Μεγάλων Δεσποτικῶν ἐορτῶν, ὅπως εἶναι τά Χριστοῦγεννα. Ἡ μεγαλοπρεπής θεία Λειτουργία καί ἀκολουθίες μέ μεγάλη διάρκεια προκαλοῦν κόπωση, μέ ἀποτέλεσμα ἡ συγκέντρωση τοῦ ἀποδέκτη νά εἶναι συνήθως μειωμένη.

Τά στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἔρευνας ἐπιβεβαιώνουν τήν παρατήρηση ἑνός ἔμπειρου κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, Ἀποστόλου (Παπακωνσταντίνου). Σέ πρόλογο συλλογῆς ὁμιλιῶν του σημειώνει μέ ἐξομολογητική διάθεση ὅτι πολλές φορές ὁ κήρυκας διαπιστώνει τήν παντελῆ ἔλλειψη ἐκκλησιαστικῆς κατήχησης στούς χριστιανούς. Ἐτσι στήν προσπάθειά του νά τούς οἰκοδομήσει πνευματικά καί μέ πληρότητα, ἐπιλέγει ἀναλυτικά κηρύγματα πού ὑπερβαίνουν τά 15'. Στό τέλος καταλήγει στήν ἀκόλουθη ἐμπειρική διαπίστωση: «Δέν μοῦ διαφεύγει τό γεγονός ὅτι βασικό αἶτημα καί τοῦ πιό καλοπροαίρετου ἐκκλησιάσματος πρός τόν κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἡ συντομία. Ἡ μακρηγορία ἄλλωστε εἶναι ἓνα κοινό, ἄλλοτε συγγνωστό καί ἄλλοτε ἀπαράδεκτο ἀτόπημα τῶν περισσοτέρων ὁμιλητῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς»¹⁰⁶. Αὐτό πού μένει νά διαπιστωθεῖ στήν παρούσα ἔρευνα, εἶναι ἂν ἡ χρονική διάρκεια συμπορεύεται καί μέ τή σαφῆ μετάδοση τοῦ μηνύματος τῶν Χριστοῦγέννων.

104. Θεοδώρου, *Μαθήματα ἐκκλησιαστικῆς*, σελ. 161. Φουντούλη, *Ὁμιλητική*, σελ. 228.

105. Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 172-173.

106. Παπακωνσταντίνου, *Πῶς θά πιστέψουν*, σελ. 14.

Πίνακας 5

Δεκαετία/ Χρόνος	1960	1970	1980	1990	2000
3'-5'	—	39, 40, 42, 43, 44, 46, 50	52, 57, 61, 64, 66, 71, 74,	76, 81, 84, 86, 89, 93, 99	101, 102, 105, 106, 107, 109, 110, 114, 116, 117, 119, 121, 123
5'-7'	1, 2, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 24	29, 31, 35, 38, 41, 45, 47	51, 56, 60, 62, 63, 66, 69, 75	80, 85, 87, 88, 95, 98	112, 115, 120, 122, 124, 125
7'-9'	18, 19, 20, 21, 23, 25	27, 30, 35	53, 54, 65, 67, 68	78, 79, 100	103, 113
9'-12'	3, 9, 11	26, 36	55, 72, 73	77, 82, 83, 90, 91, 92, 94, 96	104, 113, 118
12'-15'	4, 5, 10, 17	28, 32, 33, 34, 37, 49	59, 70	97	108, 111

3. Θεματική πρόταση

Ἡ θεματική πρόταση ἀπαντᾷ στήν ἀρχή κάθε ὁμιλίας/λόγου. Ἀποτελεῖ τήν κύρια ιδέα τοῦ κειμένου καί ἐκφράζει μέ σαφήνεια τόν σκοπό του. Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἔρευνας ἐπέλεξαν σέ 51 κηρύγματα (40,8%) νά χρησιμοποιήσουν κάποιον ἀγιογραφικό στίχο, 7 ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη (5,6%) καί 44 ἀπό τήν Καινή Διαθήκη (35,2%). Ἡ ἐπιλογή ὑμνογραφικοῦ στίχου ἐμφανίζεται σέ 18 (14,4%) κείμενα, ἐνῶ μόλις ἓνα χρησιμοποιεῖ κάποιο πατερικό χωρίο (0,8%). Στά ὑπόλοιπα 54 παρατηρήθηκε γενική διαπίστωση (43,2%).

Α) Ἀγιογραφικοί Στίχοι

Παλαιᾶς Διαθήκης:

Ψλ. 18:3	7	Μιχ. 5:2	9	Ἡσ. 9:5	75
Ψλ. 84:12	99	Ἡσ. 7:14	19	Ἡσ. 9:6	73
Ψλ. 110:9	53				

Καινής Διαθήκης:

Μτ. 1:1	55,60,62	Λκ. 2:14	23,104	Έφ. 2:14	80
Μτ. 1:17	78	Ίω. 1:14	68,124	Φιλιπ. 2:7	65,
Μτ. 1:18	61,110,117	Ίω. 4:8-9	113		100,101
Μτ. 1:19	13	Ρωμ. 15:12	96	Κολ. 3:9	14
Μτ. 1:21	30,91,114	Α΄ Κορ. 5:8	35	Έβρ. 2:39-40	26
Μτ. 1:23	24	Β΄ Κορ. 8:9	40	Έβρ. 11:10	79
Μτ. 2:13	63	Γαλ. 1:12	18	Έβρ. 11:13	106
Μτ. 4:17	109	Γαλ. 1:15	42	Έβρ. 11:33	20,112
Λκ. 2:11	54,90	Γαλ. 4:4-5	32,67,69,	Έβρ. 11:35	58
Λκ. 2:12	103		70,92,115	Έβρ. 11:39-40	17

Β) Ύμνογραφικοί στίχοι:

«έν γάρ τῇ προλαβούσῃ Ἑορτῇ νήπιόν σε εἶδομεν...»: 5

«Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν»: 31, 82

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν...»: 34, 46, 71

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε...»: 25, 84, 95, 123

«Παράδοξον μυστήριον οἰκονομεῖται σήμερον»: 83

«Χριστὸς γεννᾶται τὴν πρὶν πεσοῦσαν ἀναστῆσον εἰκόνα»: 86

«τὴν ἀπαρχὴ τῶν ἐθνῶν»: 37

«Μέγα καὶ παράδοξον θαῦμα»: 56

«ὁ Πατὴρ εὐδόκησε, ὁ Υἱὸς ἐνηνθρώπησε»: 57

«Ὁ ἀχώρητος παντί, πῶς ἐχωρήθη ἐν γαστρὶ»: 102

«Σήμερον ὁ Χριστὸς ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται ἐκ Παρθένου»: 125

Ἐκτός Χριστουγέννων: «Νέαν ἔδειξε κτίσιν»: 39

Γ) Πατερικά χωρία: «Μυστήριον ξένον βλέπω, ἀντὶ ἡλίου τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσαντα ἐν τῇ Παρθένῳ», Μ. Ἀθανασίου, Λόγος εἰς τὴν θεία Ἐνανθρώπησιν, PG 28, 960: 72.

Δ) Σύμβολο τῆς Πίστεως: 105

Ε) Γενικὴ διαπίστωση: 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 12, 15, 16, 21, 22, 27, 28, 29, 33, 36, 38, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 59, 64, 66, 74, 76, 77, 81, 85, 87, 88, 89, 93, 97, 98, 107, 108, 111, 116, 118, 119, 120, 121, 122.

Μέ βάση τά παραπάνω στοιχεῖα παρατηρεῖται ποικιλία στήν ἐπιλογή τῆς θεματικῆς πρότασης. Τά χωρία ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη ἀναφέρονται στίς προφητεῖες γιά τόν ἐρχομό τοῦ Χριστοῦ καί τήν προετοιμασία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Τά χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης διηγοῦνται τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί ἐρμηνεύουν θεολογικά τή σπουδαιότητα τῆς ἐορτῆς γιά τήν Ἐκκλησία ἀλλά καί τόν κόσμο, ὑπογραμμίζοντας ἔννοιες ὅπως εἶναι ἡ κένωση, ἡ φιλάνθρωπία, ἡ εἰρήνη.

Ἰδιαίτερη σπουδαιότητα παρουσιάζει ἡ ἐπιλογή ὡς θεματικῆς πρότασης κάποιου στίχου ἀπό τήν ὕμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας σέ 18 κείμενα (14,4%). Ἔτσι φανερώνεται ἡ δυναμική τῆς ὕμνολογίας μέχρι καί τίς ἡμέρες μας. Οἱ ἐκκλησιαστικοί ὕμνοι εἶναι μελοποιημένα ποιήματα πού ἐμπνέουν καί διδάσκουν βαθιεῖς θεολογικές θέσεις μέ ὁμορφο καί εὐσύνοπτο τρόπο. Ἡ ἐπιλογή μάλιστα τῶν συγκεκριμένων ὕμνων ὑπογραμμίζει ἀκόμη περισσότερο τό χαρμόσυνο γεγονός. Τό πατερικό χωρίο πού χρησιμοποιήθηκε ἀναφέρεται κι αὐτό μέ ποιητικό τρόπο στό θαυμαστό γεγονός τῆς Ἐνανθρώπησης. Στούς ὑπόλοιπους λόγους/ὁμιλίες πού χρησιμοποιήθηκε ἡ γενική διαπίστωση, συνήθως ἐπιλέγονται εἰσαγωγικές φράσεις ἢ κάποιο ἐπίκαιρο γεγονός.

Ἐξάλλου, ἀπαιτεῖται νά σημειωθεῖ ὅτι στούς λόγους καί στίς ὁμιλίες πού παρατηρεῖται ἡ χρήση τῆς ἴδιας θεματικῆς πρότασης, οἱ θέσεις καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος δέν συμπίπτει. Ἐνδεικτικά ἀναφέρονται τά ἀκόλουθα παραδείγματα:

Α) Ἀγιογραφικοί Στίχοι:

- **Μτ. 1:1:** «*Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαυὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ*». 55: Τονίζεται ἡ ἱστορική καταγωγή τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί ἡ σύνδεσή του μέ τόν περιούσιο λαό τοῦ Ἰσραήλ. 60: Ἀναφέρεται στόν γενεαλογικό κατάλογο τῶν προγόνων τοῦ Ἰησοῦ καί στά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. 62: Ἀναπτύσσεται ἡ ἱστορία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μέ τό σχέδιο τῆς οἰκονομίας.
- **Μτ. 1:18:** «*Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν. μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς εὗρεθι ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου*».

Στόν λόγο 61 παρατίθεται τό δεύτερο μέρος τοῦ στίχου («μνηστευθείσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς εὐρέθῃ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου») καὶ τονίζεται ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννιέται ὁλότελα ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρίαμ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Στούς λόγους 110 καὶ 117 ἐπιλέγεται τό πρῶτο μέρος τοῦ στίχου «Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν»).

110: Τονίζεται ὅτι ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλύπτει τὴν Ἁγία Τριάδα στὸν κόσμο.

117: Μὲ τὰ Χριστούγεννα ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ πραγματοποιεῖται ἡ ἀνακεφαλαίωση τοῦ ἀγαθοῦ.

- **Μτ. 1:21:** «τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν».

Στούς λόγους 30 καὶ 91 ἐπιλέγεται ἡ ἀρχὴ τοῦ στίχου «καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν», ἐνῶ στὸν 114 τό τέλος «αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ».

30: Τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀποστολὴ Του.

91: Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἅγιος τῆς ἱστορίας καὶ τό γλυκό του ὄνομα παρηγορεῖ καὶ χαροποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους κάθε ἐποχῆς.

114: Ἡ προσέγγιση τοῦ σωτηριώδους μηνύματος τῶν Χριστουγέννων μέσα ἀπὸ τὴ μετάνοια.

- **Λκ. 2:11:** «ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ, ὃς ἐστὶν χριστὸς κύριος ἐν πόλει Δαβὶδ».

54: Τονίζεται τό χαροποῖό ἄγγελμα πού διαδίδεται σέ ὅλον τὸν κόσμο.

90: Ἡ ἀνάγκη τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου γιὰ λύτρωση στίς ποικίλες καταστάσεις τῆς καθημερινότητος.

- **Λκ. 2:14:** «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία».

23: Ὁ ὕμνος τῆς εἰρήνης καὶ ὁ θρῆνος γιὰ τὴν κτηνωδία τοῦ πολέμου.

104: Ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ ὕμνου ἐξαιτίας τῶν τρομοκρατικῶν ἐπιθέσεων.

- **Ἰω. 1:14:** «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας».

- 68: Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκώθηκε πραγματικά καί ἔφερε τό φῶς τό ἀπρόσιτο στήν ἀνθρωπότητα.
- 124: Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ δίδει στούς ἀνθρώπους νέα ζωή.
- **Γαλ. 4:4-5:** «ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν».
- 32: Ἡ ἀδυναμία τοῦ Νόμου νά δικαιώσῃ τὴν ἀνθρώπινη ὕπαρξη καί ἡ πανανθρώπινη σωτηρία μέ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.
- 67: Ἡ ἀνθρώπινη ἀποστασία καί ἡ ἀναγκαιότητα τῆς σάρκωσης τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.
- 69: Ἡ συμβολή τῆς Θεοτόκου στὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.
- 70: Τό γεγονός τῆς θείας Ἐνανθρώπησης καί ἡ προπαρασκευή τῆς οἰκουμένης διὰ τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀλλὰ καί τῶν φιλοσόφων καί τῶν ποιητῶν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος.
- 92: Τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα στὴ σύγχρονη ἐποχὴ καί τό δικαίωμα πού ἔδωσε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο νά ἀπολαύσῃ τὴ θεία υἰοθεσία.
- 115: Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου δείχνει τὴ δύναμη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἐνσάρκωσή του τὴ συγκατάβαση πρὸς κάθε ἄνθρωπο (στὸν λόγο αὐτό δίνεται μόνο τό «γενόμενον ἐκ γυναικός»).
- **Φίλιπ. 2:7:** «ἀλλ’ ἐαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιωμάτι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος».
- 65: Ἡ κένωση τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ παράδειγμα ταπείνωσης γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νά μιμηθεῖ τό παράδειγμα τῆς Παναγίας.
- 100: Ὁ πανηγυρικός ἐορτασμός τῶν 2000 ἐτῶν ἀπὸ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί ἡ μυστικὴ δύναμη τῆς ταπείνωσης ὡς θεραπεία στὸν ἐγωκεντρισμό.
- 101: Ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος γιὰ νά λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ φθορά καί τὴ διαφθορά (χρησιμοποιεῖται μόνο τό πρῶτο μέρος τοῦ στίχου: «ἐαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών»).
- **Ἑβρ. 11:33:** «οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων».
- 20: Ἡ δύναμη τῆς πίστεως τῶν ἀνθρώπων πρὸ τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ καί ἡ ἐν δυνάμει ὑπεροχὴ τῆς πίστεως τῶν ἀνά τοὺς αἰῶνες χριστιανῶν.

112: Μέ τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί τήν Πεντηκοστή δημιουργήθηκε ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία προϋπάρχει μέ τή δημιουργία τοῦ κόσμου.

B) Ὑμνογραφικοί στίχοι:

– «**Χριστὸς γεννᾶτε, δοξάσατε...**», εἰρμός ἀ' ᾠδῆς, καταβασία Ὁρθρου Χριστουγέννων.

25: Κάλесμα σέ πανανθρώπινη δοξολογία γιὰ νά τιμηθεῖ ἡ ἐπανάσυνδεση Θεοῦ καί ἀνθρώπου.

84: Ἡ ἀνθρώπινη ἀποστασία καί ἡ ἐξύψωση κάθε ἀνθρώπου μέ τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

95: Ἡ προετοιμασία γιὰ τήν ἐορτή καί ἡ προσδοκία γιὰ λύτρωση.

123: Τά Χριστοῦγεννα γιορτάζουμε τόν Χριστό μέ τόν ἐκκλησιαστικό τρόπο καί ὅχι μέ κοσμικές ἐκδηλώσεις.

– «**Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν...**», ἐξαποστειλάριο αὐτόμελο Ὁρθρου Χριστουγέννων.

31: Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ στή γῆ ἦρθε νά καλύψει τό κενό τῆς διακοπῆς τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί νά ἀναδείξει τή σωτηρία καταργώντας τήν αὐτοθεοποίηση καί τήν εἰδωλολατρία τῆς κτίσης.

82: Ὁ ἐρχομός τοῦ Θεανθρώπου φανερώνει τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ὑπερβεῖ τά ἀδιέξοδά του, ὅπως συνέβη στήν Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας τά τελευταῖα χρόνια.

– «**Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν...**», ἀπολυτίκιο Χριστουγέννων.

34: Ὁ Χριστός ὡς ἥλιος τῆς δικαιοσύνης καί τό μεγαλεῖο τῆς ἐορτῆς μέσα ἀπό τό ἀπολυτίκιο τῶν Χριστουγέννων.

46: Ὁ Χριστός γεννᾶται διαρκῶς γιὰ νά ἀναμορφώσει τόν ἄνθρωπο καί νά τόν οἰκοδομήσει στόν ἐνάρετο βίο.

71: Ὁ Θεός ἐγίνε ἀνθρωπος μέ τή συνεργασία τῆς Θεοτόκου, ὥστε νά ἀναπλάσει τόν ἄνθρωπο καί νά τόν σώσει ἀπό τόν θάνατο.

Στό σημεῖο αὐτό ἀπαιτεῖται νά σημειωθεῖ ὅτι τά ποσοστά καί οἱ ἐπιλογές τῶν συγκεκριμένων θεματικῶν προτάσεων προσομοιάζουν μέ ἀντίστοιχες ἐπιλογές πού ἀνέδειξε μιά προγενέστερη ἔρευνα¹⁰⁷. Σέ ἐκείνη τήν ἔρευνα μελετήθηκαν οἱ ἐγκύκλιοι ἑλληνόφωνων ἐπι-

107. Κούκουρα, *Μεθοδολογική*, σελ. 25-27.

σκόπων κατά τό έτος 1994. Οί κοινές έπιλογές τονίζουν τίς βασικές θεολογικές θέσεις πού αναπτύσσονται στην Όρθόδοξη παράδοση. Ή ποικιλία τών θεμάτων φανερώνει τόν θεολογικό πλούτο. Τέλος ό διαφορετικός τρόπος ανάπτυξης τών κοινών θεμάτων δηλώνει τήν προσωπική έμπνευση του κήρυκα αλλά και τήν προσαρμοστικότητα γιά νά μεταδοθεΐ τό μήνυμα τών Χριστουγέννων σέ συγκεκριμένους αποδέκτες και σέ όρισμένο χωροχρονικό πλαίσιο.

4. Μήνυμα

Στήν ένότητα αυτή αποτυπώνονται οί βασικές θεολογικές θέσεις πού αναφέρονται στην έορτή τών Χριστουγέννων και άπαντούν στα ύπό έρευνα κηρύγματα. Οί άριθμοί στίς παρενθέσεις αναφέρονται στίς όμιλίες και στους λόγους πού έξετάστηκαν. Αυτές οί θεολογικές θέσεις αναπτύσσονται σέ διάφορα κείμενα λιγότερο ή περισσότερο. Έδω καταγράφονται μόνο όταν άποτελούν ένα από τά βασικά έπιχειρήματα του κειμένου.

Ή βασική θεολογική διδασκαλία ότι **ό Θεός έγινε άνθρωπος γιά νά γίνει ό άνθρωπος θεός κατά χάριν** παρατηρήθηκε στίς περισσότερες όμιλίες/λόγους μέ παράθεση του χωρίου από τόν Μέγα Άθανάσιο ή σέ έλεύθερη άπόδοση από τόν κήρυκα (7, 42, 44, 45, 52, 66, 60, 62, 65, 68, 81, 84, 85, 86, 8, 95, 97, 101, 109, 114, 118, 125). Σέ άλλα πάλι κηρύγματα οί κήρυκες επέλεξαν νά αναφερθούν στη σημασία της ανθρώπινης θέωσης (29, 42, 44, 49, 56, 61, 62, 64, 67, 68, 70, 76, 80, 115, 124). Ή θέση αυτή αποδόθηκε ως πρόσληψη της ανθρώπινης φύσης από τόν Θεό και ανανέωσή της (113), ως έπιστροφή στό άρχαίο κάλλος και άπαλλαγή από τή φθορά (47), ως νίκη του θανάτου (72), φυσικού και πνευματικού (111).

Ό άνθρωπος όφείλει νά ανταποκριθεΐ σέ αυτή τή θεία δωρεά και συγκατάβαση, υπερβαίνοντας τίς άδυναμίες του (65) και προσφέροντας τήν ίδια του τήν καρδιά (8, 75). Έτσι ή συνάντηση και γνωριμία μέ τόν Ένανθρωπήσαντα Υίο και Λόγο του Θεού πραγματώνεται στην άπλότητα και τήν ταπείνωση (6, 65, 115). Οί χριστιανοί καλούνται νά γίνουν οί ίδιοι τό ταπεινό Σπήλαιο της Βηθλεέμ (15), νά μιμηθούν τήν ταπείνωση τών βοσκών (75) και έπομένως νά όπλιστούν μέ πίστη και έλπίδα στη ζωή τους (17, 19, 96, 112). Ή πίστη άκολουθεΐ τήν όδό της άρετής (20), είναι άνιδιοτελής (112) και έναντιώνεται στην ύποκρισία (96). Τά χαρακτηριστικά της

πίστης είναι ὁ διαρκὲς ἀγώνας ὑπέρβασης τοῦ ἐγωισμοῦ. Ἕνας τέτοιος ἀγώνας κορυφώνεται στήν αὐτοθυσία καί ἀποτελεῖ μίμηση τῆς ζωῆς τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας (17). Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἡ πίστη ἀναπτύσσεται τελικά ὡς προσφορά τῆς εἰλικρινοῦς καί ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης πρὸς τόν Χριστό (1, 2, 3, 11, 23, 25, 31, 34, 35, 36, 38, 46, 63, 68, 80, 81, 101, 112, 113, 114).

Στό **σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας** ἀναφέρεται μιά μεγάλη ομάδα ὁμιλιῶν/λόγων. Τό βασικό σχῆμα εἶναι ὅτι ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου (96, 109, 112), πού ἀκολουθεῖ τήν πτώση τοῦ Σατανᾶ (93), συντελέστηκε μέ τό προπατορικό ἀμάρτημα καί ὁδήγησε τόν ἄνθρωπο στόν θάνατο (32, 39, 58, 62, 69, 72, 109). Ὁ Θεός ἐπέλεξε ἕνα σχέδιο στό πέρασμα τῶν αἰώνων γιά νά ὁδηγήσει τόν ἄνθρωπο στή σωτηρία, δίχως νά παραβιάσει τήν ἐλευθερία του (3, 24, 29, 33, 54, 55, 57, 76, 84, 87, 95). Αὐτό τό σχέδιο εἶχε ὡς στόχο τή θεραπεία τοῦ τραύματος τοῦ Παραδείσου (24), ἀλλά καί νά ἀπαλλάξει τόν ἄνθρωπο ἀπό κάθε κακό καί εἰδικά τόν ἔσχατο ἐχθρό του ἀνθρώπου¹⁰⁸, τόν θάνατο (76, 78).

Στήν πραγματοποίησή τοῦ **σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας** ὁ λαός τοῦ Ἰσραὴλ κατέχει ἰδιαίτερη θέση. Λαμβάνει τήν ἀποστολή πού τοῦ ἀναθέτει ὁ Θεός γιά νά προετοιμάσει τόν κόσμο γιά τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία. Ἔτσι οἱ **Πατριάρχες, οἱ Κριτές, οἱ Προφῆτες** (3, 4, 17, 21, 66) εἶναι ἐκεῖνοι πού κατευθύνουν τό ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καί τό ἐνισχύουν νά παραμείνει πιστό στίς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ γιά σωτηρία τοῦ κόσμου (112). Μέ τήν πίστη τους καί τόν ἀγώνα τους ἀποτελοῦν φῶτα πορείας γιά τοὺς χριστιανούς καί τοὺς καλοῦν νά θεμελιώσουν τή ζωή τους στήν πίστη τοῦ Ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἰδιαίτερη ἀναφορά γίνεται στήν πίστη τοῦ Ἀβραάμ (79, 106), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ πρότυπο ἐμπιστοσύνης (108) ὅπως καί ἐκείνη τοῦ Δαυίδ (110). Σέ ἄλλα κηρύγματα τονίζεται ὅτι πολλοί ἀπό τοὺς πρωταγωνιστές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν ἦταν ἠθικά ἐνάρετοι, ὥστόσο διακρίθηκαν γιά τήν ἐμπιστοσύνη τους πρὸς τόν Θεό καί τήν ἀφοσίωσή τους (29, 33, 36, 61). Ἡ ζωή τους ἀποτέλεσε μαρτυρία πίστεως στόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία καί ἐμπνέει καί σήμερα τοὺς χριστιανούς (107, 112, 119).

Παρόμοια εἶναι καί ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση καί στίς ποικίλες **προτυπώσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης** γιά τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία (3, 4,

108. Α' Κορ. 15:26.

17, 26, 66, 69) καθώς και ἡ ὑπενθύμιση ὅτι μετὰ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ τὸν ρόλο τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἀναλαμβάνει πλέον ἡ Ἐκκλησία, δηλαδή ὁ Νέος Ἰσραήλ (33). Οἱ προτυπώσεις αὐτές εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένες μέ τις **μεσσιανικές προσδοκίες τῶν Προφητῶν** (110). Οἱ Προφῆτες Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, Μιχαίας μέ τόν λόγο τους προετοίμασαν τόν Ἰσραήλ γιά νά ὑποδεχτεῖ τόν Χριστό (87). Ὁ προφητικός λόγος καί ἡ ἐκπλήρωσή του μέ τό θαυμαστό γεγονός τῆς Γέννησης τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητη ἀπόδειξη, ὅτι Ἐκεῖνος εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας καί ὁ Σωτήρας τῆς οἰκουμένης (4, 19, 31, 61, 68, 85, 87). Σ' αὐτό τό πλαίσιο κατανοεῖται ἡ προφητεία τοῦ Μιχαῖα (Μιχ. 5:2) ὅτι τόπος γέννησης τοῦ Μεσσία θά εἶναι ἡ Βηθλεέμ (9), ἀλλά καί ὁ λόγος τοῦ Ἡσαΐα ὅτι ὁ Χριστός θά γεννηθεῖ ἀπό Παρθένο καί τό ὄνομά του θά εἶναι Ἑμμανουήλ, πού σημαίνει «ὁ Θεός μαζί μας» (19, 41, 50, 122). Σέ ἀρκετές ὁμιλίες καί λόγους ὑπογραμμίζεται ὅτι οἱ Προφῆτες καί οἱ δίκαιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καθοδηγήθηκαν ἀπό τόν Ἄσαρκο Λόγο τοῦ Θεοῦ¹⁰⁹ (19, 31, 42, 87, 107, 112).

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἀναδεικνύεται ἡ **σπουδαιότητα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης** πού θεωρεῖται παιδαγωγός-ὁδηγός στόν Χριστό¹¹⁰

109. Ἰουστίνου Φιλοσόφου, Ἀπολογία Α', PG 6, 424C: «ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν γεγονασιν οἶδε οἱ λόγοι ὅτι υἱὸς θεοῦ καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦς ὁ Χριστός ἐστι, πρότερον λόγος ὢν, καὶ ἐν ἰδέᾳ πυρὸς ποτὲ φανείς, ποτὲ δὲ καὶ ἐν εἰκόνι ἀσωμάτων· νῦν δὲ διὰ θελήματος θεοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἀνθρωπος γενόμενος ὑπέμεινε καὶ παθεῖν ὅσα αὐτὸν ἐνήργησαν οἱ δαίμονες διατεθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνοήτων Ἰουδαίων». Ἰουστίνου Φιλοσόφου, Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαίων διάλογος, PG 6, 613C: «Μαρτύριον δὲ καὶ ἄλλο ὑμῖν, ὦ φίλοι, ἔφην, ἀπὸ τῶν γραφῶν δώσω, ὅτι ἀρχὴν πρὸ πάντων τῶν κτισμάτων ὁ θεὸς γεγέννηκε δύναμιν τινα ἐξ ἑαυτοῦ λογικὴν, ἥτις καὶ δόξα κυρίου ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου καλεῖται, ποτὲ δὲ υἱός, ποτὲ δὲ σοφία, ποτὲ δὲ ἄγγελος, ποτὲ δὲ θεός, ποτὲ δὲ κύριος καὶ λόγος, ποτὲ δὲ ἀρχιστράτηγον ἑαυτὸν λέγει, ἐν ἀνθρώπου μορφῇ φανέντα τῷ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦ· ἔχει γὰρ πάντα προσονομάζεσθαι ἐκ τε τοῦ ὑπηρετεῖν τῷ πατρικῷ βουλήματι καὶ ἐκ τοῦ ἀπὸ τοῦ πατρὸς θελήσει γεγεννησθαι. ἀλλ' οὐ τοιοῦτον ὁποῖον καὶ ἐφ' ἡμῶν γινόμενον ὁρῶμεν;». Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, PG 67, 229B: «ὅς καὶ τοῖς πατράσιν αὐτοπροσώπως ὥφθη δεδωκώς τὸν νόμον, καὶ λαλήσας διὰ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τελευταῖα ἐνανθρωπήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα πᾶσιν ἀνθρώποις φανερῶσας, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας».

110. Γαλ. 3:24: «ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν». Πρβλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Περὶ τῆς Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας, PG 68, 841D: «Συνιδεῖν τοὺς ἀκροωμένους, ὡς ἔστι παιδαγωγὸς ὁ νόμος, καὶ λαλεῖ τὸ Χριστοῦ μυστήριον».

(4) καί αναγνωρίζεται ή ήθική σπουδαιότητά της για τήν εποχή εκείνη (69). Ωστόσο, οί κήρυκες δέν παραλείπουν νά τονίσουν ότι μέ τήν Ένανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φανερώνεται καί ή **άνω-τερότητα τοῦ Εὐαγγελίου ἀπέναντι στόν ιουδαϊκό Νόμο** (32, 68). Τό Εὐαγγέλιο ἔχει οἰκουμενικές διαστάσεις καί περιγράφει τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ὅποῖος εἶναι τό φῶς πού περίμεναν οἱ ἄνθρωποι γιά νά γλυτώσουν ἀπό τό σκοτάδι τῆς ἀπελπισίας καί τοῦ θανάτου (22). Αὐτό τό φῶς τό ποθοῦσαν ὄχι μόνο οἱ Ἰσραηλίτες ἀλλά καί οἱ εἰδωολάτρες, γιά νά θεραπευτοῦν ἀπό τά πάθη (21) καί νά ἐλευθερωθοῦν ἀπό τίς ἁμαρτίες (15, 31). Στήν ὁμιλία 18 ἀναφέρονται πολλά ἐπιχειρήματα ἀπό ἀρχαίους Ἑλληνες καί ξένους φιλοσόφους (Σωκράτης, Βούδας, Κομφούκιος), οἱ ὅποιοι διψοῦσαν γιά τόν ἐρχομό ἑνός Λυτρωτή τῆς οἰκουμένης. Ὁ Χριστός λοιπόν θεωρεῖται ή προσδοκία τῶν ἐθνῶν (34, 41, 69, 95).

Ἡ ἱκανοποίηση τῶν προσδοκιῶν ὅλων τῶν λαῶν συντελέσθηκε μέ τή Σάρκωση τοῦ Λόγου. Ὅταν ἦρθε **τό πλήρωμα τοῦ χρόνου** (32, 33, 95, 107, 110), δηλαδή ὁ κατάλληλος καιρός γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, τότε γεννήθηκε καί ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἐκτενής διήγηση τῶν γεγονότων τῆς Γεννήσεως ἐντοπίσθηκε στά ἀκόλουθα κηρύγματα: 28, 51, 52 (μέ ἰδιαίτερα παραστατική ἀφήγηση), 71, 85, 91, 94, 95, 111. Τό ἴδιο θέμα προσεγγίσθηκε μέ πρωτοτυπία μέσα ἀπό τήν ἀνάλυση τῆς εἰκόνας τῆς Γεννήσεως στό κήρυγμα 85, ἐνῶ στό 34 ἐρμηνεύεται τό Ἀπολυτίκιο τῆς ἐορτῆς καί ἐξηγεῖται ή βαθύτερη σημασία τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἥλιου τῆς δικαιοσύνης.

Βέβαια σέ πολλές ὁμιλίες καί λόγους τονίζεται ἅμεσα ή βασική θεολογική θέση ὅτι ὁ **Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Λυτρωτής**. Τό ὄνομα Ἰησοῦς σημαίνει ὅτι εἶναι «αὐτός πού σώζει», δηλαδή ὁ **σωτήρας** (30, 44, 117). Ἡ σωτηρία πού ἐνεργεῖται διά τοῦ Χριστοῦ εἶναι πολυδιάστατη. Ἐτσι ὁ Χριστός εἶναι ὁ Λυτρωτής τοῦ ἀνθρώπου (4, 23, 27, 36, 38, 51, 53, 54, 60, 69, 71, 82, 84, 85, 91), δηλαδή ὁ ἐλευθερωτής ἀπό τόν θάνατο (39, 70), ὁ ζωοδότης (34) καί ὁ ἀναδημιουργός τοῦ σύμπαντος (80). Ὅμως σέ καμία περίπτωση δέν εἶναι ἕνας ήθικός σωτήρας (33). Στό πρόσωπό του ἄρρηκτα ἐνώθηκαν ή θεία καί ή ἀνθρώπινη φύση. Ἐπομένως ή λύτρωση πού προσφέρει εἶναι ὑπαρξιακή καί ὄντολογική. Ἡ δογματική ἀνάλυση τῶν δύο φύσεων μέ ὑψηλή θεολογική ἀνάλυση παρατηρήθηκε στά ἀκόλουθα κηρύγματα: 52, 56, 70, 72. Σέ ὁρισμένα κείμενα τό ἐπιχεί-

ρημα ὅτι ὁ Χριστός προσέλαβε ὁλότελα τὴν ἀνθρώπινη φύση τεκμηριώθηκε στό γενεαλογικό δέντρο τοῦ Ἰησοῦ στό Μτ. 1:1-17 (36, 78). Ἐπιπρόσθετα στήν ὁμιλία 120 ἀναπτύσσονται σύντομα ἐπιχειρήματα γιά τὴν ἱστορικότητά Του. Στή συνέχεια ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων φανερώνει τό μεγαλεῖο τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπέναντι στίς ἄλλες θρησκείες.

Σέ μιά ἄλλη ομάδα κειμένων ἀναπτύχθηκε ὁ **σταυροαναστάσιμος χαρακτήρας** τῶν Χριστουγέννων. Εἰδικότερα σημειώθηκε ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ διά τοῦ Σταυροῦ αὐτοθυσιάζομενος λυτρωτής (19). Ἡ ζωὴ του ἀποκάλυψε στήν ἀνθρωπότητα τὴν ἀλήθεια καί τὴν ὁδὸ γιά τὴν ἐπίτευξη τῆς ἀθανασίας (78). Σύμφωνα μέ τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση, ἡ Γέννησή Του ἀποτελεῖ ἓνα κεντρικό ἐπεισόδιο στό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας¹¹¹ καί συμπληρώνεται μέ τὴν αὐτοθυσίᾳ Του στόν Σταυρό καί τὴν Ἀνάστασή Του (2, 30, 33, 48, 54, 55, 86, 92, 96, 99, 108, 122, 123). Ὁ Χριστός γεννήθηκε γιά νά σταυρωθεῖ καί νά **συμφιλιώσει** τόν ἄνθρωπο μέ τόν Θεό καί τόν συνάνθρωπό του (114). Ἔτσι ὁ **Ἀναστημένος Ἰησοῦς** ἀνοίγει τόν δρόμο γιά τὴν κοινὴ ἀνάσταση (19), πού ἀποτελεῖ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου καί χάρισμα τῆς αἰώνιας ζωῆς (28, 105). Γι' αὐτό τόν λόγο ὁ Χριστός ὀνομάζεται «Νέος Ἀδάμ», διότι διορθώνει τὴν ὀλέθρια ἀστοχία τοῦ προπάτορα Ἀδάμ (29, 33, 117) καί ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (102).

Ἔτσι μέ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἐγκαινιάζεται ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν (40, 106), ὁ καινούριος κόσμος τοῦ Θεοῦ, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ εἰρήνη καί ἡ ἀγάπη (96) καί προσφέρεται σέ κάθε ἄνθρωπο (94). Αὐτός ὁ κόσμος ὅμως θά ὀλοκληρωθεῖ στά ἔσχατα. Ἡ **ἐσχατολογικὴ διάσταση** τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων συνδέεται μέ τὴν προσδοκία τῆς Δευτέρας Παρουσίας Του. Ὅπως ὁ Θεός ἐκπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσή Του καί ἔστειλε τόν Λυτρωτὴ Ἰησοῦ, ἔτσι, ὅταν ἔρθει τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, θά ἐπιστρέψει (24, 55) καί μαζί του θά κατέβει ἡ Οὐράνια Ἱερουσαλὴμ¹¹² (108), ὁ κόσμος τῆς ἀφθαρσίας. Αὕτὴ εἶναι ἡ προσδοκία τῶν χριστιανῶν γιά τὴν τελικὴ ἀναδημιουργία καί μεταμόρφωση τοῦ κόσμου, τὴν ὁποία προγεύονται μέσα ἀπὸ τὴν ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων (90, 104).

Βέβαια ἡ προσμονὴ αὐτὴ δέν σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἓνας

111. Ματσούκα, *Δογματικὴ Β'*, σελ. 76 κ.έ. Ματσούκα, *Παλαιᾶς*, σελ. 399.

112. Ἀποκ. 21:10.

Λυτρωτής μόνο τῶν ἐσχάτων, πού καλεῖ σέ φυγή καί δραπετεύση ἀπό τόν κόσμο, ἀδιαφορώντας γιά τίς δυσκολίες τοῦ καθημερινοῦ βίου (120). Ἡ **λύτρωση** πού προσφέρει ἀναφέρεται στόν **κοινωνικό χώρο** καί ὅπωςδήποτε ἀφορᾷ στό ἥθος τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι σέ ὀρισμένα κηρύγματα τονίζεται ὅτι στό πρόσωπό του ἐνώθηκαν πλούσιοι καί φτωχοί¹¹³ (15, 22, 37), ἐνῶ σέ ἄλλα ὅτι εἶναι ὁ Θεός τῶν φτωχῶν (5, 123). Ἐκεῖνος πού συντάσσεται μέ τούς ἀδύναμους τῆς ἱστορίας (83), γιατί ὁ Ἰδιος εἶναι ἡ προσωποποίηση τῆς ἀγάπης καί ὁ διαχρονικά ξένος (94). Ἐπομένως ὁ Ἰησοῦς πού βίωσε τίς ἀντίξοες συνθήκες καί τήν ἀδικία τῆς ἐποχῆς του, ταυτίζεται μέ τούς ἀδικημένους τῆς κοινωνίας. Γι' αὐτό ἄλλωστε παραμένει βα-
θύτατα προσωπικός Θεός (90, 103) καί μέσα ἀπό τό παράδειγμα τῆς ζωῆς Του καλεῖ σέ ὑπέρβαση τῶν ἀδιεξόδων (82, 96, 103), εἰδικά τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων (48) ἀλλά καί τῶν ψυχοπαθολογικῶν ἐξαρτήσεων (94).

Ὁ Ἰησοῦς εἶναι τό βρέφος πού τοῦ ἀνήκει τό μέλλον καί τό μοι-
ράζεται μέ κάθε ἄνθρωπο (104). Αὐτό τό βρέφος πού γεννήθηκε σέ
δυσμενεῖς καταστάσεις καί ἀπό τήν πρώτη στιγμή ἀπειλήθηκε ἡ ζωή
του, εἶναι βοηθός στίς δυσκολίες κάθε ἀνθρώπου (4, 8, 12, 19, 122).
Ὁ Ἰδιος ἦταν διαρκῶς διωγμένος (99), ἔζησε ὡς ξένος καί προσφυ-
γόπουλο (52) ἀλλά καί ὡς φυλακισμένος (111). Ἐπομένως ἐνίωσε τήν
ἀπειλή (99) καί γνωρίζει σέ βάθος τά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει
κάθε ἄνθρωπος, ἀκόμη καί σέ εἰδικές καταστάσεις, ὅπως τῶν φυλα-
κισμένων (111). Ἔτσι διδάσκει τήν ὑπομονή στά δύσκολα (7), τήν
ἐλπίδα γιά ἓνα καλύτερο μέλλον (27) καί τόν τρόπο γιά νά ἀπελευ-
θερωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό κάθε φόβο (113), ὥστε τελικά νά ὑπερβεῖ
τίς ἀντιξοότητες δίχως νά χαθεῖ στήν ἀπελπισία¹¹⁴ (96).

Αὐτή τήν ἐλπίδα τή χαρίζει ὁ νεογέννητος Ἰησοῦς ὡς «*ἀρχων
εἰρήνης*» (Ἠσ. 9:6). Σέ πολλά ὁμιλητικά κείμενα ὑπογραμμίζεται ὅτι
ὁ Χριστός εἶναι ἡ εἰρήνη καί ἡ καταλλαγή τῶν ἀνθρώπων μέ τόν
Θεό (114) καί μέ τή γέννησή Του προσφέρει τήν πανανθρώπινη καί
οἰκουμενική εἰρήνη (6, 10, 28, 45, 48, 49, 50, 68, 73, 80, 93, 115). Αὐτή
ἡ εἰρήνη ἔχει ποικίλες διαστάσεις καί ἀναφέρεται στήν προσωπική,

113. Ἡ θέση αὕτη ἐντοπίζεται σέ ὁμιλητικά κείμενα τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καί τοῦ '70 καί πού πιθανόν νά ἐκφράζει τίς συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν τότε.

114. Νείλου Ἀσκητή, Ἐπιστολή 172, PG 79, 288B: «Τὸ μὲν οὖν ἁμαρτῆσαι ἀνθρώπινον ὑπάρχει, τὸ δὲ ἀπελπίσαι σατανικὸν καὶ ὀλέθριον».

έθνική, κοινωνική και θρησκευτική ζωή (104). Έτσι εκφράζει πρώτιστα τήν ανάγκη για ανάπτυξη τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης. Ἡ εἰρήνη μέ τόν ἑαυτό μας ἀποτελεῖ βασική προϋπόθεση γιά τή συνάντηση, τή συμφιλίωση καί τήν ἐνότητα μέ τόν πλησίον (22, 28, 71, 80, 89, 101). Μιά τέτοια εἰρήνη ἔχει ὡς ἀφετηρία τήν αὐτοκριτική καί ἐδραιώνεται στό μεγαλεῖο τῆς **συγχώρεσης** (6, 93, 95, 100, 122). Ἐπειτα ἐπεκτείνεται στόν ἀγώνα γιά μαρτυρία καί ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης στήν κοινωνία καί στά κράτη (11, 16, 48, 80). Ὅπως ἐπισημάνθηκε σέ πολλά κηρύγματα, ἡ ἐν Χριστῷ εἰρήνη διαφέρει ὁλότελα ἀπό τήν ὑποκριτική εἰρήνη τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν (28, 50), ὅπως καί τῆς Pax Romana (Ρωμαϊκῆς Εἰρήνης), ἡ ὁποία κατορθώνονταν μέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Ἐξάλλου ἔντονα ἀντιπολεμικό περιεχόμενο ἔχουν τά κηρύγματα 23, 49, 100, μέ πολλές ἀναφορές ἀπό τήν ἐπικαιρότητα καί τούς πολέμους πού ἐπικρατοῦν. Σέ αὐτή τή θεματική ἐντοπίστηκε καί μία ὁμιλία πού συνδέει τήν πανανθρώπινη εἰρήνη μέ τήν ἀρμονική συμβίωση ἀνθρώπων ἄλλων θρησκειῶν (104). Στό ἴδιο κείμενο μέ ἀφορμή τήν ἐορτή τῶν Χριστουγέννων ἀναπτύσσονται καί οἱ παράγοντες εἰρήνης στήν καθημερινή ζωή.

Μιά ἄλλη ομάδα κειμένων προσδιορίζει τή Γέννηση ὡς τό γεγονός τῆς **ὑψιστης ταπεινώσης** τοῦ Θεοῦ πού ἀποσκοπεῖ στήν **ἀνθρώπινη υἰοθεσία**. Εἰδικότερα ἡ Σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καί εἰδικά ἡ παράσταση μέ τό Θεάνθρωπο βρέφος πού τόν προστατεύει ἡ Παναγία Μητέρα Του (92), ἐκφράζει τήν ὑψιστή ταπείνωση (16, 30, 40, 75, 100, 101), τήν κένωση, ὅπως ὀνομάζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος¹¹⁵ (65, 92, 125) καί ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς μίμηση γιά κάθε ἄνθρωπο (94). Ὁ Λόγος σαρκώθηκε γιά νά νικήσει τόν θάνατο ἀλλά καί γιά νά σταθεῖ ἐνάντιος στήν τυραννία τῶν δυνατῶν. Ἐπομένως ἡ πρόσληψη τῆς ἀνθρώπινης φύσης μοιάζει μέ ἐκούσια ἐπιλογή ἀδυναμίας. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἐπιδιώκει νά θεραπεύσει τήν ἀνθρώπινη φύση¹¹⁶ σέ ὅλες τίς διαστάσεις της (90). Τελικά αὐτή εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἐξουσία τοῦ Χριστοῦ: ἡ προσφορά τῆς χάριτος (94) καί τό δῶρο τῆς υἰοθεσίας (27, 32, 42, 62, 64, 67, 88, 89) μέσα ἀπό τήν κένωσή Του. Ὁ ἄνθρωπος πού ἀποδέχεται αὐτή τήν υἰο-

115. Φίλιπ. 2:7: «ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος».

116. Γρηγορίου Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 101 - Πρὸς Κληδόνιον πρεσβύτερον κατὰ Ἀπολλιναρίου, PG 37, 181C: «τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον».

θεσία, μετέχει στή θεία ζωή, γίνεται κοινωνός τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ (120) καί χαίρεται τή θεογνωσία (119).

Αὕτῃ ἡ υἰοθεσία συντελεῖται στήν ἱστορία, ἀλλά ἐπαναβιώνεται ἐντός τοῦ **λειτουργικοῦ χρόνου** καί τῆς μυστηριακῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Μέ τή συμμετοχή στή λειτουργική ζωή καί εἰδικά στό μυστήριό τῆς θείας Εὐχαριστίας, οἱ χριστιανοί ἐπαναβιώνουν στό «σήμερα» τό γεγονός κάθε γιορτῆς. Αὕτῃ ἡ θεολογική ἔννοια ἀναπτύχθηκε σέ ἑπτὰ ὁμιλίες/λόγους (3, 26, 41, 48, 49, 98). Ἔτσι ἡ ζωή ἐντός τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ οὐσιαστική ἐπεξεργασία τῆς ἀνθρώπινης ἀνακαίνισης (116, 117), πού ὁδηγεῖ στήν ὄντολογική ἀνύψωση (123).

Αὕτῃ ἡ ἀνύψωση συνδέθηκε μέ τό ἥθος τῶν ἀνθρώπων (104) καί τίς ἠθικές ἀξίες πού διδάσκει τό Εὐαγγέλιο (102, 107, 116). Ἔτσι ὁ Χριστός θεωρήθηκε ὡς **ἠθικός Λυτρωτής** (4, 9, 10, 15). Τό φῶς πού ἀνέτειλε μέ τή Γέννησή Του παρηγορεῖ τοὺς ἀμαρτωλοὺς (122) καί συγχρόνως τοὺς παρακινεῖ νά ἀγωνιστοῦν ἐνάντια στά πάθη τους (80). Ἡ ἐνανθρώπηση ἐπέφερε ἕναν νέο τρόπο ζωῆς πού τόν χαρακτηρίζει ὁ διαρκὴς ἀγώνας ἀπέναντι στήν ἀνθρώπινη ἀστοχία καί ἀμαρτία (4, 15, 50, 54, 56, 57) καί ὑπομνηματίζει τοὺς τρόπους ἀποφυγῆς της (18). Σέ ὅλα τὰ παραπάνω κηρύγματα ἐπισημαίνεται ὁ ἠθικός χαρακτήρας τῆς ἀμαρτίας, ἐνῶ σέ ἕνα κείμενο τό πρόσωπο τοῦ εὐσεβοῦς Ἰωσήφ ἀποτελεῖ ἀφορμή γιὰ νά ἀναπτυχθεῖ τό θέμα τῆς ἀπιστίας ἐντός τοῦ γάμου. (13).

Σέ μιά μικρὴ ομάδα κειμένων, οἱ κήρυκες (πομπός) ἐλέγχουν μέ αὐστηρό τρόπο τόν ἀμαρτωλό βίο πού διάγουν οἱ πολιτικοὶ ἀλλὰ καί τό ἐκκλησιασма καί τονίζεται ὅτι ἡ ἀμαρτία σημαίνει τή συνεργασία μέ τόν Διάβολο. Τὰ κηρύγματα αὐτὰ διακρίνονται γιὰ τόν **ἐλεγκτικό χαρακτήρα καί τό ἠθικιστικό περιεχόμενο** (16, 32, 35, 37, 79). Σέ ἄλλα πάλι ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ φίλος τῶν ἀμαρτωλῶν καί δέν ἐπεζητᾷ τήν τιμωρία τους (36), ἀλλὰ μέ τή Γέννησή του ἔρχεται ὡς ἰατρός γιὰ νά θεραπεύσει κάθε ἀνθρώπινη ἀστοχία. Γι' αὐτό οἱ ἄνθρωποι, ὅσο ἀμαρτωλοὶ κι ἂν εἶναι, δέν χρειάζεται νά ἀπελπίζονται καί νά ἀπογοητεύονται (125). Αὐτό πού ἀπαιτεῖται νά πράξουν εἶναι νά ἀρνηθοῦν τήν ἀμαρτία καί νά ἀναγνωρίσουν τή ματαιότητα τοῦ ὕλικου κόσμου (106). Σ' αὐτό τόν διαρκῆ καί δύσκολο ἀγώνα παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ Ζακχαίου¹¹⁷

117. Λκ. 19:1-10.

καί ἡ μετάνοια τῆς ἁμαρτωλῆς γυναίκας¹¹⁸ (111). Τελικά οἱ ἅγιοι καί οἱ ἁγίες τῆς Ἐκκλησίας μέ τόν ἐνάρετο βίο τους ἀποτελοῦν πρότυπα ἀντιμετώπισης τῆς ἁμαρτίας (98).

Ἔτσι ἡ Γέννηση τοῦ Θεανθρώπου στό σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ διδάσκει ποικιλοτρόπως ὅτι ἡ ταπείνωση εἶναι τό πιό ἰσχυρό ὄπλο ἐναντία στήν ἁμαρτία. Ἡ ταπείνωση ὅμως συμπορεύεται μέ τήν ἀγάπη πρὸς κάθε πλάσμα τοῦ Θεοῦ (24, 30, 75, 97) καί τή μετοχή στή **μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας**, πού ἐξαγνίζει καί ἐξαγιαρίζει (36). Μόνο ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά προσφέρει τίς ἁμαρτίες του στό νεογέννητο θεῖο Βρέφος (36), γιά νά ἀποκτήσει καθαρὴ καρδιά (46). Εἰδικότερα τό μυστήριό τῆς ἐξομολόγησης βοηθάει νά ἀπεκδυθοῦμε τόν παλαιό ἄνθρωπο πού εἶναι ὑποταγμένος στήν ἁμαρτία καί νά ἐνδυθοῦμε τόν Χριστό (14, 26, 73). Ἀπαραίτητη προϋπόθεση ὅμως εἶναι ἡ ἀνθρώπινη συνεργία καί ἡ προσπάθεια γιά ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς (41, 44, 118). Ἡ **μετάνοια** ὁδηγεῖ στήν ἀνανέωση (31, 45, 50, 57, 68, 74, 78, 79, 97, 101) καί τήν προσωπική ἀλλαγὴ (88, 104, 105). Βέβαια ἡ μετάνοια προϋποθέτει τὴ γνήσια καί ἀνυπόκριτη αὐτοκριτική (125), ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά συνειδητοποιήσῃ τὰ λάθη του καί νά τὰ διορθώσῃ ἔμπρακτα (109, 111, 114), πετυχαίνοντας νά «χωρέσῃ» νά ζήσει (συγχώρεση) μαζί μέ τόν συνάνθρωπό του (73). Σέ ὀρισμένες ὁμιλίες τό μυστήριό τῆς Μετανοίας κατανοήθηκε σχεδόν ἠθικιστικά καί ἀναπτύχθηκε μέ τὴ νομικὴ ἔννοια τῆς κάθαρσης τῶν ἁμαρτιῶν (10, 34, 35, 54, 74). Τό περιεχόμενο αὐτό ἀπαντᾷ καί στὸν λόγο 37, ὅπου τό νόημα τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων ἀποδίδεται μέ ἠθικιστικοῦ χαρακτήρα διδακτικὲς ἱστορίες ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωή.

Βέβαια οἱ κήρυκες δὲν παραλείπουν νά ἀναφερθοῦν καί στὸν θεραπευτικὸ χαρακτήρα τοῦ μυστηρίου τῆς Μετανοίας. Μέ τὴν ἐξομολόγηση ὁ ἄνθρωπος καθαρίζεται ἀπὸ τὴ φαντασία καί τὰ ψυχοφθόρα πάθη. Ἔτσι θεραπεύεται ἡ νόσος τῆς ἁμαρτίας. Ἐπομένως ἡ μετάνοια δὲν ἀποτελεῖ μηχανικὴ καί νομικὴ πράξη, ἀλλὰ φάρμακο θεραπείας σωματοψυχικῆς (87, 123). Πρόκειται λοιπὸν γιά τὴν ἀπαρχὴ τῆς ὄντολογικῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ξεκινάει μέ τὴν περισυλλογὴ (120) καί καταλήγει στὴ μεταμόρφωσή του στήν καθημερινὴ ζωή (83). Ἡ προσπάθεια γιά τὴν ἀλλαγὴ τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ κύρια εὐθύνη τῶν χριστιανῶν, ἐνῶ ἡ ἀδιαφορία τους ἐπιτρέπει ἀκόμη τό κακὸ νά κυριαρχεῖ. Γι' αὐτό οἱ χριστιανοὶ εἶναι

118. Λκ. 7:36-50.

ύποχρεωμένοι νά καλοῦν διαρκῶς σέ μετάνοια μέσα ἀπό τό προσωπικό παράδειγμα τοῦ βίου τους (19).

Στή συνάφεια αὐτή σέ 13 ὁμιλίες/λόγους ὑπογραμμίζεται ἡ πάλη τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἐγωκεντρισμό. Ὁ ἐγωκεντρισμός ἀποτελεῖ τή μεγαλύτερη ἀσθένεια τοῦ ἀνθρώπου καί ὁδηγεῖ στήν αὐτοθεοποίηση (62, 63, 64, 75, 90, 97, 98, 109). Βέβαια, ὁ ἐγωκεντρισμός, ὅπως ἐπισημαίνεται σέ δύο κηρύγματα, δέν εἶναι μόνο ἀτομικός, εἶναι καί ἐθνικός (23), κοινωνικός, θρησκευτικός (100). Ἔτσι τό γεγονός τῆς ὑψιστης ταπείνωσης πού διδάσκουν τά Χριστούγεννα μαρτυρεῖ τήν πάλη μέ τόν ἐγωισμό καί τήν ἀλαζονεία πού ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό τοῦ Διαβόλου (100). Οὐσιαστικά εἶναι μιά πρόταση γιά νά διωχθεῖ ἡ πλεονεξία (103), νά ξεριζωθεῖ ἡ φιλαυτία (114) καί νά γκρεμισθεῖ τό αὐτο-εἶδωλο (58), πού χωρίζει τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν Θεό. Μ' αὐτή τήν ἐρμηνευτική προσέγγιση τά Χριστούγεννα φανερώνουν τήν πρωτοβουλία τοῦ Θεοῦ γιά νά συμφιλιωθεῖ μέ τόν ἄνθρωπο. Αὐτή ἡ πρωτοβουλία ἀποτελεῖ πρότυπο γιά τή συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἑαυτό του, τόν πλησίον καί ὁλόκληρη τήν κτίση. Κατά προέκταση τό μήνυμα τῆς ἐορτῆς συνδέθηκε μέ τήν ἀποδοχή, ἀνύψωση καί ἐξαγιασμό τῆς ὕλης (94, 118), ἐνῶ οἱ θεολογικές θέσεις γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος καί τήν ἀνακαίνισή του ἀναπτύσσονται ἐκτενῶς στήν ὁμιλία 120.

Μιά ἄλλη ομάδα κηρυγμάτων ἀναφέρεται στόν **ὑπερφυσικό τρόπο τῆς Γέννησης** καί κατανοεῖται ὡς σημεῖο τῆς ἀπειρης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ (19, 56, 68, 71, 85, 93). Ἔτσι τονίζεται ὅτι αὐτό τό θαυμαστό γεγονός ἀποτελεῖ μυστήριο, πού συντελεῖται μέ τήν ὑπέρβαση τῶν φυσικῶν νόμων καί φανερώνει τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ (33). Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά τό βιώσει μόνο μέσα ἀπό τήν πίστη καί τή ζωή τῆς Ἐκκλησίας (98). Στή συνάφεια αὐτή **ἐξαίρεται ἡ συμβολή τῆς Θεοτόκου** (39, 47, 58, 65, 68, 69, 71, 72, 87), στό πρόσωπο τῆς ὁποίας ἐκπληρώθηκε ἡ προφητεία τοῦ Ἡσαΐα¹¹⁹. Συνάμα ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ Παναγία εἶναι ἡ Νέα Εὐα (102) καί ἡ μήτρα τῆς Ἐκκλησίας (98) πού ὁδηγεῖ τούς ἀνθρώπους στόν Παράδεισο. Σέ μιά ὁμιλία ἔγινε ἰδιαίτερη ἀναφορά καί στόν ρόλο τοῦ Ἰωσήφ (63), ὁ ὁποῖος ξεπέρασε τίς ἀμφιβολίες, ἐμπιστεύθηκε τόν Θεό καί τήν Παναγία καί προστάτεψε τόν νεογέννητο Ἰησοῦ. Ἡ Θεοτόκος

119. Ἡσ. 7:14: «διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ».

ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα πίστεως ἀλλὰ καὶ μητρικῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς χριστιανούς κάθε ἐποχῆς.

Ἐπιπροσθέτως μέ τῇ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλύπτεται γιὰ πρώτη φορά στόν κόσμον **τό μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδας** (42, 110). Ἡ ἐνανθρώπηση ἀποτελεῖ ἔργο καί τῶν Τριῶν Προσώπων (62) καί εἶναι μιά θεοφανία (67). Ὁ Θεός φανερώνεται στήν κτίση καί μέ τίς ἐνέργειές του γίνεται μεθεκτός. Τά Χριστούγεννα μοῦν τόν ἄνθρωπον στήν τέλεια ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (90). Ἐτσι ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἐπανασυνδέει τόν ἄνθρωπον μέ τόν Θεό (24) καί ἀποκαθιστᾷ τίς σχέσεις του μετά τήν πτώση τοῦ Ἀδάμ (25). Γι' αὐτό ἄλλωστε χαρακτηρίζεται ἀπό τόν Μέγα Βασίλειον ὡς **ἡ γενέθλια μέρα τῆς ἀνθρωπότητος** καί δῶρον Θεοῦ (68, 76), ἀλλὰ καί **Μητρόπολη τῶν Ἑορτῶν** κατά τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομον (115, 116). Ἀμφότερες αὐτές οἱ ἔννοιες συνδέονται μέ τό νέο ξεκίνημα καί τῇ νέα ἐποχῇ πού ἐγκαινιάζει ὁ ἐρχομός τοῦ Χριστοῦ στήν οἰκουμένη. Αὐτό τό γεγονός ἀποτελεῖ ἀφορμή γιὰ τόν ἄνθρωπον νά κάνει ἕνα νέο ξεκίνημα στή ζωή του καί γι' αὐτό δοξολογεῖ τόν Θεό (3, 8, 115).

Αὐτό τό ξεκίνημα πού ἀποτελεῖ μύηση στό μυστήριον τῆς ἀπέραντης ἀγάπης τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (114, 117) βιώνεται στήν Ἐκκλησία. Ἐργο τῆς ἀποτελεῖ ἡ συνέχεια τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ στόν κόσμον (42, 63, 67, 74, 76). Ἡ **Ἐκκλησία** οὐσιαστικά πού φανερώθηκε μέ τῇ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ μήτρα πού κυοφορεῖ τή σωτηρία κάθε ἀνθρώπου (90, 98, 123), ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζεται ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ (92). Ἐτσι ὁ ἄνθρωπος ἀλλάζει μέσα στήν Ἐκκλησία καί τά μυστήρια τῆς (85, 86, 123). Αὐτός ἄλλωστε εἶναι καί ὁ σκοπός τοῦ **Βαπτίσματος**, τό ὁποῖο σύμφωνα μέ τοὺς Πατέρες εἶναι δεύτερη γέννα¹²⁰. Αὕτη ἡ δεύτερη γέννα παραλληλίζεται μέ τῇ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί δίδεται ὡς παράδειγμα γιὰ νά ξεκινήσει ὁ καθένας τήν προσωπική του ἀναγέννηση (105, 123), ἡ ὁποία συνδέεται μέ τήν ἀνακαίνιση τοῦ κόσμου (102, 115).

Ὅμως τό μυστήριον μέ τό ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος ἐνώνεται μέ τόν Χριστό εἶναι ἡ **θεία Εὐχαριστία**. Πολλές ὁμιλίες καί λόγοι προσέγ-

120. Νικολάου Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, PG 150, 524A καί 524CD: «Ἐστι τοίνυν τὸ βαπτισθῆναι, αὐτὸ τὸ κατὰ Χριστὸν γεννηθῆναι καὶ λαβεῖν αὐτὸ τὸ εἶναι καὶ ὑποστῆναι μηδὲν ὄντας [...] Χάρισμα δὲ ὅτι γέννησις· τῆς γὰρ γεννήσεως τῆς ἑαυτοῦ, τί ἂν τις προεισενέγκοι, ἐπεὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς γεννήσεως τῆς φυσικῆς ἔχει, οὐδ' αὐτὸ τὸ βούλεσθαι προεισάγομεν τῶν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγαθῶν».

γισαν τήν έορτή τής Γέννησης μέ ἄξονα τήν εὐχαριστιακή θεολογία. Ἔτσι ἡ Ἁγία Τράπεζα παρομοιάσθηκε μέ τή φάτνη (8). Οἱ πιστοί (ἀποδέκτες τοῦ κηρύγματος) καλοῦνται νά κοινωνήσουν κατὰ τήν έορτή τῶν Χριστουγέννων (2, 7, 8, 35, 49) ἀλλά καί νά κοινωνοῦν ἀπό ἐδῶ καί στό ἐξῆς τακτικά (26, 83, 90, 113), ὥστε νά κυοφορήσουν τόν Χριστό (63) καί νά χριστοποιηθοῦν (97). Τότε θά ἀναπτυχθοῦν καί θά ὠριμάσουν οἱ καρποί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στή ζωή τους (39, 73). Ὅμως δέν ἀρκεῖ αὐτούς τούς καρπούς νά τούς διατηρήσουν μόνο γιά τόν ἑαυτό τους. Σ' αὐτά τά πλαίσια κλήθηκαν οἱ χριστιανοί νά ἐκφράσουν τό εὐχαριστιακό τους βίωμα στήν καθημερινή κοινωνική ζωή. Ἡ θέση αὐτή εἶναι γνωστή μέ τόν θεολογικό ὅρο **«Λειτουργία μετά τή Λειτουργία»**¹²¹ καί ἀπαντήθηκε στά 74, 90, 92, ἐνῶ στό 83 ἐπεκτάθηκε στόν ἐξαγιασμό τής ὕλης καί τή μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου στόν κοινωνικό χῶρο.

Ἡ κοινωνική διάσταση τής έορτῆς τῶν Χριστουγέννων ἀπαντᾷ στά περισσότερα κηρύγματα καί ἀναλύεται ποικιλότροπα. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ πράξη ὕψιστης **φιλανθρωπίας**. Ἐπομένως οἱ ἄνθρωποι καλοῦνται νά μιμηθοῦν τόν Χριστό μέ ἀγαθοεργίες πρὸς τούς πάσχοντες συνανθρώπους (1, 2, 36, 38, 40, 68, 73, 80, 81, 91 107, 112). Τό θεῖο Βρέφος εἶναι δίπλα μας, ὅταν βοηθᾶμε (11) καί ζοῦμε μέ ἔμπρακτη ἀγάπη (23). Τό μεγαλύτερο πρόβλημα εἶναι ἡ ὑποκρισία τῶν ἀνθρώπων καί ἡ ἀσυνέπεια μεταξύ λόγων καί ἔργων, πού ἐντοπίζεται στούς χριστιανούς, ἀλλά ἀκόμη καί στή διοίκηση τής Ἐκκλησίας (100). Ὁ Χριστός, παρότι Θεός καταδέχτηκε νά γεννηθεῖ ὡς ἄνθρωπος γιά νά διδάξει τή σταυρωτική ἀγάπη (46), τήν ἀλληλεγγύη (20), τή συμφιλίωση μέ κάθε ἄνθρωπο (50) καί τή συνεχή προσφορά σέ κάθε ἄνθρωπο (31, 38, 92).

Συγχρόνως ἡ έορτή τῶν Χριστουγέννων ἀποτέλεσε τήν ἀφορμή γιά ἀνάπτυξη ποικίλων ζητημάτων πού ἄπτονται τής **ἐκκλησιαστικῆς διακονίας καί μαρτυρίας**. Προφανῶς αὐτά τά θέματα ἀνήκουν στήν ἐπικαιρότητα τής ἐποχῆς πού συγγράφηκαν τά κηρύγματα δίχως ὅμως νά γίνεται κάποια συγκεκριμένη ἀναφορά¹²². Ἔτσι οἱ χριστιανοί

121. Τόν ὅρο αὐτό πρῶτος διετύπωσε ὁ νῦν Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος. Γιά περισσότερα, βλ. Ἀναστασίου, *Ἔως ἐσχάτου*, σελ. 129-131. Πρβλ. Τσιρέβελου, *Θεολογική*, σελ. 102-103.

122. Στήν ἐπόμενη ἐνότητα ἀποτυπώνονται τά σύγχρονα θέματα καί ἡ ἐπικαιρότητα πού ἀπαντᾷ στά κηρύγματα τής ἔρευνας.

καλοῦνται νά ἐμπνευσθοῦν ἀπό τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί νά ἀγωνιστοῦν γιά τήν ἀλλαγὴ τῆς κοινωνίας (3, 40, 67, 91) καί τή μεταμόρφωσή της σέ Παράδεισο (124). Αὐτό σημαίνει διαρκῆ ἀλληλεγγύη (22, 23, 44, 76, 83, 94, 96, 99, 117, 120), ἡ ὁποία συμπορεύεται μέ τήν προσευχή (90) καί ἐπιδιώκει νά θεραπεύσει τίς αἰτίες τοῦ κοινωνικοῦ κακοῦ (92). Ὁ ἀλληλέγγυος τρόπος ζωῆς ἐναντιώνεται σέ κάθε μορφή βίας (φτώχεια, ἀδικία, ἐκμετάλλευση, φυλετική, φύλων, πολιτική, κοινωνική) καί διωγμό. Ἐχει ὡς παράδειγμα τόν Χριστό, ὁ ὁποῖος μέ τή στάση του πρόσφερε στήν κοινωνία τρόπους ἀντιμετώπισης τῆς βίας (125¹²³). Ἔτσι οἱ χριστιανοί καλοῦνται νά ἀγωνισθοῦν γιά τόν ἐξοβελισμό της (1, 2, 10, 40, 53, 59, 68, 104, 122), νά σεβασθοῦν κάθε ἐτερότητα, νά ὑπερασπισθοῦν τά ἀνθρώπινα δικαιώματα (83) καί κυρίως τό δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά γίνει κατὰ χάριν θεός (92).

Ἕνας τέτοιος τρόπος ζωῆς ἀπαιτεῖ τόν **ἐπανευαγγελισμό** (39) ἀλλά καί τήν ἔξοδο στήν κοινωνία, ὅπου θά μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἐλπίδα, ἡ ἀγάπη καί ἡ παγκόσμια ἀδελφσύνη (22, 76, 86). Αὕτη ἡ μαρτυρία ἀπαιτεῖ τή συνεργασία ὅλων τῶν χριστιανῶν (1, 10). Συγχρόνως ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὀφείλει νά διατρανώσει παντοῦ τό μήνυμα τῆς σωτηρίας καί εἰδικά σ' ἐκείνους πού δέν ἔχουν ἀκούσει γιά τόν Ἰησοῦ (25, 42, 43, 76). Αὕτη ἄλλωστε εἶναι καί ἡ **ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας** (108), ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τά βήματα τοῦ Πρώτου Ἱεραποστόλου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (8) καί προάγει μέ τή ζωὴ της τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου (108) καί ὁμολογεῖ ἔμπρακτα τήν ἀνακαίνιση τοῦ κόσμου (102, 115). Μάλιστα τρεῖς ὁμιλίες προτείνουν τό Δωδεκαήμερο τῶν Χριστουγέννων νά ἀποτελέσει ἕνα ἱεραποστολικό κάλεσμα πρὸς τοὺς πιστοὺς (90, 92, 108).

Οἱ κοινωνικὲς αὐτὲς ἀναφορὲς ὁλοκληρώνονται μέ τίς προτροπὲς πρὸς τοὺς ἀποδέκτες νά λειτουργήσουν ὑπεύθυνα καί νά ἀναλάβουν προσωπικὸ καί ἐνεργό ρόλο στήν κοινωνία (66, 67, 68, 69, 80, 95, 95, 118, 120, 125). Ἡ **προσωπικὴ εὐθύνη** ἀπορρέει ἀπὸ τή σχέση τῶν πιστῶν μέ τόν Ἐνανθρωπήσαντα Λόγο (99). Αὕτη ἡ συνάντηση εἶναι δυνατὴ καί δυναμικὴ καί ὠθεῖ τόν ἄνθρωπο νά μιμηθεῖ τόν Κύριο καί νά ἀποκτήσει «νοῦν Χριστοῦ» (73). Ἡ ἀνάληψη τῆς προσωπικῆς εὐθύνης τῶν χριστιανῶν τοὺς διαφοροποιεῖ ὁλότελα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ζοῦν προχριστιανικά (47) καί

123. Στὴν ὁμιλία αὕτη ἀναπτύσσονται καί πρακτικὲς συμβουλὲς γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς βίας.

τούς δίνει τή δυνατότητα νά εἶναι τό χαρισματικό ἀλάτι πού προ-
 ἄγει τόν πολιτισμό καί ὁδηγεῖ τήν κτίση στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.
 Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὅτι ἡ ἀνάδειξη τῆς προσωπικῆς εὐθύνης
 ἀπαντᾷ σέ κείμενα πού συντάχθηκαν ἢ ἐκφωνήθηκαν ἀπό τά μέσα
 τῆς δεκαετίας τοῦ '80 καί μετά. Αὐτό πολύ πιθανόν νά ἀποτελεῖ
 δεῖγμα μιᾶς κίνησης ἐπανευαγγελισμοῦ.

Τό γεγονός τῆς Ἐνανθρώπησης καί τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρώπι-
 νης φύσης φανερώνει **τό μεγαλεῖο καί τή χαρά τῆς γιορτῆς**. Γ' αὐτό
 πολλοί κήρυκες προτρέπουν τούς πιστούς νά χαροῦν καί νά πανηγυ-
 ρίσουν τό γεγονός αὐτό, δοξολογώντας ἀκατάπαυστα τόν Θεό
 (30, 32, 48, 57, 95, 124). Αὐτή ἡ χαρά βέβαια ἀποτελεῖ προσωπικό
 βίωμα, ἐνῶ στό 48 γίνεται προτροπή πρὸς τούς ἀποδέκτες, γιά νά
 αἰσθανθοῦν τή χαρά τῶν ποιμένων πού πρῶτοι προσκύνησαν τόν
 νεογέννητο Ἰησοῦ (48). Στή θεματική αὐτή ἐντάσσονται καί οἱ ἀνα-
 φορές γιά τόν **τρόπο ἑορτασμοῦ τῶν Χριστουγέννων**. Στίς ὁμιλίες/
 λόγους 46, 52, 75, 107, 119 περιγράφεται ἡ προετοιμασία γιά τήν
 ἑορτή μέ τή νηστεία, τήν ἐξομολόγηση καί τή θεία Εὐχαριστία. Ὁ
 προβληματισμός γιά τόν κοσμικό τρόπο ἑορτασμοῦ ἀπαντᾷ στά
 κηρύγματα 35, 37, 112, 123, ἐνῶ ὁ ὑλιστικός καί ἐκκοσμιευμένος
 τρόπος ἐλέγχεται μέ ἥπιο τρόπο στό 91, 112 καί μέ ἔντονο ὕφος
 στό 59. Ὁ λόγος 116 ἀναφέρεται στόν τρόπο ἑορτασμοῦ στήν
 Ἑλλάδα, ὅπου εἶναι συνδεδεμένος μέ διάφορα τοπικά ἔθιμα καί ἐπι-
 σημαίνει ὅτι τό φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης ἀπειλεῖ σήμερα τή
 συνοχή τῆς οἰκογένειας. Σέ ἄλλα δύο κηρύγματα (27, 59) ὁ ἑορτα-
 σμός τῶν Χριστουγέννων κατανοήθηκε ὡς ἰδιαίτερη γιορτή τοῦ
 ἔθνους καί μέ ἔντονο ἠθικιστικό τρόπο.

Τέλος, κάποια θέματα ἀπαντοῦν μεμονωμένα μέ ἀφορμή τά Χρι-
 στούγεννα. Στό κήρυγμα 5 γίνεται σύντομη ἀναφορά στίς ἑορτές
 τοῦ Δωδεκαημέρου καί στά λαϊκά ἔθιμα τῶν ἡμερῶν. Στό 121 ἀπαντᾷ
 μιᾷ σύντομη εἰσαγωγή στά βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί στή θεο-
 πνευστία τῆς. Στό κήρυγμα 16 διαπιστώθηκαν ἐπιχειρήματα ἀπο-
 λογητικῆς καί ἐναντίωσης στίς κατακτήσεις τῶν φυσικῶν ἐπι-
 στημῶν, ἐνῶ ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ Χριστός μέ τή Γέννησή του
 ἔσβησε τήν περηφάνεια τῆς σοφίας. Ἀπό τήν ἄλλη, στό 3 οἱ ἀπο-
 δέκτες καλοῦνται νά μὴν ἐναντιώνονται στά πορίσματα τῶν ἐπι-
 στημῶν καί ἐπισημαίνεται τό ὄφελος τῆς συνεργασίας τῆς Ἐκκλη-
 σίας μέ τίς φυσικές ἐπιστῆμες.

5. Βιβλικά χωρία, πατερικά και ύμνογραφικά παραθέματα καί άλλες πηγές

Οι παρακάτω πίνακες (6, 7, 8, 9) καταγράφουν τά χωρία από τήν Ἀγία Γραφή, τήν Ὑμνογραφία καί τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πού χρησιμοποιήθηκαν, γιά νά τεκμηριώσουν τά ἐπιχειρήματα τοῦ κηρύγματος στίς πηγές τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης. Ἐτσι τό μήνυμα καί οἱ θεολογικές θέσεις κάθε ὁμιλίας/λόγου θεμελιώνονται στήν αὐθεντία τῶν πηγῶν. Στούς πίνακες αὐτούς δέν περιλαμβάνονται τά χωρία στίς θεματικές προτάσεις.

Τά περισσότερα βιβλικά παραθέματα ἀναφέρονται στό γεγονός τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ, στήν ἐκούσια κένωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπό ὕψιστη φιlanθρωπία καί στή δυνατότητα σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν ἁμαρτία καί τό κακό.

Στήν Παλαιά Διαθήκη γίνονται συνολικά 63 ἀναφορές σέ ἴδια ἢ διαφορετικά χωρία ἀπό 14 βιβλία (Πίνακας 6). Οἱ περισσότερες παραπομπές γίνονται στούς Προφῆτες καί εἰδικά στόν Προφήτη Ἡσαΐα. Τό χωρίο πού χρησιμοποιεῖται κατ' ἐξακολουθήση (7 φορές) εἶναι τό 9:6: «ὅτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῶ». Στό χωρίο αὐτό περιγράφεται ὁ ἐρχομὸς τοῦ Μεσσία καί τά χαρακτηριστικά Του. Ἐξάλλου σέ ὅλα τά σχετικὰ κηρύγματα τονίζεται ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ «ἄρχων εἰρήνης». Ἡ εἰρήνη ἀναφέρεται στήν καταλλαγή τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο ἀλλὰ καί μέ τόν συνάνθρωπό του. Ἐπίσης, τό χωρίο Ἡσ. 7:14 («διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ») χρησιμοποιεῖται 5 φορές. Στά κείμενα πού ἐξετάστηκαν ὑπογραμμίζεται ἡ πίστη ὅτι ὁ Μεσσίας θά γεννηθεῖ ἀπὸ Παρθένο καὶ θά ὀνομαστεῖ «Ἐμμανουήλ», πού σημαίνει «ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας». Σχετικές ἀναφορές γίνονται στό μεγαλεῖο καὶ τήν ἀποστολή Του. Τά χωρία πού προέρχονται ἀπὸ ἄλλους Προφῆτες τονίζουν μεσσιανικὲς προσδοκίες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πού ἐκπληρώθηκαν στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τά χωρία ἀπὸ τούς Ψαλμούς ὑπογραμμίζουν τὴ δόξα, τὴν ἁγιότητα, τὴ δύναμη καὶ τὴν ταπείνωση τοῦ Θεοῦ. Μέ αὐτό τὸν τρόπο

προβάλλουν τή θεία μέριμνα για προστασία καί λύτρωση τῶν πιστῶν ἀπό τοὺς ἐχθροὺς τους. Ἐπίσης, ἐφιστοῦν τὴν προσοχή τῶν ἀκροατῶν γιὰ νὰ ἀποφύγουν τίς ἀμαρτίες πού ὁδηγοῦν στή διάσπαση τῆς σχέσης μέ τόν Θεό. Τά χωρία ἀπό τό βιβλίο τῆς Γενέσεως ἀναφέρονται κυρίως στό προπατορικό ἀμάρτημα, τήν ἀποστολή τῶν ἀνθρώπων σύμφωνα μέ τή διήγηση τῆς δημιουργίας καί κυρίως στήν πίστη τῶν Πατριαρχῶν. Τά ὑπόλοιπα παραθέματα τεκμηριώνουν τόν λόγο σύμφωνα μέ τά χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Σέ γενικές γραμμές τά περισσότερα προέρχονται ἀπό ἀναγνώσματα τῶν ἀκολουθιῶν πρὶν ἢ ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων.

Πίνακας 6 - Παραθέματα Παλαιᾶς Διαθήκης

Γένεση	18:3	7	Ἡσαΐας	
Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	33:15	104	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	
1:28	45:6	23	7:14	19, 29, 33, 68, 71
2:17	47:9	108	8:3	69
2:19	48:13	54	8:8	33
12:1	48:20	65	8:10	24, 41
23:4	54:22	23	9:5	50, 103
49:10	71:17-19	96	9:6	8, 10, 50, 68, 71, 73, 103
	81:6	65		
Ἔξοδος	110:9	8, 19	9:57	73
Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	Παροιμίας		11:1	71
19:12	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι		12:4-5	91
33:23	23:26	9, 59	26:12	80
			28:16	108
Δευτερονόμιο	ἄσμα Ἀσμάτων		29:13	48
Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι		42:4	91
21:23	1:3	30	54:11	108
			59:20-21	32
Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ	Σοφία Σολομώντος			
Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι		Ἱερεμίας	
1:8	1:13	30	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	
9:2			6:14	73
	Ἰωση		13:17	32
Β΄ Μακκαβαίων	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι			
Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	4:2	59	Ἰεζεκιήλ	
6:19	Μιχαίας		Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι	
	Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι		13:10	73
Ψαλμοί	5:2	9		
Στίχοι/Ὁμιλίες-Λόγοι				
15:2				
17:10				

Από την Καινή Διαθήκη διαπιστώθηκαν 367 παραπομπές στα Εὐαγγέλια, τις Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, σέ ὅλες τίς Ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἐκτός ἀπό τήν πρός Φιλήμονα, στίς Καθολικές Ἐπιστολές, ἐκτός ἀπό τίς Β΄ καί Γ΄ Ἰωάννου, καί στήν Ἀποκάλυψη (Πίνακας 7). Οἱ ἀναφορές στα Εὐαγγέλια εἶναι 176 (Μτ. 46, Μρ. 3, Λκ. 56, Ἰω. 66), στίς Πράξεις 12, στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου 169, στίς Καθολικές Ἐπιστολές 10 καί 5 στήν Ἀποκάλυψη.

Τά χωρία πού χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο εἶναι τό Λκ. 2:14 (17 φορές), τό Ἰω. 1:14 (14 φορές), τό Γαλ. 4:4-5 (11 φορές), τά Λκ. 2:10 καί 2:11 (ἀπό 9 φορές). Ἡ συνολική ἐρμηνεία τοῦ εὐαγγελικοῦ ἢ ἀποστολικοῦ ἀποσπάσματος πού ἀναγινώσκεται κατὰ τήν Κυριακή πρό τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή Μτ. 1:1-25 καί Ἐβρ. 11:9-10 καί 11:32-34, ἡ ἀνήμερα τῆς ἐορτῆς, δηλαδή Μτ. 2:1-12 καί Γαλ. 4:4-7, παρατηρήθηκε σέ δεκαπέντε κηρύγματα, τά ὁποῖα χαρακτηριστήστηκαν ὡς κατώτερες ὁμιλίες¹²⁴.

Εἰδικότερα τό Λκ. 2:14: «δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καί ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» τονίζει τόν δοξολογικό καί πανηγυρικό χαρακτήρα τῆς ἐορτῆς. Οἱ ὑπόλοιπες ἀναφορές σέ διάφορους στίχους τοῦ Λκ. 2:1-20 ἐξιστοροῦν τά γεγονότα τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ οἱ ἀναφορές στοὺς στίχους 10 καί 11 ὑπογραμμίζουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας. Οἱ στίχοι ἀπό τό 1ο καί τό 2ο κεφάλαιο τοῦ Ματθαίου, ἐκτός ἀπό τά γεγονότα τῆς διήγησης τῆς Γέννησης (Μτ. 1:18-24) καί τήν προσκύνηση τῶν Μάγων (2:1-12), ἀναφέρονται στοὺς προπάτορες τοῦ Ἰησοῦ γιά νά δηλώσουν τήν ἱστορική του καταγωγή. Ὁ στίχος 1:23 τονίζει τήν ἐκπλήρωση τῆς μεσσιανικῆς προσδοκίας στό Ἠσ. 7:14, ὅτι «ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶν μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός». Οἱ ἀναφορές στό 1ο κεφάλαιο τοῦ Ἰωάννη, καί εἰδικά ὁ κλασσικός στίχος 1:14: «καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας», ὑπογραμμίζουν τήν Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Τά ὑπόλοιπα χωρία ἀπό τό κατὰ Ἰωάννη Εὐαγγέλιο, στό ὁποῖο παρατηρήθηκαν οἱ περισσότερες ἀναφορές (συνολικά 66 σέ διάφορους στίχους) δηλώνουν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἡ εἰρήνη καί ἡ ὁδός πού ὁδηγεῖ στήν αἰώνια ζωή.

124. Βλ. τήν 1η Ἐνότητα τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Τά χωρία από τις Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὑπογραμμίζουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας καί Σωτήρας. Στήν Πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολή καί εἰδικά στό 4:4-5 («ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν») τονίζεται ὅτι ἡ Ἐνανθρώπηση πραγματοποιήθηκε μέ σκοπὸ τὴν υἱοθεσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θέση αὕτη ἀπαντᾷ καί ἀναπτύσσεται σέ πολλές ὁμιλίες. Στό Ἐφ. 2:14-16 («Αὐτὸς γάρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ») ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ Ἰησοῦς μέ τῇ σταυρική του θυσία ἔφερε τὴν εἰρήνην καί τὴ συμφιλίωση στὸν κόσμον. Στόν γνωστὸ χριστολογικὸ ὕμνον ποῦ ἀπαντᾷ στό Φιλ. 2:7-8, ἡ προσφορά τῆς εἰρήνης συνδέεται μέ τὴν κένωση καί τὴ σταυρική θυσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ («ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ»). Ἡ ἔννοια τῆς εἰρήνης τεκμηριώνεται καί στό Β' Θεσ. 3:16¹²⁵.

Τρεῖς ὁμιλίες χρησιμοποιοῦν τὸ χωρίο Ρωμ. 8:15-17 καί ὑπογραμμίζουν ὅτι ἡ ἐνανθρώπηση ἔγινε μέ τὴ δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ. αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα θεοῦ. εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, εἶπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν». Στήν Α' Τιμ. 3:16 τονίζεται τὸ μυστήριον τῆς πίστεως: «καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· ὃς ἐφανερώθη ἐν σαρκί»¹²⁶. Τά ἀποσπάσματα Ἐβρ. 11:9-10 καί 32-34 ἀναδεικνύουν τὴ δύναμη τῆς πίστεως τῶν προπατόρων. Ὅπως τονίζεται σέ πολλές ὁμιλίες, ἡ

125. Β' Θεσ. 3:16: «Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τῆς εἰρήνης δώῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντός ἐν παντὶ τρόπῳ. Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν».

126. Σέ ὅλα τὰ κείμενα ποῦ ἐρευνήθηκαν χρησιμοποιήθηκε μόνο τὸ πρῶτο μέρος τοῦ χωρίου, ἐνῶ παραλείφθηκε τὸ ὑπόλοιπο: «ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὥφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήμφθη ἐν δόξῃ».

πίστη αυτή είναι αντιστρόφως ανάλογη της προσωπικής τους ήθικης.

Στά υπόλοιπα χωρία από τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης θεμελιώνεται θεολογικά ἡ σπουδαιότητα τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ καί καταγράφεται ἡ ἀποστολή Του, μέ σκοπό τήν πολυδιάστατη σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Τέλος πολλά παραθέματα τεκμηριώνουν διάφορες θεολογικές θέσεις πού ἀναπτύσσονται στούς λόγους.

Πίνακας 7 - Παραθέματα Καινῆς Διαθήκης

Κατά Ματθαῖον

Στίχοι	Ὅμιλιες	Λόγοι
1:1-25	36, 41	47, 78, 85, 91
1:1	33	
1:16	69, 110	
1:21	54, 76,	90, 95
1:23	55, 95	97, 114, 122
1:25	51, 97	
2:2	25, 55	
2:6	9	
2:11	4	
2:19-20	13	
4:16	54, 67	
5:8	59	
5:9	104	
5:33	106	
5:43-44	103	
5:48	65	
8:20	37, 40	
9:13	19, 24	
12:21	96	
15:8	48	
15:19	59	
18:3	30	
23:35	108	
25:35	94	
25:40	111	
25:42-43	37	
28:19	32	
28:20	19	

Κατά Μάρκον

Στίχοι	Ὅμιλιες	Λόγοι
9:24	26, 96	
10:42-45	23	

Κατά Λουκᾶν

Στίχοι	Ὅμιλιες	Λόγοι
1:8	25	
1:24	4	
1:32-34	1	
1:42-43	71	
1:78	34	
2:9	25	
2:10	8, 27,	28, 30,
	48, 76,	103, 111
	115	
2:11	23, 27,	28, 30,
	45, 47	76, 90, 95
2:12	22, 103	
2:14	1, 15, 17,	22
	44, 46,	
	47, 50,	
	54, 68,	
	70, 71,	
	73, 95,	
	104, 122,	
	124	
2:15	7, 25	
2:20	124	
2:29	30	
2:31-32	68	
4:19	73, 90	

6:35	65			Πράξεις Άποστόλων		
10:27	59			Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
17:5	26			4:12	19, 54	91, 98
19:8-10	111			7:9	5	
19:38	70			10:38	24	
21:26	50			12:2	108	
				14:22	17	
				17:23	8, 34	
				18:28	19	
				26:13-15	42	
				Ρωμαίους		
Κατά Ιωάννην				Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι		1:21-23	40	
1:1	72, 102			3:16	50	
1:6	71			5:1	50	
1:9	39, 107			5:4	96	
1:11	19, 68, 94, 107			5:8	65	
1:12	94, 107			5:10	50	
1:14	2, 7, 8, 19	38, 60, 71, 72, 108, 110, 119, 120, 122, 124		5:12	32	
1:17	107, 121			6:18	65	
1:18	55, 117			6:11-14	32	
3:15	44, 93			8:15-17	32, 69	93
3:16	113			8:35	91	
8:32	39			8:22	3	
3:16	32			9:4-5	108	
3,19-21:	107			10:9	91	
4:10	18			11:26-27	32	
4:42	54			11:33	49	
6:51	98			12:2	73	
6:56	46			12:18	80, 104	
6:68	55			14:17-19	73	
7:46	55			15:12-13	96	
10:10	61, 71	124		16:25	119	
10:16-17	10			Α΄ Κορινθίους		
10:31-33	77			Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
14:1	23			1:30	25, 68	
14:6	25, 60	81, 98, 107		2:16	46	
14:9	107			11:21	24	
14:13	91			13:1-8	113	
14:27	28, 50	80		13:7-8	24	
16:2	48			13:12	55	
16:22	48			15:32	98	
16:13	98, 107					
16:33	17					
17:5	65					
17:17	18					

Β' Κορινθίους

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
3:17	23	
5:8	35	
5:17	54	
6:11	40	
7:1	35	
8:9	35, 54	
13:11	54, 104	

Γαλάτας

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:8	99	
1:11-19	18	
2:20	46, 65	101
3:10	32	
3:13	32	
3:24-27	32	
3:26	40	
4:1-7	32, 88	
4:4-5	39, 54, 69, 70, 107, 108	55, 67, 92, 95, 119
4:6	3	
4:19	46	
4:26	108	
5:4-5	56	
6:7	18	

Έφεσούς

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:22	65	
2:2	68	
2:5	32, 73	
2:6	70	
2:12-17	10, 50	80
2:14-16	28, 48	73, 80, 98
2:19	94	
3:9	50	
3:14-19	118	
3:17	73	
4:7-10	101	
4:22	50, 93	
5:15	49	

5:18	67
5:27	68

Φιλιππησίους

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
2:6	100	
2:7	7, 54	65, 82, 100
2:8	30, 65	71, 100
2:10	91	
3:20	17, 108	
4:7	23, 28	80, 104
4:9	104	
4:18	23	

Κολοσσαείς

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:13	70	
1:14-20	68, 73	80, 120
1:26	30	
2:8	50	
3:2	108	

Α' Θεσσαλονικείς

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
2:16	108	

Β' Θεσσαλονικείς

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
3:16	10, 50	91

Α' Τιμόθεον

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:15	90, 111	
2:2	80	
2:4	69	
2:5	50	
3:15	74, 113	
3:16	34, 54	82, 83

Β' Τιμόθεον

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
2:10	91	
3:16-17	121	

Τίτον

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:2	117	
2:11-14	53, 57	108
3:4	50	

Έβραίους

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
2:3	76	
2:11	32	69
5:9	54	91
6:6-8	32	
9:24	108	
10:26-31	32	
11: 9-10	17, 21	66, 79, 108, 112
11:32-34	17, 21	66, 70, 108, 112
12:1	50, 56	
12:14	104	
12:22	108	
12:29	34	
13:8	48, 98	
13:14	108	

Α΄ Πέτρου

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:2	26	

Β΄ Πέτρου

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:4	25	
3:13	90	

Α΄ Ιωάννη

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:12	27	
4:8-9	113	
4:14	54	
4:18	113	
5:4-5	98	

Ιούδα

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
13	59	
19	35	

Άποκάλυψη

Στίχοι	Όμιλίες	Λόγοι
1:8	49	
3:20	19	
5:13	55	
7:10	54	
21:2	108	
21:3-4	5	

Ύμνογραφικά Παραθέματα

Ἡ πλούσια ὕμνογραφία τῶν Γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ περιγράφει ποιητικά τό ἱστορικό γεγονός καί φανερώνει τίς θεολογικές καί σωτηριολογικές διαστάσεις του. Στά κηρύγματα πού ἐρευνήθηκαν, καταμετρήθηκαν συνολικά 51 ἀναφορές σέ ὕμνογραφικούς στίχους (Πίνακας 8). Τά ὕμνογραφικά παραθέματα πού καταγράφηκαν εἶναι ἐμφανῶς λιγότερα ἀπό τά ἀγιογραφικά καί τά πατερικά. Ἡ ὕμνογραφία ἄλλωστε εἶναι καί αὐτή ἡ ἴδια κήρυγμα ἀλλά καί πηγὴ κηρύγματος. Ἔτσι πρέπει αὐτό τό κήρυγμα νά ἐρμηνεύει τὴ Γραφή.

Εἰδικότερα οἱ συγγραφεῖς τεκμηριώνουν τίς θέσεις τους μέ στίχους ἀπὸ τὴν ὕμνογραφία τῶν Χριστουγέννων, τῶν Ὁρῶν, τοῦ Ἑσπερινοῦ, τοῦ Ὁρθρου, τῶν προεόρτιων καί τῆς θείας Λειτουργίας (36 ἀναφορές). Ἐπίσης ἐντοπίσθηκαν παραπομπές σέ ὕμνους ἀπὸ διά-

φορες άλλες ακολουθίες, όπως είναι ο Ἀκάθιστος Ὑμνος, ὁ Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, τὸ Μεγάλο Ἀπόδειπνο, ἡ Μεγάλη Ἑβδομάδα, ἡ ὕψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ άλλες ἐορτές, ἡ Νεκρώσιμη ἀκολουθία (13 παραθέματα), ἀλλὰ καὶ εὐχές (2 παραθέματα). Οἱ στίχοι αὐτοὶ ἔχουν χριστοκεντρικὸ περιεχόμενο καὶ τεκμηριώνουν διάφορα ἐπιχειρήματα πού ὑπηρετοῦν τὴν κεντρικὴ ἰδέα κάθε κειμένου.

Τὸ ἀπολυτίκιο τῶν Χριστουγέννων «*Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν...*» χρησιμοποιήθηκε τίς περισσότερες φορές (6) γιὰ νὰ τονίσει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας καὶ ὁ Λυτρωτὴς τοῦ κόσμου πού χαρίζει τὴ δικαιοσύνη σέ ὅλους. Ὁ εἰρμός τῆς α' ὥδης τοῦ Ὁρθρου τῆς ἐορτῆς «*Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε...*» χρησιμοποιήθηκε ἰσάριθμες φορές μέ τὸ ἀπολυτίκιο (6) καὶ ὑπογράμμισε τὸ χαρμόσυνο γεγονός, τὸν δοξολογικὸ του χαρακτήρα ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ κοντάκιο τῆς ἐορτῆς «*Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει ...*» ἀπαντᾷ σέ 4 λόγους/ὁμιλίες καὶ ἐπισημαίνει τὴ θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὴ συμβολὴ τῆς Θεοτόκου στό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας ἀλλὰ καὶ τὴν ταπείνωση τῶν ποιμένων. Μέ τὸ ἑξαποστειλᾶριο «*Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν*» τονίσθηκε ἡ θεία συγκατάβαση καὶ τὸ σωτηριολογικὸ της περιεχόμενο σέ τρία κείμενα. Τέλος τὸ Κάθισμα τοῦ Ὁρθρου τῆς ἐορτῆς, «*Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί...*» διευκόλυνε τὴν προτροπὴ τριῶν κηρύκων πρὸς τοὺς ἀκροατές (ἀποδέκτες) γιὰ νὰ ὑποδεχτοῦν μέσα ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστὸ καὶ ἔτσι νὰ ταξιδέσουν νοερά στὴ Βηθλεὲμ καὶ νὰ προσκυνήσουν τὸ θεῖο Βρέφος.

Ὁ παρακάτω πίνακας ἀποτυπώνει τὰ ὕμνολογικὰ παραθέματα πού χρησιμοποιήθηκαν¹²⁷.

Πίνακας 8 – Ὑμνογραφικὰ παραθέματα

Α. Ὑμνογραφία Χριστουγέννων

Ἑβδομάδα πρὸ τῶν Χριστουγέννων

- Προεόρτια στιχηρὰ ἰδιόμελα ἐσπερινοῦ 20 Δεκεμβρίου, «*ἀναχθῶμεν τῇ διανοίᾳ, καὶ κατίδωμεν τὸ ἐν Σπηλαίῳ μέγα μυστήριον*». [64]
- Αἵνοι τῆς 21ης Δεκεμβρίου: «*Λόγος ὁ Πατρί, ὁμοούσιος ὑπάρ-*

127. Οἱ ἀριθμοὶ στίς ἀγκύλες ([x]) ἀναφέρονται στὸν κωδικὸ ἀριθμὸ τοῦ κηρύγματος. Βλ. τὴν 3ῃ Ἑνότητα τοῦ 1ου Κεφαλαίου.

χων, ἐκ παρθενικῶν, φυραθείς ἀγνῶν αἱμάτων, καὶ πλάττεται καὶ αὖξει, χρονικῶ διαστήματι, αὐθὶς τε γεννᾶται ἐν Σπηλαίῳ, ἔκκλη-
ξις! ἀλλ' Ἄγγελοι κροτοῦσι, βροτοὶ μέλπουσιν· Ὁ Βασιλεὺς τοῦ
Ἰσραὴλ, Χριστὸς παραγίνεται». [100]

Κυριακὴ πρὸ τῶν Χριστουγέννων

– Στιχηρὰ προσόμοια προεόρτια, «σάρκα γενόμενον, ἵνα θεώσω
με, καὶ πλουτίσῃ τὸν πτωχεύσαντα, ἀκρασίᾳ, πικροτάτης βρώσε-
ως». [60]

– Στιχηρὸ προσόμοιο ἐσπερινοῦ, «χαρίσασθαι τὴν ἐλευθερίαν,
τὴν ζωὴν καὶ λύτρωσιν, ἀγνώμοσιν οἰκέταις». [64]

– Εἰς τὴ λιτὴ (ἐσπερινός), «Ἄκουε οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ· ἰδοὺ
γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, πρόεισι τεχθῆναι, ἐκ
Κόρης ἀπειράνδρου, εὐδοκίᾳ τοῦ φύσαντος αὐτὸν ἀπαθῶς, καὶ
συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· Βηθλεὲμ εὐτρεπίζου, ἄνοιγε
πύλην ἡ Ἐδέμ· ὅτι ὁ Ὡν γίνεται ὁ οὐκ ἦν, καὶ ὁ πλαστουργὸς
πάσης κτίσεως διαπλάττεται, ὁ παρέχων τὸ μέγα ἔλεος». [67]

– Ἀπόστιχα ἐσπερινοῦ, «εὐτρεπίζου Σπήλαιον, ἡ Παρθένος ἐγ-
γίζει τοῦ τεκεῖν, Βηθλεὲμ γῆ, Ἰούδα, τέρπου καὶ ἀγάλλου, ὅτι ἐκ
σοῦ ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. Ἀκούσατε ὄρη καὶ βουνοί, καὶ
τὰ περίχωρα τῆς Ἰουδαίας, ὅτι ἔρχεται Χριστός, ἵνα σώσῃ ὃν
ἐπλασεν ἄνθρωπον, ὡς φιλόανθρωπος». [64]

– Προεόρτιο ἀπολυτίκιο, «Χριστὸς γεννᾶται τὴν πρὶν πεσοῦσαν,
ἀναστῆσον εἰκόνα». [122]

– Κανὼν προεόρτιος Ὁρθρου, ᾠδὴ α', «σαρκωθεὶς ὁ Λόγος δέ,
τὴν παμμόχθηρον ἁμαρτίαν ἐξήλειπεν, ὁ δεδοξασμένος Κύριος·
ἐνδόξως γὰρ δεδοξασται». [76]

Ἀκολουθία Ὡρῶν

– Στιχηρὸ Ἰδιόμελο τῆς Α' Ὡρας τῶν Μεγάλων Ὡρῶν, «μορ-
φωθείς τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα». [90]

– Δοξαστικὸ τροπαρίων τῆς Στ' Ὡρας, «κατίδωμεν, θαῦμα πᾶ-
σαν ἔννοιαν, ἐκπλήττον καὶ συνέχον». [65]

Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ

– Στιχηρὸ ἰδιόμελο, «Τί σοι προσενέγκωμεν Χριστέ, ὅτι ὥφθης ἐπὶ
γῆς ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς; ἕκαστον γὰρ τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων
κτισμάτων, τὴν εὐχαριστίαν σοι προσάγει· οἱ Ἄγγελοι τὸν ὕμνον,
οἱ οὐρανοὶ τὸν Ἀστέρα, οἱ Μάγοι τὰ δῶρα, οἱ Ποιμένες τὸ θαῦμα,

ἡ γῆ τὸ σπήλαιον, ἡ ἔρημος τὴν φάτνην· ἡμεῖς δὲ Μητέρα Παρθένον. Ὁ πρὸ αἰώνων Θεὸς ἐλέησον ἡμᾶς». [16]

– Κανὼν τοῦ Ἀπόδειπνου τῆς 24ης Δεκεμβρίου, ὡδὴ θ', «ἰδοὺ γὰρ ἔρχη τέξεσθαι ἐν Σπηλαίῳ, ἀπορρήτως τὸν Δεσπότην, θέλοντα τὴν κτίσιν ἅπασαν, καταφθαρεῖσαν τῇ παραβάσει πρώην, καινίσαι ἀληθῶς, τοῦτον ὑμνολογοῦντες ἐν πίστει, Σὲ μεγαλύνομεν». [76]

Ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου

Στίχοι ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς ἑορτῆς

– Κάθισμα Ὁρθρου, «Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί, ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν ἔνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ, μετὰ τῶν Μάγων Ἀνατολῆς τῶν Βασιλέων. Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν, ἀκαταπαύστως ἐκεῖ. Ποιμένες ἀγραυλοῦσιν, ὡδὴν ἐπάξιον. Δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες, τῷ σήμερον ἐν Σπηλαίῳ τεχθέντι, ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ Θεοτόκου, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας». [40, 98, 125]

– Κανὼν α', α' ὡδὴ, ὁ εἰρμός, «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. [...] ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται». [8, 41, 54, 86, 122, 123]

– Κανὼν α', δ' ὡδὴ, ὁ εἰρμός, «Ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί [...] ἀνεβλάστησας [...] τῇ δυνάμει σου Κύριε». [96]

– Κανὼν α', ε' ὡδὴ, ὁ εἰρμός, «Θεὸς ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρμῶν, τῆς μεγάλης Βουλῆς σου τὸν Ἄγγελον, εἰρήνην παρεχόμενον ἀπέστειλας ἡμῖν». [28]

– Κανὼν α', ὡδὴ ζ', ὁ εἰρμός: «Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, ἐκπλαγοὺς φωτοφανείας ἔτυχον». [76]

– Ἐξαποστειλᾶριο: «Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν». [82, 98, 125]

– Στιχηρὰ ἰδιόμελα στοὺς Αἴνους, «ὅτι Μήτηρ γέγονας, τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρός, βαστάζουσα ἐν κόλποις, Θεὸν Λόγον σαρκωθέντα ὅτι μήτηρ γέγονε τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρός, βαστάζουσα ἐν κόλποις Θεὸν Λόγον σαρκωθέντα». [69]

Θεῖα Λειτουργία

– Ἀπολυτίκιο, «Ἡ γέννησίς σου Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι». [5, 34, 40, 71, 74, 99]

– Κοντάκιο, «Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει, καὶ ἡ γῆ τὸ Σπήλαιον, τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει. Ἄγγελοι μετὰ Ποι-

μένων δοξολογοῦσι. Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσι· δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη, Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός».

[2, 5, 71, 103, 122]

Β. Ὑμνογραφία διαφόρων ἀκολουθιῶν

– Εἰρηνικά, θεία Λειτουργία, «Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου». [90]

– Εὐχή θ. Λειτουργίας Μεγάλου Βασιλείου, «ἵνα ἡμᾶς συμμόρφους ποιήσῃ τῆς εἰκόνος τῆς δόξης αὐτοῦ». [30]

– Ἀκάθιστος ὕμνος, «Χαῖρε γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν». [65]

– Ἑσπερινός 26ης Μαρτίου, στιχηρό προσόμοιο, «ὁ ἔχων θρόνον οὐρανόν, καὶ ὑποπόδιον τὴν γῆν, ἐν μήτρᾳ χωρεῖται γυναικός». [22]

– Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, ἀπολυτίκιο, «Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον, καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος Μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται, καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται. Διὸ σὺν καὶ ἡμεῖς αὐτῷ τῇ Θεοτόκῳ βοήσωμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ». [68, 84, 92]

– Μέγα Ἀπόδειπνο, «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός». [12]

– Ἑσπερινός Μεγάλης Τρίτης, ιδιόμελο, «ὅπου ἦχος καθαρὸς ἐορταζόντων, καὶ βοῶντων ἀπαύστως». [17]

– Ὅρθρος Μεγάλου Σαββάτου, στιχηρό ιδιόμελο, «δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, τὸν ἐκ βρέφους ὡς ξένον ξενωθέντα ἐν κόσμῳ· δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὃν ὁμόφυλοι μισοῦντες θανατοῦσιν ὡς ξένον· δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὃν ξενίζομαι βλέπειν τοῦ θανάτου τὸ ξένον· δός μοι τοῦτον τὸν ξένον, ὅστις οἶδεν ξενίζειν τοὺς πτωχοὺς τε καὶ ξένους». [94]

– Ὑψωση Τιμίου Σταυροῦ, κοντάκιο, «Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως». [23]

– Νεκρώσιμη ἀκολουθία, ιδιόμελο, «Ὡς ἄνθος μαραίνεται, καὶ ὡς ὄναρ παρέρχεται». [27]

– Ἀναστησιματάριον, στιχηρό ἐσπερινοῦ, «Δαυϊτικὴν προφητείαν ἐκπληρῶν, Χριστὸς μεγαλειότητα, ἐν Σιών, τὴν οἰκείαν Μαθηταῖς ἐξέκάλυπεν, αἰνετὸν δεικνὺς ἑαυτόν, καὶ δοξαζόμενον αἰεὶ, σὺν Πατρί τε καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, πρότερον μὲν ἄσαρκον ὡς Λόγον, ὕστερον δὲ δι' ἡμᾶς, σεσαρκωμένον, καὶ νεκρωθέντα ὡς ἄνθρωπον, καὶ ἀναστάντα κατ' ἐξουσίαν ὡς φιλόανθρωπον». [42]

- Ὁκτώηχος, Κανὼν ἁγίου Νικολάου, Θεοτοκίον, «Ἰσωθῆναι πόθον μοι ἐνθείς, ὅφρις ὁ παμπόνηρος, τῷ πλαστουργῶ, ὡς αἰχμάλωτον εἶλέ με, διὰ σοῦ δὲ Πάναγνε, ἀνακέκλημαι, θεωθεὶς ἀληθέστατα· σὺ γὰρ Θεομῆτορ, τὸν ἐμὲ θεώσαντα γεγέννηκας». [92]
- Εὐχή, «Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ’ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψώμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον, καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου». [44]
- Εὐχή χειροτονίας, «Ἡ Θεία Χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα». [3]

Πατερικά παραθέματα

Οἱ συγγραφεῖς τῶν ὁμιλιῶν/λόγων τεκμηριώνουν ἐπαρκῶς τίς θέσεις τους παραπέμποντας σέ 28 ἔργα ἀπὸ 16 Πατέρες καὶ ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς. Συνολικά καταμετρήθηκαν 105 παραθέματα¹²⁸. Ἡ Ἐνανθρώπησι τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ἀποτελοῦν τὴν κεντρικὴ ἰδέα τῶν κηρυγμάτων. Ὁ πίνακας (9) πού ἀκολουθεῖ καταγράφει τίς παραπομπές στοὺς Πατέρες. Σέ πολλά κείμενα γίνεται ὀνομαστικὴ ἀναφορά στοὺς Πατέρες, δίχως νὰ ὑπάρχει παραπομπή σέ κάποιο συγκεκριμένο ἔργο, ἐνῶ ἄλλες φορές οἱ συγγραφεῖς μεταφέρουν μέ δικά τους λόγια τίς πατερικὲς θέσεις καὶ ἐπομένως εἶναι δύσκολο νὰ ἐντοπιστεῖ τό συγκεκριμένο χωρίο τῆς Πατερικῆς Γραμματείας¹²⁹. Οἱ ἐκδόσεις πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι κυρίως τῆς Patrologia Graeca (PG) καὶ Latina (PL) τοῦ Migne, «Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας» (ΕΠΕ), «Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων» (ΒΕΠΕΣ) τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐνῶ γίνονται δύο παραπομπές σέ κριτικὴ ἔκδοση τῶν «Πατερικῶν Ἐκδόσεων ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς», μία στίς ἐκδόσεις «Sources Chrétiennes» καὶ ἀπὸ μία σέ διάφορες ἄλλες ἀνεξάρτητες ἐκδόσεις.

Τὸ κλασικὸ χωρίο τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ «ἐνηνθρώπησε, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν» καταγράφηκε

128. Οἱ συγγραφεῖς παρέπεμψαν 66 φορές σέ συγκεκριμένα πατερικά ἔργα, δίνοντας καὶ τὸν τίτλο. Ἐπίσης, παραπέμπουν κι ἄλλες 39 φορές μέ ὀνομαστικὴ ἀναφορά.

129. Οἱ ἀριθμοὶ στίς ἀγκύλες ([x]) ἀναφέρονται στὸν κωδικὸ ἀριθμὸ τοῦ κηρύγματος.

αυτούσιο 7 φορές. Ὡς θεολογική θέση ἐντοπίζεται στους περισσότερους λόγους/ὁμιλίες, δίχως καμία παραπομπή ἢ ὀνομαστική ἀναφορά στόν Μέγα Ἀθανάσιο. Τό σχῆμα «ὁ Θεός ἐγένε ἀνθρωπος γιὰ νά γίνει ὁ ἀνθρωπος θεός κατά χάριν» ἐπαναλαμβάνεται μέ διάφορους τρόπους στά κείμενα ἄλλων Πατέρων. Ἐξάλλου ἐντοπίσθηκαν 12 διαφορετικές παραπομπές στόν λόγο *Εἰς τά ἅγια Θεοφάνεια τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου*. Οἱ παραπομπές αὐτές ἐρμηνεύουν θεολογικά τό μυστήριο τῆς Ἐνανθρώπησης καί τήν ὑψίστη ταπείνωση τοῦ Σαρκωθέντος Λόγου. Οἱ συγγραφεῖς παραπέμπουν 10 φορές σέ πέντε διαφορετικά ἔργα τοῦ Ἰωάννη Χρυσοστόμου, τονίζοντας ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἐλπίδα, ἡ εἰρήνη, ἡ ἀγάπη καί ἡ σωτηρία τῆς οἰκουμένης. Οἱ παραπομπές στά κείμενα τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀναφέρονται στό θαῦμα τῆς Ἐνανθρώπησης καί στήν πολύτιμη συνεργασία τῆς Θεοτόκου στό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας. Τέλος καταγράφηκαν προτροπές γιά πανηγυρικό ἑορτασμό ἀπό Πατέρες, ὅπως π.χ. ὁ Γρηγόριος Νύσσης.

Ἐπιπρόσθετα πολλοί συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν πατερικά χωρία μεταφρασμένα ἢ σέ δική τους ἐλεύθερη ἀπόδοση, κάνοντας μόνο ὀνομαστική ἀναφορά. Οἱ Πατέρες πού ἀναφέρονται ὀνομαστικά εἶναι Αὐγουστίνος Ἰππῶνος (111), ὁ Μέγας Βασίλειος (114, 118, 119), Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως (110), Γρηγόριος Θεολόγος (80, 87), Γρηγόριος Νύσσης (80, 87), Γρηγόριος Παλαμᾶς (110), Δαμασκηνός Στουδίτης (61), Εἰρηναῖος Λυῶνος (51), Ζηγαβινός (108), Ἰωάννης Δαμασκηνός (87), ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος (51, 80, 108, 111, 118, 119), ὁ Μάξιμος Ὁμολογητής (46, 49, 87, 121), ὁ Νικόλαος Καβάσιλας (80, 87), ὁ Σιλουανός Ἀθωνίτης (118) καί ὁ Τερτυλιανός (118).

Ὡστόσο, ἐντοπίσθηκαν λόγοι καί ὁμιλίες μέ ὑπερβολικά πολλά βιβλικά καί πατερικά χωρία. Τά κείμενα αὐτά παραθέτουν τά χωρία. Οἱ θέσεις πού τονίζουν εἶναι τό μεγαλεῖο καί ὁ δοξολογικός χαρακτήρας τῆς Ἐνανθρώπησης τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ (61, 68, 72), ἡ ἀνωτερότητα τοῦ Εὐαγγελίου ἀπό τόν ἰουδαϊκό Νόμο καθώς καί ἡ υἱοθεσία τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό (32). Ὡστόσο, ἡ ὑπερβολική χρήση τῶν χωρίων στή λόγια γλώσσα τοῦ Βυζαντίου καί ἡ ἀπουσία ὀργανικῆς σύνδεσης καί συνοχῆς στή δομή δυσχεραίνουν τή μετάδοση τοῦ μηνύματος. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο χάνεται ἡ δημιουργικότητα καί ἡ πρωτοτυπία. Ἐτσι τό κήρυγμα καταλήγει σέ

ένα συμπίλημα¹³⁰, δίχως νά διατηρεῖ τό πατερικό πνεῦμα¹³¹. Ἐπιπρόσθετα, «ὁ παρωχημένος γλωσσικός τους κώδικας δέν ἀποκωδικοποιεῖται ἀπ' εὐθείας ἀπό τόν ἀκροατή καί ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀποδοχή τοῦ μηνύματος ἐξ ὀρισμοῦ εἶναι δυσχερής»¹³².

Τέλος ἀπαιτεῖται νά σημειωθεῖ ὅτι πολλοί συγγραφεῖς ἐνσωματώνουν ἐντελῶς ἐλεύθερα καί μέ τό δικό τους προσωπικό ὕφος πατερικά, ἀλλά καί βιβλικά καί ὕμνογραφικά χωρία, ἐπιδιώκοντας νά τά κωδικοποιήσουν στίς ἀναζητήσεις καί τόν γλωσσικό τρόπο ἔκφρασης τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Τέτοια στοιχεῖα ἐντοπίστηκαν στίς ὁμιλίες/στούς λόγους 6, 12, 81, 90 104, 105, 109. Σ' αὐτούς παρατηρεῖται ὕψηλὴ ἀφομοίωση τῶν πηγῶν τῆς παράδοσης καί ἀπόδοσή τους μέ προσαρμοστικότητα, ζωντάνια καί ἀμεσότητα.

Πίνακας 9 – Πατερικά χωρία

1. Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 96 [4], 192B [25, 42, 50, 60, 109, 120, 125]
2. Ἀθανασίου Μεγάλου, *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος*, PG 28, 960-961 [70, 120], 964 [72]
3. Αὐγουστίνου, *Enarratio in Psalmorum* 40, PL 14 [4, 50]
4. Βασιλείου Μεγάλου, *Ὅμιλία εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1473A [114]
5. Βασιλείου Μεγάλου, *Ἐπιστολή 114*, PG 32, 528B [104]
6. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 126D [100], 312 [72, 88], 313 [42, 56, 61, 57], 300 [59], 325 [56], 316 [57], 328 [70], 909 [68]
7. Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό ἅγιον Πάσχα*, PG 36, 126D [55, 100]
8. Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας, Ε'*, PG 45, 48 [70, 83]
9. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 1137 [50]
10. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὅμιλία ΙΣΤ' - Περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ*

130. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 280.

131. Φουντούλη, *Ὅμιλητική*, σελ. 67.

132. Κούκουρα, *Λόγοι*, σελ. 43.

- Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας*, PG 151, 204B [42, 50-, 62, 110, 115]
11. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΝΗ΄, Εἰς τὴν κατὰ σάρκαν σωτήριον γέννησιν*, 14, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη, Γρ. Παλαμᾶ, τ. 11, σελ. 474 [93, 110]
 12. *Διαταγαί τῶν ἀγίων ἀποστόλων*, PG 1, 3, 20B [68], 12C [5]
 13. Εὐσεβίου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 86, 365 [72]
 14. Ἰγνατίου Θεοφόρου, *Πρὸς Ἐφεσίους*, PG 5 [68, 71]
 15. Ἰγνατίου Θεοφόρου, *Πρὸς Σμυρναίους*, PG 5 [71]
 16. Ἰγνατίου Θεοφόρου, *Πρὸς Ἑρῶνα*, PG 5 [68]
 17. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1990, σελ. 41 [58, 60, 61]
 18. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἑκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 354 [3, 48, 55, 112, 119, 120]
 19. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν μακάριον Φιλογόνιον – Λόγος ΣΤ΄*, PG 48, 752 [75, 88]
 20. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή*, PG 49, 352-353 [5, 70]
 21. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος*, PG 56, 351 [72, 119]
 22. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον*, PG 57, 33 [25, 36, 63]
 23. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 61, 821 [57]
 24. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ψαλμόν Ι*, PG 63, 113D [56, 96]
 25. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου - Ὁμιλία ΙΕ΄*, PG 75, 1090 [56], 1092 [70]
 26. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Ἀόρατος Πόλεμος*, Μέρος πρῶτον, Κεφάλαιον ΜΘ΄, ἔκδ. Τῆνος, Ἀθῆναι ἄ.χ., σελ. 164 [62, 91]
 27. Νικολάου Καβάσιλα, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν 4-5*, *Patrologia Orientalis* 19, 488 [58, 63]
 28. Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος Δ΄*, PG 65, 704 & 705 [57], 693-694, 757, 962 [72]

29. Συμεών Νέου Θεολόγου, *Περὶ τῆς τοῦ Λόγου Σαρκώσεως καὶ κατὰ τίνα τρόπον δι' ὑμᾶς ἐσαρκώθη*, PG 120 [46]
 – Σύμβολο τῆς Πίστεως, «...φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο...» [122]
 – «...ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἑνανθρωπήσαντα...» [105]

Ἀρχαῖα ρητά – Λογοτεχνία – Θρησκευολογικές ἀναφορές – Σύγχρονα θεολογικά κείμενα

Σέ πολλά κείμενα ἐντοπίστηκαν ἀναφορές σέ φιλοσόφους, ποιητές καὶ σύγχρονους θεολόγους. Οἱ παραπομπές σέ κάποιο συγκεκριμένο ἔργο ἀπουσιάζουν καὶ γίνεται μόνο ὀνομαστική ἀναφορά στοὺς συγγραφεῖς, ἐνῶ τὰ λόγια τοὺς πολλές φορές μεταφέρονται ἐντὸς εἰσαγωγικῶν (αὐτούσια) ἢ ἀποδίδονται ἀπὸ τὸν κήρυκα. Ἡ ἐπιλογή λόγων ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες Φιλοσόφους (π.χ. Σωκράτης) καὶ τοὺς φιλοσόφους τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων (π.χ. Κομφούκιος, Βούδδας) τεκμηριώνει τὴ θεολογικὴ θέση τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Μάρτυρος περὶ σπερματικοῦ Λόγου¹³³ καὶ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, «ὃς ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς εἶασεν πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν· καίτοι γε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ὑμῖν ὑετοὺς διδοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλὼν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ὑμῶν» (Πρ. Ἀπ. 14:16-17).

Ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ εὐρεία ἀποδοχὴ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνανθρώπησης ἀπὸ ἀνθρώπους τοῦ πνεύματος τονίζεται μέ παραδείγματα προσωπικοτήτων τῆς Ἰστορίας (π.χ. Μ. Ναπολέον) ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶν (π.χ. Κων. Παπαρρηγόπουλος). Οἱ ποιητές καὶ τὰ ἔργα τοὺς πού ἀναφέρονται δίνουν ἔμφαση στὴν ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ διδάσκουν μέ ὁμορφο καὶ πιθανόν εὐκολομνημόνευτο τρόπο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μέ τὰ παραδοσιακά κάλαντα πού ἀναφέρονται σέ ἕναν λόγο (23): «Χριστὸς γεννᾶται σήμερον ἐν Βηθλεὲμ τῇ πόλει. Οἱ οὐρανοὶ ἀγάλλονται, χαίρει ἡ κτίσις ὅλη». Τέλος οἱ παραπομπές σέ σύγχρονους –ἀνάλογα μέ τὴ δεκαετία– θεολόγους (Π. Τρεμπέλας,

133. Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία Α'*, PG 6, 424C.

Σ. Άγουρίδης, π. Βασ. Γοντικάκης, Χρ. Γιανναράς) αναδεικνύουν τη διαχρονικότητα της Όρθόδοξης παράδοσης καί τη διαρκή δίψα για μετάδοση του μηνύματος των Χριστουγέννων στο έκαστοτε παρόν.

Αυτό πού απαιτείται νά σημειωθεί είναι ότι οί παραπάνω παραπομπές σέ ανθρώπους του πνεύματος άπαντούν κυρίως στά κηρύγματα της δεκαετίας του '60 καί του '70, ένω λιγότερες παρατηρούνται στά μέσα της δεκαετίας του '80. Στίς υπόλοιπες δύο δεκαετίες δέν καταγράφηκαν αντίστοιχες αναφορές. Πολύ πιθανόν αυτή ή διαφοροποίηση νά οφείλεται στην έπιλογή μεγάλων καί πιό έπιτηδευμένων λόγων πού παρατηρούνται στίς δύο πρώτες δεκαετίες της έρευνάς μας. Στόν παρακάτω πίνακα (10) είναι συγκεντρωμένες οί αναφορές σέ προσωπικότητες της ιστορίας, συγγραφείς, ποιητές καί σύγχρονους θεολόγους. Η βιβλιογραφική αναφορά, όπου υπάρχει, μεταφέρεται σύμφωνα μέ τόν τρόπο καταγραφής των κειμένων της έρευνας.

Πίνακας 10

Όμιλία/ Λόγος	Πρόσωπα (μέ τή σειρά των όνομάτων πού άπαντούν στά κείμενα)
15	Άστρονόμος Φλαμαρίων
16	Πέτρος Όλύμπιος (ποιητής)
18	Σωκράτης, Μάρκος Αύρήλιος, Σενέκας, Κομφούκιος
20	Γεώργιος Δροσίνης (δημοσιεύεται όλο τό ποίημά του)
30	Θουκυδίδης, <i>Πελοποννησιακός Πόλεμος</i> , 3, 25
37	Λέοντος Μελά, Ό γερο-Στάθης (διήγημα)
41	Κομφούκιος, Ίνδοί φιλόσοφοι, Βούδδας, Αίσχύλος, Σωκράτης, Πλάτων, Κικέρων, Βιργίλιος, Κυμαία Σίβυλλα
49	Π. Βασ. Γοντικάκης, <i>Είσοδικόν. Στοιχεία λειτουργικής βιώσεως του μυστηρίου της ένότητος μέσα στην όρθόδοξη Έκκλησία</i> , Άγιον Όρος 1974. Χρ. Γιανναράς, <i>Τό προνόμιο της άπελπισίας</i> , έκδ. Γρηγόρη, 1983
51	Γ. Βερίτης, Δ. Κούρκουλας, Παν. Τρεμπέλας, Ναπολέων, Giovanni Papini
59	Κων. Παπαρρηγόπουλος

70	Αύγουστος Νικολάου, <i>Μελέται</i> , τ. 3, σελ. 166, 175 Pascal, <i>Pansées</i> , publ. Haveton, pg 274
76	Σάββας Άγουρίδης, <i>Άπό τή Φάτνη ως τό μνημείο τό κενό</i> , Άθήνα, σελ. 14-15

6. Σύγχρονα Θέματα – Έπικαιρότητα

Η έορτή τών Χριστουγέννων δίνει τήν άφορμή στους κήρυκες νά αναπτύξουν διάφορα θέματα σύγχρονα ή άπό τήν έπικαιρότητα τής έποχής τους. Μ' αυτόν τόν τρόπο προβληματίζονται καί διδάσκουν τούς άποδέκτες, νοσηματοδοτώντας τή ζωή τους μέσα άπό τό διαχρονικό μήνυμα τής Ένανθρώπησης. Σέ 50 όμιλίες/λόγους, ποσοστό πού άναλογεί στό 40%, έντοπίστηκε ή πραγματέυση σύγχρονων ζητημάτων. Οι βασικές θέσεις άποτυπώνονται σέ θεματικές ομάδες.

Οί περισσότερες όμιλίες καί λόγοι πραγματεύονται κοινωνικά ζητήματα καί άναδεικνύουν τή διακονική μαρτυρία τής Έκκλησίας. Τά θέματα τής φτώχειας, τής άδικίας, τής έκμετάλλευσης, άλλα καί οί αίτίες, οί συνέπειες καί ό τρόπος άντιμετώπισής τους άπασχόλησαν πολλούς κήρυκες. Οι προτροπές τους ύπογραμμίζουν τήν άνάγκη γιά αλληλεγγύη, συμπάρασταση καί έμπρακτη άγάπη. Οι θέσεις αυτές έντοπίστηκαν μέ διαφοροποιήσεις πού σχετίζονται μέ τό προσωπικό ύφος τοϋ κήρυκα καί τούς άποδέκτες στίς άκόλουθες όμιλίες/λόγους: 37, 39, 48, 50, 59, 62, 69, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 92, 113, 114, 117, 120, 125. Στά κηρύγματα 113 καί 114 παρατηρήθηκαν άρκετές άναφορές στήν ύπερκατανάλωση. Έξάλλου στους λόγους 52 καί 111 διαπιστώθηκαν προτροπές γιά συμπάρασταση στους πρόσφυγες καί τούς φυλακισμένους άντίστοιχα, ένω στήν όμιλία 113 γιά τούς άστεγους τών μεγάλων πόλεων. Στους λόγους 120 καί 122 αναπτύσσεται ή εϋθύνη τής σύγχρονης Έκκλησίας, γιά νά θεραπεύσει τίς συνέπειες τής οικονομικής κρίσης πού τότε ξεκινούσε στήν Ελλάδα (έτος 2009). Σέ γενικές γραμμές οί όμιλητές τονίζουν ότι ή οικονομική κρίση είναι πρώτιστα ήθική καί ή Έκκλησία όφείλει νά φανερώνει τήν άλλαγή πού έπέφερε στόν κόσμο ό νεογέννητος Ίησοϋς.

Πολλές όμιλίες καί λόγοι αναπτύσσουν άλλα κοινωνικά θέματα πού σχετίζονται μέ τά ψυχοπαθολογικά πάθη καί τίς αίτίες τους. Η μάστιγα τών ναρκωτικών πού άπειλεί τή νεολαία έπισημαίνεται στά

κηρύγματα 92, 103, 123. Στο 123 εξάλλου υπογραμμίζεται ο κίνδυνος από τό κάπνισμα, τό αλκοόλ, τά τυχερά παιχνίδια, τήν κακή χρήση τοῦ διαδικτύου καί τά «ἠλεκτρονικά» ναρκωτικά. Οἱ σχετικές ἐπισημάνσεις ἀναφέρονται στήν τοπική κοινωνία τοῦ Ἡρακλείου καθώς καί ὅλης τῆς Κρήτης. Στίς ὁμιλίες 56 καί 60 σχολιάζεται θετικά ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς τεχνολογίας. Ὡστόσο τονίζεται ὅτι ἡ ἀποκλειστική πίστη πῶς ἡ τεχνολογία καί ἡ ἐπιστήμη θά λύσουν ὅλα τά προβλήματα, ὁδηγεῖ στή θεοποίησή τους. Κάθε κατασκευάσμα πού ὑψώνεται καί λατρεύεται ὡς εἰδωλο στερεῖ τήν ἀνθρώπινη ἐλευθερία¹³⁴. Στήν ὁμιλία 60 σημειώνεται μέ ἐνάργεια ὅτι ἡ λατρεία τοῦ χρήματος καί τοῦ σέξ ἀποπροσανατολίζουν τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν σκοπό του πού εἶναι ἡ θέωση. Στήν ὁμιλία 125 ὁ κήρυκας ἐφιστᾷ τήν προσοχή τῶν ἀκροατῶν στήν ἀντιμετώπιση τῆς κατάθλιψης, πού τή χαρακτηρίζει ὡς τή μεγαλύτερη ἀσθένεια τῆς ἐποχῆς. Στή συνέχεια παρακινεῖ τοὺς ἀποδέκτες νά ἀντισταθοῦν στήν ἀπογοήτευση, νά πολεμήσουν τήν ἀπελπισία καί νά λάβουν δύναμη ἀπό τήν ἐλπίδα πού προσφέρει ὁ Ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ. Παρόμοιες ἀναφορές σχετικά μέ τά ψυχικά τραύματα ἐντοπίστηκαν καί στήν ὁμιλία 63.

Στά σύγχρονα θέματα ἐντάσσεται καί τό φαινόμενο τῆς ἐκκοσμίκευσης. Τό θέμα αὐτό ἀναπτύχθηκε σέ διάφορες ὁμιλίες καί λόγους καί χαρακτηρίστηκε ὡς ἀπειλή γιά τήν Ἑλλάδα. Στά κηρύγματα 17, 76, 112, 116, 118 δόθηκαν πρακτικές ὑποδείξεις καί προτροπές πού πηγάζουν ἀπό τήν Ὁρθόδοξη παράδοση, γιά νά ἀντισταθοῦν οἱ χριστιανοί στήν ἐκκοσμίκευση. Στόν λόγο 31 ἐπισημάνθηκαν οἱ διαστάσεις τῆς ἐκκοσμίκευσης στήν Εὐρώπη. Ἡ ἐπέλαση τοῦ ἐκκοσμιευμένου τρόπου ζωῆς συνδέθηκε στίς ὁμιλίες/στούς λόγους 17, 59 καί 60 μέ τά ποικίλα ἀντιχριστιανικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς (τά ὅποια δέν κατονομάζονται), τήν ἀθεΐα καί τή νεοειδωλολατρία. Συνέπεια ὅλων τῶν παραπάνω εἶναι ὁ κοσμικός ἐορτασμός τῶν Χριστουγέννων, ὁ ὅποιος διαφέρει ἀπό τά πατροπαράδοτα ἔθιμα, ὅπως τονίζεται στά κηρύγματα 37, 59 καί 62. Στούς λόγους 37 καί 116, ἡ ἐκκοσμίκευση θεωρήθηκε ἐπικίνδυνη γιά τήν ἠθική ἀκεραιότητα τοῦ ἔθνους καί οἱ κήρυκες ὑπέδειξαν τρόπους γιά τή θωράκιση καί τή διάσωση τοῦ ἔθνους. Μάλιστα οἱ ὁμιλίες/λόγοι 19, 20, 25, 34, 79 καλοῦν τοὺς ἀπο-

134. Ἡ θεοποίηση τῆς τεχνολογίας καί τῶν ἐπιστημῶν ἔχει ἀποδοθεῖ μέ τόν ὅρο «τεχνολογικός μεσσιανισμός». Ἐνδεικτικά βλ. Θ. Ζιάκας, Ὁ νεωτερικός.

δέκτες νά δώσουν τήν ἔξωθεν καλή καί ἠθική μαρτυρία, ὥστε νά καταπολεμηθεῖ ἡ ἀνηθικότητα τοῦ σύγχρονου κόσμου. Τά κηρύγματα 25 καί 74 ἐπισημαίνουν τήν ἀνάγκη γιά ἐπανευαγγελισμό τῶν Ὁρθόδοξων, ἐνῶ τό πρῶτο (25) ἀναφέρεται καί στό χρέος τῆς ἐν Χριστῷ μαρτυρίας (ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς) σέ κάθε γωνιά τῆς γῆς.

Τά ζητήματα πού ἀφοροῦν στή συνοχή τῆς οἰκογένειας ἐντοπίζονται στά κηρύγματα 48, 116, ἐνῶ στά 35 καί 48 ἀπαντοῦν οἱ πρακτικές ὑποδείξεις σέ γονεῖς γιά τήν ὀρθόδοξη ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τους. Ὁ λόγος 13 ἀναλύει τά προβλήματα τοῦ σύγχρονου γάμου καί εἰδικά ἐκεῖνο τῆς ἀπιστίας. Μέ τήν ἐπικαιρότητα τέτοιων ζητημάτων ἀσχολεῖται ἐκτενῶς ὁ λόγος 59 πού ἐκφωνήθηκε τό 1983. Ὁ κήρυκας τονίζει μέ σθένος ὅτι ἡ ψήφιση τοῦ πολιτικοῦ γάμου στήν Ἑλλάδα θά θεσμοθετήσει (νομιμοποιήσει) τή μοιχεία, ἐνῶ εἶναι ἔντονα ἐπικριτικός ἀπέναντι στή Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων. Στή συνέχεια κρούει τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου ὅτι ἡ θέσπιση τοῦ πολιτικοῦ γάμου θά ἐπιφέρει καί τή νομική ἀποδοχή τοῦ γάμου τῶν ὁμοφυλόφιλων. Τά γεγονότα αὐτά σημαίνουν τήν ὀλοκληρωτική ἠθική κατάπτωση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ὅπως συμβαίνει στήν ἐκκοσμηκευμένη Ἀγγλία.

Τό ζήτημα τοῦ πολέμου καί οἱ συνέπειές του ἀπαντοῦν σέ 15 ὁμιλητικά κείμενα. Εἰδικότερα στίς ὁμιλίες/στούς λόγους 23, 29, 45, 48, 80, 90 καί 103 παρατηρήθηκαν ἀντιπολεμικές ἀναφορές καί προτροπές γιά εἰρηνική συνύπαρξη μεταξύ τῶν κρατῶν ἀλλά καί σέ κάθε κοινωνία. Στήν ὁμιλία 100 ἡ διαπράγματευση τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης ἐπεκτείνεται στόν τερματισμό τῆς καταπίεσης τῶν λαῶν ἀπό δυνάστες ἡγέτες, οἱ ὅποιοι ἐξυπηρετοῦν ποικίλα συμφέροντα. Στήν 104 ὁ κήρυκας ἀναλύει μέ θεολογικά ἐπιχειρήματα τήν ἀνάγκη γιά ἁρμονική συμβίωση τῶν ἀνθρώπων πού ἀνήκουν σέ διαφορετικές θρησκείες.

Σέ παλιότερους λόγους, ὅπως στόν 10 καί 23, καταγράφηκαν ἐκκλήσεις, γιά νά τερματιστοῦν οἱ ἐμφύλιες διαμάχες στήν Ἑλλάδα. Στό κήρυγμα 49 γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορά στόν ψυχρό πόλεμο ἀνάμεσα στίς ΗΠΑ καί τήν ΕΣΣΔ. Ἐπειτα ἐπισημαίνεται ὁ κίνδυνος μιᾶς ἐνδεχόμενης παγκόσμιας σύρραξης, πού μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ πυρηνική καταστροφή. Ἐξάλλου στόν λόγο 11 καλοῦνται ὅλοι οἱ χριστιανοί νά συνεργαστοῦν, γιά νά θεραπευτοῦν οἱ πληγές τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἀλλά καί τῆς ἐμφύλιας διαμάχης στή χώρα μας. Στήν ἐπικαιρότητα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀναφέρονται καί οἱ ὁμιλίες 21 καί 22. Ὁ κήρυκας προτρέπει τούς Κύπριους νά παρα-

μείνουν πιστοί στην πατρίδα και νά αντισταθοῦν ἀπέναντι στή βρετανική ἐκμετάλλευση. Τό κήρυγμα 38 ἐπισημαίνει τά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζει τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Στή συνέχεια γίνεται ἔκκληση πρὸς ὅλους τοὺς ἀποδέκτες, πού εἶναι Ἕλληνες τῆς διασποράς, νά συμπαρασταθοῦν στή Μητέρα Ἐκκλησία. Ὁ κήρυκας ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι τά προβλήματα εἶναι πολιτικά καί συνδέονται μέ τὴ στάση τῆς Τουρκικῆς κυβέρνησης.

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς χιλιετίας πρόσφερε τὴν ἀφορμὴ σέ πολλοὺς ὁμιλητὲς νά ἐπεκταθοῦν στὰ παγκόσμια κοινωνικά προβλήματα, τά ὁποῖα εἶναι σέ ἄμεση σχέση μέ τά τοπικά. Οἱ ὁμιλητὲς αὐτοὶ εἶναι συνήθως Πατριάρχες καί Ἀρχιεπίσκοποι διεθνoὺς κύρους καί ποιμαίνουν χριστιανούς πού ἀνήκουν σέ μία ἢ περισσότερες χώρες¹³⁵. Ἐτσι οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὴν ἀνεξέλεγκτη οἰκονομικὴ παγκοσμιοποίηση ἐπισημαίνονται στὰ κηρύγματα 94 καί 120, ἐνῶ ἡ παγκοσμιοποίηση θεωρεῖται ὑπὸ προϋποθέσεις μιὰ μεγάλη εὐκαιρία γιὰ νά μαρτυρήσουν οἱ χριστιανοὶ τῇ Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ ἕως τὰ ἔσχατα τῆς γῆς (94). Στὴν ὁμιλία 100 ὁ ὁμιλητὴς τονίζει ὅτι ἡ βαθύτερη αἰτία γιὰ τὰ κοινωνικά ἀδιέξοδα εἶναι ὁ ἐγωκεντρισμὸς καί οἱ διάφορες διαστάσεις του (προσωπικός, ἐθνικός, θρησκευτικός, κοινωνικός). Στὴ συνέχεια προτρέπει τοὺς ἀποδέκτες νά ἐμπνευστοῦν ἀπὸ τὴν Ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καί νά ἀγωνιστοῦν ἐνάντια στὸν ἐγωκεντρισμὸ.

Ὁ ἴδιος πομπὸς στὶς ὁμιλίες 103 καί 104 ἐπισημαίνει τίς αἰτίες πού ὀδηγοῦν στὴ βία καί στὴ νέα μορφή τρομοκρατίας στὸν πλανήτη. Δέν παραλείπει νά συνδέσει αὐτὰ τὰ ζητήματα μέ τὴν ἔξαρση τῶν ἐθνικιστικῶν ὁμάδων στὸν πλανήτη καί εἰδικὰ στὶς χώρες τῶν Βαλκανίων. Ἐπειτα ἀναλύει τοὺς κινδύνους πού κρύβει ὁ ὀρθόδοξος, ὁ ἰσλαμικὸς καί εὐρύτερα ὁ θρησκευτικὸς φονταμενταλισμὸς (θεμελιοκρατία). Ἡ ἐν Χριστῷ εἰρήνη ἀποτελεῖ ἀντίδοτο στὸν φανατισμὸ καί ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἐνεργοῦν ὡς παράγοντες τῆς εἰρήνης μέ ὀδηγὸ καί ἐμπνευστὴ τὸν ἴδιο τὸν Θεάνθρωπο. Τέλος, σέ θέματα περιβαλλοντικά ἐπεκτάθηκαν οἱ ὁμιλίες/λόγοι 94, 118, καί ἐκτενῶς ὁ 120. Σέ αὐτὰ τονίζεται ὅτι ἡ διάσωση ἢ ἡ καταστροφὴ τῆς φύσης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς ἀνθρώπινες ἐπιλογές. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ φέρνει τὴν εἰρήνη στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καί σέ ὁλόκληρη τὴν κτίση.

135. Πιὸ συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τοὺς νῦν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Βαρθολομαῖο καί τὸν νῦν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀλβανίας Ἀναστάσιο.

7. Ἐπίλογος/Κατακλείδα

Ὁ ἐπίλογος ἀποτελεῖ σημαντικό τμήμα κάθε κειμένου καί ἐπομένως καί τοῦ κηρύγματος, διότι ἀνακεφαλαιώνει ὅσα ἐκτενέστερα ἔχουν λεχθεῖ. Τό περιεχόμενο, ἡ σύνταξη καί ὁ τρόπος ἐκφώνησής του καθορίζουν ἂν θά ἀποδοθεῖ ὀρθά τό βασικό μήνυμα τοῦ κηρύγματος. Ἄς μή λησμονοῦμε ἄλλωστε ὅτι τό περιεχόμενο τοῦ ἐπιλόγου εἶναι αὐτό πού πολλές φορές διατηροῦν τελικά στή μνήμη τους οἱ ἀποδέκτες.

Στόν ἀκόλουθο πίνακα (11) καταγράφεται σέ θεματικές ὁμάδες τό περιεχόμενο κάθε ἐπιλόγου στά κηρύγματα πού ἐρευνήθηκαν.

Οἱ κήρυκες ἐπέλεξαν σέ 38 ὁμιλίες/λόγους (30,4%) τό τελευταῖο τμήμα τοῦ κειμένου νά εἶναι προτροπές πρὸς τοὺς ἀποδέκτες. Οἱ προτροπές ἀποτελοῦν προέκταση τοῦ κυρίως θέματος καί ἀναφέρονται στήν ἀποφυγή τῆς ἁμαρτίας, τῇ συμπόνοια, τῇ συγχώρεση, στήν ἀνταπόκριση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί στήν ἀνιδιοτελεῖ προσφορά ἀγάπης πρὸς τόν συνάνθρωπο, στήν ἐλεημοσύνη καί τὴν ἀγαθοεργία, στή χαρά τῆς γιορτῆς, τὴν ὁμόνοια, τῇ μετάνοια, τῇ συχνῇ θείᾳ Κοινωνίᾳ, τόν πνευματικό ἀγώνα, τῇ νήψῃ καί τὴν ἐν Χριστῷ μαρτυρία σέ κάθε ἄνθρωπο. Σέ ἕναν λόγο οἱ ἀποδέκτες προτρέπονται νά συμπαρασταθοῦν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο πού χειμάζεται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ πολιτική.

Σέ 27 κηρύγματα (21,6%) παρατηρήθηκε ὅτι ὁ ἐπίλογος ἀποτελεῖται ἀπὸ εὐχές ἐόρτιες γιὰ χρόνια πολλά, εἰρήνη, ἀγάπη, χαρά, ὑπέρβαση τῶν ἀδιεξόδων καί βίωση τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐνανθρώπησης. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτά τὰ κηρύγματα εἶναι Πατριαρχικὲς Ἀποδείξεις, Ἐγκύκλιοι καί Μηνύματα Ἀρχιεπισκόπων καί Μητροπολιτῶν. Ἡ συνδυαστικὴ μορφή ἐπιλόγου πού ἀποτελεῖται ἀπὸ προτροπές καί εὐχές ἐπισημάνθηκε σέ 18 ὁμιλίες/λόγους (14,4%). Τὰ θέματά τους εἶναι κοινὰ μέ τὰ παραπάνω.

Οἱ κήρυκες ἐπέλεξαν σέ 16 ὁμιλίες/λόγους (12,8%) τό τελευταῖο τμήμα νά ἀποτελεῖται ἀπὸ χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὕμνους καί προσευχές. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει μιά αὐτοσχέδια προσευχή πού ἐντοπίστηκε στό κήρυγμα 9. Ἐξάλλου σέ ἑννία περιπτώσεις (7,2%) παρατηρήθηκε ἡ ἀνακεφαλαίωση τῶν βασικῶν θεολογικῶν θέσεων. Σέ ἑπτὰ κηρύγματα (5,6%) χρησιμοποιήθηκε ἕνα δίδαγμα, ἐνῶ σέ ἕξι (4,8%) ἐλέγχεται ὁ ἠθικός βίος τῶν ἀποδεκτῶν. Τέλος δύο ἐπίλογοι (1,6%) ἀποτελοῦν ἐπίκληση στόν Θεό καί ἄλλοι δύο (1,6%) μιά ρητορικὴ ἐρώτηση, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν πεμπτοσύνα τοῦ κεντρικοῦ θέματος.

Οί επιλογές αυτές φανερώνουν την ποικιλία θεμάτων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στον επίλογο. Συγχρόνως υπενθυμίζουν ότι ο επίλογος συνδέεται με τό θέμα ανάπτυξης και προσαρμόζεται πάντα στις ανάγκες, τις αναζητήσεις και τις δυνατότητες του αποδέκτη.

Πίνακας 11 – Έπίλογος/Κατακλείδα

Όμιλος/ Λόγοι ανά δεκαετία	1960	1970	1980	1990	2000
Εύχες έορτιες	6, 12, 22	27, 31, 35, 40	54, 62 (βίωση του μυστηρίου της έορτης), 75	76 (ανάκαλυψη μυστηρίου), 77, 81 (ό Θεός μαζί μας), 82 (υπέρβαση άδιεξόδων), 83 (σεβασμός στήν κτίση), 84, 88, 90, 91 (ό Χριστός κυβερνήτης), 94, 96 (χαρά καί ειρήνη), 97, 98, 100	105, 120, 123
Προτροπές	1, 2, 7 (αγάπη), 11 (συμπόνια), 14 (τό δώρο της αγνότητας), 15 (συμπόρευση των πιστών μέ τους βοσκούς και τους μάγους), 16 (προσφορά του εαυτού μας), 17, (πίστη), 18 (άποφυγή αμαρτίας), 19 (άνταπόκριση στήν αγάπη του Θεού), 20 (πίστη), 23 (ειρήνη), 25 (αγνότητα)	26 (πίστη), 30 (χαρά έορτης), 36 (ήθικός βίος), 38 (προσευχή για τό Οικουμενικό Πατριαρχείο πού χειμάζεται), 39, 40 (νήψη),	65 (άποφυγή παθών), 53 (μαρτυρία), 56 (μίμηση αγίων), 57 (μετάνοια), 61 (χριστιανικό έορτασμό), 71 (όμόνοια), 74 (θεία Κοινωνία)	85 (ένότητα μέ Θεό και συνάνθρωπο), 93 (ειρήνη)	106 (πίστη), 107 (φώς Χριστού), 108 (έν Χριστώ βίος), 109 (μετάνοια), 110 (αγάπη), 111 (μετάνοια), 114 (συμφιλίωση μέ Θεό και άνθρωπο), 115 (μαρτυρία), 116 (βίωση μυστηρίου αγάπης), 121 (αγώνας πνευματικός)

Προτροπές καί εὐχές ἐόρτιες	4, 10 (εἰρήνη καί χαρά), 21 (προτροπές γιά πίστη καί εὐχές)	29 (εἰρήνη), 43 (γαλήνη), 44 (εἰρήνη), 49 (ἐν Χριστῷ ζωή)	51 (λατρεία), 55 (χαρά), 58 (φωτισμός καί δοξολο- γία), 67 (εὐθύνη μαρτυρίας), 73 (μαρτυρία καί δοξολο- γία)	92 (ἐν Χριστῷ ζωή)	102 (μετά- νοια καί ἀγάπη), 103 (ἐναντία στή βία), 104 (εἰρήνη), 124 (μαρτυρία), 125 (νήψη)
Ἀνακεφαλαί- ωση	3, 5, 8	33, 50	64, 66, 68	-	112
Ἐλεγχος ἠθικός	13	32, 37, 41	59	79	-
Δίδαγμα	24 (ἠθικό)	47	52, 63	80, 87	117
Προσευχές/ Ὑμνοι/ Ἀγία Γραφή	9 (αὐτοσχέ- δια προσευ- χή)	34 (ἀπολυτί- κιο ἑορτῆς), 42 (Χριστός γεννᾶται), 48 (ἀπολυτίκιο)	60 (ἰδοὺ καιρός ἤγγικε τῆς σωτηρίας...), 70, 72 (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ)	78 (Δόξα ἐν ὑψίστοις), 86 (Χριστός γεννᾶται τὴν πρὶν πεσοῦσαν ἀναστήσον εἰκόνα), 89 (Α΄ Κορ. 16: 22), 99 (Ἄσα- τε τῷ Κυρίῳ πάσα ἡ γῆ)	101 (Ἐφ. 4, 7-10), 113 (αὐτοσχέδια προσευχή γιά εἰρήνη), 118 (Ἐφ. 3, 14-19), 119 (ἡ ἀληθινή ἑορτή: Ἰωάννη Χρυσόστο- μου, Εἰς τὸ Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ), 122 (Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ)
Ἐπὶ κλήση στόν Θεό		28, 44			
Ρητορική ἐρώτηση			69 (ἐν Χριστῷ βίος)	95 (Πότε θά νιώσουμε τόν Χριστό;)	

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

1. Γλώσσα

Η γλωσσική επιλογή κάθε όμιλητή (πομπός) καθορίζει σέ μεγάλο βαθμό τήν πρόσληψη τοῦ μηνύματος, γραπτοῦ ἢ προφορικοῦ, ἀπό τόν ἀποδέκτη. Σ' αὐτό τό θέμα ἡ καθηγήτρια Δήμητρα Κούκουρα παρατηρεῖ ὅτι στό προφορικό κήρυγμα ἐξίσου σημαντικό ρόλο μέ τό περιεχόμενο, διαδραματίζει ἡ γλώσσα μεταφορᾶς τῶν μηνυμάτων. «Στή σκέψη τοῦ όμιλητῆ τό μήνυμα κωδικοποιεῖται σ' ἓνα συγκεκριμένο σύστημα σημείων πού εἶναι γνωστό καί στόν ἀποδέκτη του, ὥστε νά ἀποκωδικοποιηθεῖ καί νά γίνει κατάνοητο. Ὁ κώδικας στήν κοινή χρήση ἀδιακρίτως ὀνομάζεται καί γλώσσα»¹³⁶.

Στόν παρακάτω πίνακα (12) καταγράφεται ἡ γλωσσική ἐπιλογή τῶν κηρυγμάτων τῆς ἔρευνας. Ἔτσι σέ 78 όμιλίες/λόγοι, πού ἀντιστοιχοῦν στό 62,4%, τό μήνυμα μεταφέρεται στή δημοτική γλώσσα. Σέ 22 κηρύγματα, δηλαδή στό 17,6%, χρησιμοποιεῖται ἡ δημοτική γλώσσα μέ τήν ταυτόχρονη διατήρηση ὀρισμένων γραμματικῶν τύπων τῆς καθαρεύουσας¹³⁷. Σέ 12 κείμενα, πού ἀναλογοῦν στό 9,6%, παρατηρήθηκε ἡ ἐπιλογή τῆς καθαρεύουσας, ἐνῶ σέ 13 κείμενα, δηλαδή στό 10,4%, ἐπιλέχθηκε μιᾶ ἀπλουστευμένη ἔκδοση τῆς καθαρεύουσας.

Ἐπιπρόσθετα παρατηρήθηκαν σέ 14 όμιλίες/λόγους μεταφράσεις τῶν ἀγιογραφικῶν, πατερικῶν χωρίων καί τῶν ὕμνογραφικῶν παραθεμάτων στή δημοτική γλώσσα. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ περίπτωση κήρυκα (πομπός), ὁ ὁποῖος στά κείμενα τῆς δεκαετίας τοῦ '70 (49) χρησιμοποιεῖ τήν καθαρεύουσα. Τήν ἐπόμενη δεκαετία συγγράφει στή δημοτική γλώσσα (64) καί λίγα χρόνια ἀργότερα μεταφράζει καί τά βιβλικά καί τά πατερικά χωρία στήν καθομιλουμένη (69).

Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι 55 όμιλητικά κείμενα χρησιμοποίησαν τή

136. Κούκουρα, *Ἐκκλησία*, σελ. 97.

137. Π.χ. οἱ καταλήξεις τῶν οὐσιαστικῶν-ἐπιθέτων σέ «ν» τῆς αἰτιατικῆς ἐνικοῦ, οἱ ἐμπρόθετοι προσδιορισμοί «εἰς τήν» (ἀντί γιά «στήν»), ἡ ὀνομαστική τῶν τριτόκλιτων θηλυκοῦ γένους, π.χ. «ἡ ἔκδοσις» (ἀντί «ἡ ἔκδοση»).

δημοτική γλώσσα ως κώδικα επικοινωνίας, την περίοδο που στή χώρα μας ή επίσημη γραπτή γλώσσα στη δημόσια ζωή (διοίκηση, εκπαίδευση) ήταν ή καθαρεύουσα. Έτσι ή επιλογή των περισσότερων κηρύκων να κωδικοποιήσουν τά μηνύματα στη δημοτική ή σέ μία απλουστευμένη καί προφανώς κατανοητή από τόν λαό καθαρεύουσα, φανερώνει τό ενδιαφέρον τους να μεταδώσουν τό μήνυμα των Χριστουγέννων μέ γλωσσικό κώδικα κατανοητό από τούς άκροατές/αναγνώστες (δέκτες)¹³⁸. Η επιδίωξη αυτή προφανώς συνδέεται καί μέ τό ενδιαφέρον τους γιά διδαχή αλλά καί επανευαγγελισμό των ποικίλων αποδεκτών.

Πίνακας 12 – Η γλώσσα

Όμιλίες/ Λόγοι ανά δεκαετία	Καθαρεύουσα γλώσσα	Άπλουστευμέ- νη καθαρεύ- ουσα γλώσσα	Δημοτική μέ στοιχεία καθαρεύουσας γλώσσα	Δημοτική γλώσσα
1960	4, 5, 10, 11, 13	6, 9, 12, 14, 21, 22, 23	7, 8, 17, 25	1, 2, 3, 15, 16, 18, 19, 20, 24
1970	39, 42, 49	26, 27, 28	29, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 43, 44, 45, 50	33, 35, 36, 40, 41, 46, 47, 48
1980	54, 58, 71, 72	70	53, 55, 59, 67, 68, 69, 73	51, 52, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 74, 75
1990	–	77	–	76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

138. Για την ιεραποστολική αναγκαιότητα της χρήσης της καθομιλουμένης γλώσσας στό κήρυγμα καί τή διδασκαλία της Έκκλησίας καί σέ κάθε μορφή εκκλησιαστικής επικοινωνίας μέ τόν λαό, βλ. Κούκουρα, Έκκλησία, ειδικά οί μελέτες «Παρατηρήσεις στην εκκλησιαστική γλώσσα», σελ. 15-21, «Συγχρονικές δυσχέρειες στην κατανόηση του γλωσσικού μηνύματος της Καινής Διαθήκης», σελ. 23-37, «Η γλωσσική τοποθέτηση της ελληνόφωνης Ορθόδοξης Έκκλησίας», σελ. 38-95, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται: «Η γλωσσική πολιτική των Πατέρων υπαγορεύτηκε από τίς ανάγκες της ιεραποστολής πρός τούς θύραθεν, οί όποιοι άπαιτούσαν έπεξεργασμένο ύφος καί τελειοποίηση του λεξιλογίου».

2000	—	120	—	101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120
------	---	-----	---	--

2. Έπικοινωνιακά τεχνικά χαρακτηριστικά

Στήν ένότητα αυτή καταγράφονται όρισμένα στοιχεΐα πού ἀναφέρονται στὸν τρόπο ἐπικοινωνίας τῶν κηρύκων καθὼς καὶ στά μέσα πού ἐπιλέγουν γιὰ νὰ εὐαισθητοποιήσουν τοὺς ἀποδέκτες. Εἰδικότερα παρατηροῦνται τό πρόσωπο ἐπικοινωνίας, οἱ ρητορικές ἐρωτήσεις καὶ ἡ χρήση τοῦ παραβολικοῦ λόγου (ἀλληγορική διήγηση, εἰκόνες, μεταφορές). Ἡ ἐξέταση αὐτῶν τῶν στοιχείων εἶναι δειγματοληπτική. Ἡ ἐνδεδειγμένη ἐξέτασή τους, ὅπως καὶ τῶν ὑφολογικῶν στοιχείων, εἶναι ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς παρούσας ἐργασίας.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ρηματικοῦ προσώπου ἐπικοινωνίας εἶναι καίρια καὶ συνδέεται ἄμεσα μέ τοὺς σκοποὺς τῆς ὁμιλίας καὶ τοῦ λόγου. Στά κείμενα πού ἐρευνήθηκαν κυριαρχεῖ τό γ' ἐνικό καὶ γ' πληθυντικό. Ἡ ἐπιλογή αὐτή προσφέρει ἀντικειμενικότητα, οὐδετερότητα καὶ παρέχει στὸν κήρυκα (πομπό) κύρος καὶ αὐθεντία. Ὡστόσο πολλοὶ κήρυκες ἐπιλέγουν τό α' πληθυντικό, λιγότεροι τό β' πληθυντικό καὶ ἐλάχιστοι τό β' ἐνικό, ὅπως καταγράφεται στὸν ἀκόλουθο πίνακα (13). Συνολικά παρατηρήθηκαν 34 κείμενα, ὅπου σέ ἄρκετά σημεῖα ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τό α' πληθυντικό. Μέ αὐτόν τὸν τρόπο ὁ πομπὸς δημιουργεῖ ἀμεσότητα καὶ οἰκειότητα μέ τὸν δέκτη, διότι ἐντάσσει τὸν ἑαυτό του στὴν ἴδια ομάδα. Συγχρόνως ἐπιδιώκει νὰ ἀναδείξει τὴ συλλογικότητα καὶ τὴν κοινὴ εὐθύνη πού ἀποτελοῦν τό θεμέλιο στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι πείθει, εὐαισθητοποιεῖ καὶ παρακινεῖ μέ περισσότερη εὐκολία σέ ποικίλες δράσεις τοὺς ἀποδέκτες.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ β' πληθυντικοῦ, πού προσδίδει ἀμεσότητα¹³⁹, διαπιστώθηκε σέ 7 κείμενα, τὰ ὁποῖα διακρίνονται γιὰ τὸν διαλογικὸν τοὺς χαρακτήρα. Μέ αὐτόν τὸν τρόπο προσφέρεται ζωντάνια, ἀντικειμενικότητα καὶ κύρος, διότι ὁ πομπὸς καθιστᾷ τὸν ἑαυτό τους

139. Κούκουρα, *Ἡ χριστιανικὴ ὁμιλία*, σελ. 202.

οὐδέτερο παρατηρητή καί ἐπομένως αὐθεντικό κριτή. Στίς συγκεκριμένες ὁμιλίες ἡ ἐπιλογή αὐτή προσδίδει ἐλεγκτικό ὕφος. Τό περιεχόμενό τους ἀναφέρεται στὸν ἔλεγχο τοῦ ἁμαρτωλοῦ βίου καί τῆς ἀνηθικότητας πού χαρακτηρίζει τὴ σύγχρονη κοινωνία. Ἡ ἐπιλογή τοῦ β' ἐνικοῦ, πού ἀποτελεῖ κατάλοιπο τῶν κύριων χαρακτηριστικῶν τῆς ὁμιλίας¹⁴⁰, ἐντοπίσθηκε σέ ἓνα κείμενο. Μ' αὐτόν τὸν τρόπο δίδεται ἀμεσότητα, ζωντάνια καί οἰκοδομεῖται φιλικό ὕφος μεταξύ πομποῦ καί ἀποδεκτῶν.

Ἐξάλλου σέ 21 κείμενα (19, 30, 34, 37, 40, 49, 50, 59, 64, 65, 69, 74, 78, 79, 80, 91, 97, 99, 107, 118, 125) ἐντοπίσθηκαν μία ἢ παραπάνω ρητορικές ἐρωτήσεις. Σέ τέτοιου εἴδους ἐρωτήσεις οἱ ἀπαντήσεις εἶναι περιττές ἢ αὐτονόητες. Ἔτσι ὅμως ὁ πομπός ἐπιδιώκει νά προσελκύσει τὴν προσοχή τῶν ἀκροατῶν ἀλλὰ καί νά τοὺς προβληματίσει ἢ νά τοὺς ὀδηγήσει στὸ εὐκόλως ἐννοούμενο συμπέρασμα.

Στά περισσότερα κηρύγματα ἀπαντοῦν μεταφορές, παρομοιώσεις καί παραβολές. Ὡστόσο σέ 20 κηρύγματα ἐντοπίσθηκαν παραπάνω ἀπὸ μία φορά (30, 34, 35, 43, 44, 45, 49, 51, 55, 59, 63, 78, 79, 86, 88, 89, 94, 99, 100, 111). Αὐτὰ τὰ φαινόμενα βοηθοῦν στὴν ἐξήγηση καί κατανόηση δύσκολων θεολογικῶν θέσεων. Ἐντελῶς ἐνδεικτικά προέρχονται ἀπὸ τὴ γεωργικὴ ζωὴ (34, 35, 51) καί τὸ ἀστικό περιβάλλον (88). Ὁ Χριστὸς παρομοιάζεται ὡς φτωχὸς καί ξένος ἐπισκέπτης πού χτυπᾷ τὴν πόρτα κάθε σπιτιοῦ (35), ἐνῶ ὁ κόσμος περιγράφεται μὲ τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἀκάθαρτου στάβλου, πού ὁ Χριστὸς ἦρθε νά τὸν καθαρίσει (59). Ἐπίσης, ὁ ἐρχομὸς τοῦ Χριστοῦ δίδεται μὲ τίς εἰκόνες τῆς καταιγίδας, τῆς φωτιᾶς καί τῆς πλημμύρας (111), ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία μὲ εἰκόνες τῆς ἐπιστήμης καί τῆς βιολογίας (113).

Σέ γενικές γραμμές οἱ περισσότερες ὁμιλίες καί λόγοι πού ἐρευνηθήκαν διακρίνονται γιὰ τὴν ἀπλότητα τοῦ ὕφους. Ἐντοπίσθηκαν 12 λόγοι (9,6%) μὲ ἀρκετὰ ἔως πολλὰ λεκτικά στολίδια καί ιδιαίτερα ἐπιτηδευμένο ὕφος (40, 42, 49, 50, 52, 56, 57, 58, 64, 70, 72, 76). Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ὅτι αὐτοὶ οἱ λόγοι ἐκφωνήθηκαν κατὰ τίς δεκαετίες τοῦ '60, τοῦ '70 καί λιγότερο τοῦ '80. Τέτοιοι λόγοι καί ὁμιλίες δέν παρατηρήθηκαν σέ νεότερα κείμενα. Ἐξάλλου τὰ κείμενα 77 καί 120 ἀντιπροσωπεύουν τὴ λόγια ὁμιλητικὴ παράδοση πού διατηρεῖ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, «ἡ ὁποία ἐγκαινιάσθηκε ἀπὸ τοὺς μεγά-

140. Κούκουρα, *Ἡ χριστιανικὴ ὁμιλία*, σελ. 158.

λους Διδασκάλους τοῦ 4ου αἰώνα καί ἐν πολλοῖς συνεχίζεται μέχρι καί σήμερα»¹⁴¹. Ἐπίσης, δύο κηρύγματα (1, 34) χαρακτηρίζονται ἀπό ἔντονο λυρικό ὕφος. Προφανῶς ὁ κήρυκας μ' αὐτόν τόν τρόπο προσπαθεῖ νά συγκινήσει καί νά εὐαισθητοποιήσει τοὺς ἀποδέκτες σχετικὰ μέ τό σωτήριο γεγονός τῆς Ἐνανθρώπησης.

Πίνακας 13

	Πρόσωπο ἐπικοινωνίας- Α' Πληθυντικοῦ	Πρόσωπο ἐπικοινωνίας- Β' Πληθυντικοῦ	Πρόσωπο ἐπικοινωνίας – Β' Ἑνικοῦ
Ὅμιλεις/ Λόγοι	6, 7, 8, 10, 12, 35, 37, 40, 46, 50, 59, 65, 69, 70, 74, 81, 82, 83, 86, 90, 92, 94, 96, 100, 103, 104, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 119	1, 12, 26, 34, 59, 79, 87	11

141. Κούκουρα, *Τό μήνυμα*, σελ. 108.

Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

1. Οί αποδέκτες τῶν ὁμιλιῶν/λόγων

Σέ ὀρισμένα κηρύγματα ἀναφέρονται οἱ ἀποδέκτες τους ἢ παρατηρήθηκαν στοιχεῖα πού ὀδηγοῦν στήν ταυτότητά τους. Οἱ ἀποδέκτες αὐτοί προσανατολίζουν τό μήνυμα καί τή γλωσσική ἐπιλογή τοῦ κηρύγματος.

Σέ ἀρκετές ὁμιλίες καί λόγους γίνεται ἀναφορά στούς πιστούς τῶν Μητροπόλεων καί στόν τρόπο ἑορτασμοῦ τῶν Χριστουγέννων. Αὐτές οἱ προτροπές ἐγιναν ὅλες ἀπό Ἐπισκόπους πρὸς τό ποίμνιό τους. Καταγράφηκαν συμβουλές πρὸς τοὺς χριστιανούς μικρῶν πόλεων καί χωριῶν τῆς Μακεδονίας (3, 48, 78, 79, 89, 101, 102, 105), τοῦ Ἡρακλείου καί τῆς Κρήτης (123) ἀλλὰ καί τῆς διασπορᾶς, ὅπως εἶναι οἱ ἐλληνικές κοινότητες τῆς Μεγάλης Βρετανίας (31) καί τῶν ΗΠΑ (124). Δύο κείμενα ἀπευθύνονται σέ μοναχοὺς καί φιλομόναχους λαϊκοὺς (75 καί 97). Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἓνα κείμενο (111) μέ ἀποδέκτες τροφίμους φυλακῶν¹⁴².

Ἐξάλλου πολλὰ κείμενα ἀπευθύνονται στοὺς λαοὺς τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἑλλάδας καί τῶν Βαλκανίων. Τὰ κηρύγματα αὐτὰ ἀναφέρονται στίς προϋποθέσεις γιά τή συνεργασία καί τήν ἀνάπτυξη τῆς εἰρηνικῆς συμβίωσης μεταξύ τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου (82, 83, 103). Δύο κείμενα ἀπευθύνονται στοὺς διωκόμενους Κυπρίους καί τοὺς παροτρύνουν νά ὑπομείνουν τίς δυσκολίες καί νά ἀντισταθοῦν στίς πιέσεις τῶν Βρετανῶν καί ὧσων ἀπειλοῦν τήν Κύπρο (21 καί 22). Αὐτοί οἱ λόγοι, ὅπως καί ὁ 89, ἐκφωνήθηκαν μέσῳ τοῦ ραδιοφώνου. Προφανῶς οἱ ἀποδέκτες ἀνήκουν σέ διάφορες κοινωνικές ὁμάδες καί πολύ πιθανόν νά μὴν εἶναι θρησκευόμενοι. Ἐνα κείμενο, τό 33, ἀπευθύνεται ἀποκλειστικά σέ ἱεροκήρυκες, κληρικούς καί φοιτητές/φοιτήτριες τῆς θεολογίας. Ἡ ἐρμηνεία τῆς περικοπῆς μέ ἐπιστημονική

142. Τό κήρυγμα αὐτό ἐκφωνήθηκε σέ φυλακές. Ὁ κήρυκας (π. Γερβάσιος Ραπτόπουλος) συμβουλεῖ τοὺς φυλακισμένους νά διατηρήσουν τήν ὑπομονή, τήν πίστη, τήν ἐλπίδα καί τό κουράγιο τους γιά τό θαῦμα τῆς προσωπικῆς τους σωτηρίας.

τεκμηρίωση οδηγεί σ' αυτό τό συμπέρασμα. Τέλος, ή Πατριαρχική απόδειξη (120) άπευθύνεται σέ όλους τούς πιστούς τής Όρθόδοξης Έκκλησίας, ένώ οί Έγκύκλιοι καί τά Μηνύματα τών Άρχιεπισκόπων (82, 83, 90, 92, 94, 96, 100, 103, 104, 113, 116, 122, 123, 124) καί τών Μητροπολιτών στό ποίμνιο τής χώρας ή τής έπαρχίας τους, αλλά καί εύρύτερα έφόσον τά μηνύματα αυτά έχουν εύρεία διάδοση.

2. Έμπειρική έρευνα μέ άποδέκτες μαθητές/μαθήτριες

Στά πλαίσια τής άντικειμενικότερης αξιολόγησης του τρόπου πρόσληψης του μηνύματος από σύγχρονους άποδέκτες, επιλέχθηκε ποσοτική έρευνα πεδίου μέ άνώνυμα έρωτηματολόγια. Ειδικότερα αξιοποιήθηκε ή κλίμακα Likert (μέ άκρα «καθόλου» - «πάρα πολύ»), ένώ σέ όλες τίς έρωτήσεις υπήρχε ή δυνατότητα νά μήν δοθεϊ άπάντηση («δέν άπαντώ»). Η έρευνα διενεργήθηκε τόν Φεβρουάριο του 2019 στό Βενετόκλειο 1ο Γενικό Λύκειο Ρόδου, μετά από έγκριση του Συλλόγου Διδασκόντων του Σχολείου (Πράξη 22η/4-2-2019 του Συλλόγου Διδασκόντων 1ου Λυκείου Ρόδου - Βενετοκλείου).

Στήν έρευνα συμμετείχαν 109 μαθητές/μαθήτριες (65 μαθήτριες καί 44 μαθητές) από τήν Γ' Λυκείου. Οί συμμετέχοντες άπάντησαν στίς έρωτήσεις, άφοϋ πρώτα ό διενεργών τήν έρευνα τούς άνέγνωσε ένα κήρυγμα από κάθε δεκαετία. Τά κηρύγματα πού έκφωνήθηκαν είναι τά 11 (1963), 49 (1979), 66 (1986), 90 (1995) καί 102 (2001). Η έπιλογή τών κηρυγμάτων έγινε μέ γνώμονα τή δημοτική γλώσσα, τή συντομία καί τήν ανάπτυξη ποικίλων έπιχειρημάτων.

Σύμφωνα μέ τά άποτελέσματα τών έρωτηματολογίων, όλοι οί συμμετέχοντες είναι χριστιανοί Όρθόδοξοι καί φέτος συμπληρώνουν 12 έτη στό έλληνικό σχολείο. Έπομένως έχουν σχεδόν ολοκληρώσει τήν έγκύκλιο παιδεία. Περίπου τό 84,5% (92 μαθητές/μαθήτριες) άπάντησαν ότι τά κείμενα πού διαβάστηκαν άναφέρονται στήν έορτή τών Χριστουγέννων. Τό υπόλοιπο 11% επέλεξε τίς έορτές τών Θεοφανείων, του Εϋαγγελισμού, του Πάσχα κι ένας/μία δέν άπάντησαν. Οί έορτές αυτές επιλέχτηκαν μετά τήν άνάγνωση τών κηρυγμάτων 11 καί 66.

Στό κείμενο 11 οί μαθητές/μαθήτριες άπάντησαν ότι τό βασικό έπιχείρημα¹⁴³ είναι:

143. Σέ κάθε κήρυγμα καταγράφονται 4-5 άπαντήσεις μαθητών/μαθητριών πού έπαναλαμβάνονται μέ διαφορετική διατύπωση. Έντός τών εισαγωγικών άντιγράφονται αυτούσια τά λόγια τών μαθητών/μαθητριών.

«Τά Χριστούγεννα δέν εἶναι μόνο γιά τίς κοσμικές ἐκδηλώσεις».
«Στή σημερινή ἐποχή οἱ ἄνθρωποι νοιάζονται μόνο γιά τόν ἑαυ-
τό τους».

«Θέλει νά τονίσει ὅτι ὅλοι εἶναι ἴσοι καί νά ἔχουν τίς ἴδιες εὐκαι-
ρίες καί νά σταματήσει τό μῖσος».

«Μέσω τοῦ κηρύγματος προσπαθεῖ νά μᾶς ἀνοίξει τά μάτια καί
τίς καρδιές μας εἰδικά σέ τέτοιες μέρες ἁγίες πού πρέπει νά βοηθᾶμε
τόν συνάνθρωπό μας, βλέποντάς τον σάν τόν Ἰησοῦ».

«Ὑποκριτική πίστη, ἀνθρώπινη ἀλαζονεία καί ἀντίθεσή τους [ἐνν.
τῶν ἀνθρώπων] μέ τά λόγια τοῦ Θεοῦ».

Οἱ μαθητές/μαθήτριες ἐντόπισαν διάφορες θέσεις τοῦ κηρύγμα-
τος, κυρίως ἐκεῖνες πού ἀναφέρονται στήν ἐπικαιροποίηση τοῦ κη-
ρύγματος.

Στό κείμενο 49 οἱ μαθητές/μαθήτριες ἀπάντησαν ὅτι τό βασικό
ἐπιχείρημα εἶναι:

«Ὁ Θεός παρομοιάζεται μέ τόν ἥλιο δηλαδή ταυτόχρονα ‘φωτί-
ζει’ τούς ἀνθρώπους ἀλλά εἶναι καί ἀπρόσιτος».

«Ὁ Χριστός, ὅπως ὁ ἥλιος μένει ἀμόλυντος ἀπό τόν ἄνθρωπο
στή Γῇ ἔτσι καί ἐκεῖνος δέν ἐπηρεάστηκε, οὔτε ἐπηρεάζεται ἀπό
ἐμᾶς τούς ἀμαρτωλούς ἀλλά καί κατάφερε νά μᾶς σώσει».

«Ὁ Χριστός πῆρε μορφή ἀνθρώπου γιά νά μπορέσει νά συνανα-
στραφεῖ μέ τούς ἀνθρώπους».

«Οἱ ἄπιστοι δέν πρόκειται νά πειθοῦν ὅσα καί νά ἀκούσουν».

Οἱ περισσότεροι κατανοοῦν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ Ἥλιος τῆς
δικαιοσύνης καί μεταφέρουν διάφορες ἐρμηνεῖες τοῦ κήρυκα γι’
αὐτή τήν παρομοίωση.

Στό κείμενο 66 οἱ μαθητές/μαθήτριες ἀπάντησαν ὅτι τό βασικό
ἐπιχείρημα εἶναι:

«Ὁ ἄνθρωπος ἐπικεντρώνεται ἰδιαίτερα στό μέλλον καί τόν ὑπο-
δουλώνει ὁ χρόνος».

«Ὁ Ἀχρονος ἔρχεται νά λυτρώσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν χρόνο».

«Ὁ Θεός καί ὁ Χριστός ἔβαλαν ὅρια στούς ἑαυτούς τους γιά νά
ζήσουν καλύτερα οἱ ἄνθρωποι».

«Ὁ Ἰησοῦς ἀπό ἀθάνατος πού ἦταν ἔγινε θνητός γιά νά μπορέ-
σουμε νά ζήσουμε καλύτερα οἱ ἄνθρωποι».

«Ὁ Θεός ἐνσαρκώθηκε γιά νά μπορέσει νά βελτιώσει τόν κόσμο
καί νά τόν κάνει καλύτερο».

Οι μαθητές/μαθήτριες έπισήμαναν την έννοια του χρόνου, χωρίς όμως να μπορέσουν να την αποδώσουν ολότελα. Επίσης αναγνώρισαν την Ένανθρώπιση ως γεγονός ύψιστης ταπείνωσης και προσφοράς σωτηρίας για τον άνθρωπο, δίχως όμως να το αποδίδουν όρθα θεολογικά.

Στό κείμενο 90 οι μαθητές/μαθήτριες απάντησαν ότι το βασικό έπιχείρημα είναι:

«Η χαρά των Χριστουγέννων είναι ‘μεγάλη’ διότι αναφέρεται στα ούσιαστικά προβλήματα της ανθρώπινης ύπαρξης και κοινωνίας. Ο Θεός και η πίστη σ’ αυτόν μπορεί να μάς λυτρώσει από κάθε πόνο».

«Ο Χριστός τους δέχεται όλους και περισσότερο τους ελάχιστους».

«Η ειρήνη μεταξύ των ανθρώπων είναι η ουσία και η χαρά των Χριστουγέννων και πρέπει να ζωογονήσει κάθε λαό».

«Ο νεογέννητος έλευθερωτής έρχεται να λυτρώσει τον άνθρωπο από τη δουλεία της αμαρτίας, από τον έγωισμό, το ψέμα, την έκμετάλλευση, την άδικία, την άγωνία. Και τελικά από τον θάνατο».

«Ότι πρέπει να διακηρύξουμε το Εύαγγέλιο σέ όλον τον κόσμο χωρίς να διακρίνουμε τό έθνος, τή φυλή κ.λπ.».

Στό κήρυγμα αυτό οι μαθητές/μαθήτριες έντοπίζουν κυρίως θεολογικές θέσεις, οι όποιες συνδέονται μέ τή μαρτυρία της Έκκλησίας στην οίκουμένη.

Στό κείμενο 102 οι μαθητές/μαθήτριες απάντησαν ότι το βασικό έπιχείρημα είναι:

«Η γέννηση του Χριστού στοχεύει στη λύτρωση και τήν άπαλλαγή του ανθρώπου από τον θάνατο».

«Ο Θεός δίνει ζωή εκεί πού κάποιος μπορεί να βρίσκεται στό κενό».

«Η γέννηση του Χριστού είναι χάρισμα πού προσφέρεται στους άφροσιωμένους του Θεού».

«Η Χριστιανοσύνη ύμνει τήν πληρότητα της ζωής του ανθρώπου και δοξάζει τήν όλοκλήρωσή του στό πρόσωπο του Χριστού».

«Η ένσάρκωση είναι φανέρωση του Χριστού και η κατάργηση όποιαδήποτε άρνηση της ύπαρξής του».

Σ’ αυτό τό κείμενο τονίσθηκε η θεολογική θέση του Χριστού ως Λυτρωτή και η σπουδαιότητα για τον άνθρωπο.

Όσον άφορά τή σαφήνεια των κειμένων, οι μαθητές/μαθήτριες απάντησαν από «πολύ» έως «παρά πολύ» σέ ποσοστό 80,7% (88 άτομα) για τό κήρυγμα 90 και 70,6% (77 άτομα) για τό 102. Από τήν

άλλη, επέλεξαν «ελάχιστα» έως «καθόλου» για τὰ κείμενα 11 καὶ 66, μέ ποσοστό 66% (72 ἄτομα) καὶ 62,3% (68 ἄτομα).

Στὴν ἐρώτηση, ἂν ἐμπλούτισαν τίς γνώσεις τους ἀκούγοντας τὸ κήρυγμα, γιὰ τὸ κήρυγμα 11 καὶ 49 ἀπάντησαν «μέτρια» τὸ 49,5% (54 ἄτομα), γιὰ τὸ 66 επέλεξαν ἀπὸ «καθόλου» ἕως «ελάχιστα» τὸ 73,4% (80 ἄτομα), γιὰ τὸ 90 καὶ τὸ 102 ἀπάντησε «μέτρια» τὸ 51,4% (56 ἄτομα) καὶ τὸ 56,9% (62 ἄτομα) ἀντίστοιχα.

Στὸ ἐρώτημα, ἂν τὸ κήρυγμα ἀνταποκρίνεται στὶς ἀναζητήσεις τους, στὶς ἀπαντήσεις ὅλων τῶν κειμένων ὑπερίσχυσε τὸ «μέτρια» μέ ποσοστά 34% (37 ἄτομα) γιὰ τὸ κείμενο 11, 42% (46 ἄτομα) γιὰ τὸ 49, 34,9% (38 ἄτομα) γιὰ τὸ 66, 55% (60 ἄτομα) γιὰ τὸ 90 καὶ 38,5% (42 ἄτομα) γιὰ τὸ 102.

«Ένα τέτοιο κήρυγμα θὰ προσέλκυε τὸ ἐνδιαφέρον σου;» ἦταν τὸ ἐπόμενο ἐρώτημα πού κλήθηκαν οἱ μαθητές/μαθήτριες νὰ ἀπαντήσουν. Γιὰ τὸ κήρυγμα 11 τὸ 42% (46 ἄτομα) ἀπάντησε «μέτρια», ὅπως καὶ τὸ 35% (38 ἄτομα) γιὰ τὸ 49. «Έλάχιστα» επέλεξε τὸ 34% (37 ἄτομα) γιὰ τὸ κήρυγμα 66, ἐνῶ γιὰ τὸ 90 καὶ τὸ 102 ἀπάντησε «μέτρια» τὸ 46% (50 ἄτομα) καὶ τὸ 44% (48 ἄτομα) ἀντίστοιχα.

Στὴ συνέχεια ἀκολουθοῦν τὰ σημεῖα πού κίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν/μαθητριῶν περισσότερο ἢ λιγότερο σέ κάθε ὁμιλία/λόγο. Οἱ ἀπαντήσεις δίνονται ὁμαδοποιημένες καὶ ἀντιγράφονται οἱ πιὸ χαρακτηριστικές ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητές/τίς μαθήτριες.

– Κήρυγμα 11

Μοῦ ἄρεσε:

- «Ἡ συσχέτιση τῶν Χριστουγέννων μέ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὸν συνάνθρωπο τίς γιορτινές μέρες».

- «Ὅτι μιλάει γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δηλαδή καὶ τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς φτωχοὺς καὶ παρουσιάζει πῶς οἱ μὲν καὶ πῶς οἱ δέ περνοῦν τὰ Χριστούγεννα».

- «Τὸ λογοτεχνικὸ ὕφος».

Δέν μοῦ ἄρεσε:

- «Δέν μοῦ ἄρεσε ἡ συμπεριφορὰ ἀπέναντι στοὺς ἁμαρτωλοὺς».

– Κήρυγμα 49

Μοῦ ἄρεσε:

- «Οἱ ἀξίες τοῦ κειμένου».

- «Ἡ παρομοίωση τοῦ Θεοῦ μέ τήν ἀνατολή τοῦ Ἥλιου πού διαλύει τό σκοτάδι τῆς νύχτας καί σκορπίζει τό φῶς».

- «Οἱ πολλές παρομοιώσεις».

Δέν μοῦ ἄρεσε:

- «Ἡ τόσο ἐκτενής καί μή οὐσιαστική παρομοίωση τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἥλιο».

- «Ἡ ἐκτενής χρήση τῆς μεταφορικῆς εἰκόνας».

- «Εἶναι ἀπότομο».

– Κήρυγμα 66

Μοῦ ἄρεσε:

- «Ὁ Ἰησοῦς ἔρχεται νά λυτρώσει τόν ἄνθρωπο».

- «Ἡ ἀποδοχή τοῦ Θεοῦ σέ ὅλους».

- «Ὅτι ἀπαντάει στό ἐρώτημα, ‘γιατί ὁ Θεός ἐνανθρωπίστηκε’».

Δέν μοῦ ἄρεσε:

- «Δυσνόητο κείμενο μέ πολλές ἀοριστολογίες».

- «Δέ μοῦ ἄρεσε ἡ γλῶσσα πού χρησιμοποιοῦσε, ἀφοῦ γιά νά γίνει κατανοητό, χρειάζεται ἄνεση μέ τό εἶδος αὐτό τῆς γλῶσσας».

– Κήρυγμα 90

Μοῦ ἄρεσε:

- «Γίνονται σαφεῖς ἀναφορές σέ ἀποσπάσματα τοῦ Εὐαγγελίου τά ὁποῖα στή συνέχεια ἀναλύονται μέ ἀναφορές στή σημερινή πραγματικότητα».

- «Τό γεγονός ὅτι τά Χριστούγεννα παρουσιάζονται στό πλαίσιο τῆς κοινωνίας».

- «Τό περιεχόμενο τοῦ κειμένου εἶναι πλούσιο. Ἐπίσης, ἡ γλαφυρότητα τοῦ κειμένου».

- «Ποῦ κατάλαβα τό κείμενο καί πώς μέσα ἀπό αὐτό κατάλαβα διάφορα πράγματα γιά τή ζωή γενικότερα».

- «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀνεξάρτητα ἀπό τό χρῶμα ἢ τή φυλή τους πρέπει νά ἀκούσουν γιά τόν Θεό».

Δέν μοῦ ἄρεσε:

- «Ἵσως ἡ γλῶσσα καθώς κάποιοι μπορεῖ νά μὴν τό κατανοήσουν».

– Κήρυγμα 102

Μοῦ ἄρεσε:

- «Ἡ ἀπλότητα τοῦ λόγου».

● «Τό κείμενο παρουσιάζει τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ μέ τρόπο θαυμαστό καί μέ λόγια πού τονίζουν τό θαῦμα καί τήν ἐκπληξη πού προκαλεῖ ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ».

● «Μοῦ ἄρεσε τό τέλος πού λέει 'Χρόνια πολλά ἀδερφοί μου', πού τούς θεωρεῖ ὅλους ἀδέρφια του ἀνεξάρτητα πού δέν εἶναι ἀπό τήν ἴδια οἰκογένεια».

● «Ὅτι ἦταν γραμμένο στά ἑλληνικά».

● «Ὁ διδακτικός χαρακτήρας».

Δέν μοῦ ἄρεσε:

● «Ἡ συνειρμική δομή τοῦ κηρύγματος. Θά ἤθελα καλύτερη ὀργάνωση τῶν θέσεών του».

● «Ἡ ἀπολυτότητα τοῦ κειμένου».

Στό τελευταῖο ἐρώτημα «μέ ποιόν ἄλλον τρόπο θά ἤθελες νά ἐνημερωθεῖς γι' αὐτή τή γιορτή;» οἱ μαθητές/μαθήτριες ἀπάντησαν α) ταινίες, τό 30,3% (33 ἄτομα), β) ἐφαρμογές διαδικτύου, τό 27,5% (30 ἄτομα), γ) τραγούδι, τό 11% (12 ἄτομα), δ) βίντεο στό Youtube, τό 10,1% (11 ἄτομα), ε) ὁμιλίες, τό 4,6% (5 ἄτομα), στ) ἐκδηλώσεις στό σχολεῖο, τό 3,7% (4 ἄτομα), ζ) μέσω τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τό 1,8% (2 ἄτομα), η) βιβλίο, τό 1,8% (2 ἄτομα) καί ι) μέσω τῆς τέχνης, τό 1,8% (2 ἄτομα). Ἐπίσης 3 ἄτομα ἔγραψαν «Δέν θέλω-Δέν μέ ἐνδιαφέρει» καί 5 δέν ἀπάντησαν.

Μέ βάση αὐτά τά στοιχεῖα παρατηρεῖται ποικιλία ἀπόψεων καί ἀντικρουόμενες θέσεις σέ σχέση μέ τόν κάθε δείκτη. Αὐτό ὀφείλεται στήν προσωπική ἐπιλογή, τά ἐνδιαφέροντα καί τό γνωστικό ὑπόβαθρο κάθε μαθητή/μαθήτριας. Ὡστόσο, ὅλοι οἱ ἀποδέκτες προτιμοῦν ὁ θεολογικός λόγος νά μεταδίδεται μέ ἀπλά λόγια, ὀργανωμένη δομή καί νά πλαισιώνεται μέ ποικίλες ἀναφορές καί παραδείγματα ἀπό τήν καθημερινότητα. Ἐξάλλου προτιμοῦν τό κήρυγμα νά ἀναφέρεται σέ θέματα πού ἔχουν σχέση μέ τή ζωή τους καί ὅπωςδήποτε νά τούς συγκινεῖ¹⁴⁴. Τέλος, ἐπιθυμοῦν τό θεολογικό μήνυμα τῶν Κυριακῶν καί τῶν ἐορτῶν τοῦ ἔτους νά μεταδίδεται μέσα ἀπό τόν ἀγωγό τοῦ διαδικτύου καί τίς σύγχρονες πολυμεσικές καί πολυτροπικές ἐφαρμογές, πού προάγουν τή διαδραστικότητα καί κινοῦν περισσότερο τό ἐνδιαφέρον.

144. Στό σημεῖο αὐτό ἀπαιτεῖται νά σημειωθεῖ ὅτι ἕνα κήρυγμα ἀπευθύνεται σέ πολλούς ἀποδέκτες. Εἰδικά οἱ συγκεκριμένες ὁμιλίες/λόγοι δέν γράφτηκαν μέ τήν προοπτική νά ἀπευθυνθοῦν σέ νέους καί νέες τοῦ 2019.

Συμπεράσματα

Τά *Όμιλιάρια* ή *Κυριακοδρομία* αποτελούν συλλογές όμιλιών, πού έρμηνεύουν τό άγιογραφικό ανάγνωσμα τών Κυριακών του λειτουργικού έτους καί τών έορτών του έορτολογικού κύκλου. Οί πρώτες συλλογές έντοπίζονται τόν 11ο αιώνα, ένώ μέγάλος άριθμός έκδίδεται από διάφορους έμπειρους κήρυκες κατά τόν 20ό αιώνα.

Στήν παρούσα μελέτη έρευνήθηκαν 125 σύγχρονα όμιλητικά κείμενα από τό 1960 μέχρι καί τό 2010. Τό μήνυμα τών Χριστουγέννων καί ό κοινός γλωσσικός κώδικας αποτέλεσαν τούς σταθερούς παράγοντες στήν έρευνα.

Οί όμιλίες/λόγοι συγγράφηκαν από 60 κήρυκες, πού στήν έρευνά μας αποτελούν τόν πομπό. Όλοι είναι Έλληνες καί διακονούν ή υπάγονται σέ διάφορες Έπαρχίες του Οίκουμενικού Θρόνου, στίς Μητροπόλεις τής Έκκλησίας τής Ελλάδας, στή Διασπορά καί στήν Έκκλησία τής Άλβανίας καί είναι άπόφοιτοι τών Θεολογικών Σχολών τής Χάλκης, τής Άθήνας καί τής Θεσσαλονίκης. Άνώτατες σπουδές παρατηρήθηκαν κυρίως στους νεότερους συγγραφείς. Σ' αύτούς διαπιστώθηκε ποιότητα κειμένων καί έπιστημονική τεκμηρίωση τών επιχειρημάτων. Η συγγραφή κηρυγμάτων κατά πλειοψηφία από έπισκόπους φανερώνει τήν εύθύνη τους νά διδάξουν τόν λόγο του Θεού.

Τό μήνυμα τών Χριστουγέννων αναπτύχθηκε μέ βάση τό πατερικό πρότυπο καί τό προσωπικό ύφος κάθε κήρυκα. Τά πιό πολλά κηρύγματα είναι όμιλίες, μέ τά χαρακτηριστικά τής άνωτέρας όμιλίας. Η διάρκεια τών περισσότερων κηρυγμάτων είναι από 4 μέχρι 7 λεπτά. Τό γεγονός αύτό φανερώνει τό ένδιαφέρον τών κηρύκων νά μεταδώσουν σύντομα τό θεολογικό μήνυμα. Έξάλλου διαπιστώθηκε ποικιλία στήν έπιλογή τών θεματικών προτάσεων, μέ γενικές διαπιστώσεις καί στίχους από τήν Άγία Γραφή, τήν ύμνογραφία καί λιγότερο από τούς Πατέρες.

Η βασική θεολογική θέση «ό Θεός έγινε άνθρωπος γιά νά γίνει ό άνθρωπος θεός κατά χάριν» αναπτύχθηκε μέ ποικίλους τρόπους. Έτσι τονίσθηκε ότι ό Χριστός είναι ό Λυτρωτής πού άνέμεναν οί Ίουδαίοι καί προσδοκούσαν τά έθνη. Η λύτρωση πού χαρίζει αναφέρεται σέ όντολογικό, ήθικό καί κοινωνικό επίπεδο. Ό Χριστός λυτρώνει από τόν θάνατο άλλα καί από τήν άμαρτία. Η Γέννηση του Ίησου πραγματοποιήθηκε μέ θαυμαστό τρόπο καί μέ τή συμ-

βολή της Θεοτόκου. Τό ἔργο του συνεχίζει ἡ Ἐκκλησία καί οἱ ἀνά τούς αἰῶνες μαθητές καί μαθήτριές Του. Σέ ἄλλα κηρύγματα ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ κενωτική πράξη. Ἔτσι ὁ Θεός προσέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση καί υἰοθέτησε ὅλον τόν ἄνθρωπο, ἀνυψώνοντάς τον ὀντολογικά. Τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ πού ξεκινᾷ μέ τή Γέννησή του ὁλοκληρώνεται στή σταυρική θυσία καί τήν Ἀνάσταση, πού εἶναι ἡ ἀρχή γιά τήν κοινή ἀνάσταση ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Τά Χριστούγεννα ἀποτελοῦν τή γενέθλια μέρα τῆς ἀνθρωπότητας καί στά πλαίσια τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου τῆς Ἐκκλησίας ἀναβιώνεται ὡς τό διαρκές παρόν. Ἔτσι δίδεται ἡ εὐκαιρία σέ κάθε ἄνθρωπο νά θέσει μιά νέα ἀρχή στήν καθημερινή του ζωή. Αὐτό τό νέο ξεκίνημα συνυφαίνεται μέ τόν χριστιανικό τρόπο ἑορτασμοῦ, πού θεμελιώνεται στή μετάνοια, τή συγχώρεση καί τήν εὐχαριστιακή ζωή. Προέκταση ὅλων αὐτῶν εἶναι ἡ λειτουργία μετά τή Λειτουργία, δηλαδή ἡ μαρτυρία τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης σέ κάθε ἄνθρωπο ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐθνική, θρησκευτική καί κοινωνική του ταυτότητα. Σέ ἄλλα κηρύγματα αὐτές οἱ θέσεις συνδέθηκαν μέ τήν εἰρήνη πού προσφέρει ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Ἡ εἰρήνη πού ἐπαγγέλλεται ὁ Ἰησοῦς σημαίνει συμφιλίωση μέ τόν Θεό, τόν συνάνθρωπο, τόν ἑαυτό μας καί τό φυσικό περιβάλλον. Εἶναι ἐντελῶς διαφορετική ἀπό ἐκείνη τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν καί ἐκφράζεται ὡς ἕνας διαρκῆς ἀγώνας ἐνάντια στόν προσωπικό, ἐθνικό, κοινωνικό καί θρησκευτικό ἐγωκεντρισμό, μέ σκοπό τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου.

Ἡ τεκμηρίωση τῶν παραπάνω θεολογικῶν θέσεων κυρίως σέ βιβλικά χωρία ἀλλά καί ὕμνογραφικά καί πατερικά παραθέματα ἀποδεικνύει τήν ἄριστη γνώση τῆς παράδοσης ἀπό τούς κήρυκες. Συγχρόνως φανερώνει καί τή δυναμική τοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων στό πέρασμα τῶν αἰώνων. Ἐξάλλου διαπιστώθηκαν πολλά κηρύγματα πού ἀκολουθοῦν τό πατερικό ὁμιλητικό παράδειγμα, δηλαδή ἄριστη γνώση τῶν Γραφῶν, θύραθεν παιδεία καί δημιουργική ἀφομοίωση τοῦ πολιτιστικοῦ περιβάλλοντος¹⁴⁵. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἐλάχιστα κηρύγματα πού ἀποτελοῦν συμπίλημα βιβλικῶν καί πατερικῶν χωρίων καί τό μήνυμά τους προσλαμβάνεται μέ δυσκολία ἀπό τόν σύγχρονο ἀποδέκτη.

Ἡ ἑορτή τῶν Χριστουγέννων δίδει τήν ἀφορμή στοὺς κήρυκες

145. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 285 (καί ὑποσ. 7).

νά αναπτύξουν διάφορα σύγχρονα ή επίκαιρα θέματα και νά προβληματίσουν τούς αποδέκτες. Τά κηρύγματα πραγματεύονται κυρίως κοινωνικά ζητήματα τοῦ ἀστικοῦ περιβάλλοντος. Ἔτσι ὑπογραμμίζεται ὅτι ἡ διακονία ἀποτελεῖ βασικό στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Οἱ χριστιανοί καλοῦνται νά ἀγωνισθοῦν ἐνάντια στή φτώχεια, τήν ἀδικία, τήν ἐκκοσμίκευση, τόν πόλεμο (ἐμφύλιο καί ἐθνικό), τήν πυρηνική καταστροφή, τήν ἐκμετάλλευση, τή βία, τήν τρομοκρατία, τά ναρκωτικά, τά ψυχοφθόρα πάθη καί τήν κατάθλιψη. Σέ πολλά κηρύγματα τό μήνυμα τῆς ἐορτῆς ἀνέδειξε τήν ἀνάγκη γιά φιλανθρωπία πρὸς τούς ἀδυνάμους, ἐνῶ σέ ἐλάχιστα κατανοήθηκε μέ ἠθικιστικές νόρμες, συνδέθηκε μέ τό ἔθνος καί ἀσκήθηκε κριτική σέ πολιτικές ἀποφάσεις. Κυρίως ὅμως τονίσθηκαν οἱ ἀξίες τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς συμπόνιας, τῆς ἐνσυναίσθησης καί τῆς ἔμπρακτης ἀγάπης. Στά πιό πρόσφατα κηρύγματα ἐπισημάνθηκε ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος καί τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη γιά ἐπανευαγγελισμό τῶν Ὁρθοδόξων ἀλλά καί μαρτυρία σέ ὅλα τά ἔθνη.

Οἱ κήρυκες ἐπέλεξαν διάφορους τρόπους γιά νά μεταδώσουν τό μήνυμά τους στήν κατακλείδα τῶν ὁμιλιῶν/λόγων. Ἔτσι διαπιστώθηκαν ἐπίλογοι κυρίως μέ: α) προτροπές πού ἀποτελοῦν προέκταση τῶν ἐπιχειρημάτων καί τῶν διδαγμάτων, β) εὐχές γιά εὐλογημένες ἐορτές, γ) ὁ συνδυασμός αὐτῶν τῶν δύο. Ἡ ὀλοκλήρωση τοῦ κηρύγματος μέ ἀνακεφαλαίωση, ρητορική ἐρώτηση, κάποιο χωρίο ἀπό τήν Ἁγία Γραφή ἢ παράθεμα ἀπό ὕμνους καί προσευχές, παρατηρήθηκε λιγότερες φορές.

Ἡ ἐπιλογή τῆς δημοτικῆς γλώσσας, τῆς ζωντανῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, σημαίνει τό ἐνδιαφέρον τῶν συγγραφέων γιά τήν ἄμεση πρόσληψη τῶν μηνυμάτων τους¹⁴⁶. Συνάμα, χαρακτηρίζει τή ρηξικέλευθη

146. Κούκουρα, *Ἐκκλησία*, σελ. 96-103. Εἰδικότερα στίς σελ. 98-101 σημειώνεται: «Τό μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας μας παραμένει πάντοτε ἀναλλοίωτο (Μτθ. 12:35). [...] Οἱ ὑπόλοιποι παράγοντες πού συντελοῦν στή μετάδοση, πρόσληψη καί ἀποδοχή τοῦ λόγου/μηνύματος ἡ καί τῆς πίστεως/πρότασης τῆς Ἐκκλησίας μας, μεταβάλλονται μέσα στόν χρόνο καί ὀφείλουν νά προσαρμόζονται στά μέτρα τῆς κάθε ἐποχῆς, ἐφ' ὅσον τό ζητούμενο παραμένει πάντα ἡ ἐπικοινωνία. [...] Τό σύστημα ἐξάλλου τῶν κανόνων τοῦ γλωσσικοῦ κώδικα/γλώσσας (γραμματική, συντακτικό, λεξιλόγιο) δέν εἶναι ἄμεσα οἰκεῖο γιά τούς περισσότερους ὁμιλητές τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς. Πρόκειται γιά παρωχημένο τύπο τῆς Ἑλληνικῆς, πού εἶναι γνωστός μόνον σέ ὅσους τόν διδάσκονται μετά τή Στοιχειώδη Ἐκπαίδευση

θεολογική πνοή καί διδακτική τόλμη πού διέκρινε τούς παλαιότερους κήρυκες, νά μεταδώσουν τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων στήν καθομιλουμένη γλῶσσα.

Ἡ γλῶσσα συνδυάζεται μέ τήν ἀπλότητα τοῦ ὕφους στά περισσότερα κηρύγματα, ἐνῶ λίγα εἶναι ἐκεῖνα, στά ὁποῖα ἀπαντᾷ τό ἰδιαίτερα ἐπιτηδευμένο ὕφος. Τά κείμενα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου διατηροῦν τή λόγια ἐκκλησιαστική παράδοση. Τά περισσότερα κηρύγματα χρησιμοποιοῦν τό γ' ἐνικό καί τό γ' πληθυντικό πρόσωπο καί χαρακτηρίζονται ἀπό ἀντικειμενικότητα καί αὐθεντία. Ἡ ἐπιλογή τοῦ α' πληθυντικοῦ ἀποτελεῖ δείγμα ζωντάνιας, ἀμεσότητας, οἰκειότητας. Συνάμα ἐκφράζει τή συλλογικότητα καί τήν προσπάθεια εὐαισθητοποίησης τῶν ἀποδεκτῶν. Ἀπό τήν ἄλλη ἀπουσιάζει ἡ χρήση τοῦ β' ἐνικοῦ προσώπου, χαρακτηριστικό τῶν ὁμιλιῶν τῆς πατερικῆς περιόδου. Ἐξάλλου οἱ ρητορικές ἐρωτήσεις συμβάλλουν στόν προβληματισμό καί στή διδαχή μέ τά εὐνόητα συμπεράσματα.

Οἱ Πατριαρχικές Ἀποδείξεις, οἱ Ἐγκύκλιοι καί τά Μηνύματα τῶν Ἀρχιεπισκόπων ἀπευθύνονται σέ ποικίλους ἀποδέκτες μιᾶς ἢ πολλῶν χωρῶν. Σέ ὁρισμένα κηρύγματα οἱ ἀποδέκτες ἀνήκουν στό πλήρωμα Μητροπόλεων πού βρίσκονται σέ ἀστικές καί ἀγροτικές περιοχές τῆς Ἑλλάδας. Ἐπίσης ἐντοπίστηκαν ἀναφορές σέ μοναχοὺς, λαϊκοὺς, ἀλλά καί ραδιοφωνικοὺς ἀκροατές.

Ἡ ἐμπειρική ἔρευνα πού διενεργήθηκε σέ μαθητές/μαθήτριες τῆς Γ' Λυκείου φανερώνει ὅτι ἡ ἀπλή γλῶσσα, ἡ προσεγμένη δομή, τό ζωντανό ὕφος, ἡ ἐξήγηση μέ ἀπλά λόγια τῶν θεολογικῶν ὅρων, οἱ μεταφράσεις τῶν βιβλικῶν χωρίων, ἡ σύνδεση μέ τή σύγχρονη ἐποχή καί ἐπικαιρότητα καθιστοῦν τό κήρυγμα ἐνδιαφέρον, ζωντανό, οἰκεῖο καί προφανῶς εὐπρόσληπτο ἀπό τούς σύγχρονους ἀποδέκτες.

Πέρα ἀπό τίς ὁποῖες διαφορές, τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων μεταδόθηκε ποικιλότροπα στά σύγχρονα *Ὁμιλιάρια*. Ἡ τέχνη τοῦ κηρύγματος καί ἡ ἐπιστήμη τῆς Ὁμιλητικῆς διδάσκουν τό πρότυπο τῶν Πατέρων στίς ἀνάγκες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Τά σύγχρονα *Ὁμιλιάρια* ἀποτελοῦν χρήσιμο πρότυπο γιά τούς νέους κήρυκες καί πλούσια θεολογική διδαχή γιά τούς χριστιανούς πού τά ἀναγιγνώσκουν γιά τό προσωπικό τους ὄφελος. Τέλος, οἱ ἐπιλογές αὐτές φανερώνουν τή μέριμνα τῶν κηρύκων νά μεταδώσουν τόν λόγο τοῦ

καί ὄχι σέ ὅλα τά Σχολεῖα τῆς Μέσης». Πρβλ. Κούκουρα, *Μεταδίδοντας*, σελ. 205 κ.έ. Κούκουρα, *Ἡ δυναμική*.

Θεοῦ μέ ζωντάνια, ἀμεσότητα καί οἰκειότητα γιά νά γίνει κατανοητός ἀπό ποικίλους ἀποδέκτες.

Προτάσεις

Μέ βάση τήν παραπάνω ἔρευνα καί τά συμπεράσματα ἀκολουθοῦν σύντομα οἱ προτάσεις γιά τά *Ὁμιλιάρια* ἢ *Κυριακοδρομία* ἀλλά καί τό σύγχρονο κήρυγμα. Οἱ προτάσεις αὐτές ἐπικεντρώνονται στόν πομπό, τή μορφή, τόν τρόπο μετάδοσης τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος καί τούς ἀγωγούς ἐπικοινωνίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τόν πομπό, προτείνεται:

– Οἱ ἐν ἐνεργείᾳ καί ὑποψήφιοι κήρυκες νά ἐπιμορφώνονται διαρκῶς.

– Οἱ κατά τόπους Ἐκκλησίες νά δώσουν κίνητρα στούς λαϊκοὺς θεολόγους, ἄνδρες καί γυναῖκες, νά ἀσχοληθοῦν μέ τή μετάδοση τοῦ μηνύματος τοῦ Εὐαγγελίου ἐκτός τῆς θείας Λειτουργίας.

– Οἱ Θεολογικές Σχολές καί οἱ Ἀνώτατες Ἐκκλησιαστικές Ἀκαδημίες νά προσανατολίσουν τήν ἔρευνα καί τίς σπουδές τῶν φοιτητῶν/φοιτητριῶν στούς σύγχρονους τρόπους κηρύγματος, λαμβάνοντας ὑπόψη τούς παράγοντες τῆς ἐπικοινωνίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τή μορφή τοῦ κηρύγματος, προτείνεται:

– Ἡ διαμόρφωση μιᾶς ἀπλουστευμένης ὁμιλίας¹⁴⁷, μέ τήν ὁποία θά μεταδίδεται τό θεολογικό μήνυμα μέ μεστό, σύντομο καί ἄμεσο τρόπο, σέ γλώσσα κατανοητή, μέ προσεγμένη δομή, ἐπεξήγηση τῶν θεολογικῶν ὅρων καί σύνδεσή τους μέ τή σύγχρονη ἐποχή.

Ὅσον ἀφορᾷ τούς ποικίλους ἀγωγούς, προτείνεται:

– Τά Πατριαρχεῖα, οἱ Ἀρχιεπισκοπές καί οἱ Μητροπόλεις νά δημοσιεύσουν στό διαδίκτυο ἢ σέ ψηφιακές ἐφαρμογές *Ὁμιλιάρια* ἢ *Κυριακοδρομία* μέ πατερικά ἔργα σέ μετάφραση καθῶς καί μέ σύγχρονα κηρύγματα.

– Τά ἠλεκτρονικά *Ὁμιλιάρια* ἢ *Κυριακοδρομία* νά ἀκολουθοῦν τήν πολυμεσικότητα καί τήν πολυτροπικότητα, δηλαδή νά ἐμπλουτισθοῦν τά κείμενα μέ εἰκόνες, ταινίες μικροῦ μήκους (videos¹⁴⁸)

147. Κούκουρα, *Ἡ Ρητορική*, σελ. 348.

148. Σχετικά μέ τή θρησκευτική ἐκπαίδευση καί τήν ἐφαρμογή τῶν πολυμέσων, βλ. Μητροπούλου, *Τό ἐκπαιδευτικό*, σελ. 14. Πρβλ. Μητροπούλου, *Κοινωνικοπολιτισμικές*, σελ. 35 κ.ἐ. Γενικά γιά τά ἠλεκτρονικά περιοδικά βλ. Νόττα, *Ἀπό τόν Βωμό*, σελ. 33.

άλλά και μέ κινούμενα σχέδια (animation), ώστε τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου νά μεταδοθεῖ σέ ποικίλους ἀποδέκτες ὅλων τῶν ἡλικιῶν (π.χ. παιδιά).

– Τά ἠλεκτρονικά Ὁμιλίρια ἢ Κυριακοδρομία νά παρέχουν τή δυνατότητα σχολιασμοῦ καί τήν ὑποβολή ἐρωταποκρίσεων, ὥστε νά ὑπάρχει διαδραστικότητα καί ἀλληλεπίδραση μεταξύ πομποῦ καί δέκτη.

Μ' αὐτούς τοὺς τρόπους ἀρχιτεκτονεῖται ἓνα σύγχρονο δίκτυο, μέ στόχο τόν ἐπανευαγγελισμό τῶν χριστιανῶν καί τή μαρτυρία στήν οἰκουμένη. Ἀπώτερος στόχος εἶναι οἱ δέκτες νά μεταποιηθοῦν σέ πομπούς καί ἀναμεταδότες. Ἔτσι τό μήνυμα τῆς Γέννησης, τῆς Σταύρωσης καί τῆς Ἀνάστασης τοῦ Κυρίου πού παραμένει ἀναλλοίωτο, φρέσκο καί ζωντανό στοὺς αἰῶνες, θά μπορέσει νά μεταδοθεῖ μέ τοὺς νέους ἀγωγούς τῆς τεχνολογίας τῶν πληροφοριῶν καί τῆς ἐπικοινωνίας, ὥστε νά «προσμένουμε καινούριους οὐρανούς καί καινούρια γῆ».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές Ι

Παλαιά Διαθήκη κατά τοὺς Ο΄, ἀπό τήν ἱστοσελίδα τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας: http://www.apostoliki-diakonia.gr/bible/bible.asp?contents=old_testament/contents.asp&main=OldTes Τελευταία προσπέλαση 30-1-2019.

Novum Testamentum Graece, Nestle-Aland, 28η ἔκδοση, 2012, online ἔκδοση: <http://www.nestle-aland.com/en/read-na28-online/> Τελευταία προσπέλαση 30-1-2019.

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25.

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος*, PG 28.

Αὐγουστίνου, *Enarratio in Psalmorum* 40, PL 14.

Βασιλείου Μεγάλου, *Ὁμιλία εἰς τήν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31.

Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Ἀπολογία Α΄*, PG 6.

Ἰουστίνου Φιλοσόφου, *Πρός Τρύφωνα Ἰουδαῖον διάλογος*, PG 6.

Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, *Ὁμιλία*, PG 96, 791-886.

Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν μακάριον Φιλογόνιον – Λόγος ΣΤ΄*, PG 48, 752.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς Πνεύματι καί ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καί λατρείας*, PG 68.

Νεῖλου Ἀσκητῆ, *Ἐπιστολή 172*, PG 79.

Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Πηδάλιον*, ἐκδ. Ρηγόπουλου, 2007.

Νικολάου Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, PG 150.

Σωκράτους, *Ἑκκλησιαστική Ἱστορία*, PG 67.

Πηγές II – Τά Ὀμιλητικά κείμενα τῆς ἔρευνας (ἔντυπες καί ἠλεκτρονικές πηγές)

Ἀλεξιάδη Γενναδίου, Μητρ. Θεσσαλονίκης, *Περιστατικά Κηρύγματα*, Θεσσαλονίκη, ἐπανεκδόση 1969.

Ἀθανασιάδη Εἰρηναίου, Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, *Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009*, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό <http://iak.gr/gr/arxiepiskopos/mimimata-egkiklio-i-omilies/index.html>

[Ἀωνόμου] *Λόγοι τῆς χάριτος*, ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων Ἡ ΖΩΗ, Ἀθήναι 1963.

Ἀρκᾶ Ν. Ε. (ιερομ.), *Κυριακοδρομικά χρονογραφήματα*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήνα 1980.

Ἀρχοντῶν Βαρθολομαίου, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, *Πατριαρχική ἀπόδειξις Χριστουγέννων 2008*, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1025&tla=gr>

Ἀναγνώστου Νικοδήμου, Μητροπολίτου Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καί Ἀρδαμερίου, *Β' Ποίμαινε τά πρόβατά μου*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἱερισσοῦ, Ἀγίου Ὁρους καί Ἀρδαμερίου, 1999.

Ἀποστολίδη Θεολόγου, Ἐπισκόπου Σαλῶνων (νῦν Μητροπολίτου Σερρών καί Νιγρίτας), *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2001, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2001/20011223.PDF

Ἀτέση Βασιλείου, Μητροπολίτου πρώην Λήμνου, *Κηρύγματα εἰς τὰς Κυριακάς τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Ἀθήναι 1970.

Βαλληνδρᾶ Νικοδήμου, Μητροπολίτου Πατρῶν, *Θεομητορικά Μηνύματα*, Ἀθήναι 1985.

Βασιλοπούλου Χαραλάμπους (ἀρχιμ.), *Τά μυστικά τῆς Εὐτυχίας*, τ. β', *Κηρύγματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους*, ἐκδ. Ὁρθόδοξου Τύπου, Ἀθήναι 1967.

Βιτάλη Φιλαρέτου (ἀρχιμ.), *Ρήματα ζωῆς αἰωνίου. Κηρύγματα εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, Ἀθήναι 1967.

—, *Λόγοι εἰς τὰς ἐορτάς καί τὰς μνήμας τῶν ἁγίων*, β' ἐκδ., Ἀθήναι 1981.

Βλάχου Ἰερόθεου (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Ναυπάκτου), *Ὅσμη Γνώσεως*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985.

—, *Ὅσοι πιστοί. Κείμενα Ὁρθόδοξης παράδοσης ἢ παραδεδομένης πίστεως*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδεῖα 1996.

Γιαννουλάτου Ἀναστασίου, Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Ἀλβανίας, *Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί*, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006.

- Γεωργιάδου Δωροθέου, Μητρ. Πριγκηποννήσων, *Ἡ συνάντησις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μηνᾶ Μυρτίδη*, Ἀθήναι 1961.
- Γκατζιρούλη Νικοδήμου, Μητροπολίτου Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, *Σπορά τοῦ Λόγου. Ὁμιλίαι στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, ἐκδ. Σπορά, Ἀθήνα 1981.
- Δανιηλίδη Ἀποστόλου, Μητροπολίτου Δέρκων, *Λόγος Ἐλπίδος*, Θεσσαλονίκη.
- Ζάγκα Ἀριστοδήμου, *Φῶς καὶ ζωή. Εἰσαγωγή. Ὁμιλίαι πάνω στίς κυριακάτικες εὐαγγελικές περικοπές. Διαγράμματα*, Ἀθήναι 1974.
- Ζάχαρη Λάμπρου, *Τό φῶς τοῦ κόσμου* (περιστατικά κηρύγματα), Ἀθήνα 1966.
- Καλλινίκου Κωνσταντίνου, πρωτοπρεσβυτέρου, *Πρακτικά Ὁμιλίας εἰς τὰ Κυριακά Εὐαγγέλια*, ἐκδ. γ', Ἀθήναι 1961.
- Καλυβᾶ Χριστοφόρου (ἀρχιμ.), *Πίστις καὶ ἀρετή (ὁμιλία ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων)*, Ἀθήναι 1972
- Καντιώτη Αὐγουστίνου, Μητροπολίτου Φλωρίνης, *Χριστούγεννα*, Ἀθήναι 1995.
- , *Κυριακή, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν*, Ἀθήναι 1992.
- , *Ἀπόστολος, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν*, Ἀθήναι 1992.
- Καντῶνη Ἀλεξάνδρου (ἀρχιμ.), *Φωτεινά σήματα. Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα*, Ἀθήναι, 1965.
- Καραβιδόπουλου Ἰωάννου, *Ὁδός ἐλπίδας. Μηνύματα ἀπό τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1979.
- Καραμούζη Ἰωάννη (ἀρχιμ.), *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2003, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2003/51_2003.pdf
- Κατσούρη Βαρθολομαίου, Μητροπολίτου Μεγάρων καὶ Σαλαμίνος, *Ἐκλογάριον ἤτοι Συλλογὴ Ὁμιλιῶν καὶ Μελετῶν*, ἐκδ. Εὐεργέτιδος, Μεγάρους 1999.
- Καψάνη Γεωργίου (ἀρχιμ.), *Ὁμιλίαι σέ δεσποτικές καὶ θεομητορικές ἑορτές*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὅρος 2015.
- Κογεράκη Κυρίλλου, Μητροπολίτου Ρόδου, *Μήνυμα Χριστουγέννων 2009*, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ <http://www.imr.gr/article/77/mhnyma-xristoygennwn-2009>
- Κοκκινάκη Ἀθηναγόρα, Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, *Τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα. Λόγοι καὶ διαλέξεις*, Θεσσαλονίκη 1979
- Κούρκουλα Κωνσταντίνου, *Κογχύλια ἀπὸ τὴν Τιβεριάδα. Ὁμιλίαι καὶ λόγοι ἐπὶ τῶν Κυριακῶν Εὐαγγελίων*, ἐκδ. νέα, Ἀθήναι 1966.
- Κούτσα Συμεών (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτης Ν. Σμύρνης), *Κηρύξατε. Ὁμιλίαι στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 1997.

- Κούτσα Συμεών, Μητροπολίτου Νέας Σμύρνης, *Οι Απόστολοι τῶν Κυριακῶν, Ἀποστολική Διακονία*, 2002.
- Κραγιόπουλου Συμεών (ἀρχιμ.), *Ὅπως φώτισε ὁ Θεός...*, ἔκδ. Ἱερὸν Ἡσυχαστήριον «Τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998.
- Κυράτσου Διονυσίου (ἀρχιμ.), *Ὁρόσημα τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Ἔδεσσα 1961.
- Κυράτσου Διονυσίου, Μητροπολίτου Δράμας, *Ἑόρτιοι ἀναβαθμοί*, Δράμα 1992.
- , *Κυριακάτικα Εὐαγγελικά ἄρθρα στίς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985.
- , *Κυριακάτικα ἀποστολικά στίς ἐφημερίδες*, Δράμα 1985.
- , *Ἰησοῦς Χριστός ἡ σωτηρία ἡμῶν*, Δράμα 1989.
- Κωνσταντινίδου Χρυσοστόμου, Μητροπολίτου Μύρων, *Τάδε λέγει Πατριάρχικος Ἀμβων*, ἔκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1991.
- Λιαλιαμπή Παντελῆ, *Τό μήνυμα τῆς νέας ζωῆς. Ὁμιλίες ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων*, Θεσσαλονίκη 1970.
- Λιάπη Ἱερωνύμου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, *Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2008*, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/default.asp?cat_id=&id=697&what_main=1&what_sub=21&lang=gr&archbishop_who=2&archbishop_heading=%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1
- Ματθαϊάκη Τιμόθεου, Μητροπολίτου Μαρωνείας, *Ἱεροὶ στοχασμοί*, ἔκδοσις γ', Ἀθήναι 1962.
- Ματθαϊάκη Τίτου (ἀρχιμ.), *Ψεκάδες εἰς τὸν ἀγρόν*, ἔκδ. β', Ἀθήναι 1963.
- Ματθαϊάκη Τίτου, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Θέματα ἁμβωνος, τ. Α' (τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν)*, Ἀθήναι 1980.
- , *Θέματα ἁμβωνος, τ. Β' (τῶν Ἀποστολικῶν περικοπῶν)*, Ἀθήναι 1981.
- Μιχαηλίδη Μιχαήλ, *Ἀπὸ τὸν ἁμβωνα (Λόγοι στίς Κυριακάτικες εὐαγγελικὲς καὶ ἀποστολικὲς περικοπές)*, Λευκωσία 1970.
- Μοστράτου Ἀλεξάνδρου (ἀρχιμ.), *Οὐράνια θεῖα μηνύματα*, Πάρος 1994.
- , *Κυριακάτικοι ἀντίλαλοι*, Νάξος 1995.
- Μπέλλου Μελίτωνος (ἀρχιμ.), *Σπουδὴ στό κηρυγματικὸ ἔργο τοῦ Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος Χατζῆ*, ἔκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015.
- Μπεκιάρη Δημητρίου, Μητροπολίτου Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου, *Οἱ Απόστολοι ὡς ἐδίδαξαν (Κυριακοδρόμιον)*, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 1992.
- Παπαθανασίου Χρυσοστόμου (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Μάνης), *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2007, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2007/51_2007.pdf
- Παπακωνσταντίνου Ἀποστόλου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, *Διακονία Λόγου*, Κιλκίς 1995.

- , *Σταυροαναστάσιμα Μηνύματα (Κυριακοδρόμιο)*, Κιλκίς 1995.
- , *Πρός οικόδομήν τῆς χρείας (σχόλια σέ ἀποστολικά καί εὐαγγελικά ἀναγνώσματα Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους)*, Κιλκίς 2000.
- , *Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;* (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004.
- Παπανικολόπουλου Διονυσίου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης καί Πέλλης, *Πεντήκοντα τέσσαρες Πρακτικά Ὁμιλίας εἰς τάς κατά Κυριακήν ἀναγιγνωσκομένας περικοπὰς τοῦ ὅλου ἑνιαυτοῦ*, ἔτος 2ον, 1968.
- Παρασκευαΐδη Χριστοδούλου, Μητροπολίτου Δημητριάδος (μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), *Κυριακάτικοι Ἀντίλαλοι Α΄ (ἀπό τίς Εὐαγγελικές περικοπές τοῦ ἑνιαυτοῦ)*, Ἀθήναι 1976.
- Παρασκευαΐδη Χριστοδούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, *Ἔργα*, τμ. Γ΄, *Μηνύματα Ποιμαντικῆς εὐθύνης*, ἐκδ. Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2010.
- Παρασκευόπουλου Γερμανοῦ, Μητροπολίτου Ἡλείας, *Ὁ λόγος καί τό κήρυγμά μου...*, Πύργος 2002.
- Παυλίδου Γεωργίου, Μητροπολίτου Νικαίας, *«Φῶς ταῖς τριβοῖς μου». Λόγοι ἐπὶ τῶν περικοπῶν τῶν Ἀποστόλων τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1967.
- , *«Λύχνος τοῖς ποσὶ μου...». Λόγοι εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1969.
- Πούλου Καλλινίκου (Μητροπολίτου Ἐδέσσης), *Ἐκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984*, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, Ἔδεσσα 2004.
- Ραπτόπουλου Γερβάσιου (ἀρχιμ.), *Ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῶν κρατουμένων*, ἐκδ. «Διακονίας ἀποφυλακίσεως ἀπόρων κρατουμένων καί φυγόποινων» Ὁρθόδοξο ἀδελφότητος «Ἡ Ὁσία Ξένη», Πλαγιάρι-Θεσσαλονίκης 2003.
- Ρούσσα Ἀνθίμου (ἀρχιμ., νῦν Μητρ. Θεσσαλονίκης), *Διακονία τοῦ λόγου*, Ἀθήναι 1969.
- Σιμόπουλου Θεόφιλου (ἀρχιμ.), *Δρόσος ἀερμῶν, Κηρύγματα εἰς τὰ κυριακά Εὐαγγέλια. Λόγοι εἰς ἑορτάς*, χ.ξ., 1977.
- Στοιγιάννου Βασιλείου, *Ἑρμηνεῖα Εὐαγγελίων τῶν Κυριακῶν*, Ἰ. Μ. Θεσσαλονίκης. Φροντιστήριον ἱεροκηρύκων, ἐπιμ. Ἰω. Φουντούλη, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἀγίας Θεοδώρας, Θεσσαλονίκη 1972.
- Τρακατέλλη Δημητρίου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς, *Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009*, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ <https://www.goarch.org/el/-/archiepiscopal-encyclical-on-the-nativity-of-christ-2009>
- Τσακουμάκα Προκοπίου, Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως καί Θάσου, *Τὸ μῆνυμα τῆς Κυριακῆς*, ἐκδ. Παρουσία, Καβάλα 1998.
- Φραγκάκου Ἰωήλ, Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2002, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανου-

- αρίου 2019 από http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2002/20021222.PDF
- , *Φωνή Κυρίου*, έτος 2005, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, άνακτήθηκε στίς 15 Ίανουαρίου 2019 από http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2005/52_2005.pdf
- Χαραμαντίδη Άγαθαγγέλου, Έπισκόπου Φαναρίου, *Φωνή Κυρίου*, έτος 2004, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, άνακτήθηκε στίς 15 Ίανουαρίου 2019 από http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2004/51_2004.pdf
- , *Η ζύμη του Εύαγγελίου. Όμιλίες σέ Εύαγγελικές περικοπές καί έορτές*, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, Άθήνα 2007.
- Χατζόπουλου Άθανασίου, Μητροπολίτου Άχαΐας, *Φωνή Κυρίου*, έτος 2008, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, άνακτήθηκε στίς 15 Ίανουαρίου 2019 από http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2008/51_2008.pdf
- Χρυσοστόμου Γεωργίου (άρχιμ., νύν Μητροπολίτου Κίτρους, Κατερίνης καί Πλαταμώνος), *Φωνή Κυρίου*, έτος 2006, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, άνακτήθηκε στίς 15 Ίανουαρίου 2019 από http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2006/52_2006.pdf
- Χρυσοφάκη Παντελεήμονος, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, *Ποιμαντορικά έγκύκλιοι (1974-1984)*, Θεσσαλονίκη 1985.
- , *Ποιμαντορικά έγκύκλιοι (1985-1994)*, Θεσσαλονίκη 1999.
- , *Λόγοι Πνευματικής οίκοδομής καί διακονίας*, έκδ. Σύνδεσμος Έκδοτών Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 2006.
- Ψαρριανού Διονυσίου, Μητροπολίτου Σερβίων καί Κοζάνης, *Οίκοδομή, Γραπτόν κήρυγμα*, Κοζάνη 1960.
- , *Έξαπλά (Κυριακάτικες μικρές Όμιλίες)*, έκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989.

Λεξικά

- Μπαμπινιώτη, *Λεξικό: Μπαμπινιώτη Γεωργίου, Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, έκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, δ' έκδ., Άθήνα 2012.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Άκανθοπούλου, *Η έπικοινωνία: Άκανθοπούλου Καλλιρόης, Η έπί-κοινωνία του Χριστού μέ τούς άνθρωπους της έποχής Του - Σύγχρονη χριστιανο-παιδαγωγική θεώρηση*, διδακτορική διατριβή πού ύποβλήθηκε στό Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1999.
- Άναστασίου, *Έως έσχάτου: Άναστασίου Γιαννουλάτου, Αρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Άλβανίας, Έως έσχάτου της γής. Ιστορικά ιεραποστολικά μελετήματα*, έκδ. Άποστολικής Διακονίας, Άθήνα 2009.
- Άναστασίου Γιαννουλάτου, Αρχιεπισκόπου Τιράνων, Δυρραχίου καί πάσης Άλβανίας, *Θεός έφανερώθη έν σαρκί...*, έκδ. Μαΐστρος, Άθήνα 2011.

- Boklund-Λαγοπούλου, *Εισαγωγή*: Boklund-Λαγοπούλου Karin, «Εισαγωγή», *Σημειωτική και Κοινωνία*, έπιμ. Κ. Boklund-Λαγοπούλου, Διεθνές Συνέδριο τής Έλληνικής Σημειωτικής Έταιρίας, Θεσσαλονίκη 22-23 Ίουνίου 1979, έκδ. Όδυσσέας, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 7-16.
- Γιούλτση, *Γυναΐκες*: Γιούλτση Βασιλείου, «Γυναΐκες θεολόγοι στην έκπαιδευση», *Έπιστημονική Έπετηρίδα Θεολογικής Σχολής, Τμήμα Θεολογίας*, Τόμος 9, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 67-82.
- Γλάρου, *Θεία*: Γλάρου Άθανασίου, *Θεία παιδαγωγία: παιδαγωγικά στοιχεία στον Μεγάλο Κανόνα του Άνδρέα Κρήτης*, Διδακτορική Διατριβή, Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Θεολογική. Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, 1999.
- Ehrhard Albert, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*. I. Teil : Die Überlieferung. I-III (TU 50-52), Leipzig-Berlin, 1937-1952.
- Εύστρατιάδου, *Λεξικόν*: Σωφρονίου Εύστρατιάδου, Μητροπολίτου Λεοντοπόλεως, *Λεξικόν τής Καινής Διαθήκης*, Άλεξάνδρεια 1910.
- Ζωγράφου, *Ό Γαβριήλ*: Ζωγράφου Άμβροσίου-Άριστοτέλους, Έπισκόπου Ζήλων, *Ό Γαβριήλ Θεσσαλονίκης και τό αποδιδόμενο εις αυτόν άνέκδοτο Όμιλίριο*. Γραμματολογική, φιλολογική και θεολογική μελέτη, Κέντρο Βυζαντινών Έρευνών, Θεσσαλονίκη 2007.
- Θεοδώρου, *Μαθήματα*: Θεοδώρου Εύαγγέλου, *Μαθήματα Όμιλητικής ή Έκκλησιαστικής Ρητορικής*, τεύχ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1968.
- Θεοδώρου, *Μαθήματα έκκλησιαστικής*: Θεοδώρου Εύαγγέλου, *Μαθήματα έκκλησιαστικής ρητορικής ή όμιλητικής*, Άθήναι 1976.
- Κράπη, *Οίκουμενικοΰ*: Κράπη Γεωργίου, *Οίκουμενικοΰ Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄ Άποδείξεις των Χριστουγέννων και του Πάσχα*. Όμιλητική Θεώρηση, έκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015.
- Κούκουρα, *Ό ρόλος*: Κούκουρα Δήμητρα, «Ό ρόλος τής όρθόδοξης γυναίκας στη σύγχρονη έκκοσμικευμένη κοινωνία», *Καθ΄ όδόν* 9 (1994), σελ. 37-45.
- Κούκουρα, *Λόγοι*: Κούκουρα Δήμητρα, *Λόγοι Έπισκόπων-Περιγραφική προσέγγιση*, έκδ. Τέρτιος, 1997.
- Κούκουρα, *Η θέση*: Κούκουρα Δήμητρα, *Η θέση τής γυναίκας στην Όρθόδοξη Έκκλησία*, έκδ. Κορνηλία Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη 2005.
- Κούκουρα, *Η ρητορική*: Κούκουρα Δήμητρα, *Η ρητορική και ή έκκλησιαστική ρητορική*. Διαχρονική μελέτη, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006.
- Κούκουρα, *Έκκλησία*: Κούκουρα Δήμητρα, *Έκκλησία και Γλώσσα - Έπικοινωνιακή προσέγγιση*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006.
- Κούκουρα, *Μεθοδολογική*: Κούκουρα Δήμητρα, *Μεθοδολογική προσέγγιση Όμιλητικών κειμένων (Λόγοι Έπισκόπων)*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2006.

- Κούκουρα, *Τό μήνυμα*: Κούκουρα Δήμητρα, *Τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου - Μετάδοση καί πρόσληψη*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009.
- Κούκουρα, *Σπουδή*: Κούκουρα Δήμητρα, *Σπουδή στή χριστιανική óμιλία Α΄. Τό λογοτεχνικό περιβάλλον καί ἡ γένεσή της*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009.
- Κούκουρα, *Μεταδίδοντας*: Κούκουρα Δήμητρα, «Μεταδίδοντας τό Μήνυμα», *Θεολογία*, τόμ. 82, τεῦχ. 2 (Απρ.-Ίουν. 2011), σελ. 203-219.
- Κούκουρα, *Ἡ χριστιανική óμιλία*: Κούκουρα Δήμητρα, *Ἡ χριστιανική óμιλία*, έκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2014.
- Κούκουρα, *Ἡ σπουδή στή θεολογία*: Κούκουρα Δήμητρα, *Ἡ σπουδή στή θεολογία*, έκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2016.
- Λίλη, *Κοσμολογία*: Λίλη Ἰωάννη, *Κοσμολογία καί ἀνθρωπολογία στή διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Σχολή Θεολογική, Τμήμα Θεολογίας, 2007.
- Λίτσα, *Τό óμιλητικό*: Λίτσα Εὐθυμίου, *Τό óμιλητικό ἔργο τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας (1590-1601) καί ἡ χειρόγραφη παράδοσή του*, έκδ. Λιθογραφία, Θεσσαλονίκη 1992.
- Ματσούκα, *Δογματική Β΄*: Ματσούκα Νίκου, *Δογματική καί συμβολική Θεολογία Β΄ - Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεση μέ τή δυτική χριστιανοσύνη*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996.
- Ματσούκα, *Παλαιᾶς*: Ματσούκα Νίκου, *Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης. Σημεῖα, Νοήματα, Ἀποτυπώματα*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2002.
- Μενούνου, *Ἁγίου Κοσμᾶ*: Μενούνου Ἰωάννη, *Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Διαχέες καί Βιογραφία*, έκδ. Τῆνος, 2018.
- Μητροπούλου, *Κοινωνικοπολιτισμικές*: Μητροπούλου Βασιλική, *Κοινωνικοπολιτισμικές θεωρίες μάθησης. Ἐφαρμογή στή διδακτική πράξη μέ χρήση Η/Υ*, Θεσσαλονίκη 2009.
- Μητροπούλου, *Τό ἐκπαιδευτικό*: Μητροπούλου Βασιλική, *Τό ἐκπαιδευτικό λογισμικό στή διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν*, έκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008.
- Μποροβίλου, *Ἡ Ὁρθόδοξη*: Μποροβίλου Γεωργίου, *Ἡ Ὁρθόδοξη κηρυγματική γραμματεία κατά τόν ΙΗ΄ αἰ. Οἱ ἔντυπες συλλογές, Διδακτορική διατριβή*, Τμήμα Ποιμαντικῆς Θεολογική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2001.
- Νόττα, *Ἀπό τόν Βωμό*: Νόττα Βασίλη, *Ἀπό τόν Βωμό καί τόν Ἀμβωνα στήν Ὀθόνη. Ἡ περίοδος τῆς προφορικότητας καί οἱ ἐπικοινωνητές της*, έκδ. Ἰ. Σιδέρης, Ἀθήνα 2009.
- Ξηνταρά, *Γερμανοῦ Β΄*: Ξηνταρά Ζαχαρίου (ἀρχιμ.), *Γερμανοῦ Β΄ Κυριακοδρόμιον ἤτοι Πατριαρχικόν Ὁμιλίριον Β΄ κατά τοὺς ἐν Παρισίοις κώδικας. Κριτική Ἐκδοσις*, έκδ. Ροές, 1999.
- Σταυριανοῦ, *Ὁ ἅγιος*: Σταυριανοῦ Κυριακοῦ, *Ὁ ἅγιος Γερμανός Α΄ ὁ Ὁμολογητῆς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως: Βίος - Ἔργα - Διδασκαλία*, δι-

- δακτορική διατριβή, Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεολογική Σχολή, Τμήμα Ποιμαντικής Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 1988.
- Σταυρίδη, *Τερά*: Σταυρίδη Βασιλείου, *Τερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, έκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988.
- Τζώγα, *Μελέτιος*: Τζώγα Βασιλικής, *Μελέτιος Πηγάς (1550-1601), Πατριάρχης Αλεξανδρείας. Βίος - Δράση - Έργογραφία*, Διδακτορική Διατριβή, Έθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2009.
- Τρεμπέλα, *Όμιλητικής*: Τρεμπέλα Παναγιώτη, *Όμιλητικής πρόχειρα ύποδείγματα*, Αθήναι 1933, σελ. 29.
- Τρίτου, *Κοσμάς*: Τρίτου Μιχαήλ, *Κοσμάς ο Αίτωλος. Ο φωτιστής του γένους – ο προφήτης*, έκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 2009.
- Τσιρέβελου, *Τά ιεραποστολικά*: Τσιρέβελου Νικολάου, *Τά ιεραποστολικά περιοδικά καί ή αποτύπωση της Όρθόδοξης μαρτυρίας κατά τή μεταπολεμική περίοδο. Έπικοινωνιακή προσέγγιση*, Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Θεολογίας – Θεολογική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2013.
- Τσιρέβελου, *Θεολογική*: Τσιρέβελου Νικολάου, *Θεολογική θεμελίωση της Όρθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδή στό έργο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου*, έκδ. Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2015.
- Φουντούλη, *Όμιλητική*: Φουντούλη Ίωάννη, *Όμιλητική*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Χιώτη Έλένης, *Στήν Σκέπη Του*, έκδ. Αδελφότητος «Η Άμπελος», Αθήναι 1964.

Έλεκτρονικές πηγές

- Αρχιεπισκοπή Αθηνών, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στίς 30/1/2019 από http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/default.asp?what_main=1&what_sub=21&lang=gr&archbishop_heading=%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1&archbishop_who=2
- Αρχιεπισκοπή Αμερικής, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στίς 30/1/2019 από <https://www.goarch.org/el/archbishop/encyclicals>
- Ζιάκα, *Ο νεωτερικός*: Ζιάκα Θεόδωρου, «Ο νεωτερικός μεσσιανισμός», Άρδην, τ. 35, ανακτήθηκε στίς 30/1/2019 από <http://localhost/ardinwps1/?p=196264>
- «Η άλλη όψις», ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στίς 30/1/2019 από https://alopsis.gr/aferoma_category/%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BF/
- «Θεογνωσία», ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στίς 30/1/2019 από <http://www.theognosia.gr/el/kyriakodromio-kyriakes-triodiou>
- «Θεολογικά Δρώμενα», ιστολόγιο, ανακτήθηκε στίς 30/1/2019 από <https://blogs.auth.gr/moschosg/category/%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BF/>

- Τερά Θεολογική Σχολή Χάλκης, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <https://halkilib.openabekt.gr>
- Τερά Μητρόπολη Δημητριάδος, επίσημη ιστοσελίδα, κατηγορία «Κηρύγματα», ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <https://imd.gr/category/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1/%CF%80%CE%BD%CE%B5%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1/%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%8C-%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%B3%CE%BC>
- Τερά Μητρόπολη Λεμεσού, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <http://www.imlemesou.org/index.php/psifides-pisteos-2/kyriakodromio>
- Τερά Μητρόπολη Παροναξίας, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <http://www.i-m-paronaxias.gr/paronaxia/index.php/13-kyriakodromio>
- Τερά Μητρόπολη Ρόδου, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <http://www.imr.gr/list/11>
- «Κηρύγματα», ιστολόγιο, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <http://kirigmata.blogspot.com/>
- Κούκουρα, *Η δυναμική*: Κούκουρα Δήμητρα, «Η δυναμική της ελληνικής γλώσσας και η παγιωμένη γλώσσα των βιβλικών και λειτουργικών κειμένων», Εισήγηση στο Γ' Πανελλήνιο Διεπιστημονικό Συνέδριο «Έπιστήμη και Θρησκεία - Μεταξύ διαλόγου και πολεμικής», πού διοργάνωσε ο Σύλλογος Μεταπτυχιακών Φοιτητών και Ύποψηφίων Διδασκτόρων Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ «Απόστολος Ίάσων ό Θεσσαλονικεύς», ανακτήθηκε στις 30-1-2019 από ιστοσελίδα: http://users.auth.gr/dimkou/21_8_2012.pdf
- Κούκουρα, *Η ελληνόφωνη*: Κούκουρα Δήμητρα, «Η ελληνόφωνη και η λατινόφωνη όμιλητική παράδοση και τό κήρυγμα του Λούθηρου», Εισήγηση στην έκτη συνάντηση μελών του Biblicum (3 Άπριλίου 2017) στο Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, ανακτήθηκε στις 30-1-2019 από: <https://blogs.auth.gr/moschosg/%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%B7%CF%84%CF%81%CE%B1-%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B1-%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%BB%CE%B1/>
- «Κυριακοδρόμιο», ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <https://www.hristospanagia.gr/tag/%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BF/>
- «Κυριακοδρόμιο», ιστολόγιο, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <http://kyriakodromio.blogspot.com/2018/>

Οικουμενικό Πατριαρχείο, επίσημη ιστοσελίδα, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&cat=1>
«Orthodoxia info», ειδησεογραφικό δίκτυο εκκλησιαστικής ενημέρωσης ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από <https://orthodoxia.info/news/category/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1/>
Τρεμπέλα, *Τάξεις*: Τρεμπέλα Παναγιώτη, *Τάξεις χειροτονιών και χειροθεσιών*, 1962, ανακτήθηκε στις 30/1/2019 από http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/1941_1948_4_2_trempelasB2.pdf
«Φωνή Κυρίου», 60 χρόνια στην ύπηρεσία του Εὐαγγελισμού», ανακτήθηκε στις 30-1-2019 από: <https://www.dogma.gr/ellada/foni-kyriou-60-chronia-stin-ypiresia-tou-evangelismou/9354/>
«Φωνή Κυρίου» άπαντᾷ στήν ακόλουθη ηλεκτρονική διεύθυνση πού ανακτήθηκε στις 30-1-2019 από http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/fk.asp

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στό Παράρτημα πού ακολουθεῖ καταγράφονται τό μήνυμα, οἱ βασικές θεολογικές θέσεις, τά στοιχεῖα ἐπικαιρότητας καί τά βιβλικά χωρία – πατερικά καί ὑμνογραφικά παραθέματα τῶν ὁμιλιῶν/λόγων πού ἐρευνήθηκαν.

Δεκαετία 1960

1) Δωροθέου (Γεωργιάδου), Μητρ. Πριγκηποννήσων, Ἡ συνάντησις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μηνᾶ Μυρτίδου, Ἀθήναι 1961, σελ. 92-95.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ δημιουργεῖ μία νέα κοινωνία πού θεμελιώνεται στή δικαιοσύνη, τήν ἀγάπη καί τήν εἰρήνη. Οἱ χριστιανοί σέ ὅλον τόν κόσμον ὀφείλουν νά εἶναι σέ πνευματική ἐγρήγορηση καί μέ τίς ἀγαθοεργίες τους νά μεταβάλλουν τή γῆ σέ οὐρανό.

Βασικές θέσεις:

«Ἄνοιξαν οἱ οὐρανοί, κι ἔγειρε ἐπάνω στούς ἀνθρώπους ἡ θεία ἀγάπη καί ἡ τρυφερότητα καί κατέβηκε ὁ Θεός γιά νά φέρη στ' ἀγαπημένα Του πλάσματα τήν εἰρήνη».

«Ἐγερθῆτε, γιατί ὁ Χριστός πιστεύει σ' ἐσᾶς, ὅτι θά Τόν δεχθῆτε, καί θά ἐργασθῆτε γιά τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπάνω στή γῆ».

«Ὁ καθένας ν' ἀνάψῃ τό λυχνάρι του, τή συνειδησί του, τήν καρδιά του».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 1:31-32/ 2:14

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σκεφτῆτε τί κάνει μιά Χριστιανή νοσοκόμος στόν κόσμο αὐτό τοῦ πόνου καί τῆς φτώχειας».

2) Δωροθέου (Γεωργιάδου), Μητρ. Πριγκηποννήσων, Ἡ συνάντησις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μηνᾶ Μυρτίδου, Ἀθήναι 1961, σελ. 95-98.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Τό Οὐράνιο Βρέφος μέ τή Γέννησή Του ἔφερε τήν πανανθρώπινη δικαιοσύνη, τήν ὁποία βιώνουν οἱ χριστιανοί μέσα ἀπό τήν τή-

ρηση τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ὁδηγεῖ στή Σταύρωση καί τήν Ἀνάστασή Του καί ἡ συμμετοχή στή ζωή Του πραγματοποιεῖται μέσα ἀπό τό εὐχαριστιακό βίωμα. Τότε ὁ Χριστός εἶναι ὁ κάθε πλησίον. Ἐπομένως ἡ φιланθρωπία ἀποτελεῖ προσφορά στόν ἴδιο τόν Χριστό, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά ἀγιασθεῖ.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Χριστός ἐγεννήθη, ὁ Χριστός ἦλθε, ὁρατά μέ τή ζωή Του, μέ τόν Θάνατό Του, μέ τήν Ἀνάστασί Του, ἦλθε καί ἄλλαξε τήν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος».

«Χριστούγεννα, ὁ ἀόρατος ὁρᾶται, ἔρχεται κοντά μας ὁ Θεός, ὁ ὠκεανός στή σταγόνα, ὁ πληρῶν τά σύμπαντα στόν κόκκο τῆς ἄμμου, ὁ αἰώνιος ὡς ἄνθος τοῦ ἀγροῦ μαραινόμενον».

«Ἄν, κοντά σ' ὅλα αὐτά, ξέραμε νά προσευχηθοῦμε, [...] Θά βλέπαμε, ὅτι ἀνάμεσά μας εἶναι ὁ Χριστός, ἀνάμεσα στούς φτωχοῦς [...] Θά τόν βρίσκαμε στή Θεία Κοινωνία, στόν ἄρτο καί τόν οἶνο, πού εἶναι τό σῶμα Του καί τό αἷμα Του. Ἐνωμένοι μαζί Του, θ' ἀντλούσαμε δύναμι, ἐνότητα, παραμυθία, αἰωνιότητα».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:14/ Ἰω. 1:14

Ἑμνολογική τεκμηρίωση:

«...δι' ἡμᾶς γάρ ἐγεννήθη, Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός» (Κοντάκιο Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Χριστούγεννα, ἀπόψε, ὁ ἀόρατος ἔρχεται [...] Ἀπόψε χτυποῦν οἱ καμπάνες τῶν Χριστουγέννων».

3) Διονυσίου Ψαριανοῦ, Μητροπολίτου Σερβίων καί Κοζάνης, Οἰκοδομή, Γραπτὸν κήρυγμα, Κοζάνη 1960, σελ. 2-9.

Διάρκεια: 10'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι ὁρόσημο στήν ἀνθρώπινη ἱστορία καί οἱ προτυπώσεις στήν Παλαιά Διαθήκη ἐπιβεβαιώνουν τή σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος. Ὁ Χριστός γεννήθηκε, ὅταν ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, γιά νά ἐκπληρώσει τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Τά Χριστούγεννα ἀποτελοῦν τήν ἀφορμή γιά ἓνα νέο ξεκίνημα. Ἔτσι ἡ πίστη θά εἶναι σχέση ἐμπιστοσύνης καί ὁ

άνθρωπος μόλις βιώσει ότι δέ μπορεί νά σωθεῖ μόνος του, θά ἐμπιστευτεῖ τόν Χριστό. Ἐπομένως τό παρόν σημαίνει ἀδιάκοπο ἀγώνα, δηλαδή διακονία καί μαρτυρία μέσω τοῦ κηρύγματος καί ὄχι τῆς δημαγωγίας.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ παλαιά [ἐνν. ἱστορία] ἀρχίζει ἀπό τήν πτώσιν τοῦ Ἀδάμ καί φθάνει ἕως τήν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, ἡ νέα ἀρχίζει ἀπό τήν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καί φθάνει ἕως ἡμᾶς καί ἕως τήν συντέλειαν τῶν αἰώνων».

«Τό ‘πλήρωμα τοῦ χρόνου’ εἶναι χρονικόν σημεῖον καί ‘προθεσμίαν τοῦ πατρός’, ὅχι μέσα εἰς τήν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά μέσα εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

«Ὁ τελικός σκοπός τῶν ὄντων ἀποκαλύπτεται ἀπό τόν Θεόν».

«Ἡ πίστις εἶναι χειραγωγός τοῦ ἀνθρώπου μέσα εἰς τόν κόσμον τῶν ‘ὁρατῶν’ καί τῶν ‘ἀοράτων’».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 1:28/ Ρωμ. 8:22/ Γαλ. 4:6

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως, PG 94, 354.

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ Θεία Χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καί τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα» (Εὐχή χειροτονίας).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Πλήρωμα τοῦ χρόνου’ ἀποτελεῖ καί ἡ παρούσα στιγμή, τό τέλος τοῦ ἔτους...»

4) Κωνσταντίνου Καλλινίκου, πρωτοπρεσβυτέρου, Πρακτικά Ὁμιλίας εἰς τά Κυριακά Εὐαγγέλια, ἔκδ. γ’, Ἀθήναι 1961, σελ. 159-166.

Διάρκεια: 15’

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα σημαίνουν πίστη, ἐλπίδα καί ἀγάπη. Τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας ξεκινάει ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπου ὅλες οἱ προτυπώσεις μέ τούς Πατριάρχες, τόν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ καί τούς Προφῆτες ὁδηγοῦν στόν Χριστό. Ἐπομένως ἡ Παλαιά Διαθήκη εἶναι ὁδηγός στόν Χριστό. Τά γεγονότα τῆς Γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀλλά καί ὅλη του ἡ ζωή φανερώνουν τόν θρίαμβο ἀπέναν-

τι στήν ἁμαρτία. Ὁ Χριστός ἀποτελεῖ τό στήριγμα στίς ἀντίξοες συνθήκες τῆς καθημερινότητος τῶν χριστιανῶν καί εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Σωτήρας ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Βασικές θέσεις:

«Μόλις ὁ πρωτόπλαστος πίπτει ἐν τῷ παραδείσῳ τόν δέ χρυσοῦν αἰῶνα διαδέχονται τῆς ἁμαρτίας τά ὀψώνια, καί ὁ Θεός παρηγορίαν ὑπόσχεται τό ‘Σπέρμα τῆς γυναικός’, ὅπως θά συντρίψῃ τήν κεφαλὴν τοῦ ὄφεος».

«Τό μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως θριαμβεύει πρῶτον κατὰ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων καί τῆς δι’ αὐτῶν εἰσβολῆς τῆς ἁμαρτίας εἰς τόν κόσμον».

«Τό ὄνομα τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς πίστεώς μας εἶναι τῶν πάντων γλυκύτατον ὄνομα ΙΗΣΟΥΣ [...] ὄνομα δηλοῦν τήν ἀπό τῆς ἁμαρτίας σωτηρίαν (sic)».

«[Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ] κατέστη διὰ τῆς ἐνσαρκώσεώς Του ὅστον ἐκ τῶν ὁστών μας, σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μας. Ὡς ἡμεῖς ἐκείμεθα νεκροί, παρομοίως καί Αὐτός νεκρός ἔπεσε καί μᾶς ἔσωσε».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 15/ Μτθ. 1:1-24

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περὶ τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 96.

Αὐγουστίνου Ἰππῶνος, *Enarratio in Psalmorum* 40, PL 14.

5) Διονυσίου Κυράτσου (ἀρχιμ.), Ὁρόσημα τοῦ ἐνιαυτοῦ, Ἔδεσσα 1961, σελ. 102-114.

Διάρκεια: 13΄

Μήνυμα:

Ὁ κύκλος τῶν ἐορτῶν τοῦ Δωδεκαημέρου παρουσιάζει μιά ἐορταστικὴ ὀργανικὴ ἐνότητα. Ἐπίκεντρο εἶναι τὰ Χριστούγεννα. Ἡ ἱστορικότητα τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀδιαμφισβήτητη. Ἡ δυναμικὴ τῆς ἔχει ἐπηρεάσει ποικίλα λαϊκὰ ἔθιμα, πού ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀλλὰ πλέον ἔλαβαν διαφορετικὴ σημασία. Τὰ ἦθη καί τὰ ἔθιμα αὐτὰ ὑπομνηματίζουν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἀληθινός Θεός.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, τουλάχιστον κατὰ τοὺς τρεῖς πρῶ-

τους αιώνας έωρτάζετο όμοϋ μετά τών Θεοφανείων, ύπό τήν όνομασίαν Έπιφάνεια [...] ή ήμέρα τής έπιφανείας τής μεσσιανικότητας ή τής θεότητας του Χριστού».

«Η Έκκλησία πανηγυρίσασα τήν προτεραίαν τό γεγονός τής ένσάρκου του Θεού παρουσίας επί τής γής, δέν ήτο δυνατόν νά παραθεωρήση τήν άσπιλον καί άμόλυντον Παρθένον τήν βαστάσασαν τόν βαστάζοντα τά πάντα».

«Η Έκκλησία έχει καθήκον νά καταπολεμήση, διαφωτίζουσα καταλλήλως τούς χριστιανούς περί τών είδωλολατρικών έθίμων».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Πρ. Άπ. 7:9-60

Πατερική τεκμηρίωση:

Διαταγαί τών Αγίων Άποστόλων, PG 01, 3, 12C.

Ίωάννου Χρυσοστόμου, *Είς τήν πρός Κορινθίους έπιστολή*, PG 49, 352-353.

Ύμνολογική τεκμηρίωση:

«Η γέννησίς σου Χριστέ ό Θεός ήμῶν [...], Κύριε δόξα σοι» (Άπολυτίκιο Χριστουγέννων).

«Η Παρθένος σήμεραν [...] ό πρό αίωνων Θεός» (Κοντάκιο Χριστουγέννων).

Έπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμεραν ή Έκκλησία καί τό Χριστεπώνυμον πλήρωμα αϋτής έορτάζει έν πνευματική χαρᾷ τήν Γέννησιν του Υίου τής Παρθένου...»

6) Οί λόγοι του Μελίτωνος Χατζή έλήφθησαν από Άρχιμ. Μελίτωνος Μπέλλου, *Σπουδή στό κηρυγματικό έργο του Γέροντος Χαλκηδόνας Μελίτωνος Χατζή*, έκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 220-222.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

‘Ο Ίησοϋς Χριστός είναι ό θεάνθρωπος, πού μέ τή Γέννησή Του πρόσφερε τήν αγάπη, τήν ειρήνη καί δίδαξε τό μεγαλειό τής συγχώρεσης. ‘Ο άνθρωπος όφείλει νά προσεγγίζει τόν Χριστό μέ απλότητα, ταπεινώση καί καλωσύνη. ‘Ο Χριστός είναι ό Θεός τών μικρών, τών πτωχών καί καθαρών τῇ καρδιά.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Προαιώνιος Θεός, ὁ Ἄναρχος καὶ Ἀκατασκεύαστος, ὁ Δημιουργός τοῦ παντός, ὁ μόνος δυνάστης καὶ Κύριος καταβαίνει ἀπόψε ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς τελειότητος καὶ τῆς αἰωνιότητος, ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς εἰρήνης, ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄστρων, διὰ μέσου τῶν ἀχανῶν ἐκτάσεων τοῦ Σύμπαντος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον τῶν χειρῶν Του, ἔρχεται μέσα εἰς τὸν χρόνον, κατέρχεται εἰς αὐτὸν τὸν ἰδικὸν μας μικρὸν κόσμον τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς φθορᾶς».

«Ὁ Ἰσχυρὸς καὶ Ἐξουσιαστής ἐπανέρχεται εἰς τὴν γῆν μας, εἰς σχῆμα ἀνθρώπου, ἀνίσχυρος καὶ ἐνδεής».

«Ἔρχεται ὁ Θεός ὡς ἄνθρωπος πρὸς τὸν ἄνθρωπον, κομίζων ἀγάπην καὶ συγχώρησιν καὶ εἰρήνην».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Τὰ χωρία εἶναι ἐνσωματωμένα στὰ λόγια καὶ τὸ προσωπικὸ ὕφος τοῦ κήρυκα.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὁ μόνος δυνάστης καὶ Κύριος καταβαίνει ἀπόψε ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς αἰωνιότητος [...] κατέρχεται εἰς αὐτὸν τὸν ἰδικὸν μας μικρὸν κόσμον».

7) Τιμοθέου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου Μαρωνείας, Ἱεροὶ στοχασμοί, ἔκδοσις γ', Ἀθῆναι 1962, σελ. 13-16.

Διάρκεια: 6'

Μήνυμα:

Ἡ ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων διακρίνεται γιὰ τὴν ἱερότητά της, διότι εἶναι ἡ ἱερότητα τοῦ θείου Βρέφους ποῦ ἦρθε στὴ γῆ γιὰ νὰ ἀπαλύνει τίς δυστυχίες μας. Αὐτὸ σημαίνει ὑπομονή στὰ δύσκολα, ἀγάπη καὶ ταπείνωση. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελέσκει τὸ κορυφαῖο γεγονός γιὰ νὰ συναντηθεῖ ὁ Θεός μετὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἔδωσε στὸν ἄνθρωπο τὴ δυνατότητα τῆς θέωσης. Ὡστόσο ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει διαρκῶς νὰ ἀναζητᾷ τὸν Χριστό. Ὁ τόπος συνάντησης εἶναι ὁ ναός, ὅπου στὴ θεία Λειτουργία ἀναβιώνεται ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὑπομνηματίζεται ὅτι ὁ Ἰδιος εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἀγάπης.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Χριστὸς στέκεται ἀνάμεσα εἰς τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο καὶ τὰ ἐνώνει [...] Ἐφόρεσε τὸ πτωχὸν καὶ

ἀσθενές ἔνδυμα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἔλαβε δούλου μορφήν καί ἀνέλαβεν ὅλον τό βάρος τῆς ἀνθρώπινης δυστυχίας ἐπάνω Του».

«Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ εἶχε σαρκωθῇ, ἔγινεν Ἄνθρωπος καί ἀνύψωσε τό ἀνθρώπινον. Ὁ ἄνθρωπος διά τοῦ Χριστοῦ ἡμπορεῖ νά ὑψωθῇ καί νά προαχθῇ».

«Ὀλόκληρος ἡ ζωὴ Ἐκείνου ἦτο ἀδιάκοπος Λειτουργία».

«Ἡ χαρά τῶν Χριστουγέννων εἶχε τήν ἀπάντησίν της εἰς τήν φαιδρότητα τῆς Ἀναστάσεως».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 18:3/ Λκ. 2:15/ Ἰω. 1:14/ Φίλιπ. 2:7

8) Τιμοθέου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου Μαρωνείας, *Ἱεροί στοχασμοί*, ἔκδοσις γ', Ἀθῆναι 1962, σελ. 17-20.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ἡ Παλαιά Διαθήκη ὁδηγεῖ στήν Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, τόν ἐρχομό τοῦ ὁποίου ἀνέμεναν καί οἱ εἰδωλολάτρες. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας ἀλλά καί ὁ πρῶτος Ἱεραπόστολος. Ἦρθε στόν κόσμο γιά νά μᾶς ἀπαλλάξει ἀπό τόν πόνο καί τίς ἀνησυχίες μας. Πλέον εἶναι ἀνάγκη νά δώσουμε τήν καρδιά μας σέ Ἐκεῖνον, πού μέ τόν ἐρχομό Του ἐγκαινίασε μιᾶ νέα ἐποχή. Χαρακτηριστικό τοῦ κόσμου τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ ἐγωισμοῦ καί ἡ πάλι γιά κάθε μορφή εἰρήνης. Οἱ χριστιανοί βιώνουν τή σχέση μαζί Του μέσα ἀπό τό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Βασικές θέσεις:

«Περί τό Πρόσωπον Ἐκείνου ἐστρέφετο ἡ Βιβλική ἱστορία, ὁ προφητικός λόγος, οἱ ψαλμοί. Εἶναι ὁ Μεσσίας, τόν ὁποῖον ἀνέμενον οἱ Ἰουδαῖοι, ὁ ἀπεσταλμένος Λυτρωτής καί διδάσκαλος, τήν ἔλευσιν τοῦ ὁποίου προέλεγον οἱ σοφοί, ὁ "Ἀγνωστος Θεός" τῶν Ἀθηναίων, ὁ Πρωτόγονος Θεός" τῶν Ρωμαίων».

«Τό ἅγιο Παιδί κατῆλθε διά νά μᾶς ὑψώσῃ καί προσφέρεται διά νά μᾶς ἀγιάσῃ».

«Ὁ Θεός μᾶς ἐχάρισε τά πάντα. Τώρα μᾶς δίδει τόν Μονογενῆ Του. Ἡμεῖς ἐδώσαμεν εἰς Αὐτόν τήν Μητέρα. Ὁφείλομεν ἀκόμη ἓνα πρᾶγμα: τήν καρδίαν μας».

«Ἡ Φάτνη, ὅπου ἐσπαργανώθη ἔγινε ἀγία Τράπεζα».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 110:9/ Ήσ. 9:6/ Λκ. 2:10-12/ Ίω. 1:14/ Πρ. Ἀπ. 17:23

Υμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. [...] ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξα-
σται» (Ἀκολουθία Ὁρθρου, Κανὼν α', α' ὥδη, ὁ εἰρμός).

9) [Ἀωνύμου] Λόγοι τῆς χάριτος, ἔκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Η ΖΩΗ», Ἀθήναι 1963, σελ. 39-41.

Διάρκεια: 9'

Μήνυμα:

Οἱ Προφητεῖες ἀνέδειξαν τὴ σπουδαιότητα τῆς Βηθλεέμ στό σχέ-
διο τῆς θείας οἰκονομίας. Ἡ σύγχρονη Βηθλεέμ ὀφείλει νά εἶναι ἡ
καρδιά μας πού ἀπαιτεῖται νά εἶναι καθαρή. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ κατ'
ἐξοχὴν ἠθικός λυτρωτής. Ὁ ἄνθρωπος καθαρίζεται ἀπό τίς ἁμαρ-
τίες του μέσω τῆς ἐξομολόγησης. Βέβαια ὀφείλει νά προσέχει καί
νά εἶναι πάντα καθαρὸς ἀπό ἁμαρτίες. Εἰδικά τίς ἅγιες μέρες τῶν
Χριστουγέννων ὀφείλει νά καλεῖ τὸν Χριστό νά καθαρίσει τὴν καρ-
διά του.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὅλα ὅσα σχετίζονται μέ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶχαν πρό
πολλοῦ ἐξαγγελθῇ, τοιοῦτοτρόπως καί ἡ ἐνανθρώπησίς του ἀνῆκεν
εἰς τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας τό προφητικὸν πνεῦμα εἶχε ἐμπιστευθῇ
εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καί ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον, ἐπρόκειτο νά
γεννηθῇ, ἦτο γνωστός πρό αἰώνων».

«Ἡ Βηθλεέμ αὐτὴ εἶναι ἐντός μας, εἶναι ἡ καρδιά μας. Εἶναι ἴσως
ἄσημος καί ταπεινὴ. Ἴσως εἶναι καί φοβερὰ λερωμένη [...] Καί ὅμως
εἰς αὐτὴν τὴν ἄσημον καί ταπεινὴν Βηθλεέμ τῆς καρδίας μᾶς ζητεῖ
νά ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης».

«Καί ὅταν κατὰ τὴν ἁγίαν νύκτα τῶν Χριστουγέννων θά σημάνῃ
ἡ καμπάνα τοῦ ναοῦ, [...] ἅς πλησιάσωμεν μέ θάρρος, ἀφοῦ καθα-
ρίσωμεν τὴν ψυχὴν μας μέ τό λουτρόν τῆς μετανοίας καί τὴν ἐξα-
γνίσωμεν μέ τὴν εἰλικρινῇ ἐξομολόγησιν τῶν ἁμαρτιῶν μας καί τὴν
στολίσωμεν μέ τὴν χάριν τῆς ἀφέσεως».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Παροιμ. 23:26/ Μιχ. 5:2/ Μτθ. 2:6

10) Τίτου Ματθαίακη, ἀρχιμ., Ψεκάδες εἰς τόν ἀγρόν, ἔκδ. β', Ἀθῆναι 1963, σελ. 13-16.

Διάρκεια: 15'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι τό πανηγύρι τῆς Εἰρήνης καί ὁ πόθος τῶν λαῶν γιά συμφιλίωση. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ πνευματικός καί ἠθικός ἡγέτης πού ὁδηγεῖ στή λύτρωση. Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ συμπορεύεται μέ τήν ἀγάπη καί ἀπαιτεῖ ἀπό τόν ἄνθρωπο τήν προσωπική του κάθαρση μέ σκοπό τήν εἰρήνη, τή δικαιοσύνη καί τήν ἀναγέννηση στή ζωή του. Ἡ ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ ἀπαιτεῖ τόν προσωπικό ἀγώνα ἀλλά καί τή συνεργασία ὅλων τῶν χριστιανῶν μέ σκοπό τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης. Ἡ συνεργασία τῶν χριστιανῶν θεμελιώνεται στήν εἰρηνική καί ταπεινή ζωή τοῦ Ἰησοῦ.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Ἀρχων τῆς εἰρήνης, ἡ πηγὴ της, ἡ ἐγγύησίς της».

«Καί ἰδοῦ, ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ διέλυσε τό πνευματικόν καί ἠθικόν σκότος, ἀπεμάκρυνε τό χάος καί ἔθραυσε τοὺς πάγους τῆς ἔχθρας καί τῆς κακίας, ἀπεκατέστησε τὰς σχέσεις τοῦ παραπεσόντος ἀνθρώπου μετά τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυψε καί ἐδίδαξε τήν ἀληθινὴ γνῶσιν αὐτοῦ, προσέφερε τὰ μέσα τῆς καθάρσεως καί τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ψυχῆς καί ἤνωσε πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἰς μίαν καθολικὴν ἑορτὴν οἰκογένειας καί κοινωνίας».

«Πολλὰ δύνανται νά γίνουν εἰς τόν κόσμον ἐάν ὅλων τῶν χριστιανῶν αἱ πνευματικαὶ καί ἠθικαὶ δυνάμεις ἐνωθῶσιν εἰς τόν κοινόν ἀγώνα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς δικαιοσύνης καί τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν λαῶν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 9:6/ Ἰω. 10:16-17/ Ἐφ. 2:12-17/ Β' Θεσ. 3:16

11) Τίτου Ματθαίακη, ἀρχιμ., Ψεκάδες εἰς τόν ἀγρόν, ἔκδ. β', Ἀθῆναι 1963, σελ. 16-19.

Διάρκεια: 11'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι πανηγύρι οἰκογενειακό γύρω ἀπὸ τό δέντρο καί τὰ δῶρα ἀποτελοῦν ἐνδειξὴ ἀγάπης. Ὅμως, τὰ Χριστού-

γεννα έορτάζονται πραγματικά μέ την άγαθοεργία, την περίθαλψη και την προσφορά αγάπης στους αδύναμους και σέ όσους ύποφέρουν, όπως είναι τά όρφανά και οί φτωχοί. Κι αύτοί άποτελοϋν παιδιά του Θεού και έχουν δικαιώματα. Άναγκαία ή άγαθοεργία και ή περίθαλψη. Μόνο μέ την άλληλεγγϋή ό άνθρωπος συναισθάνεται τό θείο Βρέφος δίπλα του, τό όποίο έφερε την άγία αγάπη.

Βασικές θέσεις:

«Τά Χριστούγεννα αισθανόμεθα ως έορτήν οικογενείας [...] Όσα θαυμαστά συνέβησαν γεγονότα κατά την γέννησιν του Έμμανουήλ μέσα στό σπήλαιον της Βηθλεέμ τά νοιώθει κανείς περισσότερο όταν εύρεθί την μεγάλην αυτήν ήμέραν της Χριστιανοσύνης μέσα στό σπίτι του».

«Ό Χριστός ένηνθρώπησε διά νά μās καταστήση κτήμα μας άναφαίρετον την χαράν».

«[...] Είναι οί πτωχοί άδελφοί μας, οί άδελφοί του Χριστού, πού εκλινε τόσον πολύ τόν Έαυτό του και έσπαργανώθη μέσα εις την φάτνην του σπηλαίου διά νά μās δείξη τό παράδειγμα της καλωσύνης, της αγάπης».

«Ω! Άγία Αγάπη! Έσύ έπήγασας από την άκτινοβολίαν της φωτοχυσίας της άγίας νυκτός των πρώτων Χριστουγέννων και σέ ποθοϋν μυριάδες ανθρώπων! Ειρήνη χωρίς την αγάπην δέν έρχεται ποτέ εις τόν κόσμον!»

Έπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Εϋχαριστοϋμεν διά τά δώρα των [...] μ' ένα μεταχειρισμένο παιχνίδι του παιδιού μας χαροποιείται ένα όρφανό και πτωχό [...]».

12) Οί λόγοι του Μελίτωνος Χατζή έλήφθησαν από Αρχιμ. Μελίτωνος Μπέλλου, Σπουδή στό κηρυγματικό έργο του Γέροντος Χαλκηδόνας Μελίτωνος Χατζή, έκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 229-231.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Ό Ίησοϋς Χριστός είναι ό άληθινός Θεάνθρωπος, ό δημιουργός και δωρητής της ζωής, αλλά και ό συνοδοιπόρος του ανθρώπου σέ κάθε στιγμή της ζωής του. Αυτό πού άπαιτείται νά πράξει ό άνθρωπος είναι νά άνταποκριθεί στην αγάπη του Χριστού, νά άγωνισθεί

καί νά μαρτυρήσει τήν ἐν Χριστῷ πίστη καί εἰρήνην σέ ὁλάκερη τήν οἰκουμένη.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Θεός ἐν μέσῳ ἡμῶν, ὁ Θεός ὡς ἓνας ἐξ ἡμῶν. Εἶναι ὁ Θεός ὁ ἀποκαλύπτων τό πρόσωπον Αὐτοῦ πρός πάντα ἄνθρωπον, ἵνα πᾶς ὁ ἀτενίζων εἰς αὐτό καί πιστεύων ζήσῃ!»

«Τό ἐν Βηθλεέμ ὑπό τῆς Παρθένου Μαρίας τεχθέν σήμερον παιδίον εἶναι ὁ Ἑμμανουήλ, ἥτοι ὁ Θεός μεθ' ἡμῶν».

«Διότι μόνον ὅταν βασιλεύσῃ ὁ Χριστός εἰς τās καρδίας καί τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, θά ἐπικρατήσῃ εἰρήνη καί εὐδοκία ἐπὶ τῆς γῆς».

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός» (Μέγα Ἀπόδειπνο).

13) Ἀλεξάνδρου Καντώνη (ἀρχιμ.), Φωτεινά σήματα. Σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, Ἀθήναι, 1965, σελ. 77-80.

Διάρκεια: 5'

Μήνυμα:

Μέ ἀφορμή τούς πειρασμούς πού ἀντιμετώπισε ὁ Ἰωσήφ ὁ Μνήστωρ κατὰ τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀλλά καί τό παράδειγμα ἀντιμετώπισης γίνεται ἐκτενής ἀναφορά στίς δυσκολίες τοῦ γάμου. Ἡ ἀπιστία καί ἡ προδοσία ἐντός τοῦ γάμου ἀποτελοῦν προβλήματα στή σύγχρονη ἐποχή καί ἀπαιτεῖται ἡ πολυδιάστατη ἀντιμετώπισή τους.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Ἰωσήφ ἐξέλέγη ἀπό τήν Θείαν Πρόνοιαν διὰ τήν ἐξυπηρέτησιν τοῦ Μυστηρίου τῆς ἐνανθρωπίσεως. Γινῶσιν ὅμως ἔλαβεν τοῦ σχεδίου τούτου τοῦ Θεοῦ μετά τήν σκέψιν καί ἀπόφασιν νά ἀπομακρύνῃ τήν Μαρίαν ἀπό τήν οἰκίαν του, διότι ἐνόμιζε ὅτι ἡ μνηστή του ἐπρόδωσε τήν ἀμοιβαίαν ὑπόσχεσιν».

«Ἐάν ἡκολούθουν τήν σοφὴν τακτικὴν τοῦ Ἰωσήφ, πολλοί ἀπό ἐκείνους πού ἔβαψαν τὰ χέρια των εἰς τό αἷμα τῶν συζύγων, τέκνων, συγγενῶν καί σαπίζουν εἰς τὰ φυλακάς ἔχοντες ἀβάστακτους τύψεις συνειδήσεως, θά ἦσαν ἔντιμοι πολῖται, παράγοντες εἰρήνης, συντελεσταὶ βελτιώσεως τῶν ἡθῶν ἀντὶ στυγεροῦ ἐγκληματίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτθ. 1:1-25

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερον εἰς στάσιν προσοχῆς καί σεβασμοῦ καλούμεθα...»

14) Κωνσταντίνου Κούρκουλα, *Κογχύλια ἀπό τήν Τιβεριάδα. Ὀμιλίες καί λόγοι ἐπὶ τῶν Κυριακῶν Εὐαγγελίων*, ἔκδ. νέα, Ἀθήναι 1966, σελ. 145-147.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τόνισε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν παλαιό ἄνθρωπο καί νά ἀγωνισθεῖ γιά νά περιβληθεῖ τόν καινούριο. Αὕτῃ ἡ δυνατότητα ἀποτελεῖ τό γενέθλιο δῶρο πού ἔφερε ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δέχεται αὐτό τό δῶρο μέ τήν προϋπόθεση τοῦ βαπτίσματος. Μέ τή συχνή θεία ἐξομολόγηση προσφέρει τίς ἁμαρτίες του στόν Θεό.

«Στοῦ ἔργου τούτου τήν ἐκπλήρωσι μᾶς καλεῖ τό σημερινό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα καί οἱ ἅγιες ἡμέρες, πού ἔρχονται. Ἡμέρες ψυχικῆς ἀνασυγκροτήσεως. Ἐπαφῆς μέ τόν Οὐρανό».

«-Τί δῶρο ἔχεις νά μοῦ προσφέρεις γιά τά γενέθλιά μου; Ρώτησε τό θεῖο βρέφος;

-Λυπᾶμαι, δέν ἔχω τίποτα, ἀπάντησε ἐκεῖνος. Οὔτε χρυσάφι, οὔτε σμύρνα, οὔτε λιβάνι.

-Καί ὅμως, Ἰερώνυμε, ἔχεις κάτι ἐπιβλαβές γιά σένα, πολυτιμώτερο ὅμως δῶρο γιά μένα. Τίς ἁμαρτίες σου!»

Βασικές θέσεις:

«Μέ παλαιό ἔνδυμα παρομοιάζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τόν ἁμαρτωλό ἑαυτό μας, γιά νά δείξει, πόσο ἀναγκαῖο, ἀλλά καί πόσο δύσκολο συγχρόνως εἶναι νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό αὐτόν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Κολ. 3:4-11

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Στοῦ ἔργου τούτου τήν ἐκπλήρωσι μᾶς καλεῖ τό σημερινό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα καί οἱ ἅγιες ἡμέρες, πού ἔρχονται».

15) Λάμπρου Ζάχαρη, *Τό φῶς τοῦ κόσμου* (περιστατικά κηρύγματα), Ἀθήνα 1966, σελ. 323-326.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Γιά τόν έρχομό τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχουν πολλές μαρτυρίες καί μάλιστα εἰδωλολατρῶν. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν. Ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ ἕνασμα γιά νά ἀγωνισθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐναντία στήν ἁμαρτία. Ὁ Χριστός ἔνωσε τά διεστῶτα, ὅπως πλούσιους καί φτωχοῦς. Αὐτό πού ἀπαιτεῖται πλέον εἶναι οἱ χριστιανοί νά γίνουν τό σπήλαιο τῆς Βηθλεέμ. Κι αὐτό θά τό πετύχουν μέ τήν πίστη καί τή λατρεία τους.

Βασικές θέσεις:

«Διάχυτη καί φλογερή νοσταλγία κρατοῦσε σέ ἀναστάτωση τούς ἀνθρώπους, πού πρόσμεναν ὥρα τήν ὥρα τό μέγα γεγονός [...] Τόν ἔβλεπαν μέ τά μάτια τῆς φαντασίας τους σάν τόν καλό τσοπάνο, πού ὁδηγεῖ τά πρόβατά του σέ τόπους χλοερούς καί νεροσυρμές».

«Κεῖνη τή νύχτα στήν ταπεινή σπηλιά τῆς Βηθλεέμ ἔσμιξαν δυό ἀντίπαλοι κόσμοι σέ κοινή λατρεία τῆς Ἀληθινῆς Ἀγάπης, γιατί καί οἱ δυό τους γιά τό ἴδιο ἰδανικό διψοῦσαν. Ἐσκυψαν ἀδερφωμένοι καί προσκύνησαν τόν νεογέννητο Θεό μέ πολλήν εὐλάβεια».

«Ἄν οἱ κάτοικοι τῆς γῆς εἶχαν ἐμβαθύνει σ' αὐτές τίς μεγάλες κοινωνικές ἀλήθειες, θά εἶχαν ἀπό καιρό ξυπνήσει καί συνέλθει ἀπό τήν πλάνη. Ἡ Θεία Πρόνοια ἔδωσε στόν ἄνθρωπο ὅλα τά μέσα γιά νά ζήσει εὐτυχισμένος, φτάνει νά τά χρησιμοποιοῦ γιά τό καλό του».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:14

16) Λάμπρου Ζάχαρη, Τό φῶς τοῦ κόσμου (περιστατικά κηρύγματα), Ἀθήνα 1966, σελ. 327-330.

Διάρκεια: 6'

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ ὑπερφυσικό γεγονός. Ἡ ἐπιστήμη δέν μπορεῖ νά ἐξηγήσει σέ καμία περίπτωση τέτοια θαύματα. Ἔτσι ὁ Χριστός μέ τή Γέννησή Του ἔσβησε τήν περηφάνεια τῆς σοφίας. Ἡ Ἐνανθρώπηση εἶναι γεγονός ὕψιστης ταπείνωσης καί ἀποτελεῖ παράδειγμα γιά τούς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι καλοῦνται νά ἀγωνισθοῦν γιά τήν εἰρήνη.

Βασικές θέσεις:

«Τό φῶς τῆς Ἐπιστήμης, ὅσο κι ἂν εἶναι ἔντονο, δέν κατορθώνει νά διαπεράσει τά σκοτεινά νεφελώματα, πού περιβάλουν τήν ψυχή

[...] Στην αἴγλη τῆς Ἐπιστήμης ἔρχεται ἀντιμέτωπο ἓνα ἄλλο φῶς, πού ἔλαμψε πρὶν ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια κάτω ἐκεῖ στὴ μακρυνή Βηθλεέμ, μέσα σέ μιά σπηλιά κάποια παγερὴ χειμωνιάτικη νύχτα, καὶ καταύγασε τὴν Οἰκουμένη μέ τούς καταρράκτες τῆς θείας χάριτος. Τό θαῦμα τοῦτο τῶν θαυμάτων ξεπέρασε κάθε ἐπινόηση [...] Τό εὐεργετικό τοῦτο Φῶς πρόβαλε μέσα ἀπὸ μιά φάτνη – καί ἦταν ὁ Θεός Βρέφος, πού καταδεχόταν νά γεννηθῇ ἐκείνη τῇ στιγμή σ' ἓναν κόσμο, πού σπάραζε κάτω ἀπὸ τὴ βία καὶ τὴν ὠμότητα τῶν ἰσχυρῶν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 103/ Λκ. 2:14

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Τί σοι προσενέγκωμεν Χριστέ, [...] ἡμεῖς δὲ Μητέρα Παρθένον» (στιχηρό ἰδιόμελο, ἐσπερινοῦ Χριστουγέννων).

17) Ἀρχιμ. Χαραλάμπους Βασιλοπούλου, *Τά μυστικά τῆς Εὐτυχίας*, τ. β', *Κηρύγματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους*, ἔκδ. Ὁρθοδόξου Τύπου, Ἀθήναι 1967, σελ. 255-261.

Διάρκεια: 14'

Μήνυμα:

Ἡ πίστη τῶν προπατόρων, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἀγίων ἀποτελεῖ διαχρονικό πρότυπο. Κοινὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πρὶν καὶ μετὰ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ πολυδιάστατη ἔκφραση ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸν Θεό. Ἔτσι οἱ ἅγιοι κάθε ἐποχῆς θυσιάζουν τὰ γήινα καὶ ἀνοίγουν τὸν δρόμο γιὰ τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐνδεικτικό εἶναι τό παράδειγμα τῶν προφητῶν καὶ τῶν Κριτῶν πού προετοιμάζουν τὸν κόσμο γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ. Βέβαια πάντα θὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀδιάφοροι. Σήμερα ἀπαιτεῖται ἀγώνας ἀπέναντι στοῦ ἀντιθρησκευτικοῦ καὶ ἀντιχριστιανικοῦ περιβάλλον. Αὐτός ὁ ἀγώνας ἀπαιτεῖ ὑπομονή, ὥστε ὅλοι νά βιώσουμε τό χαρμόσυνο γεγονός τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ πίστη ἀπαιτεῖ θυσίαν τῶν γηίνων διὰ τὰ μέλλοντα».

«Ἡ πίστη ἀπαιτεῖ ἀγώνα [...] καὶ ὑπομονή».

«Παιδιά τοῦ Θεοῦ εἴμαστε καὶ ἐμεῖς, ὅπως ἐκεῖνοι. Τὸν ἴδιο Παράδεισον ὑπεσχέθη καὶ εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός ὡς κληρονομίαν ὡς καὶ εἰς ἐκείνους [ἐνν. οἱ Προφῆτες καὶ οἱ Κριτές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης]

[...] Τότε θά εισέλθωμεν καί ἡμεῖς, ὅπως ἐκεῖνοι, εἰς τήν πανήγυριν τῶν πρωτοτόκων».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 12:1/ Ἰω. 16:33/ Πρ. Ἀπ. 14:22/ Ἑβρ. 11:9-10 καί 32-34 / Φιλιπ. 3:20

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«ὅπου ἦχος καθαρὸς ἐορταζόντων, καί βοώντων ἀπαύστως» (Ἑσπερινός Μεγάλης Τρίτης, ιδιόμελο).

18) Ἀρχιμ. Χαραλάμπους Βασιλοπούλου, *Τά μυστικά τῆς Εὐτυχίας*, τ. β', *Κηρύγματα εἰς τοὺς Ἀποστόλους*, ἔκδ. Ὁρθοδόξου Τύπου, Ἀθῆναι 1967, σελ. 261-265.

Διάρκεια: 9'

Μήνυμα:

Τό Εὐαγγέλιο εἶναι τό φῶς πού ἀποκαλύπτει ὁ Θεός Πατέρας διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού γεννήθηκε σ' αὐτόν τόν κόσμο. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ Ἀλήθεια πού περίμεναν οἱ ἄνθρωποι καί εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος γιὰ νά ἀκολουθήσει πιστά τήν ὁδὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπαιτεῖται νά ἀποφεύγει τήν ἁμαρτία.

Βασικὲς θέσεις:

«Τό Εὐαγγέλιον, ὡς ἀποκάλυψις Θεοῦ, εἶναι τό ὕδωρ τό ζῶν τῆς ψυχῆς[...] Καί τό ὕδωρ αὐτό εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου».

«Τό Εὐαγγέλιον εἶναι φῶς, ἀλήθεια, ὕδωρ ζῶν».

«Εἰς τὰ θαυμάσια τῆς φύσεως βλέπομεν νά λειτουργοῦν οἱ Νόμοι τοῦ Θεοῦ. Εἰς τήν λειτουργίαν τῶν Νόμων αὐτῶν βλέπομεν τήν μεγαλοπρέπειαν, τήν παντοδυναμίαν καί πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ».

«Οἱ ἅγιοι ἔγιναν ἅγιοι μέ τό Εὐαγγέλιον [...] Μέ τό Εὐαγγέλιον θά ἀποκτήσωμεν τήν ἀπαραίτητον ἀγιότητα καί θά κερδίσωμεν τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι καί ὁ προορισμός μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰησ. 1:8/ Ἰω. 4:10. 17:17/ Γαλ. 1:11-19. 6:7

19) Ἀρχιμ. Φιλαρέτου Ἀποστόλου Βιτάλη, *Ρήματα ζωῆς αἰωνίου*. *Κηρύγματα εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, Ἀθῆναι 1967, σελ. 303-307.

Διάρκεια: 8'

Μήνυμα:

Τό Εὐαγγέλιο μᾶς προετοιμάζει γιά τόν ἑορτασμό τῶν Χριστουγέννων. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἔγινε μέ ὑπερφυσικό τρόπο καί ὁ ἄνθρωπος τήν ἀποδέχεται μέ τήν πίστη καί τήν ἐλπίδα στή ζωή του. Ἡ ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν γιά τή Γέννησή Του ὁδηγεῖ στήν πίστη. Τό ὄνομά του Ἑμμανουήλ (Ὁ Θεός μαζί μας) φέρνει τήν ἐλπίδα, ὅπως ἐπιβεβαιώνει καί ἡ Ἀνάστασή Του. Ὁ Χριστός εἶναι πάντα μαζί μας καί εἰδικά τίς δύσκολες στιγμές. Εἶναι ὁ αὐτοθυσιαζόμενος Λυτρωτής. Ὡστόσο οἱ χριστιανοί δέν πρέπει νά ἀδιαφοροῦν ἀλλά νά εἶναι διαρκῶς σέ κατάσταση μετάνοιας γιατί ἔχουν εὐθύνη ἀπέναντι στόν κόσμο.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος μᾶς προετοιμάζει γιά τόν μεγάλο ἑορτασμό. Μᾶς παρουσιάζει τό γενεαλογικό δέντρο-κατάλογο τοῦ Μεσσία».

«Ὁ Θεός μαζί μας! Αὐτό εἶναι τό οὐράνιο ἄγγελμα, πού μᾶς μεταδίδουν πασίχαρα οἱ αἰῶνες».

«Ὁ Θεός ἔγινε ἓνα μέ μᾶς, γιά νά μένη μαζί μας παντοτεινά, κι ὅταν ζοῦμε, κι ὅταν πεθαίνουμε κι ὅταν βρισκόμαστε στόν πόνο, ιδιαίτερα σ' αὐτόν, τόν πιό ὀδυνηρό πού προξενεῖ ἡ ἁμαρτία, ἡ ὁποία μᾶς κυριεύει καί μᾶς τυραννᾷ πολλές φορές».

«Ὁ Χριστός εἶναι μοναδικός μας Σωτήρας, πού πρέπει ἐξάπαντος νά Τόν ἐγκολπωθοῦμε».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 110:9/ Ἡσ. 7:14/ Μτθ. 9:13. 28:20/ Ἰω. 1:11. 1:14/ Πρ. 4:12. Πρ. 18:28/ Ἀποκ. 3:10. 3:20

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Χαρούμενες χριστουγεννιάτικες καμπάνες θ' ἀντηχήσουν σέ λίγες μέρες».

«Σήμερα ἀκούσαμε. Ὁ εὐαγγελιστής Ματθαῖος...»

20) Γεωργίου Παυλίδου, Μητροπολίτου Νικαίας, «Φῶς ταῖς τριβοῖς μου». Λόγοι ἐπὶ τῶν περικοπῶν τῶν Ἀποστόλων τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1967, σελ. 292-296.

Διάρκεια: 9'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα αποτελούν γεγονός πίστης. Ἡ πίστη εἶναι ἕνας διαρκής ἀγώνας πού ὁδηγεῖ σέ φωτεινή δράση, ἡ ὁποία μεταφράζεται σέ ἀλληλεγγύη καί φιλαδελφεία, μέ ἀποκορύφωμα τήν αὐτοθυσία, ὅπως εἶναι ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ καί τῶν μαρτύρων. Ἡ πίστη εἶναι ἡ ὁδός τῆς ἀρετῆς καί τῆς ἀγίας ζωῆς, ὅπως φανερώνουν τά συναξάρια. Ἡ πίστη μᾶς ἐνισχύει εἰδικά στίς δύσκολες στιγμές, ὅπου ἀπαιτεῖται περισσότερος ἀγώνας.

Βασικές θέσεις:

«Πιστεύω θά πῇ: ἐμπιστεύομαι τά πάντα εἰς τόν Θεόν».

«Ὅμως ἡ πίστις του ἡ βαθειά, ὅτι ἔχει βοηθόν καί προστάτην τόν Θεόν, δέν θά τόν ἀφήσῃ νά λυγίσῃ ἀπό τās δυσκολίας».

«Ὅ,τι μεγάλο ἐθεμελιώθη εἰς τόν κόσμον εἶναι καρπός θυσίας».

«Μ' αὐτήν τήν πίστιν οἱ ἅγιοι ἔμειναν ἀπρόσβλητοι ἀπό τās ἁμαρτίας καί τὰ θανατηφόρα βέλη».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἐβρ. 11:9-10 καί 32-40

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Καί σήμερον, ἂν θέλομεν...»

21) Διονυσίου Παπανικολοπούλου, Μητροπολίτου Ἑδέσσης καί Πέλλης, Πεντήκοντα τέσσαρες Πρακτικά Ὁμιλίας εἰς τās κατά Κυριακήν ἀναγιγνωσκομένας περικοπὰς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἔτος 2ον, 1968, σελ. 33-37.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Ἡ πίστη ὡς ἐμπιστοσύνη στόν Θεό ἐκφράζει τό ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῶν προγόνων τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Θεός μέ τή Γέννησή Του καί τόν ἐρχομό Του στόν κόσμο θεραπεύει κάθε μορφῆς εἰδωλολατρία καί εἰδικά τήν ἀτομική.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Κύριος οὐδένα ἀπομακρύνει ἀπό τόν ἑαυτό του, οὐδένα ἀποστρέφει ἤ μισεῖ, ἀλλά τούς πάντας καταδέχεται καί διά τούς πάντας ἐγένετο ἄνθρωπος».

«Τήν πίστιν λοιπόν τῶν μεγάλων προγόνων τοῦ Χριστοῦ καί τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς καλεῖται νά πανηγυρίσῃ καί νά περιγράψῃ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος [...] Ὁ Ἀβραάμ πιστεύει βαθέως εἰς τόν Θεόν».

«Καί τήν σειράν αὐτήν τῶν θεοφιλῶν προγόνων τοῦ Κυρίου καί τοῦ ἔργου αὐτῶν ἀκολουθεῖ σειρά προφητῶν καί ἀπεσταλμένων τοῦ Θεοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἐβρ. 11:9-10 καί 32-40

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἀγαπητοί ἀκροαταί! Αἱματοποτισμένοι ἀδελφοί Κύπριοι [...] Σεῖς ἀδελφοί Κύπριοι, ἐξόριστοι ἀδελφοί καί συλλειτουργοί Ἱερο-
μάρτυρες τοῦ εὐγενεστεροῦ ἀγῶνος...»

«Καλήν ἀντάμωσιν τήν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων».

22) Διονυσίου Παπανικολοπούλου, Μητροπολίτου Ἑδέσσης καί Πέλλης, Πεντήκοντα τέσσαρες Πρακτικά Ὁμιλίας εἰς τάς κατά Κυριακήν ἀναγιγνωσκομένας περικοπὰς τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἔτος 2ον, 1968, σελ. 38-41.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Πρὶν τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ὑπῆρχαν δύο κόσμοι, οἱ πλούσιοι καί οἱ φτωχοί. Καί οἱ δύο ἀναζητοῦσαν μόνοι τους τό φῶς. Ὁ Χριστός, πού εἶναι τό Φῶς τοῦ κόσμου, ἔφερε τή χαρά στήν κτίση. Μέ τή Γέννησή Του τό κακό ἀρχίζει νά πεθαίνει ἀλλά χρειάζεται καί ἡ ἀνθρώπινη συνεργασία. Σήμερα ἡ πάλῃ ἐνάντια στό κακό σημαίνει ἀγώνα γιά τήν ὑπερβασή τῶν διακρίσεων καί τήν καλλιέργεια τῆς παγκόσμιας ἀδελφοσύνης.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Πανάγαθος Θεός, κηδόμενος τοῦ ἀνθρώπου, θά στείλῃ τόν Υἱόν αὐτοῦ, τόν Λόγον αὐτοῦ, διά νά διδάξῃ τόν κόσμον, διά νά ἀναπλάσῃ αὐτόν».

«Καί ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου [...] ἐγεννήθη ὁ ὑπεσχημένος Λόγος τοῦ Θεοῦ».

«Ὁ κόσμος ἥλλαξε τόν δρόμον καί τήν τροχίαν αὐτοῦ. Ἀνεπλάσθη. Ἀναγεννήθη. Βαδίζει πρὸς ὀλοκληρωτικήν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 49:10/ Λκ. 2:10. 2:14

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«ὁ ἔχων θρόνον οὐρανόν, καί ὑποπόδιον τήν γῆν, ἐν μήτρᾳ χωρεῖται γυναικός» (Ἑσπερινός 26ης Μαρτίου, στιχηρό προσόμοιο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου καὶ κοσμοϊστορικοῦ γεγονότος ἐορτάζει σήμερον... παρῆλθον 1966 ἔτη».

«Ἀδελφοί Κύπριοι! Ἐξόριστοι ἀδελφοί καὶ Συλλειτουργοί καὶ Συμποιμένες τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ! [...] ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὰ βάσανα καὶ τίς θλίψεις...»

23) Γενναδίου Ἀλεξιάδη, Μητρ. Θεσσαλονίκης, Περιστατικά Κηρύγματα, Θεσσαλονίκη, ἐπανέκδοση 1969, σελ. 112-116.

Διάρκεια: 9΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός μέ τή Γέννησή Του δέ δίδαξε μόνο ἠθικές ἀρχές ἀλλά καί ἀνθρώπινα δικαιώματα. Ὅλη του ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ ἔμπνευση γιὰ ἀγώνα καί πάλη ἐναντία σέ κάθε ἐγωισμό (προσωπικό, ἐθνικό) καί παράδειγμα διακονίας καί ἔμπρακτης ἀγάπης σέ κάθε ἄνθρωπο. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Λυτρωτής τῆς οἰκουμένης, ἡ νίκη ἀπέναντι σέ κάθε κακό καί εἰδικά στόν πόλεμο.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Ἄρχων τῆς εἰρήνης καὶ ἔφερεν εἰς τόν κόσμον τήν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ [...] ἀλλά εἶναι καί ὁ Λυτρωτής, λυτρώσαμενος τήν ἀνθρωπότητα ἀπό τήν δουλείαν τῆς ἁμαρτίας καταργήσας τήν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχουσαν διάκρισιν ὡς δούλων καί ἐλευθέρων».

«Δεῦτε λοιπόν προσκυνήσωμεν [...] καί προσκομίσωμεν αὐτῷ, ὡς οἱ Μάγοι δῶρα, τήν πίστιν καί τήν λατρείαν, τήν ἀγάπην καί τήν ἀφοσίωσιν, τήν μετάνοιαν καί τόν εὐαγγελικόν βίον, τήν φιλανθρωπίαν, τήν αὐταπάρνησιν, τήν αὐτοθυσίαν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 45:6. 54:22/ Μρ. 10:42-45/ Λκ. 2:11/ Ἰω. 14:1/ Β΄ Κορ. 3:17/ Φιλιπ. 4:7. 4:18

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως» (Ὑψωση Τιμίου Σταυροῦ, κοντάκιο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἀλλά καί ποῖος Χριστιανός, ἀληθινός Χριστιανός, δέν αἰσθάνεται θλίψιν, δέν αἰσθάνεται ἱεράν ἀγανάκτησιν βλέπων τά χριστια-

νικά ἔθνη βαδίζοντα ἐφέτος κατά τά Χριστούγεννα ὄχι τήν ὁδόν τῆς εἰρήνης ἀλλά τήν ὁδόν τοῦ πολέμου [...] Δυστυχῶς, ἡ Χριστιανική Εὐρώπη ἀλληλοσπαράσσεται...».

«Ἀκριβῶς τοιαύτην τήν ὑποδούλωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐφάντασθη καί ἐπεδίωξεν ὁ ‘κατακυριεύων’ σήμερον τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καί ‘κατεξουσιάζων’ αὐτοῦ μέγας καί πολὺς δικτάτωρ τῆς Ἰταλίας».

«Ἴδού διατί τό Ἑλληνικόν ἔθνος ἡνωμένον, μέ τόν Σεπτόν αὐτοῦ Βασιλέα καί τόν συνετόν αὐτοῦ Κυβερνήτην, κατῆλθε σύσσωμον καί πάνοπλον εἰς τόν ἱερόν ὑπέρ πάντων ἀγώνα, τόν ὅποιον ἐπέβαλε ἡ ἔθνικὴ ἱστορία [...] Εὐκταῖον θά ᾔτο κατά τὰς ἀγίας ταύτας ἡμέρας τῆς θείας ἐπιφανείας ἐβασίλευεν εἰρήνην ἀνά τήν Ἑλλάδα».

24) Γεωργίου Παυλίδου, Μητροπολίτου Νικαίας, «Λύχνος τοῖς ποσὶ μου...» Λόγοι εἰς τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1969, σελ. 279-284.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστὸς γεννήθηκε γιὰ νὰ λυτρώσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὅμως οἱ σύγχρονοι χριστιανοὶ ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴ θυσία Του. Πλέον ὁ Χριστὸς ἐκφράζει ἓνα διαρκές «κατηγορῶ» γιὰ τὴν ὑποκρισίαν τῶν χριστιανῶν, τό ὅποιο ἀναφέρεται στὴν τυπολατρία, στὴ λήθη τῆς ἐμπρακτῆς ἀγάπης καί τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν.

Βασικὲς θέσεις:

«Καί μέσα εἰς αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ μεγαλείου καί τῆς ταπεινώσεως, εἶδε [ἐνν. ὁ Ἡσαΐας] νὰ ἐνώνεται ὁ οὐρανὸς μέ τὴν γῆν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἑμμανουήλ».

«Κατηγορῶ τοὺς χριστιανούς [...] γιατί βγάλατε ἀπὸ τὴν θρησκείαν μου τό πνεῦμα τῆς θυσίας».

«Ὅποιος ἀγαπᾷ εἶναι ἀνεκτικός, συγχωρητικός, ἐπιεικής, ἀνταποδίδει καλὸν ἀντὶ κακοῦ».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Ἦσ. 8:10/ Μτ. 9:13/ Πρ. 10:38/ Α' Κορ. 11:21. 13:7-8

25) Ἀνθίμου Ρούσσα (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης), Διακονία τοῦ λόγου, Ἀθήναι 1969, σελ. 185-189.

Διάρκεια: 9'

Μήνυμα:

Ἡ ἐορτὴ τῆς Γέννησης ἀπαιτεῖ πανανθρώπινη δοξολογία, διότι ὁ Θεός ἐπανασυνδέθηκε μέ τόν ἄνθρωπο. Μάρτυρες ἀποτελοῦν οἱ ποιμένες ἐνῶ οἱ Μάγοι φανερώνουν τόν κόπο τῆς ἐπίσκεψης καί τήν ταπείνωση. Τό μυστήριο τῆς ταπείνωσης εἶναι βασική προϋπόθεση γιά τήν ἀνθρώπινη σωτηρία καί γιά νά θεραπευτεῖ τό τραῦμα τοῦ παραδείσου, ὅταν ἔρθει τό πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Βασικές θέσεις:

«Μυστήριο μέγα καί ἀσυλλήπτου θείας συγκαταβάσεως εἶναι ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος».

«Ὁ Θεός ἐνδύεται τήν ἀνθρώπινην σάρκα, ἡ ὁποία ξαναπαίρνει τήν πρώτη της καθαρότητα καί λαμπρότητα. Διότι ἡ ἀνθρώπινη φύσις ἐλευθεροῦται ἀπό τήν ἁμαρτία. Ὁ Σωτὴρ τήν ἀνακαινίζει. Τήν ἀγιάζει».

«Νέα Διαθήκη χορηγεῖται εἰς τό ἀνθρώπινον γένος. Εἶναι τό Εὐαγγέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται τό λυτρωτικόν κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας».

«Ἡ ἀγάπη πρὸς τό θεῖον Βρέφος τῆς Βηθλεέμ ὁλοκληρώνεται, ἐάν ἡ ἀγάπη μας στραφῇ καί πρὸς τοὺς ἀδελφούς μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτθ. 2:2/ Λκ. 1:8. 2:9. 2:15/ Ἰω. 14:6/ Α΄ Κορ. 1:30/ Β΄ Πε. 1:4

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περὶ τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 192B.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς τό κατά Ματθαῖον*, PG 57, 33.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὁλόκληρος ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐορτάζει αὔριον πανευφροσύνης τήν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ...»

Δεκαετία 1970

26) Παντελῆ Λιαλιαμπή, *Τό μήνυμα τῆς νέας ζωῆς. Ὁμιλίες ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνώσματων*, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 38-43.

Διάρκεια: 10΄

Μήνυμα:

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μᾶς προετοιμάζει γιά τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Στήν προετοιμασία αὕτη ὁδηγός εἶναι τά παραδείγματα πί-

στεως, διότι δίχως πίστη τὰ Χριστούγεννα εἶναι ἀπλά κοσμική ἐορτή. Στὴν Ἐκκλησία οἱ χριστιανοὶ ἐπαναβιώνουν τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι ἡ πίστη τους τροφοδοτεῖτε καὶ μαρτυροῦν τὴ φανέρωση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο. Ἡ πίστη δέ χρειάζεται τὴ λογική, εἶναι ἡ ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια. Μ' αὐτόν τὸν τρόπο ἐλέγχεται κάθε μορφή ἀπιστίας. Ἡ πίστη βιώνεται μέσα ἀπὸ τὴ μυστηριακὴ ζωὴ, τὴν ἐξομολόγηση καὶ τὴ θεία Κοινωνία.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανάληψις τοῦ σωτηριώδους γεγονότος τῆς ἐνανθρωπήσεως [...] ἀποτελεῖ τό παρόν καὶ τό σωτήριο».

«Ἡ πίστις αὐτὴ ὄχι ἀπλῶς ὡς μία βεβαιότης καὶ πεποίθησις ἀλλ' ὡς φανέρωσις τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν προσωπικὴν συνάντησιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ».

«Χωρὶς τὴν πίστιν ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐορτὴ τὴν ὁποίαν μέ λαχτάραν περιμένομεν θὰ περάσῃ ὡσάν μιά ἐορταστικὴ ἐκδήλωσις, ὡσάν μιά εὐκαιρία διασκεδάσεων, κοσμικῶν συγκεντρώσεων, ἀνταλλαγῆς δώρων καὶ ἐπισκέψεων».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Μρ. 9:24/ Λκ. 17:5/ Ἑβρ. 11:9-10 καὶ 39-40/ Α' Πε. 1:2

27) Παντελὴ Λιαλιαμπή, Τὸ μήνυμα τῆς νέας ζωῆς. Ὁμιλίες ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνώσμάτων, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 44-48.

Διάρκεια: 9'

Μήνυμα:

Τὸ πνεῦμα τῶν ἐορτῶν μᾶς μεταφέρει ἀναπόφευκτα στὴ Βηθλε-έμ καὶ φανερώνει τὴν ἐλπίδα γιὰ μιά καλύτερη ζωὴ. Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ ἀνταποκρίνεται στὰ ἀδιέξοδα τοῦ ἀνθρώπου καὶ στό μεγαλύτερο ἀδιέξοδο πού εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ἄνθρωπος καὶ υἱοθέτησε τοὺς χριστιανούς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀπαιτεῖται διαρκὴς καὶ καλὸς ἀγώνας, ὁ ὁποῖος εἶναι συνυφασμένος μὲ τὸ ἔθνος καὶ τὰ ἰδανικά του. Σέ καμία περίπτωσις τὰ Χριστούγεννα δὲν εἶναι ἐορτὴ διασκεδάσεως ἀλλὰ διαρκοῦς πνευματικοῦ ἀγώνα.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων συνδέεται πάρα πολὺ μὲ τὴν ζωὴν μας καὶ μὲ τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν μας ψυχὴ».

«Ἡ λύτρωσις καί ἡ σωτηρία τήν ὁποίαν πάντοτε ὠνειρεύετο ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ του ἀπὸ τὰ αἷτια καί τὰ ἐμπόδια πού τόν ἐκρατοῦσαν δεμένον μέ τήν φθοράν καί μέ τήν γῆν, μέ τήν ἁμαρτίαν καί μέ τόν θάνατον. [...] Ἀλλά ἀπὸ τήν ἀγίαν ἐκείνην νύκτα τὰ πράγματα ἄλλαξαν διὰ τόν ἄνθρωπον».

«Ἡ πατροπαράδοτος συνήθεια καί ἡ ἐσωτερική μας ἀνάγκη εἶναι νά λάβωμεν καί ἡμεῖς μέρος εἰς τήν ἑορτήν μέ τήν συμμετοχὴν μας εἰς τήν θεῖαν κοινωνίαν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:10-11/ Α΄ Ἰω. 1:12

Πατερική τεκμηρίωση:

«Ὡς ἄνθος μαραίνεται, καί ὡς ὄναρ παρέρχεται» (Νεκρώσιμη ἀκολουθία, ιδιόμελο).

28) Παντελὴ Λιαλιαμπή, Τό μήνυμα τῆς νέας ζωῆς. Ὁμιλίες ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 48-54.

Διάρκεια: 14΄

Μήνυμα:

Ὅλη ἡ διήγησις τῆς Γέννησις τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά τό χαρμόσυνο μήνυμα τῆς εἰρήνης, τό ὁποῖο διδάσκει ἡ Ἐκκλησία. Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ διαφέρει ἀπὸ τήν εἰρήνην τῶν ἰσχυρῶν πού προωθοῦν τόν πόλεμο, ὥστε ἔτσι νά διατηρήσουν τήν εἰρήνην. Ὁ Χριστός ἔφερε τήν εἰρήνην τήν προσωπική, αὐτὴ πού ἀπελευθερώνει ἀπὸ τόν θάνατο καί ὁδηγεῖ στήν αἰώνια ζωή.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ γῆ εἰς τήν ὁποίαν ἐπρόκειτο ἐκείνη τῇ νύκτα νά γεννηθῇ ὁ Βασιλεὺς πάντων τῶν αἰώνων, ἡ προσδοκία πάντων τῶν ἐθνῶν προσέφερε μόνον ἓνα σπῆλαιο [...] Ἐκεῖ ὁ Θεός ἔγινε ἄνθρωπος».

«Αὐτό ἦτο τό πλέον χαρμόσυνον μήνυμα τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τήν γῆν, τό οὐσιαστικώτερον μήνυμα τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπον».

«Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ σημαίνει τήν σωτηρίαν καί τήν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου, σημαίνει τήν ἀνακαίνισίν του, τήν διασφάλισιν τῆς αἰωνίου ζωῆς καί τήν ἐκπλήρωσιν τῶν μυχιαιτάτων πόθων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἡ ὁποία φέρεται πρὸς τό τέλειον καί τό ἀπόλυτον».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:10-11/ Ἰω. 14:27/ Ἐφ. 2:14-16/ Φίλιπ. 4:7

Υμνολογική τεκμηρίωση:

«Θεὸς ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρμῶν, τῆς μεγάλης Βουλῆς σου τὸν Ἄγγελον, εἰρήνην παρεχόμενον ἀπέστειλας ἡμῖν» (Κανὼν α', ε' ὥδή, ὁ εἰρμός).

29) Βασιλείου Γ. Ἀτέση, Μητροπολίτου πρώην Λήμνου, *Κηρύγματα εἰς τὰς Κυριακάς τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Ἀθήναι 1970, σελ. 350-352.

Διάρκεια: 6'

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση Χριστοῦ εἶναι τό θεμέλιο τῆς πίστεως πού ὁδηγεῖ στήν θέωση. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Νέος Ἀδάμ. Τό Μυστήριο τῆς θείας οἰκονομίας ἀναφέρεται ἀλλὰ καί πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τήν προσωπική μας ζωὴ καί ἔτσι νά γεννήσῃ τήν ἐλπίδα. Ἡ ἐλπίδα δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις γιά ἀγάπη, εἰρήνη καί δικαιοσύνη σέ προσωπικό καί κοινωνικό ἐπίπεδο.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ σημερινή περικοπὴ μᾶς μεταφέρει εἰς τὰ κοσμοσωτήρια ἐκεῖνα γεγονότα [...] διότι δι' αὐτῆς προπαρασκευαζόμεθα, ὅπως ἀτενίσωμεν μέ τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα τὸν Κύριόν μας ἐνανθρωπούμενον, γιά νά θεώσῃ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους».

«Ἐκ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ, προῆλθε ἡ ἀληθινὴ εἰρήνη, πού σκορπίζει παντοῦ τὰ δῶρα της, τότε καί ἡμεῖς θά ἐπιζητήσωμεν νά τήν ἐφαρμόσωμεν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν μας σχέσεων».

«Ἀπὸ τήν γέννησιν τοῦ Ἰησοῦ ἐξεπήγασεν ἡ ἀναγέννησις τοῦ κόσμου, τήν ὁποῖαν ὠνειρεύοντο τὰ μεγάλα πνεύματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου».

«Ὁ Κύριος ἡμῶν κυριαρχεῖ ἐντός τῆς ἱστορίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 7:14/ Μτ. 1:1-25

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ σημερινή περικοπὴ μᾶς μεταφέρει εἰς τὰ κοσμοσωτήρια ἐκεῖνα γεγονότα...»

30) Μιχαήλ Μιχαηλίδη, Από τόν ἄμβωνα (Λόγοι στίς Κυριακάτικες εὐαγγελικές καί ἀποστολικές περικοπές), Λευκωσία 1970, σελ. 136-139.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

‘Ο Ἰωσήφ ἦταν γεμᾶτος ἀμφιβολίες γιά τήν Παναγία. ‘Ομως στή συνέχεια κατάλαβε ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Χριστός καί ἡ πίστη τοῦ Ἰωσήφ ἀποτελεῖ παράδειγμα γιά ὅλους. Τό ὄνομα Ἰησοῦς σημαίνει Σωτήρας. Ἡ σωτηρία αὐτή ξεκινᾷ ἀπό τήν φάτνη καί καταλήγει στόν Σταυρό. Ἡ σωτηρία αὐτή ἀναφέρεται σέ ὅλον τόν κόσμο καί ξεκινάει ἀπό τίς ἀλλαγές στήν προσωπική μας ζωή. Ἡ σωτηρία τοῦ Χριστοῦ εἶναι συνυφασμένη μέ τήν ταπείνωση καί τήν ἀγάπη καί γεμίζει τούς ἀνθρώπους μέ χαρά.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων ξεκινάει ἀπό τή φάτνη καί καταλήγει στόν Σταυρό».

«Πόση ἐξαθλίωση ὑπῆρχε πρίν ἐνανθρωπήσῃ ὁ Χριστός! Πόσες ἔχθρες καί μίση χώριζαν τούς ἀνθρώπους! [...] Μέ τήν ἔλευση τοῦ Κυρίου οἱ καρδιές μας σκιρτοῦν, γιατί δέν παύει νά εἶναι ὁ Σωτήρας καί Λυτρωτής».

«Ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἦρθε στόν κόσμο τέλειος ἄνθρωπος. Ὁ δεύτερος Ἀδάμ –ὁ Χριστός– προτίμησε νάρθῃ σάν μικρό παιδί, γιά νά μάθουμε νά ‘νηπιάζουμε στήν κακία».

«Τά ὄνειρα καί οἱ προσδοκίες ἔχουν γίνει πραγματικότης. Οἱ προφητεῖες ἔχουν ἐπαληθευτεῖ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἄσμα Ἄσμ. 1:3/ Σοφ. Σολ. 1:13/ Μτ. 18:3/ Λκ. 2:10-11. 2:29/ Φιλίπ. 2:8/ Κολ. 1,26

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«ἵνα ἡμᾶς συμμόρφους ποιήσῃ τῆς εἰκόνης τῆς δόξης αὐτοῦ» (Εὐχὴ θ. Λειτουργίας Μεγάλου Βασιλείου).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τά πιό γλυκοτόνιστα τραγούδια ἄς ψάλλουμε σήμερα στόν Νεογέννητο Σωτήρα».

31) Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη, Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, *Τοῦ Θεοῦ τὰ πράγματα. Λόγοι καὶ διαλέξεις*, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 301-304.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἔφερε νέες ἀξίες καὶ ἔθιμα καὶ ἀποκάλυψε τὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Τό ἴδιο πρέπει νά κάνουν καὶ οἱ χριστιανοὶ καὶ νά μιμηθοῦν τὴ φιλανθρωπία τοῦ Χριστοῦ μέ πράξεις ἀγάπης καὶ ἐλέους. Τὰ Χριστούγεννα εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἑορτὴ τῆς φιλανθρωπίας πού ἀπαιτεῖται νά δίδεται σέ κάθε ἄνθρωπο στὸν πλανήτη.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ νέα συνείδησις εἶναι αὐτὴ πού δέν ἀνέχεται τὴν δουλείαν [...] Θεμέλιον καὶ πηγὴ αὐτῆς εἶναι ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ ἡ ὁποία ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν ἀκρότατον αὐτῆς βαθμὸν ὅταν ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα».

«Ἀπὸ τὴν πηγὴν αὐτῆς τῆς φιλανθρωπίας ἐκπηδᾷ ἐξαγιασμένη ἡ φιλία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἡ βαπτισμένη καὶ μετουσιωμένη εἰς Χριστιανικὴν φιλανθρωπίαν».

«Ζῶντες ὡς χριστιανοὶ καὶ συγκροτοῦντες τό Πλήρωμα τοῦτο καὶ φέροντες μέσα μας τὴν Εὐαγγελικὴν ἐπίδρασιν, διαισθανόμεθα ἰδίως τὰ Χριστούγεννα τὴν προτροπὴν ἡ ὁποία μᾶς ζητεῖ νά καλέσωμεν εἰς κοινωνίαν τῶν ἀγαθῶν μας καὶ ἄλλους ἀνθρώπους».

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Καὶ σήμερον ζητοῦν βοήθειαν καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτοὶ οἱ πτωχοὶ Χριστιανοὶ πού πεθαίνουν ἀπὸ τὴν πείναν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας».

«Καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς, ὁ ἱερός αὐτός Ὀργανισμὸς πού πάντοτε εἶναι ἔτοιμος νά βοηθήσῃ εἰς κάθε κοινωνικὴν, ἔθνικὴν καὶ Διεθνῇ ἀνάγκη...»

«Ὑπὲρ δέ πᾶν ἄλλο τό Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τό Κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας πού ἐπὶ αἰῶνας θερμαίνει τὴν ψυχὴν μας μέ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν ἀντιμετωπίζει πολλὰς δυσκολίας καὶ πρέπει νά λάβῃ τὴν βοήθειαν τῶν Χριστιανῶν πού ὡς ὅλοι ἡμεῖς ἀποτελοῦν τό Πλήρωμα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας».

«Ταῦτα ἐπὶ ταῖς Ἑορταῖς τῶν Χριστουγέννων ἀνακοινούμενος [...] καὶ τό Νέον Ἔτος 1974...»

32) Χριστοφόρου Καλυβᾶ (ἀρχιμ.), Πίστις καὶ ἀρετὴ (ὁμιλίες ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν ἀναγνωσμάτων), Ἀθήναι 1972, σελ. 20-28.

Διάρκεια: 13΄

Μήνυμα:

Τὸ Εὐαγγέλιο εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸν Νόμο, τὸν ὁποῖο ἀκόμη ἀκολουθοῦν οἱ Ἑβραῖοι. Ὁ Νόμος ἔχει περιορισμένη ἰσχὺ, ἐνῶ ὁ Χριστὸς μέ τῇ Γέννησὶ Του μᾶς ἐξαγόρασε ἀπὸ τὴν κατάρρα τοῦ Νόμου. Ὁ Νόμος εἶναι ἠθικά δίκαιος καὶ παιδαγωγὸς εἰς Χριστόν. Ὅμως στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὁλοκληρώνεται τὸ σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας, φανερώνεται ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ μέ τὴν ἀνθρώπινη υἱοθεσία. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀτομικὴ σωτηρία. Μᾶς δείχνει τὸν δρόμο μέσῳ τῆς σταυρικῆς θυσίας γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸν Διάβολο.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἀπὸ τὸ ἀπαλὸ φῶς τοῦ Νόμου, [...] θὰ ἤρχοντο στίς χρυσὲς ἀκτίνες τοῦ ὀρίζοντος, πού εἶναι ὁ ἥλιος, ὁ Χριστὸς».

«Ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος εἶχε περιορισμένη τὴν ἰσχὺ, γιατί δέν μποροῦσε νὰ τελειοποιήσῃ ἠθικῶς τὸν καλύτερο Ἑβραῖο».

«Ὅσο ἀκατάληπτο κι ἂν εἶναι τὸ μυστήριον αὐτὸ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐκεῖνο πού τὸ κάνει καταληπτὸ στὴν ψυχὴ μας εἶναι ἡ ἀπλή φιλοσοφία τῆς ἀγάπης του».

«Ἡ πίστις στὴ θεότητα τοῦ Κυρίου καὶ στὸ ἀπολυτρωτικὸ του ἔργο [...] εἶναι βασική, θεμελιακὴ προϋπόθεσις ὅλων τῶν δωρεῶν, πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀπαλλαγὴ μας ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου».

«Μιά τόσο ωραία ἀποκατάστασις κοντὰ στὸν Θεό, ὕστερα ἀπὸ τὴν υἱοθεσία μας, μιά τέτοια δόξα, πού πρόκειται νὰ ἀποκαλυφθῇ σ' ἐμᾶς, δέν πρέπει νὰ χαθεῖ ἀπὸ ἀμέλειά μας ἢ ἀπὸ ἀμαρτωλὰ τραβήγματα».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Δευτ. 21:23/ Ἑσ. 59:20-21/ Ἱερ. 13:11/ Μτ. 28:19/ Ἰω. 3:16/ Πρ. 7:51/ Ρωμ. 5:12. 6:11-14. 8:15-17. 11:26-27/ Γαλ. 1:6. 3:10. 3:13. 3:24. 3:26. 3:27. 4:1-2. 4:3. 4:5. 4:7/ Ἐβρ. 2:11. 6:6. 6:7-8. 10:26-31

33) Βασιλείου Στογιάννου, Ἑρμηνεία Εὐαγγελίων τῶν Κυριακῶν, Ἰ. Μ. Θεσσαλονίκης. Φροντιστήριο ἱεροκηρύκων, ἐπιμ. Ἰω. Φουντούλη, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἀγίας Θεοδώρας, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 161-172.

Διάρκεια: 15΄

Μήνυμα:

Ἡ ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν καί τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας τά ὑπηρετοῦν ἄνθρωποι (ἄνδρες καί γυναῖκες) ἀπό ὅλον τόν κόσμον καί πολλές φορές ὄχι ἐνάρετοι. Σέ ὅλες τίς διηγήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης φανερώνεται ὅτι ὁ Θεός εἶναι κυρίαρχος. Στήν Καινή Διαθήκη ὁ Νέος Ἰσραήλ ἐκπληρώνει τίς ἐπαγγελίες τοῦ Θεοῦ. Ἡ θαυμαστή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ δηλώνει τήν παρουσία καί τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Νέος Ἀδάμ καί ἡ ἀπαρχή τῆς κτίσεως. Σέ καμία περίπτωση δέν εἶναι ἐθνικός Λυτρωτής, ἀλλά οἰκουμενικός καί σώζει ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ συνέχεια εἰς τήν ἐξέλιξιν τοῦ σωτηριώδους σχεδίου τῆς Θείας Οἰκονομίας εὔρηται εἰς χεῖρας τοῦ παντοδύναμου Θεοῦ».

«Ὁ Ἰησοῦς ἐκπληροῖ τάς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ καί ἀνιστᾷ τόν νέον Ἰσραήλ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖται ὄχι βάσει τῶν φυσικῶν βιολογικῶν νόμων ἀλλ' ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας κατά τήν βουλήν τοῦ Παντοκράτορος Θεοῦ».

«Ἡ ἐπέμβασις τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθιστᾷ τόν Ἰησοῦν πραγματικόν ἄνθρωπον, ὅπως πραγματικός ἄνθρωπος ἦτο καί πρό τῆς πτώσεως τοῦ Ἀδάμ».

«Ἡ λύτρωσις δέν εἶναι πολιτική ἀλλά θρησκευτική, καταλαμβάνει δέ ὁλόκληρον τήν ἀνθρώπινην ὕπαρξιν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 7:14. 8:8/ Μτ. 1:1-25

34) Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, Χριστούγεννα, Ἀθήναι 1995, σελ. 134-141.

Διάρκεια: 15'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός σύμφωνα μέ τό ἀπολυτίκιο τῆς ἐορτῆς εἶναι ὁ ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης. Ὁ Χριστός εἶναι ἀκόμη πιό σημαντικός ἀπό τόν ἥλιο. Ὁ Χριστός εἶναι ταυτόχρονα ἀπρόσιτος καί προσιτός ὡς Θεάνθρωπος. Εἶναι ὁ Ζωοδότης. Ὡστόσο οἱ χριστιανοί εἶναι ἁμαρτωλοί καί ζοῦν ἀνήθικα, ὅπως οἱ εἰδωλολάτρες. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἥλιος πού ζωογονεῖ καί μᾶς φωτίζει νά ἀποφεύγουμε τήν ἁμαρτία.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ ὕμνος αὐτός εἶνε τό ἀπολυτίκιον τῶν Χριστουγέννων, ἕνα

ἐκ τῶν ὠραιότερων ἀπολυτικίων πού ἀκούονται εἰς τήν Ἐκκλησίαν μας».

«Ἡ ὕπαρξις τοῦ ἡλίου εἶναι βέβαιο γεγονός [...] Ὁ Χριστός λάμπει περισσότερον τοῦ ἡλίου».

«Ὁ Χριστός ὡς ἄνθρωπος ἦλθε καί περιεπάτησεν ἐπάνω εἰς τήν γῆν [...] ἔγινεν ὅμοιος μέ ἡμᾶς πλὴν τῆς ἁμαρτίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 1:78/ Πρ. 17:23/ Α΄ Τιμ. 3:16/ Ἑβρ. 12:29

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι» (Ἀπολυτίκιο ἑορτῆς Χριστουγέννων).

35) Καλλίνικου Πούλου, Ἑκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἑδέσσης, Πέλλης καὶ Ἀλμωπίας, Ἑδεσσα 2004, σελ. 345-347.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Δύο εἶναι οἱ τρόποι ἑορτασμοῦ τῶν Χριστουγέννων: ὁ κοσμικός πού συνδέεται μέ εἰδωλολατρικά ἔθιμα καὶ ὑλικές ἀπολαύσεις καθὼς καὶ ὁ πνευματικός πού βιώνεται στὰ πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ περιλαμβάνει τὴν ὑπακοή καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ θείου θελήματος. Ὁ δρόμος αὐτός ἐπιτυγχάνεται μέ τὴν ἐξομολόγηση, τὴ μετάνοια, τὴν ἐγκράτεια, τὴ θεία Κοινωνία. Εἰδικὰ γιὰ τοὺς γονεῖς ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ νὰ δώσουν τὸ παράδειγμα καὶ νὰ διδάξουν τὰ παιδιά τους.

Βασικὲς θέσεις:

«Διὰ τοὺς κοσμικοὺς ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων εἶναι εἰδωλολατρικὴ ἑορτὴ [...] Ὑπάρχουν ὅμως οἱ πνευματικοί [...] Οἱ ἐφαρμόζοντες εἰς τὴν ζωὴν των τὸ Θεῖον θέλημα, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν Χριστόν, οἱ ἀφοσιωμένοι εἰς Αὐτόν, οἱ πραγματικοὶ Χριστιανοί».

«Καθαρίζονται [ἐνν. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι] διὰ τοῦ Λουτροῦ τῆς Μετανοίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως. Νηστεύουν. Ἐγκρατεύονται. Καθαίρονται πνευματικῶς».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Β' Κορ. 7:1. 5:8. 8:9/ Ίουδ. 19

Επικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Πάντες ἄς ἑορτάσωμεν ἐφέτος τὰ Χριστοῦγεννα κατὰ Χριστόν, ἐν καθαρότητι ψυχῆς...»

36) Ἀριστοδήμου Ζάγκα, Φῶς καί ζωή. Εἰσαγωγή. Ὁμιλίες πάνω στίς κυριακάτικες εὐαγγελικές περικοπές. Διαγράμματα, Ἀθήναι 1974, σελ. 151-156.

Διάρκεια: 10'

Μήνυμα:

Στό γενεαλογικό δέντρο τοῦ Ἰησοῦ γίνεται ἐκτενής ἀναφορά σέ μή ἠθικούς ἀνθρώπους γιά νά φανεῖ ὅτι ὁ Χριστός συμπαθεῖ καί ἀγκαλιάζει τούς ἀμαρτωλούς. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ λυτρωτής ἀπό τίς ἀμαρτίες, μέ τή μόνη προϋπόθεση νά τό ζητήσει ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Ἰησοῦς διδάσκει τήν ταπείνωση, τόν ἐξαγιασμό, τόν ἐξαγνισμό, τήν ἀπέραντη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Τό μόνο πού ζητάει εἶναι ἡ προσφορά τῶν ἀμαρτιῶν μας.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Κύριος λοιπόν προτίμησε τοῦτο τό γενεαλογικό δέντρο. Μέ τήν προτίμησί του ὅμως αὐτή ἔδειξε πόσο συμπαθεῖ τούς ἀμαρτωλούς [...] Ὁ Χριστός τούς ἀγαπάει καί θέλει νά τούς σώσει».

«Μέσα σ' αὐτή τήν ὁμορφη ἱστορία τῆς ὑπερφυσικῆς συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βαρύνουσα θέσι ἔχει [...] ὅτι αὐτός θά εἶναι ὁ Λυτρωτής, αὐτός πού πῆρε σάρκα καί ὅσῃ κι ἔλαβε ἀνθρώπινη μορφή γιά νά σώση ἐκείνους πού ἔχουν συναίσθησι τῆς ἀμαρτωλότητός των καί ζητοῦν τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ».

«Σκοπός τῆς ἐλεύσεώς του εἶναι νά βοηθήση τούς ἀνθρώπους νά βροῦν τόν χαμένο παράδεισο».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:1-25

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ὁμιλία εἰς τό κατὰ Ματθαῖον, PG 57, 33.

37) Αύγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, Χριστούγεννα, Ἀθήναι 1995, σελ. 178-187.

Διάρκεια: 15΄

Μήνυμα:

Ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων σήμερα ἐορτάζεται μέ ἀμαρτωλό τρόπο ἐορτασμοῦ. Ἡ ἐορτὴ αὐτὴ εἶναι ταυτόχρονα θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ. Ὁ Χριστὸς μέ τὴ Γέννηση εἶναι ὁ πλούσιος πού ἔρχεται ὡς φτωχός. Σήμερα τό χάσμα μεταξύ φτωχῶν καὶ πλούσιων αὐξάνει. Αὐτό ἀποτελεῖ εὐθύνη τῶν ἀμαρτωλῶν ἡγετῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ καθενὸς προσωπικά. Ἡ ἀληθινὴ εὐτυχία εἶναι ὄχι ὁ ὑλικὸς ἀλλὰ ὁ πνευματικὸς πλοῦτος.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ παγκόσμιος ἱστορία, εἶνε τό μεγαλύτερον καὶ τό καταπληκτικώτερον ἐξ ὅλων τῶν γεγονότων πού συνέβησαν εἰς τόν ἀμαρτωλὸν πλανήτην μας».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Μτ. 8:20. 25:42-43

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἀλλὰ ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ τοῦ 20οῦ αἰῶνος...»

«Ἡ πτωχεία τοῦ Χριστοῦ καὶ ὕστερον ἀπὸ 20 αἰῶνας ἐξακολουθεῖ...»

38) Ἀθηναγόρου Κοκκινάκη, Ἀρχιεπισκόπου Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, Τοῦ Θεοῦ τὰ πράματα. Λόγοι καὶ διαλέξεις, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 304-307.

Διάρκεια: 7΄

Μήνυμα:

Οἱ εἰδωολάτρες βίωναν τὴ διάσπαση τῶν σχέσεων μέ τόν Θεό. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Σήμερα ὅμως οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ζοῦν σέ προχριστιανικὴ κατάσταση καὶ ἐπείγει ἡ ἀνανέωση τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο. Ἡ μαρτυρία τῶν Πατέρων ἀποτελεῖ παράδειγμα ἀλλὰ ἐπείγει καὶ τό δικό μας χρέος. Ἡ ἀνανέωση συμπορεύεται μέ τὴν ἔμπρακτὴ ἀγάπη.

Βασικὲς θέσεις:

«Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Γῆν ἀνέμενον ἐπὶ αἰῶνας οἱ

ἄνθρωποι. Ἀθεράπευτοι νοσταλγοί τῆς προαιωνίου κοινωνίας μέ τόν Δημιουργόν ἀνεκάλυψαν μέσα των ἓνα φοβερόν κενόν».

«Μόνον μερικοί ἀπλοϊκοί βοσκοί ἔζησαν τήν μεγάλην στιγμήν κατά τήν ὁποίαν ἐφάνη ὁρατός ὁ Θεός καί ἤκουσαν τήν Δοξολογίαν τῆς κτίσεως πού περιέγραφε τήν χαράν τῶν ἄνω καί τῶν κάτω ἔνεκα τῆς εἰσόδου τοῦ ἐνσαρκωμένου Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς τήν ἀλογίαν τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου».

«Καί σήμερον ἀκόμη διαισθανόμεθα τήν σπουδαιότητα τῆς στιγμῆς τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Μεγάλου Ἐπισκέπτου εἰς τήν Γῆν ὡς νέον γεγονός».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:14

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἄλλ’ ἰδοῦ ἡ ἐπέτειος τῆς μεγάλης χαρᾶς πού ὕστερα ἀπό 1974 χρόνια...»

«Καί σήμερον ἀκόμη διαισθανόμεθα τήν σπουδαιότητα...»

«Ἄς μή λησμονῶμεν εἰς τήν προσευχήν μας τήν Μητέρα Ἐκκλησίαν, τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχη, ὅπου διηνεκῶς δοκιμάζονται ἀπό δυσκόλους περιστάσεις καί δεινά προβλήματα».

39) Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, Λόγοι Πνευματικῆς οἰκοδομῆς καί διακονίας, ἔκδ. Σύνδεσμος Ἐκδοτῶν Βορείου Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2006, 165-167.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Στό γεγονός τῆς Ἐνανθρώπησης ἰδιαίτερα σημαντικός εἶναι ὁ ρόλος τῆς Παναγίας. Ἡ Μητέρα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποτελέσκει τήν ἀφορμή καί τήν αἰτία γιά τή νέα κτίση, σέ ἀντίθεση μέ τούς πρωτόπλαστους. Οἱ δίκαιοι καί οἱ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προετοιμάζουν τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Λυτρωτῆ, τοῦ Ὁδηγοῦ καί ἑλευθερωτῆ πού προσφέρει τήν ὄντολογική πνευματική ἑλευθερία σέ ὅλες τίς ἡλικίες, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά γευτεῖ τούς καρπούς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτό πού ἐπείγει εἶναι ἡ μαρτυρία καί ἡ διαφώτιση στούς ἀμαρτωλούς ἀνθρώπους.

Βασικές θέσεις:

«Ἀξίζε ἡ Παναγία νά τιμηθῇ διά τοσούτων καί τοιούτων ἐπιθέ-

των, ἔνεκα τῶν πολλαπλῶν καί πολυτίμων ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τό μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας».

«Οἱ σοφοί, οἱ προφηταί καί ὅσοι ἅγιοι ἄνθρωποι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προετοιμαζόν τήν ἀνθρωπότητα διά τήν νέαν κτίσιν».

«Ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τήν πνευματικήν ἐλευθερίαν εἰς τό ἄτομο καί εἰς τό σύνολον [...] Τό ἀληθινόν φῶς, δηλαδή, τό φῶς τοῦ Χριστοῦ ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο ἐν γῇ εὐθείᾳ καί χαρίζει εἰς αὐτόν τὰ ὠραιότατα ἐκεῖνα δῶρα τοῦ Παναγίου Πνεύματος».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:9. 8:32/ Γαλ. 4:4-5. 5:6

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἐάν ὁμως ρίξη τις ἐν βλέμμα σύντομον εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων σήμερον θά εὕρῃ ἀνθρώπους...»

40) Καλλίνικου Πούλου, Ἑκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, Ἑδεσσα 2004, σελ. 354-357.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννησις τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ σύμπαντος σημαίνει τήν ὑψιστή ταπείνωσι καί πτωχείᾳ. Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ γίνεται ἄνθρωπος γιά νά φέρεῖ τή σωτηρίᾳ, ἡ ὁποία εἶναι ἀνεκτίμητος πλοῦτος. Ὁ πλοῦτος αὐτός φανερώνει τή Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ἕναν νέο κόσμον ἐναντία στήν ἁμαρτία καί τή φιλαυτία. Ὁ πλοῦτος τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ κατάργησις τῶν διαιρέσεων, ἡ προσωπική ἡθική ἀλλαγὴ καί ἡ κοινωνική ἀποστολή. Ἡ ζωὴ χωρὶς τόν Χριστό σημαίνει καταστροφή.

Βασικὲς θέσεις:

«Καί μόνον ἡ ἐνανθρώπησις Αὐτοῦ, ἀποτελεῖ πτωχείας. Ἐγκατέλειπε τοὺς οὐρανοὺς καί ἦλθεν εἰς τήν ἀσήμαντον γωνίαν τοῦ Σύμπαντος, τήν γῆν».

«Ἦδη ἀνέτειλε τό Φῶς τῆς γνώσεως. Καί τό ἀνέσπερον αὐτό φῶς εἶναι τό Νήπιον τῆς Βηθλεέμ. Αὐτό ἀποκάλυψεν τόν Ἀληθινόν Θεόν».

«Τό Θεῖον Βρέφος ἔφερε διά πρώτην φοράν εἰς τήν κατοικουμέ-

νην υπό μισούντων ανθρώπων γῆν, τὴν λέξιν Ἀγάπη' μέ τό πλούσιον καί ἀπύθμενον χριστιανικόν βάθος. Ὁ πτωχός Ναζαρηνός καταργεῖ τίς διαιρέσεις».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 8:20/ Ρωμ. 1:21-23/ Β' Κορ. 6:11/ Γαλ. 3:26

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι» (Ἀπολυτίκιο ἑορτῆς Χριστουγέννων).

«Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί, ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν ἔνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ, μετὰ τῶν Μάγων Ἀνατολῆς τῶν Βασιλέων. Ἄγγελοι ὕμνουσιν, ἀκαταπαύστως ἐκεῖ. Ποιμένες ἀγραυλοῦσιν, ὥδῃν ἐπάξιον. Δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες, τῷ σήμερον ἐν Σπηλαίῳ τεχθέντι, ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ Θεοτόκου, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας» (Κάθισμα Ὁρθρου).

41) Χριστοδούλου Παρασκευαῖδη, Μητροπολίτου Δημητριάδος (μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν), Κυριακάτικοι Ἀντίλαλοι Α' (ἀπό τίς Εὐαγγελικές περικοπές τοῦ ἐνιαυτοῦ), Ἀθῆναι 1976, σελ. 96-102.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Τό ὄνομα Ἐμμανουήλ σημαίνει ὁ Θεός μαζί μας. Ὁ Χριστός ἐκπληρώνει τίς προσδοκίες τῶν ἐθνῶν καί τῶν Ἰουδαίων γιά σωτηρία. Ὄταν ἦρθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησε. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ συμβαίνει διαρκῶς στό παρόν ἀλλά ἡ σωτηρία προϋποθέτει τήν ἀνθρώπινη συνεργία.

Βασικές θέσεις:

«Στίς Προφητεῖες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προλέγεται ἡ ἐκ παρθένου σάρκωσις τοῦ Θεοῦ, ἡ κάθοδος τῆς προσωπικῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ».

«Ἡ λύτρωσις δέν εἶναι ἓνα στατικό γεγονός. Ἔχει δυναμικό χαρακτήρα καί τελειοῦται μέ τήν ὑποκειμενική ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων οἰκειοποίησί της».

«Γεννήθηκε ὁ Χριστός γυμνός γιὰ νά ντύσῃ τόν ἄνθρωπο».

«Ἄν θέλουμε ὁ Χριστός νά εἶναι καί γιὰ ἐμᾶς ὁ Ἐμμανουήλ, πρέπει νά γίνουμε κι ἐμεῖς δικοί του, μέ μιά προσωπική ἀλλοτρίωσι ἀπό κάθε ἀμαρτωλό βίωμα».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 8:10/ Μτ. 1:1-25

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. [...] ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξα-
σται» (Κανὼν α', α' ᾠδή, ὁ εἰρμός).

**42) Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης,
Ποιμαντορικά ἐγκύκλιοι (1974-1984), Θεσσαλονίκη 1985, σελ.
79-83.**

Διάρκεια: 5'

Μήνυμα:

Ἡ θέα τοῦ Χριστοῦ βιώνεται μόνο ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐνωθεῖ μέ τόν Χριστό καί ἔτσι φθάσῃ στή θέωσι. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Ἄσαρκος Λόγος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Μέ τή Γέννησή του ἀποκάλυψε ὅτι εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Συγχρόνως φανερώθηκε ὁ Τριαδικός Θεός καί «γεννήθηκε» ἡ Ἐκκλησία, τό Σῶμα Χριστοῦ, πού ὁδηγεῖ στή σωτηρία. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος υἱοθετήθηκε ἀπό τόν Θεό καί καλεῖται πλέον νά γίνῃ μάρτυρας καί κήρυκας τῆς βιούμενης ἀλήθειας. Ἡ μαρτυρία αὕτη δίδεται ἀπό τούς σύγχρονους ἀγίους.

Βασικές θέσεις:

«Ἀπό τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἄρχεται ἐμφανῶς πραγματοποιούμενη ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπό τοῦ κράτους τῆς ἀμαρτίας καί τοῦ θανάτου».

«Ἄλλ' ἡ γέννησις αὕτη τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ Δευτέρα. Πρώτη καί αἰώνιος ὕπαρξις καί γέννησις τοῦ Θεοῦ Λόγου [...] ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρός, αὕτη δέ ἐκ Παρθένου Μητρός».

«Ὁ ἄσαρκος Θεός γίνεται ἄνθρωπος καί σαρκουῖται».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Πρ. 26:13. 26:15

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 192B.

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 313

Γρηγορίου Παλαμά, *Ὁμιλία ΙΣΤ΄ - Περί τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας*, PG 151, 204B.

Ὑμνολογικὴ τεκμηρίωση:

«Δαυϊτικὴν προφητείαν ἐκπληρῶν, Χριστὸς μεγαλειότητα, ἐν Σιών, τὴν οἰκείαν Μαθηταῖς ἐξεκάλυψεν, αἰνετὸν δεικνὺς ἑαυτόν, καὶ δοξαζόμενον αἰεὶ, σὺν Πατρὶ τε καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, πρότερον μὲν ἄσαρκον ὡς Λόγον, ὕστερον δὲ δι' ἡμᾶς, σεσαρκωμένον, καὶ νεκρωθέντα ὡς ἄνθρωπον, καὶ ἀναστάντα κατ' ἐξουσίαν ὡς φιλόανθρωπον» (Ἀναστησιματάριον, στιχηρὸ ἐσπερινοῦ).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερον τελεσιουργεῖται ἐν Βηθλεὲμ τό ὑπερφυέστατον τῆς Θείας Οἰκονομίας μυστήριον...»

«Καίτοι δύο χιλιάδες ἔτη παρήλθον, ὅτε συνετελέσθη ἐν Βηθλεὲμ...»

43) Θεοφίλου Σιμόπουλου (ἀρχιμ.), *Δρόσος ἀερμῶν, Κηρύγματα εἰς τὰ κυριακὰ Εὐαγγέλια. Λόγοι εἰς ἑορτάς, χ.ἔ., 1977, σελ. 217-218.*

Διάρκεια: 4΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ σωτήρας τῆς ἀνθρωπότητος. Ταυτόχρονα εἶναι διδάσκαλος καὶ θεραπευτὴς τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν ἀλλὰ καὶ τό παράδειγμα ταπείνωσης. Αὐτὸ πού ἐπείγει εἶναι οἱ χριστιανοὶ νὰ ὑπακούσουν τό κάλεσμά Του καὶ νὰ πορευτοῦν τὴν ὁδὸ τῆς σωτηρίας.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς, καὶ κατέβη εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ μᾶς ἀναβιβάσῃ εἰς τοὺς οὐρανούς».

«Ἐγεννήθη ὑπὸ Παρθένου δι' ἁγίου Πνεύματος μεταστρέψας τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς γεννήσεως, ἔζησεν ἐν πτωχείᾳ, ἀνετράφη ἐν ἀπλότητι».

«Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ φωτεινὸς ἀστὴρ καὶ ὁ λαμπρὸς ἥλιος, ὁ ὁποῖος θὰ φωτίζῃ καὶ θὰ διαλύῃ τὰ σκοτάδια τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἀμαρτίας ὅλων τῶν αἰώνων».

44) Θεοφίλου Σιμόπουλου (ἀρχιμ.), *Δρόσος ἀερμῶν, Κηρύγματα εἰς τὰ κυριακὰ Εὐαγγέλια. Λόγοι εἰς ἑορτάς, χ.ἔ., 1977, σελ. 219-220.*

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός ἔγινε ἄνθρωπος γιά νά φωτίσει τούς ταλαιπωρημένους. Εἶναι ὁ ἀληθινός Θεός πού ὁδηγεῖ στόν Παράδεισο καί τήν αἰώνια ζωή. Ὅμως ὁ Παράδεισος ἀπαιτεῖ καί τόν ἀγώνα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ χριστιανοί μέ ὁδηγό τόν Κύριο ὀφείλουν νά καλέσουν τούς ἀνθρώπους νά ἀποφύγουν τήν ἁμαρτία καί νά ἐνσωματωθοῦν στήν Ἐκκλησία.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς του ἐπιφανῆς Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ καί Θεός, ἐφώτισε τόν ἐσωτερικόν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ἐξύψωσε τόν νοῦν αὐτοῦ καί τήν ταλαιπωρουμένην καρδίαν τοῦ ἐστερέωσε ἀπό τήν πέτραν τῆς πρὸς Αὐτόν πίστεως».

«Οἱ ἄνθρωποι πάσης φυλῆς καί παντός ἔθνους ἅς στρέψουν πρὸς τόν ἐπιφανέντα Θεόν τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν, καί ἅς Τόν προσκαλέσουν πλησίον των, ἵνα φωτίζη, ἐκπολιτίζη, ἀγιάζη καί ἐξυψοῖ τά διανοήματα».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:14/ Ἰω. 3:15

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστέ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καί ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀψώμεθα φῶς τὸ ἀπρόσιτον, καί κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου» (Εὐχή).

45) Θεοφίλου Σιμόπουλου (ἀρχιμ.), Δρόσος ἀερμῶν, Κηρύγματα εἰς τὰ κυριακά Εὐαγγέλια. Λόγοι εἰς ἐορτάς, χ.ἔ., 1977, σελ. 221-223.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός ἔφερε τή σωτηρία καί τήν εἰρήνην, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά γίνει θεός καί νά ἐπιστρέψει στόν Παράδεισον. Ὅμως ἀπαιτεῖται καί ὁ ἀνθρώπινος ἀγώνας, διότι ἀπουσιάζει ἡ ἐν Χριστῷ μὀρφωση καί ἀναγέννηση, ὥστε ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου νά κυριαρχήσει στίς καρδιές μας. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἀφορμή γιά τήν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης στόν κόσμο.

Βασικές θέσεις:

«Ἦλθεν εἰς τόν κόσμο ἡ εἰρήνη, ἀντί τῆς ἔχθρας».

«Οὕτως ὁ ἄνθρωπος γίνεται Θεός, τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντος, καί ἀνέρχεται εἰς τόν Οὐρανόν, τοῦ Θεοῦ κατελθόντος εἰς τήν γῆν».

«Ὁ Χριστός λάμπει ὡς ἥλιος καί φωτίζει καί ἀναγεννᾷ. [...] Εἶναι ἡ ἀγάπη».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:10-11

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀπόσπασμα ἀπό ἔργο τοῦ Μάξιμου Ὁμολογητῆ σέ ἐλεύθερη ἀπόδοση ἀπό τόν κήρυκα, δίχως νά μνημονεύεται ἡ πηγή.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἀλλά, καίτοι πρό δυό χιλιετηρίδων ἡ Οἰκουμένη εἶδε τό φῶς [...] δέν δέχεται...»

46) Καλλίνικου Πούλου, Ἑκφραση Ποιμαντικῆς Εὐθύνης – Ἐγκύκλιοι 1964-1984, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, Ἑδεσσα 2004, σελ. 364-366.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἐνανθρώπηση σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός ζεῖ μέσα μας. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀναγεννηθεῖ, ἔμαθε νά ἀγαπάει σταυρωτικά καί ἀπέκτησε μέ τή μετάνοια καί τήν ἐξομολόγηση νοῦν Χριστοῦ. Ἡ ἔνωση μέ τόν Χριστό βιώνεται στή θεία Εὐχαριστία. Ἡ ὀρθή προετοιμασία τῆς ἑορτῆς περιλαμβάνει τή νηστεία καί τήν προσευχή πού ὁδηγοῦν στήν καθαρή καρδιά. Τό ζητούμενο εἶναι ἡ Γέννηση τοῦ Θεανθρώπου νά συντελεσθεῖ στήν καρδιά μας.

Βασικές θέσεις:

«Γέννησις Χριστοῦ ἐντός μας σημαίνει νά ζῇ ὁ Χριστός μέσα μας καί νά ζῶμεν διά τόν Χριστόν».

«Ὁ Χριστός πλέον κατευθύνει τόν ἄνθρωπον. Ὁ νοῦς πιστεύει εἰς τήν Θεότητα τοῦ Νηπίου τῆς Βηθλεέμ. Ἐπικοινωνεῖ μετ' Αὐτοῦ διά τῆς κατ' ἰδίαν Προσευχῆς καί τοῦ Ἐκκλησιασμοῦ».

«Ἡ ἄπειρος ἀγάπη ἔφερε τόν Λυτρωτὴν εἰς τήν ἁμαρτωλὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ καρδιά γίνεται θρόνος τοῦ Ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:14/ Ἰω. 6:56/ Α΄ Κορ. 2:16/ Γαλ. 2:20. 4:19

Πατερική τεκμηρίωση:

Συμεών Νέου Θεολόγου, *Περὶ τῆς τοῦ Λόγου Σαρκώσεως καὶ κατὰ τίνα τρόπον δι' ὑμᾶς ἐσαρκώθη*, PG 120.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἐορτάζομεν τὴν πρό εἴκοσι αἰώνων Γέννησιν τοῦ Κυρίου καὶ ὄχι τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν καρδίαν μας».

47) Ἰωάννη Καραβιδόπουλου, Ὁδὸς ἐλπίδας. Μηνύματα ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, ἐκδ. Ἰ. Μ. Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1979, σελ. 56-59.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ἡ σημασία τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ ἔχει προσωπικό νόημα γιὰ κάθε ἄνθρωπο καὶ εἶναι χαρὰ παγκόσμιας σημασίας. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μᾶς σώζει ἀπὸ τὴ φθορά καὶ μᾶς ὁδηγεῖ στό ἀρχαῖο κάλλος. Καίρια εἶναι ἡ προσφορά τῆς Παναγίας. Ὁ καθένας ἔχει τὴν εὐθύνη γιὰ νὰ ἀλλάξει τὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνία μέ τὴν ἐπιλογή: προ-χριστιανικὴ ἢ χριστιανικὴ ζωὴ. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὴ ἐπικράτηση τῆς ἀγάπης ἀλλὰ ἀφετηρία διαλόγου μέ κέντρο τὸν ἄνθρωπο, ὅπου θεωρεῖται ἀδελφός.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ ὀρθόδοξη ὑμνογραφία καὶ θεολογία ἐξαίρουν τὴν μεγάλη ἀνθρωπολογικὴ σημασία τῆς θείας ἐνσαρκώσεως: ἀπὸ τὴν ἀπελπιστικὴ φθορά καὶ ἀπὸ τό χάος τοῦ καταστροφικοῦ μίσους σώζει τὸν ἄνθρωπο ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ποὺ παίρνει σάρκα καὶ ὅστ' ἀμέσῃ μέσα στὴν ἱστορία διὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ».

«Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποκτᾷ νόημα σάν ὑπαρξιακό γεγονός τοῦ κάθε ἀνθρώπου στὴν ἰδιαιτερότητα καὶ μοναδικότητά του, στό προσωπικό του πρόβλημα καὶ ἀγωνία».

«Τό θεῖο μήνυμα τῆς Γεννήσεως [...] σημαίνει ὅτι ἀπαιτεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ παύσει νὰ βλέπει τὸν συνάνθρωπό του σάν ἐχθρό ἔναντι τοῦ ὁποίου ἀμύνεται συνεχῶς ἀλλὰ νὰ τὸν βλέπει σάν ἀδελφό».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Μτ. 1:1-25/ Λκ. 2:11. 14

48) Νικοδήμου (Ἀναγνώστου), Μητροπολίτου Ἱερισσοῦ, Ἁγίου Ὁρους καί Ἀρδαμερίου, *Β' Ποίμαινε τά πρόβατά μου*, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἱερισσοῦ, Ἁγίου Ὁρους καί Ἀρδαμερίου, 1999, σελ. 93-99.

Διάρκεια: 12'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα ἀποτελοῦν χαρμόσυνη εἵδηση καί ἐκφράζουν τή σχετικότητα τοῦ χρόνου μέ τό βίωμα τοῦ αἰώνιου παρόντος. Ἡ Ἐκκλησία μέσα ἀπό τόν τρόπο ἑορτασμοῦ πανηγυρίζει καί μοιράζεται αὐτή τή χαρά, ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τῶν ποιμένων. Ἔτσι γιά τόν καθένα προσωπικά ἡ ἐν Χριστῷ χαρά εἶναι βίωμα μιᾶς ζωῆς. Ἡ μόνη εἰρήνη στή ζωή εἶναι ὁ Χριστός καί εἰδικά στά σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα. Ἔτσι ὁ ἀληθινός χριστιανός εἶναι ἐκεῖνος πού πιστεύει καί ἀγωνίζεται γιά τήν εἰρηνική συμβίωση σέ προσωπικό καί κοινωνικό ἐπίπεδο, διατηρώντας τήν ἐνότητα τῆς οἰκογένειας. Τελικά τά Χριστούγεννα εἶναι ἡ χαρά τῆς ζωῆς ἐναντία στόν θάνατο.

Βασικές θέσεις:

«Εἰρήνη χωρίς Χριστόν δέν ὑπάρχει».

«Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τήν γῆν διὰ νά ὑψώσει τόν ἄνθρωπον, νά τόν ἀναβιβάσει εἰς ὕψη πνευματικά, οὐράνια καί νά τόν καταστήσει αὐτόν τέκνον Θεοῦ».

«Ἡ χριστιανική ἀλήθεια δέν εἶναι μιᾶ ἀπλή γνῶσις, ἀλλά εἶναι βίωμα καί ζωή».

«Αὐτήν τήν χαράν τῶν Χριστουγέννων, τῆς ζωῆς ἐναντίον τοῦ θανάτου, ὅπως ἔχετε».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 29:13/ Μτ. 15:8/ Λκ. 2:10/ Ἰω. 16:2. 22/ Ἐφ. 2:14/ Ἐβρ. 13:8

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 354.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἐγεννήθη σήμερα. Δηλαδή ὁ Χριστός ἐγεννήθη, ἐσαρκώθη πρὶν ἀπό 1981 χρόνια».

«Οὕτω μόνον ὁ Χριστός θά γεννηθῇ καί θά παραμείνῃ ἐντός ἡμῶν...»

«Κατά τό Νέον Ἔτος 1982...»

49) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, *Εόρτιοι αναβαθμοί, Δράμα 1992, σελ. 135-138.*

Μήνυμα:

Τό ὄνομα Ἑμμανουήλ σημαίνει ὅτι ὁ Θεός εἶναι μαζί μας, ἐνῶ ἡ Παναγία ἀποτελεῖ πρότυπο ὑπομονῆς.

Ἡ Γέννηση ἀποτελεῖ μυστήριο καί δέν ἔχει ὀρθολογιστική ἐξήγηση. Ὁ Θεός ἐγίνε ἀνθρωπος γιά νά γίνει ὁ ἀνθρωπος θεός. Πρόκειται γιά Ὀντολογική μεταμόρφωση. Σήμερα ὁ χρόνος εἶναι μετρητῆς τῆς φθορᾶς, ἐνῶ ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἀπειλεῖ τόν πλανήτη. Τό εὐχαριστιακό βίωμα τῆς Ἐκκλησίας καί ὁ λειτουργικός χρόνος ὁδηγοῦν στήν ἐπαναβίωση τῶν γεγονότων τῆς ἀνθρώπινης σωτηρίας. Ἔτσι ὁ λειτουργικός χρόνος γίνεται παράθυρο στήν αἰωνιότητα καί ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ μαρτυρᾷ τήν εἰρήνην.

Βασικές θέσεις:

«Τό ὄνομα τοῦ Γεννηθέντος ἐν Βηθλεέμ Σωτήρος εἶχεν ἐξαγγείλει ἡ πρό πολλῶν αἰώνων γνωστή προφητεία τοῦ Ἡσαΐου [...] καί σημαίνει ὁ Θεός εἶναι μαζί μας».

«Τά νήπια τῆς Βηθλεέμ, ὡς οἱ πρῶτοι μάρτυρες πού ἐσφαγιάσθησαν διά τόν Χριστόν».

«Καί Αὐτός ὁ Ἀναμάρτητος ἐδοκίμασε τό ποτήριον τοῦ πόνου».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 7:14. 8:9-10/ Ὡσ. 1:15/ Μτ. 1:23. 2:12. 16. 19:29/ Λκ. 6:22/ Πρ. 26:14/ Ἐβρ. 12:10

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τό σημερινόν Εὐαγγέλιον ἀναφέρεται εἰς τοιαύτας περιπτώσεις».

«Ἡμεῖς ἄς γνωρίζομεν μετά βεβαιότητος ὅτι ὁ Θεός εἶναι μαζί μας».

«Καί ἡ Τεκοῦσα τόν Σωτήρα Ὑπεραγία Θεοτόκος –πρότυπον ὑπομονῆς ἡ Ἰδιά, ἀλλά καί πηγὴ παρηγορίας καί ἐνισχύσεως εἰς ὥρας θλίψεων καί δοκιμασιῶν– ἔρχεται πολλάκις ἀρωγός καί προστατὶς εἰς τοὺς ἐπικαλουμένους Αὐτήν».

50) Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, *Ποιμαντορικαὶ ἐγκύκλιοι (1985-1994), Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 329-334.*

Μήνυμα:

Μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου ἐκπληρώθηκαν οἱ προ-

φητεῖες τοῦ Ἡσαΐα. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ εἰρήνη καί ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου.

Βασικές θέσεις:

«Αἱ Προφητεῖαι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης διακηρύττουσι τό Θεῖον Μεγαλεῖον καί τήν Θεότητα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ πλήρωσις ἀπασῶν τῶν Προφητειῶν τυγχάνει συνεχές θαῦμα».

«Τό γεγονός αὐτό εἶναι ἔργον Θεόπνευστον, ἔργον Θεοῦ, εὐδοκούντος νά διαγράψῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τό σχέδιον τῆς σωτηρίας».

«Τό ἀπολυτρωτικόν ἔργον τοῦ Σωτῆρος ἤρξατο διά τῆς ἐνανθρωπήσεως Αὐτοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἡσ. 9:5. 9:6/ Λκ. 2:14. 21:26/ Ἰω. 14:27/ Ρωμ. 3:16. 5:1. 5:10/ Ἐφ. 2:14. 2:17. 3:9. 4:22/ Κολ. 2:8/ Β' Θεσ. 3:16/ Α' Τιμ. 2:5/ Τιτ. 3:4/ Ἐβρ. 12:1

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 192B.

Αὐγουστίνος, *Enarratio in Psalmorum 40*, PL 14.

Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ*, PG 46, 1137.

Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλία ΙΣΤ'* - *Περί τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας*, PG 151, 204B.

Δεκαετία 1980

51) Ν. Ε. Ἀρκᾶ (ιερομ.), *Κυριακοδρομικά χρονογραφήματα*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήνα 1980, σελ. 155-158.

Διάρκεια: 6'

Μήνυμα:

Ἡ ἀνωτερότητα τοῦ Ἰησοῦ εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλον τόν κόσμο. Ὁ Χριστός μέ τή Γέννησή Του φανέρωσε ὅτι εἶναι τό κέντρο τῆς σοφίας καί ἀναγνωρίζεται διαχρονικά ἀπὸ πνευματικούς ἀνθρώπους σέ κάθε γωνιά τῆς γῆς. Ὁ Χριστός εἶναι αὐτός πού ὁδηγεῖ τήν ἀνθρωπότητα στόν Θεό Πατέρα καί μᾶς σώζει ἀπὸ τήν ἀμαρτία.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Μαρία ἔφερε στόν κόσμο [...] τό μοναχικό παιδί! Τό Παρθενικό! [...] Καί ἀπὸ τότε ὁ Ἰησοῦς γίνεται τό κέντρο καί ὁ ἄξονας γύρω ἀπὸ τόν Ὅποῖον στρέφεται τῆς ἱστορίας ἡ σφαῖρα».

«Ὁ Χριστός μέσα στή Γραφή λέγεται ὁδός, διότι δι' Αὐτοῦ ἀνεβαίνουμε στὸν Πατέρα».

Πατερική τεκμηρίωση:

Κείμενο τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου σέ ἐλεύθερη ἀπόδοση ἀπὸ τὸν κήρυκα, δίχως νά μνημονεύεται ἡ πηγή.

52) Ν. Ε. Ἀρκᾶ (ιερομ.), *Κυριακοδρομικά χρονογραφήματα*, ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1980, σελ. 158-160.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ γιορτὴ τῶν Χριστουγέννων εἶναι ἡ γιορτὴ τῆς κένωσης καὶ τῆς ὑψιστῆς ταπείνωσης καὶ φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ἔρχεται στὸν κόσμο ὡς ἄνθρωπος γιὰ νά νικήσει τὸν διάβολο. Μὲ τὴ συγκατάβασή του πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς διδάσκει τοὺς χριστιανοὺς νά παρηγοροῦν τοὺς ἀδύναμους ἀνθρώπους.

Βασικὲς θέσεις:

«Τὸ Εὐαγγέλιό μας κάνει λόγο γιὰ Σάρκωση τοῦ Θεοῦ [...] αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀλλάζει κατάσταση, φυσικά ὄχι ὡς Θεός. Ὅμως τὸ Θεῖο ἐνδύθηκε τὸν ἄνθρωπο [...] Καὶ Θεός τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος».

«Τοῦ Θεοῦ ὅμως ἡ σάρκωση τὰ εἶχε ὅλα μαζί μέσα της σέ τρόπο ἀσύλληπτο καὶ ἀπλησίαστο. Γι' αὐτὸ ἡ σάρκωση αὐτὴ ἀπὸ τὴ Γραφὴ χαρακτηρίζεται ὅπως τῆς ἀρμόζει, ὡς κένωση».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Μτ. 1:1-25

53) Τίτου Ματθαϊάκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, *Θέματα ἁμβωνος, τ. Α΄ (τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν)*, Ἀθήναι 1980, σελ. 737-743.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Ἡ Ἐνανθρώπηση ἀνοίξε τὸν δρόμο γιὰ τὴ λύτρωση τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε κακό. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ μόνος λυτρωτὴς καὶ αὐτὸ φανέρωσε ὅλη ἡ ἐπίγεια δράση Του. Ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ παράδειγμα γιὰ νά ἀγωνισθοῦν οἱ χριστιανοὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ λύτρωση, δηλαδή τὴν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης, τῆς ἀδελφότητος.

Βασικές θέσεις:

«Ὡς μόνος τρόπος ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἀμαρτίας προσφέρεται ὑπὸ τοῦ σαρκωθέντος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τό ἔργον τῆς λυτρώσεως».

«Ὁ ὑπὸ τῆς Παρθένου Μαρίας τεχθεὶς Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ οἴκου Δαυίδ ἐπεξηγεῖται [ἐνν. στὰ Εὐαγγέλια] ὅτι ἡ βασιλεία Αὐτοῦ θά ᾔτο αἰώνιος, πνευματικῆς φύσεως καὶ οὐχὶ ἐπιγείου».

«Πολλοὶ Ψαλμοὶ ἔχουν καθαρῶς Μεσσιανικὸ χαρακτήρα, ὡς ἀναφερόμενοι εἰς τὸ θεῖον Αὐτοῦ Πρόσωπον».

«Οἱ πιστοὶ ἰστάμενοι ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἐπάλξεων, διακηρύττουν πανταχοῦ τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα τῆς στρατιᾶς τῶν Ἀγγέλων περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Θεανθρώπου».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Τίτ. 2:11-14

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Πολὺς κόσμος χειμάζεται, ἀκαταστασίαι, διαμάχαι καὶ πόλεμοι συντρίβουν τοὺς λαοὺς καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν. Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εἰρήνη ἀτυχῶς δὲν ἐπικρατεῖ εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ἐθνῶν...»

54) Φιλαρέτου Βιτάλη, ἀρχιμανδρίτη, Λόγοι εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς μνήμας τῶν ἁγίων, Β΄ ἐκδ., Ἀθῆναι 1981, σελ. 118-122.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουν σήμερα νὰ συναισθανθοῦν τίς συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν στὸν κόσμο ὅταν γεννήθηκε ὁ Ἰησοῦς. Ἡ ἀνθρωπότητα διψοῦσε γιὰ σωτηρία ἀπὸ τὸ κακό. Ἔτσι ὁ Θεὸς μέ τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας ὁδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὴ σωτηρία δίχως νὰ παραβιάσει τὴν ἐλευθερία τους. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ταπεινὸς σωτήρας, πού μέ τὴ σταυρωτικὴ του αὐτοθυσία νικάει τὸν θάνατο. Ὁ Χριστὸς μέ τὴ Γέννησή του ἔφερε χαρὰ, εἰρήνη, ἀγάπη, ἀξίες πού οἱ ἀνθρωποὶ ὀφείλουν νὰ ἀκολουθήσουν στὴ ζωὴ τους.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ Νοητὸς Ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης, γίνεται καὶ ἀνθρωπος, πρὸς ἠθικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

«Οἱ Ἄγγελοι δοξολογοῦν τὴν Σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, ψάλλοντες τὸν θεσπέσιον ὕμνον τῆς εὐδοκίας καὶ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν γῆν».

«Εὔρον πλησίον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ πάντες, ὅσοι μετ’ εἰλικρινείας τὸν ἐπλησίασαν, τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων των, τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως, τὴν χαράν καὶ τὴν εἰρήνην τῶν ψυχῶν των».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 48:13/ Μτ. 1:21. 2:11. 4:16/ Λκ. 2:14/ Ἰω. 4:42/ Πρ. 4:12/ Β’ Κορ. 5:17. 8:9. 13:11/ Γαλ. 4:4/ Ἑβρ. 5:9/ Α’ Ἰω. 4:14/ Ἀποκ. 7:10

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. [...] ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται» (Κανὼν α’, α’ ᾠδή, ὁ εἰρμός).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, ἐν μέσῳ 20ῶ αἰῶνι, παρατηρεῖται πολὺς ἐκτροχιασμός...»

55) Νικοδήμου Γκατζιρούλη, Μητροπολίτου Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος, *Σπορά τοῦ Λόγου. Ὅμιλεις στὰ Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν*, ἐκδ. Σπορά, Ἀθήνα 1981, σελ. 393-399.

Διάρκεια: 12’

Μήνυμα:

Τό ἱστορικό πλαίσιο τῆς Ἐνανθρώπησης ξεκινάει πρὶν ἀπὸ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶναι συνδεδεμένο μέ τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας. Ἡ Γέννηση ἀποτελεῖ ἱστορικό γεγονός καὶ φανερώνει ὅτι πλέον ὁ Θεός μπορεῖ νά συνάψει προσωπική σχέση μέ τὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι ὁ Ἀπρόσιτος γίνεται προσιτός καὶ ντύνεται τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία μας, μέ ἀποκορύφωμα τό μαρτύριο τοῦ Σταυροῦ. Ἡ τελικὴ νίκη πού ξεκινάει ἀπὸ τὴ Γέννηση θά πραγματοποιηθεῖ στὰ ἔσχατα, ὅπου ὁ Θεός θά καλέσει τοὺς ἀνθρώπους στὸν χαμένο Παράδεισο.

Βασικὲς θέσεις:

«Τό πρῶτο πλάνο, πού ἀποτελεῖ σταθμὸ στὴν ἔκχυση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν ἐνανθρώπηση, θά τό συναντήσουμε στὰ εἰσαγωγικά κεφάλαια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης [...] Καμία ἀπόσταση δέν χωρίζει τὸν Δημιουργὸ ἀπὸ τό δημιούργημα».

«Ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ λαὸς συναποτελοῦσαν τὴ φθαρμένη γενιά. Τὴν ἀνθρωπότητα πού ἀναπτύχθηκε ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο».

«Ὁ Λόγος σαρκώνεται. Ἐνώνεται μέ τὴ φύση μας. Περπατᾷ τά στάδια τῆς ἡλικίας μας. Ντύνεται τὴν ἀδυναμία μας».

«Ἡ ζωντανή πραγματικότητα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τῆς ἐποχῆς, πού ἡ Χάρη ἔλαμψε κι ἡ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο ἀποκαταστάθηκε».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 1:28. 2:19/ Ἑξ. 19,12. 33:23/ Ἰησ. 9:2/ Μτ. 1:23. 2:14/ Ἰω. 1:18. 6:68. 7:46/ Α΄ Κορ. 13:12/ Γαλ. 4:4-5/ Α΄ Τιμ. 3:16/ Ἀποκ. 5:13. 21:3. 21:4

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τό Ἅγιο Πάσχα*, PG 36, 126D.

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἑκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 354.

56) Τίτου Ματθαίᾳκη, Μητροπολίτου πρώην Παραμυθίας, Φιλιππῶν καί Γηρομερίου, *Θέματα ἁμβωνος, τ. Β΄ (τῶν Ἀποστολικῶν περικοπῶν)*, Ἀθήναι 1981, σελ. 436-442.

Διάρκεια: 7΄

Μήνυμα:

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι δέσμιος τοῦ θανάτου. Ὁ Θεός ἀπό ἄπειρη φιlanθρωπία γεννιέται ὁλότελα ἄνθρωπος. Ἔτσι ξεκινάει ἡ ὄντο-λογική μεταβολή τοῦ ἀνθρώπου. Τό γεγονός αὐτό ἐκφράζει τό θεῖο θέλημα γιά τήν ἀνθρώπινη σωτηρία. Ἀπαραίτητη ὁμως προϋπόθεση εἶναι ὁ ἄνθρωπος νά ἐμπιστευτεῖ τόν Θεό σέ ὅλη του τή ζωή, νά συμμετέχει στή μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί νά ἀγωνιστεῖ γιά νά ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ἁμαρτία καί κάθετι πού ὑποδουλώνει τήν ὑπαρξή του.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ πίστις ἀνάγεται σέ θέματα μή κατανοούμενα ὑπό μόνης τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς [...] Ἡ πίστις καλεῖται «βίωμα» ἢ «ἐνόρασις».

«Ἡ ζωσα πίστις διά νά εἶναι ἐνεργός καί ἀκατάβλητος, ἀπαιτεῖ τήν χάριν καί τόν ἁγιασμό τοῦ Θεοῦ».

«Κατά συνέπειαν ὀφείλομεν καί ἡμεῖς, ὅπως μιμούμενοι τούς ἥρωας τῆς πίστεως, νά διαθέσωμεν ἐξ ὁλοκλήρου τούς ἑαυτούς μας εἰς τόν Χριστόν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γαλ. 5:4-5/ Ἑβρ. 12:1

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 132, 313, 325.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περὶ τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου* - Ὁμιλία ΙΕ', PG 75, 1090.

57) Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, Ὁσμή Γνώσεως, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σελ. 218-221.

Διάρκεια: 5'

Μήνυμα:

Τὰ Χριστούγεννα εἶναι ἡ πρώτη παγκόσμια πανήγυρις. Στὴν ἑορτὴ αὐτὴ περιλαμβάνεται ὅλο τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας καὶ φανερώνεται ἡ ἄπειρη χάρις τοῦ Θεοῦ μαζί μέ τή συνεργασία τῆς Θεοτόκου. Ὁ Γεννηθεὶς Ἰησοῦς καλεῖ τὸν ἄνθρωπο σέ διαρκῆ ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς καὶ πάλι ἀπέναντι στὴν ἁμαρτία, τὴν αὐτοειδωλοποίησιν καὶ τὰ ψυχοφθόρα πάθη.

Βασικὲς θέσεις:

«Οἱ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔβλεπαν τὸν Χριστό διὰ τῆς θεώσεως, ὅχι διὰ τῆς ἀπλῆς ἐξωτερικῆς ὁράσεως [...] Πάντως εἶναι μεμαρτυρημένη ἡ διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι τῆς Π. Διαθήκης ἀνῆκαν στό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας».

«Ἔτσι ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα προετοιμάστηκε ὅσο τῆς ἦταν δυνατόν καὶ προσέφερε στόν Χριστό τὴ Μητέρα».

«Ἄν κανεῖς δέν μετανοήσῃ, δηλ. ἂν δέν ἀλλάξῃ τρόπο ζωῆς καὶ τρόπο σκέψεως, ἂν δέν παύσῃ νά σκέπτεται ἐγωιστικά, δέν μπορεῖ νά πλησιάσῃ ἔστω καὶ γιά λίγο αὐτό τὸ μεγάλο μυστήριον [...] Μετάνοια εἶναι ἡ ἐν Χάριτι προσπάθεια νά πεθάνουμε τηρώντας τίς ἐντολές τοῦ Χριστοῦ».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Τίτ. 2:11-14

Πατερικὴ τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 313, 316, 325.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 61, 821.

Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος Δ'*, PG 65, 704 & 705.

58) Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, Ποιμαντορικαὶ ἐγκύκλιοι (1974-1984), Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 84-87.

Διάρκεια: 6'

Μήνυμα:

Ἡ πνευματική προετοιμασία τῶν ἀνθρώπων γιά τήν ἐορτή τῶν Χριστουγέννων. Ὁ ρόλος τῆς Παναγίας εἶναι σημαντικός καί ἀποτελεῖ χρέος τῶν σύγχρονων πιστῶν νά ἀκολουθήσουν τήν ἐνάρετη ζωή τῆς Θεοτόκου. Ἡ μετάνοια ἀποτελεῖ τή μόνη ὁδὸ πού ὁδηγεῖ στό γκρέμισμα τοῦ αὐτο-εἰδώλου καί στή θεραπεία τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ. Ἡ ἀμαρτία ἀποτελεῖ ἀσθένεια καί ὄχι παραβίαση κάποιου νόμου. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἰατρός τῶν σωμάτων καί τῶν ψυχῶν.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Γέννησις τοῦ θείου Λυτρωτοῦ γεννᾷ εἰς ἡμᾶς, τήν ὑποχρέωσιν, ὅπως ἀναγεννηθῶμεν πνευματικῶς, ἀξιοποιοῦντες τήν ἐκ ταύτης ἀπορρεῦσασαν Θεῖαν Χάριν».

«Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος [...] πάντα γίγνεται ἄνθρωπος, πλήν τῆς ἀμαρτίας».

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 300.

Νικολάου Καβάσιλα, *Λόγος εἰς τόν Εὐαγγελισμόν* 4-5, *Patrologia Orientalis* 19, 488.

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1990, σελ. 41.

59) Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητροπολίτου Φλωρίνης, Χριστούγεννα, Ἀθήναι 1995, σελ. 303-318.

Διάρκεια: 14΄

Μήνυμα:

Σήμερα τὰ Χριστούγεννα ἐορτάζονται μέ ὑλιστικό τρόπο. Ἡ εἰδωλολατρική λατρεία καί οἱ συνήθειες τότε ἦταν ὁ στάβλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου στὸν ὁποῖο δέσποζε ἡ ἀθλιότητα καί ἡ ἀνηθικότητα σέ ὅλες τίς ἡλικίες. Ὁ Χριστός ἔφερε τήν ἠθική ἀλλαγὴ. Σήμερα ὅμως κυριαρχεῖ ἡ νεοεἰδωλολατρεία, πού εἰσάγει ἐπικίνδυνους νόμους καί ἔθιμα. Ἡ καρδιά μας παραμένει ἕνας βρώμικος στάβλος καί ἀπαιτεῖται νά καθαρισθεῖ ἀπὸ τὸν Χριστό.

Βασικές θέσεις:

«Ἐντὸς τοῦ σταύλου ἐγεννήθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ [...] ἦλθε διὰ τό μαρτυρικόν μας ἔθνος».

«Ὁ σταῦλος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη ὁ Χριστός, εἶνε μία ἀθλία

πραγματικότητας, ή όποια τείνει νά λησμονηθεῖ μέ τή λαμπρότητα τῶν ἑορτῶν μας».

«Ὁ Χριστός ἦλθε διά νά καθαρίσῃ τόν σταῦλον [...] σταῦλος εἶναι ἡ καρδιά μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Παραλ. 23:26/ Ὡσ. 4:2/ Μτ. 5:8. 15:19/ Λκ. 10:27

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερον [...] τό παιδί δέν ἔχει προστασίαν [...] ἀλλά καί τό γῆρας δέν ἔχει προστασίαν».

«Εὐρισκόμεθα εἰς τήν ἐποχή τῆς νεοειδωλολατρίας...»

«Εἰς αὐτόν τόν ταλαίπωρον τόπον, πού ὀνομάζεται Ἑλλάς, ἡ γυναίκα μέ τοὺς κρατικούς νόμους πού ἐψήφισεν ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, ἐξηυτηλίσθη καί ἡτιμάσθη...»

«Σταῦλος ἡ κοινωνία μας [...] Σταῦλοι οἱ σύγχρονοι κοινωνία».

**60) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, Κυριακάτικα
Εὐαγγελικά ἄρθρα στίς ἐφημερίδες, Δράμα 1985, σελ. 502-504.**

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Τό διπλό μήνυμα τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς τοῦ Ματθαίου πού ἀναφέρεται στή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ μεταδίδει τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ γιά τήν καθολική καί οἰκουμενική σωτηρία. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἀπαιτεῖται νά ἀναζητήσῃ τόν Θεό καί νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό κάθε μορφῆς εἰδωλολατρίας. Ὁ Χριστός μέ τή Γέννησή Του ἄνοιξε τόν δρόμο γιά τήν ἀνθρώπινη θέωση.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Κύριος μέ τήν ἐνανθρώπησή του εἰσέρχεται στόν χρόνο καί τόν χώρο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας».

«Τό γενεαλογικό δέντρο τῶν προγόνων τοῦ Ἰησοῦ [...] σημαίνει τήν πρόσληψη ἀπό τόν Θεό Λόγο ὁλόκληρης τῆς ἀνθρώπινῆς μας φύσεως».

«Ἡ Σάρκωση μᾶς βοηθάει νά μάθουμε πῶς ὁ Θεός πλησίασε τόν ἄνθρωπο. Ὅτι ὁ ἀληθινός δρόμος πού ἐπιτρέπει στόν ἄνθρωπο νά βρεθεῖ καί πάλι κοντά στόν Θεό εἶναι ἡ Γέννηση τοῦ Κυρίου».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω 1:14. 14:6

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου (Μεγάλου), *Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 96.

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1990, σελ. 41.

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Σάρκα γενόμενον, ἵνα θεώσῃ με, καὶ πλουτίσῃ τὸν πτωχεύσαντα, ἀκρασίᾳ, πικροτάτης βρώσεως» (Στιχηρά προσόμοια προεόρτια, ἑσπερινός Κυριακῆς πρό Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ἀφοῦ ὀρθωσε τόσα καὶ τόσα εἰδωλα...»

61) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, Κυριακάτικα Εὐαγγελικά ἄρθρα στίς ἐφημερίδες, Δράμα 1985, σελ. 505-507.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση Χριστοῦ ἀποτελεῖ ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέ παράδοξο καὶ ὑπερφυσικό τρόπο. Σ' αὐτή τήν πορεία συνεργάστηκαν ἄνθρωποι ἐνάρετοι καὶ ἁμαρτωλοί μέ σκοπὸ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπομένως καὶ σήμερα ὅλοι μποροῦμε νά προσπαθήσουμε γιὰ νά ἀλλάξει ἡ κοινωνία.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ σημερινή ἡμέρα εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς θεοφανείας, τῆς κενώσεως τοῦ Θεοῦ, τῆς Σαρκώσεως καὶ Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ».

«Αὐτός σήμερον κατεδέχθη νά γεννηθῇ ἀπὸ τὴν Παρθένον Μαρίαν καὶ ἔγινε ὅμοιος μέ μᾶς διὰ νά μᾶς σώσῃ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 2:23 καὶ 24/ Ἑβρ. 11:9-1 καὶ 32-40

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ σημερινή ἡμέρα εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς θεοφανείας...»

62) Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, Ὁσμή Γνώσεως, ἔκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σελ. 214-217.

Διάρκεια: 7΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ κεντρικό ἐπεισόδιο στήν ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας. Ἡ Ἐνανθρώπηση εἶναι ἔργο ὅλο τῆς Ἀγίας Τριάδας καί ἀπευθύνεται στήν προσωπική ζωή κάθε ἀνθρώπου. Ὁ σκοπός τῆς ἐνανθρώπησης εἶναι ἡ ἀνθρώπινη υἱοθεσία. Ὁ Υἱός διαρκῶς γίνεται ἄνθρωπος. Αὐτό ἀποτελεῖ πρότυπο ὕψιστης ταπείνωσης καί διαρκές κάλεσμα, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά ἀποφύγει τόν πειρασμό τῆς αὐτο-εἰδωλοποίησης.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ ἀπαρίθμηση τῶν ὀνομάτων δέν εἶναι μιὰ Ἑβραϊκή ἱστορία, ἀλλά ἡ ἱστορία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, πού ἐπετεύχθη μέ τήν γέννηση τοῦ Θεανθρώπου».

«Ὅταν λέμε ὅτι ὁ Θεός ἐνηνθρώπησε δέν ἐννοοῦμε ὅτι σαρκώθηκε ἡ θεία Φύσι, ἀλλά ὅτι σαρκώθηκε τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου εἶναι κοινή ἐνέργεια τῆς Μακαρίας Ἀγίας Τριάδος».

«Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ δέν ἀποβλέπει σέ μιὰ ἀφηρημένη λύτρωση, σέ μιὰ βελτίωση τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου [...] μέ τό μυστήριο τῆς Θεογενεσίας (τό ἅγιο Βάπτισμα) ἀλλά [ἐνν. ὁ ἄνθρωπος] γίνεται μέλος τοῦ Ἀναστημένου Σώματος τοῦ Χριστοῦ».

«Μόνον μέ τόν Θεάνθρωπο, πού θά Τόν βιώνουμε ἐσωτερικά, θά λάβει νόημα ἡ ζωή μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 10:10

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Παλαμά, Ὁμιλία ΙΣΤ' - *Περί τῆς κατά σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας*, PG 151, 204B.

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1990, σελ. 41.

Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Άόρατος Πόλεμος*, Μέρος πρῶτον, Κεφάλαιον ΜΘ', ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήνα ἄ.χ., σελ. 164.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τί νόημα ἔχει ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ στή σημερινή κοινωνία...»

«Τό ἐρώτημα αὐτό τίθεται γιατί βρισκόμαστε κάθε μέρα καί ιδίως αὐτές τίς ἡμέρες σέ μιὰ ἀδήριτη πραγματικότητα...»

63) Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὅσμή Γνώσεως*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1985, σελ. 232-235.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Ἰωσήφ πρὸς τὴν Παναγία καὶ τὸ παιδί Ἰησοῦς ἐκφράζουν τὸ παράδειγμα ὑπομονῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἡσυχίας γιὰ ὅλους μας. Ἡ Παναγία ἀποτελεῖ εἰκόνα ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τῶν πιστῶν. Μάλιστα εἶναι τὸ πρότυπο γιὰ νὰ κυοφορήσουμε κι ἐμεῖς τὸν Χριστό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ Ἡρώδης ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς ἀποφυγή, γιατί διώκει τὸν Χριστό σέ κάθε ἐποχή. Ὁ Ἡρώδης εἶναι ἄρρωστος ἀπὸ τὸν ἐγωκεντρισμό του.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ βίωσι τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθολική, πού σημαίνει πὼς δὲν βιώνουμε τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, οὔτε βιώνουμε διαδοχικά καὶ σταδιακά τίς ἀρετές, ἀλλὰ αὐξανόμεστε καθολικά ἐν Χριστῷ».

«Ὁ Ἰωσήφ μέ τὴν ἀδιάκριτη ὑπακοή του βοηθᾷ τὴν Παναγία καὶ τὸ Παιδίον [...] ἡ σιωπὴ ὑπηρετεῖ τὸν Λόγο [...] Ἡ ἡσυχία ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὸν Λόγο καὶ ὁ Λόγος ἀκούγεται καθαρά στὴν κατὰστασι τῆς ἡσυχίας».

«Ἡ Παναγία ἐγίνε τύπος τῆς Ἐκκλησίας καὶ κάθε πιστοῦ, πού ἀποτελεῖ μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ [...] ὅπως στὴ μήτρα τῆς Θεοτόκου κυοφορήθηκε ὁ Χριστός, ἔτσι καὶ ἐμεῖς μέσα στὴ μήτρα τῆς Ἐκκλησίας θὰ βροῦμε τὸν Χριστό καὶ θὰ γεννηθοῦμε πνευματικά».

«Ὁ Ἡρώδης εἶναι τύπος τῶν ἀνθρώπων πού καταδιώκουν τὴν Ἐκκλησία-Χριστό».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Μτ. 2:13

Πατερικὴ τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον*, PG 57, 33.

Νικολάου Καβάσιλα, *Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν* 4-5, *Patrologia Orientalis* 19, 488.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι ἐποχὴ δράσεως καὶ κινήσεως...»

«Ἡ Ὁρθοδοξία ἔχει σήμερα μεγάλο καθήκον νὰ ὁμιλῇ γιὰ τὴ θεολογικὴ αὐτὴ ἔγκαρπον ἡσυχία».

**64) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, Κυριακάτικα
Εὐαγγελικά ἄρθρα στίς ἐφημερίδες, Δράμα 1985, σελ. 508-510.**

Διάρκεια: 4΄

Μήνυμα:

Τό μυστήριο τῆς Ἐνανθρώπησης ἀποτελεῖ ἕνα ὑπερφυσικό γεγονός. Ἡ Ἐνανθρώπηση ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στή γνωριμία μέ τόν Ἀληθινό Θεό. Ὡς Πалаία Διαθήκη ἀποτελεῖ προετοιμασία γιά τόν ἐρχομό τοῦ Χριστοῦ καί οἱ δίκαιοί της παράδειγμα γιά τούς χριστιανούς. Ὁ Θεός ἐγίνε ἄνθρωπος γιά νά ὁδηγήσει τόν ἄνθρωπο στή θέωση μέσω τῆς υἱοθεσίας.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ λαμβάνει τήν ἀνθρώπινη φύση. Ἐτσι πραγματοποιεῖ τή θεανθρώπινη κοινωνία πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπό ἐκείνη τήν ὁμοίωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό».

«Μέ τήν εὐλογημένη αὐτή διάθεσή τους ζητοῦν μέ ταπείνωση [ἐνν. οἱ προπάτορες] τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ καί προσφέρουν θεληματικά τόν ἑαυτό τους στή φανέρωση τοῦ προαιωνίου σχεδίου τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας».

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χαρίσασθαι τήν ἐλευθερίαν, τήν ζωὴν καί λύτρωσιν, ἀγνώμοσιν οἰκέταις» (Κυριακή πρό Χριστουγέννων, Στιχ. προσόμοιο ἐσπερινοῦ).

«...εὐτρεπίζου Σπήλαιον, ἡ Παρθένος ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν, Βηθλεὲμ γῆ, Ἰούδα, τέρπου καί ἀγάλλου, ὅτι ἐκ σοῦ ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν. Ακούσατε ὄρη καί βουνοί, καί τὰ περίχωρα τῆς Ἰουδαίας, ὅτι ἔρχεται Χριστός, ἵνα σώσῃ ὃν ἔπλασεν ἄνθρωπον, ὡς φιλόανθρωπος» (Ἀπόστιχα ἐσπερινοῦ).

«...ἀναχθῶμεν τῇ διανοίᾳ, καί κατίδωμεν τὸ ἐν Σπηλαίῳ μέγα μυστήριον» (Κυριακή πρό Χριστουγέννων, Προεόρτια στιχηρά ἰδιόμελα ἐσπερινοῦ 20ῆς Δεκεμβρίου).

**65) Νικοδήμου Βαλληνδρά, Μητροπολίτου Πατρῶν, Θεομητορικά
Μηνύματα, Ἀθῆναι 1985, σελ. 387-390.**

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός μέ τήν κένωσή Του ἀπελευθερώνει τόν ἄνθρωπο καί ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἐκούσια ὑποταγή του στόν Θεό ἔχει τή δυνα-

τότητα νά γίνει θεός. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος στην καθημερινή του ζωή οφείλει νά αγωνιστεί γιά νά υπερβεί τίς πνευματικές, ήθικες καί κοινωνικές δυσκολίες.

Βασικές θέσεις:

«Ο Χριστός κατέρχεται από τά ύψη τῆς θεότητος εἰς τά μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης ‘μορφῆς’».

«Ο τελικός σκοπός τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου!»

«Τό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων [...] εἶναι νά ξεπεράσωμεν ἀδυναμίες, μικρότητες, κακίες καί πάθη. Καί νά ὑψωθῶμεν πνευματικῶς καί ἠθικῶς».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 17:10. 48:20. 81:6/ Μτ. 5:48/ Λκ. 6:35/ Ἰω. 17:5/ Φιλιπ. 2:6 καί 7/ Ρωμ. 5:8. 6:18-22/ Γαλ. 2:20/ Ἐφ. 1:22

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Κατίδωμεν, θαῦμα πᾶσαν ἔννοιαν, ἐκπλήττον καί συνέχον» (Δοξαστικό τροπαρίων τῆς Στ’ Ὡρας).

«Χαῖρε γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν» (Ακάθιστος ὕμνος).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἀλλά ἔχει ἀνάγκη –σήμερον μάλιστα– ὁ σύγχρονος κόσμος νά ἀκούσῃ καί νά ἀποδεχτῇ τό μήνυμα αὐτό».

«Ἡ κατάστασις τοῦ σύγχρονου κόσμου εἶναι ἀπογοητευτική».

66) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, Κυριακάτικα ἀποστολικά στίς ἐφημερίδες, Δράμα 1985, σελ. 470-471.

Διάρκεια: 6’

Μήνυμα:

Μέ τά Χριστούγεννα ὁ Ἀθάνατος γίνεται θνητός καί προσφέρει τή σωτηρία καί τήν ἀγάπη στήν οἰκουμένη. Ἐπομένως σκοπός τῆς Ἐνανθρώπησις εἶναι ἡ ἀνθρώπινη θέωσις καί ἡ σωτηρία ἀπό τόν θάνατο. Γι’ αὐτό τά Χριστούγεννα ὀνομάζονται καί ἡ γενέθλιος μέρα τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἐρχομός τοῦ Χριστοῦ ἔφερε εἰρήνη καί δικαιοσύνη στή γῆ.

Βασικές θέσεις:

«Τό κλειδί τῆς γνώσεως τοῦ μεγάλου αὐτοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας, τῆς λυτρώσεως καί τῆς θεώσεώς μας εἶναι ἡ πίστη».

«Ἡ Ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ χαρίζει ὅμως στὸν ἄνθρωπο τὴν πραγματική του θέωση, πού βρίσκεται στὴν “υἰοθεσία”, δηλαδή στὴν κατάσταση ἐκείνη πού ὁ Θεός ἀναγνωρίζει καὶ ὀνομάζει τὸν ἀμαρτωλό ἄνθρωπο πραγματικό παιδί Του».

«Στὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ὁ ἄνθρωπος συναντᾷ τὴν ἄπειρη φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἑβρ. 11:9-10 καὶ 32-40

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Γι' αὐτό ὅλοι οἱ πιστοὶ πού πλησιάζουμε αὐτές τίς ἡμέρες...»

67) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, Κυριακάτικα ἀποστολικά στίς ἐφημερίδες, Δράμα 1985, σελ. 475-477.

Διάρκεια: 8'

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι τό μυστήριο τῆς σωτηρίας. Οἱ ἐπαγγελίες καὶ ἡ πίστη τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Πατριαρχῶν στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁδηγοῦν στὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνθρώπινη σωτηρία. Πλέον εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν χριστιανῶν γιὰ νὰ βιώσουν τὴ σωτηρία στὴν καθημερινή τους ζωή.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ μαρτυρία τῆς πίστεως, πού καταθέσανε ὅλοι οἱ ἥρωες τῆς στρατιᾶς τῶν δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πού μνημονεύει ἡ σημερινή ἀποστολική περικοπή, ἔγραψε τὴν ἱστορία τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου».

«Ἡ φανέρωση τοῦ μυστηρίου σ' ἐμᾶς ἀποτελεῖ μιὰ ὑψηλὴ τιμή, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ μιὰ εὐθύνη, γιατί δέν εἶναι πιά προσδοκώμενη ἡ σωτηρία, ἀλλὰ χειροπιαστὴ πραγματικότητα».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 4:16/ Γαλ. 4:4-7/ Ἑφ. 5:8

Ὑμνολογικὴ τεκμηρίωση:

«Ἄκουε οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ· ἰδοὺ γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, πρόεισι τεχθῆναι, ἐκ Κόρης ἀπειράνδρου, εὐδοκία τοῦ φύσαντος αὐτὸν ἀπαθῶς, καὶ συνεργεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· Βηθλεὲμ εὐτρεπίζου, ἄνοιγε πύλην ἡ Ἑδέμ· ὅτι ὁ Ὡν γίνεται ὁ οὐκ ἦν, καὶ ὁ πλαστοουργὸς πάσης κτίσεως διαπλάττεται,

ὁ παρέχων τὸ μέγα ἔλεος» (Κυριακή πρό Χριστουγέννων, εἰς τὴ λιτή, ἔσπερινός).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ μαρτυρία τῆς πίστεως, πού καταθέσανε ὅλοι οἱ ἥρωες τῆς στρατιᾶς τῶν δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πού μνημονεύει ἡ σημερινή ἀποστολική περικοπή, ἔγραψε τὴν ἱστορία τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου».

68) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, Κυριακάτικα ἀποστολικά στίς ἐφημερίδες, Δράμα 1985, σελ. 479-481.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Στό πρόσωπο τῆς Παρθένου ἐκπληρώθηκαν οἱ Προφητεῖες μέ τὴν παράδοση Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Τά Χριστούγεννα εἶναι Θεοφανεία, μέ σκοπὸ τὴν υἰοθεσία τοῦ ἀνθρώπου καί τὴ θέωσή του. Ἡ ἐργασία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι νά ἀντικαταστήσει τὸν Μωσαϊκὸ Νόμο καί νά ὀδηγήσει τοὺς ἀνθρώπους στὴ σωτηρία μέσα ἀπὸ τὴν κατάργηση τοῦ κακοῦ καί τοῦ θανάτου.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Θεὸς ἔστειλε τὸν Υἱὸ του πού γεννήθηκε ἀπὸ τὴν Παναγία γιὰ νά ἐξαγοράσει ἐκείνους πού ζοῦσαν στὴ σκιά τοῦ Νόμου».

«Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἔξω ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καί παράδοσης χαρακτηρίζεται στὰ ἱερά κείμενα ὡς ἀφόρητη δουλεία χωρὶς ἐλπίδα σωτηρίας».

«Ὁ χῶρος αὐτὸς τῆς Ἐκκλησίας, στὸν ὁποῖο κυρίαρχο εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ ἔρχεται νά εἰσδύσει στίς καρδιές μας, καί καταυγάζεται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς Θεοφανείας τοῦ Σωτῆρος».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Ἦσ. 7:14. 9:6/ Ἰω. 1:10-11/ Α΄ Κορ. 1:30/ Ἐφ. 2:2. 5:27 / Κολ. 1:14-16 καί 19-20

Πατερικὴ τεκμηρίωση:

Διαταγαὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, PG 1, 3, 20B.

Γρηγορίου Θεολόγου, Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνεια, PG 36, 909B.

Ἰγνατίου Θεοφόρου, Πρὸς Ἐφεσίους, PG 5.

Ἰγνατίου Θεοφόρου, Πρὸς Ἡρώνα, PG 5.

Ύμνολογική τεκμηρίωση:

«Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον, καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος Μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται, καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται. Διὸ σὺν αὐτῷ τῇ Θεοτόκῳ βοηθώμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ» (Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, ἀπολυτίκιον).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ...»

69) Νικοδήμου Βαλληνδρά, Μητροπολίτου Πατρῶν, Θεομητορικά Μηνύματα, Ἀθῆναι 1985, σελ. 391-395.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Ἡ χαρά τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ εἶναι παγκόσμιας σημασίας. Ἀποτελεῖ ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἀλλὰ καὶ ἱκανοποίηση τῶν προσδοκιῶν τῶν ἐθνῶν. Ἡ συνεργασία τῆς Παναγίας στό σχέδιο τοῦ Θεοῦ εἶναι καταλυτικὴ καὶ ἀνοίγει τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἐξατομίκευση τῆς σωτηρίας.

Βασικὲς θέσεις:

«Πηγὴ πάντως ὅλων τῶν συναφῶν ἐλπίδων καὶ προσδοκιῶν τοῦ κόσμου ἦτο ἡ ἐκ τοῦ Παραδείσου ἐκκινήσασα πρώτη ἐκείνη ὑπόσχεσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτόπλαστους».

«Εἰς τό Πρόσωπον τῆς Παρθένου Μαρίας, ἐν σχέσει πρὸς τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, εἰσερχόμεθα πλέον εἰς τὴν περίοδον τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἀρχίζει ἡ ἐξατομίκευσις τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας».

«Ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ [...] καλύπτει καὶ ἡμᾶς προσωπικῶς ὡς μετόχους τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Ἦσ. 8:3/ Μτ. 1:16/ Ρωμ. 8:17/ Γαλ. 4:5/ Ἐβρ. 2:11/ Α΄ Τιμ. 2:4

Ύμνολογική τεκμηρίωση:

«...ὅτι Μήτηρ γέγονας, τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρός, βασιτάζουσα ἐν κόλποις, Θεὸν Λόγον σαρκωθέντα...» (Ὁρθρος Χριστουγέννων, Στιχηρὰ ιδιόμελα στοὺς Αἴνους).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὁ Ἀπόστολος μᾶς εἶπε σήμερον ὅτι ὁ Γεννηθεὶς Χριστός...»

«Καὶ χθὲς ἠκούσαμεν ὅτι ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον...»

70) Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, *Ποιμαντορικά έγκύκλιοι (1985-1944)*, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 321-328.

Διάρκεια: 13΄

Μήνυμα:

Ἡ Παλαιά Διαθήκη προετοιμάζει τούς ἀνθρώπους γιά τόν ἐρχομό τοῦ Μεσσία. Τό πρῶτο θαῦμα εἶναι οἱ προφητεῖες γιά τόν ἐρχομό τοῦ Λυτρωτῆ σέ διαφορετικές ἐποχές τῶν Προφητῶν καί τό δεύτερο ἡ ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν προφητειῶν. Ὅταν ἦρθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὁ Λόγος ἐνῆνθρώπησε γιά νά ἀπελευθερώσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά φθάσει στή θέωση, γι' αὐτό δοξάζει τόν Θεό.

Βασικές θέσεις:

«Τοῦτου τοῦ μεγίστου ἱστορικοῦ Γεγονότος προηγήθη ἡ δέουσα προπαρασκευή διά τῶν Προφητῶν, τῶν φιλοσόφων καί τῶν ποιητῶν Ἀνατολῆς καί Δύσεως».

«Ἡ πλήρωσις ἀπασῶν τῶν Προφητειῶν τυγχάνει συνεχές Θαῦμα».

«Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς, δέν προεφητεύθη μόνον. Ἐπί πλέον προεφήτευσεν καί ὁ Ἰδιος».

«Ἡ ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο διά τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ καί ἦτο πλήρης καί τελεία, ἀπαλείψασα πᾶσαν ἁμαρτία [...] Διά τῆς ἐνανθρωπήσεώς Του ὁ Κύριος ἀπεκάθαρεν, ἀνεκαίνισε, ἀπηθάρτησε καί ἀνύψωσε τήν ἀνθρώπινη φύσιν εἰς αἰώνιαν ἐνότητα μετά τοῦ Θεοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:14. 19:38/ Γαλ. 4:4/ Ἐφ. 2:6-7/ Κολ. 1:13

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος*, PG 28, 960-961.

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 328.

Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας*, Ε', PG 45, 48.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τήν πρός Κορινθίους ἐπιστολή*, PG 49, 352-353.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου* - Ὁμιλία ΙΕ', PG 75, 1092.

71) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, *Ίησοῦς Χριστός ἡ σωτηρία ἡμῶν*, Δράμα 1989, σελ. 192-198.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ὁ Θεός ἔγινε ἄνθρωπος ἀπὸ Παρθένο γυναῖκα μέσα σέ ἀντίξοες συνθήκες. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ καταλλαγή καί ἡ ἐλπίδα στὸν κόσμο καὶ αὐτός πού ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, ἀρκεῖ νά Τόν πιστεύουν.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ ἄσαρκος καί προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, σάρκα ἀνθρωπίνην δανεισάμενος, εἰς τό ἀρχαῖον κάλλος τόν πεπτοκῶτα Ἀδάμ ἀνήγαγε διὰ τῆς συγκεράσεως».

«Ἐφανερώθη ἐν ἡμῖν ὁ Υἱός τῆς Παρθένου, ὁ θέμενος τόν λόγον τῆς καταλλαγῆς τοῦ Πατρός τῶν πάντων».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ήσ. 9:6-7. 57:18-19/ Ίερ. 6:14/ Ίεζ. 13:10/ Λκ. 2:14. 4:19/ Ίω. 14:27/ Ρωμ. 12:2 καί 18. 14:17-19/ Ἐφ. 2:5 καί 14-15 καί 17. 3:17. 4:3/ Φιλιπ. 4:7/ Κολ. 1:20

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερον, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ...»

72) Παντελεήμονος Χρυσοφάκη, Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, *Ποιμαντορικά ἐγκύκλιοι (1985-1944)*, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 335-342.

Διάρκεια: 10΄

Μήνυμα:

Τό μυστήριο τῆς θείας οἰκονομίας καί τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ βασικό θέμα θεολογικῆς ἀνάπτυξης στοὺς Πατέρες. Ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ὁλότελα ἄνθρωπος ἐκτός ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καί νίκησε τὴν ἁμαρτία καί τόν θάνατο.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ πολὺς Θεολόγος Ἅγιος Γρηγόριος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως γράφει [...] Καί πάντα γίνεται πλήν τῆς ἁμαρτίας Ἄνθρωπος κυηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου καί ψυχὴν καί σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι».

«Ὁ χρυσοῦς τήν γλώτταν [...] Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος [...] Καί Θεός ἐπὶ γῆς ὤφθη διὰ σαρκός, καί τοῖς ἀνθρώποις συνεναστράφη».

«Ἰδού [...] πῶς ἀποφαίνονται οἱ Ὅσοι καί Θεοφόροι Πατέρες καί Διδάσκαλοι τῆς Ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, περί τοῦ Μεγίστου Τούτου Μυστηρίου τῆς Θείας Οἰκονομίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:1 καί 14

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Εἰς τήν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος*, PG 28, 961 καί 964.

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τά ἅγια Θεοφάνεια*, PG 36, 312.

Εὐσεβίου Ἀλεξανδρείας, *Περί τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 86, 365.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος*, PG 56, 351.

Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος Δ'*, PG 65, 693-694, 757, 962.

73) Διονυσίου Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, *Ἰησοῦς Χριστός ἡ σωτηρία ἡμῶν*, Δράμα 1989, σελ. 173-178.

Διάρκεια: 11'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἄρχων τῆς οἰκουμενικῆς εἰρήνης, πού διαφέρει ἀπό τήν κοσμική γιατί εἶναι προσωπική καί σταυρωτική. Ἡ ἀξία τῆς ἐν Χριστῷ εἰρήνης ἀπαντᾷ στή ζωή τοῦ Πνεύματος καί προσφέρει τή χάρη τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος οἰκαιοποιεῖται τήν εἰρήνην τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέ τό νά ἀκολουθεῖ τόν βίο, τή διδασκαλία καί τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἄνθρωπος μέ τό βάπτισμα γίνεται μέτοχος τῆς ἐν Χριστῷ εἰρήνης καί ἀνακαινίζεται. Αὐτό στήν πράξη σημαίνει διαρκῆς μετάνοια καί συγχώρεση. Γιά νά γίνει ὁ ἄνθρωπος συγκληρονόμος τοῦ Χριστοῦ ἀπαιτεῖται νά ἀκολουθεῖ τό παράδειγμά Του μέ τά λόγια καί τίς πράξεις του καθημερινά.

Βασικές θέσεις:

«Ἐπεσκέψατο τήν γῆν τήν σπαρασσομένην ἐξ ὕψους ὁ Θεός τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης».

«Ἡυδόκησε ὁ Θεός νά συμφιλιώσῃ τά πάντα πρός τόν ἑαυτό Του».

«Ἀγάπη καί χάρις, χάρις καί εἰρήνη εὐρίσκονται ἐν στενῇ συναρτήσῃ ἐν τῇ καινῇ ἀνθρωπίνῃ κτίσει».

«Ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ νά οἰκιωθῶμεν τήν χάριν τοῦ Θεοῦ

καί τήν εἰρήνην εἶναι ἡ κατά τάς ἐντολάς αὐτοῦ ἀναικαίνις τοῦ ἑαυτοῦ μας».

«Ἄρα καθῆκον πρῶτιστον προβάλλει διά πάντα Χριστιανόν ἡ ἀνεξικακία, ἡ πραότης, ἡ συγγνώμη».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 9:6-7. 57:18-19/ Ἰερ. 6:14/ Ἰεζ. 13:10/ Λκ. 2:14. 4:19/ Ρωμ. 12:2 καί 18. 14:17-19/ Ἐφ. 2:5. 3:17. 4:3/ Φίλιπ. 4:7/ Κολ. 1:20

74) Διονυσίου Α. Ψαριανοῦ, Μητροπολίτου Σερβίων και Κοζάνης, *Εξαπλά (Κυριακάτικες μικρές Όμιλίες)*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1989, σελ. 432-437.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Οἱ σύγχρονοι χριστιανοί ἀδιαφοροῦν γιά τήν Ἐκκλησία καί τόν τρόπο ζωῆς πού προτείνει. Χριστιανός σημαίνει ὄχι καλός ἄνθρωπος, ἀλλά ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό σπίτι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ὁ τρόπος ἐορτασμοῦ τῶν Χριστουγέννων, ὥστε νά ἐπιτευχθεῖ καί τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, περιλαμβάνει τήν ἐξομολόγηση, τή μετάνοια, τή συγχώρεση καί τή συχνή θεία Εὐχαριστία.

Βασικές θέσεις:

«Ἀληθινοί λοιπόν καί καλοί χριστιανοί εἴμαστε μόνο μέσα στήν Ἐκκλησία [...] Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό σπίτι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὁ στῦλος καί τό θεμέλιο πού σηκώνει τήν αἰώνια ἀλήθεια γιά τόν ἄνθρωπο καί τή σωτηρία του».

«Ἕνας εἶναι ὁ τρόπος, γιά νά ἐορτάσουμε σάν ἀληθινοί χριστιανοί [...] Θά προσέλθωμε λοιπόν καί θά κοινωνήσουμε, γιατί αὐτό θά πῇ χριστιανός καί ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Α΄ Τιμ. 3:15

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι» (Ἀπολυτίκο Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Οἱ μεγάλες ἡμέρες, πού μᾶς ἔρχονται, μᾶς δίνουν τήν εὐκαιρία νά ἐπανέλθουμε...»

75) Γεωργίου Καψάνη, Ὁμιλίες σέ δεσποτικές καί θεομητορικές ἐορτές, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ὁσίου Γρηγορίου, Ἅγιον Ὅρος 2015, σελ. 59.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι ἡ Μητρόπολη τῶν ἐορτῶν, ὅπου ἀποκαλύπτεται ἡ ἀπειρη φιλανθρωπία τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ προετοιμασία γιά τήν ἐορτή τῶν Χριστουγέννων πραγματοποιεῖται μέ τή νηστεία. Ἡ ἔνωση μέ τόν νεογέννητο Χριστό ἀπέχει ἀπό τόν ἐγωισμό καί ἀκολουθεῖ τό παράδειγμα τῆς ταπείνωσης τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Θεοτόκου. Ὁ Κύριος ἐμφανίζεται πάντα στούς ταπεινούς.

Βασικές θέσεις:

«Σέ ὅλο αὐτό τό μυστήριο τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας τοῦ Κυρίου [...] θαυμάζουμε τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατρός πρὸς τό πλάσμα Του, τόν ἄνθρωπο».

«Ὁ Κύριος ἐμφανίζει τόν ἑαυτό Του στίς ταπεινές ψυχές. Οἱ Ποιμένες πού τόν εἶδαν ἦσαν ταπεινοί, ἀπλοί στήν καρδιά. Ὁ Ἰωσήφ, ὁ μνηστὼρ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, καί αὐτός ἦταν μία ταπεινή ψυχή. Ἡ ἴδια ἡ Θεοτόκος ἦταν γεμάτη ἀπό ταπείνωση. Ἀλλά καί οἱ ἐξ ἀνατολῶν Μάγοι, καίτοι ἦσαν σοφοί ἄνθρωποι, εἶχαν καί αὐτοὶ ἀπλές καί ταπεινές ψυχές».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἡ διήγησις Λκ. 2:1-20 μέ λόγια τοῦ κήρυκα.

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν μακάριον Φιλογόνιον – Λόγος ΣΤ΄*, PG 48, 752.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σέ ὅλο αὐτό τό μυστήριο τῆς ἐνσάρκου Οἰκονομίας τοῦ Κυρίου, τό ὁποῖο ζήσαμε σήμερα καί ἀπολαύσαμε πράγματι...»

«Γι' αὐτό, ἄς ζητήσουμε σήμερα αὐτή τή Χάρη ἀπό τόν ταπεινὸ Ἰησοῦ· νά δώσει καί σ' ἐμᾶς αὐτή τήν εὐλογημένη ταπείνωση...»

«Ἄς παρακαλέσουμε τόν Κύριο ιδιαίτερα σήμερα νά δώσει μία ἀκτίνα ἐλπίδας σέ ὅλους τοὺς πονεμένους ἀνθρώπους, μία παρηγορία καί ἓνα φῶς...»

Δεκαετία 1990

76) Βαρθολομαίου Κατσούρη, Μητροπολίτου Μεγάρων και Σαλαμίνος, *Ἐκλογάριον ἤτοι Συλλογή Ὁμιλιῶν καί Μελετῶν*, ἐκδ. Εὐεργέτιδος, Μεγάροις 1999, σελ. 197-200.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Οἱ πρωτόπλαστοι ἀμάρτησαν καί ὁ θάνατος εἰσῆλθε γιά ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μέ τήν τραγική πτώση. Πρό Χριστοῦ ἦταν ἔντονο τό αἶτημα γιά ἀνθρώπινη σωτηρία. Ἡ Ἐνανθρώπηση εἶναι δῶρο Θεοῦ καί ὁδηγός γιά τή νέα ἀνθρωπότητα. Ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεγονός ἀλλά προϋποθέτει τήν ἀνθρώπινη συνεργία, ὅπως τήν ἀποφυγή τῆς ἀμαρτίας καί τήν παροχή βοήθειας στοὺς ἀδύναμους.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ χαρά ἡ μεγάλη ἐκτείνεται καί ἀγκαλιάζει ὅλην τήν ἀνθρωπότητα, χρονικῶς καί τοπικῶς [...] διότι τό ἔργον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἔχει παγκόσμιον χαρακτήρα, ἀναφέρεται εἰς τό σύνολον τῶν ἀνθρώπων».

«Τραγική εἶναι ἡ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου τῆς πτώσεως [...] Ἡ Ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ εἶναι τό δῶρον τοῦ Θεοῦ Πατρός πρός τόν ἄνθρωπον».

«Ὁ Ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς ἡνοιξε τόν δρόμον διά τήν θέωσιν».

«Ὅσοι ἀγωνίζονται νά νικήσουν τήν ἀμαρτίαν, δηλαδή κάθε τί πού ἀντιστρατεύεται τήν ἀγάπην, τήν ἀλήθειαν καί τήν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, αὐτοί μόνον βιώνουν ὀρθῶς τό μυστήριον τῶν Χριστουγέννων».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:21/ Λκ. 2:10-11

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«...ἰδοὺ γὰρ ἔρχη τέξεσθαι ἐν Σπηλαίῳ, ἀπορρήτως τὸν Δεσπότην, θέλοντα τήν κτίσιν ἅπασαν, καταφθαρεῖσαν τῇ παραβάσει πρώην, καινίσαι ἀληθῶς, τοῦτον ὑμνολογοῦντες ἐν πίστει, Σὲ μεγαλύνομεν» (Κανὼν τοῦ Ἀπόδειπνου τῆς 24ης Δεκεμβρίου, ᾠδή θ').

«Σαρκωθεὶς ὁ Λόγος δέ, τήν παμμόχθηρον ἀμαρτίαν ἐξήλειψεν, ὁ δεδοξασμένος Κύριος· ἐνδόξως γὰρ δεδοξασται» (Κανὼν προεόρτιος Ὁρθρου, ᾠδή α').

«Ποιμένες ἀγραυλοῦντες, ἐκπλαγοῦς φωτοφανείας ἔτυχον» (Κανὼν α΄, ὥδῃ ζ΄, ὁ εἰρμός).

77) Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου, Μητροπολίτου Μύρων, Τάδε λέγει Πατριαρχικός Ἀμβων, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1991, σελ. 17-22.

Διάρκεια: 12΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός εἶναι ἡ πρώτη αἰτία σωτηρίας καὶ ἡ Ἐκκλησία ἡ συνέχεια τοῦ ἔργου Του. Ἐπομένως ἀποτελεῖ θεανθρώπινο ὄργανισμό. Ἡ Ἐκκλησία ἐργάζεται τῇ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου ἀπὸ κάθε μορφῆς κακὸ. Ὡστόσο πάντα ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος τῆς ἐκκοσμίκευσης ὅταν ἐπικρατεῖ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Χριστός καὶ ἡ Ἐκκλησία! Τὰ δύο αὐτὰ ὑπερφυσικά πέρατα τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ».

«Ἡ ἐκκλησία ἔχει θεανθρωπικὸν χαρακτήρα».

«Ὅσάκις τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον πλεονάζει καὶ ἡ ἰσορροπία μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπινου κλονίζεται [...] ὁ θεὸς τῆς Ἐκκλησίας δομήτωρ καὶ παραστάτης δίδει τὴν ὀρθὴν ὠθησιν [...] εἰς τὴν πορείαν τοῦ πλοίου τῆς Ἐκκλησίας».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Ἰω. 10:31 καὶ 33.

78) Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητρ. Φλωρίνης, Κυριακή, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν, Ἀθήναι 1992, σελ. 261-265.

Διάρκεια: 8΄

Μήνυμα:

Ὁ κατάλογος μέ ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη φανερώνει ἐκείνους πού προετοίμασαν τὴν ὁδὸ γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστός μέ τὴ γέννησή Του φανέρωσε ὅτι ὁ Ἰδιος εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀθανασία. Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τὸν Χριστὸ εἶναι καταδικασμένος στὸν θάνατο. Γι' αὐτὸ ἐπείγει ἡ ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ κατάλογος αὐτός ἔχει μεγάλη σημασία, γιατί ἀποδεικνύεται πὺς ὁ Χριστός, πού περιμέναν οἱ Ἑβραῖοι, κατὰγεται σάν ἄνθρωπος

από τόν Δαβίδ, από τόν Ίακώβ, από τόν Άβραάμ, από τούς μεγάλους καί ἔνδοξους ἐκείνους πατριάρχας, στους ὁποίους ὁ Θεός εἶχε δώσει τήν ὑπόσχεσι, ὅτι ἕνας ἀπό τούς ἀπογόνους τους θά εἶνε ὁ Μεσσίας».

«Όλα μαζί τά ὀνόματα κάνουν τήν ἱστορία ἑνός ἔθνους, τοῦ Ἑβραϊκοῦ, πού τό διάλεξε ὁ Θεός γιά ἕνα μεγάλο σκοπό: νά προετοιμάσει τόν κόσμο γιά τόν Μεσσία Χριστό. Γι' αὐτό ὁ ἑβραϊκός λαός ὀνομάζεται περιούσιος, δηλαδή ἐκλεκτός».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:1-25

Συγχρονικότητα:

«Τά ὀνόματα, πού ἀκούσαμε σήμερα, ἂν τά προσέξουμε...»

«Σήμερα ἡ γενιά ὑπολογίζεται 25 χρόνια».

«Δέν βλέπεις πόσο γρήγορα ἔφυγε καί αὐτός ὁ χρόνος;»

79) Αὐγουστίνου Καντιώτη, Μητρ. Φλωρίνης, Ἀπόστολος, Σύντομα κηρύγματα ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν περικοπῶν, Ἀθήναι 1992, σελ. 272-276.

Διάρκεια: 8'

Μήνυμα:

Ἡ πίστη τοῦ Ἀβραάμ ἀποτελεῖ παράδειγμα γιά κάθε ἄνθρωπο. Ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων δίδει ἀφορμὴ γιά νά πιστέψουμε ἔμπρακτα στὸν Θεό. Ἡ ἔμπρακτη πίστη φανερώνεται στὴν ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Ἀβραάμ εἶναι ἀξιοθαύμαστος γιά ὅλες τίς ἀρετές πού εἶχε, ἀλλ' ἰδίως ἀξιοθαύμαστος γιά τὴν πίστι του».

«Μᾶς φωνάζει σήμερα ὁ Ἀβραάμ, μᾶς φωνάζουν χιλιάδες ἅγιοι, μᾶς φωνάζει ἡ Ἐκκλησία μας [...] Μποροῦμε κι ἐμεῖς νά φθάσουμε στὸν οὐρανὸ [...] σ' ἕναν κόσμον ἅυλο καί πνευματικὸ [...] πρὸς τὸν οὐρανὸ πού ἄνοιξε τὸν δρόμο ὁ Χριστός. Καί ὁ δρόμος αὐτός ὀνομάζεται ὁδὸς μετανοίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἑβρ. 11:9-10 καί 32-40

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Γιά πολλὰ πράγματα, ἀγαπητοί μου, μιλάει ὁ σημερινὸς Ἀπόστολος...»

«Οἱ ἀστροναῦτες, πού μέ τά διαστημόπλοιά τους πετοῦν καί πηγαίνουν στό φεγγάρι...»

«Μπορούμε κι έμείς σήμερα νά φθάσουμε στόν οὐρανό καί νά πᾶμε πιό ψηλά ἀπό κεῖ πού πῆγαν οἱ ἀστροναῦτες...»

80) Δημητρίου Μπεκιάρη, Μητροπολίτου Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, *Οἱ Ἀπόστολοι ὡς ἐδίδαξαν (Κυριακοδρόμιον)*, Ἀποστολική Διακονία, Ἀθήνα 1992, σελ. 188-191.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Οἱ διάφορες διαστάσεις τῆς ἐν Χριστῷ εἰρήνης ξεκινοῦν ἀπό τή Γέννηση τοῦ Θεανθρώπου. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἀναδημιουργός τοῦ κόσμου καί μέσω τῆς Ἐκκλησίας ἀλλάζει ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νά μαρτυρήσει τήν εἰρήνην τοῦ Χριστοῦ σέ ὅλον τόν κόσμο. Ἀφετηρία ἀποτελεῖ ἡ κατάκτηση τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης καί ὁ ἀγώνας ἐνάντια στά πάθη, ὥστε ὁ πιστός νά ἀναλάβει τήν προσωπική του εὐθύνη καί νά ὑπερασπίζεται τήν εἰρήνην, τή συμφιλίωση, τήν ἔμπρακτῃ ἀγάπῃ σέ καθημερινό ἐπίπεδο.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Κύριος μέ τή σάρκωση καί τή σταύρωσή Του ἔφερε τήν εἰρήνην ἀνάμεσα στούς ἀγγέλους καί τούς ἀνθρώπους, μέσα στήν ἴδια τήν ἀνθρωπότητα».

«Ἡ Ἐκκλησία μιλώντας γιά τήν εἰρήνην, ἀναφέρεται στήν ἴδια της τήν ὑπαρξη καί τή ζωή».

«Ἡ μόνη ριζική λύση [ἐνν. τῶν προβλημάτων πού συνδέονται μέ τήν ἔλλειψη τῆς εἰρήνης] εἶναι ἡ χριστοποίηση τοῦ φρονήματος καί τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 14:27/ Ρωμ. 12:18/ Ἐφ. 2:14 καί 16-18/ Φιλιπ. 4:7/ Κολ. 1:20/ Α΄ Τιμ. 2:2

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀπαντοῦν διάφορα πατερικά χωρία μεταφρασμένα ἀπό τούς Γρηγόριο Νύσσης, Ἰωάννη Χρυσόστομο καί Νικόλαο Καβάσιλα.

81) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, *Διακονία Λόγου*, Κιλκίς 1995, σελ. 46-48.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

‘Ο Θεός ένώθηκε μέ τόν άνθρωπο γιά νά καταργηθεῖ ὁ θάνατος καί ὁ άνθρωπος νά γίνει θεός. Τό γεγονός αὐτό ἀποτελεῖ πράξη ὕψιστης φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ καί συγχρόνως κάλεσμα γιά ἀληθινή λατρεία καί ἔμπρακτη ἀγάπη.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ πλήρης καί ἀπόλυτη ἔνωση τοῦ Θεοῦ μέ τόν άνθρωπο εἶναι τό μεγάλο γεγονός τῶν Χριστουγέννων».

«Ὁ ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀσύγχυτη καί ἀδιαίρετη ἔνωση τοῦ Θεοῦ μέ τόν άνθρωπο στό θεανδρικό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ».

«Μένει σέ μᾶς νά ἀνταποκριθοῦμε στήν ἄπειρη φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου μέ τή λατρεία μας πρός τήν τρισυπόστατη Θεότητα καί τήν ἀγάπη μας πρός τοὺς συνανθρώπους μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 2:16/ Ἰω. 8:12. 14:6

82) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 16-24.

Διάρκεια: 11’

Μήνυμα:

‘Ο Χριστός εἶναι ὁ οἰκουμενικός Λυτρωτής. Ἡ γέννησή Του ἀλλά καί ὅλη του ἡ ζωή διδάσκει τήν ὑπέρβαση τῶν ἀδιεξόδων. Συγχρόνως ὀπλίζει τόν άνθρωπο μέ ἐλπίδα, χαρά καί δύναμη.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Ἰησοῦς Χριστός [...] προσέλαβε τήν ἀνθρώπινη φύση γιά νά μείνει μαζί μας».

«Ὁ ἐρχομός Ἐκείνου [...] συνδέθηκε μέ μικρά καί μεγαλύτερα ἀνθρώπινα ἀδιέξοδα».

«Γιά ἐμᾶς τοὺς χριστιανοὺς, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τοῦ ὁποίου τή γέννηση πανηγυρίζουμε σήμερα, παραμένει ἡ ἐλπίδα, ἡ χαρά, ἡ ἰσχὺς μας».

«Ὅσο περισσότερο συνδεόμαστε μαζί Του, ὅσο οὐσιαστικότερα μένει στήν καρδιά μας μέ τή χάρη τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας Του, τόσο θά βλέπουμε τά ποικίλα προσωπικά, οἰκογενιακά καί κοινωνικά ἀδιέξοδα νά ὑπερνικῶνται».

«Ἡ ὑπέρβαση ἀδιεξόδων παραμένει κεντρικό μήνυμα τῶν Χριστουγέννων καί προσωπική ἐμπειρία ὅσων ζοῦν ἐν Χριστῷ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Φιλ. 2:7/ Α΄ Τιμ. 3:16

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν» (Ἑξαποστειλάριο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἐδῶ στήν Ἀλβανία, γιά πρώτη φορά ἐφέτος μετά ἀπό δεκάδες χρόνια ἀθεϊστικοῦ παραληρήματος, τά Χριστούγεννα ξαναγίνονται δημόσια».

«Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας ἔχει καταλάβει πώς τά προβλήματα πού ἔχουν συσσωρευτεῖ δέν θά λυθοῦν μέ τήν παλαιά φιλάρεσκη περιφρόνηση τοῦ Θεοῦ».

«Ἡ ἀλβανική κοινωνία ἔχει ἀνάγκη ἐμπιστοσύνης καί πίστεως στόν Θεό».

«Πολλές εἶναι οἱ δυσκολίες, τά προβλήματα καί τά ἀδιέξοδα τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας τῆς πρώτης μετακομμουνιστικῆς περιόδου».

«Γιά ἐμᾶς τοὺς χριστιανούς, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, τοῦ ὁποίου τῇ γέννησιν πανηγυρίζουμε σήμερα, ...»

83) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 25-35.

Διάρκεια: 11΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα φανερόνουν τά ἀνθρώπινα δικαιώματα καί τίς δυνατότητες κάθε προσώπου. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ κάλεσμα γιά ἔνωση μαζί Του, μετάνοια, μεταμόρφωση καί ἐξαγιασμό τῆς ὕλης καί τῆς κοινωνίας.

Βασικές θέσεις:

«Καρδιά τοῦ μηνύματος τῶν Χριστουγέννων εἶναι ὅτι ὁ θεῖος Λόγος ἔρχεται ἀνάμεσά μας γιά νά προσλάβει τήν ἀνθρώπινή μας φύση, νά μεταμορφώσῃ τόν ἄνθρωπο, νά τόν ἀνυψώσῃ, νά τόν σώσῃ ἀπό τήν ἁμαρτία, πού διαλύει κάθε τί ἀνθρώπινο, ὅπως ὁ καρκίνος καί τό ἔιτζ τό σῶμα».

«Κάτω ἀπό τή φωτεινή δέσμη αὐτῶν τῶν ἀληθειῶν πού ἐκπέμπουν τά Χριστούγεννα, μποροῦμε νά ξαναδοῦμε μ' ἓνα ἄλλο τρό-

πο τόν έαυτό μας, τούς γύρω μας, τόν κόσμο. Μέ περισσότερο ρεαλισμό, κριτική διάθεση αλλά καί αισιοδοξία».

«Μέ τή γέννησή Του, προσλαμβάνοντας τήν ανθρώπινη φύση ό Χριστός, χάρισε αξία στόν άνθρωπο, στό κάθε ανθρώπινο πρόσωπο. Ό Ίησοϋς ταπεινώθηκε, γιά νά υπενθυμίζει πάντοτε τήν αξιοπρέπεια τών ταπεινών».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 1:26/ Α΄ Τιμ. 3:16

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός ό Μέγας, Ε΄*, PG 45,48.

Έπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Άνταποκρινόμαστε στή βαθύτερη φύση μας; Ή αφηγόμαστε σάν ρινίσματα στή δίνη τής τεχνοκρατούμενης ‘ήλεκτρονικής’ κοινωνίας;»

«Γι΄ αυτό καί ή Έκκλησία Του, δείχνει άμεσο ένδιαφέρον γιά τόν σύμπαντα κόσμο, γιά ότι έχει σχέση μέ τή φύση καί τήν ανθρώπινη ζωή, γιά τήν ύγεία, τήν εκπαίδευση, τήν τέχνη, τήν πολιτική, τήν κοινωνική δράση».

«Καιρός πιά νά σταματήσει ή καταστροφή του τόπου πού μάς χάρισε ό Θεός, ή ρύπανση τών οικισμών μας».

«Άς εύχηθούμε νά γιορτάσουμε τή Γέννηση του Σωτήρος καί τό επίκειμενο Νέον Έτος...»

84) Άποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανής, Κιλκισίου καί Άγίου Άθανασίου, Διακονία Λόγου, Κιλκίς 1995, σελ. 183-184.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ή αποστασία τών Πρωτόπλαστων έφερε τόν θάνατο στόν κόσμο. Ή σωτηρία ήρθε από τή στιγμή πού ό Θεός έγινε άνθρωπος γιά νά γίνει ό άνθρωπος θεός. Ή Γέννηση του Χριστού άποτελεί χάρισμα λυτρωτικό.

Βασικές θέσεις:

«Έκστατικός μένει ό ανθρώπινος νοϋς μπροστά στήν άκρα ταπείνωση του Θεού καί στήν τέλεια άνύψωση του ανθρώπου».

«Ό Λόγος του Θεού πήρε ανθρώπινη μορφή εκ Πνεύματος Αγί-

ου καί Μαρίας τῆς Παρθένου, ὅπως μᾶς βεβαιώνουν οἱ Γραφές. Αὕτη εἶναι ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου».

«Τούτη τή γέννηση τήν προσφέρει χάρισμα ὁ ἴδιος ὁ Θεός στούς ἀφοσιωμένους του, στούς ἀγίους του. Τή χαρίζει σέ ὅλους ἐκείνους πού εἰλικρινά πιστεύουν ὅτι ὁ σαρκωμένος Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ λυτρώνει ἀπό τόν θάνατο».

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον, καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος Μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνε-
ται, καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται. Διὸ σὺν καὶ ἡμεῖς αὐτῷ
τῇ Θεοτόκῃ βοήσωμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ»
(Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου, ἀπολυτίκιο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τούτη τήν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων ὅλη ἡ Χριστιανοσύνη
ἐδῶ καὶ δύο χιλιάδες χρόνια...»

85) Ἀλεξάνδρου Μοστράτου (ἀρχιμ.), *Οὐράνια θεῖα μηνύματα*, Πά- ρος 1994, σελ. 90-92.

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας καὶ μέ τήν ὑπερφυσική Γέννησή Του ἐκπληρώθηκαν οἱ προφητεῖες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Θεός ἔγι-
νε ἄνθρωπος γιά νά γίνει ὁ ἄνθρωπος θεός. Ἡ Ἐκκλησία προσφέρει
στούς χριστιανούς τή σωτηρία μέσα ἀπό τὰ μυστήριά της.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Λυτρωτής τοῦ κόσμου, ὅταν ἦρθε στή γῆ, κατά τήν ἀνθρώ-
πινη φύση καὶ καταγωγή Του, ἔχει τήν καταγωγή Του ἀπό τό Ἰου-
δαϊκό γένος [...] Στό πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ ἐκπληρώ-
θηκαν οἱ προφητεῖες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης».

«Ἐπειδή ὁ ἀδύνατος ἄνθρωπος δέν μποροῦσε μονάχος του νά
ὑψωθεῖ καὶ νά φθάσει στόν οὐρανό, ὁ Θεός κατεβαίνει στή γῆ, γιά
νά ἀνεβάσει τόν ἄνθρωπο κοντά του».

«Ἄς μένωμε ἐνωμένοι ἀδιάσπαστα μαζί Του γιά πάντα, μέ τή Χά-
ρη τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:1-25

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τῆς σημερινῆς λοιπόν Κυριακῆς, πού δέν εἶναι μιὰ συνηθισμένη Κυριακή, ἡ περικοπή...»

86) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, *Σταυροαναστάσιμα Μηνύματα (Κυριακοδρόμιο)*, Κιλκίς 1995, σελ. 41-42.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ ἔργο τῆς Ἀγίας Τριάδας. Ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ γεννήθηκε ὁλότελα ἄνθρωπος, σταυρώθηκε καί ἀναστήθηκε γιά νά γίνει ὁ ἄνθρωπος θεός. Ἡ δυνατότητα αὕτη παρέχεται ἐντός τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία μέσα ἀπό τά μυστήρια τῆς ὁδηγεῖ στήν οἰκουμενική ἀγάπη καί στήν ἀγάπη ὅλης τῆς κτίσεως. Μέ τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἡ λύτρωση εἶναι πραγματικότητα.

Βασικές θέσεις:

«Σήμερα, ἀδελφοί μου, ὁ Θεός Πατέρας εὐδοκεῖ καί ὁ Υἱός καί Λόγος σαρκώνεται μέ τήν ἐνέργεια τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καί τή συνεργία τῆς Θεοτόκου Μαρίας».

«Ὁ Θεός ἐνώνεται μέ τόν ἄνθρωπο στό θεανδρικό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, γιά νά σώσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο».

«Στήν Ἐκκλησία μέ τήν ἐνέργεια τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καί τή συνεργία τοῦ ἀνθρώπου γεννιέται ὁ νέος ἄνθρωπος τῆς χάριτος, τῆς ἐπαγρύπνησης καί μετάνοιας, ὁ ἅγιος».

«Τά δοξασμένα Χριστούγεννα εἶναι ἡ ἀπολύτρωση, ἡ δικαίωση, τό μεγαλεῖο, ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου».

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστός γεννᾶται, δοξάσατε...» (Κανὼν α΄, α΄ ᾠδῆς, ὁ εἰρμός).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερα, ἀδελφοί μου, ὁ Θεός Πατέρας εὐδοκεῖ...»

87) Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, *Ὅσοι πιστοί. Κείμενα Ὁρθόδοξης παράδοσης ἢ παραδεδομένης πίστεως*, ἐκδ. Ἱ. Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδειά 1996, σελ. 105-108.

Διάρκεια: 7΄

Μήνυμα:

Ἡ πτώση τῶν Πρωτοπλάστων ἔφερε διάσπαση στίς σχέσεις Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Οἱ Προφῆτες εἶδαν τόν Ἄσαρκο Λόγο καί ἀγωνίστηκαν γιά νά προετοιμάσουν τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Ἔτσι καί οἱ χριστιανοί χρειάζεται νά προετοιμαστοῦν μέσα ἀπό τή μετάνοια, ἔχοντας ὡς πρότυπο πάντα τήν Παναγία. Ἡ μετάνοια περιλαμβάνει τόν καθαρισμό ἀπό τή φαντασία, τά πάθη καί τήν ἁμαρτία. Ἡ μετάνοια ἀποτελεῖ θεραπεία καί ὄχι νομική πράξη.

Βασικές θέσεις:

«Μετά τήν πτώση ὁ ἄνθρωπος ἀποξενώθηκε ἀπό τόν Θεό [...] ὥστόσο ὑπῆρχε τό ἐκλεκτό λείμμα πού περίμενε τόν Λυτρωτή, τόν Μεσσία».

«Οἱ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔβλεπαν τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ διά τῆς θεώσεως [...] Ἐπίσης, ἡ Παναγία συντέλεσε πολύ στήν σάρκωση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ».

«Ὅπως ὅλοι οἱ προπάτορες ἀγωνίστηκαν καί μόχθησαν γιά νά προετοιμάσουν τό ἔδαφος γιά τή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι καί ἐμεῖς πρέπει νά προετοιμαζόμαστε γιά νά ἐορτάσουμε ἐπάξια τήν ἐορτή [...] μέ τήν προετοιμασία τῆς μετάνοιας».

«Ἡ μετάνοια θεραπεύει τήν ἀρρωστημένη ψυχή μας πού γίνεται ἐμπόδιο γιά νά αἰσθανθοῦμε τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ».

88) Ἀλεξάνδρου Μοστράτου (ἀρχιμ.), Κυριακάτικοι ἀντίλαλοι, Νάξος 1995, σελ. 164-167.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός ἦρθε τόν κατάλληλο καιρό καί εἶναι ὁ οἰκουμενικός σωτήρας. Υἱοθέτησε τό ἀνθρώπινο γένος καί τό ἀπελευθέρωσε ἀπό τόν θάνατο. Ἔτσι δόθηκε πλέον ἡ δυνατότητα στόν ἄνθρωπο νά γίνει θεός. Αὕτη τή δυνατότητα ὀφείλει νά τήν ἐκμεταλλευτεῖ στό παρόν ὁ ἄνθρωπος γιά νά ἀλλάξει στήν προσωπική του καθημερινή ζωή καί νά πλησιάσει τόν Θεό.

Βασικές θέσεις:

«Τώρα εἶστε παιδιά τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό ἔστειλε ὁ Θεός ἀπό τόν οὐρανό τόν Υἱό Του, ὥστε νά σᾶς δώσει τό προνόμιο καί τή χάρη νά ἀπευθύνεστε πρός τόν Θεό καί νά τόν ἀποκαλεῖτε 'Πατέρα'».

«Ὁ Θεάνθρωπος ἦταν ἡ ἐλπίδα τῶν Ἰσραηλιτῶν καί ἡ προσδο-

κία τῶν ἐθνῶν [...] Τό Θεῖο Βρέφος ἐξουδετέρωσε τήν ἄγνοια καί τήν εἰδωλολατρεία».

«Ὁ ἐρχομός τοῦ Δευτέρου Προσώπου τῆς Παναγίας Τριάδος στή γῆ καί ὅλο τό σωτηριολογικό ἔργο κατήργησε τόν θάνατο, μᾶς χάρισε τήν αἰώνια ζωή».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γαλ. 4:4-7

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννη Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν μακάριον Φιλογόνιον – Λόγος ΣΤ΄*, PG 48, 752.

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστὸς γεννᾶται τὴν πρὶν πεσοῦσαν ἀναστῆσον εἰκόνα» (Προ-εόρτιο ἀπολυτίκιο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Χριστούγεννα! Ἡμέρα ἀγία, ἡμέρα χαρᾶς [...] Καί μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐορτῆς αὐτῆς...»

«Μακάρι τά φετινά Χριστούγεννα νά θελήσουμε νά τά χρησιμο-ποιήσουμε σάν καινούριο ξεκίνημα...»

89) Ἀπόστολου Δανιηλίδη, Μητροπολίτου Δέρκων, Λόγος Ἑλπίδος, σελ. 169-171.

Διάρκεια: 3΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ γεγονός ἐλπίδας, συμφιλίωσης καί σωτηρίας. Ὁ Χριστός φανέρωσε στήν πράξη τή φιλανθρωπία καί τήν ἀγάπη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ.

Βασικές θέσεις:

«Μήνυμα ἀγάπης, ἐνότητος καί καταλλαγῆς ὁ ἴδιος ὁ Θεός, μᾶς ἔδειξε μέ τήν Γέννησιν τοῦ Υἱοῦ Του, ἡ ὁποία ἔνωσε τά διεστῶτα, ἀπῆλειψε τό μῖσος καί τήν ἀντιζηλίαν».

«Ὁ Χριστός ἔδωσε τό μήνυμα τῆς θυσίας ἐδῶ καί 2000 περίπου χρόνια. Ἡ κορυφαία ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο».

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Μέσα εἰς τό πνεῦμα τῆς καταλλαγῆς αὐτῆς καί τῆς ὑφέσεως τῶν παθῶν, ἐμπαθειῶν καί σκοπιμοτήτων συγκαταλέγεται ἡ προ-

σπάθεια της Σεπτῆς Κορυφῆς τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου διὰ τὴν ἐπαναλειτουργίαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης...»

90) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 47-56.

Διάρκεια: 10΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός ἦρθε στὸν κόσμο γιὰ νὰ μᾶς σώσει ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἁμαρτία. Μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν προσευχὴ στὸν Σωτῆρα Χριστό καὶ τὴ συμμετοχὴ μας στὴ θεία Εὐχαριστία θὰ ἀποκτήσουμε καὶ τὴ δική μας λύτρωση καὶ θὰ ἀγωνιστοῦμε γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Σωτὴρας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ καθενὸς μας προσωπικά [...] Μᾶς λυτρώνει ἀπὸ τὸν πολυδαίδαλο ἐγκλωσισμό μας».

«Ἡ ὅλη εἰκόνα τῶν Χριστουγέννων φωτίζεται μὲ τὴν ἐπιλογὴ καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἀδυναμίας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό».

«Καὶ μᾶς καλεῖ, μετὰ τὴν Εὐχαριστία καὶ τὴ δέησή μας, νὰ γίνουμε κι ἐμεῖς συνεργοὶ στοῦ ἔργου ποὺ Αὐτός ἐπιτελεῖ μέσα στὴν ἱστορία. Νὰ εἴμαστε ζωντανὰ μέλη τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος, τῆς Ἐκκλησίας».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Μτ. 1:21/ Λκ. 2:11. 4:18/ Μτθ. 1:21/ Α΄ Τιμ. 1:15/ Β΄ Πέ. 3:13

Ὑμνολογικὴ τεκμηρίωση:

«Μορφωθείς τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ θεώσας τὸ πρόσλημμα» (Στιχηρὸ Ἰδιόμελο τῆς Α΄ Ὡρας τῶν Μεγάλων Ὡρῶν).

«Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου» (Εἰρηνικά, θεία Λειτουργία).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὅσο κι ἂν ἔχουμε στὴ διάθεσή μας ἀνέσεις ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τίς προηγούμενες γενιές, ὅσο θαυμαστά καὶ ἂν εἶναι στίς μέρες μας τὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα, στοῦ βάθους ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ζητοῦμε περισσότερο φῶς περισσότερη ἀλήθεια».

«Ὁ Ἰησοῦς γεννᾶται καὶ ἀπεργάζεται τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου μὲ ἕναν τρόπο ἀσυνήθιστο. Μὲ τὴν ἀθόρυβη ἔλευσή Του στὸν κόσμο,

μέ τη Φάτνη, μέ τόν Σταυρό. Ἀντίθετα πρὸς τὰ σύγχρονα μέσα, πού διαφημίζουν τή δύναμη, τόν θόρυβο καί τήν ἐπιτυχία».

**91) Συμεών Κούτσα (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτης Ν. Σμύρνης), Κη-
ρύξατε. Ὁμιλίες στά Εὐαγγέλια τῶν Κυριακῶν, Ἀποστολική Δια-
κονία, Ἀθήνα 1997, σελ. 269-274.**

Διάρκεια: 11'

Μήνυμα:

Τό ὄνομα Ἰησοῦς σημαίνει σωτήρας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός μέ τη Γέννησή του ἔφερε τή λύτρωση καί τήν ἐλπίδα στήν οἰκουμένη. Φανέρωσε τήν ἀπειρη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά νά σωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο. Στή σύγχρονη ἐποχή τὰ Χριστούγεννα εἶναι ἀποχριστιανισμένα καί ἐκκοσμικευμένα. Ὁ ὀρθός τρόπος ἐορτασμοῦ εἶναι ἡ δοξολογία τοῦ Θεοῦ μέ τήν καρδιά μας καί ἡ μαρτυρία τῆς ἀγάπης Του στήν καθημερινή μας ζωή.

Βασικές θέσεις:

«Ἰησοῦς τό ὄνομα τοῦ ἀπεσταλμένου Λυτρωτῆ [...] ἡ χαρά τῶν πονεμένων, τό στήριγμα τῶν ἀδυνάτων, τό καταφύγιο τῶν ἀδικημένων [...] Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ αἰώνιος Λυτρωτής».

«Χριστούγεννα ὅμως χωρίς Χριστό εἶναι ἕνα μεγάλο ψέμα, ἕνα κοινωνικό γεγονός».

«Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ἐλευθερωτής [...] ἡ δικαιοσύνη [...] ἡ εἰρήνη».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἦσ. 12:4-5 42:4/ Μτ. 1:1-25/ Ἰω. 14:13/ Πρ. 4:12/ Ρωμ. 8:35. 10:9/ Φιλ. 2:10/ Β' Θεσ. 2:16/ Β' Τιμ. 2:10/ Ἐβρ. 5:9

Πατερική τεκμηρίωση:

Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, Ἀόρατος Πόλεμος, Μέρος πρῶτον, Κεφάλαιον ΜΘ', ἐκδ. Τῆνος, Ἀθῆναι ἄ.χ., σελ. 164.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τή γέννηση τοῦ Ἰησοῦ ἐτοιμάζεται νά ἐορτάσει γιά μιά ἀκόμη φορά ἡ Ἐκκλησία Του, ὁ χριστιανικός κόσμος».

«Ἐτοιμαζόμαστε νά ὑποδεχτοῦμε τὰ Χριστούγεννα. Νά γιορτάσουμε τό μεγάλο...»

«Γι' αὐτό ἂν θέλουμε νά γιορτάσουμε ἀληθινά Χριστούγεννα...»

«Ὁ Ἰησοῦς στή ζωή μας. Στήν οἰκογένειά μας. Στήν ἐργασία μας. Στό γραφεῖο μας. Στήν ψυχαγωγία μας».

92) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί*, ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 57-67.

Διάρκεια: 12΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα δίνουν τό δικαίωμα στόν καθένα νά γίνει θεός. Ἡ υἰοθεσία τῶν ἀνθρώπων πραγματοποιεῖται ἐντός τῆς Ἐκκλησίας. Τό Δωδεκάημερο τῶν ἐορτῶν ἀποτελεῖ ἱεραποστολικό κάλεσμα καί ἀγώνα ἐναντία στό κοινωνικό κακό. Ἡ ἀγάπη κατά τό πρότυπο τοῦ Χριστοῦ θεραπεύει τά πάντα.

Βασικές θέσεις:

«Σέ μιὰ βαθύτερη ἀνάλυση, ὅλα τά θεμελιώδη δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα, ἡ ἀξιοπρέπεια, μέσα στή χριστιανική προοπτική θεμελιώνονται στερεότερα, ἐξισορροποῦνται καί ἐναρμονίζονται [...] Ἡ θεία υἰοθεσία ἔχει γίνει δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου».

«Πῶς ὁδηγούμαστε στόν σκοπό τῆς θείας υἰοθεσίας, τῆς κατά χάριν θεώσεως. Ἡ γιορτή τῶν Χριστουγέννων τό ἀποσαφηνίζει: Μέ τήν 'κένωση', τήν ταπείνωση, τή λιτότητα, τήν ἀθωότητα [...] Ὁ νεογέννητος στή φάτνη Χριστός μᾶς καλεῖ νά ἐπανεύρουμε τήν ἀθωότητα».

«Νά ἀγαπήσουμε τήν προοπτική τῆς θείας υἰοθεσίας, νά κρατήσουμε ζωντανή τή βεβαιότητα καί νά συνειδητοποιήσουμε περισσότερο αὐτό τό μέγιστο δικαίωμα».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 5:9/ Λκ. 6:35/ Ἰω. 1:12 καί 14/ Γαλ. 4:4-5/ Β΄ Πέ. 1:4/ Α΄ Ἰω. 3:1-2

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τό φῶς τό τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γάρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σέ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καί σέ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι» (Ἀπολυτίκιο ἐορτῆς Χριστουγέννων).

«Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον, καί τοῦ ἀπ' αἰῶνος Μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται, καί Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται. Διὸ σὺν καὶ ἡμεῖς αὐτῷ

τῇ Θεοτόκῳ βοήσωμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ» (Ἀπολυτίκιο ἑορτῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου).

«Ἰσθθῆναι πόθον μοι ἐνθείς, ὄφρις ὁ παμπόνηρος, τῷ πλαστοουργῷ, ὡς αἰχμάλωτον εἶλέ με, διὰ σοῦ δὲ Πάναγγε, ἀνακέκλημαι, θεωθεὶς ἀληθέστατα· σὺ γὰρ Θεομῆτορ, τὸν ἐμὲ θεώσαντα γεγέννηκας» (Ὁκτώηχος, Κανὼν ἁγίου Νικολάου, Θεοτοκίο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τό θέμα περὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἐπανέρχεται σέ ποικίλους τόνους στοὺς λόγους καὶ τὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς μας».

«Τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα ἀποτελοῦν μεγάλη κοινωνική κατὰκτηση καὶ πολλοὶ τὰ ἀναφέρουν συχνά».

«Τό πρότυπο τοῦ Χριστοῦ: κένωση, ταπείνωση, λιτότητα κ.λπ. παραμένει παράδοξο καὶ ἀπαράδεκτο, γιατί ἡ νοοτροπία τῆς ἐποχῆς χορεύει μέ τὴν ἀλαζονεία, τὴν ιδιοτέλεια, τὴν πλεονεξία...»

«Ὁ συγκεχυμένος σύγχρονος πολιτισμὸς προτείνει διάφορες δι-εξόδους γιὰ τὴν εὐτυχία καὶ τὴν ἀνάταση πού ποθεῖ ὁ ἄνθρωπος: ναρκωτικά, φαῦλα θεάματα, ἀθέμιτες σχέσεις, παραθρησκευτικά κα-τασκευάσματα, παράφορα πάθη κ.λπ., τὰ ὁποῖα ὠθοῦν στὴ βία, τίς ιδιοτελεῖς συγκρούσεις, τίς ἀδίστακτες αἰματοχυσίες, τὴν πολύμορφη κτηνωδία».

93) Βαρθολομαίου Κατσούρη, Μητροπολίτου Μεγάρων καὶ Σαλαμῖνος, Ἐκλογάριον ἥτοι Συλλογὴ Ὁμιλιῶν καὶ Μελετῶν, ἐκδ. Εὐεργέτιδος, Μεγάροις 1999, σελ. 199-203.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ πτώση τοῦ Σατανᾶ καὶ τοῦ ἄνθρωπου ἔγινε, γιατί ἤθελαν τὴν ἰσοθεΐα. Ἔτσι εἰσῆλθε ὁ θάνατος στὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ ὑπερφυσική Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ὁδηγεῖ στὸν ἐξαγιασμό τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιφέρει τὴν πολυδιάστατη εἰρήνη καὶ καταλλαγή.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ [...] ηὐδόκησε νὰ ἴδῃ τὴν σωτηρίαν τοῦ πλάσματός Του καὶ ἔδειξεν ὁ ἅγιος Θεός τὴν εὐδοκίαν Του, κατὰ τρόπον πού ὑπερβαίνει κάθε ἀνθρώπινη προσδοκία».

«Ἀποκύημα τῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ εἰρήνη

[...] Αὐτήν τήν εἰρήνην ἐλάβομεν ὡς κληρονομίαν παρά τοῦ Τεχθέν-
τος Σωτῆρος».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω 3:16/ Ρωμ. 8:15 καί 17/ Ἐφ. 4:2

Ὑμνολογική τεκμηρίωση

Γρηγορίου Παλαμά, Ὁμιλία ΝΗ', *Εἰς τήν κατά σάρκα σωτήριον
γέννησιν*, 14, ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη, Γρ. Παλαμᾶ, τ. 11, σελ. 474.

**94) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, Θεός ἐφα-
νερώθη ἐν σαρκί, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 68-79.**

Διάρκεια: 11'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ξένος πού πρόσφερε τή Βασιλεία Του γιά τοὺς
ἀνθρώπους κάθε ἐποχῆς. Αὐτός ὁ μέγας Ξένος ζητάει νά τόν
πλησιάσουμε καί νά γίνει δικός μας, ἀφοῦ κι ἐμεῖς εἴμαστε δικοί Του.

Βασικές θέσεις:

«Γιά πολλούς ἀνθρώπους, ἀκόμα καί στίς κοινωνίες πού φέρουν
τό ὄνομά Του, ὁ Χριστός παραμένει ὁ Ξένος».

«Ὅσοι δέχτηκαν τόν Χριστό ἔλαβαν τό δικαίωμα νά γίνουν παι-
διά τοῦ Θεοῦ, ἀναδείχτηκαν ἀναζητητές τῆς ἀλήθειας καί παράγον-
τες τῆς ἀγάπης του».

«Πρέπει νά δεχθοῦμε τόν Χριστό σάν τόν πατέρα μας καί νά
γίνουμε παιδιά του».

«Ἄς μὴν τόν ἀντιμετωπίζουμε σάν ξένο καί ἄς τόν ὑποδεχθοῦμε
μέ ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 25:35/ Ἰω. 1:11 καί 12/ Ἐφ. 2:19

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Δός μοι τοῦτον τόν ξένον, τόν ἐκ βρέφους ὡς ξένον ξενωθέντα
ἐν κόσμῳ· δός μοι τοῦτον τόν ξένον, ὃν ὁμόφυλοι μισοῦντες θανα-
τοῦσιν ὡς ξένον· δός μοι τοῦτον τόν ξένον, ὃν ξενίζομαι βλέπειν
τοῦ θανάτου τὸ ξένον· δός μοι τοῦτον τόν ξένον, ὅστις οἶδεν
ξενίζειν τοὺς πτωχοὺς τε καὶ ξένους» (Ὁρθρος Μεγάλου Σαββάτου,
στιχηρό ἰδιόμελο).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ στάση πρὸς τόν ξένο Χριστό προσδιορίζεται ἀπὸ περιέργεια,

από προσδοκία, από συμφέρον ιδιοτελών σχεδίων. Διεγείρει την ανησυχία και τον φόβο, μένει μιά σύντομη συνάντηση για λίγο μόνο στις γιορτές [...] 'Ο Χριστός και κατ' επέκταση οι άπεσταλμένοι του, οι συνεπείς μαθητές του, ή 'Εκκλησία του, παραμένουν ξένοι στην καθιερωμένη λογική της σύγχρονης κοινωνίας».

«'Η σύγχρονη κοινωνία ζει θεσμοθετημένες άδικες επιλογές που καθορίζουν την πορεία του κόσμου βάσει της διεθνούς οικονομίας, της πολιτικής σκοπιμότητας και των ιδιοτελών στόχων των εκάστοτε ισχυρών».

«Διάφορα διαβάσματα και πλάνες θεωρίες μας δημιουργούν για τον Χριστό λάθος εικόνα και προκαταλήψεις [...] Στην προσωπική μας πίστη και σχέση με τον Χριστό δεν αρκεί ή καταγωγή από κάποια οικογένεια που κάποτε πίστευε».

«Σήμερα στον κόσμο και μέσα στο ίδιο τό σπίτι μας νιώθουμε συχνά αγωνία και αποξένωση».

95) Προκοπίου Τσακουμάκα, Μητροπολίτου Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου, Τό μήνυμα της Κυριακής, έκδ. Παρουσία, Καβάλα 1998, σελ. 219-222.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ἡ ἀνθρώπινη ἀποστασία ἔφερε τόν θάνατο καί τήν ἀπελπισία στήν ἀνθρωπότητα. Ὅλα τά ἔθνη προσδοκοῦσαν τόν Λυτρωτή. Ὅταν ἔφτασε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, γεννήθηκε ὁ Χριστός, ὁ Σωτήρας τῆς οἰκουμένης. Ἔτσι ἐγκαινίασε μιά νέα ἐποχή καί ἔδωσε τή δυνατότητα ὁ ἄνθρωπος νά ἐπιστρέψει στόν χαμένο Παράδεισο, δηλαδή στή γαλήνη, τή χαρά καί τήν εἰρήνη. Μέ τή Γέννηση καί τή ζωή Του νίκησε τόν θάνατο. Πλέον εἶναι ἡ προσωπική εὐθύνη κάθε χριστιανοῦ νά ζήσει κατά Χριστόν.

Βασικές θέσεις:

«Ὅταν συμπληρώθηκε ἡ περίοδος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, κατά τήν ὁποία ἡ θεία Πρόνοια παρασκεύασε τό γένος τῶν ἀνθρώπων νά δεχθῇ τόν Χριστό καί νά καρπωθῇ τήν σωτηρία, ἔστειλεν ὁ Θεός τόν Υἱόν του στόν κόσμο, ὁ ὁποῖος ἔγινε ἄνθρωπος ἀπό μιά γυναίκα».

«Ὁ Θεάνθρωπος ἐγκαινιάζει μιά νέα ἐποχή. Γίνεται ἡ γέφυρα πού φέρνει τόν γήινο ἄνθρωπο στόν οὐρανό. Στό πρόσωπό Του γνω-

ρίζει τόν Θεόν σαρκωμένο [...] Ὁ ἄνθρωπος ξαναβρίσκει τόν δρόμο τοῦ ἀληθινοῦ προορισμοῦ του, χωρίς δάκρυα καί στεναγμούς».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:21-23/ Λκ. 2.14. 4:4/ Γαλ. 4:4

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ Ἐκκλησία μας, στή σημερινή Κυριακή πρό τῶν Χριστουγέννων, μεγάλοπρεπα προανακρούει τήν κοσμοσωτήρια Γιορτή...»

«Εἴκοσι αἰῶνες πέρασαν ἀπό τότε πού ἐγινε ἡ λύτρωσι ἱστορική πραγματικότης...»

96) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκδ. Μαΐστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 81-91.

Διάρκεια: 12'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἐλπίδα σέ κάθε δυσκολία. Μέ τήν ἔλευσὴ Του ἐγκαινίασε τὴ Βασιλεία τῆς εἰρήνης καί τῆς ἀγάπης. Συγχρόνως πρόσφερε τήν προσωπική, ἐθνική, κοινωνική καί παγκόσμια ἐλπίδα. Τὰ Χριστούγεννα ἀποτελοῦν ἀφορμὴ γιὰ ἀνανέωση πίστεως καί μαρτυρία τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Βασικὲς θέσεις:

«Ἡ ἀλύγιστη καί κραταιὰ ἐλπίδα ὑπάρχει. Αὐτὴ βασιζέται στό πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία δεχόμαστε μέ τὴν πίστη μας στό πρόσωπό του».

«Πηγὴ τῆς ἐλπίδος αὐτῆς εἶναι ὅλη ἡ σωτηριώδης οἰκονομία τοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆ Φάτνης ὡς τόν Σταυρό καί τὴν Ἀνάσταση».

«Ἡ ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων παρακινεῖ σέ ἀνανέωση τῆς πίστεως, χωρίς θόρυβο καί ἡχηρὲς προτροπές».

«Ἄς ἐλπίζουμε στὸν Θεό τῆς ἐλπίδας νὰ μᾶς δώσει γαλήνη καί πληρότητα χαρᾶς καί εἰρήνης στὶς τρικυμίες τῆς ζωῆς μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 71:17 καί 19/ Μτ. 12:21/ Μρ. 9:24/ Ρωμ. 5:4-5 καί 12 καί 13

Ἑμνολογικὴ τεκμηρίωση:

«Ράβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί [...] ἀνεβλάστησας [...] τῇ δυνάμει σου Κύριε» (Κανὼν α', δ' ὡδή, ὁ εἰρμός, Ὁρθρος Χριστουγέννων).

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τόν Ψαλμόν Ι*, PG 63, 113D.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Μήνυμα ἐλπίδος ἐκπέμπει στὸν ταραγμένο κόσμο μας, στήν ταλαιπωρημένη χώρα μας, στήν ἀνήσυχη καρδιά μας, ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, πού σήμερα γιορτάζουμε».

«Κοινωνικά προβλήματα στήν προσωπική μας πορεία, στήν πορεία τῆς Ἀλβανίας ὅπως ἡ οἰκονομική καθίζηση, ἡ ἀνασφάλεια, ἡ πολιτική ἀστάθεια, ἡ ἀδικία τῶν δυνατῶν, ἡ κερδοσκοπία καί ἀλαζονεία».

«Ἡ ἀλλοίωση τῆς εἰκόνας, ἥχου καί νοήματος τῶν πολλῶν ἀνθρώπων στὸν σύγχρονο κόσμο ἀπό τή φθορά καί τίς ἐλλείψεις».

«Μετατροπή τῆς ἐλπίδας τῶν Χριστουγέννων σέ πλαστικοποιημένες μικροχαρές καί πρόσκαιρη ρομαντική φυγή».

«Ὁ κόσμος γιορτάζει ἐξωτερικά τὰ Χριστούγεννα, σάν νά μὴν γεννήθηκε ὁ Χριστός».

«Μερικοὶ τὸν δέχονται καί τὸν πιστεύουν, ἄλλοι παραμένουν ἀδιάφοροι, ἄλλοι τὸν δέχονται ἀπλῶς συμβατικά σάν κάποιο σπουδαῖο πρόσωπο τῆς Ἱστορίας ὅχι ὡς Λυτρωτή».

«Ἀδικία, καταπάτηση τῶν δικαιωμάτων καί ἀνυπεράσπιστων λαῶν καί ἀτόμων, ἐγωισμός καί ὑποκρισία εἶναι μερικά ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά τῶν ἀνθρώπων πού ζοῦν σάν νά μὴν γεννήθηκε ὁ Χριστός».

«Ἡ Ἐκκλησία ἐξακολουθεῖ νά διακηρύσσει τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων ὅτι ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγίνε ἀνθρώπος».

«Εἶναι καιρὸς τώρα νά γεννηθεῖ ὁ Χριστός στὶς καρδιές μας».

97) Συμεὼν Κραγιόπουλου (ἀρχιμ.), *Ὅπως φώτισε ὁ Θεός...*, ἐκδ. Ἱερὸν Ἡσυχαστήριον «Τό Γενέσιον τῆς Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 153-160.

Διάρκεια: 15΄

Μήνυμα:

Ἡ ἁμαρτία τοῦ Ἀδάμ ὁδήγησε τὸν ἄνθρωπο μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Νέος Ἀδάμ. Μὲ τὴν ἐλεύθερη συνεργία τῆς Παναγίας, ἐγίνε ὁλότελα ἄνθρωπος ἐκτός ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Πλέον ὁ Θεὸς εἶναι συνοδοιπόρος, ὅπου ὑπάρχει μετάνοια καί ταπεί-

νωση. Σκοπός του ανθρώπου είναι η χριστοποίηση και ο αγώνας ενάντια στην αυτοειδωλοποίηση.

Βασικές θέσεις:

«Ο Μεσσίας, ο Υιός του Θεού, γίνεται άνθρωπος και είναι όμοιος με κάθε άνθρωπο, δεν διαφέρει σε τίποτε εκτός του ότι είναι αναμάρτητος».

«Ο κάθε άνθρωπος να καθαρισθεί, να σωθεί και ενωμένος με τον Χριστό εν Πνεύματι Αγίω να χριστοποιηθεί [...] Δεν υπάρχει άλλος τρόπος να σωθείς από την αμαρτία, παρά αν 'γεννηθείς' από τον Χριστό».

«Και τότε αρχίζεις κι αγαπᾶς τον Χριστό, τότε αρχίζεις και ποθείς τον Χριστό, τότε αρχίζεις και καταλαβαίνεις τί θα πεί ο Χριστός και το όνομά του Έμμανουήλ, δηλαδή μεθ' ἡμῶν ο Θεός».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:20-21 και 22-23

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ήδη από σήμερα, Κυριακή πρό των Χριστουγέννων, με την ευαγγελική περικοπή που ακούσαμε πληροφορούμεθα για τό μεγάλο αυτό γεγονός της Γεννήσεως του Χριστού...»

«Νά μᾶς φωτίσει και νά μᾶς βοηθήσει νά περάσουμε σ' αὐτά τά βιώματα φέτος, αὐτά τά Χριστούγεννα...»

98) Νικοδήμου (Αναγνώστου), Μητροπολίτου Ἱερισσοῦ, Ἁγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, Β' Ποίμινε τά πρόβατά μου, ἔκδ. Ἰ. Μ. Ἱερισσοῦ, Ἁγίου Ὁρους καὶ Ἀρδαμερίου, 1999, σελ. 9-16.

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ μυστήριο. Ἡ Ἐκκλησία μεταφέρει τό μήνυμα τῆς ἀλήθειας γιατί εἶναι ὁ χώρος καὶ ὁ χρόνος τῆς αἰώνιας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Παναγία εἶναι ἡ μήτρα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία ἐργάζεται τῇ σωτηρίᾳ ἐνάντια στήν αμαρτία μέ ὁδηγούς τούς ἁγίους. Στήν Ἐκκλησία κυοφορεῖται ἡ σωτηρία.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Ἐκκλησία, ἡ Μητέρα μας Ἀγιωτάτη Ἐκκλησία, εἶναι ὁ Τόπος καὶ ὁ Χρόνος, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Χριστός».

«Ἰδού λοιπόν ἡ Ἐκκλησία. Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Σταύρω-

σις τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ἡ Πεντηκοστή τῆς Ἐκκλησίας».

«Αὐτὴν τὴν νίκην καὶ τὸν θρίαμβον τῆς Ἀληθείας ἐορτάζομεν σήμερα κατὰ τὰ Χριστούγεννα, εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἐνανθρωπήσεως [...] Ἡ Ἐκκλησία Του εἶναι ἡ Κιβωτός τῆς πίστεως».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 6:51. 14:6. 16:13/ Πρ. 4:12/ Α΄ Κορ. 15:32/ Ἐφ. 2:14/ Ἑβρ. 13:8/ Α΄ Ἰω. 5:4-5

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί, ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν ἔνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ, μετὰ τῶν Μάγων Ἀνατολῆς τῶν Βασιλέων. Ἄγγελοι ὕμνουσιν, ἀκαταπαύστως ἐκεῖ. Ποιμένες ἀγραυλοῦσιν, ᾧδὴν ἐπάξιον. Δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες, τῷ σήμερον ἐν Σπηλαίῳ τεχθέντι, ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ Θεοτόκου, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας» (Κάθισμα Ὁρθρου Χριστουγέννων).

«Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν» (Ἐξαποστειλάριο Ὁρθρου Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἰδοὺ καὶ πάλιν τό Μυστήριον τῆς Ἐνσαρκώσεως...»

«Ἔτσι καὶ σήμερα ἡ Ἐκκλησία ἀνανεώνει εἰς τὸν κόσμον...»

«Αὐτὴν τὴν νίκην καὶ τὸν θρίαμβον τῆς Ἀληθείας ἐορτάζομεν σήμερα...»

99) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου, Πῶς θὰ πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν; (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σελ. 146-148.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός εἶναι παρὼν στὶς δυσκολίες τῶν ἀνθρώπων, ἀπαιτεῖται ὁμως καὶ ἡ προσωπικὴ εὐθύνη καὶ συνάντηση μαζί Του μέ πίστη καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ νὰ λάβουμε κουράγιο καὶ ἐλπίδα.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Θεός εἶναι πάντοτε ἐγγύς. Εἶναι ὁ πλησίον μας, ὁ οἰκεῖός μας, ὁ προσιτός μας».

«Απομένει σ' ἐμᾶς νά ἔχουμε πλήρη ἐμπιστοσύνη, ὁλόψυχη, ἀνεπιφύλακτη, χωρίς καμιά ἀμφιβολία».

«Ὁ Ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος εἶναι κοντινός μας σέ βαθμό, πού νιώθουμε ὅτι μέσα στήν ἀγάπη Του καί μέσα στήν ὕπαρξή Του ζοῦμε καί κινούμαστε».

«Ἡ πίστη καί ἡ ἀγάπη στό Πρόσωπο τοῦ Ἐνανθρωπήσαντος Χριστοῦ ρίχνει ἄπλετο φῶς στό σκοτάδι τῆς ἀπόγνωσης».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γαλ. 1:8

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι» (Ἀπολυτίκιο ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερον γεννᾶται ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαριάμ...»

«Δέν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού νομίζουν πῶς δέν πιστεύουν καί ζοῦν τάχα τὴν ἀπουσία τοῦ Θεοῦ».

100) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 93-101.

Διάρκεια: 9'

Μήνυμα:

Κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς ἀλλαγῆς τῆς χιλιετίας ὁ Χριστὸς παραμένει τὸ ὕψιστο παράδειγμα κένωσης καί ταπείνωσης. Ἡ Ἐκκλησία ἀπέναντι στήν αὐτάρκεια προβάλλει τὴ μετάνοια καί τὴν αὐτοκριτική ὡς τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων.

Βασικὲς θέσεις:

«Ὁ Ἐνανθρωπήσας Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει τὴ νέα πορεία τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀναδημιουργία του μέ τὴ λιτότητα, τὴν ταπείνωση, τὴν 'κένωση' πού ξαφνιάζει».

«Ἡ κατὰ Χριστὸν ταπείνωση καθορίζει τὸ μυστικὸ τῆς πνευματικῆς δύναμης καί ἀκτινοβολίας τῆς ἐκκλησίας μας στὸν κόσμο».

«Ἡ ἀπλότητα καί ἡ ταπείνωση τοῦ θείου βρέφους ἀπελευθερώνει ἀπὸ τὴν ἔπαρσή μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Φιλ 2:6-7 και 7-8

Ύμνολογική τεκμηρίωση:

«Λόγος ὁ Πατρί, ὁμοούσιος ὑπάρχων, ἐκ παρθενικῶν, φυραθεὶς ἀγνῶν αἱμάτων, καὶ πλάττεται καὶ αὔξει, χρονικῶ διαστήματι, αὐθὶς τε γεννᾶται ἐν Σπηλαίῳ, ἐκπληξίς! ἀλλ' Ἄγγελοι κροτοῦσι, βροτοὶ μέλπουσιν· Ὁ Βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, Χριστὸς παραγίνεται» (Αἶνοι τῆς 21ης Δεκεμβρίου).

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Θεολόγου, *Εἰς τὸ Ἅγιο Πάσχα*, PG 36, 126D (ΒΕΠΕΣ 60, 191).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὁ ἐφετεινός ἐορτασμός τῶν Χριστουγέννων ἔχει προσλάβει ἕναν ἰδιαίτερα πανηγυρικό τόνο καθὼς συμπληρώνονται δύο χιλιετίες ἀπὸ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ».

«Οἱ σύγχρονοι ρυθμοὶ τῆς κοινωνίας μας εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετοι μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ μήνυμα τῶν Χριστουγέννων».

«Στὸ κοσμικὸ πνεῦμα, ὁ τρόπος σκέψεως καὶ συμπεριφορᾶς του, ἔχει ἐπηρεάσει ἀκόμα καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά περιβάλλοντα, προδίδοντας ἔτσι μιά λανθάνουσα αὐτάρκεια καὶ ἔπαρση».

«Μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου στὸν κόσμον ἀνά τοὺς αἰῶνες συνεχίζεται μὲ τοὺς ἐν Χριστῷ ἀφοσιωμένους».

Δεκαετία 2000

101) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, *Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας (σχόλια σὲ ἀποστολικά καὶ εὐαγγελικά ἀναγνώσματα Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους)*, Κιλκίς 2000, σελ. 57-59.

Διάρκεια: 4'

Μήνυμα:

Τὰ Χριστούγεννα ἐκφράζουν τὴν ταπείνωση τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος γιὰ νὰ γίνει ὁ ἄνθρωπος θεός. Ἡ πορεία τῆς θέωσης ἀπαιτεῖ μετάνοια, ταπείνωση, ἀνιδιοτελεῖ προσφορά, δηλαδή ἕναν νέο τρόπο ζωῆς πού θεμελιώνεται στὴν ἔμπρακτη ἀγάπη, τὴ συμφιλίωση καὶ τὴν ἐνότητα.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Υἱός καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀφθαρτος, ὁ ἀναλλοίωτος, ταπεινώνεται καὶ γίνεται ἄνθρωπος γιὰ νὰ χαρίσῃ στὸν ἄνθρωπο τὴν ἀφθαρσία».

«Ὁ Θεός προσλαμβάνει τὸν κενό ἄνθρωπο [...] Καὶ ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νὰ δεχθεῖ τὴ δωρεά, νὰ ἀντικρύσῃ τὴν πνευματικὴ του φτώχεια, νὰ πολεμήσῃ τὴν ἐγωπάθειά του».

«Ὁ Ὑψίστος Θεός κατοικεῖ στοὺς ταπεινοὺς ἄνθρώπους καὶ χαρίζεται σ' αὐτοὺς ὡς ἡ ἀγάπη, ἡ ταπείνωση, ἡ καταλλαγή, ἡ συνεχὴς προσφορά».

«Στὸ πρόσωπο τοῦ Ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ συμφιλιώνονται ὁ οὐρανὸς μέ τὴ γῆ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γαλ. 2:20/ Ἐφ. 4:7-10

102) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, *Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας (σχόλια σὲ ἀποστολικά καὶ εὐαγγελικά ἀναγνώσματα Κυριακῶν τοῦ λειτουργικοῦ ἔτους)*, Κιλκίς 2000, σελ. 200-202.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ Παναγία εἶναι ἡ Νέα Εὐα καὶ στὸ πρόσωπό της ἐκφράζεται ἡ ἀντίθεση μεταξύ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν προπατόρων. Ὁ Χριστός μέ τὴ γέννησή του ἄνοιξε τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη θέωση. Οἱ χριστιανοὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὀφείλουν νὰ μαρτυροῦν καθημερινὰ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ ἀγάπη.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Θεοτόκος Μαρία ἀποδέχεται τὴ Χάρη καὶ καταφάσκει στὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ. Γίνεται ἡ Μητέρα τῆς Ζωῆς».

«Δέντρο τῆς Ζωῆς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἡ ἴδια ἡ Ἁγία Τριάδα».

«Ἐμεῖς [ἐνν. οἱ χριστιανοί] μέσα στὴν κολυμβήθρα παραδινόμαστε μαζί μέ τὸν Χριστό στὸν θάνατο καὶ ἀνασταίνουμε πάλι μαζί του στὴν αἰώνια ζωή».

«Σ' ὅσους ὁμως τὸν δέχτηκαν καὶ πίστεψαν σ' αὐτόν ἔδωσε τὸ δικαίωμα νὰ γίνουν παιδιά τοῦ Θεοῦ».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ίω. 1:1-25

Έπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερα ή Έκκλησία ψάλλει...»

«Παρόλο πού τό μεγαλείο τό γευόμαστε καί σήμερα καί σέ κάθε θεία Λειτουργία».

«Τό δέντρο γνωρίζεται από τόν καρπό καί οί χριστιανοί στή σύγχρονη κοινωνία τής φθοράς καί τής διαφθοράς καλούμαστε νά δίνουμε τή μαρτυρία τής έν Χριστώ ζωής».

103) Άναστασίου Γιαννουλάτου, Άρχιεπισκόπου Άλβανίας, Θεός έφανερώθη έν σαρκί, έκδ. Μαΐστρος, Άθήνα 2006, σελ. 104-113.

Διάρκεια: 9΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα σημαίνουν τή νίκη ενάντια στή βία. Τό μέλλον ανήκει στο Νεογέννητο Βρέφος πού σ΄ όλη του τή ζωή έναντιώθηκε στή βία. Ό Χριστός μās δίνει έμπνευση για κοινωνικούς αγώνες.

Βασικές θέσεις:

«Ό Χριστός προσλαμβάνει τήν ανθρώπινη ύπαρξη για νά τήν οδηγήσει στην υπέρβαση κάθε μορφής βίας».

«Η καταπολέμηση τής βίας καί ή υπερνίκησή της απαιτούν προσπάθεια».

«Ό σωτήρας Χριστός χαρίζει τή βοήθεια καί τή δύναμή του στόν ποικιλόμορφο αγώνα μας κατά τής βίας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ήσ. 9:5-6/ Μτ. 5:43-44/ Λκ. 2:10-12

Έπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Στή χαραυγή τής τρίτης χιλιετίας ψάλλουμε καί πάλι ‘Δόξα έν ύψίστοις Θεώ’».

«Η πολύτροπη καί πολύμορφη βία, όρατή καί κρυφή, πληγώνει τήν ανθρώπινη ζωή σέ διεθνές καί τοπικό επίπεδο».

«Πιό έπιρρεπεΐς στόν πειρασμό τής βίας είναι οί κατέχοντες έξουσία: πολιτική, οικονομική, διοικητική».

«Συνήθως θύματα τής βίας είναι άνυπεράσπιστα μέλη τής κοινωνίας, ήλικιωμένοι, γυναΐκες, παιδιά, νέοι».

«Κάποιοι έμπλέκουν θρησκευτικά συνθήματα στόν χορό τής βίας».

104) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί*, ἐκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 115-125.

Διάρκεια: 11΄

Μήνυμα:

Στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ φανερώνεται ἡ προσωπική, κοινωνική, παγκόσμια, ἀγιαστική, ὀλιστική εἰρήνη πού θά ὀλοκληρωθεῖ στά ἔσχατα. Τό ἀντίθετο τῆς εἰρήνης εἶναι ὁ ἐγωκεντρισμός στίς διαφορες μορφές του (ἐθνικός, θρησκευτικός).

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ συμπυκνώνει τήν οὐσιαστική, πολυεδρική καί πολυδιάστατη εἰρήνη καί τή χαρίζει στόν κόσμο».

«Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ ἐπιτυγχάνεται ἀπό εἰρηνικούς ἀνθρώπους πού ἐνεργοῦν ὡς παράγοντες τῆς εἰρήνης μέ ὁδηγό καί ἐμπνευστή τόν Θεό».

«Γιά νά γιορτάσουμε πιό οὐσιαστικά τά Χριστούγεννα ὀφείλουμε νά ἀποδεχτοῦμε στή ζωή μας τήν εἰρήνη».

«Ἡ Ἐκκλησία ἀκατάπαυστα προσεύχεται γιά τήν εἰρήνη τοῦ σύμπαντος κόσμου».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ψλ. 33:15/ Μτ. 5:9/ Λκ. 2:14/ Ρωμ. 12:18/ Β΄ Κορ. 13:11/ Φιλ. 4:7 καί 9/ Ἑβρ. 12:14

Πατερική τεκμηρίωση:

Βασιλείου Μεγάλου, Ἐπιστολή 114, PG 32, 528B.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ ἀνασφάλεια καί ἡ ποικίλη ὑπονόμευση εἰρήνης διώχνουν τήν εἰρήνη καί ἐπιβάλλουν τή σύγχυση στόν κόσμο».

«Νέες μορφές τρομοκρατίας τῶν τελευταίων μηνῶν (ΗΠΑ, Ἰσπανία) προκάλεσαν ἀναστάτωση, πανικό καί ἀνασφάλεια στόν κόσμο».

«Υπάρχει καί ἄλλο ἀθόρυβο εἶδος καταστροφῆς τῆς εἰρήνης μέσα στίς πόλεις, στά χωριά, στίς οἰκογένειες, μέσα στήν καρδιά, πού ἐνεργεῖ μέ ποικίλους καί ἀνυποψίαστους τρόπους».

«Ἡ πολύμορφη ἀναταραχή ἐξαπλώνεται στή γῆ ἐπικίνδυνα».

«Στήν περιπόθητη εἰρήνη πολλές διακηρύξεις μοιάζουν μέ μάσκες πού καλύπτουν ἰδιοτελεῖ συμφέροντα».

105) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καὶ Ἀγίου Ἀθανασίου, *Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;* (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σελ. 150-152.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ ὁδηγεῖ στήν Ἀνάσταση. Ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει στή ζωὴ τοῦ Χριστοῦ μέ τό βάπτισμα καί τή διαρκή μετάνοια καί ἔτσι καλεῖται νά ἀγιασθεῖ καί νά ἐνσωματωθεῖ στήν οἰκογένεια τοῦ Κυρίου.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Γενέθλιος ἡμέρα τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο ἐκ τοῦ θανάτου στή Ζωή, διά τοῦ Σταυροῦ στήν Ἀνάσταση».

«Ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῶν Χριστιανῶν δέν εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς φυσικῆς γέννας [...] ἀλλά ἡ ἡμέρα πού βαπτιστήκαμε στό ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδος, τότε εἶναι τά δικά μας γενέθλια».

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως· ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο· σὲ προσκυνεῖν, τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι» (Ἀπολυτίκιο ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων).

Σύμβολο τῆς πίστεως:

«...ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα».

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σήμερα ὑμνοῦμε τόν Θεάνθρωπο Χριστό».

«Σήμερα γιορτάζουμε τή Γέννηση τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου. Τό νόημα τῆς λαμπρῆς σημερινῆς γιορτῆς εἶναι ἓνα καί μοναδικό γιὰ τοὺς ἀνθρώπους...»

«Χρόνια πολλά, ἀδελφοί, νά εἴστε γεμάτοι ἀπὸ χαρὰ καί τό φῶς τοῦ ἀνατείλαντος Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης Ἰησοῦ Χριστοῦ».

106) Θεολόγου Ἀποστολίδη, Ἐπισκόπου Σαλῶνων (νῦν Μητροπολίτου Σερρών καὶ Νιγρίτας), *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2001, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπὸ http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2001/20011223.PDF

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα αποτελούν ξεκίνημα για τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀβραάμ παραμένει παράδειγμα πίστεως στήν υπόσχεση τοῦ Θεοῦ καί φανερώνει τόν τρόπο γιά νά ἀρνηθοῦμε τή ματαιότητα τοῦ κόσμου καί τῆς ἀμαρτίας.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Ἀβραάμ πίστευε στήν υπόσχεση τοῦ Θεοῦ καί ἔζησε μ' αὐτή τήν πίστη παρά τίς πολλές δοκιμασίες».

«Ὁ Οὐράνιος Πατέρας μᾶς προσκαλεῖ ὄχι σέ χώρα ἐπίγεια, ὄχι στή Χαναάν, ἀλλά στή Βασιλεία τῶν οὐρανῶν».

«Ἔτσι καί ἐμεῖς πρέπει νά ἀρνηθοῦμε τήν ἀμαρτία καί τή ματαιότητα τῆς παρούσας ζωῆς».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 5:3/ Γαλ. 9:33

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ὁφείλουμε δηλαδή νά μεταφέρουμε σ' αὐτήν τούς πόθους μας, τίς ἐλπίδες μας, ὁλόκληρη τήν καρδιά μας, ἀκόμη καί τά ὑλικά μας ἀγαθά...»

107) Γερμανοῦ Β' (Παρασκευόπουλου), Μητροπολίτου Ἡλείας, Ὁ λόγος καί τό κήρυγμά μου..., Πύργος 2002, σελ. 8-9.

Διάρκεια: 5'

Μήνυμα:

Ὅταν ἦρθε τό πλήρωμα χρόνου γεννήθηκε στόν κόσμο ὁ πρό αἰώνων Θεός. Γιά νά σωθεῖ ὁμως ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται νά ἀποδεχθεῖ τή θεότητα τοῦ Χριστοῦ καί νά φωτισθεῖ ἀπό τή ζωή Του. Μιά τέτοια ζωή προϋποθέτει τήν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη καί τή μετάνοια ὡς στάση ζωῆς.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ Σάρκωσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔδωκε τή δυνατότητα στούς ἀνθρώπους νά γνωρίσουν τόν ἀληθινόν Θεόν».

«Ἄς ἐπιτρέψωμε τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ νά φωτίζει τόν νοῦν καί τήν καρδιά μας, τό σῶμα καί τήν ψυχή μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:9-12 καί 17. 3:19-21. 14:6. 14:9. 16:13/ Γαλ. 4:4

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Γιατί οἱ ἄνθρωποι προτιμοῦν νά ζοῦν στό σκοτάδι τῆς νύκτας, μέσα στά μισοσκότεινα νυκτερινά κέντρα τῆς διαφθοράς, στό σκοτάδι τῆς μαγείας, τῶν μέντιουμ, τῆς καφετζοῦς καί τῆς χαρτορίχτρας, στό σκοτάδι διαφόρων προλήψεων καί δεισιδαιμονιῶν;»

108) Συμεών Κούτσα, Μητροπολίτου Νέας Σμύρνης, *Οἱ Ἀπόστολοι τῶν Κυριακῶν, Ἀποστολική Διακονία, 2002, σελ. 352-368.*

Διάρκεια: 14΄

Μήνυμα:

Οἱ δίκαιοι τῆς πίστες στήν Παλαιά Διαθήκη ἀποτελοῦν πρότυπο ἐμπιστοσύνης καί ὑπομονῆς καί ἀνοίγουν τόν δρόμο γιά τήν Οὐράνια Ἱερουσαλήμ. Ἡ ἀγιοςύνη εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀξία. Οἱ χριστιανοί ὀφείλουν νά μιμηθοῦν τοὺς ἀγίους καί νά συνεργαστοῦν μέ τόν Θεό στήν ἐκπλήρωση τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας. Ἡ ἀρχή μπορεῖ νά γίνει ἀπό τά Χριστούγεννα.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ Ἀβραάμ διατήρησε σταθερή τήν πίστη του στόν Θεό καί ἀκλόνητη τήν ἐμπιστοσύνη στίς ὑποσχέσεις πού τοῦ εἶχε δώσει».

«Ἡ σωτηρία εἶναι κοινή γιά ὅλους».

«Ἡ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου εἶναι ἓνα μυστήριο πού ὑπερβαίνει τίς δυνατότητες τῆς λογικῆς ἐρμηνείας. Εἶναι μυστήριο πίστεως καί προσδοκία ἐλπίδας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 12:1/ Κριτ. 6-8. 4-5. 13-16. 11-12/ Β΄ Μακ. 6:19/ Ψλ. 47:9/ Ἦσ. 28:16. 54:11/ Μτ. 23:35/ Ἰω. 1:14/ Πρ. 12:2/ Ρωμ. 9:4-5/ Γαλ. 4:4 καί 26/ Φιλ. 3:20/ Κολ. 3:2/ Α΄ Θεσ. 2:16/ Τιτ. 2:13/ Ἑβρ. 9:24. 11:9-10 καί 32-40. 12:22. 13:14/ Ἀποκ. 21:2

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀποσπάσμα ἀπό πατερικά χωρία τῶν Ἰωάννη Χρυσοστόμου καί Ζηγαβηνοῦ δίχως ἀναφορά στίς πηγές.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ Γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ πού ἐγγίζει, παρακινεῖ τήν Ἐκκλησία νά ἀνατρέξει στήν ἱερή ἱστορία τοῦ περιούσιου λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ».

109) Ἀποστόλου Παπακωνσταντίνου, Μητροπολίτου Πολυανῆς, Κιλκισίου καί Ἀγίου Ἀθανασίου, *Πῶς θά πιστέψουν ἂν δέν ἀκούσουν;* (Ρωμ. 10:14), ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004, σελ. 152-153.

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται ἄνθρωπος γιά νά καλέσει τήν ἀνθρωπότητα σέ μετάνοια καί νά τῆς χαρίσει τήν αἰώνια ζωή.

Βασικές θέσεις:

«Θέμα ἐλεύθερης ἐπιλογῆς ἡ ἔξοδος τῶν πρωτόπλαστων ἀπό τόν Παράδεισο».

«Ὁ Θεός ἀποστέλλει τόν Μονογενῆ του Υἱό, γιά νά τοὺς καλέσει ὡς ἄνθρωπος στή μετάνοια καί ὡς Θεάνθρωπος νά τοὺς χαρίσει τήν εἴσοδο στόν ἀχώρητο χῶρο τῆς Ζωῆς καί τῆς Ἀναστάσεως».

«Ὅσοι ἀκολουθοῦμε τοῦτο τό κάλεσμα τῆς διαρκοῦς μετανοίας [...] πορευόμαστε τόν καλό ἀγῶνα τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης καί τῆς καταλλαγῆς».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Γεν. 3:1-24/ Λκ. 2:14

Πατερική τεκμηρίωση:

Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 192B.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Χριστούγεννα, σήμερα, ἀδελφοί!»

«Σήμερα ἡ Ἐκκλησία μας πανηγυρίζει τή δυνατότητα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεό».

110) Ἰωήλ Φραγκάκου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμπανίας, *Φωνή Κυρίου*, ἔτος 2002, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2002/20021222.PDF

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα ἀποκαλύπτουν τό Μυστήριο τῆς Ἁγίας Τριάδος. Στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἐκπληρώθηκαν οἱ μεσσιανικές προσδοκίες καί ἀναδείχθηκαν οἱ ἀγῶνες τῶν προγόνων Του. Οἱ

χριστιανοί απαιτείται νά αγωνίζονται διαρκώς για τόν προσωπικό τους άγιασμό καί θεραπεία.

Βασικές θέσεις:

«Ο Πατέρας ήθελε νά σωθοῦμε, ὁ Υἱός ἐγινε τό ὄργανο τῆς σωτηρίας μας καί τό Ἅγιο Πνεῦμα μέ τή δύναμή του πραγματοποίησε τό μυστήριο τῆς σωτηρίας μας».

«Ο Χριστός ἦλθε νά λύσει τά ἀνθρώπινα κακά. Ἦλθε σάν γιατρό καί ὄχι σάν δικαστή».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:16/ Ἰω. 1:14

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Παλαμά, *Ὁμιλία ΙΣΤ' - Περί τῆς κατά σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας*, PG 151, 204B.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἄς παραδειγματιστοῦμε καί ἄς δείξουμε τήν ἀνάλογη ἀγάπη μας πρός Αὐτόν, πού ἐγινε ἄνθρωπος».

111) Γερβασίου Ραπτόπουλου, Ἀπό τόν ἄμβωνα τῶν κρατουμένων, ἔκδ. «Διακονίας ἀποφυλακίσεως ἀπόρων κρατουμένων καί φυγόποινων» Ὁρθοδόξου ἀδελφότητος «Ἡ Ὁσία Ξένη», Πλαγιάρι-Θεσσαλονίκης 2003, σελ. 177-187.

Διάρκεια: 15'

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός σώζει ἀπό τόν φυσικό καί τόν πνευματικό θάνατο. Τά παραδείγματα ἀνθρώπων πού ἄλλαξαν χάρη στόν Χριστό τρόπο ζωῆς εἶναι ἄπειρα. Ὅλα διορθώνονται, γι' αὐτό δέν χρειάζεται ἀπελπισία καί στενοχώρια. Ὁ Χριστός ἦταν στή φυλακή καί ἐπομένως ἔζησε καί αὐτή τή δύσκολη θέση τῶν φυλακισμένων.

Βασικές θέσεις:

«Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν θέση στήν καρδιά τοῦ Χριστοῦ».

«Τό μήνυμα γιά τόν ἐρχομό τοῦ Σωτήρα τό περίμεναν αἰῶνες οἱ ἄνθρωποι».

«Ἡ πορεία τοῦ Χριστοῦ εἶναι σωτήρια [...] Ὅσο ἁμαρτωλοί κι ἂν εἴσθε μήν ἀπελπίζεσθε».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 25:40/ Λκ. 2:10-11. 19:8-10/ Α' Τιμ. 1:15

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀπόσπασμα ἀπό πατερικά χωρία τῶν Ἰωάννη Χρυσοστόμου καί Ἱεροῦ Αὐγουστίνου δίχως ἀναφορά στίς πηγές.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Χριστούγεννα στίς φυλακές [...] Καί κάναμε Χριστούγεννα στίς φυλακές».

«Ἦρθαμε σήμερα ἐδῶ στή φυλακή, γιά νά γιορτάσουμε τά γενέθλια τοῦ Σωτήρα μας».

«Ἔτσι ἀπό σήμερα θά γιορτάζουμε πραγματικά Χριστούγεννα».

112) Ἰωάννη Καραμούζη, ἀρχιμανδρίτου, *Φωνή Κυρίου*, ἔτος 2003, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2003/51_2003.pdf

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Οἱ δίκαιοι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προεῖδαν τή σάρκωση τοῦ Θεοῦ. Ἡ προετοιμασία τῶν χριστιανῶν γιά τήν ἑορτή εἶναι ἡ μαθητεία στόν Χριστό, διαφορετικά τά Χριστούγεννα εἶναι κοινωνική ἐκδήλωση.

Βασικές θέσεις:

«Μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ καί τήν ἔλευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατά τήν Πεντηκοστή ιδρύθηκε ἡ ἐκκλησία ὡς σῶμα Χριστοῦ».

«Μές στήν ἱστορία τῶν δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης βλέπουμε πῶς ὁ Θεός προετοίμαζε τόν κόσμο γιά τήν ἔλευσή Του».

«Ἡ προσέγγιση τοῦ Θεοῦ χρειάζεται προετοιμασία».

«Ἡ πίστη εἶναι μιά μορφή ἀγάπης».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἑβρ. 11:9-10 καί 32-40

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἑκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 354.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ Ἐκκλησία μας σήμερα θυμᾶται ὅλους τούς δίκαιους».

113) Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί*, ἔκδ. Μαῖστρος, Ἀθήνα 2006, σελ. 147-156.

Διάρκεια: 9΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός εἶναι ἡ Ἐνσάρκωση τῆς Ἀγάπης. Προσέλαβε τὴν ἀνθρώπινη φύση γιὰ νὰ τὴν ὁδηγήσει στὴ θέωση. Ἡ Ἐκκλησία ἐκφράζει καὶ προσφέρει τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ. Ἐκκίνηση τῆς ἀγάπης ἀποτελεῖ ἡ θεία Εὐχαριστία, τὸ βίωμα ποὺ ἀπελευθερώνει ἀπὸ κάθε φόβο.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ σαρκώθηκε στὸ Μονογενῆ Υἱό του, προσέλαβε ὁλόκληρη τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ δημιούργησε μιὰ συνεχῆ προσωπική σχέση μέ τὸν ἄνθρωπο».

«Αὐτὴ τὴν αἰώνια ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ὀφείλει ἡ Ἐκκλησία νὰ τὴν ἀποκαλύπτει, νὰ τὴν κάνει ὁρατὴ καὶ παροῦσα σέ κάθε χρονικὴ στιγμή καὶ σέ κάθε τόπο, προσφέροντάς την στίς διάφορες ἐκφράσεις τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καὶ κοινωνίας».

«Ὅσοι ἐζησαν τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἐνώθηκαν μέ τὸν Θεό καὶ ἀγάπησαν μέ τὴν ἴδια ἀγάπη ὅπως Ἐκεῖνος».

«Νὰ ρυθμίσουμε τὴ ζωὴ μας σύμφωνα μέ τὴν ἐνσαρκωμένη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ».

«Κάθε κύτταρο τοῦ ὁρατοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Ἐκκλησίας, κάθε πιστός, ἔχει κληθεῖ μέ τὸ βάπτισμά του καὶ τὴ συμμετοχή του στὴ Θεία Εὐχαριστία, νὰ ἐκφράζει, νὰ φανερώνει νὰ ἐνσαρκώνει μέ τὸ εἶναι καὶ μέ τὸ ἔργο του τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στίς ὅποιες συνθήκες κι ἂν ζεῖ».

Βιβλικὴ τεκμηρίωση:

Ἰω. 3:16/ Α΄ Κορ. 13:1-3 καὶ 4-8/ Α΄ Τιμ. 3:15 καὶ 16/ Α΄ Ἰω. 4:8-9, 16 καὶ 18

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας ἀπὸ τὸν πολύμορφο καὶ πολύτροπο φόβο».

«Ἡ ἔμμεση ἀποδοχὴ τοῦ Θεοῦ τῶν μὴ πιστῶν μέσῳ ἀποδοχῆς τῆς ἀγάπης».

«Τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα καὶ ἄσχετες συνήθειες στὸν ἑορτασμό τῶν Χριστουγέννων».

«Αὐτές τίς ἅγιες ἡμέρες, ἅς παραμερίσουμε τὰ πολλὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, τίς συχνὰ ἄσχετες μέ τὴν οὐσία τοῦ Γεγονότος συνήθειες».

114) Ἀγαθάγγελου Χαραμαντίδη, Ἐπισκόπου Φαναρίου, *Φωνή Κυρίου*, ἔτος 2004, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2004/51_2004.pdf

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση ἀποτελεῖ ἱστορικό γεγονός καί μυστήριο ἀγάπης. Ὁ Θεός συμφιλιώνεται μέ τόν ἄνθρωπο. Τά Χριστούγεννα εἶναι ἡ ἀφορμή γιά ἀλλαγὴ καί ἐγκατάλειψη τοῦ ἐγωισμοῦ.

Βασικές θέσεις:

«Δέν μπορεῖ νά προσεγγίσει κανεὶς τὴν ἑορτὴ τῶν Χριστουγένων ἂν δέν ἀλλάξει νοῦ».

«Ὁ Θεός γίνεται τέλειος καί ἀληθινός ἄνθρωπος [...] χωρὶς νά παύσει νά εἶναι τέλειος καί ἀληθινός Θεός, γιὰ νά κάνει τόν ἄνθρωπο πλήρη καί τέλειο υἱό τοῦ Θεοῦ καί Θεό κατὰ χάριν».

«Ἄς ἀνακαλύψουμε μέσα στό σκοτάδι τοῦ ἑαυτοῦ μας τό πρόσωπο τοῦ συνανθρώπου μας».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:23

Πατερικὴ τεκμηρίωση:

Μεγάλου Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, PG 31, 1473A.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τά Χριστούγεννα, τὰ ὁποῖα καί φέτος θά ἐορτάσουμε, δίδουν σέ μᾶς τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία νά ἀναβαπτίσουμε τὴν ὑπαρξὴ μας στό μυστήριο τοῦ Θεοῦ».

«Σέ λίγες ἡμέρες, πού θά ἐορτάσουμε τό μεγαλύτερο γεγονός ὅλων τῶν ἐποχῶν...»

115) Ἰωὴλ Φραγκάκου, Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καί Ἀλμωπίας, *Φωνὴ Κυρίου*, ἔτος 2005, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2005/52_2005.pdf

Διάρκεια: 6΄

Μήνυμα:

Τά ἀποτελέσματα τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ στήν οἰκουμένη

είναι ή γνωριμία μέ τόν Θεό, ή εἰρήνη στόν κόσμο καί ή θέωση τοῦ ἀνθρώπου μέσῳ τῆς υἱοθεσίας του ἀπό τόν Θεό. Ἔτσι ἐπείγει οἱ χριστιανοί νά μαρτυρήσουν στήν οἰκουμένη τή δυνατότητα ἀνακαίνισης πού προσφέρει ή ἐν Χριστῷ ζωή.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ ἐνσάρκωση εἶχε ἐπίδραση σέ ὅλη τήν κτίση [...] Ὁ Κύριος ἔφερε τήν εἰρήνην».

«Μόνο μέ τή γέννηση τοῦ Κυρίου φανερώθηκε τό κατ' εὐδοκία θέλημα τοῦ Κυρίου».

«Ὁ Χριστός γεννήθηκε γιά νά μᾶς φέρει πιό κοντά Του».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:10

Πατερική τεκμηρίωση:

Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΙΣΤ' - *Περί τῆς κατά σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας*, PG 151, 204B.

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

Τροπάριο Χριστουγέννων: «ὅταν εἶδε ὁ Κτίστης νά ἔχει χαθεῖ ὁ ἄνθρωπος, πού τόν ἔπλασε μέ τά χέρια του, ἔκλινε οὐρανοῦς καί κατέβηκε».

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἐχοντας ὅλα αὐτά ὑπόψη ὀφείλουμε νά εἰρηνεύσουμε μέ τόν Θεό ἐκτελώντας τά εὐάρεστα σ' Αὐτόν».

116) Χριστοδούλου Παρασκευαΐδη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, Ἔργα, τμ. Γ', Μηνύματα Ποιμαντικῆς εὐθύνης, ἐκδ. Π. Κυριακίδη, Ἀθήνα 2010, σελ. 368-370.

Διάρκεια: 5'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι ή Μητέρα τῶν ἑορτῶν καί ἀνοίγει τόν δρόμο γιά τήν ἀνθρώπινη σωτηρία. Αὐτό πού ἀπειλεῖ τά Χριστούγεννα εἶναι ὁ ἐκκοσμικευμένος τρόπος ἑορτασμοῦ καί οἱ συνέπειές του στήν καθημερινή ζωή.

Βασικές θέσεις:

«Τά Χριστούγεννα εἶναι ή προϋπόθεση ὅλων τῶν ἑορτῶν».

«Ὁ δοῦλος τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπος γίνεται ἀπελεύθερος Χριστοῦ καί Θεός κατά χάριν».

«Τά Χριστούγεννα ιδιαίτερα στην Ὁρθόδοξη Ἑλλάδα, γιορτάζονται αἰῶνες τώρα θρησκευτικά, ἐκκλησιαστικά, οἰκογενειακά, χαρμόσινα».

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τά Χριστούγεννα, ὅμως δέν θά πρέπει νά ἀφήσουμε νά ἐκκοσμικευθοῦν. Τά παιδιά δέν πρέπει νά μείνουν στήν ἄγνοια μή γνωρίζοντας τί γιορτάζουμε».

«Ὁ κόσμος μας γύρω σπαράζεται».

«Νά μήν ἀντιδρᾷ στήν ἰσοπέδωση. Νά ἀποδεχθεῖ τόν ρόλο του ὡς καταναλωτικῆς μονάδας, χωρίς πνευματικότητα, χωρίς Ὁρθόδοξη προοπτική».

117) Γεώργιος Χρυσοστόμου, (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Κίτρους, Κατερίνης καί Πλαταμῶνος), *Φωνή Κυρίου*, ἔτος 2006, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2006/52_2006.pdf

Διάρκεια: 5΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα σηματοδοτοῦν τήν ἀνθρώπινη ἀνακαίνιση καί ἀνακεφαλαίωση τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Νέος Ἀδάμ καί ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στήν κατά χάριν θέωση.

Βασικές θέσεις:

«Τά Χριστούγεννα εἶναι ἡ ἐορτή κατά τήν ὁποία ἡ ἐκκλησία μᾶς διδάσκει ὅτι στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ πραγματοποιεῖται ἡ ἀνακεφαλαίωση τοῦ ἀγαθοῦ».

«Στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ φανερώνεται ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὁ νέος Ἀδάμ πού παραμένει ἀδιάσπαστα ἐνωμένος μέ τόν Θεό καί ἀνακεφαλαιώνει ὁλόκληρη τήν κτίση».

«Ὁ σκοπός τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως δέν εἶναι ἄλλος, παρά ἡ σωτηρία καί ἡ ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:18/ Ἑβρ. 1:2

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τά αἷτια τοῦ κοινωνικοῦ κακοῦ, ὅπως καί τοῦ κοινωνικοῦ καλοῦ, ὑπάρχουν ριζωμένα στόν καθένα μας».

«Ἡ μεγάλη ἐορτή τῶν Χριστουγέννων μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ σκο-

πός της θείας ἐνανθρωπήσεως δέν βρίσκεται στόν Χριστό ἀλλά στόν ἄνθρωπο».

118) Ἀγαθαγγέλου Χαραμαντίδη, Ἐπισκόπου Φαναρίου, *Ἡ ζύμη τοῦ Εὐαγγελίου. Ὅμιλίες σέ Εὐαγγελικές περικοπές καί ἑορτές*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2007, σελ. 222-229.

Διάρκεια: 12΄

Μήνυμα:

Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι τό Μυστήριο τῆς ἀγάπης καί ἀπαιτεῖ καί τήν προσωπική εὐθύνη γιά νά μεταδοθεῖ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ σέ ὅλη τήν κτίση. Ἡ ἀληθινή ἀγάπη θεμελιώνεται στό βίωμα τῆς διαρκοῦς ἀλλαγῆς.

Βασικές θέσεις:

«Ὅλα τά γεγονότα τῆς ἐνανθρωπήσεως, τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἔγιναν μέ θαυμαστό τρόπο πού ξεπερνᾷ τόν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου».

«Ὁ Χριστός γεννιέται καί ἀνακλίνεται πραγματικά στήν Ἐκκλησία, καί στό λίκνο τῆς καρδιάς μας».

«Ἡ χάρη ἔρχεται μέ τήν ἀγάπη γιά τόν ἀδερφό καί μ' αὐτή διατηρεῖται».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἐφ. 3:14-19

Πατερική τεκμηρίωση:

Μεταφρασμένα ἀποσπάσματα ἀπό κείμενα τῶν Ἰωάννη Χρυσοστόμου, Μεγάλου Βασιλείου, Τερτυλιανοῦ, Σιλουανοῦ τοῦ Ἀθωνίτη.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Τά Χριστούγεννα δίνουν σέ ὅλους μας τή μοναδική εὐκαιρία νά ἀναβαπτίσουμε τήν ὑπαρξή μας στό μυστήριο τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ».

«Ἀλλά οἱ ἄνθρωποι ἀδυνατοῦν νά κατανοήσουν αὐτή τή Θεολογία».

«Πῶς νά κηρύξουμε σήμερα τήν ταπείνωση τοῦ Θεοῦ, στόν σημερινό προμηθεϊκό ἄνθρωπο, πού κυνηγάει ἀκόρεστα τήν ἄνεση καί τήν αὐτάρκεια;»

«Πῶς νά εὐαγγελισθοῦμε σήμερα τή θέωση τῆς ἀνθρώπινης φύ-

σης, μέσα στη φύση τοῦ Σαρκωμένου Θεοῦ, ὅταν γύρω μας βασιλεύει ἡ ἀπανθρωπιά καί ἡ ἀναισθησία;»

«Νά γεννήσουμε τόν Χριστό στίς καρδιές μας».

«Πῶς γίναμε ἔτσι οἱ ἄνθρωποι!»

119) Χρυσοστόμου Παπαθανασίου, (ἀρχιμ., νῦν Μητροπολίτου Μάνης), *Φωνή Κυρίου*, ἔτος 2007, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2007/51_2007.pdf

Διάρκεια: 4΄

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι ἡ Μητρόπολη τῶν ἐορτῶν πού φανερώνουν τό μέγα μυστήριό τῆς Ἐνανθρώπησης. Ὁ Χριστός μᾶς υἱοθέτησε καί μᾶς ὁδηγεῖ στήν ἀθανασία.

Βασικές θέσεις:

«Αὐτό τό ἀναμφισβήτητο, ἱστορικό καί μοναδικό γεγονός τῆς Σαρκώσεως τοῦ Λόγου, τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ εἶναι μέγα μυστήριό [...] πού ἀποκαλύπτεται στούς ἀνθρώπους».

«Ἐπειδή ὁ Θεός ἦρθε στή γῆ καί ὁ ἄνθρωπος ἀνέβηκε στόν οὐρανό».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:14/ Ρωμ. 16:25/ Γαλ. 4:4-5

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἑκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως*, PG 94, 354.

Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τό Γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος*, PG 56, 351.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Μπροστά μας τό κοσμοϊστορικό γεγονός τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ».

120) Βαρθολομαίου Ἀρχοντῶνη, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, *Πατριαρχική ἀπόδειξις Χριστουγέννων 2008*, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό <https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1025&tla=gr>

Διάρκεια: 7΄

Μήνυμα:

Ἡ Ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι συμβολική ἀλλά ἱστορική καί διαφέρει ἀπό τούς μύθους τῶν ἄλλων θρη-

σκειών ή τίς φιλοσοφικές δοξασίες. Αναφέρεται στην όντολογική αλλαγή του ανθρώπου και προτάσσει την προσωπική ευθύνη, ώστε ο άνθρωπος να μετάσχει στην αιώνια ζωή και την αγάπη του Θεού.

Βασικές θέσεις:

«Τό γεγονός αυτό της ενανθρωπήσεως του Θεού-Λόγου μας δίδει τη δυνατότητα να φθάσωμεν εις τά ακρότατα των ορίων μας, [...] αλλά είναι ή όντολογική υπέρβασις της φθοράς και του θανάτου διά του Χριστού».

«Η Έκκλησία καλοῦσα τούς πάντας εις σώφρονα περισυλλογήν, επανεκτίμησιν των έν τῷ βίῳ προτεραιοτήτων [...] δέ θα παύση να καταγγέλλη μέ ὅλην τήν δύναμίν της [...] ό Λόγος εἶναι ή λύτρωσις».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Δευτ. 4:11/ Λκ. 2:4/ Γαλ. 4:5/ Β ' Πέ. 1:4.

Πατερική τεκμηρίωση:

Άθανασίου Μεγάλου, *Περί της Ένανθρωπήσεως του Λόγου*, PG 25, 192B.

Άθανασίου Μεγάλου, *Εἰς τήν Γέννησιν του Σωτήρος*, PG 28, 960.

Έπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Η φύσις περιυβρίζεται. Τό περιβάλλον συμπάσχει».

«Βεβαίως μέσα εις τήν παγκόσμιον σύγχυσιν και κρίσιν των ημερών μας αἱ ἀλήθειαι αὐταί ήχοῦν παράξενα».

«Η φιλοσοφία, ή Βουδδιστική Νιρβάνα, τό κάρμα και διάφορα ἄλλα συστήματα ἀδυνατοῦν να προσφέρουν τή σωτηρία στον ἄγωνιόντα υπό τόν φόβο του θανάτου ἄνθρωπο».

«Τό ἄνθρώπινον πρόσωπον ταπεινοῦται και συνθλίβεται έν μέσω ἀριθμῶν, μηχανημάτων, ὑπολογιστῶν, χρηματιστηρίων και ποικιλοχρώμων σημαίων κενῆς ιδεολογικής ευκαιρίας».

121) Άθανασίου Χατζοπούλου, *Μητροπολίτου Άχαΐας, Φωνή Κυρίου*, ἔτος 2008, ἔκδ. Άποστολικῆς Διακονίας, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/fk/2008/51_2008.pdf

Διάρκεια: 4'

Μήνυμα:

Εἰσαγωγικά στοιχεῖα στην Άγία Γραφή, τή θεοπνευστία της και τήν ἀλήθεια τῆς ενανθρώπησης. Η μελέτη τῆς Βίβλου ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο σέ ἄγωνα και μαρτυρία Χριστού.

Βασικές θέσεις:

«Βίβλος είναι ἡ Ἁγία Γραφή καί τό σύνολο τῶν θεόπνευστων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης».

«Ὅμως χωρίς ἀγωνία, ἀγώνα πνευματικό, προσευχή, ἐγρήγορηση καί νήψη, ἡ Ἁγία Γραφή δέν κατανοεῖται σωστά».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Ἰω. 1:17/ Β΄ Τιμ. 3:16-17

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀπόσπασμα ἀπό ἔργο τοῦ Μάξιμου Ὁμολογητῆ δίχως συγκεκριμένα παραπομπή στίς πηγές.

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Εἶθε καί ἐμεῖς νά γίνουμε Ὁριστοῦ βίβλοι ἐμψυχοί».

122) Ἰερωνύμου Λιάπη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, *Ἐγκύκλιος Χριστο-γέννων 2008*, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό http://www.ecclesia.gr/greek/archbishop/default.asp?cat_id=&id=697&what_main=1&what_sub=21&lang=gr&archbishop_who=2&archbishop_heading=%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1

Διάρκεια: 7΄

Μήνυμα:

Ὁ Χριστός ἦρθε στή γῆ γιά νά μᾶς λυτρώσει. Τό φῶς τῶν Χριστουγέννων πλημμυρίζει τή ζωή μας καί σώζει ἀπό κάθε σκοτάδι καί κυρίως τό σκοτάδι τοῦ κακοῦ καί τοῦ θανάτου.

Βασικές θέσεις:

«Ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ζήσει χωρίς τόν Θεό. Καί ὁ Θεός δέν ἐγκατέλειψε ποτέ τό πλάσμα Του».

«Ὁ Δεσπότης τοῦ Σύμπαντος γεννᾶται ὡς παιδί ἀδύναμο σέ ἕνα ταπεινό σταῦλο, ἀλλά ἡ ἀδυναμία του κατατροπώνει ὅλες τίς σκοτεινές δυνάμεις, πού ἀδιάντροπα ἐπιχειροῦν νά σβήσουν τό φῶς καί τή χαρά ἀπό τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ζωή μετράται πλέον ὡς πρό καί μετά Χριστόν».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:23-24/ Λκ. 2:14/ Ἰω. 1:14

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει, καί ἡ γῆ τὸ Σπήλαι-

ον, τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει. Ἄγγελοι μετὰ Ποιμένων δοξολογοῦσι. Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσι· δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη, Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός» (Κοντάκιο ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων).

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. [...] ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται» (Κανὼν α', α' ᾠδή, ὁ εἰρμός).

Σύμβολο τῆς Πίστεως:

«Φῶς ἐκ φωτός, Θεόν ἀληθινόν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο».

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ καιροί εἶναι δύσκολοι. Ἔχουμε ἐπίγνωση τῆς κρισιμότητος τῶν στιγμῶν πού διέρχεται ἡ Οἰκουμένη καί τῶν σοβαρότατων προβλημάτων πού ἀντιμετωπίζει ἡ Πατρίδα μας [...] Ἔχουμε, ἐπίσης, συναίσθηση τῶν ἐκκλησιαστικῶν καί ποιμαντικῶν εὐθυνῶν μας, καί ἐπιθυμοῦμε, μέ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ, νά σταθοῦμε στό ὕψος τῶν περιστάσεων, ἀνταποκρινόμενοι στά καθήκοντά μας».

«Ὁ ὑλικός κόσμος καί ἡ πολιτισμική μας κληρονομιά ἀπειλοῦνται ὅλο καί περισσότερο ἀπό τίς συνέπειες τῆς ἀπληστίας μας. Ἡ πορεία τῆς Οἰκουμένης ἀπειλεῖται ἀπό τό σκοτάδι πού γεννοῦν ἡ διαφθορά, ἡ ἐκμετάλλευση, ἡ βία, ἡ φτώχεια καί ἡ δυστυχία».

123) Εἰρηναίου Ἀθανασιάδου, Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης, Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό <http://iak.gr/gr/arxiepiskopos/mimimata-egkiklioι-omilies/index.html>

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Τά Χριστούγεννα εἶναι ὁ τρόπος ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεόν καί ἡ προσπάθειά του γιά διαρκή μετάνοια.

Βασικές θέσεις:

«Τά Χριστούγεννα εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ἀληθινός Χριστός, ἡ Κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ Ἐκκλησία, ὁ Θεός ὁ αἰώνιος, ὁ ταπεινός, ὁ θυσιαστικός, ὁ Σταυρωμένος καί Ἀναστημένος. Ὅχι μόνον εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλὰ καί “ἐπὶ γῆς”, σ' ὅλη τῇ γῇ, ὅλο τόν κόσμο καί στήν Ἑλλάδα, τήν Κρήτη καί τό Ἡράκλειον, ὅλο τόν Νομό μας. Ἐδῶ πού εἴμαστε ἐμεῖς, μαζί μας καί μαζί Του».

«Χωρίς κακίες καί ἔχθρες. Χωρίς πονηρίες, διπλωματίες, ὑποκρισίες, φόβους, τρόμους, σκοπιμότητες, συμφέροντα. Ὅπως ἀκριβῶς

ὁ Χριστός, τό θεῖο, τό οὐράνιο ἀλλά καί τό ἐπίγειο, ἀνθρώπινο Πρόσωπό Του, τῆς Βηθλεέμ, τῆς φάτνης. Δῆτε τόν Χριστόν πῶς εἶδε καί βλέπει, ἔζησε καί ζεῖ καί προσφέρει τή ζωή σέ ὅλους ἐμᾶς».

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. [...] ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται» (Κανὼν α', α' ᾠδή, ὁ εἰρμός τοῦ Ὁρθρου τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«“Υψώθητε”, ὑψωθῆτε, ἐλαφροί, χωρίς τὰ βάρη τῆς πλεονεξίας, τῆς φιλαργυρίας, τῆς ἀπληστίας, τῶν τόσων σημερινῶν ἐξαρτήσεων, οἱ ὅποῖες μᾶς δένουν στά ναρκωτικά τῶν καιρῶν μας, ἀκόμη καί στά σημερινά “ἠλεκτρονικά” ναρκωτικά, τό ἀλκοόλ, τό κάπνισμα καί τό διαδίκτυο, τῆς κακῆς καί ἀπληστης χρήσεως των».

«Αὐτά εἶναι τὰ Χριστοῦγεννα καί αὐτός εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀνυψώσεώς μας πού ἀναφέραμε, γιά νά γιορτάσωμε καί σήμερα τή σημερινή μεγάλη Γιορτή καί πάντοτε, μέχρι νά ἀναπνέωμε καί νά ζοῦμε. Μέχρι νά ὑπάρχωμε στή γῆ, στό Ἡράκλειο, στό σπίτι μας, στόν Τόπο μας, στήν Κρήτη, τήν Ἑλλάδα μας. Αὐτά εἶναι τὰ δικά μας, τὰ Κρητικά, Ἑλληνικά καί Ὁρθόδοξα Χριστοῦγεννα, ξεκίνημα καί πορεία νέας ζωῆς, αἰώνιας, ἀληθινῆς, ὑγιοῦς, ἐλεύθερης ἀπό τὰ σημερινά δεινά, τὰ ὁποῖα μᾶς ταλαιπωροῦν πολὺ».

124) Δημητρίου Τρακατέλλη, Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς, Ἐγκύκλιος Χριστουγέννων 2009, ἀνακτῆθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό <https://www.goarch.org/el/-/archiepiscopal-encyclical-on-the-nativity-of-christ-2009->

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Μέ τήν ἑορτή τῶν Χριστουγέννων ἀποκαλύπτεται ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ καί φανερώνεται ὁ προορισμός τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πού εἶναι ἡ θέωση. Ἡ νίκη τοῦ θανάτου ξεκινάει ἀπό τό βίωμα τῆς χαρᾶς καί τῆς εἰρήνης.

Βασικές θέσεις:

«Ἡ δόξα τοῦ γεγονότος τῆς Σαρκώσεως ἡ ὁποία ἀποκαλύφθηκε στή Γέννηση τοῦ Χριστοῦ συνεχίσθηκε καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ ἐπιγείου βίου καί τῆς διακονίας Του καθὼς ἐπωμίσθηκε τίς προκλήσεις τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεώς μας. Ἡ ζωὴ Του σέ κοινωνία μέ

τόν Θεό καί τήν ἀνθρωπότητα ἀπετέλεσε ὕμνο γιά τόν πραγματικό προορισμό τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς».

«Ἡ δόξα τῆς Σαρκώσεως ἀποκαλύπτεται στή μεταμορφωτική δύναμη τῆς παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτό πού χάθηκε στήν Πτώση τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὕας ἀνακαλύπτεται στή Σάρκωσή Του καί τίς θαυμάσιες συνέπειές της».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Λκ. 2:14 καί 20/ Ἰω. 1:14. 10:10

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Σ' αὐτή τήν ἀγία Ἐορτή τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγκεντρωνόμεθα γιά νά γιορτάσουμε χαρμόсуна τήν Ἐνανθρώπηση Ἐκείνου, ὁ Ὅποῖος μᾶς ἀναγεννᾷ καί μᾶς δίδει νέα ζωή».

«Καί εἴθε ἡ ἐμπειρία μας τῆς δόξης τῆς Σαρκώσεώς Του νά μᾶς ὀδηγήσῃ στό νά μοιρασθοῦμε μέ ὅλους αὐτό τό ὅποιο εἶδαμε καί ἀκούσαμε ἔτσι ὥστε ὅλοι νά ἔλθουν εἰς προσκύνησίν Του καί λατρείαν Του».

125) Κύριλλου Κογεράκη, Μητροπολίτου Ρόδου, *Μήνυμα Χριστουγέννων 2009*, ἀνακτήθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 2019 ἀπό <http://www.imr.gr/article/77/mhnyma-xristoygennwn-2009>

Διάρκεια: 7'

Μήνυμα:

Μέ τά Χριστούγεννα ἀποκαλύπτεται ἡ ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί ἡ δυνατότητα πού δίνει στόν ἄνθρωπο νά γίνῃ θεός. Τό Μυστήριό τῆς Σάρκωσης σημαίνει ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀπογοήτευση καί τήν ἀπελπισία. Αὐτό πού ἐπείγῃ εἶναι ἡ αὐτοκριτική καί ἡ πρόταση τῶν χριστιανῶν στήν κοινωνία γιά τήν ἀλήθεια καί τή ζωή.

Βασικές θέσεις:

«Ὡς βαπτισμένοι Χριστιανοί, μέλη τίμια τῆς Ἐκκλησίας, ἐορτάζοντας Χριστούγεννα σημαίνει ὅτι πιστεύουμε καί ὁμολογοῦμε ὅτι ὁ Θεός Πατέρας ἔστειλε τόν Υἱό Του Σωτήρα καί Λυτρωτή τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀνθρώπου. Τόσο πολύ ἀγάπησε ὁ Θεός τόν ἄνθρωπο, τόν ἄνθρωπο πού τόν ἐγκατέλειψε καί προτίμησε νά ζεῖ μακριά Του, παραδομένος στά ποικιλόμορφα πάθη καί τήν πολυώνυμη ἁμαρτία, ὥστε ἔστειλε στόν κόσμο τόν μονογενῆ Του Υἱό. Ὁ Θεός ἐγίνε ἀνθρώπος γιά νά γίνῃ ὁ ἀνθρώπος θεός».

«Ἐγίνε ὁ ἐξ ὕψους ἐπισκέπτης του. Ἐμπρακτα τόν βεβαίωσε ὅτι τόν ἀγαπᾷ, ὅτι εἶναι δίπλα του. Ἀπέδειξε ὅτι εἶναι ὁ Πατέρας πού

κενώνεται καί θυσιάζεται γιά τό παιδί του. Ὑἔδωσε στό πλάσμα του προοπτική, αἰσιοδοξία, ἐλπίδα, νόημα ζωῆς καί ὑπάρξεως».

Βιβλική τεκμηρίωση:

Μτ. 1:1-12

Πατερική τεκμηρίωση:

Ἀθανασίου Μεγάλου, *Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*, PG 25, 96 [4], 192B.

Ὑμνολογική τεκμηρίωση:

«Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν» (Ἑξαποστειλάριο).

«Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί, ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν ἔνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ, μετὰ τῶν Μάγων Ἀνατολῆς τῶν Βασιλέων. Ἄγγελοι ὕμνουσιν, ἀκαταπαύστως ἐκεῖ. Ποιμένες ἀγραυλοῦσιν, ᾧδὴν ἐπάξιον. Δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες, τῷ σήμερον ἐν Σπηλαίῳ τεχθέντι, ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ Θεοτόκου, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας» (Κάθισμα Ὅρθρου ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων).

Ἐπικαιρότητα – Σύγχρονα θέματα:

«Ἡ χάρις τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ, τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μᾶς ἀξιώνει καὶ ἐφέτος, γιά μία ἀκόμη φορά στήν ἐπίγεια διαδρομή μας, νά ἑορτάζουμε τήν μεγάλη Ἑορτή τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἑορτάζουμε τὰ Χριστούγεννα τοῦ δισχιλιοστοῦ καὶ ἐννάτου σωτηρίου ἔτους».

«Πῶς θά ἑορτάσουμε τή Γέννησή Του; Σάν γεγονός ἢ σάν ἐπέτειο; Ὁ ἑορτασμός τῆς ἐπετείου ὅσο λαμπρός καὶ μεγαλειώδης καὶ ἂν εἶναι ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τήν ποιότητα καὶ τόν χαρακτήρα τοῦ φευγαλέου. Τό γεγονός μᾶς ἀφορᾷ. Ἑορτάζοντάς το μέ ἄγρυπνη καὶ γρηγοροῦσα συνείδηση μετέχουμε στήν ἀλήθεια καὶ τή ζωή καὶ κάνουμε πρόταση ἀλήθειας καὶ ζωῆς σ' ἓνα κόσμο πού μέ ἀπορία, ἴσως καὶ ἀπογοήτευση, ἀναζητᾷ τήν ἀλήθεια καὶ τή ζωή».

«Ἄραγε πόσα καὶ ποιά εἶναι τὰ σκοτάδια τοῦ δικοῦ μας κοινωνικοῦ καὶ προσωπικοῦ σήμερα; Τί μποροῦν νά χωρέσουν οἱ δικές μας καρδιές;»

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΥ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ
ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ¹

Εὐχαριστῶ κατ' ἀρχάς τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Δωδώνης κ. Χρυσόστομο, Πρόεδρο τοῦ Συνοδικοῦ Γραφείου Προσκυνηματικῶν περιηγήσεων (Θρησκευτικοῦ Τουρισμοῦ) τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τά μέλη τῆς ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν πρόσκληση συμμετοχῆς τῶν Μητροπόλεων τῆς Δωδεκανήσου στό Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Θρησκευτικοῦ Τουρισμοῦ καί τήν ἀνάθεση εἰσηγήσεως στήν ἐλαχιστότητά μου. Εὐχαριστίες ἐπίσης καί στόν οἰκοδεσπότη Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἡλείας κ. Γερμανό γιά τήν ἀβραμιαία φιλοξενία.

Τό θέμα μου τιτλοφορεῖται: “ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ”. Δυσκολεύτηκα ἀρκετά γιά νά ὑποτάξω στά χρονικά πλαίσια μιᾶς εἰσηγήσεως σκέψεις, προβληματισμούς, δράσεις ἀρκετῶν ἐτῶν, ἀπό τότε πού μοῦ ἀνετέθη ἡ προεδρία τῆς Ἐπιτροπῆς Θρησκευτικοῦ Τουρισμοῦ τῶν Μητροπόλεων μας στή Δωδεκάνησο ἀπό τήν Ἁγία καί Ἱερά Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἐκ τῶν πραγμάτων λοιπόν θά εἶμαι ἐπιγραμματικός καί παρακαλῶ νά μέ συγχωρέσετε γι' αὐτό.

1. Εἰσήγηση τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ρόδου κ. Κυρίλλου στό Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Θρησκευτικοῦ Τουρισμοῦ, τό ὁποῖο διοργανώθηκε ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Συνοδικό Γραφεῖο Ἀναπτύξεως Θρησκευτικῶν Περιηγήσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) καί πραγματοποιήθηκε στόν Πύργο Ἡλείας ἀπό 2ας ἕως 5ης Νοεμβρίου 2019.

Η ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ: περιλαμβάνει 27 νησιά και 97 νησίδες από τά όποια κατοικούνται, σύμφωνα μέ τήν απογραφή τοῦ 2011, τά 21.

Ὑπάρχουν τεράστιες διαφορές στήν πληθυσμιακή κατανομή καί συνακόλουθα στήν τουριστική ανάπτυξη, ἡ λεγόμενη «Ἐνδοδωδεκανησιακή Ἀνισότητα».

Ἀπό τά νησιά τῆς Δωδεκανήσου, ἡ Ρόδος καί ἡ Κῶς ἔχουν τή μεγαλύτερη τουριστική ανάπτυξη. Ἡ Ρόδος ἀποτελεῖ ἱστορικά τήν πρώτη περιοχή πού φιλοξένησε τόν λεγόμενο ὀργανωμένο τουρισμό καί εἶναι σταθερά ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους τουριστικούς προορισμούς στήν Ἑλλάδα.

Τό σύνολο τῶν νησιῶν βιώνουν, σέ διαφορετικό βαθμό, σημαντικά προβλήματα πού συμπυκνώνονται στόν ὅρο «νησιωτικότητα». Ἀφοροῦν κυρίως τούς τομεῖς τῶν μεταφορῶν, τῶν ἐπικοινωνιῶν, τῆς υἱείας, τῆς ἐνέργειας, τῶν ὑπηρεσιῶν καί τῆς ἐκπαίδευσης πού ἐπηρεάζουν ἄμεσα τήν οἰκονομική καί τουριστική ανάπτυξη καθώς καί τό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν κατοίκων.

Εἶναι λοιπόν ἔως ἕνα βαθμό δικαιολογημένη ἡ συναισθηματική ὑπερβολή τῶν κατοίκων καί ρητή ἡ ἀναγκαιότητα διατήρησης τῆς θρησκευτικῆς, τῆς ἱστορικῆς καί τῆς πολιτιστικῆς μνήμης τῶν κοινοῶν τῶν νησιῶν πού συρρικνώνεται καί χάνεται.

Ὑπάρχουν περιπτώσεις νησιῶν ὅπου ἡ τουριστική ανάπτυξη εἶναι ὑποτυπώδης ἢ μηδενική καί ὁ μόνος δυνητικά πυλῶνας ἀνάπτυξης, ἐκτός ἀπό τίς παραλίες, εἶναι ὁ λαϊκός καί θρησκευτικός πολιτισμός, ὁ ὅποιος εἶναι κατά γενική ὁμολογία ὑπερπλούσιος σέ ὅλα τά νησιά, ἄσχετα ἀπό τήν ἔκταση καί τόν πληθυσμό τους.

Στίς μέρες μας ὁ τουρισμός, ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι ὁ ἰσχυρότερος πυλῶνας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, εἶναι καί ἕνα πεδίο ἔρευνας καί μελέτης τόσο ἀπό τίς οἰκονομικές ὅσο καί ἀπό τίς κοινωνικές ἐπιστῆμες.

Σημαντικά τά ὀφέλη, καταδεικνύουν οἱ σχετικές δημοσιεύσεις καί ἔρευνες, ἀλλά σημαντικά καί τά προβλήματα, ἰδιαίτερα ἀπό τόν λεγόμενο μαζικό τουρισμό, μέ ἄμεσο ἀρνητικό ἀντίκτυπο στίς κοινωνικές σχέσεις καί στό περιβάλλον.

Μοναδική ἴσως λύση ὁ ἐναλλακτικός θεματικός τουρισμός, τοῦ ὁποῖου μιά ἀπό τίς ἀρχαιότερες μορφές εἶναι ὁ Προσκυνηματικός Θρησκευτικός τουρισμός.

Ἡ μορφή αὐτή τοῦ τουρισμοῦ βρίσκεται στό ἐφηβικό της στάδιο στόν ἑλληνικό χῶρο, ὅπως καί σέ ὅλες τίς χῶρες πού εἶχαν τό πλεο-

νέκτημα τῆς ἡλιοφάνειας καί τῶν παραλιῶν καί εἶχαν υἱοθετήσει τό μοντέλο τοῦ «εὐκολοῦ» μαζικοῦ τουρισμοῦ.

Στίς χώρες ὅμως πού δέν ἔχουν αὐτό τό πλεονέκτημα ὁ ἐναλλακτικός τουρισμός μετράει ἀρκετές δεκαετίες καί ὑπάρχει ἕνα ἀρκετά ὥριμο κοινό, πού εἶναι οὐσιαστικά καί τό μεγαλύτερο μέρος τῶν μὴ ὀρθόδοξων ἐπισκεπτῶν τῶν προσκυνημάτων καί τῶν χριστιανικῶν μνημείων μας.

Ἡ ἐπισήμανση αὐτή γίνεται διότι μέ τήν ἀναφορά στόν θρησκευτικό τουρισμό ἢ στίς θρησκευτικές περιηγήσεις ἔρχεται στό μυαλό μας πάντα ἡ ἔννοια τῆς προσκυνηματικῆς ἐπίσκεψης. Πρᾶγμα φυσιολογικό ἀφοῦ ὡς ὀρθόδοξοι χριστιανοί συνηθίζουμε τή μετάβασή μας σέ ἕνα προσκύνημα, ἀφενός γιά νά ἀποδώσουμε τιμὴ καί ἀφετέρου νά λάβουμε χάρη, εὐλογία καί μιά πολυπόθητη ἀνάπαυση καί πνευματική ἀνάταση πού τόσο ἔχει ἀνάγκη ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος καί ἰδιαίτερα ὅσοι ζοῦν μέσα στό ἀσφυκτικό ἀστικό περιβάλλον.

Ἡ πραγματικότητα, ἡ ὁποία καταδεικνύεται ἀπὸ τίς ἔρευνες, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στή χώρα μας ἀλλά ἰδιαίτερα στίς χριστιανικές εὐρωπαϊκές χώρες, τὰ κίνητρα προσέλευσης τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν, πλήν τῶν ὀρθόδοξων, στά θρησκευτικά μνημεῖα εἶναι περισσότερο καλλιτεχνικοῦ καί πολιτιστικοῦ καί λιγότερο θρησκευτικοῦ χαρακτήρα.

Ἐπίσης στή χώρα μας, πού τὰ πλεῖστα τῶν μοναστηριῶν καί τῶν ἐξωκκλησιῶν μας βρίσκονται σέ χώρους ἰδιαίτερου φυσικοῦ κάλους, εἶναι πολύ συχνές οἱ «παραπληρωματικές» ἐπισκέψεις ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν στίς κατηγορίες τοῦ φυσιολατρικοῦ, ἀθλητικοῦ, περιπατητικοῦ τουρισμοῦ ἀκόμα καί τοῦ τουρισμοῦ τύπου περιήγησης, σαφάρι, περιπέτειας κ.λπ.

Δέν λείπουν βέβαια καί οἱ ἐπισκέπτες πού τό κίνητρό τους γιά ἐπίσκεψη σέ συγκεκριμένα χριστιανικά μνημεῖα εἶναι, δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς, ὅτι αὐτά βρίσκονται μέσα στή λίστα μέ τὰ 10 προτεινόμενα πράγματα πού πρέπει νά κάνει κανεὶς στήν ἐπίσκεψή του σέ κάποιο ἀπὸ τὰ νησιά μας, σύμφωνα μέ τοὺς μοντέρνους ψηφιακοὺς τουριστικούς ὁδηγοὺς στοὺς ὁποίους ἡ θρησκευτικότητα ἀπλᾶ δέν ὑπάρχει.

Ἀντιλαμβανόμαστε λοιπόν ὅτι ἕνα σημαντικό μέρος, ἂν ὄχι ὁ μεγαλύτερος ὄγκος, τῶν ἐπισκεπτῶν στά θρησκευτικά μνημεῖα, ἰδιαίτερα τῶν πιό ἀναπτυγμένων τουριστικά νησιῶν μας, δέν ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν προσκυνητῶν, ἀλλὰ σέ αὐτὴ τῶν ἐπισκεπτῶν εἰδικῶν ἐνδιαφερόντων. Τό κοινό αὐτό συνηθῶς ἔχει καλύτερη μόρ-

φωση, έχει συνηθίσει τις παροχές και τις υπηρεσίες τις σχετικές με τον θεματικό τουρισμό, αλλά παράλληλα, είναι πιο δύσκολο κοινό, τρέφει μεγαλύτερες προσδοκίες και είναι δυνητικά ένας σημαντικός παράγοντας «διαφήμισης ή απαξίωσης» των προσπαθειών μας. Μάλιστα είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας διάχυσης πληροφοριών, εικόνων, εμπειριών που αποκόμισε από την επίσκεψη και λειτουργεί πολύ πιο ουσιαστικά από την οποιαδήποτε άλλη μορφή μαζικής πληροφόρησης ή διαφήμισης, αφού διαδίδει τις πληροφορίες σε ένα κοινό που είναι ακριβώς αυτό που συνήθως επισκέπτεται τα μνημεία μας για μη λατρευτικούς λόγους.

Υπάρχουν περιπτώσεις μνημείων, όπως η εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Λίνδο και το εκκλησιαστικό της Μουσείο, τα οποία υποδέχονται μερικές χιλιάδες επισκεπτών στις ημέρες αιχμής και ούτε το 5% αυτών δεν είναι αυτό που θα λέγαμε προσκυνητές.

Τα πιο πάνω αποτελούν σημαντικές διαπιστώσεις, αλλά και σημαντικές προκλήσεις, τόσο για την πολιτεία όσο και για τις τοπικές εκκλησίες, αλλά και για την ιδιωτική οικονομία και τις τοπικές κοινωνίες.

Οι στατιστικές αποτυπώνουν μία συνεχή άνοδο του θεματικού τουρισμού «εμπειρίας» στη χώρα μας, με αυτήν του θρησκευτικού τουρισμού να είναι στην κορυφή.

Την τελευταία δεκαετία έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες από τους πολιτειακούς και εκκλησιαστικούς φορείς όπου, άλλοτε με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, έχουν υλοποιηθεί δράσεις που αφορούν στην αναστήλωση εκκλησιαστικών μνημείων, τη δημιουργία ή τον εκσυγχρονισμό εκκλησιαστικών μουσείων, την καταγραφή κειμηλίων και μνημείων, την έκδοση τουριστικών οδηγών εκκλησιαστικού περιεχομένου, τη χάραξη πολιτιστικών διαδρομών και τη σήμανση των μνημείων.

Επιπροσθέτως, έρευνες από πανεπιστημιακά ιδρύματα για λογαριασμό του ελληνικού κράτους έχουν πραγματοποιηθεί, πτυχιακές και διπλωματικές εργασίες έχουν εκπονηθεί, συνέδρια έχουν διεξαχθεί και διεξάγονται, πονήματα έχουν εκδοθεί, γνώμες ποικίλες έχουν εκφρασθεί.

Η σημαντικότητα του θέματος τονίζεται άλλωστε από την ενεργοποίηση το 2016 της κοινής Επιτροπής Θρησκευτικού-Προσκυνηματικού Τουρισμού του Υπουργείου Τουρισμού και των Ίερων Μη-

τροπόλεων Δωδεκανήσου καί τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας Πάτμου. Ἐπίσης φαίνεται καί ἀπό τή συνεδρίαση τῆς εἰδικῆς μόνιμης ἐπιτροπῆς περιφερειῶν τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων τόν Ἀπρίλιο τοῦ 2017, ὅπου ἔγινε ἐνημέρωση γιά τίς δυνατότητες καί τίς προοπτικές ἀνάπτυξης τοῦ Θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ στίς Ἑλληνικές Περιφέρειες.

Ὅλες οἱ ἐνέργειες ἀξιέπαινες καί πρός τή σωστή κατεύθυνση. Ὅλες οἱ τελικές προσπάθειες, ἐπιτυχημένες ἢ μή, εἶναι παραδείγματα πρός ἀξιολόγηση, μελέτη καί ἀξιοποίηση στήν ἐφαρμογή τοῦ σήμερα καί τόν σχεδιασμό τοῦ αὐριο.

Ἐχοντας λοιπόν πίσω μας σχεδόν μία δεκαετία οὐσιαστικῆς προσπάθειας γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ Θρησκευτικοῦ Προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ τόσο ὡς χώρα, ὡς Μητροπόλεις τῆς Δωδεκάνησου ἀλλά καί ὡς Μητρόπολη Ρόδου μποροῦμε πλέον μέ μία σχετική ρεαλιστική ἐμπειρική θεώρηση νά παρουσιάσουμε τόν κόπο καί τά ἀποτελέσματα τῶν προσπαθειῶν μας καί νά διατυπώσουμε τούς προβληματισμούς καί τίς προοπτικές πού παρουσιάζει ὁ θρησκευτικός περιηγητικός τουρισμός στά Δωδεκάνησα.

Τό 2016 ἐνεργοποιήθηκε γιά πρώτη φορά ἡ ἀπόφαση τοῦ 2013 γιά τή σύσταση τῆς κοινῆς Ἐπιτροπῆς Θρησκευτικοῦ - Προσκυνηματικοῦ Τουρισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Τουρισμοῦ καί τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων Δωδεκανήσου καί τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας Πάτμου. Ἐκτοτε ἡ συνεργασία τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων μέ τό Ὑπουργεῖο Τουρισμοῦ εἶναι ἀρκετά στενή καί ἡ γνώμη ἡμῶν τῶν κατεχόντων αὐτό τό κοινόκτητο ἀγαθό, πού ἐπιστημονικά ὀνομάζεται πολιτιστικό θρησκευτικό ἀπόθεμα, πηγαίνει κατευθείαν στούς χώρους λήψεως ἀποφάσεων.

Στή Δωδεκάνησο πρός τό παρόν τρεῖς εἶναι οἱ σημαντικοί πυλώνες ἀνάπτυξης τοῦ Θρησκευτικοῦ Προσκυνηματικοῦ τουρισμοῦ. Ἡ Ρόδος καί ἡ Κῶς, λόγω τῶν ὑποδομῶν πού διαθέτουν γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν προσκυνητῶν, καί ἡ Πάτμος πού λόγω τοῦ σπηλαίου τῆς Ἀποκαλύψεως ἀποτελεῖ ἕναν παγκόσμιο πόλο ἑλξης προσκυνητῶν ἀπό ὅλες τίς χριστιανικές ἐκκλησίες. Δέν πρέπει βέβαια νά ξεχάσουμε καί τή Μονή τοῦ Πανορμίτη στή Σύμη ἡ ὁποία ὁμως ἔχει τήν ἰδιαιτερότητα ὅτι δέχεται πολυάριθμους ἐπισκέπτες οἱ ὁποῖοι ἔρχονται καί φεύγουν αὐθημερόν διότι δέν ὑπάρχουν οἱ ὑποδομές φιλοξενίας.

Ἀπό πλευρᾶς πολιτείας στή Δωδεκάνησο οἱ δράσεις ἔχουν ἐπι-

κεντρωθεί σέ δύο τομείς, στίς έκδόσεις καί στίς άναστηλωτικές προσπάθειες. Θα λέγαμε ότι καί οί δύο εΐναι άρκετά ύποτονικές, άν εξαίρесе κανείς τίς άναστηλωτικές δράσεις στά τζαμιά.

Συνήθως οί έκδόσεις άφορούν τουριστικούς όδηγούς πού έχουν σχέση μέ τόν πολιτισμό καί έντός αυτών ύπάρχουν άλλοτε έκτενείς καί άλλοτε λακωνικές άναφορές στά μνημεία, τά προσκυνήματα, τά λαϊκά θρησκευτικά δρώμενα καί τά πανηγύρια.

Έξαίρεση άποτελεί ή έκδοση του Όργανισμοΰ Προώθησης Ροδιακού Τουρισμοΰ μέ τίτλο «Προσκυνηματικός Τουρισμός - Ρόδος» καί ένα φυλλάδιο, μέ μορφή δισέλιδου, πού εξέδωσε ό Δήμος Ρόδου καί άφορά μόνο τά σημαντικά θρησκευτικά μνημεία της Ρόδου.

Άξιόλογη επίσης εΐναι ή δραστηριότητα της Άναπτυξιακής Δωδεκανήσου μέσα άπό τίς έκδόσεις του προγράμματος «Νήσων περιήπλους». Οί έκδόσεις αυτές εΐναι συνήθως δίγλωσσες.

Άλλη άξιόλογη περίπτωση εΐναι καί οί έκδόσεις πού γίνονται άπό συλλόγους, ένορίες ή Ίερές Μονές καί άφορούν συνήθως συγκεκριμένα μνημεία. Πολλές άπό αυτές εΐναι σημαντικά έπιστημονικά πονήματα, συνήθως όμως μόνο στά ελληνικά καί σίγουρα όχι τουριστικοΰ περιεχομένου.

Άντίστοιχη άντιμετώπιση ύπάρχει καί στους τομείς της συντήρησης καί τεκμηρίωσης των κειμηλίων, της άναστήλωσης των μνημείων καί στη δημιουργία ή άνακαίνιση εκκλησιαστικών μουσείων. Η συμμετοχή της πολιτείας εΐναι εξαίρετικά μικρή καί έως νά ευοδωθούν οί προσπάθειες περνάει ένα μεγάλο χρονικό διάστημα πού άπαιτεί μελέτες, έγκρίσεις κ.λπ. Σέ αυτή τήν προσπάθεια άρωγοί εΐναι τό ΥΠΠΟΑ καί ή ΠΝΑΙ.

Άξιόλογες εΐναι καί οί προσπάθειες των ένοριών, των Ίερών Μονών καί των πολιτιστικών συλλόγων, όμως σέ άρκετές περιπτώσεις οί προσπάθειες δέν ακολουθούν έπιστημονικούς κανόνες καί τά άποτελέσματα δέν εΐναι τά ένδεδειγμένα, άλλοιώνοντας τόν χαρακτήρα των μνημείων.

Οί Ίερές Μητροπόλεις της Δωδεκανήσου άναλογιζόμενες άπό τή μία πλευρά τόν μοναδικό θρησκευτικό λαϊκό πολιτισμό των έπαρχιών μας καί τόν σημαντικό θρησκευτικό, άρχιτεκτονικό καί καλλιτεχνικό πλούτο τους –τόν όποίο καλούμαστε στους χαλεπούς οικονομικά καιρούς νά διαχειριστοΰμε μέ τή συνδρομή ή όχι της πολιτείας– καί άπό τήν άλλη τίς εύκαιρίες πού παρουσιάζει ή άνάπτυξη

του θρησκευτικού τουρισμού, διαπιστώσαμε ότι αυτός ο δυνητικά σημαντικός πυλώνας ανάπτυξης των έπαρχιών μας είναι κάτι που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί εύκαιριακά με μεθόδους και πρακτικές παρωχημένες. Επίσης, οι όποιες πληροφορίες πρέπει να αντικατοπτρίζουν την ιστορική πραγματικότητα και να έστιάζουν, εκτός από την καλλιτεχνική αξία, στον χριστιανικό πολιτισμό που τα δημιουργήσε και στον θρησκευτικό τους χαρακτήρα.

Προχωρήσαμε λοιπόν με σταθερά βήματα και με τις όποιες οικονομικές δυνατότητες έχουμε πιά, σε βασικές ενέργειες, όπως στην έκδοση μικρών οδηγών για τα σημαντικά μνημεία και τα προσκυνήματα μας καθώς και χάρτες πάνω στους οποίους αποτυπώνονται ο τρόπος και η διαδρομή πρόσβασης.

Παράλληλα προχωρήσαμε και στη δημιουργία ή τον εκσυγχρονισμό των εκκλησιαστικών μουσείων μας, ανάλογα φυσικά με τις δυνατότητες της κάθε Μητρόπολης, και συμμετείχαμε στη διαμόρφωση της διαδρομής στα Βήματα του Άποστόλου Παύλου.

Όλες αυτές οι εργασίες έγιναν από ίδιους πόρους και από χρηματοδοτήσεις της ΠΝΑΙ, των Δήμων και αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Ὡς Μητρόπολη Ρόδου ἀντιληφθήκαμε τήν πολυπλοκότητα ὅλων αὐτῶν τῶν θεμάτων καί προχωρήσαμε τό 2008 στήν ἴδρυση τοῦ Ἐπικοινωνιακοῦ καί Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος πού, ἐκτός τῶν ἄλλων, ἔχει ὡς σκοπό τήν μέ κάθε σύγχρονο μέσο καταγραφή καί προβολή τῶν μνημείων καί τῶν θησαυρῶν τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως τοῦ νησιοῦ.

Τό Μορφωτικό Ἰδρυμα ἔχει ἓνα πολύ σύγχρονο καταστατικό τό ὁποῖο μᾶς ἐπιτρέπει τίς συνεργασίες καί τή διεκδίκηση πόρων ἀπό φορεῖς καί ἀναπτυξιακά προγράμματα.

Ἀπό τίς πρῶτες συνεργασίες μας ὁδηγηθήκαμε στό συμπέρασμα ὅτι ἔπρεπε νά δημιουργηθεῖ ἓνας συλλογικός φορέας διαχείρισης. Γιά τόν σκοπό αὐτό τό 2011 σχεδιάστηκε ἀπό ἐπαγγελματίες τοῦ χώρου καί ἔχει ἀρχίσει νά ὑλοποιεῖται τμηματικά, τό Δίκτυο Χριστιανικῶν Μουσείων & Ἐπισκέψιμων Μνημείων Ρόδου πού ἀναπτύσσεται συμπεριλαμβάνοντας μουσεῖα καί μνημεῖα πού βρίσκονται στά παράλια, ἀλλά κυρίως στήν ἐνδοχώρα τῆς νήσου. Τό Δίκτυο ἀφορᾷ στή διαχείριση καί τή χάραξη στρατηγικῆς γιά τή διατήρηση, προβολή καί ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμικοῦ ἀποθέματος πού ἀνήκει στήν ἐκκλησία ἐντός τῶν διοικητικῶν ὁρίων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ρόδου. Στόχος μας εἶναι ἡ μετατροπή τῆς περιοχῆς σέ ἓναν μεγάλο πολυθεματικό χῶρο ἐνδιαφέροντος, μέ ποικίλα προσφερόμενα τουριστικά καί ἐκπαιδευτικά προϊόντα ἥπιας μορφῆς, πού θά βοηθήσει στήν ἀνάπτυξη τοῦ θεματικοῦ καί ἰδιαίτερα τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ καί στήν ἀειφορία τῆς τοπικῆς οἰκονομίας.

Τό Δίκτυο σχηματίζεται ἀπό κεντρικούς περιφερειακοὺς κόμβους καί τοπικά δίκτυα. Ἡ ἐπιλογή τῶν κεντρικῶν περιφερειακῶν κόμβων καί ἡ σύνθεση τῶν τοπικῶν δικτύων ἐγινε βάσει κριτηρίων πού ἀφοροῦν τοὺς στόχους καί τή θεματολογία τοῦ Δικτύου, ζητήματα προσβασιμότητας καί ἐξυπηρέτησης ἐπισκεπτῶν, τή δυνατότητα αὐξησης τῆς ἐπισκεψιμότητάς τους χωρίς νά δημιουργηθοῦν προβλήματα στά μνημεῖα, κ.ἄ.

Τό θέμα πού παρουσιάζεται στό Δίκτυο εἶναι: «Ἡ ἱστορία τῆς Ροδιακῆς Ἐκκλησίας καί ὁ πολιτισμός πού ἀναπτύχθηκε στό νησί γύρω ἀπό τήν ὀρθόδοξη λατρεία».

Σέ κάθε κόμβο τοῦ Δικτύου ἐξιστορεῖται μιά ὀλοκληρωμένη, αὐτοτελὴς ἱστορία-ἐκθεση ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐνότητα ἢ ὑποενότητα τοῦ κεντρικοῦ θέματος, καθὼς τό μουσειολογικὸ σενάριο ἐκτυλίσσεται ἐξελικτικά σέ ὅλους τοὺς κόμβους τοῦ Δικτύου.

Κάθε κόμβος περιλαμβάνει μία ένότητα αφιερωμένη στο τοπικό του δίκτυο, δηλαδή στά μνημεία και τούς πολιτισμικούς πόρους της περιοχής του, και μία δεύτερη ένότητα αφιερωμένη στο κεντρικό θέμα, ώστε να μπορεί να καθίσταται εισαγωγικός και πληροφοριακός σταθμός για τόν επίσκεπτη που έρχεται σε πρώτη επαφή με τό Δίκτυο Χριστιανικών Μουσείων & Έπισκέψιμων Μνημείων Ρόδου.

Ένδεικτικά στο μουσείο της Λίνδου παρουσιάζεται «Ή Θεία Λατρεία και οι Καραβοκύρηδες της Λίνδου», στο μουσείο της Ίερās Μονής Θάρρι «Ή Άγιογραφία ως μιά Μυσταγωγούσα Τέχνη», ενώ στο μουσείο της Ίερās Μονής Σκιαδίου «Ή συμμετοχή του φυσικού κόσμου στη Θεία Λατρεία».

Γύρω από κάθε μουσείο αναπτύσσεται τό τοπικό του δίκτυο που μπορεί να περιλαμβάνει: Μνημεία, Συλλογές, Περιοδικές εκθέσεις, Πανηγύρια, Έκδηλώσεις, Συνέδρια, Σεμινάρια, και μία πολιτιστική διαδρομή που φέρει τόν τίτλο «Περίπατος στον Χώρο & τόν Χρόνο» που αφορά κοντινά εκκλησιαστικά μνημεία όπου ή επίσκεψη μπορεί να γίνει περπατώντας ή με τή χρήση κάποιου οχήματος.

Σημαντικό και από ποιμαντικής απόψεως είναι ότι τό θέμα των εκθέσεων κινείται γύρω από τήν έρμηνεία και τούς συμβολισμούς της χρήσης των κειμηλίων, ή όποια παρέχεται μέ ποικίλα μέσα και μέ απλό και εύληπτο τρόπο, άπευθυνόμενη κυρίως στά παιδιά και στους μή γνώστες και μετέχοντες στη λατρευτική ζωή της εκκλησίας μας. Επίσης μέ τή μέθοδο παρουσίασης που όνομάζουμε «ιστορίες πίσω από τά αντικείμενα» εξιστορούμε έθιμα, θρύλους ή λαϊκές θρησκευτικές πρακτικές που σχετίζονται μέ τά αντικείμενα και τά ζωντανεύουν μέ μία ιδιαίτερη παιδαγωγική μέθοδο.

Ή επικοινωνιακή πολιτική του Δικτύου είναι πολυεπίπεδη και ποικιλόμορφη. Άποσκοπεϊ στην προσέγγιση όσο τό δυνατόν περισσότερων ομάδων στόχων και κατηγοριών κοινού. Ίδιαίτερη βάση δίνεται στις δυνατότητες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Παρέχεται ψηφιακό πληροφοριακό υλικό μέ τή θεματολογία των περιφερειακών μουσείων και τόν τρόπο πρόσβασης μέ τή βοήθεια GPS. Ό επίσκεπτης έχει τή δυνατότητα να άντλήσει και να άποθηκεύσει τό υλικό αυτό σε smartphone ή σε tablet. Μέ τόν τρόπο αυτό διευκολύνεται στις έπιλογές και στη διαχείριση του χρόνου του, ενώ παράλληλα γίνεται πρέσβης και φορέας των μηνυμάτων του Δικτύου μέσω της διάχυσης της πληροφορίας από τά μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Από τό 2012 λειτούργησε πιλοτικά στό Μουσείο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Τσαμπίκας, καί πλέον καί στά τρία μουσεῖα τοῦ Δικτύου πού ἔχουν ὑλοποιηθεῖ, ὁ πρῶτος ψηφιακός ὁδηγός μουσείου στόν Ἑλληνικό χώρο γιά smartphone καί tablet. Παράλληλα ἔχουν ἀναπτυχθεῖ μουσειοπαιδαγωγικά προγράμματα καί δύο ἐκπαιδευτικά ψηφιακά παιχνίδια γιά μεγάλους καί μικρούς ἐπισκέπτες σχετικά μέ τή ναυτική παράδοση τῆς Ρόδου καί τήν ἀγιογραφική τέχνη.

Τό τελευταῖο διάστημα ἐκπονεῖται μία σημαντική ἔρευνα ἀπό τήν Ἱερά Μητρόπολη Ρόδου μέ θέμα τόν ἐντοπισμό καί τήν καταγραφή, κατά τό δυνατόν, τοῦ συνόλου τῶν Ἱερῶν Ναῶν καί τῶν μνημείων τῆς Ὁρθόδοξης θρησκευτικῆς κληρονομιάς πού βρίσκονται στό νησί τῆς Ρόδου καί εἶναι κατασκευασμένα πρίν τό 1930.

Ἡ χρηματοδότηση γίνεται ἀπό τήν ΠΝΑΙ καί ἀποσκοπεῖ ὄχι ἀπλά στήν καταγραφή τῶν μνημείων ἀλλά καί στήν ἀξιολόγησή τους γιά νά διαπιστώσουμε ἂν τηροῦν μία σειρά ἀπό κριτήρια προκειμένου νά εἶναι δυνατό νά ἀξιοποιηθοῦν καί νά ἐνταχθοῦν σέ δράσεις σχετικές μέ τόν θεματικό τουρισμό.

Ὅλα αὐτά ὅμως στά πλαίσια τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων μας καί τῶν δυνατοτήτων τῶν τοπικῶν προγραμμάτων χρηματοδότησης πού ἔδωσαν τήν εὐκαιρία νά ὑλοποιήσουμε τίς ὥριμες σχετικές μελέτες.

Ἄν καί, ὅπως θά διαπιστώσατε, ἔχουμε χαράξει ὡς Μητρόπολη μία σημαντική στρατηγική ἀνάπτυξης μέ βραχυπρόθεσμες, μεσοπρόθεσμες καί μακροπρόθεσμες δέσμες ἐνεργειῶν, ἐν τούτοις γιά νά μπορέσουμε νά ποῦμε ὅτι ἔχουμε βάλει τήν ἀνάπτυξη τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ σέ μία σταθερή τροχιά, καί ὅτι οἱ δράσεις μας ἀφήνουν ἱκανοποιημένους τούς ἐπισκέπτες, πολλά καί μεθοδικά προετοιμασμένα πρέπει νά γίνουν, ὄχι μεμονωμένα ἀλλά συντονισμένα, σέ συνεργασία μέ τήν Ἑλληνική πολιτεία καί τά ἀρμόδια ὑπουργεῖα.

Τά ἀποτελέσματα τῆς προσπάθειας μας εἶναι σημαντικά καί στοχεύουμε νά τά κάνουμε καί μετρήσιμα δημιουργώντας, ἐφόσον ὑλοποιηθοῦν καί τά δύο ἐπόμενα μουσεῖα μας μέ τά τοπικά τους δίκτυα, ἕνα παρατηρητήριο τῆς ροῆς τῶν ἐπισκεπτῶν πού πιστεύουμε νά μᾶς βοηθήσει νά ἐξάγουμε ἀκόμα πῶς χρήσιμα συμπεράσματα.

Στά χρόνια πού ἔχουν περάσει ἔχουμε ἀντιμετωπίσει ποικίλα προβλήματα, προκλήσεις, εὐκαιρίες καί ἀποτυχίες στόν τομέα κυρίως τῶν χρηματοδοτήσεων πού ἄλλοτε τά ἀντιμετωπίσαμε μέ ἐνθουσιασμό καί ἄλλοτε μέ σκεπτικισμό καί ποικίλους προβληματισμούς.

Όλες αυτές οι ενέργειες απαιτήσαν και απαιτούν χρόνο στον σχεδιασμό, ειδικές μελέτες, εγκρίσεις και σίγουρα έχουν ένα σημαντικό κόστος. Φυσικά τό κόστος είναι πολλαπλάσια μικρότερο από τό άμεσο όφελος της δημιουργίας ενός μουσείου, ενός πολιτιστικού κέντρου, ή ενός ξενώνα πού τό συνολικό του κόστος χρηματοδοτείται από κάποιο αναπτυξιακό πρόγραμμα. Άκόμα όμως μεγαλύτερο είναι τό έμμεσο μακροπρόθεσμο όφελος στό βιοτικό επίπεδο τών κατοίκων και στήν τοπική οικονομία, αφού άποδεδειγμένα τέτοιες δράσεις λειτουργούν ως δομές στήριξης και ανάπτυξης συμπληρωματικών οικονομικών δραστηριοτήτων, κυρίως ήπιου χαρακτήρα, πού οδηγούν στήν άειφορία της οικονομίας.

Σημαντικό όμως και δυσβάσταχτο είναι και τό κόστος διατήρησης και λειτουργίας, αφού κατά τά πρώτα χρόνια λειτουργίας δέν μπορούν αυτές οι δομές νά παράγουν έσοδα.

Μάλιστα ένας τομέας προβληματισμού μας είναι άν στό επόμενο διάστημα, όπου δύο από τά μουσεία μας μπορούν πλέον νά παραξουν έσοδα, θά μπορέσουν νά έχουν μιά κάποια κερδοφορία, ώστε νά καλύπτονται τά λειτουργικά έξοδα και νά μπορούμε νά χρηματοδοτήσουμε δράσεις συντήρησης μικρών και άγνωστων στό εύρύ κοινό μνημείων, πού μέρα μέ τή μέρα καταδικάζονται στήν άπαξίωση και κινδυνεύουν από διάφορους καταστροφικούς παράγοντες.

Ποικίλοι οι προβληματισμοί και κίνδυνοι αλλά και ποικίλες ευκαιρίες, ακόμα και ύπαγορεύσεις, πού άποτελούν μονόδρομο γιά τήν εξεύρεση πόρων γιά τή βιωσιμότητα και τή διατήρηση τών μνημείων μας. Έπιγραμματικά αναφέρουμε προβληματισμούς και προβλήματα πού άφορούν πρακτικά, άλλα και ιδεολογικού περιεχομένου προβλήματα:

- Προβλήματα πού δημιουργούνται από τήν υπερεπισκεψιμότητα κάποιων μνημείων πού βρίσκονται σέ σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς μέ αναπόφευκτες τίς μικροφθορές πού δημιουργούνται στίς ύποδομές αλλά και στά ίδια τά μνημεία. Όχλαγωγία και άπώλεια της κατανυκτικότητας πού έχει ένας όρθόδοξος ναός. Αύξημένες ανάγκες φύλαξης πού συνεπάγονται μεγάλο κόστος λειτουργίας ιδιαίτερα ύπολογίσιμο όταν δέν παράγονται έσοδα.

- Αντιδράσεις έξ αίτίας της προσβολής της πρόσφατης βιωματικής μνήμης τών κατοίκων λόγω της άλλαγής χρήσης ή προσβασιμότητας στά μνημεία ή τά προσκυνήματα. Τά προβλήματα αυτά

παρουσιάζονται κυρίως στο πρώτο διάστημα άμέσως μετά τις αλλαγές και άρκετά γρήγορα κάμπτονται.

- Κίνδυνοι αλλοίωσης του χαρακτήρα των μνημείων όταν οι παρεμβάσεις καθολικής προσβασιμότητας ή εγκατάστασης απαραίτητου εξοπλισμού, είναι άστοχες και προσβάλλουν τον χώρο και τους επισκέπτες. Για τον σκοπό αυτό όλες οι απαραίτητες παρεμβάσεις πρέπει να προκύπτουν μετά από μελέτη, να προτείνονται άντιστρεπτές λύσεις άμελητέου χαρακτήρα και κατά τό δυνατόν άόρατες στον επισκέπτη.

- Προβληματισμοί που δημιουργούνται από τοπικιστικές άντιδράσεις «...γιατί εκεί και όχι έδω ...», «...πιό σημαντικά είναι τά μνημεία της άλλης περιοχής;» κ.λπ.

- Έλλειψη πόρων για τή χρηματοδότηση νέων δράσεων αλλά και άντιδράσεις για τίς τυχόν χρηματοδοτήσεις των έργων από άναπτυξιακά προγράμματα «...γιατί ή έκκλησία και όχι ή ιδιωτική πρωτοβουλία;», «... ή έκκλησία έχει λεφτά ...γιατί τά δίνουν εκεί και όχι στους φτωχούς;» Στείρες άπόψεις, που όμως υπάρχουν.

- Επίσης έχουμε πρακτικής φύσης προβλήματα που άφορούν στην ασφάλεια του χώρου, των κειμηλίων αλλά και των επισκεπτών, τίς ένεργειακές άπαιτήσεις στά μνημεία, τή διέλευση των απαραίτητων ήλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων, κ.λπ.

Παρόλα τά προβλήματα και τούς προβληματισμούς οί προοπτικές που πηγάζουν από τήν άνάπτυξη του θρησκευτικού τουρισμού είναι σημαντικές. Είναι στή γειτονιά μας και άποτελεί πρόκληση των καιρών μας να μπορέσουμε να έχουμε μιά ύγιή προβολή του έκκλησιαστικού πλούτου και της λατρευτικής ζωής μας, μέ τρόπο που θά διατηρεί τον θρησκευτικό χαρακτήρα και παράλληλα θά μπορεί να εξασφαλίσει πόρους για τή συντήρηση των κειμηλίων και των μικρών ή μεγάλων μνημείων, που λόγω της οικονομικής κρίσης έχουν παραδοθεί στή φθορά του χρόνου.

- Σημαντική λεπτομέρεια άποτελεί τό γεγονός ότι ένεργοποιούνται ύγιεις δυνάμεις της κοινωνίας και οί κάτοικοι συνήθως νοιώθουν υπερέφανοι πλέον για τον λαϊκό πολιτισμό και τά μνημεία τους, νοιώθουν ξανά τον χώρο και τά κειμήλια δικά τους, διασφαλίζοντας μακροπρόθεσμα τή διατήρηση της ιστορικής και πολιτιστικής μνήμης και κληρονομιάς τους.

- Η εξασφάλιση της έπισκεψιμότητας σέ ένα μνημείο έλαχιστο-

ποιεί τόν κίνδυνο μεγάλων φθορών καί κλοπών διότι τά ἀντικείμενα πού ἔχουν καταγραφεῖ ἐντοπίζονται εὐκόλα ἀπό τίς διεθνεῖς διωκτικές ἀρχές καί εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο νά πωληθοῦν.

- Σημαντικές ἐπίσης προοπτικές γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ δίνει ἡ συνεχῶς αὐξανόμενη ροή ἐπισκεπτῶν ἀπό ὁμόδοξες χώρες.

- Ἐνθαρρυντική ἐπίσης εἶναι ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ προγραμμάτων πού χρηματοδοτοῦν δράσεις γενικότερης ἀνάπτυξης τοῦ θεματικοῦ τουρισμοῦ ἀλλά καί ἀντίστοιχων πού στοχεύουν στόν πολιτισμό.

- Ἕνας ἄλλος τομέας πού δίνει πλέον σημαντικά χαμηλοῦ κόστους, ἀλλά ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, δυνατότητες γιά τή διαφήμιση ἢ καλύτερα τή διάχυση πληροφοριῶν σχετικά μέ τά προσκυνήματα, τά πανηγύρια καί γενικότερα τόν θρησκευτικό πολιτισμό μας εἶναι τό διαδίκτυο καί τά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης.

Φθάνοντας πρὸς τό τέλος τῆς εἰσήγησης, πρέπει νά τονιστεῖ ξανά ὅτι ἀρκετά πράγματα ἔχουν γίνει καί εἶναι σχεδόν στό σύνολό τους πρὸς τήν σωστή κατεύθυνση. Κάποιες ἀπό τίς δράσεις μας ἔχουν παρουσιαστεῖ ὡς καλές πρακτικές σέ διάφορα συνέδρια καί προγράμματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς σέ Ἑλληνικό καί Εὐρωπαϊκό ἐπίπεδο. Ἀντίστοιχες καλές πρακτικές σίγουρα ἔχουν πραγματοποιηθεῖ καί ἀπό ἄλλες Μητροπόλεις.

Ἡ σύσταση καί λειτουργία τῶν κοινῶν Ἐπιτροπῶν Θρησκευτικοῦ - Προσκυνηματικοῦ Τουρισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Τουρισμοῦ μέ τίς Μητροπόλεις τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἓνα ἀκόμα πολύ ἐνθαρρυντικό βῆμα. Ἐλπίζουμε καί προσδοκοῦμε σέ βάθος χρόνου ὅλες αὐτές οἱ δράσεις καί οἱ συνέργειες νά ἀξιολογηθοῦν καί νά ὀδηγήσουν σέ ἓνα συνολικό, σέ πανελλήνιο ἐπίπεδο, στρατηγικό σχέδιο ἀνάπτυξης τοῦ θρησκευτικοῦ τουρισμοῦ καί συντήρησης τουλάχιστον τῶν σημαντικῶν μνημείων πού ἀποτελοῦν πόλους ἑλξης ἐπισκεπτῶν. Πιστεύουμε ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ δημιουργία ἑνός ἀναπτυξιακοῦ προγράμματος ἀποκλειστικά γιά τόν θρησκευτικό τουρισμό, μέ στοχευμένα τομεακά ὑποπρογράμματα καί αὐτόνομο προϋπολογισμό, διότι οἱ δράσεις τῶν Μητροπόλεων χωρίς τήν οὐσιαστική οἰκονομική στήριξη τῆς πολιτείας θά εἶναι ἀπλά φωτεινά μεμονωμένα παραδείγματα.

Θεωροῦμε ὡς εὐκαιρία ἀλλά καί ἐπιβεβλημένη τήν πολυεπίπεδη συνεργασία ἀνάμεσα στίς Μητροπόλεις μας, τούς ἐμπλεκόμενους

φορεῖς, τήν ἐκπαιδευτική κοινότητα, ἀκόμα καί μέ τόν ἰδιωτικό τομέα, προκειμένου νά οἰκοδομηθοῦν προοδευτικά καί σταθερά σχέσεις ἐμπιστοσύνης καί ἀλληλοβοήθειας, ὥστε νά δοῦμε στό ἄμεσο μέλλον τούς καρπούς τῶν κόπων μας καί τίς ἀγωνίες ὅλων μας νά ἔχουν οὐσιαστικά ἀποτελέσματα. Τά ἀποτελέσματα ὅμως αὐτά ὀφείλουμε νά τά ἀξιολογήσουμε, νά τά μοιραστοῦμε καί, γιατί ὄχι, νά ἐπανασχεδιάσουμε τίς δράσεις μας καί νά ἐπαναπροσδιορίσουμε τούς στόχους μας. Ἄλλωστε ἡ Ἐκκλησία ὡς θεσμός, τά προσκυνήματα, τά κειμήλια καί ἡ θρησκευτική μας παράδοση εἶναι κάτι πού ὑπερβαίνει τά πρόσωπα, καί τόν χρόνο. Ἀνανεώνεται καί ἀνήκει σέ ὅλους ἀλλά καί ὑποδέχεται τούς πάντες, ἀνεξαρτήτως φύλου, θρησκεύματος, πεποιθήσεων καί καταγωγῆς.